

راجيش : هڪ ڏينهن منهنجي پٽيءَ جي ڊليوري ٿيڻ واري هئي ۽ نيڪ ان ئي ڏينهن منهنجي لاڻڪ جو شو رکيل هو.... هزارين ڊرشڪ منهنجي لاڻڪ جو انتظار ڪري رهيا هئا ۽ منهنجي پٽيءَ ان وقت زلڊڪي ۽ موت جي وچ ۾ لوڏا کائي رهي هئي ۽ هن مولڪي مٿڙي هومر کان ٻاهر نه ٿي وڃڻ ڏٺو.

ڊا. اشوڪ : پوءِ ڇا ٿيو مسٽر مينگهاڻي توهان اٺان لکتا؟
راجيش : ها....! مان نه چاهيندي ته اٺان لکري اچي لاڻڪ جو شو ڪيو (ڪنگهي ٿو) ۽ شو پوري ٿيڻ بعد خبر پيئي ته منهنجي زال ڊليوري ۾ گذاري ويئي.... مولڪان هميشه-هميشه لاءِ ڇڏا ٿي وئي [راجيش جي ڪنگهه وڌي وڃي ٿي].

ڊا. اشوڪ : مسٽر مينگهاڻي هيءُ توهان کي اڃانڪ ڇا ٿي ويو. توهان پاڻ کي سنڀاليو مسٽر مينگهاڻي.

راجيش (ٽوڪ واري لاهي ۾) سنڀاليان ڇڏهن سنڀالڻ ڪپندو هو ڏهن نه سنڀاليو.... مولڪي ڏره پٽيءَ جي موت جو ڪافي صدمو رسيو. هاڻي ته بس ان ڏينهن کان منهنجي ڇيڻ جي نمنا ٿي مري ويئي ۽ هن وقت ڊاڪٽر منهنجي سر ۾ بلڊ ڪنٽر پڻ ڦهلائي چڪي آهي. بس مان هاڻي وڃي رهيو آهيان.

ڊا. اشوڪ : نه مسٽر مينگهاڻي نه توهان اسان کي هيئن اڪيلو ڇڏي وڃي لٽا سگهو.
راجيش : مان موڪلايان ٽينهن کان اڳ توهان مون سان هڪ واعدو ڪيو ته توهان به مون وانگر هن سنڌي رنگ منچ کي سدائين امر رکندا ۽ اڳي کان به وڌيڪ. وڌيڪ لاڻڪ ڪري سنڌي رنگ منچ جا گهڙا پربندا. (راجيش مينگهاڻي جي ڪنگهه جي رفتار ٽيز ٿي وڃي ٿي ۽ ڪجهه پلن ۾ هو هيٺ ڪري پوي ٿو).

ڊا. اشوڪ : ها! مسٽر مينگهاڻي مان پڻ ائين ئي ڪندس. (مينگهاڻي جي ڪنگهه اڳي کان به وڌيڪ ٽيز ٿي وڃي ٿي ۽ هن جا پراڻ پڪي وانگر ٻر ڪري اڏامي آڪاس ۾ وڃن ٿا....) (راجيش جي زلڊڪي جي لاڻڪ جو ٻڌو هيٺ ڪري ٿو).

راجہ : (ٹاؤن وجامعہ ہاھران اندر اہدی) واہ۔۔ واہ، دہلہ جیکڑھن، دھان
سج چٹی وھما آھو، نہ، یو مان جھرو آھیان۔

چېلې : (خوش لېمېدي) یت مولا ټي لېمېدي مېان کاتي جو لېکهي وټي هټي.
راچش : ها مېي کاتي نه لېمېدي مېان لېکهي وټي هټي پر ان وقت مان بل
هېلېان اېمر هوس.

غریب داس : (پورو نہ ہندی) لک چہی لالہ ہجرتی (سہی کن کا) وج اندر وج
 لہندہی کھوار ہندی پارہی تہندو انتظار کری رہی آہی .
 (راجیش ء ڈاکٹر اندر وجن کا) .

جهلي : گهري گهري وچان لعل آسان ، منهنجو پٽ ، وٽي جيئرو آهي .
ههڙا هن منهنجي اکرن جي چوٽ تي وڏي وائي آهي .

غریب داس : سہاگي، جھڑا ککلیگ تھوڑا بچا..... چوڑو پيءُ تھوڑو پتا چھپي، مان تودان
 (Love marriage) ٺو مڙيج ۽ تھوڙي پٽون وري سامهون واري پار پٽيءَ
 سان Love marriage ڪئي ۽ انجو پٽ.....؟

— FLASH BACK OVER —

[مدج ئې ډاڪٽر اشرك آندواڻي ۽ راجيش مهنگواڻي لفظ اچي رهيا آهن.
ډاڪٽر اشرك اسڪرپٽ ٻيڊ ڪندي چوي ٿو.]

ٻا. اشڪ : واھ.... واھ، منتر ميگھائي واھ.....! سج پنج هيءُ لائڪ پڙهڻ کان پوءِ
 اوهان جي زندگيءَ جا ماضيءَ جسا - ولهري ورڪ هن لائڪ ۾ چٽا نظر
 اچي رهيا آهن.... سج پنج جڏهن هيءُ لائڪ سنڌي رنگ منج ٿي
 پيش ٿيندو ته هي لائڪ ادا جي منج کي مالا مال ڪري ڇڏيندو.
 سنڌي رنگ منج جي انهن ۾ هن لائڪ جو نه نالو - ولهري اکرن ۾
 لکيو ويندو.... ها! منتر ميگھائي باهه ڏي وي. ليڪن اوهان جي
 جيون ۾ هيئن اڃاڪ ٿورو ڪيئن اچي رار؟

راجیس : (جدایات ۸) مدرستہ، کڈھن - کڈھن انسان کان کچھ، عجیب امتحان
ولندے آہی۔ اہڑو نی ۵۰ امتحان مدرستہ مولکان پٹ ورتو۔

۵۱. اشوک : کھڑو امتهان؟ مستر میگھانی۔

(وڃڻ جي ڪري ٿو وري واپس ايندي) هاڻي مان واپس نه ايندس پر
 مڻهجو لاش ئي واپس ايندو. (چوندي چوندي ٻاهر هلي وڃي ٿو).
 ٻا. اشوڪ : راجيش... مولتي (راجيش جي پٺيان وڃي ٿو).

چيني : هيءُ ٺوهان ڇا ڪري ڇڏيو؟

غريبداس : (ڪاوڙ ۾) ها! برابر ڪور، جڏهن ته پيسا خلاص ٿي ويندس ۽ تر تر
 جون ٺوڪرون کائيندو تڏهن خبر ٻولندس ته سٺ ڇڪاڻ پائينداهه ٿيندا
 آهن ڪن چائينداهه سمجهه سڃاڻي.

چيني : (غصي ۾) ٺوهان به ڪن کولي ايندي ڇڏيو جي نه مڻهجي مولتيءَ
 جوش ۾ اچي ڪري ڪجهه نه ڪري وڌو ته مان به سڄو گهر مٽي ئي
 ڪٽندس ۽ ان لاءِ جوابدار صرف ٺوهان ئي ٿيندا.

[اندر + سوجھڙو]

[ٻاڪٽر اشوڪ راجيش جا ڪپڙا، ڇمچل، واچ ۽ ٻٽون کڻي اچي ٿو ۽

رويندي روئيندي چوي ٿو]

ٻا. اشوڪ : اُڪل آئي ٺوهان کي ٻڌي ڏاڍو دک ٿيندو ته ٺوهان جو
 پٽ !

چيني : (الٽاريءَ مان) ڇا ٿيو مڻهجي مولتيءَ کي؟ ڇا ٿيو مڻهجي-
 لاڏلي کي؟

ٻا. اشوڪ : (دک واري نوع ۾) ٺوهان جي پٽ مولتيءَ جي مٿان مٿان گاڏي
 لنگهي وئي ۽ هيءُ آهن انجا ڪپڙا، ڇمچل، واچ، ٻٽون

چيني : (ڏور سان رڙ ڪندي) نه نه ائين ئي لڳو سگهي. مڻهجي لال ٿورن
 (ڪپڙن کي هٿ ۾ کڻي زار-زار روئي ٿي.)

غريبداس : (روئيندي) پٽ مان نه توسان ائين ئي جهڳڙو ڪيو هو. مڻهجي-و اهڙو
 ارادو نه هو.

ٻا. اشوڪ : اُڪل، جيڪڏهن راجيش جيئرو هجي ها ته ڇا ٺوهان هن کي پارٽيءَ
 سان سڪي زندگي گذارڻ ڏنو ها.

غريبداس : پٽ جي راجيش جيئرو هجي ها ته مان هن کي سرڪس ۾ گهر لاهي
 ڏيان ها.

ڪان ٿيڻ ڳهر ۾ ٻيو ڳرھڻ ڪرڻ لاءِ اُن جا ٻيو مٿڻ ڪري رهيا آهن.
 غريبنداس، راجيش ۽ ٻارڻي روم ۾ وڃن ٿا. منڇ ٿي چٽي ۽ ڊاڪٽر
 اشوک ٿيڻا آهن. ڊاڪٽر اشوک چٽي کي چوي ٿو: [و:]
 ڊا. اشوک: آئي ٻڌڻن ٿوھان جي وڏي ڪري... عمر، ٿوھان کي ٿوھان جي ٻٽ
 جي شاديءَ جون ليڪ ليڪ مڃاڻڪون ۽ منهنجي طرفان هيءَ
 Present ٿو.
 (وڏلدي) شادي نه ٿي وئي... ٿو ھاڻي اھا ڳالھ سمجهو ۾ ٿي اچي
 نه منهنجو ٻٽ ڪڍڻ کي ڳھڻا ڏينھن سھڻڻ رکي سگھندو؟
 غريبنداس: (ٻڌي ڪري ٻاهر ايندي) ٻارڻ مان نه اهو ئي سوچي رهيو آهيان ته
 راجيش باقي ڳھڻا ڏينھن ڇڏيو رھندو؟
 ڊا. اشوک: (خوشيءَ وڃان) Uncle، آئي راجيش اڃا سڙ سال ڇڏيو رھندو؟
 چٽي: (عجب مان) هيءَ ٿوھان ڇا چئي رهيا آھيو؟
 ڊا. اشوک: (سمجھائيندي) ها آئي ٿوھان جي راجيش کي دل جي بيماري ڪونهي.
 هيءَ نه صرف ٻارڻيءَ سان شادي ڪرڻ لاءِ راجيش دل جي بيماريءَ
 جو ٺاڻڪ ڪيو هو. باقي ٻڌڻن نه راجيش جي اڳ ٿي وڏي ڪري
 ڇڏي آهي عمر.
 غريبنداس: (غصِي ۾) اڃا نه راجيش کي دل جي بيماري ڪونهي راجيش.....
 راجيش ڳھڻا جلد ٻاهر اچ.....
 راجيش: (ٻاهر ايندي) ها ڏند اچان ٿو! اوھ Sorry، دل جي بيماري اچان ٿو
 ڏند دل ۾ سوڙ ٿو پوي... هن پاسي نه چڻ ڪڍڻ راکاس ٻيو رکيو
 هجي هي پاسو خلاص ٿي رهيو آهي ڏند.
 غريبنداس: (سڃاڻپ وڃان) اڃا نه هيءَ پاسو خلاص ٿي رهيو آهي (غصِي ۾) اڙي
 سوڙ دل ساڃي پاسي نه کائي پاسي ٿيندي آهي. هاڻي تون مولڪي
 بموقع ٻڌائي ته سگھجن. مولڪي سڀ خبر پئجي چڪي آهي. اڪري
 وح منهنجي اکين اڳيان... ٿري وڃ! I say get out
 راجيش: ليڪ آهي، ٿوھان کي جڏهن سڀ خبر پئجي چڪي آهي ته مان وڃان ٿو.
 (مذامه ۾) ڏند مان وڃان ٿو روڪڻ هجڻ نه روڪيو ... مان وڃان ٿو.

غريبڊاس : (پيار وڃان ڳرائڻي ٻائيندي) ها پٽ چوراءِ .

ڇيئي : ها پٽ منهنجي شادي ٻارپٽيءَ سان ٿيندي.

غريبڊاس : (ڳالهه ڪي بدلائيندي) ڇيئي، هن وقت اسان کي مرض ڪي هيران ڪرڻ نه

گهرجي. اسان کي روم ۾ هلڻ گهرجي نه جهڻن راجيش هتي آرام ڪري سگهي (ٻئي وڃن ٿا، راجيش ڊاڪٽر اشوڪ کي سڏ ڪندي)

راجيش : اڙي ڊاڪٽر.... (منهنجو ٻاڏ سان) اڙي مولڪي نه دل جي بهاري آهي

ان لاءِ آهستي سڏ ڪرڻ گهرجي..... ڊاڪٽر.... ڊاڪٽر....

ڊا. اشوڪ : ڇڏو ڇا آهي؟

راجيش : (ڏور سان) ڪنهن کي خبر نه نه ٿئي.... او هو Sorry... دل جي بهاري

(آهستي) ڪنهن کي خبر نه نه ٿئي نه... مولڪي دل جي بهاري

ڪو لهي.....

ڊا. اشوڪ : ...

راجيش : (خوشيءَ ۾) هاڻي اسان ٻنهي جي شادي ٿيندي.

ڊا. اشوڪ : ڪنهن نٿان؟

راجيش : توهان سان نه ٻارپٽيءَ سان- هاڻي ٻارپٽي مون سان گڏ وٺي ڇا سمجھ

ٿورا ٻائيندي ۽ ۽ ۽ ڪاٺيچ ڇا آهي ڏينهن....

— SEEN CHANGE —

[راجيش ۽ ٻارپٽي ٻئي هڪ ٻئي جو هٿ هٿ ۾ جهلي ڇيئي طرفن کان

منڍ ٿي گهمي رهيا آهن. ٿوري وقت بعد راجيش ٽيمبل ٿي ويٺو آهي

۽ ٻارپٽي اڪي ڪري اچي راجيش جون اکيون بند ڪري ٿي، راجيش

ٻارپٽي کي چوي ٿو ”هاڻي منهنجي منهنجي شادي ٿيندي.“ ڪجهه ڀان

لاءِ منڍ ٿي اولهه ۽ روشني ٿئي ٿي، منڍ ٿي غريبڊاس، ڇيئي ۽ ڊاڪٽر

هڪ سنڌي لاڏي جي ڏن ٿي اچن ٿا. لاڏو ڇالو آهي].

”رڪ سندن ٿي ٿي پهر، منهنجا مور لاڏا،

ڇپ چور، منڍ مور، منهنجا مور لاڏا،

ڇڙهه گهوڙي ٿي گهوٽ، منهنجا مور لاڏا..!“

[ڪجهه ڀان ۾ وري اولهه، سڀ اندر وڃن ٿا. وري روشني ٿئي ٿي،

ٻاهر در ٿي ٻارپٽي لٽن ڪنوار جي ويس ۾ ٻيئي آهي ۽ لٽن ڪنوار

ڇٽي : (روئندي) دل جي بيماري! ائين ئي اهو سگهي ڊاڪٽر.....

ڊاڪٽر چيو اهو سڀ ڪوڙ آهي ... غلط آهي. (ڀولي ٿي)

ڊا. اشوڪ : ڪاش! (لهو ساھ ڪندي) جيڪو اهو سڀ ڪوڙ هجي هاڻ! ها آئي

راجيش کي دل جي بيماري آهي ۽ اها ڳالهه مولڪي ڳڻيو وٺو. اڳ خبر

هئي پر راجيش توهان کي ٻڌائڻ لاءِ مع ڪئي هئي... ۽ هميشه راجيش

جي عمر گهڻي ڪونهي.

غريبناس : هي بگوان اوهي ڇا ڪري ڇڏيو، مڏهجي پٽ کي دل جي بيماري

آهي ۽ اسان کي خبر نه ڪراهي. ڊاڪٽر ان بيماريءَ جو ڪو علاج نه

هوندو نه؟

ڊا. اشوڪ : اڄ ڏينهن ٽالين ڏاها جي اندر اهڙو ڪو به ڊاڪٽر يا سائنسدان ڪونهي

جيئن دل جي بيماريءَ جو مڪمل علاج ڪونهي ڪڍيو هجي. ههه ٻاهي

هڪ ٻيو طريقو ضرور آهي.

ڇٽي : (اڪڙر) ڪهڙو اهڙو آهي ڊاڪٽر جلد ٻڌايو...

ڊا. اشوڪ : اهڙو اهو آهي ته مريض جي هر خرواڪس پوري ڪئي وڃي. ٻاهي نه

بگوان هن جي وڏي ڪري عمر.

ڇٽي : هيءُ ڇا ٿي ويو مڏهجي اکين جي نور کي ڪهڙا دنيا ڇڏي ٿي ماڻو نه

ٻار کي هيئن ڏيون نه ڪڍو... ڏاڏو ڊاڪٽر ڇا چيو هن جي، هر خرواڪس

پوري ڪئي وڃي پر توهان آهيو جو هن جي هر خرواڪس ۾ نمک اڏائي

بيٺا آهيو. (راجيش آهستي آهستي هوش ۾ اچي ٿو.)

راجيش : مان ڪاٿي آهيان؟ ڪاٿي آهيان؟؟

غريبناس : پٽ تون مڏهجي ڳوڏ ۾ آهين (پرائڙي ٻاهي).

راجيش : مان ٻار پٽيءَ جي ڳوڏ ۾ آهيان ڇا؟؟... مڏي تون هيئن ڳوڏ-ڳوڏ چوڻي

ٿرين؟؟ ڏٺو توهانجي شڪل ٻي وانگر ڇو ٿي وئي آهي؟؟

غريبناس : (هاڪو ڪندي) نه پٽ مڏهجي شڪل ڄمڻ کان وٺي ائين ٿي آهي.

راجيش : ڏٺو توهان جو آواز اڳي کان مٿو ڇو ٿي ويو آهي؟

غريبناس : مٿو نه پٽ! نه، مولڪي ڳڻيو آهي ان ڪري تون کي اٽون ٽوڙي.

راجيش : ڏٺو مان ٻار پٽيءَ سان شادي ڪرڻ جو چاهيان.

غريبڊاس : مان پڇان ٿو ڪهڙي سنڌاي آهي سامهون واري پار ٻيٽي ۾؟ جو شادي-
شاديءَ جي ريت لڳائي ويندو آهين.

واجيش : ڪهڙي خراي آهي ان ۾!
غريبڊاس : هڪ هجي، ٿو ڪي ٻڌايان ٿو؟

واجيش : ٻڌڻ هروڙ غريب ۽ گهٽ ڏاند جي آهي ۽ شاديءَ ۾ مولڪي ڏيئي لڏي
گهٽ ملندي اهائي خراي آهي ان ۾.

غريبڊاس : ها... ها اهائي خراي آهي ان ۾ (غصبي ۾) مان ٿو ڪي ايترو پڙهائي
ٿو ڪائي ڪڏهن عهدي تي پهچندو آهي ۽ ان ڪري مولڪي اها رقم وٺڻ

سمجهڻ ٿو شاديءَ ۾ ڏيئي لڏي جي رويي ۾ وٺي آهي سمجهڻ...
۽ ها ڪن ڪولي ٿو ان ٻڌي ڇڏي ٿو، ڇا پر ڪندجو پيءُ انهن سان

شادي ٿي ڪندو سمجهڻ. This is my order !

واجيش : ٻڌڻ پوءِ ٿو، انهن ٻڌي ڇڏو، ڏاڍا جي ڪار طاقٽ اسانجي پيار
کي روڪي آهي سگهي پوءِ... پوءِ ٻئي چاهي اهو منهنجو سڳو پيءُ ٿي
ڇو نه هجي.

غريبڊاس : (غصبي ۾ اچي واجيش کي چماٽ هڻي ٿو) ٽالائڻ پيءُ جي سامهون ٿو
ڀوڙن... ٻڌڻ پوءِ ٿو ڪي شرم ٿو اچي؟... مان چوان ٿو ٿو ڪي وڃ ڪندجو

اکن اڳيان (واجيش چڪر ڏاڻي هٿ صوفائي ڪري ٿو ۽
بيھوش ٿي وڃي ٿو) واجيش هٿ ڇڏي ٿو ٿو ڪي؟...

واجيش هٿ ڇڏي ٿو ٿو ڪي... ٻاڪٽر او ٻاڪٽر...

ٻا. اشوڪ : (اندر ايندي) آيس لجهو آيس. ٿو، انهن ڏاڙهن ٿو ڪيو. مولڪي سڀ
ڪم آهي.

غريبڊاس : (پڇي ۾ وڃان) ڇا ٿو، انهن کي ڪم آهي؟... ڇا ٿو آهي هن کي؟
ڇڏ ٻڌڻ ٻاڪٽر ڇا ٿو آهي هن کي؟

ٻا. اشوڪ : (ڏک ظاهر ڪندي) Uncle ڇا ٻڌڻ... ٿو، انهن کي سڀ ڪم آهي ڏاڍو

ڏک ٿيندو ٿو، ٿو، انهن کي هٿ ڪم آهي ٿو، انهن کي هٿ ڪم آهي ٿو، انهن کي

ٿو، انهن کي هٿ ڪم آهي ٿو، انهن کي هٿ ڪم آهي ٿو، انهن کي هٿ ڪم آهي ٿو، انهن کي

ٿو، انهن کي هٿ ڪم آهي ٿو، انهن کي هٿ ڪم آهي ٿو، انهن کي هٿ ڪم آهي ٿو، انهن کي

ٿو، انهن کي هٿ ڪم آهي ٿو، انهن کي هٿ ڪم آهي ٿو، انهن کي هٿ ڪم آهي ٿو، انهن کي

ٻا. اشوڪ : چڱو ٿرس ... مان سوچيان - (سوچيندي)

راجيش : دوست ڏهن تہ مان جهولي لعل جي پوڄا ڪري چوانس ٿس تہ : اي! مھنجا لعل جا لعل۔ جهولي لعل ... گھر جي سامھون توهان گھر نہ ڏار۔ جي گھر ڏس تہ ان ۾ حسن چوڪري نہ ڏس جي حسن چوڪري ڏس تہ يہ ... ان سان لالين مارڻ جو پورو۔ پورو چانس (موقعو) ڏس۔ (ڀڳت جي نوع ۾) ڏس ٻار تون ڪجهہ بہ ڪر، ڪمئن بہ ڪري مولڪي ٻار يعني سان شادي ڪراہ.

ٻا. اشوڪ : (اورو سوچيندي) تھڃي استوري (ڪھاڻي) مشھور سنڌي فلم ”هل تہ ٻڃي هلون“ وانگر آھي. ان ۾ فلم جو ھيرو راجن سڀي، ھيروئن سولڊا مارجيٽائيءَ کي ٻڃائي وٺي وڃڻ جي ڪوشش ڪري ٿو. پوءِ ان فلم ۾ ھيرو جو ٻيءَ زمين جاڳائي آئين ڪرڻ لڳو ٿئي. ايئن تھڃو ٻيءَ ۾ ڪري ٿو. راجيش ھيڏانهن اچ، مان توکي ھڪ آئيندا ٿو ٻڌان. ھيئن تھڃي شادي ٻار يعني سان ٿي رھي. (ڊاڪٽر اشوڪ راجيش کي ڪن ۾ آئيندا ٻڌائين ٿو ۽ راجيش ٻڌي ڪري خوشيءَ وچان چوي ٿو.)
راجيش : اوھ ڊاڪٽر اشوڪ Thank you very much تون مھنڃو ڏار سڙو دوست۔ آھين. تو مولڪي ڏاڍي Best آئيندا ٻڌائي آھسي. (ڊاڪٽر اشوڪ سان ھٿ ملائي ٿو.)

ٻا. اشوڪ : چڱو۔ چڱو ايڪ آھي ھاڻي جلد تھڃي ٻڌي کي سڏ ڪر. ٻاڻي ڪر مان سٺايمندس. (ڊاڪٽر اشوڪ ٻاھر وڃي ٿو ۽ راجيش غريبنداس کي سڏ ڪري ٿو.)

راجيش : ٻڌ... ٻڌ...
غريبنداس : (ٻاھر ايندي) اچان ٿو ... اچان... ڇو ڇا ٻالھ آھنسي ؟ ۽ ھيئن رستو ساڻو ٻڌ ۾ ڇو ٿو سڏ ڪران ؟

راجيش : ٻڌ مولڪي سامھون واري ٻار يعني سان شادي ڪرڻي آھي.
غريبنداس : تھڃي شادي ٻار يعني سان ڪول ٿيندي ۽ جتي مٿان چاھيندس اتي تھڃي شادي ڪرائيندس سچھ!

راجيش : ٻڌ ٻر مان ان سان ٻار ڪندو آھان ۽ جي مٿان شادي ڪندس ٻار يعني سان ڪندس.

توھان ٻاريتي سان شادي ڪئي آھي ٿيئن منھنجي ۾ سامھون واري
ٻاريتي سان شادي ڪرائي ڇڏيو مان پاس ٿو سامھون ۾ توھان جي
نالي تي چھڻي ڇڏڻ 'سندس ڏينھن' جي مھلي تي ڏھن پئسن جون
ڊيزون ۽ ڪٺاھ پراساد ورھائيندس.

ڊا. اشوڪ : (در بيان اڪي ڪري) اچا، مان ٽنھنجي ٻگھڙي ٽنسي ٿو ٿي ڏاڍو
پرسن ٿو آھيان. گھر جيڪو گھر ٿو ھجي.

راجيش : (اکيون بند ڪندي) ھي ۾ ۾ ٻولا لائڪ مان ٻاريتي سان شادي
ڪرڻ چاھيان ٿو.

ڊا. اشوڪ : ٿي آستو ائين ئي آيندو اچا، مان کوهي ھڪ ٻاريتي ۾ 10-10
ٻاريتن سان شادي ڪرائي ٿو ڇڏيان.

راجيش : (عجب مان) ڏھن ٻاريتن سان ؟ ڪافي Disco شڪر ٻگھڙان آھيو ڇا؟
۾ ۾ ٻولا لائڪ جي ڪڍارن کي ڪنھن پئجي وٺي ۾ توھان موٽي ڏھن
ٻاريتن سان شادي ڪرائي رھيا آھيو ۾ سڀ ڇا سڀ ڪڍارا ڇوڪرا
ٻن ٻگھڙن کي ڇڏي توھان جي ٻوڇا ڪرڻ شروع ڪندا.
ڊا. اشوڪ : (در مان ٻاهر ايندي) کون پنھن ٽس سڀ ڪڍارا منھنجي ٻوڇا ڪندا
ڪ ۾ پھر ھٽندا.

راجيش : (پنھن ٽندي) اڙي اشوڪ کون ؟!

ڊا. اشوڪ : ڇا حال اٿي راجيش ؟

راجيش : حال ۾ ليڪ آھي. ۾ ٽنھنجا سوٽ جا پٽ ڪليا پيا اٿئي.

ڊا. اشوڪ : (شرماني پٽ ٻائيندي) اوھ - Thank you - ڇا آھي ۾ ۾ ڳالھ،
ھيئن آھي ۾ پاس روبر مان سڌو ٻاهر لڪو ھوس. ۾ ۾ ٻار کون اڄ
اڏاس ڇو ٿو نظر اچين؟

راجيش : ٽس ۾ ٻار منھنجي گھر سامھون ھڪ خسين/ھزارين/ ٺاڙين منھنجي دل
وٺا ڇوڪري رھندي آھي شڪل اھڙي ۾ اٿس ڇڻ ۾ ڊھليءَ جو لعل
وٺو، اڪ ۾ اھڙو اٿس ڇڻ ڇھڙو جو راج مندر ٿيڻ ڳل ڇھڙا
ڪاٺيا- ڪاٺيا ٿاڻا اکون ۾ ڇھڙون غريب جي ڇھڙي ۾ اولڙ لائين
۾ ٻار الھن سڀني موٽي منجهائي ڇڏيو آھي. پاڳل ڪري ڇڏيو آھي.
ڪو علاج ٻڌاء ۾ ٻار- کون ۾ ڊاڪٽر ۾ آھين.

راجيش : (غڻي ٿيندي) اوه هو ڊگڊ توهان پهرين رڙت جي مٿان اٿو
اه پڙهو :

غريبڊاس : (پڙهندي، والڙو ٿيندي) ميهڪهائي. غريبڊاس اميرجند، چورا هيءُ نه.....
ميهنجي رڙت آهي.

راجيش : (خروش ٿيندي) ها ڊڻڊي اها توهانجي رڙت آهي. ڪلهه رڌي ٻن
مان (پيتي) لکتي، توهان لکائي رکي هئي نه. ميهنجي رڙت نه
هيءُ آهي. هندي ۾، سائس ۾ 100 مان 69-69 مارڪون، اڪائونٽس
۾ 72 مارڪون، انگلش ۾ 75 مارڪون، ايڪائونٽس ۽ ڪامرس ۾ 64-64
مارڪون ۽ سنڌي وڌيڪ ۾ سڀني کان وڌيڪ مارڪون ٻه 100 مان
83 مارڪون..... ڊاٽ ماسٽر/ماسٽرپائون توهان کي ٻيڙ ڪندا هئا ڪه
هاڻي مولڪي ڪندا..... گولڊ مڊل توهان کي مليو هو يا هاڻي
مولڪي ملندو؟

جيلي : ڏاڏو نه ميهنجي ڪلڙي جي رڙت، ڪه نه توهان وانگر وڏو چرڪرن کي
لائين مارڻ ۾ پورو..... هاڻي اندر هلي ڪه جو ڪلاس ٻه ڪاڻي وري
ٻيو ڪوئي اچي نه ٿي وڃي. (ٿي اندر وڃن لا، نون جي ٻه وڃي
ٿي، راجيش نون کڻي ٿو.)

راجيش : هار..... ڪير؟ مينا! ڪهڙي مينا؟... ڇا ڇهڙ ڪتن جي اسپتال؟
توهان کي ڪهڙو لهر ڪهي؟ ڇا توهان جو ڪتو ڪاسميٽ ٻي وڏو آهي؟
نه ان ۾ مان ٻلا ڇا ڪمان؟... مان چلندي اچان؟..... نه ايندس - ڇا؟
توهان جي روم ۾ ڪتو هاڻي ٿيڙا ٿو ٻائي..... (ٿورو سوچي) ها نه ڇا
ڇو توهان..... توهان جو ڪتو ڪاسميٽ ٻي ڪري ڪهر ۾ گول-گول چڪر
ٿو ڪائي..... نه ان ۾ ڇا ٿي ٻڌو توهان نه ڪتي جي ٻنهيان-ٻنهيان چڪر
ڪاڻو..... جڏهن ڪتي جو ڪاسميٽ ختم ٿي ويندو ته ٻانهي چڪر
ڪاڻڻ بند ڪندو..... (غصي ۾) هاڻي نون رکو..... (رسهور رکي
درشڪن ڏانهن.) هون! مون ٿي خراب ڪري ڇڏيائين. (ٻي ٿي شڪر
ٻڌو؟ ٻارپتيءَ جي مورتيءَ ڏانهن وڃي ڪري) ٿوڪي ڇا آهي ٻائي
ٻولاٺاڪ..... تون نه ٻارپتيءَ سان ڏاڏيون لاڙون ٿو لهن ۽ هڪ مان آهيان
جنهن جي اندر ۾ ٻين ٿيون لهن..... هي ميهنڇا ٻه ٻه ٻولاٺاڪ! جيئن

هيٺان سڀني ماڻا جي ڀرڇا ڪريان هان. [چيني ڪير جو ڪلاس ڪڍي اچي
 ٿي ۽ راجيش ڪير جو ڪلاس وٺندي] اوھ ڪير! مڙ توکي منهنجو ڪيترو
 نه خيال آهي. ڪير ۾ مان جنهن وقت به ٻيڙ رکان ٿو تڏهن ڪير ملي ٿو.
 سچ ڀڄ مڙ هجي نه ٿو جهڙي.

غريبڊاس : (خوشيءَ وڃان) ۽ پٽ راجيش هان؟

راجيش : توهان لاءِ ٻنڌڻ ڇا چوان، توهان کان نه ٻئيءَ ئي نه هجي نه سٺو.

غريبڊاس : (غصي ۾) هان! چورا لک جي لالت اٿئي، ڇو ڪٿڻ ڪهڻا آهن؟

چيني : (ٻيڙ ڪندي) گهوڙي وڃائس اهل ٿان، موٽي پٽ تنهنجي ٻيڙن جو
 لٽڻو ڪيئن آيو آهي؟ (راجيش روئندي) رڙت مٽيءَ کي ڏئي ٿو ۽
 زور سان روئڻ ڇاڻو اٿس، چيني رڙت وٺندي عجب مان چوي ٿي
 موٽي پٽ روئين ڇا لاءِ ٿو؟ پٽ ڇا ڳالهه آهي؟

غريبڊاس : ٿيو هوندو لاپاس ٻيو وري ڇا لاءِ روئندو. وڃ ٿو منهنجي لاءِ ڪير جو
 ڪلاس ڪڍي اچ.

چيني : چپ نه ڪيو. منهنجو اهل ڪل روئي رهيو آهي ۽ توهان کي وري ڪير
 جي لڳي آهي. ڇو موٽي پٽ منهنجا اهل روئين ڇو ٿو؟ لاپاس ٿيو
 آهين ڇا؟

راجيش : (سڌا ٻڌندي) نه..... مان ان ڪري نٿو روئان، مان روئان ان ڪري ٿو
 ڇو نه ڪير ۾ ڪاڇو، ڪشمش گهٽ آهن ۽ سلائي نه آهي ڪي ڪونه.
 انهن نه مان امتحان ۾.....

غريبڊاس : (اڌ ۾ ڪٽيندي) ٿي نه ٿان منهنجي امتحان جو لٽڻو (رڙت وٺي
 ٽسڻدي) سڌيءَ ۾ اڪو به مارڪون..... لک جي لالت اٿئي، هڏيءَ
 ۾ ٻارهان مارڪون هان اٿئي سوئر، الڪاش ۾ سترهن مارڪون..... ڪٿڻ
 ڪهڻا آهن (ٻيو ٻڌندي) ٿو نه ڪڍيو ٻيءَ جو لالو! اڪالاهڪس ۽
 ڪامرس ۾ ويهه، ويهه مارڪون، اڪائونٽسيءَ ۾ ٽيهه، مارڪون..... لالائي
 ڪل ملائي سڄي وڃين ۾ ئي لاپاس..... چورا مان هوندو هوس نه اسي اسي
 مارڪون ڪٽندو هوس. سڀ جا سڀ اسڪول ڇا ماسٽر ۽ ماسٽرائيڊون
 مولڪي ٻيڙ ڪڍيون هيون ۽ اڪائونٽ ڪولڊ مڊل ٻڻ ملندو هو ۽ ٿو
 چورا لک جي لالت.....

ڊا. اشوڪ : (گلاس وٺندي) اوه آئي پڳوان توهالجي وٺي ڪري عمر. توهان ۾ ڪو به نري نه آيو آهي. توهان ٺٺي هوندي به مولڪي هئڻ ئي اچي ڪير ٿيندا هئا. (چوندي.... وٺي لڳو).

جيني : (واٽڙي ٿيندي) ڇو پٽ هئڻ روئي ڇاچي لاءِ تو؟ ڪهڙي ڳالهه آهي پٽ؟

ڊا. اشوڪ : ڪو به ملائي اڳي کان گهٽ آهي، مون تي اچي نه مولڪي ٻڌائجو نه جيئن گڏجي جهجهي ملائي وارو ڪير بهئون. (چوندي - چوندي ٻاهر هليو وڃي آيو).

غريبناس : (غصي ۾) ڪهڙي آرو ڇڏي آهي توکي ڇو نه هينئر ڪو نٿي اچي هان؟

جيني : توهان ئي نه ڇڏو.

غريبناس : (سوچيندي) مان ڇو.... چڱو.... چڱو.... اڪواس بند ڪر، وڃ چلڻ گرما گرم ڪير جو گلاس کڻي اچ نه مڏهجي آها کي شائتي ناهي. چاندي کڻي اچ معان نه ورتي ٻيو ڪير اچي. (جيني وٺندي طرف وڃي ٿي. راجيش مينڪهائي آف مون تي ٻلي ڏن ڪڍندا ٿيندو ڀرواش ڪري ٿو).

راجيش : ل.... لا.... لا.... Hello ٻڌڻ ڪڍ مارنڪ.

غريبناس : (اچو ٿيندي) لڪ ڇڏي لاس اٿي گڏهه..... هيڏانهن اچ..... هيڏانهن اچ؟

راجيش : (پتائيندي) ٻڌڻ مان مدر ۾ ڀوجا ڪرڻ ويو هوس اچ مڏهجي امههان (Exam) جو نتيجو I mean-result اچڻي هئي نه، ٻن لاءِ..... ٻن لاءِ مدر ۾ وڃو هوس.

غريبناس : (اڻڄاڻائي واري نوع ۾) مدر ۾ ويو هئڻ ڀوجا ڪرڻ؟ نالائي مان تڏهجي رڳو رڳو ڪي ڇاڻاڻا، اها سامهون واري چوڙي ٻاڙيتي وٺي هوندي ڀوجا ڪرڻ؟ تون ان جي پٺيان مدر ۾ ڪرڻ والڪر ٻسري وڃائڻ ويو هوندن.

راجيش : (پتائيندي) اها نه وڃي هئي ٻڌندي تون جي هئي وٺي هئي.

غريبناس : ڇو اها به مولڪي چور ٻڌائڻ مولڪي به ڀوجا ڪرڻي هئي. ٻئي گڏجي ڀوجا ڪرڻ هان؟ تون معان ٻاڙيتي جي ڇي ڀوجا ڪرڻ هان؟ مان

ڄمڻي : (اڌ ۾ ڪٽيندي) اڙي سڄي ها توهانجي ٻڪراس ۾ منهنجو ڪٿر ٿئي ڇلهه ئي سڪي ڪٽڻي ٿي وڌو هوندو.

غريبڊاس : وڃ منهنجي لاءِ گرما گرم ٽاڄو پستين سان پيريل ڪٿر جو گلاس ڪٽي اچ نه ڏرا دماغ کلي. وڃ وڃ جلدي ڪري! (ڄيئي رڻڻي ۾ وڃي ٿي. غريبڊاس درشڪن ڏانهن منهن ڪري) -واهه منهنجي پڳوان، ڇو ڪٿر مان شادي؟ واه... واه... شاديءَ جو لالو ٻڌي سڀني ڪڍوارن جي ڪڪ ٿي وهي وڃي. پر خبر نه آهين ڪي هوندي جن کي ڦٽا ڦٽ ٻار ٿيا هوندا. اڙي ڪڍوارو، مان سچ ٿو چوان ته شادي نه ڪجو. شادي معنيٰ ئي آهي اربادي، هاڻي هالا توهان مولڪي ئي ڏسو پراديءَ جو هڪ -آارا ٿين مثال.

(ڊاڪٽر اشوڪ آڏواڻي ٻاهران پريش ڪري ٿو.)

ڊا. اشوڪ : هلو (Hello) اڪل پڳوان توهانجي وڏي ڪري.....
غريبڊاس : (عجب وچان) هلو اڪل چورا ڪاڏي هلائي؟ پڳوان توهانجي وڏي ڪري؟؟؟ چورا پڳوان ڇا وڏي ڪري؟؟؟

ڊا. اشوڪ : اوهه پڳوان توهانجي عمر وڏي ڪري به ڪجهه نه!
غريبڊاس : (خوش ٿيندي) بهه چورا انهن سڌي سڌوئي ڳالهه ڪري. هيئن ٻوليئن ۾ ڇو بهه ڳالهائين. پر چورا ٽون گهر پلجي بهه آهين ڇا؟

ڊا. اشوڪ : اڪل توهان مولڪي لٽا سڃاڻو، مان توهانجي دوست طوطا-رام جو پٽ گنگارام آهيان.

غريبڊاس : آڇا.... آڇا طوطي جو پٽ، سچ پچ طوطو ويچارو پلو ماڻهو هوندو هو. ڪلهه ئي مان سندس جي پڳڙين ٿان پڻ ٿي آيس.

ڊا. اشوڪ : (عجب مان) پڳڙين ٿان ٿي آيس پر اڪل منهنجو پيءُ نه آيا ڇيٽرو آهي ۽ ڪلهه اسان ٻنڌ جو جنم ڏينهن پڻ ملهائو هو. ۽ ها... پڳوان ٻڌي ۽ جن جي اڳ ٿي وڏي ڪري ڇڏي آهي عمر... عمر.

غريبڊاس : (عجب وچان) ڇيٽرو آهي! ٽون ڪهڙي طوطي جو پٽ آهين؟

ڊا. اشوڪ : ڊاڪٽر طوطا-رام جو پٽ ڊاڪٽر گنگارام.

غريبڊاس : آڇا- آڇا ڊاڪٽر طوطي جو پٽ ڊاڪٽر گنگو آهين.

ڄيئي : (رڻڻي مان ايندي) هان ولو ڪٿر جو گلاس.

مان نرس ڪراهي (درشڪن ڏانهن) جهلي او جهني اچي ته اها ئي
چنڊ ڪڍائڻ جو لالو پاد اچي ويٺو ڇهلي... اڙي او جهلي...
(جهلي وٺي کان ٻاهر اچي آي، هٿ ۾ ويلو آهي.)

جهلي : الائي ڪهڙي سان اچي پالو پيو آهي. رات جو اڀار سمهڻ لڳو ڏي ۽
ڏينهن جو وري ڄاڻڻ لڳو ڏي (پوسان ايندي) ڇو ڪهڙو ڪم اڙي؟ جو
هيئن ڪڍي صبح-صبح جو ڪرڪيٽ وانگر رٽڪ ڪامپيٽري شروع
ڪئي اڙي؟

غريبڊاس : ڏس جهلي اڌ برباد ته مان پهرين کان وٺي هئس ۽ تون سان شادي ڪري
-چور ارباد ٿي ويس-

جهلي : (ڪهاڻيندي) آه... ها شادي ڪري ڏنڊر برباد ٿيا آهيو اها ته صرف
مولڪي جو آهي ته شادي کان اڳ توهان لوڻن وانگر پاڻ کائي ميهڙي
گهر جي اڳيان - پنهنجي ڇڪر هڻندا هئا.

غريبڊاس : ان جو ئي ته ٿل پوکي رهيو آهيان سڀاڳي. ته شادي هان ۽ نه ٿي
پار ڇمن هان. پوءِ ته سڀني ڄاڻو ڪري ته هڪڙو لاڏاڻو؟ اڄ ميهڙي
-ڪيڏي جي ڪاليج جو لٽو ڪوڙو هو نه؟

جهلي : صدي وڃان مان ميهڙي لال ٿان. سڄو دنو سڄو دنو راتون جاڳي ڇا ته
مڙي ميهڙو حال ڪري ڇڏيو آهي. اصل وڃاڻو ڪري ڪڍا ٿي ويو
آهي. اصل جهڙي ڳڻهه پيو لکي.

غريبڊاس : چورو ٻڙهي-ٻڙهي ڳڻهه ٿي ويو آهي يا ساهيون واري پاريتي سان لاهين
لو ماري. -وٽر گهر ۾ پست ٿي پاريتي* جي مورف هڻي ڪري همنان
دري ساهيون واري پاريتي* جو ڪري* سان لاهين لو ماري. سڀاڳي
مولڪي اڻو پڻاڻو جي ڪوشش ٿو ڪري.

جهلي : باڪل ان ۾ پلا ڪهڙو شڪ، توهان آهيو ئي اڻو. جي توهان اڻو نه هجو
هان ته ميهڙي ڇڪر ۾ ڪيئن ٿا سو هان.

غريبڊاس : اڙي جهلي... جهلي ڏرا سوچ جي مٿان اڻو نه ٿو ڪير؟ ته هڪڙو
پست ڪير؟

آعيان ۽ هن وقت مان اوهان جو لاڻڪ اسٽيج ڪرڻ چاهيان ٿو ۽ مان
 ان لاءِ توهان کي لاڻڪ جي رايي (Royalty) ڏيڻ ڏيندس.

ميهنگهاڻي : (خوش ٿيندي) هان! توهان منهنجي لاڻڪ جي رايي ڏيندا، توهان
 منهنجي ٽنڊي ۾ جي هڪ دور ڪندا..... ٻيو..... ٻيو مان توهان کي
 سٺي ۾ سٺو لاڻڪ ڏيندس ۽ توهان چاهيندا ته مان پڻ ان ۾ رول
 ڪندس. (لاڻڪ جي اسڪرپٽ کڻي) هيءُ ٽيڙ منهنجي محنت ۽ لڳن
 سان لکيل لاڻڪ ”هڪ ڪلاڪار ۽.....!!!“ آهي ته پڻ منهنجي ٽنڊي ۾
 ۾ ڪا به موش ٿي هجي پر نه به هيءُ لاڻڪ ڪل خريشيءَ سان پُر پور آهي.
 ڊا. اشوڪ : هان! اها ڳالهه آهي ٻيو ته مان توهانجو اهو لاڻڪ ضرور اسٽيج
 ڪندس.

ميهنگهاڻي : (جلالت ۽ آساهه وڃان) مسٽر آڏواڻي هيءُ لاڻڪ منهنجي ٽنڊيءَ
 جي ڪنهن ڪنهن وڙن جي هڪ حقيقت آهي سڀني حقيقتن، منهنجو خزانو،
 ملڪيت، منهنجي ٽنڊي جي جيتڻ جو سهارو آهي. منهنجي به ڪنهن
 وقت هڪ رمال ۽ شاد آباد ٽنڊي هوندي هئي. مان به ڪڏهن منهنجي
 مميءَ - ٻنڊي ۾ جو هڪڙو ئي سڪيندو پست هوندو هوس. منهنجي هر
 مولڪي پيار ۽ سڪ وڃان مولتي ڪري چوندي هئي.
 هيءُ لاڻڪ انهن ئي ابي مثل ٻانگيرن جو طڪڻو (سوکڙي) آهي.
 ڊا. اشوڪ : مان انهن ٻانگيرن جي سوغات کي پڙهڻ چاهيان ٿو.

ميهنگهاڻي : (ڊاڪٽر کي اسڪرپٽ ڏيندي) هان وٺو هيءُ لاڻڪ ۽ خود ئي پڙهو.
 ڊا. اشوڪ : (لاڻڪ جي شروعات پڙهڻ سان) ”هڪ ڪلاڪار ۽.....!!!“ (ڊاڪٽر پڙهڻ
 شروع ڪري ٿو ان وچ ۾ منڇ ئي اولهه ۽ ڪجهه ڀلن ۾ روشني ٿئي
 ٿي. اسٽيج تي هن وقت ڊاڪٽر اشوڪ ۽ ميهنگهاڻي ڪو نه آهن. منڇ
 ئي هن وقت لاڻڪ جو ٻيو ڪردار سميت غريبڊاس اميرچند ڪرسيءَ تي
 ويٺو آهي ۽ ٽيبل تي چوٽي جو ڪم ڪري رهيو آهي. ڪجهه ڀلن بعد
 سميت غريبڊاس اُٿي منڇ تي هيڏانهن هوڏانهن ڇڪر ڪاٽيندي زال
 کي سڏ ڪري ٿو.)

غريبڊاس اميرچند : چيني اڙي! او چيني. الائجي ڪاڏي مري ويئي؟ پڙهيس ڪي
 ڄاڻيچ مان نرسٽ ڪانهي، ڪو لڪاڻو ڪونهي ۽ وري هن کي رنڌڻي

ڊا. اشوڪ : هيءُ اوهان ڇا چئي رهيا آهيو؟ اوهان نه سڏي ڊانگ مڊج جا ڪم مڪمل ماڻها ۽ ماهر ڪلاڪار آهيو.

ميمڳهاڻي : (طڙي نوع ۾) هڪار کي: ڪلاڪار... ها مان هڪ ڪلاڪار آ؟ جيءَ ها مان هڪ ڪلاڪار آهيان. هڪ اُور ڪلاڪار جنهن جو هن وقت سڀ ڪجهه لٽي چڪو آهي، هڪ اُور ڪلاڪار جنهن جي زال، ٻار هيءُ گهر ڇڏي هڪ ڇوڪرو لاءِ هليا ويا آهن. هڪ اُور ڪلاڪار جنهن کي هن وقت کائڻ لاءِ اناج جو هڪ ڍاڻو به ڪونهي ڪلاڪار... مان هڪ ڪلاڪار...؟

ڊا. اشوڪ : نه مسٽر ميمڳهاڻي! اوهان وٽ ٻلي ڪجهه به نه هجي پر انهن هوندي به اوهان وٽ هڪ اڙو مڙو آهي جنهن کي ڪو به نٿو سگهي ڪوئي به ڪم ڪري نٿو سگهي ۽ اها آهي اوهان جي اندر جي اڪل ڪلاڪار... (I mean Art) ۽ جنهن جو ڪم به ماڻه ڪمي نٿو سگهي.

ميمڳهاڻي : (ڊگ واري نوع ۾) مسٽر آڏواڻي مڊمجي زندگي هڪ ان ڪوڙ وانگر آهي جنهن جو ٻاڻي اڪل ٿري (هيٺ) ٿي اچي رهيو آهي.

ڊا. اشوڪ : ڇا مطلب؟

ميمڳهاڻي : سان هن وقت بس چند گهڙين جو مڊمان آهيان مولڪي ٻڌ ڪٿي (وٽ ۾ ڪٿي) آهي ۽ ان کي مثال لاءِ مون وٽ هڪ ٽيسٽ به ڪونهي.

ڊا. اشوڪ : (عجب مان) What؟ ٻڌ ڪٿي؟ نه نه ڇڙ اهو سڀ ڪوڙ آهي..

ميمڳهاڻي : (اڏ ۾) ڪاش! ڇوڪر اهو سڀ ڪوڙ هجي ڇا؟ مسٽر آڏواڻي اوهان مولڪي وڏيون وڏيون ٽائونون ٻڌائي ڪري، مڊمجي ويران ٿيل زندگيءَ ۾ آشا جي ڪوڙن هانڊاڻن جي لاکڙ ڪوشش ڪري رهيا آهيو. مڊمجي زندگيءَ ۾ اوهان اهاڙ آڻي نٿا سگهو.

ڊا. اشوڪ : نه نه مسٽر ميمڳهاڻي اوهان ائين نه چئو. مان اوهان جي زندگيءَ کي هڪ دٻو وڌي آباد ۽ سر سبز بڻائڻ لاءِ ئي آيو آهيان.

ميمڳهاڻي : نه نه... نه اوهان مڊمان مذاق ڪري رهيا آهيو. اوهان... Please... هن زندگي لاش سان اهڙي قسم جي مذاق نه ڪريو... ڪمي... مان ٻاڙيل نه بڻجي وڃان.

ڊا. اشوڪ : مان ”ڊانگ-ساگر“ اخبار جو سچاڻڪ آهيان. مسٽر ميمڳهاڻي مان سڏي ڊانگ مڊج ٿي اوهان جا ڪيترائي لوڪهڙا ٽانگ ٿي ۽ ٻڙهي چڪو

ہک کلاکار !!!....

□ جبکہ یش شود ادپوری

— ہمارے وطنی —

42 سال	سهيڪ غريبيداس آءِڙ ڇند
" 38 "	ڇيلي غريبيداس
" 24 "	راجيش مينگهائي
" 21 "	"
" 22 "	ڀاڪٽر اشوڪ آڏواڻي

شیر و عافیت :-

(۲-د و کلاڼ سان استیج ئي ٻکڻل اوانده آهي. وچ ئي صوڻا رکيل آهي، منڇ جي ساڄي پاسي ڪنڊ ۾ هڪ ٽيبل ڪرسي پيل آهي. کاٻي پاسي ٻاهر اچ وچ جو مکيه دروازو آهي، ڪرسيءَ ئي ٺاڪ جو ڪردار راجپوت مينگهائي وٺڻو آهي. هٿ ۾ ٽيبل لکڻي جو پٿر اٿس جنهن کي سار-سار ٻاري ٿو.... بند ٿو ڪري. منڇ ئي روشني آهستي-آهستي وڌندي وڃي ٿي. ڪجهه ڏنن ۾ روشني سمورڻ منڇ ئي چالڇي وڃي ٿي ۽ ٺاڪ جو هڪ ٻيو ڪردار ڊاڪٽر اشوڪ آڏواڻي ٻرواڻ ڪري ٿو.)

١٠٠
١٠١
١٠٢
١٠٣
١٠٤
١٠٥
١٠٦
١٠٧
١٠٨
١٠٩
١١٠
١١١
١١٢
١١٣
١١٤
١١٥
١١٦
١١٧
١١٨
١١٩
١٢٠
١٢١
١٢٢
١٢٣
١٢٤
١٢٥
١٢٦
١٢٧
١٢٨
١٢٩
١٣٠
١٣١
١٣٢
١٣٣
١٣٤
١٣٥
١٣٦
١٣٧
١٣٨
١٣٩
١٤٠
١٤١
١٤٢
١٤٣
١٤٤
١٤٥
١٤٦
١٤٧
١٤٨
١٤٩
١٥٠
١٥١
١٥٢
١٥٣
١٥٤
١٥٥
١٥٦
١٥٧
١٥٨
١٥٩
١٦٠
١٦١
١٦٢
١٦٣
١٦٤
١٦٥
١٦٦
١٦٧
١٦٨
١٦٩
١٧٠
١٧١
١٧٢
١٧٣
١٧٤
١٧٥
١٧٦
١٧٧
١٧٨
١٧٩
١٨٠
١٨١
١٨٢
١٨٣
١٨٤
١٨٥
١٨٦
١٨٧
١٨٨
١٨٩
١٩٠
١٩١
١٩٢
١٩٣
١٩٤
١٩٥
١٩٦
١٩٧
١٩٨
١٩٩
٢٠٠

راجيش مينگهاڻي: (دڪي واري اوع ۾) مينگهاڻي!... مينگهاڻي! (ڙڪ ۾ ڏسڪندي)
مينگهاڻي نه ڪڏهن جو ميري (ختم) ٿي چڪو آهي. -اوي هن
وقت اوهان مينگهاڻي جي دهر سان ڳالهائي رهيا آهه.

شوڙيا : جهانين ٻئي برهمڇاري بطچندس .
 صويراج : مولڪي ته چيائين ته ته ڪمليءَ سان شادي ڪندس .
 شوڙيا : (هرڪي ادا سان) ڪمشنر صاحب سلام تروهان ۽. ايت ٻولي س طرحا
 ڪم آندا .
 صويراج : سلام سلام ٻوه ڪڇ - سيگهه ڪر ڪهر جي ٿالهي ڪٿي آءُ ۽ منائي ٻڌا. ڪهر
 ڇا لڏا چنڊا هٿين ته ڪهر ڪند چهان ڪهر ۾ رهن . (ٻڌا ته رت وڃي
 بهي ٿو) ٿرو ٻاها ٿرو شوڙيا سان سڳن ڪندي. شوڙيا ڪهر جي ٿالهي
 ڪٿي اچي ٿي ۽ لوڪريائي ٿالهيءَ ۾ منائي .
 (شوڙيا ڪهر جا چنڊا سيني کي هٿي ٿي ۽ منائيءَ جو ٽڪر واس ۾ وجهي
 ٿي. صاحب ۽ ڪملي ته ٻئيءَ کي ٻهراڻ ٻون ٿا)
 شوڙيا : شل سڌا خوش رهو آند ۾ رهو .
 صويراج : (چيچ ٿو هٿي) مٿن چال چلون دل واريءَ .
 شوڙيا : ٿسو ته خوش آئين ٿا ٿهن چٽڪ ٻاڻ شادي ڪري آيا آهن .
 (سچي ٿهڪ ٿڌي ڪن ٿا)

12-A, Anand Vihar, Str Martina Road, Bandra, BOMBAY-400050

o o o o o o o o o o o o

” ٺاڪ اوس جي اها وڏي خاصيت آهي ته
 جيئن سندس ڪردارن جون شخصيتون سندس شخصيت
 کان الڳ آهن تيئن ڪردارن جي ٻولي به سندس
 ٻوليءَ کان الڳ هئڻ ڪري.“

- مرزا قليچ بيگ

ٻوٽ مان هن کانپوءِ ڪانه ڇوڪري نه ڏسندس (ڪمليءَ کانسواءِ آهستي
جيئن لفظ ٻي ۽ ٻڌي سگهي) ۽ ارههچاري ٿي رهندس.

Listen my son, again & again I tell you if you like Kamli count : صوڙاج
your heart throds & obey to it is-

ٻٽ، تون نه ره ارههچاري.... پر.... چال ڪا چل دل واري.
چال ڪا چل دل واري (ڪن گڏائي ٿو)

شـوڙا : ارههچاري ٿي رهن ٿيندڙ دشمن، تلاءِ ڪو ڇوڪريون ڪٿيون ڇا!
صوڙاج : ڇوڪريون نه ڪونه ڪٿيون آهن پر تون ڇوڪريون ڪٿائي ٿي ڇڏين -
واه واه
(ٿڪ ٿو ٿئي)

(ڇههٽو ڇوٽون)

مهيني کانپوءِ - صوڙاج جو بدگوار، وقت منجهند جر هڪ اڃا
صوڙاج : (گهر ۾ گهرڻ سان) شوياءُ، اڄ رات ٿي ۾ ڪهڙا پيئي طعام تيار ڪرائين؟
ڪير اچڻو آهي؟

شـوڙا : توهان اچي ويا. ڪيڏانهن ويا هئا. ٻارهن اچي لڪتا آهيو.
صوڙاج : ويو هوس ڪنهن دوست کي گڏجڻ. اصل ڇڏي نه ٿيو. اڃا نه ماليءَ
لاه پئي زور ڪيائين. پر مون چيو ته تون ڪٿي انتظار ڪري لاراض نه
ٿي وڃين.

شـوڙا : سو منهن جي لاراض ٿيڻ جي پرواهه نه ٿو. خٽر وري نه سڻو ڪيو جو
وقت سر اچي ويا، صاحب چيو ته اٽڪل ٿهه ٻارهن دوست آڻيندو ۽ لنڇ
ٿي سو چيڪي چئي ويا آهي سو ٺاهي تيار ڪري رکيو آهي. چيائين
پئي ته ٻڌا ڪي ڪيڏانهن وڃڻ نه ڏٺا آهن. توهان نه سٺا بدائون جي
لڪري ويا.

صوڙاج : مهمان ڪهڙي مهل اچڻا آهن.
شـوڙا : ٿڌن ٻن جي وچ ۾ (ٻاهران آواز ٻڌي ٿي ڪار جي در کٽ ۽ بند ٿيڻ
جو) اچي ويا آهن.

صوڙاج : (دريءَ کان ٺهاري) اڙي شوياءُ هيڏانهن ڏس، هيءُ نه سڄ ٻچ چال چلي
دل واري ڪري آيو آهي. (ڳائي ٿو) مٿن چال چلون دل واري.

- دھڻ جي ٻيھائي بدلي ڪرائي هليو ويو. ٻي ڳالھ، نه چوڪريءَ وارا پوري سوڙي وارا آهن. اسين آئيسر ماڻھون، ڪڏهن نه پاڻ جهڙا ماڻھو ڏاڍيءَ جي پر جا آهن نه شانائتا ڪئي چٽيا پر.....
- صوبراج : چئو هن چوڪريءَ کي نه ڪهه ٺاڀاس. صاحب بست، ٽنهنجي ماما توکي بروهه چاري ٻڌائي رکندي نه ته تون چال چال دل واري.
- شوڙا : پڙ ڪاپوس، جيئن پر ڪاش کي پڙ ڪاپو هو. هو نه وري نه ٻئي وارا اسان جا ٽائي شريڪ نه آهن. هيءُ زال مڙس ڪن اوڪري سا به ريلوي پر..... توهان ڄاڻو جيئن توهان کي وڻي.
- (دوسامي وڃان ماني اڌ پر چڙي وڃي ٿي ته صاحب روڪي ويهاريس ٿو)
- صاحب : ماما تون ماني ڪاءُ نه پوءِ ساله ستيءَ سان لا ڳالهايون.
- (ماني کائي ٿي. صوبراج ٽرنٽسٽر وڃائي ٿو. رائي جو آواز: ٻاهر ڪيا ٿو درنا ڪها..... صاحب، ٻيءَ جي پر وٺو، ماما ٻاڻا کي ٽسي)
- صوبراج : واه رائي ڪهڙو نه پوري وقت ٿي آيو آهي. صاحب، ٻاهر ڪيا ٿو درنا ڪها..... (هن سان سينئر ٻيس ٿي طيار ٿو وڃائي.)
- شوڙا : (خشي ٿي) توهان نه رٽائر ڪرڻ کانپوءِ وڃر ٻيا جوان ٿيندا.
- (شوڙا لنگهن سان هٿ اڳهي صاحب جي سامهون ٿي وهي ٿي)
- ها، هاڻي ڪيڙيون ڳالهيون ڪرڻيون آئي؟
- صاحب : ماما، مان تونان جيڪي ڀڄان ٿن جا پراڻ جواب ڏج. سچ ٻڌاءِ نه توکي ڪمائي وڻي نه؟
- شوڙا : چوڪري نه، مولڪي ليڪ لڳي پر.....
- صوبراج : پر پر ڪري ڳالھ کي پر لڳائي اڏائي جي ڪوشش نه ڪر شوڙا.
- صاحب : ماما، مولڪي ڪمائي وڻي آهي. هينجي ماءُ به وڻي ۽ جڏهن ڪو چڙي آيو مان نه مولڪي سندس به پائر ۽ ٻيءَ به ڪڏها. ڏاڏا فرائتا ۽ شان مان وارا ماڻهو آهن.
- شوڙا : شان مان وارا ڪيترا به هجن پر اسان سان به هينجي سگهندا. ڪين آهي ان دمس واري نلت، اسان کي هيٺو سارو بنگلو.
- صاحب : ڇا پئسو ۽ پوزيشن ٿو لاه ايتري اعميت ٿو رکي جو تون هن دفعي به مهنجي پئسو واريءَ چوڪريءَ کي لڪرائي ڇڏيندين. ليڪ آهي نه.

ڀڪو پٽ ٿي ۽.

صاحب : ضرور ٻڌا ضرور ٺوهان جي ٺيڪ صلاح ٿي هليدس.

(ڇهه ٻيو ٽيون)

صوڙاج جي گهر جو ڊرائنگ هال. ڊائينگ ٽيبل تي کائڻ وڃي رهيو آهي
صوڙاج مالي کائي ٿي. وي. ويٺو ٿي. شوپا صاحب جي اوسيڙي ۾
ويٺي آهي.)

وقت : رات جا ٽي بجيا.

صوڙاج : شرياءَ ٽن مالي کائي ڇڏ. ويو هوندو پسنديجي ڪنهن دوست سان
گهٽ.

شوپا : هميشه ماليءَ جي وقت ٽائين نه ڪنهن نه ڪنهن اهولي پئجي ويندو
آهي.

(ڪار جو آواز ٻڌي ٿي)

ٽنر اچي ويو ته وقت ٿي (پٽ کي گهر ۾ گهڙو ٿي ٿي) اڄ ڏار ڪري
آيو آهين صاحب، هونءَ نه ستن بجي ٽائين پئجي ويندو آهين.

صاحب : (ٿاءَ کي ٻارو ڪري) ماما اڄ هڪ جهولڻو دوست گڏجي ويو. دهليءَ
مان آيو آهي هڪڙي مامي ڪارنامو سو ٽن ٻن مالي ڪاء.
(شوپا مالي کائي ٿي)

صاحب : ها، ماما منهنجو جهولڻو دوست دهليءَ ۾ ملهون ٿا ۽ ملهون ٿا ۽ ٺي لوڪري
ڪندو آهي. انيس جي ڪم سان آيو آهي. ڪمليءَ جي نه دهلي آيس
۾ نه سندس لياقت جي ساڪب آهي.

شوپا : (مرڪي) ڇڏو ته توکي ڪملي اصل منڍي وڃي آهي، ڪلهه کان وٺي
ڪمليءَ کانسواءِ ڪجهه ڳالهائڻ ٿيئي. انهن نه ڇڏو ڪري لائي ڪانهي ۽
اڳتي وڌي لوڪري ڪندڙ ڇوڪريءَ سان شادي ڪرڻ مان ڪهڙو فائدو؟
وٽ نه هڪ گهرڙو ڇوڪري جا گهر سنڀالي.

صاحب : گهر جو سڀ ڪم نه ڇڏي. ٻيو گهر نه ٽن سئو سنڀالي وڃي آهين.

مولڪي الڳ ڪرڻو اڳي ڇا؟

شوپا : مان ڇڏو توکي الڳ ڪندس. ٽن نه سڀ الڳ ٿين جيئن ٻرڪاش الڳ.

چڏيائين. ٻيا ڇيان ماءُ جي مرضي خلاف پنهنجي پسنديءَ واري
ڇوڪريءَ سان شادي ڪيائين. البت ٻيا جي مدد ۽ سهڪار سان. تون
ڪهستائين ماءُ جو پٽ ٿي رهندين؟

صاحب : پر ٻيا، مان به توهان جو پٽ آهيان. يعني ڪا ڪلهه ناهي ۽ ڪلهي
کي ڇڏڻ وٺس ته مان ڪو ناهي جي گهر ٿو روئي ويٺو هوس. مان نه
ڪلهي ڪي جهڙو پنج گهڻائو وٺي وار هوس.

صوبراج : (ٺهڪ ٺهڪي) ته ڇڻو ته تون هاڻي ٻيا جو پٽ ٿيندو ٿو وڃي. هاڻي
پنهنجي ماءُ اوسان لهرن تي اهي ڳالهون ڪندي. تون ٻاٽڪ سان
جواب ڏنائين. ڪلهي سچ ته هن گهر جي ٺهڻ لائق آهي. پر ڪاش
جي ڀيري پنهنجي ماءُ ڪهڙي ڪٽ ڪٽ نه ڪئي ڇو پر ڪاش جا ساھرا
شاهوڪار آهن. هتي پنهنجي ماءُ کي ڪلهي ڏيندي به پر وڃڻي درجي
ها ڀل ڪيترا به شالائي ماڻهو هجن، کيس ڪنهن آڻڻ نٿا. ٻيئي رٿا ڪون
وڃهندو. تون جي ماءُ جي ڳالهين به اچي وڃن ته وڃي ويندين يا نه
پر ههڙو ڇا ٿو.

صاحب : گهٻرائڻ نه ٻيا، صبح جو نه مان ٻيا سان ان باري ۾ ڳالهائڻ جو وجهه
نه ٿيندس. باقي ڪلهي ڇوڙي ساڻ ملڻ ۽ ٻنهن جي طالب ڪڍي اها
ڪهڙي ڇي مردانگي آهي؟ مان نه ٻڌا ٿو ٻيئي لپي جي شادي ڪندس.
صوبراج : (ٿڌي وڃائي ٺهڪ ٺهڪي) ٻڌا ٿو ٻيئي لپي جي ۽ سادي لپي به پر
ٺهڪڻ به وڃهندو! راهه هرو اچي ويندو.

صاحب : مون نه سمجهو ٻيا.
صوبراج : مطلب ته ڪلهي ۽ تون ٻڌڻ به ٻڪڻ ڪراڙ ۽ رجسٽرار وٽ شادي
ڪري اچي ماءُ کي ٻيرون ٻڌو.

صاحب : رجسٽرار وٽ شادي ڪرڻ به موڪلي ڪو اعتراض ڪونهي پر ٻيا ۽
توهان نه حاضر هجو نه.

صوبراج : مان ڪنهن اهڙي اچي حاضر ٿيندس پر مهرباني ڪري ٻيا سان ڳالهه نه
ڪج. کيس عجب به وڃي. (گهٻرائي) اڃا به ڪنهن ٻيرون جو ڪراڻو
ٺهڻ وٺس. سڄي مان ڪڏهن به ڪڏهن لٽس ڪڍي ٿو ڪي شادي ڪرڻ
کان روڪي رهڻو اٿس انڪري پنهنجي اها سهڻي صلاح مع ۽ ٻيا جو

دادي : که چا صاحب بان کان د د سال لادي سان شادي چيکد و ؟
(شوا يا چيکد، چون چي چيکوش چيکري کي)

صوباراج : دادی سےج گئی ہوئی .

دادي هالي هان ڪهڙي.

دادی : اوهان کي وڌيڪ ڪجهه ڀڄايو هجي .

شود - اما : اسان له چوښتي پاملولو او د دې پاملولو په څه ډول د ځوانانو د

صورت اراج : (امت گاهن اواردي اکس جهه مدي) جهه مدي از با لاهه مدي جهه مدي و لاهه مدي.

صاحب : ہمارے ہاں تو ہاں ہے، مگر بر چہلی تو اچانک۔

(၁၈၁၁)

آستان : صوباراج جي ڪهر جو ڀرائيڪ هال.

والتالي : $\frac{1}{2} \log 2$

(ص ۱۰۳) صاحب حالہ ای و ہما آہن ۴ اخبار ہر روز ہر روز

دوما آهن ٻراڻڪ هال ۾ ڪنڊڙ لڏي شوي ۾ ٻڌهي ڪي اشتهار ۾ مڏهن ٻال لڏي.

شورایا : مان و جان کي مستندک بر المن اچي ٿاڪن پوءِ واپس . صاحب کون
اڳواٽ اڪري له وڃهان .

صاحب : له مما، مان جو اڳواٽ اڪيوي ويندس. مان به دور ساڳي انسان اچي ٿي
اڪيادو آهيان.

(شوروا وڃي ٿي. صوروا راج دري کان ٿي ٿوري دور. شوروا ڪمٽي کان اڃا
اڪري وٺي ٿي. اڇي صوروا ٿي وڃي ٿي)

سوراج : (کدھتار کړي) صاحب، که څه هم، نه ځي...

صاحب : ار کتبی موادی ولی؟

صوراج : اها ٻه ٽوڪي وٺي آهي ۽ گندھڙي ماڻھو ڪي به ان ڪالھ جي ٻاٻاري ڪري

وڙهي آهي ته توکي مذهبي پسند آهي. پر مون جو توکان سوال ٿيڻو

سرهو آهي ته اٺون ڪنڊهه جو ڪٽ آهي ۽ ٻه ڇوڪرا ۽ ٻه ڇوڪريون

صاحب : ہاں یہ ہے جو میں نے ذکر کیا ہے، اس میں اسرار آسمانی و زمینی

هيا، نه صاحب امت، تون گندهن جو امت آهمن مها جو يا نه جو؟

صور اراج : کون چولند و ههنگه من ماما جو نه نهها جو ابر نه ماما جو لورو وک ابرمه (ابرمه)

کائنات (۱۲) ندهد چو زان برکتش چو لک و هو مان زان چو بخت آهنگان . ۴ - سیم

اصطلاحاً در این روش، در 25 سالن هر 4-5 سال یک بار شالشی متغیری

ڏي ٽوڪي ڇا رڌڻ ايندو آهي؟

شريڻا : سچو ڏينهن آفيسر جي ڏيوتئي مان نوصف ئي ڪٿان ملندي هوندس جو رڌڻي ۾ ڪهڙي!

ڪلهي : مونکي پنج ڏينهن آفيس آهي. مان نه صرف رڌڻ جي شوقين آهيان پر سمڻ جو ڪم به مان پاڻ ڪيان. مٺي ڇا ۽ پنهنجا بلا ٿور، ڊريسون مان پاڻ سمجھي آهيان.

شريڻا : (طنزي اوع ۾) ٻٽاڪ نه لڳي هئڻ. مان ته اڃا لڳن ڳالھ، ئي ٻڌان. اڄ ڪالھ، ٽوڪري ڪندڙ نه ڊروڙ ڇو لڳي سمجھيل ٿاين. ها ماءُ اڙ ڪري ڪندڙ ٿيندي نه ڏي ڇو هڏ ضرور گئل هوندو. (لوڪر ٻاڻي چالھ هي نري آئي ٿيل ئي رکي)

صوباج : اچھا چالھ به اچي ويئي. ڪلهي ٻٽاڪ، ٿون سڀني کي چالھ ٻڌار. شريڻا : (پڻ ٻڻ ڪري) توهان به ائين ٿا هاو چٽڪ هيٺ ڪان ئي گهرجي لڏهن آهي.

صوباج : 'چٽڪ' کي ساڻيا ٻڻائي سگهجي ٿو ٽوڪي شريڻا! ڪجهه ٻڻڻو هجي نه اڄ.

شريڻا : ٿي. وي. ۽ ٺله ٽسڻ جو شوق ٿيئي؟ ڪالعا : ڪلهي نه ڪوبه پروگرام ڪين ڇڏي. هڪ ڏيئي ٿي. وي. ئي ٻڻ پروگرام ٿاوا الس.

شريڻا : (خوش ٿي) ڪهڙو؟ ڇا رڌڻ ٿاڻا ڪاڻن؟ ڪلهي : نه مان رڌڻ جي پروگرام به نه ٿو اچم. مباحثي جي پروگرام به پاڻو ورتو هو. جهڙو اعلئ مهجڻي ٽوڪري واري ڪم سان آهي والدو وائون ۽ ليهر پراڻمس.

(شريڻا جي چهر تي اڻ وڻندڙ ٻاڙو. سمجھي چپ چاپ ڄاڻو. ٻين ٿا)

شريڻا : (ڪجهه ياد ايندي) ٻڙي ٽهههه عمر ٻڻڻ نه وسري ويئي. ڪلهي : منهن جي ڄمڻ جي تاريخ آهي 1 جنوري 1957.

شريڻا : (حساب ڪري) 57 ۾ ڄائي آهي ۽ هي 87 هلي رهيو آهي يعني... صوباج : (وح ۾ ئي ڪٿي) يعني 30 سال عمر. شريڻا : نان پنج سال لڏي آهيان س.

- صاحب : چئو ته توهان بي. اي. ايل. ايل. بي پاس ڪئي آهي .
- ڪملي : ها، ان سان گڏ بچاج جو مئجمنٽ جو ڪورس به ڪيو آهي. مان آفيسر جي گريڊ ۾ ڪم ڪري رهي آهيان .
- شوڀا : ائين نه منهنجو صاحب به وڏي ڪمپنيءَ ۾ انجنيئر آهي .
- صوبراج : شوڀا، مهمانن جي خاطري نه ڪر ڪا...
(شوڀا اٿي وڃي ٿي رنڌڻي ڏانهن)
- صاحب : (حوصلو وٺيس ٿو) توهان موبائيل فون گڏ ڪيو ته توهان کي ڪو اعتراض نه آهي.
- ڪملي : بلڪل نه، اڳتي قدم وٺڻ کان اڳ هڪ ٻه دفعو ضرور ڳڏجي کلي طرح ڳالهائڻ ڪهي .
- ڪانٽا : ٻٽ، منهنجي ڪمپنيءَ ۾ اٽمي سڀ ڪٿ. گهر جو ڪم به سنو ڄاڻي . ويڊي پنهجي ڪوڙا به پاڻ سڄي، باقي گهڻي ڏيئي لپي جي خلاف آهي ۽ نه وري اسان ۾ ايتري سمجهڻ آهي.
- صوبراج : ٻٽ، انجو ڪو ذڪر نه ڪريو، ها ڪملي ٻٽ، تون پنهجي آفيس جو فون لهر ڏيئي ڇڏ .
- (ڪملي پرس کولي پنهجو ڪارڊ ڏئي ٿي . شوڀا اوڪريائي ڪان ڇهر ۽ منائيءَ جون پليٽون ٽپل ٿي رکائي ٿي)
- شوڀا : دادِي، ڇانهه پيئڻ يا ٽڏي ڊراڪ ؟
- دادِي : پاڻ کي نه چاهين ڪي هڪي ٽڏي ڊراڪ ڪي نه ڏس .
- صوبراج : سڀني لاءِ ڇانهه کڻي تيار ڪراء .
(شوڀا وري وڃي ٿي رنڌڻي ڏانهن ۽ جلد ئي ڇانهه جو آرڊر ڏئي، واپس صوڻا ٿي اچي وهي ٿي .
- صوبراج : صاحب، سڀني کي.....
- صاحب : ها ٻچا، (صاحب اٿي سڀني کي پليٽون ڏئي ٿو ۽ پليٽن ۾ ڇهر ۽ منائي وڃي ٿو .
- صوبراج : صاحب، ڪمپنيءَ جي پليٽ ۾ منائي نه ڇڏي وڃي . دادِي، توهان نه منائيءَ جا شوقين آهيو . صرف هڪ چڪي . ائين ڪيئن ٿيندو . (ڪانٽا کي) پيئڻ هيءَ سنبوسو ضرور کائجو . شوڀا کاڌي رنڌڻي جي ڏاڍي شوقين آهي ۽ انکان وڌيڪ کائڻ جي (وڏو ٽهڪ ڏئي ٿو) ڪملي

ٻاجائي ۽ هيءُ ٻاجائيءَ جو لاڏڻو صاحب. هاڻي هاڻ ۾ ڪير ڳالهائڻ ۽
 جيڪي هڪ ٻئي کان ڀڃڻو هجڻو سو ڪليءَ دل سان ڀڃڻو.
 (ڪمليءَ جي ڇهري تي ڪتل نظرون هڻائي شرمناڪي لمستي ۾ ڪري ۽
 دادِيءَ کي ٻنن ۾ ٻوي)

شوڀا : ڪاٺا ٻنڌ، توهان ڪيتري وقت کان لوڪري ڪندا آهيو.
 ڪاٺا : ورهائي ڪاٺوءَ هتي يڪدم مئٽرڪ پاس ڪم ۽ لوڪريءَ کي لڳيس ٻنن
 لوڪري چالو آهي.

شوڀا : توهانجو گهوت نه شايد رٿاري ۾ آهي. گهڻا ٻار اٿو؟
 ڪاٺا : ها، مهندو گهوت به رٿاري ۾ آهي. اسان ٻنهي جي اٺي ئي سڃاڻپ
 آهي ۽ شادي ٿي. مونکي اڄ ڪا آڻ. ڏهڙ ۽ دلش ڏهڙ اندر
 آهي ۽ دلش ڏاکڻي ويندو ٻڙهي ڪڪي اها هڪڙي آهي.
 شوڀا-راج : (هرڪي) ڇهڻو نه توهانجي نه ٻار جي شادي آهي. مهندو ٻن ٻار جي
 شادي اٿو پر هڪ طرفي. مونکي وڻي شوي نه سگهي. شوڀا نه مون
 ٻار مان ٺار وڌو مانس. اصل اها ڏيئي لٽي جي هڪ ساڙهيءَ ۾
 ڪهڙو مانس.

شوڀا : آهي وقت ئي اها هئا. (هڙس ڏانهن ٺاري) توهان جو مهندو ٻنن رات
 شروع ڪيو آهي؟

شوڀا-راج : (کلي) ٻولس طرفن ٿو آزمائون.
 (سڀني کلي ٿا)

دادِي : سوڀا، تون هاڻي اها ڪل مشري بند ڪر. ها صاحب ٻنن لوڪي جيڪو
 ڪمليءَ کان ڀڃڻو هجي سو اڄ.

صاحب : (ٿورو هڻي) توهان ڪٿي لوڪري ڪندا آهيو؟

شوڀا-راج : شاباس ٻنن، هڪ - وال ۾ اٽڪ سوال ! تو به ٻولهي ٻنن آزمائو آهي.

دادِي : (اڪ - ڇڏي - ڇڏي) هٿر شاباس چاچي تو ٻنن. جڏهن ڪڍڻ
 وڃي اچي ٻنن ٻئي ٽنن شاباس ٽنن. هاڻي هندن کي ڳالهائڻ ٿي.

شوڀا : (غوش ٿي) ڪڍوس نه دادِي ٻنن ڪجهه ٻنن کان اٺي ڪهڙي من
 مستي لڳي اٿن. ها ڏيءَ ٻڌاءُ نه ڪٿي لوڪري ڪندي آهي؟ جيڪو ٻنن

مان نه چاهيندي آهيان نه شاديءَ ڪاٺو لوڪري ڪرڻ گهرجي.

: مان ملهه ٿر اٽڪ ملهه ٿر ۾ ليڪل اٽڪ وائڙ آهيان.

اسانجي پسندي. هيل ٽائيم نه ٿو ڪري ڇوڪري پسند نه آئي آهي،
 ڇوڪڙهن پنهنجي پسنديءَ موجب ايسرا ئي مليس ته لڏ لاراڻي جي
 پوڄا کانسواءِ ٿون قدم اڀري به ٿئي ڇڙن نه. مون ايشڪ پوليس
 ڪمشنري ڪمائي پر پنهنجي ڪمشنريءَ کي سلام آهي. (انداز وچان
 سلام ٿو ڪريس) انگريزيءَ ۾ ٻڌ پت، Listen my son, this time, if you
 like this girl count your heart throbs & okey it is.
 (انري سان ڳائي ٿو.)

شوپا : هاڻي وري پت کي ڪهڙيون انگريزيءَ ۾ صلاحون ڏين؟ پت فرمانبردار
 آهي نه ٿو هين به نه مون کان ٻڌندا آهيو.

صوفي-راج : (انداز سان) ائين؟ اڙي، توکان ٻڌندو ڪونه. آهيان فقط پوليس جا
 اهوڙا آزمائيندو آهيان. ها، شوپا، هڪ ڳالهه ياد رکڻ نه دادي پنهنجي
 ڏاڍوت ۽ هندي ڌيءَ سان اچي رهي آهي. سو ٿون پنهنجي ڏاڍان ۾
 شري ذرا وڌيڪ وجهي ڳالهائجانءِ. موڙا مڇڪا نه ڏجانءِ هندي سامهون
 دادي آخر به منهنجي ماءُ سامان وڏي پيڙ آهي.

شوپا : سو مان موڙا مڇڪا ڏيندي آهيان. مون کي لڏي وڌائيءَ جي خبر ئي
 ڪانهي.

صوفي-راج : (کلي) مت مانت نه ائين چولدا آهن. هيءُ سڀ ٿو ڪري ٿو چوان
 جو 35 سالن ٽائيم پت برهمچاري ٿي گذاري سا ڳالهه، منهنجي اندر کي
 ڪاٽي ٿي.

(انگلي جي گيت جي ڪلڻ جو آواز)

صاحب : هاڻي بس ڪريو ماما پڇا. شايد دادي اچي ويئي آهي. (صوفي-راج اٿي
 وڃي در وٽ داديءَ کي پڇين پڇي وڏو ڀاڪڙ ٿو ڀرائي. داديءَ کي
 وٺي بئڪ واري ڪمري ۾ گهڙي ٿو. ساڻن گڏ داديءَ جي ڏيڍ-روت
 ڪاٽا ۽ سندس ڌيءَ سندس سڀول کليل روشن واري ۽ هڪ ڪي هڪ اپ
 ۾ ڪملي به گهڙن ٿيون. صاحب ڪمليءَ کي ڏسندو ئي ٿو رهي)

شوپا : (داديءَ کي پڇين پڇي) اچو دادي اچو پلي ڪري آيا.

دادي : شوپا، هيءُ منهنجي ڏاڍوت ڪاٽا آهي. ٿو ڪري ڪندي آهي ريلوي
 ۾. هيءُ اسانجي ڪم ٿئي ڪملي. ڪاٽا هيءُ منهنجو پاڙو، هيءُ

چال چلون دل واري

□ گوی میوڑو اڑی

— 15 —

1. ڏيارڻ جو پراج — عمر 64 سال وٽان وڌيڪ ٻوليس ڪمشنر
2. شو پا: — جو پراج جي ٻنهي. عمر 57 سال
3. صاحب: — جو پراج جو صاحبزادو، عمر 35 سال
4. دادني: — ڏيارڻ جو پراج جي وڏي ڀيڻ عمر 75 سال
5. ڪانغا: — دادني جي ڏهروٽ عمر 36 سال

(၂၀၁၆ ခုနှစ်)

(آسان : ڏيکارڻ جو راج جي پنکي جي ٻنڪ وارو گهر، جو سهڻي ۽ اچي
 ڏسڻ لاءِ سڄايل آهي. اهو سٺو ڄا رکيل آهن ۽ وچ ۾ سهڻو رڌو
 سنٽر پيس (Centre Piece) گهري جي هڪ طرف ڏاڍو ڏکڻ ۽ ڏکڻ
 ڪورن ڀرڻ آهن.)

وگھڑے : شام جا 4 بجے۔

(داران صور-راج اعتبار پڙهي رهيو آهي. صاحب هڪ ناول ۾ اڪيون اڻڪائي ويٺو آهي مگر هر گهڙيءَ اڪيون ٻاهرئين دروازي ڏانهن ڪڍي آيون وڃن ٿا. شوقا ٽڪمڻ وانگر انهيءَ ڀيٽ کي ڏسي ويٺي.)

شوردا : اڙي صاحب، توکي ڇا ٿيو آهي؟ ڏاڍي العطار مان ٻيو هر ڪهڙيءَ ٻاهر
نظر ڏوڙائين.

صوبہ راج: (نور علی بڑی نوع مر) جا گری تھنچور لاڈلو۔ 35 سالن نانن وازی نہ
وای ذلی البی نہ مرور۔۔۔

شوہرا : (وچ مکتی) مون نہ ولی ڈلی گی مانس؟ کس بہ نہ کا پسند اچی نہ
صوہرا: شوہرا، ایہی، میء آھی لہنجور فرمان بردار ہت۔ سو لہنجوی پسندی سا

ڪا انا : (سامهون راجيش کي ايندو ٿي) اڙي راجيش! ٻاهر يوگيراج جو آواز
پئي ٻڌو آيو، ٻاهران ئي هليا ويا ڇا؟

راجيش : ڀائي، يوگيراج کي نه پوءِ نه ٿسي وڃو، پهرين منهنجي لاءِ ڪجهه کاڌي
پيتي جو بندوبست ڪر، ڏاڍي ٻڪ لڳي آهي.
(موهن کي) ڪهڙن ٿو پالين موهن؟

موهن : ها ها پهرين وڃن، پوءِ اها ڪم.

ڪا انا : (جلدي ۾) سڀ ڪجهه ٿئي ٿو، ترسو... پهرين مان ٻاهران يوگيراج کي
نه وٺي اچان! (ٻاهر دروازي طرف وڃي ٿي نه وري ڪمري اندران
آواز اچي ٿو).

آڪاش ٿيرا آڇ-ل هٿ، پالال ٿيرا پراڻ هٿن،

ٻر ٿوي ٿيرا پراڻ هٿ، سڪندر چٽسي چلي ڪٿي،

رهندا ٿيرا لار هٿ! جٿ پهرئي والي، ٿيرا وڃن نه ڄاڻي خالي!!

جٿ جٿ ... جٿ جٿ ... جٿ جٿ!!! (آواز ڪمري مان ايندو ٻڌي، ڪا انا

واپس ڪمري ۾ اچي ٿي ۽ پريان راجيش کي اهو چوندو ٻڌي، ٻت

ٻڌجي بهي رهي ٿي ۽ راجيش سامهون ايندي چوي ٿي)

ڪا انا : (پريان ٻڌي) راجيش، نه چٽو اها سموري شيطاني تنهنجي هٿي! ٿو ٿي

يوگيراج ٿي آيو هٿن!!

موهن ۽ راجيش : { (ٻئي گڏ - ڪلندي) جٿ پهرئي والي، ٿيرا وڃن نه ڄاڻي خالي!!

[ڊر سان ٽهڪن جو آواز ايندو رهي ٿو].

□

- لوڪيراج : (ڪروڙ سان وڃي) ڄڻ ٻيڙي والي، ٿورا وڃن نه ڄاڻي خالي!
(ڇٽو هوا ۾ اڇلندي)
- ڪالبا : (وڃي) لوڪيراج، توهان هين جو ڇيو ڇرايو معاف ڪيو... مان ئي توهان کي
ڏکڻا ڏٺان... (ائين چئي رڻي جي ٻلاڻ مان پٽسا ڪڍي ڏانهن ٿئي).
- لوڪيراج : ڇڳو، ماڻا... مان هيٺ هلاڻ ٿو، وري تائين ٻاڪ ڇڏي ڇڏم ڪالپوءِ
ڇهين ڏينهن ايندس،
- موهن : (ٽوڪڙي سان) لوڪيراج، ٻيندڙو گهر سمجهي ٻيا اڇڙو وڇڙو سڪڙو
نه ڪڍو.
- لوڪيراج : (وڻدي - ٻيڙي وارو آواز)
آڪاش ٿورا اڇل هڻ، پائال ٿوري ٻاڻ هڻ،
ٻيڙي ٿورا ٻرڻ هڻ، سڪندر ڇڏي چلي گئي،
رهيا ٿورا نام هڻ... ڄڻ ٻيڙي والي، ٿورا وڃن نه ڄاڻي خالي!
ڄڻ ڄڻ... ڄڻ ڄڻ... ڄڻ ڄڻ!!! (آواز ٻرو ٻڌو ٿو وڃي)
[گورن ڏينهن ڪالپوءِ - ساڳيو گهر]
- موهن : هڪ ڪري سڌو ٿو جو شروعات ۽ ٻيڙي پٽن سان ٿي آهي.
- ڪالبا : سمجھ ٿو لوڪيراج جي اتر هڪ اڇي مون آڀرڻن ڇڏي ڳالهه ٿيڻي...
ڇوڙي سندن وائي مڏي، اهڙو ئي ٿوري ۽ اٽڪل ٿيڻ سندن پنهاني
۾ هر... ڏاڍا ڳالهائي ۽ ٻيٽل آهن!... اح چئجي ڏينهن اچڻا آهن!...
سندن لاءِ گرم شال، سوا ڏهر روڻيا ڏکڻا ۽ رات جي رسوئي جي پاس
باسي هڻ!
- موهن : هاڻ ڇڏ انهن اڃاڻن ڳالهين کي... اهو ٻيڙي ٻاوا ڏينهن جو بچڻ
سائو سمجھ ۽ رات جو رڻن رستن ٿي. (اوچتو ٻيڙي کان لوڪيراج جي
اچڻ ۽ شارڪن ۽ مڇرن جو آواز اچڻ)
لوڪيراج : (آواز ٻرو، ڇٽو ۽ آهستي)
آڪاش ٿورا اڇل هڻ، پائال ٿوري ٻاڻ هڻ،
ٻيڙي ٿورا ٻرڻ هڻ، سڪندر ڇڏي چلي گئي،
رهيا ٿورا نام هڻ... ڄڻ ٻيڙي والي، ٿورا وڃن نه ڄاڻي خالي!
ڄڻ ڄڻ... ڄڻ ڄڻ... ڄڻ ڄڻ!!!

ڪانٽا : مولڪي منظور آهي يوگيراج، ڪرڻا ڪري اها پيڙهي ڏيو.
 يوگيراج : اڏير نه ٿيءَ مالا، هن پيڙهي جو جاب ڪري، ان تي منتر جاب ڪاڻهو
 جل جي آجالي ڏيئي ٻولندي (ڪانٽا کي) مالا، پهرين هڪ جل جو
 لوڻو کڻي آءُ! (ڪانٽا ٻوڙندي وڃي ٿي ۽ يوگيراج سامهون جهولي رکي
 ٿو، ان مان رک جو ٻڪ پري ٿو جي چانٽ ٿي رکي ٿو. ڪانٽا کي
 لوڻو پري ايندو ڏسي، ڪشتو پاسيرو رکي اڳي هٿ جوڙي، اکيون ٻوري،
 هٿ جهڪي دلدوس پـڙـڻـا ڪري ٿو. وري اٿندي، زور سان رک
 تي منتر پڙهڻ شروع ڪري ٿو).

جڏهن پيڙهي والي! ٿيرا وڃن نه جاني خالي! جي چٽاڪ ٻم ٻم
 جڏهن منتر منتر ڪام ڪرلتر لام منتر - جي چڙ جي چڙ ها!
 (زور سان ٻڪهي لانگ وانگر ڦوڪ ڏئي ٿو). مها مندرينشورم، ڪاشي
 وشو ٽالمر، سمر ٻيامي لهو لهو! (پڙڻا ڪندي ٻي ڦوڪ ڏئي ٿو)
 ٻيشم ٽيشم، پڙ ٽا پڙيشم، ٻام شام - ڪام شام ڪٽاڪ گومتڪ چٽاڪ جوتمڪ
 چٽاڪ ٻوتمڪ پٽاڪ گهوتمڪ چڪ چڪ ٻوتمڪ (اڳي هٿ
 هڻي ڪندي) گيام ٽالمر سمر ٻيامي لهو لهو! (ٽين ڦوڪ ڏندي)
 چڙ چڙ چڙ!!! جڏهن پيڙهي والي! (نضا ۾ هڪ ڏل ڏاڙيندڙ
 آواز ڪندي ۽ چمٽو ڪڙڪائيندي) جڏهن پيڙهي والي! (منتر پڙهي،
 پيڙهي ٿي جل جو چنڊو هڻي، ڪانٽا کي ڏيندي) هان وٽ مالا، هيءَ
 پيڙهي پنهنجي رکشا ڪندي!! (ڪانٽا پيڙهي وٺيس ٿي - ايتري ۾
 موهن اچي ٿو ۽ يوگيراج ڏانهن اشارو ڪندي).

موهن : ڪانٽا، هي ڇا ٿي رهيو آهي؟ هيءَ ڏاڙهيءَ وارو ٻانڙو هتي ڇا
 ڪري رهيو آهي؟

ڪانٽا : آهستي ڳالهائو هي تمام پھتل يوگيراج آهي. امسڪار ڪرڻو ۽ سوا
 ڏهن روپيا ڏکڻا به ڏيون.

موهن : (زور سان هوا ۾ هڪ ٽھڪ اچائيندي) ها ها ها!! ڏکڻا ۽ هي ڏاڙهيءَ
 وارو ٻانڙو! ها ها ها!! اڙي مان هنن ٻولنگي ٻاون کي چڱيءَ طرح
 سڃاڻان ٿو جهڙيون ٻوڙيون ۽ الڌ شڙالو پڳتيائون، سندن ڦيٽن جي
 وس ۾ اچي، پنهنجو اڪهر ٽڪهر لاس ڪنديون آهن. انهن لوڳن
 ن ٿا نه

- ڪائنا : (امرتا سان) شراب ۽ ڪپڙن جي بچاء لاء يوگيراج .
- يوگيراج : نه پوء هينڪالدا ٻار نه جيء جو جمجال آهن. اُن ڪري استري ۽ ٻار، ليل ۽ روکي، گهو جي مالي استيعي ڊانوان ڊول ٿي ٿي. (ڀر سان) آهي يا نه، چئ ها !
- ڪائنا : ها يوگيراج، ڀر...
- يوگيراج : (وڃڻ) ڀر ڀر ڪجهه نه، منهنجي سڙال جو چراب ٿي... مانا، توکي ٺهون ٻالڪ پيارو آهي يا پتي ؟
- ڪائنا : (منهنجي) ڇو ڇو... ڇا ٿيو يوگيراج؟... ٺهڻ ٻالڪ جو پيء ٿي ڪو گهائي ڪرڻ آهي ڇا؟ ڪا سڌڪ جي ڳالھ آهي ڇا؟
- يوگيراج : (ڀر سان) ڄڻ پيڙ ٿي والي، تيرا وڃڻ نه ڄاڻي خالي!... يوگيراج جي لورالي لٽر، اهو موهان سڌڪ، تباھي ۽ سڙو لاش جو درٿ، منهنجي آلهڪ ٻل سان ۽ ٽپسيا جي زور تي منهنجي مستڪ اي صاف ٽپسي رهيو آهي.
- ڪائنا : (هراسيل حالت ۾) يوگيراج، ڪرڻا ڪري ڪولي سهڻاڻو، منهنجي نه دل ٿي گھبرائي ويئي آهي.
- يوگيراج : (ڊرڊن سان) دل کي مضبوط ڪري ٻڌ مانا... منهنجي ان ٽائون ٻالڪ ڪالورو ورهه، شمي ۽ چندرما منهنجا اڻٽان ٻڌائين ٿا. منهنجي ٺهڻ ٻالڪ جي پٽو ۾ شمي، پٽ ۾ راجو ۽ ڪنڊ ۾ ڪنڊو واسو ڪري ٿو. ڪرڻن جو اهو اوچتو ڇڪو، ٻالڪ جي پٽا ڇا پٽراڻا نه وٺي سگهي ٿو، ان ڪري...
- ڪائنا : (هراسيل حالت ۾، روڻهارڪي آواز ۾ پئي هٿ ڪڍڻ لسي رڳندي) بس اس يوگيراج! ڪرڻا ڪري ان ڇڪو کان اچڻ جو ڪو آڀاء ٻڌاڻو... مهرباني ڪراڻو يوگيراج!! (سڪڻن جو آواز)
- يوگيراج : يوگيراج وقت ان لاء آڀاء هڪ نه هزار آهن. ٻار اُلهڻ جي پٽوڙي سڌي دل، صدي ۽ وشواس سان ٿيڻ گهرجي.
- ڪائنا : ائين ئي ٿيندو يوگيراج. مهرباني ڪري ڄاڻي ٻڌاڻو.
- يوگيراج : پهرين ڳالھ نه ٿيڻ هفتي ۾ ٻڌا ٿيندو ٽائون ٻالڪ ڪالورو پٽوڙو ٻڌوڻ يعني آڀريشن!... اي ڳالھ نه هيء پيڙ ٿي (جهوليء طرف اشارو ڪندي) ٽائون ٻالڪ جي جنم وقت، توکي منهنجي ۽ ٻالڪ جي مستڪ ٿي ٻڌائڻي ٿيندي.

يوگيراج : (اکيون پوريوندي) يوگيراج پنهنجي آتمڪ بل سان لاهو ڄاڻي سگهو آهي ته توکي هن وقت منو ٻڌڻ ٻار آهن، جن مان ٻهريون ٻهٽ ۽ ست ٽيٽر آهن ۽ هڪ ٻاڪ ٿورن ٽينهن ۾ اچڻ وارو آهي (زور سان) آهي يا نه، چٽ هاءِ!

ڪانٽا : (وڌيڪ وشواس سان) ٽيٽر آهيو يوگيراج، ٽيٽر آهيو! توهان ڪيئن ۽ ٽپسيا جي بل سان سنساري ڳالهائون ڄاڻي سگهو ٿا.

يوگيراج : (اڃا به زور سان) چٽ پيڙهي والي! ... ٽيٽر وڃن نه ڄاڻي خالي! يوگيراج سنسار کان ٻري رهي به سنسار ۾ رهي ٿو، ڪنول گل وانگر پاڻيءَ ۾ رهي به پاڻيءَ کان مٿي! لاهو به ڄاڻي ڇڏ ته ٿو هر وقت ٻيتر سمنڊان جي ڪامنا پئي ڪئي آهي پر ايشور جي لڳا سان تنهنجي گهر ۾ ڪنڀائن جي ڪرپا سنڌي قطار لڳندي پئي رهي آهي ... آهي يا نه، چٽ هاءِ!!

ڪانٽا : (اڙاوليءَ سان) ٻاڪل صديح آهي يوگيراج، ٻاڪل صديح! پر يوگيراج، ڪرپا ڪري ٻڌايو ته هن دفعي

يوگيراج : (يڪدم وڇر ڪٽي) چٽ پيڙهي والي، ٽيٽر وڃن نه ڄاڻي خالي! يوگيراج ڄاڻي ورتو تنهنجي من جو سوال! (ٿورو ٽرسي) مائٽا، ٻهريون پنهنجي هٿ جو اولهو اڀياس ڪرڻ ٿي. هاڻ ڪاٻو هٿ سڌو ڪول مائٽا! (کولي ٿي ۽ يوگيراج ڏسي ٿو) نائين ٻاڪ ڪالپوءِ ورهسيوت پنهنجو اسٽان بدلي منگل سان ملي وڃي ٿو هوڻ! ساڳئي وقت شني پنهنجي ٻائرا اڌ ۾ سمايت ڪري چندرما ۾ پرويش ڪري ٿو. ان ڪري نائين ٻاڪ ڪالپوءِ وڌيڪ ٻارن کي روڪڻ ۾ ئي ڪٽنب ۽ گهر جي پائين جي ٻلائي آهي.

ڪانٽا : پر يوگيراج، ٻاڪ نه ايشور جي مهر ۽ سوغات آهي، ان کي روڪڻ نه پاپ آهي.

يوگيراج : غلط! سراسر غلط!! مائٽا، اُس ۽ ارسات به نه ايشور طرغان مليل سوغات آهي نه؟

ڪانٽا : (هٿ جوڙيندي) ٻاڪل صديح آهي يوگيراج!

يوگيراج : نه پوءِ ڇو پراڻي، ان کان بچڻ لاءِ چٽيءَ جو اُٻوڪ ڪندا آهن؟

يوگيراج

: (ساڻهي آواز ۾) آڪاش تيرا آڇيل هئ، ٻانال ٿوري ٻـراڻ هئ، پُڙي
تيرا پُڙي هئ، سڪندر چڻي چڻي گئي، رهندا تيرا نام هئ.... چڻ پُڙي
والی، تيرا وڃن نه جاتي خالی!.... چڻ چڻ.... چڻ چڻ.. چڻ چڻ!!!

ڪالنا

: (گهر ٽپي ٻوڙ ڀڳن سان دٻي مان اُڙ ٽپندي) هان وارو يوگيراج ۽
آشرواد ڪريو نه احان جو هيءُ ننڍڙو گهر - سندس، خوشحال رهي ۽
آرام سڪت مان لنگهي پار پوي.

يوگيراج

: (ساڄو هٿ زور سان هرا ۾ اڇليندي ۽ ڇمٽي وڇاڻ سان نضا ۾ هڪ
ٻانڪ آواز ٻڌا ڪندي) ٿٽا آستو! تنهنجي مدر ڪامدا پوري ٿيندي!
چڻ پُڙي والي، تيرا وڃر نه جاتي خالی!.... (اوچتو ٽپي ڪلهي واري
چهرليءَ ۾ اُڙ وڇهندي، ڪالنا جو هٿ جهليندي) پر ماڻا تنهنجي هٿ
جي رڻڪا مان صاف ظاهر آهي نه تنهنجو پتيءَ جي گهر ۾ سٺو لوڪ
آهي، هن جو تو ۾ وشواس ۽ تنهنجو آئينده اڇول آهي..... هيءَ رڻڪا
ڇهڻ وٽان موڙ کائي ٿي، ڇا اڀروڻ جي نشاني آهي.

ڪالنا

يوگيراج

: (ڊپ وڇان) صاف صاف کولي سمجهاريو مهاراج!
: (مهاراج لفظ تي ڪروڙ جو اظهار ڪندي، ڇمٽو مٿي اڇلي، هٿ ۾
جهٽيندي - زور سان) چڻ پُڙي والي!! (ڪالنا ڊڄي وڃي ٿي) مهاراج
نه، يوگيراج چڻ ماڻا، يوگيراج!....

ڪالنا

: (ٽڪندي) ڪميا ڪريو مهاراج!.... (غلطي مڃوس ڪندي) منهنجو
مطلب آهي يوگيراج!..... هٿ جي رڻڪائن بابت مهر والي ڪري
ڪجهه ٻڌايو.

يوگيراج

: چڻ پُڙي والي!.... تيرا وڃن نه جاتي خالی!!، مانا، منهنجو ساڄو هٿ
ورڙي ٽپي نه گرهن جي چڪر جو اندرون اک سان اپياس ڪريان. (هٿ
ٽپيس ٿي - ٽپندي) هڙن!.... مانا، تنهنجي هٿ جي رڻڪا ٻڌائي ٿي
نه ڇندرو، الين گهر ۾ پُرويش ڪرڻ سبب، توکي ستان جو لوڪ ٻارهان
آهي، ان ڪري....

ڪالنا

: (خوش ٿيندي - وڇر) ستير وڃن يوگيراج!.... منهنجي ناليءَ ۽ ٽپيءَ
۾ ڇڏيو آهي.

موهن : (هڪ اولهه ساھ ڪٽندي) ڇا ڪجهي ٻائي !
 راجپش : ان طرح ٿڌا شوڪارا پٺڻ کان بهتر اٿئي ٿي ته ڪجهه عملي طرح سوچ .
 موهن : راجپش، توکان ته ڪالٽا ۽ گهر جي ڳالهه ڳجهي ڪاهي منهنجي
 نه ٻار، ”جند ڪٺ نه جند ڳورو، پڙ ڪٺ نه پڙ ڳورو“ .
 راجپش : ڇڳو هيڏانهن ڪن ويجهو آڻ ته هڪ ڳالهه، ٻڌايانءِ....
 (ڪن ۾ ڪجهه چٽيس ٿو ۽ موهن هون هون ڪندو رهي ٿو)
 موهن : هون هون..... ٻار ٻار..... مولڪي نه
 راجپش : (وڃڻ) بس، هاڻ وڌيڪ نه ڳالهاو.... رک رام ٿي.... وشواس ۽ صديق سارن
 سڀ سرهي ٿيندي ! (ٻئي وڃن ٿا) .

— سنگيت جو آواز —

— درٻار ٿيون —

[هڪ يوگيراج، گهڙور ٿا ٻهريل - ڊگهي دن نائين ٿاڙهي، ڄا وڻ جي
 ٿاريءَ وانگر هوا ۾ اچ وڃ پئي ڪري. ساڄي ڪلهي ۾ پٿر ٿي ۽ سان
 پٿر ٿي جهولي.... مٿي تي جٽائون سڄي بدن تي پٿر ٿي لڳل، هڪ
 هٿ ۾ ڊگهو چار فٽو چمٽو، ٻئي هٿ ۾ ڪارو ڪشتو، اکيون ڳاڙهيون
 لعل ٻريان زور سان پنهنجي ڏن ۾ آواز ڏيندو، منڀر ۽ سلوڪ
 اُچاريندو اچي ٿو - آواز ٻهريائين ٻهراڻي ۾ پوءِ آهستي آهستي ويجهو
 ٻولندو وڃي ٿو ۽ موهن جي گهر جي ويجهو پهچي ٿو].

يوگيراج : (بلند چٽو ۽ صاف آواز - هر هڪ اکر تي زور ڏيندي)
 آڪاش ٿيرا آچل هٿ، ٻاٽال ٿيري ٻهراڻ هٿن،
 پٿري ٿيرا پٿر هٿ، سڪندر چٽسي چلي گئي،
 رهندا ٿيرا نام هٿ!... (در وٽ سٿن هڻندي)

جٿ پٿر ٿي والي! ٿيرا وڃن نه ڄاڻي خالي! جٿ، جٿ، جٿ، جٿ
 جٿ، جٿ!!! آهي ڪو يوگيراج جو سوال پورو ڪري..... اٿي ۽ گهر
 جو دان ڪري..... ۽ هيءُ پٿر ٿي سندس ڪلياڻ ڪري! جٿ، جٿ، پٿر ٿي
 والي، ٿيرا وڃن نه ڄاڻي خالي! جٿ، جٿ، جٿ، جٿ، جٿ، جٿ!!!

ڪالٽا : يوگيراج! هڪ منٽ ترسجڻ، مان اٿو ۽ گهر، ڪٿي ٿي اچان.

- مرهن : (وڃر - هڪ گڏو شوڪارو ٻري) ريتا، اهي سڀ ڳالهون مان نڪري
سمجهي سگهائون ۽
ريتا : (وڃر) نه ٻيو؟ Why don't you consult Doctor?
مرهن : اها ئي نه مصيبت آهي. شرمي ڇي، ٻار ٻار ٿيڻ جي
سخت وروڙ اڳيان مولڪي جهڳڙو ٿي ٿو ٻري. سندس اها ڏاڏا
”اولاد اڻپور جي مهر آهي“ جو نعرو بلند ڪري، گهر ۾ ٻڙن کان ٻين
ٻڙن تائين ٻارن جي فوجي بتالين تيار ڪندا رهيا آهن.... شرمي ڇي
ماءُ جو نه اڃا تائين اهو ٻارن جو سلسلو جاري آهي، ڪو ٻي ڌيءُ ۽ ماءُ
هڪٻئي سان شرط ٻڌائي رهيون آهن!!
ريتا : (هڪ گڏو شوڪارو ٻري ٻندي) سچ ٻچ اها نه اها ٻي اسرس جي ڳالھ
آهي. گھڻن ٻارن سبب توهان جي ٿي هيءُ حالت ٿي وئي آهي ته
ٻائيءَ جو ڪهڙو حال هوندو!
مرهن : (دٻي ٿيندي) ڪڏهن ڪڏهن ماضيءَ جي خلاف اسان کي متروڪين سان
جنگ جوڙڻي ٿي ٻري.
ريتا : مان وري نه توهان کي سوچڻ لاءِ چوندس.... (وشم جو رخ بدلائيندي)
ليڪه آهي، توهان سڀاڻ ٻارن کي موڪلي ڏجو. جنم جي تاريخ 3 سال
اڳ 14 نومبر مان لکي ٿي ڇڏيان.
مرهن : (آئيني ڇڪو، نه مان هلاڻ ٿو.
ريتا : ڪنهن ڏينهن ٻائيءَ کي گهر وٺي اچڻو ته مان وري نه کيس سمجهائڻ
جي ڪوشش ڪندس.
مرهن : ها ها.... ليڪه آهي.... (ٻين جي آهت - ٻاهر وڃي ٿو).
راجيش : (ٻاهر مرهن کي ويندو ڏسي-ٻريان، آواز ڏيندي) مرهن!... اڙي او مرهن!!...
(مرهن جو ٻي رهڻ، راجيش جو ويجهو اچي چوڻ) ڇو ٻائيءَ آهي ته
ڪجهه اڄ موڪل ٿي آهين ڇا؟
مرهن : نه نه آئين ٿي.... ڪلاڪ کن موڪل وٺي ٻال مندر ويو هوس، ٻارن
جي داخلا لاءِ.
راجيش : (مشڪندي) نه چئو ٻار توکي ساڻي پٽڻ نه ٿا ڏين..... هر سال توکي
ٻال مندر ڏوڙ ٿو ٻري.

ريـڻا : (ڪلندي) ڇڻو توهان منهنجي پنڊج سالي بوجدا مقرر وقت کان ٻه سال اڳ ئي پوري ڪري ڇڏي! خير، پر پوءِ اٽڪل روءِ سندن جنم جي تاريخ ۽ مهڻو ڪٿي ٻڌايو.

موهن : (هڪڪندي) ها ها نه پوءِ ڪٿي لکيو (ابهروار ٻارن جي عمر ياد ڪرڻ جي ڪوشش ڪندي) پهرئين ڇوڪري روميش جو جنم ٽن سال اڳ 14 نومبر ... هون! ان کانپوءِ گنگا، پوءِ جمنا.....

ريـڻا : (وڇر ڪٽي - ڪلندي) پوءِ ڪرشنا، ڪاوياري ۽ گوداوري. هين هين!... لڳي ٿو ڀارت جون پنڊج مکيه نديون توهان جي گهر مان نڪرن ٿيون!! (ريڻا جو زور سان ۽ موهن جو ڦڪو کڻڻ) مان سمجهان ٿي اهي نديون وڏيون بااثر نديون هئي، توهان سمجهريءَ طرف نڪري وڪ وڌائي رهيا آهيو.

موهن : نه نه ائين نه ناهي، پر.... مان سمجهان ٿو (هڪڪندي) روميش کانپوءِ گنگا.... نه نه (ٿورو ٿوري) جمنا کانپوءِ گنگا، پوءِ لڳي، هي ئي اسلامون ۽ پوءِ ديوي ۽ پوءِ (وري منجهندي) هين هين! معاف ڪجو، منهنجي شرمهتيءَ کي سڀني ٻارن جي جنم جي تاريخ ياد آهي.... سڀاڻ کانئس پڇي پوءِ ٻڌائيندس.

ريـڻا : (ٿورو گنجيرتا سان) معاف ڪجو مسٽر بچلائي، مون کي توهان جي شخصي معاملات ۾ دخل نه نه ڏيڻ گهرجي، پر لڳي ٿو ته توهان اٽڪل مٺي ٻارن جي فوج گهر جي اندرئين ۽ ٻاهرئين بچاءُ لاءِ رکي آهي.... هونءِ نه ايترو ٻارن جو ڀالڻ پوسڻ، ڪپڙو لٽو، تعليم ۽ ٻيون گهرجون پوريون ڪرڻ هڪ سرڪاري ملازم لاءِ.... هين هين.... معاف ڪجو....

موهن : (وڇر) اها هڪ حقيقت آهي ته گهڻن ٻارن سبب هڪ وڇواو ڪٽنب زندگيءَ جي هر سک کان والجهيل رهي ٿو. ان جو اثر ماءُ پيءُ جي ڪمزوريءَ سان گڏ سندن مالي استيتيءَ تي ٿي نه پر ٻارن جي دماغ ۽ صحت تي به سڌو پوي ٿو.

ريـڻا : ائين برابر آهي. منهنجو ئي مثال وٺو. مون کي صرف ٻه ٻار آهن ۽ ٻنهي کي سٺي ۽ اچ تعليم ڏيئي کين سٺو ٽيڪرڪ ٻڌائڻ جو مون ٻڪو خيال ڪيو آهي. ٻيءَ حالت ۾ گهڻن ٻارن سبب توهان پنهنجن سڀني ٻارن کي گهريل تعليم ڏيارڻ ۾.....

رضي نہ ہولدي نہ، اادن هي وچہ وايي تاہم پاس گرت لاء مون هيہ
ارکری بسند کئی.

روهن : پر مون نه توهان کي هتي بهرايون دفعو ڏار آهي، هن کان اڳ.....
 : (وڃڻ) ها، شاديءَ کان پوءِ مان دهليءَ هيس. گذريل ڇهن مهينن کان مستو
 شاهليءَ جي بدلي ٿيڻ سبب هيئنڙ ٻيڙي لڪر ڪالائيءَ انگلي نمبر 12
 ۾ اچي رهيا آهون. ڪڏهن مهل وٺي اچر نه پائيءَ کي اٿي.

۱۰. (نارم پُري کيس ٿيندي) ۽ سر ٺوھان کي ڪيئن ٻڌي ٿو. مان شادي ڪيل آهيان؟

ہوتا : (زور سے کہتے ہوئے) ہا ہا ہا !!! ... نہ بڑھ ہی رہا ہے

مودن : (ايل متوس ڪنڊي- اچي آي) اوه! "آءُ اُمر ساڙي آ" مان به ڪو مڙو جو مڙو آهيان هيئن هيئن!!

۱-۲ : (مذڪندي) ٻرواه ٺاهي. اها وڏن ٽوهان سان ئي ٺهڻ ۽ ٻر سڀني سان آهي..... (اڻڻو ڏارم ٻڙهندي) ٻرهي ڇا، ٽوهان ٺهڻو ئي ٺاهڻ ۽ ٻرڻو آهي؟

روهن : (عجب ۾) راڌا راڻي ڪملا !... اوھ !... غلطي ٿي ويئي آھي تـجـي...
در اصل راڌا، راڻي ۽ ڪملا منهنجي ٽن ڀينرن جا نالا آهن.

ٻڌڻا : اهو آهي. ان اهو ئي چوڻا، پر ... هر هڪ ڀار جي جنم جي تاريخ
ان اوهان لکي ڪانهي.

نوہن : اسی ٹی، ٹی سال لگی چلدار۔

سوال : ایک آدمی، دس جی ٹی سال، ۶ فٹ ۸ انچ جی؟

ٻوڙ : آهڻ جي ٻي سال.

۱- : (بروز لکھو) جی؟؟؟

موهن : ها. ساڳو ٽنهيون ساڳو ههڙو ۽ ساڳو سال!

ٻڌڻا : (دارن اٿل تي لڳون وڃي ڇڏڻ) ٿو هان جو مطالب آهي ته...

موهن : (رجوع) نہ تھی نہ میں ہک ٹی قسم کر رہا کئی... (ٹورو ٹرسی) ہر
ہاتھ سان چوٹوں یاد آئیں ہاں نہ ارمان کچھ، گھٹ لٹی ہاں،

— در شهر انون —

(اسال مدد جو آئس روم - ٻاهر اڏن جو اورو جهنگو
۽ اٽلڪو آواز ايندو رهي نرو)

مومن : (آئس ۾ داخل ٿيندي - سامهون ڪوسيءَ تي ويٺل ٽيڙي کي) لمستي !
ريتا : (ڪنڌ هيٺ اس) لمستي !... (ٽائيل مان مڊهن ڪڍي مومن کي ڏسندي)
اڙي ڪهڙو مسٽر مومن اڃا لائي !

مومن : هاڻا مومن.... (همڪندي) ٻار معاف ڪڍو، مون ٽوهان کي نه سڃاڻو .
ريتا : (مشڪندي) ٻن ۾ هر ٻارو ٽوهان جو ڏوھ لاهي . اسان جي اسڪولي
جيون کي به ڏک ڪهت ٻارھان سال ٿي ويا هوندا . مان سمجهان ٿي
ٽوهان کي ايترو نه ضرور ياد هوندو ته ميٽرڪ ٽائين، ڪلاس ۾ پڙهين
۽ ٻئي امير جي دستوري ڇٽا پئي ۾ هڪ چاولي چوڪري هميشه ٽوهان
کان پڙهائون امير کڻي ويندي هئي !... جڏهن چوڪريءَ سان اڪثر ٽوهان
جو ٽڪر لڳندو هو، اها.....

مومن : (وڃڻ - آواز کي گول گول ٿيڙائيندي - ڪلندي) اوه !... ڪيڙو ريتا !!
ريتا : ها ها، اها ئي ريتا.... جا خاص ڪري الگوازي ۽ سنڌي سمجهيڪس ۾
ٽوهان کي لڄر ڪٽڻ نه ڏيندي هئي....

(ٻنهي جو 'ها ها' ڪري ڪٽڻ - ٿوري دير کان پوءِ ڪٽڻ جو آواز آهستي
آهستي جهڪو ٿيندو ٿو وڃي) ها، ٻار اڄ هن ٻاسي ڪهڙن ڀانڱي پيا ؟
مومن : انهن ٿي.... ٻارن جي دانهن لاءِ هتي اچڻو پيو .

ريتا : اوھ ! اها ڳالهه آهي.... خوشيءَ سان خوشيءَ سان !!
(اورو ترسي) ها، نه ڪهڻن ٻارن کي داخل ڪرائڻو اٿو ؟

مومن : تن کي .

ريتا : نه هي وارو .. (فارم ڏيندي) ٿي فارم.... ٻاري ڏيئي وڃو، ۽ سڃاڻ ٻارن
کي واري اچڻو.... (ه هن فارم واري لکندو رهي ٿو - وڃڻ) اسڪولي جيون
۾ هڪ عجيب جيون آهي.... آهي هجڻ مستيءَ وارا ڏينهن ياد ڪري
اڄ به پاڻ تي عجب لکندو آهي. مون نه گهڻو وقت ٿيڻ کان پوءِ شادي
ڪئي.... مڊهڻو پئي، مسٽر شهاڙي ”گزيٽيٽ - آفيسر“ آهي. سندس

- ڪاٺا : (وچر) ٻر نه ٿي اڳي ٻوه ٽٽي نه اسانکي ٿي آهي اڳ؟
- موهن : ٽٽي نه ٻرار اسان کي ٿي آهي، ٻر اٿڻا ٻڌا مان نه آهيان نه آهيان ڪٿان؟
- ڪاٺا : مان ئي چوان، هوندي سوندي توهان اهو ڪن جو ڪنو چو چاهيندا آهيو؟ (آهستي ۽ بدليل لفظن ۾) ڪوت جي اندر ڪن ڪسي ۾ پڇو ٻيو؟
- موهن : (واڙن وانگر) پڇو ٻيو، رو ٻيا آه... اوه... نه چئو مڙهي ٻرڻ (طنزي)
- ڪاٺا : انهن اڃان ٽانهن کي چئو ۽ ڪنو پڇو رو ٻيا ٻاهر.
- موهن : اهي پڇو ٻيو رو ٻيا لائيت جي ال جا آهن، جو ٽن مهينن کان نه ٻرار اهر. اڄ نه ٻرڻ نه سڃاڻ لائيت ڪٿي ويندي. ٻوه ٽٽي لاءِ سڄو ٽانهن اهي فرمائشي ناهي ڪانا اٿڻ نه مشڪل ٿي ٻوڏا.
- ڪاٺا : ٻر ٻار جي ٿي لاء ڪجهه نه بندوبست ڪرڻ ٻوڏو، نه نه...
- موهن : (وچر ڪٿي) ڪٿي سٽي، سڪي ٻڪي جهڙا ٻڪهار ماسي سا نه ٻوڏن ٽارڻ ٿي ختم ٿيو وڃي... "الڏي ٻوڏي ۾ خوش"... اسان جي لاءِ نه ٻوڏن ٽارڻ، جهڙي آهي جهڙي ڪالهه. ان کان مٿي ٻڪهار نه اٿڻ، ڏانهن، صابن، تيل ۽ ڪو به ڪهڙو وڃي، باقي اسان جي ڪٿان، ٻن، ٻاڇن، ڪن، ڪوڙي ۽ ٻاڪٽر جي ڏوائن ٻي... مولڪي سمجهه ۾ نٿو اچي نه...
- ڪاٺا : (وچر ڪٿي) توهان ڪي خرچ جون ٻاڇون ڪڏهن سمجهه ۾ آيون نه آهن؟ هر ضرورت کي ٻاڇون ۾ اڏائي ڇڏي نه ڪو توهان کان سڪي.
- موهن : ڇڱو، ان ٻاڇه کي ٻوه ٽٽو ويندو... مولڪي آهيس ڏسڻ ٿي ٿئي... (ويندي-ڇوڏو وڃي ٿو) ٽٽو ٻن ۾ بندوبست ڪري ڇڏيندس.
- ڪاٺا : (ٻرڻ) ٻر مون چيو، هو ٻال مندر واري ٻاڇه ياد رکيو!
- موهن : (ٻرڻ) ها ها... ياد آهي!

- موهن : آفيس ۾ هيٺ ڪم تمام گهڻو وڌي ويو آهي، مان به آخر
- ڪانٽا : (ٽوڪڙي سان) ها، سڄي آفيس جو ڪم پاڻ به توهان جي ڪلهن تي ئي اچي ڪڙڪيو آهي! ائين ڄا مريد به نه آفيس ۾ ڪم ڪن ٿا ...
- موهن : ڪشنيءَ جو پيءُ ۽ هو راجپوت به نه توهان واري آفيس ۾ آهي! (آواز ڏيو ڪندي) اڄ ڪيئن به ڪري، توهان هڏن ٽنهي بلائن کي نه ٻال مندر ۾ ڦٽو ڪري اچو.
- موهن : ڇڱو، هاڻ اچائي واد وواد بند ڪر هونڪي لنڊ ٻاڪس ڏي نه مان وڃان آفيس، ڏهر ٿي ٿئي.
- ڪانٽا : (اشارو ڪندي) هو سامهون هيڙ ٿي ٿيار ڪري رکيو اٿم، ڪٽندا وڃو.
- موهن : ٺيڪ آهي، نه پوءِ ٻلا مان هلاڻ ٿو (ٻيهر جي آهت).
- ڪانٽا : (ٻيهر آواز) پر هي رين ڪوٽ ۽ ٿو ٻار نه ڪٽندا وڃو!
- موهن : (ٻيهر جواب ڏيندي) ضرورت ناهي هوندي ارساڪ ٻيڙي نه پسندو واپس ايندس.
- ڪانٽا : (ٻيهر پاڻ - اوچتو ڪجهه ياد ايندي) پر مون چيو، هڪ خاص ڳالهه، نه ٻڌائڻ وسري ويئي.
- موهن : (اوچتو هڪ هنڌ، انڇ جي اڀرڪ وانگر اهي وڃي ٿو - ٻيهر پاڻ ۽ ٻيهر و) او! ڪانٽا، توکي گهڻا دفعا سمجهايو اٿم ته آفيس وڃڻ وقت، مهراڻي ڪري پٺيان سڏ نه ڪندي ڪر!
- ڪانٽا : اهڙو ڪهڙو ڦارڙن جو خزانو ملڻو اٿو، جو سڏ ڪرڻ سان رهجي ويندو؟ (سلسلو چاري رڪندي) مون چيو ڪالهم رهيش کي ماسٽر ڪلاس مان ڪڍي ڇڏيو هو
- موهن : (وڃڻ) اسڪول جا ڪم نه ڪرڻ ڪري ماسٽر ڪڍي نه ڇڏيندو نه وري ڇا.....
- ڪانٽا : (وڃڻ) ڪن تان نه، پر ٽي نه آڻڻ سبب. پنڊج روپيا ٽيڙي وڃو به نه اڄ به واپس ايندو.
- موهن : مصيبت ڇڏي! ڪڏهن ٽس نه ڪنهن ٻار جي سائيٽ ٻڙي، ڪنهن ڪتاب ڪم ٿيو، ڪنهن جو نراق ڦاٽو نه ڪنهن ڇوڪر ڪٽو ڪٽي وارو!! (پنهنجي منهن) هت هڪ سسي ڪمانڊ واري سؤ ڇٽا ڪانٽا وارا! مان به آخر ڪهڙين ڳالهين کي منهن ڏيئي ڪهڙين.....

موهن : (خټې لېندي) اوه !... لن راځا، راټي ۽ كملا ته سنج پېچ..... (اوچتو

كچه رڼا اېندي) پر 'هټ' نه نه نظر اټي اچي، اها به كټې وټون چا؟

كالتا : نه نه..... نو پاره نه اټي كټي هوندو..... توهان به ږولوهو كولا، ږو

كښه ماتهوه والگر اجازون وټون كړي گهر معي ئي كټي چاڼو....

(سامهون اشارو كېدي) هو ځس، سامهون كټ ئي نه ډكېر آهي !

موهن : (هټ كټي - لږ ئي ځكه هټېدي) هي پېچوان !... اژي، هي هټ آهي

يا پاچي ۽ جي نوكرې !..... هن به بصر پټانا ۽ هسې ټل ټمانا كښه

وچوي ډكيا آهن؟؟

كالتا : (وپېچو اېندي) چا چو، نو پلي پر ټمانا !... (لوړو ترسي) مان سمجهان ئي

هن نوكرې مان ټمانا كډې ټارن شايد كاډا آهن ۽ يوه پهن پاچمن سان

گډ هي ټل ټمانا، نو پلي پر وچوي ډكيا آهن... ټارن چا نه كړ ئي

اډا آهن چر.....

موهن : (پزاري ۽ وچان بصر پټانا سامهون كټ ئي اچي لېندي) اوه !.. هي ټل

ټمانا هن به اچي، هټ جي سټهانس كړي ځي ئي !... پر هي راځا،

راټي ۽ كملا آهن كټي؟... (كاډو پر) اچ مان سندن خور ولېدس !

كالتا : پر ټارن چو نه ځو كړ آهي. لن به ږو ږو كاډوچنځ چو سبب ئي

كهږو آهي؟

موهن : (هلندي ۽ اوچتو لېندي) سبب ؟ ۽ هي ځس، هي ټل " ټام" ،

اټم سان ډېډي، ډرې به اټكالي لځو چو جهولو لاهو لن !... اچا

تون ئي چټن، لن به كاډوچنځ چو سبب كهږو آهي !... مان او چوان

هن ټارن نه مدهجو جهنځ جهنځ كړي ځو آهي ! صوح چا به اډائي

كله كه به گهر پر آرام سان وهڅو لځا ځن !!!

كالتا : توهان نه صرف به اډائي جلا كه لا چو، پر مولكي نه سچو ځيښه اهن

سان سر ټوټو ټو ټو، مدهجو چو پهن ټارن جي اسكول مان موټو

كان يوه نه گهر جنسي ډوځ پټيو ټو... كهتر دغا توهان كي چو

اټر نه آلمس مان وقت پټاي راځا، راټي ۽ كملا كي به سال مدر پر

وهاري اچو نه توهان سان گډ مدهجو به اځي چو سر لهي ټو... ..

باقي لږي ډوكي چاټي ۽ مان.....

جڻه پيڻو تي والي

چمن شو ما

ٻاٽر:—

1. موهن : سرڪاري ملازم
2. ڪاٺا : موهن جي ٻنهي
3. رهاڻا : موهن جي هم ڪلاسي ۽ ٺيڪر
4. راجپوت : موهن جو جگري دوست ۽ ساٿي آپس ۾ ملازم

مرهن : (سامان هيٺ مٿي ڪندي ۽ ڪاٺا کي ڀرسان سڏ ڪندي) ڪاٺا !
 او ڪاٺا !..... مون ڇهو منهنجو رڻ ڪوت ڪٿي آهي ؟
 (ٻين ٽن سامان هيٺ مٿي ڪندي، رکيل ٿيل جي شيشي هٿ ڪرڻ ۽
 ڇڻ سبب وڏي ڌڪاءَ ٿيڻ جو آواز)
 ڪاٺا : (رنڌڻي مان - ٻريان آواز) وري ٻارن ڇا پڳو ؟
 موهن : (ٻريان - ساڳئي آواز ۾) پڳو منهنجو سر !..... (ٻين جي آهت - ويجهو ايندي)
 مان اڻ ڇوان ڪاٺا، رڻ ڪوت - رڻ ڪوت ڪري منهنجي ٿڙي سرانجي
 ويٺي آهي ۽ ٽون آهين جو.....
 ڪاٺا : (وڃڻ ڪٽيندي) ها ها، ٽوهان جو رڻ ڪوت ٻارن ٻاهر ورائيندي ۾
 ”ادين-دادين“ راندين ڪندي گپ ۾ خراب ڪري ڇڏيو هو.... ان ڪري
 مون ٿوري ٻاهر سڪاڻڻ وڌو آهي.
 موهن : (عجب ۾) ڇا چيئي ”ادين-دادين“ راند !..... پر تڏهن جو منهنجي رڻ ڪوت
 سان ڪهڙو واسطو ؟ -
 ڪاٺا : ڪالھ منهنجي راند، راڻي ۽ ڪملا سان گڏ پاڙي جي ٻارن کي ٻاهر
 برسات ۾ راند ڪرڻ جي سڃي، سو آلي فرش تي، مڙتو نه ملڻ سبب،
 ٽوهان جو رڻ ڪوت ئي پٺ تي وڃائي راند ڪرڻ لڳو، ان ڪري....

مڪي : واه، ري، ٻار پوٽ مل ٻرندسيءَ جون آڙ ٻلي ٻرندس کان آهين ٻار
ڪڍون اهڙين ٺٽي آڙ آهين جو ٺٽي ۽ من کي راحت ٿي اچي. اڙي،
اهڙي ئي ٻارست جا نه اسين سمجهي رهيا آهيون.

پوٽ مل : مڪي صاحب، انهيءَ تصوير جو ٻو ٻو ٻار آڙ، جهڙو ڊاڪٽر ڪولاٽيءَ
ٻڌايو. اهو ٻو ٻارو ٽي من مائوس ٿي ويندو آهي. هڪ ٻارست جو
ماڻهو ٻئي ٻارست ۾ ڌارو ڪري ٿو لڳي ۽ وڃي ۽.....

مڪي : (اڏ ۾ ڪهيندي) نه ان ۾ ڦيرو آڻڻ به نه توهان لڳي ڪن ڇو ڪم آهي
نه؟ ڪٿا ٻار پنهنجو ڪلام ٽٽائڻ لکندي وڃي ڪي زوردار ليک ڇو عام
ڄمنا جون اکيون ٿي، ڪٿي وڃن.....

ڊاڪٽر : مڪي صاحب، هيءَ پوٽ مل نه پنهنجي سر اهڙين ڳڻپون ٿي ڪوششون
ڪندو آهي.

مڪي : اڃا؟ نه ٻو ٻو ٻار لکين شايسون آهن ٻائي ٻرندسيءَ.
پوٽ مل : مڪي صاحب، ڇهين ڏينهن مون کي ائين لڳندو ته هينئر هر هڪ ماڻهو
کي سندس پٽ ٻار، ڏرم، وغيره جي ڌنڌار کان سواءِ هڪ انسان جي نالي
سڃاڻو ٿو وڃي تڏهن مان به پنهنجو اٽلس ٻرندسيءَ مان مٽائي ٻو ڪو
وڪندس.

مڪي : سدا خوش هجڻ ٻائي. پوٽ مل ٻرندسيءَ.....
(اڪاشواڻي احمد آباد - ٻڌو ٿاڻ ارب ڪاسٽ ٿيل)

ها

سڀ هڪ ئي ديش جي ڌرتيءَ تي رهون ٿا، جا اسان جي ماڻا آهي .
ان خيال کان اسين هڪ ٻئي جا ڀائر ڀينر آهيون....

—مڪي : ڊاڪٽر، مان نه چوان ٿو تڪرڪ هلائڻ سان ڪجهه نه ٿيندو، ماڻهن کي
شل ايشور سميت ڏئي.

ٻو پٽ مل : ماڻهن جي ٿا ڳالهه ڪرايو مڪي صاحب، ڪن ڪي ته ايشور اهڙي سميت
 ڏي آهي جو اسان لاءِ آهي مثال آهن. منهنجو هڪ دوست جنهن
 بلبلڪ ۾ رهندو آهي ان ۾ ڪل ڇهه گهر آهن. اها بلبلڪ اسان سڀني
 لاءِ هڪ مثال آهي.

—مکی : اهو وري ڪيئن؟ کولي سمجھاءِ نه ٿي.

ٻوٽ مل : اهي ٻاڊاڪ ۾ هيٺئين ماڙي تي ٻڌل ڪهر ۽ پهرئين ماڙي تي ٻڌل ڪهر ۽
ٻئين ماڙي تي ٻڌل ڪهر ۽ اهڙيءَ طرح ڇهه ڪهر آهن .

—مکي : نه ان ۾ وڙي ڪهڙي خاص ڳالهه آهي؟

پوښت ل: هيٺين ماڙي تي هڪ مرالي ڀاشي ۽ ٻيو هندي ڀاشي رهندو آهي. ٻين ماڙي تي ڪچراڻي ۽ اردو ڀاشي ۽ ٻين ماڙي تي سنڌي ۽ ٽامل ڀاشي!

—ڪي : ڀائي واه! ڇهه ڪهر ۽ ڇهه اولهون!

پو پٽ مل : اهن ڇهڻي گهرن جي وري پاڻ ۾ اهڙي پريست آهي جو چڻي کڻي اس
ڪڍي . هڪ ٻئي سان شين ۽ ڀاڄين جي انهن مٽا سٽا ڪندا آهن جو
سڳا ڀائر به انهن نه ڪندا هوندا .

سکي : واه، پوٽ مل ٿو ته اهڙي خبر ٻڌائي منهنجي من جي موليٰ ۾ دور
ڪري ڇڏي آهي. اهڙي ڪرڪ آستان روپي بلبلڪ جو مان به روشن
ڪرڻ ٿو چاهيان. ڪڏهن ته چوان ٿو ته هيءُ ڏٺو، ڏاڍو بدليو آهي. ههڙا
مثال ان جو ڪرڪ آهن.

ٻوڀت مل : مڪي صاحب، اي هڪ سوسائٽي جي ڳالهه، تو ٻڌايائون. هڪڙي دفعي ان
سوسائٽيءَ ۾ گران جي وقت دوستن سان ملڻ ويس ته ڏاڍو نوروارا ملهائڻ
جي-ڪم ۾ به ٿي مسلمان پائر به آمدنيڪ سان اٿرو وئي رهيا هئا. دوست
مان اها به خبر پئي ته اهڙيءَ طرح مسلمانن، عيسائن، جينين وغيره
چا لڏپ نه اٿي سڀ گڏجي ملهائيندا آهن.

جي شخصي وهوار جي آڌار تي ٿيندي آهي. ان لاء سموري جانيءَ کي گهٽ وڌ ڳالهائڻ سماليٽ ڪانهي. تون پڙهيل لکيل هوندي ۽ اهڙيون هونئن جهڙيون ڳالهيون ٿو ڪرين ته اڻپڙهيلن کي ڪهڙي مهارت سڀ اسان جا ڀائر آهن. اسين سڀ هڪ ئي ديش جا رهواسي آهيون ۽ اهو آهي ڀارت.

مسڪي : واه ڊاڪٽر واه، تون ته منهنجي دل جي ڳالهه ڪئي آهي. اهو پارٽوسي هئڻ جو هڪڙو ئي خيال اسان جي دل ۾ ويهي وڃي ته پوءِ پاشا - پاشا ٿور - ٿور ۽ ڀرائڻ ڀرائڻ جا جهڳڙا ٿي نه ٿين. ها، پوءِ ڇا ٿيو؟
ڊاڪٽر : پوءِ ته مڪي صاحب، ان ماڻهوءَ تي جن چاندي جو اثر ٿيو. اتي مولڪي جهڳهه به ٿيڻ لڳو ۽ معافي به وٺڻ لڳو.
ڀروڻ مل : ان جو مطلب ته اهو ماڻهو سمجهڻ هو ۽ توهان جي ڳالهه ٿي دل سان غور ڪيائين.

ڊاڪٽر : مون به کيس سري ڀري رهڻ جي جاءِ ٿي ۽ ڀالڪهر ٿي ٺوڻ کان اڳ وري معافي وٺندي چيائين، ”مولڪي ائين نه چوڻ کپندو هو.“
ڀروڻ مل : مڪي صاحب، حقيقت ۾ ملڪ اندر ماڻهن جي دلهن ۾ الائي جو ٻئي ٿور ۽ ايءُ پاشا، ٻئي ڀرائڻ لاءِ ٿرڻ وٺڻ آهي!

مسڪي : مان ته ائين چوندس ته ٿرڻ وٺڻ هتي به هينئر ٿوري ٿوري گهٽجندي ٿيڻي وڃي. هي ته ڪن سرائي ۽ مطلب ماڻهن جا ڪم آهن، جهڪي اهڙا ڀروڻ اچي بههڻو آڏو ٻيا سڌو ڪن.

ڀروڻ مل : توهان جي ڳالهه ڪڏهن حد تائين سمجهڻ آهي پر عام ماڻهو ته ائين جي ڍڪڙ ۾ اچو لا وڃن ٿا؟

مسڪي : اڙي زوردار ۽ عام ماڻهو به هينئر ٿوري ٿوري سمجهندا ٻيا وڃن ته پاڻ ۾ لڙڻ سان جهڳو سو پاڻ کي ۽ ديش کي نقصان آهي. ڀري ڇوڻا وڃو ۽ اڃا ڪجهه مهينا اڳ ئي ڪڙاس ۾ قوسي لسان ڪري ڪٽڻو نه جان ۽ مال جو نقصان آڻڻ هينئر خالصي آهي ته ڪيئن نه هرڪو ماڻهو خوش به نظر اچي.

ڊاڪٽر : اڏهن ته اسان ۾ راشنڊ اڪتا جي ڪهي آهي مسڪي صاحب، ان لاءِ زوردار تحرڪ هلائڻ کپي. ماڻهن ۾ اهڙا ويچار اڃا به پراڻا گهرجن ته اسين

ڊاڪٽر : مان جنهن سميت ٿي ويندو هوس، ان جي سامهون واري برت تي هڪ
نوجوان پنهنجي زال ۽ ٻن ننڍڙن ٻارن سان ويندو هو.

مڪي : ڊاڪٽر، اهو برت وري ڇا؟

ڊاڪٽر : مڪي صاحب، سڄي ساري سمهڻ جي سميت، جنهن تي چار ماڻهو وهندا
آهن. مان به سوڙهه ۾ ويندو هوس پر دل ۾ سوچيم، سامهون وارو جوان
ننڍڙن ٻارن سان آهن. ٻلي ٻارن کي ننڊ ڪرائي. رات جو سفر آهي،
کيس ڪشت نه ٿئي. اوربلي اسٽيشن آئي ته مان پاڻي پيئڻ لاءِ هيٺ
لٿس. واپس اچي ٿو سان ته منهنجي وهڻ جي جاءِ تي هڪ اهو ماڻهو
اچي ويندو هو.

مڪي : پنهنجي جاءِ تي اهو اچي ويندو؟ ڇو ڪجهه رڪي نه وار هئڻ ڇا؟

ڊاڪٽر : هڪ ننڍي آنجهي هئي، اها رڪي وار هوس. پر ان ماڻهوءَ اها هيٺ
ڪري رڪي هئي. مون اچي ان ماڻهوءَ کي چيو، ”مهراڻي ڪري آه،
اها منهنجي ڇڪهه آهي.“ منهنجي وينديءَ جو هن غصي ۾ جواب ڏنو،
”مان نه آندس.“ هاڻي مولڪان اڳ-ڪو ان ماڻهوءَ ان پئمانيءَ واري
جوان کي ڇڪهه ڏيڻ لاءِ چيو هو ۽ ان جوان کيس پئي ڪنهن هنڌ وهڻ
لاءِ چيو هو تنهن تي هن کي خار هئا. منهنجي پاسي ۾ ويٺل هڪ ڪچرائي
واپاريءَ چيس، ”ٿو به انسانيت ڪانهي.“ بس سائين، هن جو ايترو چوڻ
۽ ان ماڻهوءَ جو ڪچرائي واپاريءَ کي گهٽ وڌ ڳالهائڻ. ڳالهائيندي،
ڳالهائيندي غصي ۾ آين ته چئي ورتائين ته توهان ڪچرائي ماڻهو هئڻ
آهيو هونئن آهيو.....

مڪي : بس ٻار، اهائي نه اسان لاءِ ڪمڇتتي آهي جو ڪنهن کي ٻارنواسي
طور لٽا سڃاڻون.... هو ٻار ڪچرائي نه هو ڇا؟

ڊاڪٽر : هو ٻار مرهڻو هو. انهن نه سمجهي ۾ ڪنهن آفيس ۾ سٺي لوڪريءَ تي
هو ۽ کيس اڳين اسٽيشن پالڪهر تي لهُڻو هو. مون کيس ٽيڙج سان چيو،
”ٻارا ڪيڏي نه نڪر جي ڳالهه آهي جو اسين سڀ هڪ ئي ديش جا
هوندي به هڪ ٻئي کي ڪچرائي، مدراسي ۽ سنڌي وغيره طور ٿا سڃاڻون.
هي ڪچرائي جنهن جوان ۽ سندس ٻارن جو خيال رکڻ لاءِ توکي چئي
رهي آهي سي مهاراشٽرلي آهن. ڪنهن نه ماڻهوءَ جي سڃاڻب ان

اهي ٽرئڪٽر عام جام ٿي پيا آهن. هينئر ڪيئن آهي؟

ڊاڪٽر : هينئر ته اڃا هاسپيٽل ۾ آهي. شايد آڏوئين ٻه ٽيس. هوليڪي جو

ٻڌڻ ٿيندو. ٽون ٻاهر ته مان انهيءَ کي رات ڇڏي ٻيڻ ٿاڏيءَ ۾.

وسپت صبح جو لهي هاسپيٽل ويس. ڊاڪٽرن سان ڳالهائڻ. جمع

ٿيندو. رات جو وري واپس هليو آيس. پٺيان ئي الحال ته سندن

سار سڀال لاءِ بندوبست ڪري آڻڻ آهيان. شايد وري وڃڻو پوي.

ڊاڪٽر : ٽون ته هونئن به رڙو وڃڻ ڪهڙا آهن ته ويٺو ڪونه آهن،

هينئر بهيئي ته رڙو وڃڻ کان سواءِ ئي وار هوندين!

ڊاڪٽر : مڪي صاحب، ڇا ڪجهه؟ اچانڪ جو ڪهڙا آهن وڃڻو هجي ته اچڻ ئي

وڃڻو ٻولندو؟

پرويسٽ مل : سائين، ٿاڏين ۾ رهي ئي اڄڪلهه تمام گهڻي گندي. هي ته ڊاڪٽر

گولاڻي اڪيلو ماڻهو هو جو اڪري ويو. ٻارن اچڻ سان وڃڻو هجڻ ها

ته ڪيئن وڃي ها؟

مڪي : وري جو ڪي ٽيمپ ٿاڏين ۾ آڻڻو ٻيڻو، ٿاڏيءَ کي ٻيڻو ٻيڻو

جي ٻيڻو سڄي ويهي رهندا آهن ته هوليڪي ته ٿاڏو غصو ايندو آهي.

اهل ماڻو ٿي ڪانهي ماڻهن ۾!

مڪيائي : ڇڏو ٻلا مان ته وڃان ته ڪهڙي؟ اڄ ڇڏي ڏيڻ ئي وڃي آهي.

مڪي : ها، ٽون ٻلي وڃ... ٽون وڃ.

مڪيائي : ڇڏو ادا گولاڻي؟ ٻاڙو... ڇا ٻاڙو ٻڌائو؟

پرويسٽ مل : پرويسٽ مل.

مڪيائي : ها پرويسٽ مل... ڇڏو ادا...

ڊاڪٽر : مڪي صاحب، بهيئي مان واپس ايندي ٿاڏيءَ ۾ هڪ عجيب نظارو ٿيڻ

لاءِ مليو.

مڪي : اڙي ٻلا ماڻهو، ٿاڏيءَ ۾ دريءَ کان ٻاهر ته نظارو ئي نظارو هوندا آهن.

تو صرف هڪ نظارو ٿاڙو؟

ڊاڪٽر : دريءَ کان ٻاهر جي نظارن جي ڳالهه لغو ڪر. دريءَ جي اڀر به دنيا

هوندي آهي مڪي صاحب.

مڪي : ها، ها... سو ته آهي.

هن ديس ۾ مان هاڻي ڪي الائي ڇو ڏاڍو ڏاڍو ٻيو محسوس ڪيان. جتي
وڃان آئي منهنجي سڃاڻپ هڪ پارٽيسيءَ طور نه پر ڪنهن پاشا جي
يا ڪنهن راجهه جي باشعدي طور پئي ٿي. مولائي اڃا تائين اسان
لکندو آهي ته مان ڇڻ هن ديس جو نه پر پرديسي آهيان. ان ڪري
مون هاڻي ئي اهو شخص رکيو آهي.

مڪي : شل اڃا جيئڻدي، پرست مل ٿون ڳالهه، ڳالهه ۾ ڪهڙي به ڪنهن ڳالهه،
چئي وٺن. ڇڻ تو منهنجي واسه مان لفظ ڪسي ورتا. ادا، ليکڪ آهيان
نه، تو رست پاشا آهي. اسان جهڙا رواجي ماڻهو نه اهڙي اولي ڳالهائي
نه لقا سگهن.

ڊاڪٽر : مڪي صاحب، پرست مل اندر ئي اندر آڻو. ڇڏا انعام به ڪئي
ويو آڻو.

مڪي : چوڻ ڪئي آهي ڇو نه ڪئي. ههڙا ليکڪ ۽ ٻيا دماغي ماڻهو ئي نه ديش
جو سچو خزانو آهن. ڊاڪٽر گولائي، پر ڇاڻ ڏينهن اڳ ٻڌم ته ٻاهر واپس
آهيان، اڄ هتي ائين سان ٿو ڏسان. ڪو جادوگر جادوگر آهيان؟
ڊاڪٽر : (کلي) مڪي صاحب، ڊاڪٽر ڪي ٿا چيو جادوگر! توهان به عجيب
ماڻهو آهيو.

مڪي : (اندر ايندي) هاڻو، مڪي صاحب ڪنهن ڪنهن عجيب ماڻهو به ٿي
ويو آڻو... هان وٺو ڇالو، ...

ڊاڪٽر : ان جو مطلب ته مڪي صاحب هاڻي جادوگر آهي، ائين نه؟
(ڪان ٿا)

مڪي : سڀني ٻڌاء ڊاڪٽر، ڪهڙا آهن ٻاهر ويٺو هيئن اسان ائين ئي ڪنهن
غلط سماچار ڏار؟

ڊاڪٽر : مڪي صاحب، سماچار توهان کي صحيح ٿي مليو هو. توهان هيئن هو جو
گذريل ٻڌڻي ۾ ٿي سمجهي مان نون آيو هو ته پاء ڪي هاسپيٽل ۾ انڊسٽ
ڪرايو ويو آهي.

مڪي : هري رام هري رام - کيس اڃا ڪجهه ٿيو ڇا؟
ڊاڪٽر : ائين ئي ڪور ۾ آلي فرش تي پٿر لڙڪي پيس ته ٽراڪچر ٿي پيس.
مڪي : ادا، شل اندر وڃي آڻو. اڄڪلهه ڏڪو ڪاٺ تان ماڻهن کي

ڪٽر : (ٻاهران ايندي) مڪي صاحب... اڄ وڏو گي ڪو ڦارون جو خزانو مليو آڏو
 جو رهي ٻيا زور زور سان ڪلو. اسان کي به ڪجهه ٻڌائيندا يا
 مڪي : ڊاڪٽر، اڄ اچ... اٿين ٿي اسان جي اڳئين پاسي هروء ل جي
 ڪڍڻو سائيءَ جو قصو ٻڌي مڪيائيءَ کي ٻڌائيم.
 ڊاڪٽر : اچا! اها ڳالهه آهي!..... مڪي صاحب، هن سان ملو، هي آهي پوٽ مل...
 پوٽ مل ٻڌي پڌري!
 پوٽ مل : رام رام، مڪي صاحب.
 مڪي : (عجب ۾) پوٽ مل ٻڌي پڌري؟ ڇو اها، هن ڏيس جو لاهون ڇا؟
 پوٽ مل : آهيان ته هن تي ڏيس جو مڪي صاحب، صرف خاص ”ٻڌي پڌري“
 رکيو آيم.
 مڪي : ڪو ڪوي اوي آهي؟
 ڊاڪٽر : مڪي صاحب، هيءَ ليکڪ آهي. ڪهاڻيون ۽ ليکڪ لکندو آهي. مهندجو
 ڏوسر آهي.
 مڪي : ڀائي اوڻو مل، توهان سان ماري مولڪي ڏاڍي خوشي ته ٿي پر ٻي ڀاڱي
 کي اها ڳالهه سمجهه ۾ نه آئي ته توهان ڀاڱي کي ٻڌي پڌري جو ٿا سڏايو
 : توهان واهي ڳالهون ڪريو. مان توهان لاءِ چانهه، ساڄي اڇان ڊاڪٽر
 نه چانهه ٻياليءَ کانسواءِ ڳالهون ۾ نه ڏيان ته ڏيندڙ.
 مڪي : ها، ٻه ڪوپ رک. ڊاڪٽر لاءِ چانهه، اٿئي اوس جي ٻيالي.
 ڊاڪٽر : ڇو مڪي صاحب، توهان نه ٻڌندا؟
 مڪي : مان اڃا هيٺ ٿي پئي ويٺو آهيان. اجهو ڪوپ به اچا هتي ٻيو آهي
 ها، ته پوٽ مل توهان هرو ٻرو ڀاڱي کي ٻڌي پڌري جو ٿا سڏايو؟
 پوٽ مل : (کلي) مڪي صاحب، ليکڪ طور ڪونه ڪو شخص رکڻو ٻڌندو آهي
 مون نه بس اٿين ٿي ڀاڱي تي اهو شخص رکڻو آهيو.
 مڪي : پر به توهان اهو شخص ڇو پسند ڪيو. ڪو ٿو مل، ٿو مل، ٿو مل ٿا
 يا اهڙو ئي ٻيو ڪو ئي ڇو نه رکڻو؟
 پوٽ مل : (کلي) ڇو مڪي صاحب، مان توهان کي اهڙو ٿو لڳان ڇا؟
 مڪي : نه نه، مهندجو اهڙو مطلب ڪو آهيءَ دل ۾ نه ڪجهه.
 پوٽ مل : (ڪمپيو) حقيقت ۾ مڪي صاحب، مون ڀاڱي تي اهو شخص صدمه ۴

- مڪياڻي : ها، ها، اهو هرومل جنهن کي سهڻي ڪنڊوس ڪري چوڻا هئا.... توهان ان سان ٿا منهنجي پٽ ڪريو؟
- مڪي : هئو نه، نه سچ ٻچ ڪنڊوس نه. حد کان وڌيڪ جيڪو پڪاڻي ڪري ندين کي ڪنڊوس ئي نه چئبو آهي!
- مڪياڻي : ندين جي معنيٰ نه مان ڪنڊوس آهيان؟
- مڪي : هرو ٻرو ناراض نه ٿي ۽ مڪياڻي..... تون حد کان وڌيڪ پڪاڻي ڪئي ڪندي آهين؟ ڳالهه ٿي ڪير هرومل جي. هڪڙي دٻي مون سان گڏ پنهنجي هڪ دوست جي پٽ جي جنم دن تي هليو. رستي ۾ مولڪي ٻيو چوي، ”مڪي صاحب، توهان ڇو ڪري لاءِ سرڪڙي ڪهڙي آليدي آهي؟“ چيو مائلس، ”هرومل! مولڪي نه جيڪو ڏٺو هو لڏو سو ڏيندو سائلس پر ٻڌاء نه ٿو ڇا آليدي آهي؟“
- مڪياڻي : اهو ماريو ڪنڊوس! ڪنهن شادي مراديءَ تي ڪڏهن ڪنهن کي ڪجهه ڏيندو ٿورو ئي هو. جي ڏيندو هو نه لڏائي پر ڦاٽل ۽ ٻڙاٽا اوت وڃهي ڏيئي ايندو هو.
- مڪي : مولڪي نه هن لڳ ڀڳ اهڙو ئي جواب ڏنو هو. چيائين، ”مڪي صاحب، مان ان ٻار جي اڳيان به شيون رکندس.“ چيو مائلس، ”هرومل اڄ ڪٿان سچ اڀريو آهي، هڪ ٻڌڻ به شيون!“
- مڪياڻي : هن توهان سان چرچو ڪيو هوندو.
- مڪي : هرومل چيو، ”مان ٻار جي اڳيان سڄو اوت ۽ هڪ رڳي جو ڪلدار سڪو رکندس. مولڪي پڪ آهي ته ٻار ڇمڪندڙ سڪو ڏيندو ۽ سڄو اوت ٻڌي ٻولندو.“
- مڪياڻي : (کلي) ڏٺو ته ان مارئي جي پڪاڻي! مان به چوان به شيون ڏيڻ جهڙو آهي نه ڪونه!
- مڪي : مڪياڻي! مزدوري اهڙو آيو جو جڏهن هرومل ٻار اڳيان سڄو اوت ۽ رڳي جو سڪو رکيو ۽ چيو ته پٽ ٻنهي مان ڪهڙي شيءِ ڪهڻي ته ٻار کيس چيو، ”هي رڳو، سڄو اوت ۾ وڙهي ڏار....“
- (ٻئي زور زور سان ڪل ٿا.)

- مڪيائي : چڱو چڱو، هميشه مٺو ڪريو ته ڇاڻهه ٻه ٽار پاڻو ٿي. اوهان جي ڳالهه ۾ ڇاڻهه نه وهي وڃي. (وڃي ٿي)
- مڪي : (پنهنجي منهن) مڪيائي نه وڃاري ڇا ڪري! مان ئي الانهي ڇو ٻڌي ڪان اڳ ڪوڙا لاهي ڇڏيندو آهيان. ٽالپر اٿارلو آهيان....
- مڪيائي : (اندروني) هان وٺو، ڇاڻهه.
- مڪي : ٽي پاڻي نه پئتون ڇاڻهه، جي ڇڪڙي.... (ٻڪ ٻڙيندي) مڪيائي، هن ۾ نه ڪند گهٽ آهي! ڪند خلاص ٿي وين ٿي آهي ڇا؟
- مڪيائي : ڪند خلاص نه ٿي آهي. مون ڇاڻي ٻڌهي گهٽ وڌي آهي.
- مڪي : ڇو ڇو؟ تو وري اها ٻڪائي ڪڏهن کان شروع ڪئي آهي؟
- مڪيائي : اها ٻڪائي نه ڪر ڪر آهي. هونئن به وڌيڪ ڪند صحت لاءِ نقصانڪار ٿيندي آهي.
- مڪي : پر نه مڪيائي، ڇاڻهه ۾ جهٽري ڪند ضروري هجي، اوتري نه وڃي نه. ههڙي ٿڪي ڇاڻهه نه اندر ٿي ٿئي وڃي.
- مڪيائي : ٽالپر ٽالپر هري ويندڙ ٽالپر ٿي خبر اٿ ته منان ۾ ڪهڙي ڪند ختم ٿي وين ٿي؟ ٽالپر تان مون ڪند گهٽ ڪوڙو ڇو سوچيو آهي.
- مڪي : مڪيائي، ڏهو جي خرچ ۾ ڪر ڪر ڪرڻ واري ڳالهه سان مان به سهڻو آهيان، پر ٻولي هن طرح شيء جي سواند کان نه نه سڪاه.
- مڪيائي : هان وارو ٻلا ڪند، جهٽري وڌي اوتري وڃو. ڪٿو هيءَ ڏي.
- مڪي : ائون به ٿين ڪندوار والڪر وسط سڳي آهيان مڪيائي... (ڪن ڏي) واها! ڪند ٽري وڃهڻ سان ڪهڙي نه سواندي ٿي وين ٿي ڇاڻهه!
- مڪيائي : سو نه آهي نه. ڪير ۾ ڇاڻهه ۾ جهڙي ڪند وڃي اوتري مٺي ٿيندي.
- مڪي : ڏهو گهڻيءَ جي کاڌي به ائين ئي اٿي مڪيائي.... جهڙو ميناج ٿيو اوتري مٺي ٿيندي.... واها مڪيائي واها.... شل سدائين خوش هجي. سو به هن هرول والڪر اح ٻڪائي ڪري ٽالپر ..
- مڪيائي : ڪهڙو هرول؟
- مڪي : هو نه اڳي اسانجي پاڙي ۾ رهندو هو، جيڪو ٻه ٽي ٻوڙاڻا لاءِ لکن ۾ ٻڌي ٿي وٺي وٺي جون ڳالهيون ڪندو هو ۽ سندس ٻه هڪ ٽنهن لومڙي ڪري آيو هو.

پوپٽ مل پوڊيس ۾!

□ هوندراج بلواڻي

ٻاڪر : مڪي، مڪياڻي، ٻاڪٽر ۽ پوپٽ مل پوڊيسي.

استان : مڪي جي اوطاق.

مڪي : (سنڌ ڪنڊي) مڪياڻي ... او مڪياڻي ... ٻائي چالھ جو ٽائيم ڪڏهن جو ٿي ويو آهي ... اڄ چالھ نه ملندي ڇا ؟

مڪياڻي : (اندر ايندي) ماڻو ٿي، ماڻو ٿي. توهان کي به چالھ ملڻ ۾ ڌرا ڌار ٿئي نه اصل بي صبر ٿي پئو. ٻائي ويڃاري ٻاڪٽر گولاڻي جي ڏوه ڏيندا آهيرو. توهان به نه چالھ، ڇا گھٽ شوقين ٺاهيرو!

مڪي : تو به مھڙو ڏور نه! بس ابا، زمانو ئي اهڙو آهي ته منهنجو ڏوه اهي، مڪياڻي منهنجو ڏوه اهي.

مڪياڻي : ڏيو ڏيو، توهان به ٻائي موت ۾ مھڙو ڏور. توهان پاڻ ڏسو به ويٺا ته

اندر رنڊڻي ۾ چالھ پيئي ڪاڙهيان نه، ٿورو وقت صبر ٿيڻا ڪري سگهو؟

مڪي : ڏس مڪياڻي، جيڪڏهن مون کي خبر هجي ها ته تون اندر چالھ پيئي

ڪاڙهين ته پوءِ مان هر ڏور توکي ٿورو ئي چالھ لاءِ چران هاءِ منهنجو

ڌيان نه اخبار ۾ هو.

مڪياڻي : اها مڃي اخبار به صبح کان الائي گھڻا دفعا هڪ ۾ ڪٿي آڻو. جيستائين

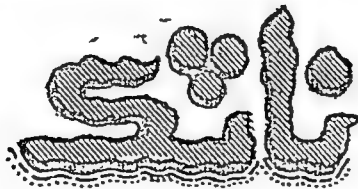
ان جو هڪ هڪ اڪر پڙهي پورو نه ڪندا، جيستائين ان جي پٽر

نه ڇڏيندا.

مڪي : توبه! وري اخبار جو مھڙو! مڪياڻي تون اڄ مھڻا ٿي مھڻا ڏيندين به

چالھ به پيئاريندين؟ ڏينهن ۾ صرف ٻه دفعا چالھ پيئڻ لاءِ مون کي گھڻا

مھڻا ٻڌڻا پوندا...

- هولند راج بلواڻي - 1
چمن شره - 11
گواي هوڻاڻي - 26
هنگدېش شهدادپوري - 37.

جيڪڏهن لوڪ ادب ۾ 'سالڪ' به شامل ڪجن ته اڃا به سٺو ٿئي. سالڪ ئي لائق جي شروعات ڪئي. اڄ به ڳولن ۾ نهروني سالڪ پڙهڻ ڳولائڻ کي ولد رانين ۽ پراڻي زماني جي ياد ڏيارين.

لوڪ ادب ملڪ جي ٻولي ۽ ادب روپي عمارت جي پيڙهه جو پٿر آهي. پنهنجي ٻولي ۽ ادب جي هن بنيادي پٿر کي جيڪڏهن اسان هڪڙو چڱو ڌوڪو صاف ڪري ڪتابي صورت ڏئي عام کي ڏارن ته اهو اسان سان ئي ۽ پنهنجي نسل تي وڏو احسان ڪنداسين. جيڪڏهن اهو فرض اسان سڀني تعليم دانن تي آهي ته اسان جا اسڪولي استاد جهڙو وڌيڪ ڪم ڪري سگهندا اوترو ٻيا ڪونه. ان ڪري چئي به اهو ادب ملي، حاصل ڪري عام ۽ ڄاڻي ۾ اچي ۽ اها مائڪن جي رڳو ۾ ورهائو وڃي ته اسان اهڙي ادب سان مالا مال آهين.

Gopal Aur Kamlesh Chitrashala, Holj Chowk, SALUMBER-313027 (Udaipur Raj.)

o o o o o o o o o o o o o o o

”لوڪ گيتن ۾ نه رڳو سماجڪ چتر چٽيل آهن ۽ مانو هردي جون ٻاواون ڏٺل آهن، پر انهن سان گڏ لفظن جو اڪث خزانو پڻ ڀريل آهي، جهڙو ڀاشا وگهيون لاءِ خاص اهميت رکي ٿو. لوڪ گيت به گهڻا ٻوليءَ جو بنياد آهن. انهن ۾ لفظن جو وڏو ذخيره خاص ڪري متروڪ لفظن جو چڱو السڌاڻ ملي ٿو. هنن ۾ اهو ڪجهه سمايل آهي جنهنجي بنياد ئي وڏي دلچسپ ساهتڪ عمارت ڪڙي ڪري سگهجي ٿي، پر محنت ۽ کوچ ڪرڻ جو مادو گهرجي. سنڌي لوڪ گيتن ۾ ڪيترائي اهڙا لفظ ملندا جنهنجي آڌار تي اسين ٻوليءَ بابت ڪهڙيون حقيقتون ڄاڻي سگهون ٿا. لوڪ گيتن ۾ جدا جدا ساڻن اچن ۽ الساني ڏانهن جا نالا آهن. ڏورن جي نه ايترن قسمن جو ذڪر ڪيو ويو آهي جو عجب لکيو وڃي ته ڇا اسانجي سنڌ ۾ ايترن قسمن جا ٻيو هئا.“

• - ڊاڪٽر نارائڻ ڀارتِي

ڇڏيس. تنهن ٿيندڙن کاليجوءَ تي بالدر جو منهن ڳاڙهو آهي.

ٻار کي سهڻيائي ملي نه لکي لکي ڪجهه نه کائڻي نه نه نه مار ملندس ۽ منهن ڳاڙهو ٿي ويندس.

ٻاڪا ۽ چوٽيون آڙوڻ تي ٻڌل ۽ ٽٽيل آهن. جو ڪجهه ڏوٽي ۾ مليل آهي
آخرو سڄو ڪيان ٿي آهي. جيئن نه

”اڄ ڄمان سڀان ٿمان“

اڄ ٿون اسان وٽ مدد لاءِ ايندين نه سڀاڻي اسان ٽرهان وٽ اينداسين.

”اڃان مينهون جهنگ ۾، ڏوٽي ڏراڻون رڳ.“

ٻا

”ٻاڻيءَ بنان ڪٿڙا لاهڻ.“

بيسهڻيءَ سان وقت جي بهر بادي نه ڪڇي. مينهون اڃان جهنگ ۾ آهن.
اڳي ئي ڪير نه ٻڙن ڏوٽي رڳجن ٻا ٻاڻي آهيئي ڪونه نه اڳي ئي شان لاءِ ڪٿڙا
لاهن نڪرڻ آهي.

”سهڻا ٽوهه پتن ۾ ٻڌرا“

ٽوهه سهڻا ٿين ٻڙ کانڀ ۾ ڏاڍا ڪوڙا ٿين. ڪيترا ماڻهو ٻاهران سٺا ڏسڻ ۾
اچن پر اندر ۾ دغا باز ۽ بدعاش ٿين. اهي جلدئي سڃاڻڻ ۾ اچي وڃن.
چوٽيون نه سڃاڻندا آهن.

”سڳي ڪٻي ڪهڙو اڀامي.“

گيت عئل وارا ٻٽاڪون ڪهڙيون هڻن.

”مينهن چوي ڪانه ڪي هل ڙي ٻڄ ڪاري.“

مينهن سڄي ڪاري ٿئي ۽ ڪانه جو فقط ٻڄ ٿي ڪارو. عجب ٻڄيل اسان
ٻين کي چوي عيب وارو. ڪيترو نه مذاڪ.

”ٻڙائي دهلين، احمق لڳي.“

”ڏور سڀ وسار آڻ ڏنو باد ڪر.“

”آءُ غريبان ٿور ڪڍائي.“

”سچ مڙجان ڪوڙ ڳڙ“ وغيره چوٽيون آڙوڻ سان ٻڄيل آهن جنهن

ڪري سڃاڻندا آهن.

(3) سکھا اہوان لوک کے قانون و غیرہ۔

زندگیاوں (Myths) میں کونسا آہن؟ آہن میں روم، ریم، ساہس، روغ، دک
سک، باورا ورٹن وغیرہ آہن جمع ہے۔

هڪ راجا هو. هن کي سڀ ڏيتر هيون. هڪ ڏينهن سڀني کان راجا اچڻ و
تو هان ڪنهن جو گهرن ڪاٺو. لڏي ۾ لڏي ڪاٺو سڀني ڇو نه توهان جو.
لڏي ۾ ڇو نه مان پنهنجي پاڻ جو آي ڪاٺو. راجا ڏيترجي هڪ اولي سان شادي
ڪرائي ڇڏيس. هو لنگڙ نه هو ۽ ڪوڙ نه هوس. لڏي ۾ راجا ڪماري ۾ شادي
وڌواس جي ايل سان ثابت ڪري ڏيکارو ته سچو ۽ پنهنجي پاڻ جو آي ڪاٺي.
ڪيترن مشڪلاتن اچڻس گهرن، ڏيتر، ڏيتر اچن ٿا، سڀني سان مقابلو ٿي ڪري.
پنهنجي سوچ ۾ اچڻ سان آخر ۾ سٺل ٿي ٿئي.

سماج ۽ تواريخي ڪائنات ۾ ان وقت جي سماج ۾ هلندڙ دسمر وڙج ۽ تاريخي اثرن ۽ ڇاڻاڙي وغيره ٽيڪنڪل آهن.

ٻيلا چنيس، مومل وائو، عمر ماري، راء ٽپاج ۽ بچل، سسئي پنهون، لوري ۽ جامر نماجي، سھڻي ٺھار، ڪھاڻيون ٻار جي ٻائي تي آھن. انھن ۾ ٺاڳ، ۽ ٺسما سمايل آھن. قربانيءَ جو معذو ۽ قرض آھي. سڄي مڃجھ ۾ ڪھنرا ڪھڙا ٿا ڪنڊا ٻون آھي ڪھاڻيون ٻڌائڻ ٻيون. ۽ ان سان گڏ ٿورڙيخ جو ۾ وڙڻ ٿئي. جامر نماجي ۽ راء ٽپاج راج ڪندا ھئا. جيتوڻيڪ ٿورڙيخ جي سڄي داستان کي ڪوچنا ڪري ڪنڊا اڃا باقي آھي.

سڳيا ڀرارت ڪهاڻيون نه ڪوتريون ئي آهن، اهي ٻارن جي سڳيا لاءِ ئي آهن.
جي انهن کي ٻال ادب ۾ رڳو نه اچي ٿي. ڇهين ۾

هڪ ڏاڏي ۽ ٻيو ڀروڙو گڏ رهندا هئا. ڏاڏي ويسدي هئي ٻاهر گم ڪرڻ ۽ ڀروڙي لاءِ روئي ٺهار ڪري ڇوڙي ۾ ٽپڪي رکي ويسدي هئي. اسڪول کان ورتي اچي ڀروڙو روئي کائيندو هو. هڪ ڏينهن هڪ والد ٻاهر سڀ ڪجهه ڏسي ورتو ۽ ڏاڏي جي گم ٿي وڃڻ تي روئي کائي ويو. روڙ اها ڪار ٿئي. ڀروڙو بکيو رهڻ ۽ والد روئي کائي. ڏاڏي تي ڀروڙي لاءِ اهو ڪم والد جو آهي. سڀاڻي هئي. ڇا ڪيائين جو ڇڏي ۾ روئي ٻدران ڏينهن جو مائارو رکي ويئي. والد جو آيو آهڻ ڪري ته روئي کائيندو سو ڇڏي کولائين ته ڏينهن پاس ڪ ۽ سڄو ڏينهن ئي سڄاڻي

— اٻارن جي ٻار وڃان ڪٽسپ جهڙي معمولي سونڙي ۾ قبول هئڻ ۽ ڪهڙو ڪهڙو ڳالھ
ڪهڙي جهڙي سونڙي ۾ ڏئي سگهندا هئا.

(2) سو ٻاڻڊيون سو ٻاڻڊيون وانڙي ۽ ڦٽو

سا وامت، سا وامت چہ-ري چاني

ਸਾ ਜੇਰੁ ॥ ਸਾ ਜੇਰੁ ॥ ਕਹਾਨਾ ਜੇਰੁ ॥

سی کھورزا، سی کھورزا اڈڑی لاهن

سا لہ ما لہ مکہ جزا کس

سی کھر سی کھر تااو جوڑن

سی تااو سی تااو ہائت وٹن

سی مانت سی مانت ہتڑو رتی

سو ۛٲٲو سو ۛٲٲو ۛٲٲو ڪاٺن۔

ۛ ڏسڻ سان، ڪنهن مظلوم نرين لاءِ ائين آهين پرڏيڻ به ٿارڻ ڪائن. ٻار هجي به

چائین : چو نا :

(3) اچھے، بڑے، نئی اور نئے

آء. پچھڑا ٹوہا لاٹون

بچن ڪاڻو - هر ٻوڙ ٻوڙ ڇاڪي

پتیا مارا کر جو۔

(۴) اوٹاؤ موٹاؤ کے بدل کے پوری

چھو ماٹھن کی پترو جاو

کھر کھر آہو، اولہتی ورہاڻو

کاتو پیتو لیتو .

ہمارے پاسرن جي جنم ٿي خوشيءَ وچان راندي ڪندي اسين سڪن ۽ ٻانگ ۾
پرساد ورهائين.

لوڪ ڪهڙن جي باري ۾ گهڻو ڪجهه چئي سگهجي ٿو.

لوڪ آءِڊ جي ٻي صلاحيت آهي ڪهاڻيون ۽ قصا. ڪهاڻي ۽ قصا ڇڙڇڙي ڳا

آهن ۽ اهڙي گهڻو ڪري اڍائي آهن. آهن کي ڀاڱن ۾ ورهائي سگهجي ٿو.

(۱) زندگی کے قانون

(2) سماج کے : نوا راج کتیا گون

پرست جو ذڪر ٿئي. ڌار ڌار چاريندي، هاري هر ڪاهيندي ڇا ٿا
چاڙا ڳائڻن جيتوڻيڪ هيءُ گيت آهن رالن جا.

(1) چارو چانديءَ ۾ ڇنڊ آھ

لاھيو ايڇنڊ آھ

لاھيو دليند آھي

ٻيلا ٻار جاني

گيان ٿيندجي ٻانهي.

(2) چارو ٻائي اوهان

ڪري روح او رهاڻ

هه هه غرڪان ڪهه

جدا ٿيو آ جاني

آهي دل ڏرائي.

لوڪ گيتن ۾ سڳيا اڙيل آهي. ولند سان گڏ ضروري گيتان به ملندو. جيئن ته

(1) ٻسو لڏم پست ٿان

ٻنسي ورتل ڪاه

ڪاه ڏنم ڪانه ڪي

ڪانه ڏار ڪه

ڪه ڏنم امان ڪي

امان ڏني لولي

لولي ڏنم ڪانه ڪي

ڪانه ڏو ڪسپ

ڪسپ ڏنم راجا ڪي

راجا ڏني گهوڙي

چڙهي گهمان چڙهي گهمان

چندن ڦٽاڪو

جيئي منهنجو ڪاڪو.

معيون گيت ان زماني جو آهي جڏهن ڪاه ٻنسن ملڻ لڳو. ٻار ئي سمجهائجي
ٿو ٻنسن سان ڪاه ملندو آهي. ڪانه ڪاه ڪائي نه ڪير ڏئي. ڪير ڏاڍو ڪمالو ٿئي.
ماءُ ڪه وٺي خوش ٿئي ۽ ٻار ڪي لولي ڏئي. ان وقت جا حاڪم به ڏاڍا سٺا هئا.

لولي :- ان ۾ ماءُ جي ممڻا آهي. سهارڻ ۾ هل ڇڄڻ لاءِ کي آسپس ڪندي آهي:

(1) سڪي لڏڻا ٻينگهي وڌڻا

ڪوڙو ڏنڊا ٻار سڌورا

لال لوڏايم، لال هڏورا

لڏي لاءِ جاءِ ڀريندو

من جي ماڙي بند ٿو

صافي سولهندو - هي لاڙو

ڏيان لولي ٻينگهي وارڻا.

ساڳي :- ان ۾ استريءَ جي دل جو لاش ٿيندو آهي. ساڳيءَ جي چئن ٻنجن

ستن اندر خيال سمايل هوندو آهي. آخر ۾ هڪ ڳالهه لئي.

آ

(1) ساڳي ڏيانءِ سڏهڙو

ٽي ٻنجن ۾ به ٻيو

(1)

او مهنڊا هوس پنهل

جڏي چيت ڦڳڻ ڦٽو

آلي مدد ملڻ جي - ها، ها مهنڊو ٻيٽڙو.

مورو :- 'مورڙو' سنڌ ۾ خاص ڪري ڪاڇيءَ ۽ ڪوهستان جو مقبول عام لوڪ

گيت آهي. مورو به ڪو شعر آهي. جڏهن جو ڦاٽو به دنيا ڪم آلي

بي ٿڪ جو ڦاٽو ان سان ملايو آهي.

(1) مورو ويٺي ڳايان، مورو ويٺي ڳايان

مورو ٺاهي ٿورو ٿورو، مورو ويٺي ڳايان

ڏوهه ڏنگايون ڏسي ڏسي

راڻل وڙسي رسي

ادي مورو ويٺي ڳايان

مورو ٺاهي ٿورو ٿورو - مورو ويٺي ڳايان.

گهڻو ڪري مورو به پنهجي هوس جي باد ۾ ڳايو ويندو آهي. پنهجي ٻارن

کي باد ڪري ڏوهه ڏنگايون معاف ڪرڻ جو لعلو آهي.

ڇاڻو :- ڇاڻو ٻا مڊي مهنڊ وارا هڪ ٻئي کي لڙائيءَ طور ڏين. ان ۾ پنهج

ٽڪون آهن. جن مان ٽي پاڻ ۾ هم ڦاٽو ۽ ٻه پاڻ ۾ هم ڦاٽو رهن. هن ۾

ڪجهه لوڪ ڏهن جي وچو ڏهن طرح آهي.

لاڏو :- لاڏو مان لاڏو. مطلب ته ٻياري - لاڏل معنيٰ ٻياريو. لاڏل مان لاڏل ۽ ٽيو لاڏو معنيٰ ٻياري لاءِ ڦاٿل لاڏو. هن ۾ مصر و هڪ ٽي ۽ ٻين مصرن ۾ ڏهر ٿي. شاديءَ جا لاڏا به الڳ الڳ ٿين. ٽيل جا لاڏا، پڪيءَ جا لاڏا ۽ شاديءَ جا لاڏا. لوڪ ڪي به هر هڪ قسم جا وري قسم آهن.

(1) لاڏل لاهه اولڪي ڪر وڃو

خود سورهڻ جي لڪڙي وڃاري

آلدي لاڏل جي پاء

ڏهڙي ته ڪنڌهه ماء

موڙا نه چوڙينده ٻيڻ

صديءَ نه واهندڙ ٻي

لاڏل لاهه اولڪي ڪر ڪاهي.

گهٽ جا ڦاٿل ڪوڙا اهرائي ۽ وان باريڻ جي موقعي تي ٻيون لاڏو سوانهن.

(2) هلندا هار مدهجي اڌل جا چاچي

اڌل جا چاچي - پائيل جا چاچي

پائيل موٽر ۾ - جڇ نه بگسن ۾

ٻيڪه پهنندا هار.

هلندا هار مدهجي لاڏل جا چاچي.

ان ۾ شاديءَ جي موقعي تي مائٽن جا نالا، ڪم ايندڙ شين جا نالا، مستيءَ لاءِ شراب ورتائڻ جو رواج، چاچي ۽ جڇ ۽ ٻيڪه، موٽر ۽ بگسن وغيره. اوائلي لاڏي ۾ موٽر ۽ بگسن بدران ڏانڊيون هيون. وقت اوسار موٽر ۽ بگسي لاڏي ۾ اچي واپس.

(3) اهر هٿن ۾ ڪاٺي نه ڪڍائي

ڪير هٿڪي گهٽ ٻر نه ڇڏائي

گيس خوشيءَ جا ڳايان

لاڏل ٽوڪي سڏي سهڻاڻ.

اهر معنيٰ آڙ يعني گهٽ جو مصافح (بائي ڪارڊ) اڳ رسن تي ٽر لٽ هوندي هئي. هڪ ڳوٺ کان ٻئي ڳوٺ شادين اينديون هيون. اهر گهٽ کان اڪل الڳ ڪرڻ ٿي ۽ هٿ ۾ رکي ڪاٺي يا الوار گهٽ جي پٺاڙ لاه.

ٽوٽڪا، ٻهاڪا وغيره اچي وڃن ٿا. اهي سڀ لکي ۽ سماجي آزمودن تي ٻڌل آهن. اهي سکيا ۽ سمجهاڻين، مذاق ۽ وندر سان ڀريل آهن. نه فقط ايترو پر قوم جي سهيتا ۽ سنسڪرتيءَ جي سموري اوجھ لوڪ ادب ڏيئي ٿو. ڊاڪٽر يو. ٽي. ٿاڪر جي لفظن ۾:

‘The Folklore is the non literate peoples comprising of myths, tales, proverbs, idioms, and verses emphasise experiences & carry bodies of cultural meanings, they store the cultural traditions, social structures economy, accounts of the life of the individuals, contents of ethical concepts and emotional life of the people.

(Dr. U. T. Thakur)

ان ۾ سماج جي هر ٻهاڻو جي جهلڪ آهي، ڪهاڻيون، قصا، ٻهاڪا ۽ ٽوٽڪا دل کي وندرائيندڙ ۽ سمجهاڻي ڏيندڙ آهن. جو ادب لکيت ۾ ڪونهي اهو اڻ پڙهيلن (جن کي لکڻ پڙهڻ نه اچي) پنهنجي زبان رستي اڀي پڙهيءَ ڪي ٻئي ڏار آهي. ياداشت ذريعي اهو لوڪ ادب اڄ به زندهه آهي.

سنڌي لوڪ گيت

سنڌي لوڪ گيت کي سرن ۽ سڏائڻ جي آڌار تي ورهايو ويو آهي جي مکيه.

ويهن نمونن ۾ آهن :

1- لاڏا	2- اوليون	3- ساڪيون	4- ٻورا
5- چالا	6- شيد	7- ٻوڇا جا گيت	8- اوراڻا
9- ٻار	10- اپڳ	11- ڪافيون	12- وائون
13- ايمت	14- سلوڪ	15- ڏوهيڙا	16- پنڇڙا
17- مڏاهون	18- گيت	19- ڪٿا گيت	20- ٻال گيت

هر هڪ پنهنجي علحدي سر، طرز ۽ وقت تي ڳايو ويندو آهي. ان ۾ پنهنجو پنهنجو علحدو م-زو آهي. جهڙن لاڏا شاديءَ، جنم، جني، جڻين جي موقعي تي سولهن نه اوليون لڏيون ٻارن کي سمهارڻ ۾ ڪامياب ٿين. جڏهن ٻار پنهنجي هوربان هوربان لڏي نه ماءُ مٺي اولي ڏي ” اولي لال لولي “ آها... ڇا نه آند اچي. وڏن جون به ٻاڪون لڏاڪڙون ٿي وڃن. ڪافيون پنهنجي ٻولي ۾ سائين ڇا نه سلوڪ ايشور جي ياد ڏيارين. ٻار موت تي ڪڍي سا آهن. پنڇڙا لال سائين ڇا نه شيد ايشور جي آراڏا ڇا. مطلب نه هر هڪ کي پنهنجو مطلب آهي.

سنڌي لوڪ ادب

[۱] نند نعل پورسواہاڻي

پوروسواہاڻي جي لکڻن ۾ ”هڪ انسان کي ٽي مائٽون آهن. هڪ جسماني جنم ڏيندڙ ماءُ، ٻي گذاري ويٺي ماءُ، ٽي جنم ڏيندڙ ماءُ، جنهن جي گرد مان اڪوڙجي هٿ (هند ۾) ڏاڏائي گرد ۾ اچي اجهو وڌو آهي. انسان جي ٽين ماءُ آهي مادري اولي. جهڪا مو آهي. ان کي ڪو به مادي نٿو سگهي. مان چٽي ۾ هوندس، اتي ان ماءُ کي ڏنل رکندس. ان ماءُ جو شان ڀلند ڪندس.“

انسان جو فرض آهي ته ان ماءُ کي هميشه هميشه لاءِ ڏنل رکون. پنهنجي قدمن اولي جي شان شوڪت نسي انسان کي نظر آهي. انسان جي اولي جو حال ۾ انهن قدمن نوان جي نوان آهي ان ۾ سڀئي احوال جا ڪم موجود آهن، جو ادب آهي تنهن ۾ هر قسم جون صلاحيتون شامل آهن.

سنڌي ادب جون پاڙون اولهينون آهن. ڪلاسيڪي ادب دنيا جي سڌريل نوان جي ڪلاسيڪي ادب کان ڪنهن به حال ۾ پنهنجي ڪراوي. اڳوڻو ادب سڌرو جهڙو ڪراوي پر جو جهڙو آهي گهٽ ۾ گهٽ اڻسرو اڃا جهڙو ڀاسي آهي. اهو سڄو اڃا ادب ارڪ ادب جي روپ ۾ انسان وٽ موجود آهي. پر پڪڙيل آهي. اهو ڪم ڪري ڪتابن جي صورت ۾ اڻڻا تمام ضروري آهي.

لوڪ ادب قوم جي قدمن تاريخ جو چهرو آهي. ملڪ ۽ قوم جي اوائلي تهذيب ۽ تمدن، رسم ۽ رواج، قومي زندگي جون هيٺاهيون معاهيون، دليلن جي شروعاتي آمسڪ ۽ جذبا، سندن خواهشون ۽ آهيدون، روزمره جي ڪشمڪش، زال ڏندڻون، سماجي جدوجهد جا دل ڀاڙيندڙ داستان ان ۾ موجود آهن. لوڪ ادب ملڪ جي اولي ۽ ادب جي عمارت جي پٿر آهي جنهن جي سهاري به اتي سڄو ادب ٺڪل آهي. هي سڄي قوم جو عڪس آهي جو وڻن، پڙ ڏانڻن ۽ انهن جي به پر ڏانڻن جي هر قسم جي تصوير ڏيکاري ٿو. لوڪ ادب ۾ ڪهاڻيون، قصا، گيت،

ٽوڻڪا، ٻهاڪا وغيره اچي وڃن ٿا. اهي سڀ اچي ۽ سماجي آزمودن تي ٻڌل آهن. اهي سکيا ۽ سمجهاڻين، مذاق ۽ وندر سان ڀريل آهن. نه فقط ايترو پر قوم جي سڃاڻپ ۽ سڃاڻپ جي سموري پويءَ جو ادب ڏئي ٿو. ڊاڪٽر يو. ٽي. ٿاڪر جي لفظن ۾:

“The Folklore is the non literate peoples comprising of myths, tales, proverbs, idioms, and verses emphasise experiences & carry bodies of cultural meanings, they store the cultural traditions, social structures economy, accounts of the life of the individuals, contents of ethical concepts and emotional life of the people.

(Dr. U. T. Thakur)

ان ۾ سماج جي هر ٻهاڪو جي جهلڪ آهي، ڪهاڻيون، قصا، ٻهاڪا ۽ ٽوڻڪا دل کي وندرائيندڙ ۽ سمجهاڻي ڏيندڙ آهن. جو ادب لکيم ۾ ڪونهي. اهو ان پڙهيلن (جن کي لکڻ پڙهڻ نه اچي) پنهنجي زبان رستي اي پڙهيءَ کي پڻي ڏار آهي. ياداشت ذريعي اهو لوڪ ادب اڄ به زندهه آهي.

سنڌي لوڪ گيت

سنڌي لوڪ گيت کي سون ۽ سڌائين جي آڌار تي ورهايو ويو آهي جي مکيه

ويهن نمونن ۾ آهن:

1- لاڏا	2- لوليون	3- ساڪيون	4- مورا
5- چالا	6- شيد	7- پوڄا جا گيت	8- اوراڻا
9- ٻار	10- اپنگ	11- ڪافيون	12- وائون
13- ايم	14- سلوڪ	15- ڏوهڙا	16- پنڇڙا
17- مداحون	18- گيت	19- ڪٿا گيت	20- ٻال گيت

هر هڪ پنهنجي خاصي سر، طرز ۽ وقت تي ڳايو ويندو آهي. ان ۾ پنهنجو پنهنجو خاصو مڙو آهي. جيئن لاڏا شاديءَ، جنم، چندي، جڻم جي موقعي تي سونهن نه لوليون لڏين ٻارن کي سمهارڻ ۾ ڪاهه ٿين. جڏهن ٻار پيدائڻ ۾ هوربان هوربان لڏي نه ماءُ مڙي لولي ڏي ”لولي لال لولي.....“ آهائ... ڇا نه آندڻ اچي. وڏن جون به ٻلڪون لڏائون ٿي وڃن. ڪافيون بڻگهه ۾ ويهي آلاپن نه سلوڪ ايشور جي ياد ڏيارين. ٻار موت تي ڪي ٻا آهن. پنڇڙا لال سانين ۽ ڇا نه شيد ايشور جي آڙاڻا ڇا. مطلب نه هر هڪ کي پنهنجو مطلب آهي.

سنڌي لوڪ ادب

[۱] نند نعل پرسواہاٹی

پرويسر منگهارام ماڻاڻي جي لفظن ۾ ”هر انسان کي ٽي مائٽون آهن. هڪ جسماني جنم ڏيندڙ ماءُ، ٻي گذاري ويٺي اُم، ٽي جنم ڏيندي ماءُ، جنهن جي گود مان اڪوڙجي هڪ (عبد ۾) ڏاڏائي گود ۾ اچي اجهو وڌار آهي. انسان جي ٽي ماءُ آهي مادري اولي، جهڪا مهر آهي، ان کي ڪير ۾ ماري اهو سگهي. مان چئي ۾ هوندس، اُتي ان ماءُ کي ڏنڊ رکندس. ان ماءُ جو شان ڏنڊ ڪندس“

انسان جو فرض آهي ته ان ماءُ کي هميشه هميشه لاءِ ڏنڊ رکون. پنهنجي قد ۽ اوليءَ جي شان شوق ڏسي انسان کي نثر آهي. انسان جي اولي هر حال ۾ انهن قد ۽ اولن جي اڀار آهي ان ۾ سڀني اهلان جا ڪٿا موجود آهن، جو ادب آهي انهن هر قسم جون صلاحيتون سمائل آهن.

سنڌي ادب جون پاڙون اولهين آهن. ڪلاسيڪي ادب داها جي سنڌي اولهن جي ڪلاسيڪي ادب کان ڪنهن به حالت ۾ پٺتي ڪونهي. اڃا ادب سمور جهل ڪونهي پر جو جهل آهي گهٽ ۾ گهٽ اولهين اها جهل باقي آهي. اڄ سڄو جهل ادب لوڪ ادب جي روپ ۾ اسان وٽ موجود آهي. پر اڃا به اهو ڪم ڪري ڪتابن جي صورت ۾ آڻڻ تمام ضروري آهي.

لوڪ ادب فورم جي قديم تاريخ جو چهره آهي. ملڪ ۽ فورم جي اوائلي تهذيب ۽ تمدن، رسم ۽ رواج، قومي زندگيءَ جون هيٺاهيون مقاميون، دلين جو شروعاتي آمسڪ ۽ جذبا، سندن خواهشون ۽ آهيدون، روزمره جي ڪشمڪش ۽ زلزلن جون، سماجي جدوجهد جا دل ڀاڙيندڙ داستان ان ۾ موجود آهن. لوڪ ادب ملڪ جي اولي ۽ ادب جي عمارت جي پٿر آهي جنهن جي سهاري باقي سڄو ادب ٺهيل آهي. هي سڄي فورم جو عيس آهي جو وڏن، پڙ ڏانن ۽ انهن جي ۾ پڙ ڏانن جي هر قسم جي تصوير ڏيکاري ٿو. لوڪ ادب ۾ ڪهاڻيون، قصا، گيت

ٽوٽڪا، ٻهاڪا وغيره اچي وڃن ٿا. اهي سڀ لکي ۽ سماجي آزمودن تي ٻڌل آهن. اهي سکيا ۽ سمجهاڻين، مذاق ۽ ولندڙ سان پرڳڻي آهن. نه فقط ايترو پر قوم جي سميتا ۽ سنسڪرتيءَ جي سموري بوجھ لوڪ ادب ڏئي ٿو. ڊاڪٽر يو. ٽي. ٺڪر جي لفظن ۾ :

“The Folklore is the non literate peoples comprising of myths, tales, proverbs, idioms, and verses emphasise experiences & carry bodies of cultural meanings, they store the cultural traditions, social structures economy, accounts of the life of the individuals, contents of ethical concepts and emotional life of the people.

(Dr. U. T. Thakur)

ان ۾ سماج جي هر ٻهاڻو جي جهاڪ آهي، ڪهاڻيون، قصا، ٻهاڪا ۽ ٽوٽڪا دل کي ولندڙائيندڙ ۽ سمجهاڻي ڏيندڙ آهن. جو ادب لکيت ۾ ڪونهي، اهو اڻ پڙهيلن (جن کي لکڻ پڙهڻ نه اچي) پنهنجي زبان رستي تي پڙهي ڪي ٻئي ڏار آهي. ياداشت ذريعي اهو لوڪ ادب اڄ به زندهه آهي.

سنڌي لوڪ گيت

سنڌي لوڪ گيت کي سرن ۽ سڏائين جي آڌار تي ورهايو ويو آهي جي مکيه

ويهن نمونن ۾ آهن :

1- لاڏا	2- لوليون	3- ساڪيون	4- مورا
5- چالا	6- شيد	7- پوڄا جا گيت	8- اوراڻا
9- پار	10- اپنگ	11- ڪافيون	12- واپون
13- ايت	14- ساوڪ	15- ڏوهيڙا	16- پنڊڙا
17- مداحون	18- گيت	19- ڪٿا گيت	20- بال گيت

هرهڪ پنهنجي علائقي سر، طرز ۽ وقت تي ڳايو ويندو آهي. ان ۾ پنهنجو پنهنجو علائقو مڙو آهي. جهڙن لاڏا شاديءَ، جرم، چڻي، جڻين جي موقعي تي سونهن نه لوليون لڏين ٻارن کي سمهارڻ ۾ ڪامياب ٿين. جڏهن ٻار پيدگهي ۾ هوربان هوربان لڏي نه ماءُ مٿي لولي ڏي ”لولي لال لولي.....“ آها... ڇا نه آند اچي. وڏن جون به ٻاڪون لڏاڪڙيون ٿي وڃن. ڪافيون پڻگهه ۾ ويهي آلاپن نه ساوڪ ايتور جي ياد ڏيارين. پار موت تي ڪڍي ٻيا آهن. پنڊڙا لال سائينءَ جا - شيد ايتور جي آڙاڻا جا. مطلب نه هرهڪ کي پنهنجو مطلب آهي.

سنڌي لوڪ ادب

[۱] ننڍل ڊوسراهاڻي

ڊوسرا منگهارام ملڪاڻي جي لفظن ۾ ”هر انسان کي ئي مائٽائون آهن. هڪ جسماني جنم ٿيندڙ ماءُ جا گذاري ويئي اُم، اڳ جنم ڀومي ماءُ، جنهن جي گود مان اُکڙجي هٿ (عند ۾) ڏاڏائي گود ۾ اچي اجهو ويو آهي. انسان جي ٽهن ماءُ آهي مائڙي ٻولي. جيڪا اهر آهي. ان کي ڪو به ماري نٿو سگهي. مان چٽي به هوندس، اتي ان ماءُ کي ڏند رکندس. ان ماءُ جو شان ٻلند ڪندس“

اسان جو فرض آهي ته ان ماءُ کي هميشه هميشه لاءِ ڏند رکون. پنهنجي قد ۾ ٻوليءَ جي شان شوق نسي اسان کي فخر آهي. اسان جي ٻولي هر حال ۾ ان قدر بولن جي اواز آهي ان ۾ سڀني ماڻهن جا ڪيٽ موجود آهن، جو ادب آهي ٻين ۾ هر قسم جون صلاحيتون سمايل آهن.

سنڌي ادب جون پاڙون اولهين آهن. ڪلاسيڪي ادب دنيا جي سڌريل ماڻهن جي ڪلاسيڪي ادب کان ڪنهن به حالت ۾ پٺتي ڪونهي. اڳو ادب سهررو ڇپيل ڪونهي پر جو ڇپيل آهي گهٽ ۾ گهٽ اولهه اچا ڇپيل هوندا آهن. اهو سڄو ڇپيل ادب لوڪ ادب جي روپ ۾ اسان وٽ موجود آهي. پر ڇپيل آهي. اهو ڪٿو ڪري ڪتابن جي صورت ۾ آڻڻ تمام ضروري آهي.

لوڪ ادب قوم جي قديم تاريخ جو چٽو آهي. ملڪ ۽ قوم جي اوائلي تهذيب ۽ تمدن، رسم ۽ رواج، قومي زندگيءَ جون هيناهيون معاهيون، ڏهن جي شروعاتي آمسگر ۽ جذبا، سندن خواهشون ۽ اميدون، روزمره جي ڪشمڪش، ريل رانديون، سماجي جدوجهد جا دل آهاريندڙ داستان ان ۾ موجود آهن. لوڪ ادب ملڪ جي ٻولي ۽ ادب جي عمارت جي پٿر آهي جنهن جي سڀاري ٻائي سڄو انسان ڪڍيل آهي. هي سڄي قوم جو عيوض آهي جو وڻن، ٻُڙ ڏانڻ ۽ انهن جي ٻي به هر قسم جي تصوير ٺهڪاري آهي. لوڪ ادب ۾ ڪهاڻيون، قصا، گيت،

”مولڪي خبر ڪونهي/ اها ريت اوڳاڙيندڙ بهار آهي/ يا دم جي مريض گرمي/ جنهن کي ساهه ڪٽڻ ۾ ڪليف ٿيندي هجي.“ (صفحہ 55) هنن ستن مان ماحول جي لکڻيءَ جو ڪوئيءَ جي من تي ٿيندڙ اثر عيان ٿئي ٿو.

چتر وڌان لاءِ ڪلا پڪڙڻ تي سوچيندي، گهڻا قسم جهڙي ويندا. خاص ڪري انگار، گرامري روپ، آوازي سولهن (نادر سؤدي) وغيره ٺڪر لائڻ آهن. پر ليکڪ جي حد ٽيندي مان هڪ اڌ گرامر جو ٿي مثال ڏيڻ چاهيندس جو ذهن کي چتر لفظ ۾ مدد ڪري ٿو.

”اسم خاص جون خاصيتون پڻ/ ختم ٿي چڪيون آهن/ اسم ’عام‘ آهن/ جن سان مولڪي لغت آهي/ هڪ ضمير آهي مان/ کي فعل آهن/ لاڪاري سوالِي صاعدي (ڪرم هين) خالي فعلن جو بوجھ، ليونئي/ ضمير ٿڪجي پيو آهي/ ۽ چندي طرفن/ حرف لڏا جي حالت وڃي پڇي آهي.“ (صفحہ 12) هن چتر مان شخص جو ٿيڻ ۽ اهم جي هار ظاهر ٿي رهي آهي.

”مان پنهنجي ديش تي/ ڪڏهن ڪا ڪڏهن اڌ دم ٿيندي/ آوازن جي بدور ۾ ڪوهجي وڃڻ کان پاڻ اڇائيندي محسوس ٿو ڪريان.“ (صفحہ 54) ديش ۾ ٿيندڙ بد انتظاميون هٿ تائون گهرايو وغيره جي وچ ۾ ديش جي حالت لاءِ ڪاما اڌ دم ڏيڻ جو مثال موزون آهي.

آخر ۾ چٽي سگهجي ٿو ته ڪوئيءَ رواجي روايتي چتر کان وٺي غير مڃول ۽ اولان چتر استعمال ۾ آندا آهن. ڪويتا ۾ ذهني عناصر مڪمل هجڻ ڪري البت رس ۽ ساڌارڻي ڪرڻ جي خصوصيت جهڪي ٿي ويئي آهي. ڪٿي ڪٿي ڪوي مخصوص ٿيڻ جي لوب ۾ مبالغو ڪندو، نظر اچي ٿو خاص ڪري اسان سنڌي اڃا ايترا خود غرض ڪونه ٿيا آهيون جو سمورا جذبات مري ويا هجن.

نه به ڪنورٽا، تراشا، لکڻي جا اڄ جي وقت جي دنن آهي. ان کي ڪوئيءَ جا چتر سوکير لاهي سان واضح ڪري سگهيا آهن.

ساد اچو وڃن. وري اڻڻي هلي پٿڪ جو ذڪر ڪرڻ چتر کي مڪمل بڻائي سگهو آهي.

هن جي رشتن کي مدح ڏيڻا سمجهڻ نالچيندڙ حالتن جو عڪس ڀسائي ٿو. ”ڪري پيءُ، پٽ، پٽي وغيره نالن کي ڏيڻو هجي ٿو ۽ خود کي بهو ڏيڻي ماڻهو.“ (صفحہ 73)

کيس ٽسي سگهڻ جي طاقت وڃاڻڻ کان پوءِ ئي درشتيءَ کي ڀانڊه رکڻ جو طريقو سمجهي، هر اچي ٿو ۽ لکي ٿو، ”منهنجي چنگهاڙ بدلجي رليپ بدلجي پاڪار بدلجي چڪي آهي.“ (صفحہ 79). فرد منهنجي درد کي اظهار ڏيڻ لاءِ بهرمان چنگهاڙ ڪري ٿو پوءِ رليپ ۽ آخر ۾ پاڪاري ٿو.

”هو گنهگار ٿي ويا ۽ هنن کي انوس ٿو ٿي. مان / مارو سسڪريءَ کي ٿو سمجهي سگهان/ هنن وٽ ٿو ڪو. / پوءِ الائي ڪٿان آهن جي اڃا دوش (Pollution) جا اڻڪ/ ڪٿا مولڪي گهرجي ويا/ هوا جا، پاڻيءَ جا، اُن جا، آواز جا، رشتي رومانس جا، واپار جا، اظهار جا. / سڀني کان پڻ لاءِ مان ڏسائون ٿا ڪندو ويس/ هينئر مان ويهن صديءَ جي شڪار گاه/ دشا همتا جي جهنگل ۾ هوس/ ۽ مون سان منهنجو بهرمان دشمن گڏ هو.“ (صفحہ 78)

هريش جي ڀاڙا امڪ چترن ۾ عمومن بدلجندڙ ماحول جي عڪاسي، ٿيندڙ رشتا، درد جو اهم وغيره جو ذڪر ڪيل آهي.

ٽين چتر رڌان ۾ خصوصيت وارن چترن (गुणात्मक) جو ڪيترائي چڱو وسيع آهي. هنن کي Sense Imagery چئي روم ۾ انگريزي ڪويتا ۾ جهڙي تعداد ۾ ڏولي سگهجي ٿو. هن ۾ سڀني اندرمان جي ڪمن جي آڌار تي چتر آهن ٿا جهڙن جهڙن، رنگ، خوشبو، سگهڻ، ٻڌڻ، اُن کان سواءِ من جا ٻه ڪم ٻاڏ ڪرڻ ۽ مدد سڻڻ. هن قسم جا ڪي امڪڙ پڪڙ مثال هريش جي ڪويتا ۾ موجود آهن.

”واراڻي رنگ جي سڀي ساڙهيءَ تي/ قيمتي ڀرت جيان ڀريل هيءُ شهر/ هر روز ٿيندو ۽ آرت آف نيشن ٿيندو ٿو وڃي.“ (صفحہ 83) هن ۾ رنگ سان لاڳاپيل چتر ڪٿي شهر جي ماحول جي ڪيل عڪاسي سامهون آڻي ٿي.

رنگ والڪر جهڙي مٿسوس جو هڪ چتر هن ريت آهي. ”منهنجا ٻير / هڪ هريجن ڀين ٿي ٺڪل آهن/ منهنجي جهڙا / منهنجي سڀي وجود کي اڇو بڻائي ڇڏيو آهي.“ (صفحہ 34) سرور جو جاني پيد ڪندي ڪريءَ اڇوڪي نظام ۾ ارت ڪي ترجمو ڪيل جو چتر آهي.

”مونکي خبر ڪونهي/ اها رت اوڳاڙيندڙ بهار آهي/ يا دم جي مريض ڪري/ جنهن کي ساهه ڪٽڻ ۾ تڪليف ٿيندي هجي.“ (صفحہ 55) هنن ستن مان ماحول جي تلفي ۽ جو ڪويءَ جي من تي ٿيندڙ اثر عيان ٿئي ٿو.

چتر وڌان لاءِ ڪلايڪشن تي سوچيندي ۽ گھڻا قسم جيڙي ويندا. مخاص ڪري الڪا، گرامري روپ، آوازي سولهن (نادر سیدنی) وغيره ذڪر لائق آهن. پر ليکڪ جي حد ٽيندي مان هڪ اڌ گرامر جو ئي مثال ڏيڻ چاهيندس جو ذهن کي چتر نماڻ ۾ مدد ڪري ٿو.

”اسم خاص جون خاصيتون ٻڌ/ ختم ٿي چڪيون آهن/ اسم ’عام‘ آهن/ جن سان مونکي لغت آهي/ هڪ ضمير آهي مان/ کي فعل آهن/ لاڪاري سوالي صاعدي (ڪرم ٻيٽ) خالي فعلن جو بوجھ، ٻيوئي/ ضمير ٿڪجي ٻيو آهي/ ۽ چٽي طرفن/ حرف لڏا جي حالت وڃي ٻڌي آهي.“ (صفحہ 12) هن چتر مان شخص جو ٿيڻ ۽ اهم جي هار ظاهر ٿي رهي آهي.

”مان پنهنجي ديش تي/ ڪڏهن ڪا ڪڏهن اڌ دم ٿيندي/ آوازن جي بدور ۾ ڪوهجي وڃڻ کان پاڻ اڇائي ٿو ڪري.“ (صفحہ 54) ديش ۾ ٿيندڙ بد انتظاميون هڙتالون گھراو وغيره جي وچ ۾ ديش جي حالت لاءِ ڪا به اڌ دم ٿيڻ جو مثال هوندي آهي.

آخر ۾ چٽي سگھجي ٿو ته ڪويءَ روايتي چتر کان وٺي غير مڃول ۽ اوان چتر استعمال ۾ آندا آهن. ڪويتا ۾ ٺهي عناصر مڪيه. هجڻ ڪري البت وس ۽ ساڌارڻي ڪرڻ جي خصوصيت جهڙي ٿي وڃي آهي. ڪٿي ڪٿي ڪوي مخصوص ٿيڻ جي لپ ۾ مبالغو ڪندو به نظر اچي ٿو خاص ڪري اسان سنڌي اڃا امترا خود غرض ڪونه ٿيا آهيون جو سمورا جذبات مري ويا هجن.

نه به ڪنورٽا، تراشا، تلفي جا اڄ جي وقت جي دن آهي. ان کي ڪويءَ جا چتر سوکير لولي سان واضح ڪري سگھيا آهن.

سچ ٻڌڻ اڄ حساس ۽ ايماندار جي زندگي ڦيرائي ڪان، نه بدتر آهي.

”مهندجي اڙبائي / ڄڻ وجودگي جي گلي ۾ / ڪٽسڙ جو گهاو / ويدنا آهي
نه مرڻ سان مندي“. (صفحہ 17)

ڪٽسڙ لفظ ئي اڄ جي نئل شخص جي پيڙا کي ساڻيان پٺيان ۾ ڪامياب آهي.
”وهڙار جي وٺالهه، ۾ / لفظن جا سڀ جسم جو لڻا پئجي چڪا آهن / پهرين
اسان انهن جي آلمانن سان زوري ڪئي / پوءِ زر ڏيئي وڃار“. (صفحہ 23). هي
ستون اڏيل پندڙ انساني وهڙار، وادا خلائي وغيره ئي روشني وجهن ٿيون.
”الا هن دنيا ستهڙهه جي نالي تي / سچ جا پراڻ وٺي ڇڏيا.“ (صفحہ 25)
ستهڙهه جي غلط استعمال تي طنز ڪئي وئي آهي.

”شهر يا نه ڪي سڙڪون آهي / يا صرف چار دٻارون / (سڙڪن ۽ چار دٻارن
جي وچ ۾ ڪو ڪهڙو سمجهڻو لڻل آهي) سڙڪن تي مولڪي روزي ڏئي / چار
دٻارن ۾، مهندجي ٽن ۽ من سان وڃار ڪري / هي شهر / مولڪي ڏيئي ڏيئي / پرش
وٺيا جو روپ ڏيندو ٿو وڃي.“ (صفحہ 27)

السان جو مقصد محض روزي ۽ مادا پرستي وڃي ٻڌو آهي. دل جا جذبا
وجود وڃائي رهيا آهن، جيئن وٺيا هر ڪنهن هٿان پاڻ کي لٽائي ٿي، مڃورن، نه
چاهيندي، ساڻي حالت ۾ ڪوي خود کي پرش وٺيا جو روپ ڏئي ٿو.

هاڻي گهر ۾ محض مڪان جو روپ وٺندو ٿو وڃي. اها ڳالهه واضح ڪندي
ڪوي لکي ٿو، ”گهر جو مطلب آهي ڪٿي وڃڻ / ڪن لاپاڪ ذريعن ۾ / ان وچ ۾
مولڪان وسري ٿو وڃي / مهندجي ماءُ / مڃو آهي؟ زندهه آهي؟ ڪٿي آهي؟ / ويڏن
صرف ذريعن سان نه آهي / مهندجو سرير ۾ ڪرائي ئي ڏنل آهي.“ (صفحہ 43).

هنن ستن مان گهر جي سرڳهه مثل ٺهيل ڪالپنڪ تصوير اُڪڙا اُڪڙا ٿيو پوي
۽ اڄ جو مڃور شخص ساڻيان ٿيو اکين اڳيان اچيو بيهي. جذبات ٽٽي ذهنييت جو
حاوي ٿيڻ پيڙا ڏانڊ ڪري. ڪوي پيار جهڙي ڪوئل جذبي ۾ ذهنييت جو سماوڻش
ڏسي لکي ٿو، ”مولڪي مڃت لاءِ ۾ / راشن ڪارڊ ٺهرايو لاءِ چيو ٿو وڃي / مولڪان
مهندجو نالو پڇيو ٿو وڃي / سڃاڻپ گهري ٿي وڃي / مڃت لاءِ سڃاڻپ جو ضروري آهي؟“
(صفحہ 56).

راشن ڪارڊ جي نالي سان ئي ننڍين سهوليتن لاءِ قطار ۾ اڃل راشن وٺندو.

آھن". (ص 58) .

پارس ڪرڻ ۽ حاورو روڙ مڙهه جون شيون آھن. پر انھن ذريعي السائي رشتن ۽ ٻڌ جيوي شخصن جي اصابت کي بي ثواب ڪيو ويو آھي.

" بسترو واريءَ جو ڌڙ آھي/جتي مون ٻڌھنجي واسنائن سان/ مرگھ، ارشنا جو ڪيل ڪيلو آھي/ صولا کي مڙھي روڙ آھن/ جي هن يا هن کي ڏنا آھن/ يا هن کان پرايا آھن." (ص 43).

مڙھن ڇتر گھر کي ئي معنيٰ ڪندي رشتن مان جدايت ۽ ٻڌھنجائي جي لارو ٺھڻ ئي روشني وجهي ٿو.

اڄ اسانجي هر سرگھي ئي سائنس حاري آھي انڪري لھن ڇتر وڌان ۾ سائنس سان لاڳاپو رکندڙ ڇتر ٻڌ استعمال ٺھڻ شروع ٿيا آھن. اڙا ڪجهه مثال ھريش جي ڪويتا ۾ ملن ٿا.

" ڪي انگ آھن/ اکيون، لڪ، ڪن، چپ، پاهيون، ٿڌڪون. (اڄ ڪلھ، نه سوچڻ پارس ۾ موجود آھن) جن ۾ ھلڻ رھندي آھي/ انھن جي جوڙ جو ٺالوئي انساني آھي." (ص 7). اڳ سر ڇتر جا عضرا جوڙڻ جو ڪم لھڻ پرماتما جو ھو پر اڄ اسان ۾ اھا قابليت حاصل ڪئي آھي. ساڳيءَ ريت ھوليون مثال به ڏسڻ وٺان آھي.

" اسان جو سر انھاس جي ٻن ٻنن جي وچ ۾ وڏي طور رکڻ جي ڪتب اندر / ڌرتيءَ کي ھيٺڪل سائنس ٻن ڌارن سرن رستي / ڇتر جي قابل بڻائي ڇڏيو آھي." (ص 77)

لھن ڇتر وڌان جي جڏھن روپ ڏانھن عمومن ڪوئن جو ڌيان وارو آھي اھو آھي جنڊاڻي ڇتر وڌان (भावत्मक चित्र विधान) ڪويءَ جي اندر جي آئو ماٿر، مڱڻ، مڱر پاواڻن جي اظھار لاءِ ھي ڪتر موزون ثابت ٿيو آھي. هن ۾ پريم وغيره جلدن کي اظھار ملي ٿو جڏھن ۾ وڇرڙو، ملڻ، سک، دک، آشا، لراشا وغيره جا مثال اچن ٿا. گڏوگڏ مڱر وڌان سان واسطو رکندڙ پار لھ، گھراعت، ڪي ڪار واسن سان جڙيل جڏھن ۾ سڄي ۽ اڇي ٻنهي قسمن جا ڇتر اچي وڃن ٿا.

ھريش جي ڪويتا ۾ ھن قسم جي ڇترن جو وڌيڪ استعمال آھي. مثال-
 " پوڄناڻن جي هن ٻيڪ ۾ / ڪنھن کي ڪتر ڪرڻ لاءِ / قيد خانا سڌاريا ۽ وڌايا ويندا/ صرف اعساس ۽ ايمان ڪرڻار ڪيا ويندا." (ص 7)

”مان جهڪر چاهيان / انهن ئي / اميڪا، ڪٿار ۽ يامي ڊائيٽنگ جي. لسان جي بچاء/ منهنجي آڱرين جا لسان هجن.“ (صفحہ 28)

ڪوري ۽ انٽرنيٽ واسدا کي آواز ڏيندا جي سلسلي ۾ هنن ڪهڙا ملس جو ذڪر ڪيو آهي. چتر جي خيال کان ڪو مخصوص اثر ڪونه ٿو ڇڏي.

اهڙيءَ طرح وياوسائڪ (व्यावसायिक) چتر وڌان جا مثال ايڪڙ ٻيڪڙ ملن ٿا سو به انتظار ٻارائ ڪونه آهن. البت انهن جي ماحول جي عڪاسي ڪندي هيءَ ڪويتا ڏسڻ وٽان آهي. ”هينر ڪاسائيءَ جو ٿورو آهي/ جنهن ئي مون ڦار، ٻه ڪاٺ هلايو آهي/ ڪيترا معسوم آڱوٺا ڪٽي پنهنجو ڀيٽ ڀريو آهي.“ (صفحہ 42). پرشت شائن ٿيندڙ رشوت خوري ۽ ڳولائڻ جي اڻ پڙهيل اڻ ڄاڻا هجڻ جو هروڻو چٽ چٽ ۾ هي چتر ڪاهيآب آهي.

”ڪنهن اسپتال يا سڌار گهر ۾ داخل نه ٿي وڃان/ نه پهرين منهنجو ڪيس هونديس ظاهر ڪيو ويندو/ ۽ پوءِ صرف ٽن ڏينهن خاطر هوندي رڪيو ويندو.“ (صفحہ 44).

ڪويتا مان مريض جي مجبوري ۽ ڊاڪٽرن جي لاپرواهيءَ جو هروڻو چتر اکين آڏو چتر ٿي اهي ٿو. ”استري پرشن جي وچ ۾ هڪ اڻ لکيل سهڻوڻو هو/ مهڪن ٿيو هو نه/ سنڌيڪ فائيجر جا / ڪهڙا پاڻي هڪ ٻئي ڪسي پنهنجو انس دان ڪندا/ پر ان مان پاڻ جهڙا انسان پيدا ڪونه ڪندا.“ (صفحہ 63). اهڙيءَ طرح جسماني لاڳاپن جي اصليت جي اڻڳهڙ ڪرڻ لاءِ ڪوريءَ جو هي استعمال ڪاهيآب آهي.

وياوساءِ بعد روزانو ڪيترائي ٿو. گهر ۽ ٻاهر جي ڪمن سان وابسته حالتون ان ۾ اچن ٿيون. هرپش به ڪٿي ڪٿي اهڙا چتر ڏا آهن: ”جاڻ جي گهڻيءَ وانگر مڙي آيل ذڪر کي ٿو ڪن سان اڏائي ٿو ڇڏيان.“ (صفحہ 55). ذڪر کي صابڻ جي گهڻيءَ مثل ڪڍينگر هڃو اٿس.

”هر روز/ سڄي ڏک اخباري صبح/ منهنجي دريءَ کان اچي ٿو وڃي.“ (صفحہ 54) ڏينهن جي سرگرمين جي اخبار سان ڀيٽ ڪرڻ ئي مڪمل چتر اکين آڏو اچي ٿو.

”۽ پنهنجي لفظي گرمانش سان/ انهن جي گنجيل ڌرتين کي ڀريس ڪري سگهن / جهڪي چارون وانگر سڙي ويا آهن/ پر نه به انهن وانگر ٿي سگهندڙ بوش

”مان جيڪر چاهيان / انهن ئي / امپيڪا، کٽائو ۽ ٻامبي ٻائينگ جي. لھان جي بجاءِ / منھنجي آڱران جا نشان ھجن.“ (صفحہ 28)

ڪويءَ ائريٽ واسدا کي آواز ڏيڻ جي سلسلي ۾ ھندن ڪهڙا ملس جو ذڪر ڪيو آھي. ڇتر جي خيال کان ڪو مخصوص اثر ڪونه ٿو ڇڏي.

اھڙيءَ طرح وياوساڻڪ (विवसायिक) ڇتر وڌان جا مثال ايڪڙ ٻيڪڙ ملن ٿا سو ان امترا پر اثر ڪونه آهن. البت آئيس جي ماحول جي عڪاسي ڪندي هيءَ ڪويتا ڏسڻ وٺان آهي. ”ههڙ ڪاسائيءَ جو ٿڌو آهي/جنهن تي مون قلم نه پر ڪات هلايو آهي/ ڪيترا معسوم آڱرنا ڪٽي پنهنجو پيٽ ڀريو آهي.“ (صفحہ 42). پرشت شائن ٿيتر رشوت خوري ۽ ڳولائڻ جي ان پڙهيل ان چاڻ هجڻ جو هو اهو ڇت ڇٽ ۾ هي ڇتر ڪاهياب آهي.

”ڪنهن اسپتال يا سڌار گهر ۾ داخل نه ٿي وڃان / نه پهرين منهنجو ڪيس هو پليس ظاهر ڪيو ويندو / ۽ پوءِ صرف پهرين خاطر مون کي زنده رکيو ويندو.“ (صفحہ 44).

ڪويتا مان مريض جي مڃوري ۽ ڊاڪٽرن جي لاپرواهيءَ جو هو اهو ڇتر اکين آڏو ڇٽو ٿي اچي ٿو. ”استري پرن جي وچ ۾ هڪ ان لڪيل سمجهو ٿو هو / ممڪن ٿيو هو ته / سنڀيٽڪ فائيجر جا / ڪهڙا پاڻي هڪ ٻئي ڪسي پنهنجو اس دان ڪندا / پر ان مان پاڻ جهڙا انسان پيدا ڪونه ڪندا.“ (صفحہ 63). اھڙيءَ طرح جسماني لاڳاپن جي اصليت جي اڻگهڙ ڪرڻ لاءِ ڪريءَ جو هي استعمال ڪاهياب آهي.

وياوساڻڪ بعد روزانو ڪيتر اچي ٿو. گهر ۽ ٻاهر جي ڪمن سان وابستہ حالتون ان ۾ اچن ٿيون. هرپيش نه ڪٿي ڪٿي اھڙا ڇتر ڏا آهن: ”صاحب جي گھيءَ وانگر مڙي آيل نڪر کي ڦرڪ سان اڏائي ٿو ڇڏيان.“ (صفحہ 55). نڪر کي صاحب جي گھيءَ مثل ڪڍ پنگر مڃيو اٿس.

”هر روز / سج هڪ اخباري صبح / منهنجي دريءَ کان اچي ٿو وڃي.“ (صفحہ 54) ڏينهن جي سرگرمين جي اخبار سان پيٽ ڪرڻ تي مڪمل ڇتر اکين آڏو اچي ٿو.

”۽ پنهنجي لفظي گرمائش سان / انهن جي گهمجھيل لڙدن ڪسي پريس ڪري سگهن / جيڪي چانورن وانگر سڙي ويا آهن / پر نه به انهن وانگر ٺهي سفيد پوش

آءِ/ اول آءِ سڀ هراسجي ويا ٿي ترس/ هر ڪنهن کي پنهنجي فرض جو ڏيان آءِ.
(صفحہ ۱۴).

ڏک ۽ سک جي واڻي ۾ لاءِ ڪريءَ سوپريءَ وچون، مور ۽ پوٽ ڏراعي
روايتي عداوتن کي لڙين لهرائي پيش ڪيو آهي.

”ڏک جي رداوت/ سوپريءَ جيان هوندي آهي/ ٻي سڀاءُ وچون ۽ ڇوڙو لهندو
اٿس/ جهنگي سؤ ٻيون جي رداوت/ سؤ ڏک هوندا آهن/ اکيون آسمان ۾ لهندون
اٿس/ جتي ۽ جڏهن سان اُڪرائيندو آهي/ سون ئي ڏنگن سان ڏنگيندو آهي.

سکر جو سڀاءُ/ مور ڇوڙو لهندو آهي/ ٻي رداوت ئي اٿس/ رداوت جو لهندو اٿس/ جو
جڏهن ڪجهه وسڻ جا آثار ڏسندو آهي/ تڏهن لهندو آهي/ سندس ٻيڙن ئي اٿس
راڻڪ هوندا آهن/ سڀاءُ سڀاءُ/ ٻي ڪڇا اٿس/ ٻي ڪڇا اٿس/ سان مٽي ويندا آهن.“
(صفحہ ۱۵)

دماغ ئي ڪو نه زور ڏيڻ ٻي ڪو نه خود مٿن ڇتر مان ڏک سکر جي لطافت
جو انداز لڳائي سگهجي ٿو. ڏک سؤ ٿو ئي ڏکيندو آهي ۽ سکر جا رنگ سڄ پڄ
پوٽ جي ٻيڙن مٿل مٽجي ويندا آهن.

”انسان هڪ شاهي نياڻ آهي/ جڏهن ۾ رڌي ۽ جي ٽي ڪڍڻ کان سواءِ ڪم
ڪونهي/ راهه جوڙڻ جي هنج سڀئي آهي/ راجن ڪي ڪٽيل پوڄا آهن (واريءَ جا)
مڙاون ڪي لڙيل نشان آهن واريءَ ۾.“ (صفحہ ۱۶).

هن مثال ۾ انسان جي روح پٺيان ٿوڙڻ کي شاهي نياڻ سان پڇڙو وار آهي.
انسان ڪهڙو به ڏکيو راهن جوڙي ٿو منزل جو پتو ڪونه ٿو ٻولس.

مانا پرستيءَ جي انتها ۾ خود غرضي ۽ غلاميءَ جي وچ ۾ جڳو، انسان جهڙو
جهڙو جو نظريو اڀار آهي اهو سندس ئي ڪپل چوند آهي. ٻي ڪس ٻين جي اشارن
تي ڏکيو ٻڌي ٿو. جهڙن ”ٻس جو ڳوڙو پنهنجي اڃا شڪستي نه ٻي سوار جي
حڪم موجب ٿوڙڻ لاءِ مڃور آهي“ (صفحہ ۲۰) ۽ ڏانڊيءَ لاءِ خارجي رخ اختيار
ڪندڙ شخص دائمي طرح ان لهولي جهڙو لاءِ مڃور ٿيو وڃي.

هنديءَ جي مشهور ڪوي اکبر لالڪ ڏراعي شهري هبتا جي عڪاسي
ڪئي هئي. هن ٻي وقت جي لڳلپڳ ڪي لالڪ ڏراعي هن ريت اظهار آهي.
”وقت سان گڏ/ اڄ لالڪ به ساڳيا ڪونه رهيا آهن/ اڄ/ آهن جو پتو ڪارو ۽ پتو

اڃا ئي ڪنهن کي ڏانڊا کان پوءِ / ڇڏڻ آڻا ٿيندا آهن / ڏهن آهن جو ڪارڊ
ٻيٽ تي سامهون ايندو آهي. (صفحہ 21)

نالڪ جي بناوٽ سڀاءِ وغيره جو ذڪر ڪريءَ جو مدرست جي ٻارنڪ ڄاڻ
جي سڃاڻپ ڏئي ٿو. جنهن ڪري چتر اڳييه کان نه وڌيڪ اثر ڇڏي ٿو.

درد کان فراريت اختيار ڪندڙ شخص لاءِ ڪوي شطرنج وانگر پنهنجو سر
پنهنجي چوڌاري ٽنهي ڇٽ جو مثال ڏنو آهي. (صفحہ 42)

اهڙيءَ طرح روايتي روپ وڌان ۾ لڳ، لڳ سمورا ورگيڪرڻ هريش جي
ڪويتا ۾ اچن ٿا. سانسڪرت ۾ ڪڍ روپ ۽ سنسڪرت سان ڇڙيل مثال ڏئي سگهيا
آهن جي ڪونه آهن باقي پوراڻڪ الهاسڪ، قدرتي روپ وڌان جا ڇڙا مثال
هريش جي ڪويتا ۾ ملن ٿا.

روايتي روپ وڌان بعد وقتائتا (ساميڪ) روپ وڌان اچن ٿا. جن ۾ سماجي
مالي، سماجڪ ۽ ان ۾ وري وهندڙ، سنسڪار، ريتن-رسمون وغيره سان وابستہ
چتر ذڪر هيٺ اچن ٿا.

هريش جي ڪويتا ۾ ڪجهه وقتائتا چتر پڻ استعمال ٿيل آهن. انهن تي لپڻو هو
ڪويتا ۾ آزاديءَ جي حفاظت لاءِ ڇوڙال ڇوڙال سلامت آهي. ڪويءَ جو سر ڏڙ
کان الڳ آهي ۽ آزادي ڪنهن درٻار ۾ لڳي رهي آهي. (صفحہ 45)

ڪويتا ۾ اصولن جا غيبي رستا 'ڌل جا سر سر' جهڙي ڪنهن سولر سان ڪڍ
مان نام نهاد شخصي آزاديءَ تي طنز صاف ظاهر آهي.

اڳتي هلي امن جي تصور پيش ڪندي لکي ٿو "سڀ کان پهرين گڏجي ٿو/
ڪمزور اکين وارن امن جو ٻاور ڌل ٺهر واري عهدڪ ڇاڙهي / مولڪي سڃاڻپ جي
ڪوشش ڪري ٿو." (صفحہ 54)

سچ ٻچ اڄ هر روز ٿيندڙ هڙالون، گهراڻا، اڻاڻي وغيره ٽسٽ بعد امن کي
ڪمزور اکين وارو مڃڻ موزون آهي.

وقتائتن چترن ۾ مالي چتر نه اچي وڃن ٿا جن جو استعمال هريش نه جي
برابر ڪيو آهي. البت سماجڪ چترن جو جهجهور انداز نظر اچي ٿو.

"سنسڪارن جي پيغمبر کي اسان پوڙن جي سوليءَ تي لڏڪائي/اچي مستڪ
۾ / ٽرڪار جي ٽرڪي ڇڏي آهي." (5) سچ ٻچ اڄ اسان نه رڳو سنسڪارن

لاءِ ڪوي مساڻن ۾ رهاڻا کي وڌيڪَ موزون هجي ٿو. سندس تصور آهي ”منهنجي ماءُ/ هر چوڻ ۾ لاش چڙهيدي/ ۽ اهي لاش ”گڏي ايشور جي لڙسڻڪه، اوتار چوڻ خون ڪندا.“ (صفحہ 30)

انهاس ۾ گانڌي ۽ مارڪس جي اهميت قبول ڪندي ڪوي غريب ۽ فقير ۾ فرق ڪندي ڪين ياد ڪري ٿو. (صفحہ 55)

انهاس جا ٿاڙا مثال ڪندي ڪويءَ اڄ جي صورتي حال تي روشني وجهندي لکيو آهي: ”هڪ هجيب جي جنهن کي لاهيا زنده رکيو/ پتي چڙهي ٿو/ پر هڪ خود مختيار حڪومت باعزت زمين ڏوڙ ڪيو.“ (صفحہ 78)

اهڙيءَ طرح انھاس جي چال سچال مثالن سان ڪوي خود کي اظهار ۾ ڪامياب آهي.

روايتي چتر وڌان ۾ قدرتي چترن جي اهميت هر ادبيءَ جي شعر ۾ قبولي وئي آهي. قدرت جو انساني من سان گهڻو تعلق آهي. قدرتي عناصر نه رڳو انساني من جي ترجماني ڪن ٿا پر سندس دڪ جا هر شئيءَ ۽ سندس جذبات جي اظهار جا واهڻ بڻجن ٿا.

”زندگيءَ جي مرده شين جي چوڌاري/ ڪنيون ٿيل ڳجهون/ ڏپ گانڙ خوشيءَ وچان/ پنهنجي پنهنجي حصي جو ماس/ پتي رهيون آهن. (صفحہ 11)

مٿين ڪويتا ۾ زندگيءَ جي وڻاڪا ڪندڙ انسان کي گهٽ ڏيکڻ ۾ متاثر ائين منجهائي پريشان ٿا ڪن ڪوئا ڳجهون مرده شين جي چوگرد ڪنيون ٿيون هجن. ڳجهه جو چتر پاڻڪ جي من تي مڪمل اثر ڇڏي ۾ ڪامياب آهي.

خود کي اظهاري سگهڻ ۾ لاڪامياب ڪويءَ جي پٿر خزان جي وڻ واري چتر مان بخوبي عيان ٿي رهي آهي. ”منهنجي هٿن مان شيد چڙهي ويا آهن/ خزان جي ڪنهن ڪنگال وڻ وانگر.“ (صفحہ 12)

ساڳيءَ ريت اظهار رهجي وڃڻ کي ڪويءَ ڏاڍل لالڪ سان تشبيهه ٿئي آهي جو اٽلن رستن تي رڙهندو ٿو وڃي. (صفحہ 13)

مايوس ۽ لراس شخص قدرت جي هر عنصر کي پاڻ ۾ مل سمجهندو آهي، ايتري قدر جو صبح جي لازمي ۽ ڦري ۾ سندس من استياري ڏيلائي سگهندي آهي، ان لاءِ ڪويءَ جو چتر ٿو ”اٺ جي ڪرپ سان/ هڪ مٿل ٿيندڙ جو جنر

۱. ڪلپنا جهڙي انداز ۾ هوندي آهي جهڙي سهارو هو ليون ڪو چٽاڻون ڪندو آهي پر سندس ڪلپنا شين ۽ جذبات ۾ لير موجب هلندي آهي ايءَ حالت ۾ ڪا ڪوجنا نه ٿي سگهي. جڏهن ڪ ڪويءَ جي ڪلپنا ليمن کان آجي هوندي آهي.

هر ڪا ڪالهنڪ تصوير چاهي اها ڪيتري به ذهينيت ۽ جذبات سان سڙو ٻار هجي، اندرين سان واسطو رکي ٿي. ڪويءَ جون اڀڙائون ۽ روپڪ اسان کي آئروڊور ڪن ٿا. ڪويءَ جي دل ٻيا بناوٽي هوندي به مقصد کان خالي نه هوندي آهي. ازراڻا ٻولي ڇڏو هو ”حياتيءَ ۾ هڪ ڪالهنڪ تصوير جو سرجو هڪ ٿلهي گهرڪ لکڻ کان بهتر آهي“.

روپ وڌان اٿرائو ٿڏهن ٿيندو جڏهن ان ۾ ڇهينجا هوندي يعني ۸۰ جي ٽهڻي
اوسڻاڻن تي ڪلهن جو اثر ٿيڻ بعد ئي نلسيداس جو واني ڀنڀو ڀنڀو ڀنڀو ڀنڀو ڀنڀو
سايان ٿيندو. اسان ڪنهن به شيء کي پهرين ٿڏهن ٿا ڀوڻ ان جي منهن ڪريون
ٿا ان بعد ئي ان جي مڪمل تصوير هن تي ٺهي ٿي. روپ وڌان ان ٿڏس ۾ ڪنهن
به شيء جو اڀر وقت ڪريان ٿو. روپ وڌان ۽ چتر وڌان هم يعني لفظ آهن اهو
واضح ڪرڻ جي ضرورت ڪونهي.

ورہاست ۴ چید

ڪو به ڄا مڪيه، ان عناصر آهن: پاڻي، ڪش ۽ ڪلا، ڪش، سڀا، ڪش، روپ وڌان جو استعمال ان ٻنهي ڪيترن ۾ ڪري سگهجي ٿو.

موضوع جي آڌار تي روپ وڌان جو مطلب آهي جهڙي ريت بنيادي طرح ڇتر جو دارومدار هجي مختلف شيون مختلف حالتن ۾ مختلف روپن جو آڌار بڻجن ٿيون. انهن نه ان جي ورهاست جا ڪيترا آڌار ٿي سگهن ٿا. پر خاص طرح ان کي ٽن قسمن ۾ ورهائي سگهجي ٿو: (1) روانتي (2) وقتاڻا (3) توان.

هريش پنهنجي ڪرڻا ۾ ٺهڻي قسم ۾ جا چتر ڪاهيا ۽ سان بهش ڪيا آهن.

سلسليوار ڇتر وڌان جي نسبت ۾ ڏسجي ته روانتي روپ وڌان ڪسي وري
(1) سانڪرڪ (2) يوراٽڪ (3) اٽامڪ (4) قدرتي روپ ۾ ورهائي سگهجي ٿو
۽ وري انهن جون ٻيون ورهائون ٿي سگهن ٿيون.

جيئن ساڻسڪرتڪ سنڌرپ ۾ استوري پوڻن متعلق چتر آهي.

”سمند جي هر لهر ۽ هر جوش کان پوءِ ڪڍاري ٿي انهن پست ٻيٽي هٿي/

ڪويتا ۽ روپ وڌان

(هريش واسواڻي جي ۴۰-۷۶ جي نسبت ۾)

□ ڪملا گوڪلاڻي

سنڌي ادب ۾ تنقيد جي اثاٽ آهي. اُلهي ليکي روايتي تنقيد نه، هر هڪ ڪتاب جي ڪردار تي ٿئي. نتيجن ڪتاب محض ڪيئن جي سولهن اڻيا رهن ٿا. معياري ادب ڪهڙو ڇڏي ٿو. ڪا اڪڙ اڪڙ رچنا ملي نه ٿي نه زور ڇنڊ، انڪار، رس وغيره عناصرن تي ڏار ٿو وڃي. ڪويتا ۾ آيل تبديليون انهي ٽئين سر ڇنڊ ڇاڻ ڪرڻ لاءِ آماده ڪن ٿيون. هنديءَ ۾ ڇڻي ٻارڻ ٻيئيءَ سان اهو ڪم ٿئي ٿو. انهن ڏينهن ڪويتا ۾ چتر وڌان تي ڊاڪٽر پرم جو هندي ڪتاب پڙهڻ جو موقعو مليو، پڙهندي ڪيترن سنڌي ڪوٺين جي ڪويتا ۾ استعمال ٿيل چتر منهنجي اکين آڏو ڇٽا ٿي ايندا جيڪڏهن انهن تي ڪوچا ڪجي ته وڏو گرلٽ ٿيار ٿي ويندو. فلحال مان هريش جي 40-76 ۾ موجود روپ وڌان تي روشني وجهندس.

روپ وڌان تي انگريزيءَ ۾ نه گهڻو اڳ- ڪم ٿي چڪو آهي. خاص ڪري ڊاڪٽر سپرجن جي ڪتاب (Shakespear's Imagery and what it tells us) ۾ هن موضوع جي ڇنڊ ڇاڻ ڪيل آهي. ان بعد ٻين نقادن جو به ڌيان ڇڪجي سگهيو، جيئن رچرڊ هارٽر فوگل (Richard Harter Fogle) جو (The Imagery of Keats and Shelly) ڏڪر لائق آهي. دراصل ڏار وڃي نه روپ وڌان بنا ڪويتا جي مڪمل ڇنڊ ڇاڻ ممڪن ڪونهي. جهڙيءَ طرح ڪويتا اڄ ٽائين وصفن ۾ نه ٻڌجي سگهي آهي. ساڳيءَ طرح روپ وڌان کي نه روپڪ انڪار ٻئي مڃيو ويو آهي پر ٻنهي ۾ فرق آهي.

پنهنجا مسئلا، انهن کي حل ڪرڻ جا طريقا ڏيڻ گهرجن. دٻس ۽ وڌيس جي گهر گهر
 ۾ اهڙيءَ سسٽا جي مٽڪڙن ۽ ٻڌڻي اهڙو بندوبست ڪرڻ گهرجي. شاعروڪارن کان
 وڌيڪ ۽ غراهن جو به سهڻو ۽ مالي وغيره وٺي سسٽا کي پنهنجن ٻين تي بهارجي
 ۽ سڀني جو وشناس وٺجي ڇڏڻ هر ڪو ان کي پنهنجي ئي سسٽا سمجهي.
 اشارادي ئي ٻن ٻن اڃا شڪي رهي سماج کي ڇا ڇا ڏاند لڳائڻ ۾ هر هڪ سنڌي
 ڄڻي وڃي.

”ڇڻي سنڌي“

Hathi Bhata, AJMER-305001.

o o o o o o o o o o o o o o o

”ساهت ۾ روائي، موڙيءَ کي ڏر ملڻ آهي نه انسان جي سر ۾ ڏوس
 آهي ۽ کڏو ۽ ڇاڙهي ۾ کي مڙج وڌي ۽ دل کي دليري رسائي ۽ آتما کي آندس
 ڪري. هيءَ موڙي آهي ۽ ڇاڙهي، پر ڇاڙهي کان وڌيڪ ڄاڻ جو ڏور رکي
 ٿي. هن ۾ ڇاڙهي کان وڌيڪ ڇو آهي، شڪر کان وڌيڪ ملڻ آهي. هن موڙيءَ
 جي ٿار ٿار سان سڙيل ڍاڳ نه ڇڏندو ۽ هن جي ڇر ڇر ڇاڙهي ڇو نه لڳ
 ڇو نه لڳندو.“

پر ساڳئي وقت هن جو ڏک ٿلٿار کان لڪو، پر کان وڌيڪ ڇاڙهي آهي.
 ڪو ڇاڙهي ڪو نه ڪو آهي، ڪو اڏار ڪو نه ڪو آهي جو هن جي اڏاري
 ڪري. تدبيرون ۽ ٿلٿا هن جي ڦرڪ مان اڏامي ٿا وڃن. هن جي ڏک لاءِ
 منتر ڪو آهي، هن جي ڇاڙهي ۽ ڇاڙهي ۽ لڳلڪا ۽ لڳلڪا ۽ ڇاڙهي ۽ ڇاڙهي
 ٻين سڀ ڇڏڻ سڀ ڇڏڻ وڃن استعون ۽ چٽ ٿينديون. هيءَ موڙي جيئن
 وقت گذري ٿي ۽ ڇاڙهي ۽ ڇاڙهي ٿي.“

(20) سنڌ مان ۽ ٻاهريان ديشن مان سنڌي اچن ٿا ته انهن جون اُتساهه وٺندڙ ڳالههون ٻڌي ان جو پرچار ۽ مثال ٻين ڀائرن اڳيان رکڻ گهرجي.

(21) ريسيدو، ٽي. وي. آڪاشواڻي ۽ ٻين سنڌي سرورگرام گهڻا اچن ان لاءِ جدا جدا سنسٽائن کي ٺهراءَ پاس ڪري سرڪار اڳيان آواز اٿارڻ گهرجي.

(22) هرڪنهن هنڌ پنهنجا پٽن ٻارن ”سنڌو يون“ ٻڌايا ڪري، پنهنجون مڃڻ-ڪون، ملڻ چلڻ، شاديون، ڏينهن ملهائڻ، سنڌي سرگرميون ان هنڌ رکڻ گهرجن.

(23) ٿرهي سنسنگ، ڀڳتي، اُٿون، سنڌي سرگرميون، سنڌي ٻوليءَ سکڻ جون ٻارن جي سکيائون جون ڪنيسٽون ٻرائي جتي ٿورا به سنڌي آهن اُتي پهچائڻ جو بندوبست ڪرڻ گهرجي.

(24) سنڌين جي ڪريتن کي ٿڙي ڪڍڻ لاءِ ديشن، قوت، ڏيئي ٿيئي وغيره تي ٺاڪ ٿيار ڪري سنڌي سنسنگين ۽ ڀڳتيين معرفت ڪوشش وٺڻ گهرجي.

(25) ڀارت سرڪار تي زور آڻجي ته اسان کي سنڌ جي ٿرهي اسٽالن جي دوشن ڪرڻ جي پاڪستان سرڪار کان اجازت وٺي ڏئي.

(26) اڪل ٻارن، سنڌو سنگهڻن، هٿل گهرجي جنهن جون هرڪنهن ٻارڙي ۾ ۽ ديشن ۾ به شاخائون هٿل گهرجن. ان جي مرڪزي آفيس ۽ ڪن ٻين آفيسن ۾ سڃاڻ، سڌار، انصاف وٺي ڏيڻ، تعليمي، سنسڪارن ڏيڻ وغيره جا جدا جدا ڪانا ۽ انهن مٿان شيوا ڀاوي ڪار، ڪرنا پنهنجي ٻرجا سان مرڪز ڪولي ان مان سکيا ڏيئي مقرر ڪجن جي ٿورا ڪري سنگهڻن به ڪن ۽ جدا جدا هنڌن جا مسئلا به حل ڪن جهڙوڪ ڪٿي سنڌين کي هٿ ڪرڻ لاءِ يا سنڌي سماج کي بدنام ڪرڻ جي سازش ڏسڻ به اچي ته اُتي هڪدم عيوضي وڃي آواز اٿارين ۽ سنڌي سماج کي ڪلڪس ٿيڻ کان بچائين. سنڌين کي ديش ديش ۾ لوڪن ڏيارڻ ۽ ٻورن تي ٻهڻ ۾ مدد ڪرڻ. سنڌين ۾ حقن لاءِ لڙڻ ۽ پنهنجن جوابدارن ۽ فرضن جي اڀر ٻوٽاري ڪرائڻ. سڀني سنڌين لاءِ هڪ آچار سنهتا لاهڻ گهرجي Code of conduct ان کي وهندڙ ۾ آڻڻ لاءِ سڀني پنهنجا پٽن ۽ شاخائون کڻي پوري ڪوشش وٺڻ گهرجي. اڪل ٻارن سنڌو سنگهڻن کي هڪ ٺهڻي وانگر ماهرار مڱڙن ڪڍڻ گهرجي جنهن ۾ سنڌي ڏينهن جو تفصيل ڏنل هٿل گهرجي. سنڌي جڳت جون سرگرميون ڏيڻ گهرجن.

(۱۰) سنڌي لائق ڪار، ڪهاڻي ڪار، ليکڪ، فلمي اڪٽر، سنڌي ساهتھ ۾ پورو وليڊون کي عالم ۽ شايداسي ڏيئي همتالائي گهرجي. لون چوانن ۽ پيمرون کي وڌيڪ وڌيڪ - هولمب ڏيئي ڇاڙهڻ گهرجي.

(11) مرڪزي سرڪار ۽ جدا جدا پرائيس جي سرڪارين مان سنڌي ٻوليءَ ۽ ان جي وڪاس لاءِ وڌيڪ اهميت بهال ڪرڻ گهرجي.

(12) سيم ڪنور رام چيئن بگس وجهندو هو اهڙو مرڪز سڏيا لاءِ ڪولي
 آٿان اڪرنلڙن بگس کي ملندڙ دان لولن لڪڙن، گهرجائن ۽ وڏين لپاٽن کي الارڙ
 وغيره ۾ لڳائڻ گهرجي.

(۱۳) کامیاب و دیارین کی اعلم و عہدا (اباڈیون) ذجن جھڑک : سہی
شاہر ، موہن جو دڑو ، ہیمون کلاٹھی ، سہسٹ کھور رام ، سہسٹ لیلا شاہر ، ساڈو
واسواٹھی ، سہرات ڈاھرسن ، جھولی لعل وغیرہ۔

(14) دُڙ، ورسوون، ڏينهن ڏاهر سون، ايڙومل شرماء، شهيد ڪدور رام،
چوڙام گدوالي، هومون ڪالائي، جدرامداس دولهرام، آچاره، ڪربالاڻي، ملتريءَ
وغیره ۾ شهيدن وغیره جا ملهائجن.

(15) اهر ڪٿائون ۽ ڇٽر ڪٿائون لڏپلاون لڏپلاون ڪٿائون ڇهائون جو بندوبست ڪجي ۽ ڇٽي ٿوري به سمنڊي آهن انهن مان به ڇهائون جو جتن ڪجي.

(16) سڏين لاءِ ڪو آڊيو ٻڌڪون ڪونهون وڃن جڏهن مٿان سڏين ڪي روناڳار لاءِ عرض ڪيون ڇوڙائڻ لاءِ عرض، وڏي تعليم ڏيارڻ، سڏو ڀون لهرائڻ، سڏون، اسپتالن لهرائڻ لاءِ سرلين سسٽن ۾ عرض ڏيڻ جو بندوبست ڪجي.

(17) سنڌ جا پراڻا اصلي ڪتاب هڪ ڪرڻ ۽ ڇپائڻ ۽ انهن ڇپيل ڪتابن جي وڪري جو ارادو اسف ڪرڻ ڪهڙجي.

(18) جيئن اڙاڻيلن پنهنجي ڄمرو سمر جي باد وڌه وڃي ۽ چٽين ۾ هڪٻئي کي لکندا هئا ته ڄمرو سمر ۾ ملنداسين جيئن اسان سنڌي ۾ هڪٻئي کي چٽين ۾ ”جيئي سنڌ“ لکون. هڪ ٻئي سان ملڻ وقت ”جهوليل“ ڪري ماريون.

(19) جهڙيءَ طرح چٽي چنڊ کي لٺس وٺڻ ۾ ”سٺلٺ ٺٺهن“ ڪري اسان سنڌي ملهائون ٿا، اهڙيءَ طرح چٽي ٿورا به سنڌي آهن اٿي ان ٺٺهن کي ٺٺا ۽ وٺو ٺٺا ڪري چڪا اٿي.

سنڌ جهڙي آهي. ڪنڊلا بندر ۾ اڄ ڪلھ جي زمالي جا آب ڪرڻ-جهازن ۽ آڱوڻن کي خالي ڪرڻ ۽ ڀرڻ جا آهن. سنڌي دماغ وارن آهن فقط ٻڪو ارادو رکي ان طرف رخ رکڻ نه سڀ حالتون آهستي آهستي سڻائون ٿينديون وينديون. ڪڇ، ڪاٺياواڙ کي جهڙي ڪيتر اعلان ڪرائي، ڌرتي زون جي گھوشتا ڪرائي سرڪار کان واپاري سهوليتون وٺي ان ٽڪر کي ڇهن ڪري سگھون ٿا. سنڌين ڪٿي ڪٿي وڃي ڇا ڇا نه ڪيو آهي!

سنڌي کي زندهه ۽ وجود ۾ رکڻ لاءِ ڪاٺياواڙ ۽ ٻين هنڌن ۾ مرڪز کولي سنڌين لاءِ هيٺيان ڪم ڪجن:

(1) سنڌي ٻوليءَ ۾ امتحان وٺڻ چالو ڪجن. انهن جا رفته رفتہ لالا ڊگريون هٿ ڪهرجن جنهن هيندي ساهتيه سڃا ۽ راشتر پاشا پرجار سهيتي وغيره جدا جدا مرڪزن ۾ امتحان وٺڻ ٿيون.

(2) جتي سنڌي وڏي انداز ۾ رهن ٿا اُتي پرائمريءَ کان وٺي ڪاليج جي پڙهائيءَ تائين سنڌيءَ ۾ تعليم ڏيڻ جو بندوبست ڪجي.

(3) جتي سنڌين جا ٿورا گھر آهن اُتي ٺهال رستي يا راحت جو رٿابند ماسٽرن کان سنڌي سکجي، پڙهجي ۽ خالڪي امتحان ڏجن.

(4) سيٽرل بورڊ آف هائر سيڪنڊري ايجوڪيشن اڀيا ڪري هڪجهڙا درسي ڪتاب سنڌي کي ميسر ڪري ڏجن.

(5) سنڌي پرائمريءَ ۾ هٿ ڪهرجي. ان سان جدا جدا پڙهڻن جا سنڌي ڪاليج جهڙي هڪجهڙا درسي ڪتاب (ڪورس) رکجن.

(6) سنڌي ماسٽرن لپار ڪرڻ لاءِ ٽيچرس ٽريننگ سينٽر پنهنجي لهولي جا لپار ڪرڻ گهرجن.

(7) چوڪرڻن جي سنڌي تعليم جو خاص بندوبست ۽ رعايت هٿ ڪهرجي، جيئن ماءُ ٻچو ٿي پنهنجن ٻارن، سڄي ڪٽنب ۽ سماج لاءِ سنڌي ٻارن جو وڪاس ڪري سگھن.

(8) سنڌي اخبارن کي همٿايون ۽ جتي نه لکي وڏي سنڌي سرگرمي ٿئي ان جو پرجار ڪريون.

(9) سنڌي گهرن ۾ سنڌي ڪتابن پڙهڻ، رکڻ جو خاص بندوبست هٿ ڪهرجي، جيئن ٻار ۽ زالون ان جو ڏاڍو وٺي سگھن.

آهي، هو نابود ٿو ٿي سگهي.

جدا جدا ڀرڳڻن، هنڌن ۽ وڏينهن ۾ وسجڻ جي ڪري اسان سنڌين جو فقط هڪ وسيلو آهي ٻولي. سنڌي ٻولي جوڙڻ ۽ سنڌيت قائم رکڻ جي هڪ ڪري آهي. اهائي اسان کي اڪتا جي ڏاڳي ۾ پڙي سگهي ٿي ان ڪري ڪنهن اديمت ۾ ڪوڙين به اڪائين هيٺ سنڌي ٻوليءَ کي سلامت رکون، سنڌي ڳالهائون، سنڌي پڙهون، سنڌي لکون ۽ لکين وٺن کي هٿيارون نه سنڌي چوڻ، ڳالهائڻ ۽ سکڻ ۾ ضرور وٺون.

پنهنجي ٻوليءَ ۽ تهذيب جي ڀرڻي کي اُسرڻ ۾ مدد ڪرڻ لاءِ پنهنجو ٽڪر هٿ ڳهرجي ان جي اهميت کان ڪوبه ناڪاري نٿو سگهي. اُتي اسان پنهنجي آئنده جي انڙن جي ڀلائي لاهي ٿا سگهون. خوشيون ۽ غم وٺي ٿا سگهون ۽ پنهنجي حقن جي حفاظت ڪري ٿا سگهون. نڙيل پڪڙيل هٿ ڪري سياسي حالتن ۾ اسان پنهنجي ڀڄي ويا آهن. اسان جي مڃڻ ۽ پارليامينٽ مڃڻ ٿورا آهن. ڪالڊيڊار ڏانهن رخ رکي اسان اُتي لکن ۾ لاسين. اسان جي ۽ پارليامينٽ ۾ پنهنجي سنڌي سماج، ٻولي، ساهتيه لاءِ آواز بلند ڪري، حقن جي وڌيڪ سنڌي سماج جي وڌيڪ شيوا ڪري سگهنداسون.

ڪالڊيڊار کي مرڪز لاهي اُتي جي ڪم ۽ آس پاس جي ٽڪرن ۾ سنڌين لاءِ ٻيهر ٻيڊا ڪجي. اهڙين ڪوششون ٿين سر ڪجهه سالن کان شروع ٿي ويا آهن. ڪڇي ٻولي سنڌي ٻوليءَ سان ٻه ٽي ڪافي ٿي ۽ پاڪستان کان اڳ ان حصي جا ٻار اڪال پوڻ ڪري سنڌ ۾ ايندا هئا ۽ اڄ ڏاڍي سڪ سان سري پري جاءِ ڏيڻ ۽ ڀائپارو وڌائڻ لاءِ ٻيهر آهن. جيڪي سنڌي ٻار اڃا ٿا لکڪا نه ٿيا آهن. هن کان پوءِ رٿابند ٿيندا يا ٻئي جهڙي اڃا فيصلو نه ڪري سگهيا آهن نه ڪٿي دائمي رهڻو آهي وڌيڪ ۾ رهندي سنڌي جي هندستان ۾ ڪارخانا کولڻ يا پنهنجن گهرن جي ڪن ڀاتن يا مائتن کي ڪڇي وسائڻ ٿا چاهين. اهڙن ڀائرن کي ڇڏي ڇڏڻ يا ڀلائي ڪالڊيڊار ۾ ڪرڻ کپي. ٿورن سالن ۾ ڪالڊيڊار سنڌ جون سڪون لاهيندو. پوري سنڌ ڀرڳڻي جي وچ ۾ ڪري جا گهٽتائي ۽ کوٽ محسوس ٿا ڪريون ان کي ڪنهن حد تائين دور ڪري ٿا سگهون ۽ سنڌ جو هڪڙو وڏو ٿا سگهون.

ڪالڊيڊار مونسپالٽي جي ڪارروائي سنڌيءَ ۾ هلائي. انهي ڪڇي ۽ مسلمان سنڌي ڳالهائيندڙ به لک ڪن رهن ٿا. اتان جي آهڙا، وارو، منڊل، ڪاڏو، ڪاڏو

سنڌ جهڙي آهي. ڪنڊ لا بندر ۾ اڄ ڪلھ جي زماني جا آپ ڪرڻ-جهڙن ۽ آڳوڻن کي خالي ڪرڻ ۽ ڀرڻ جا آهن. سنڌي دماغ وارن آهن فقط هڪو ارادو رکي ان طرف رخ رکڻ نه سڀ حالتون آهستي آهستي سڌارون ٿينديون وينديون. ڪڇ ۽ ڪاٺياواڙ کي ٻيڙي ڪيتر اعلان ڪرائي، ٿري زون جي گھوشتا ڪرائي سرڪار کان واپاري سهولتون وٺي ان ٺڪر کي چمن ڪري سگھون ٿا. سنڌين ڪٿي ڪٿي وڃي ڇا ڇا نه ڪيو آهي!

سنڌيءَ کي زندهه ۽ وجود ۾ رکڻ لاءِ ڪاٺياواڙ ۽ ٻين هنڌن ۾ مرڪز کولي سنڌين لاءِ هيٺيان ڪم ڪجن:

- (1) سنڌي اڀريءَ ۾ امتحان وٺڻ چالو ڪجن. انهن جا دفتر دفتر لاءِ ٻڌڻيون هڻڻ گھرجن جيئن هندي ساهتيءَ سا ۽ راشٽر پاشا پرچار سھتي وغيره جدا جدا مرڪزن ۾ امتحان وٺڻ.
- (2) جتي سنڌي وڏي انداز ۾ رهن ٿا اُتي پرائمريءَ کان وٺي ڪاليج جي پڙهائيءَ تائين سنڌيءَ ۾ تعليم ڏيڻ جو بندوبست ڪجي.
- (3) جتي سنڌين جا ٿورا گھر آهن اُتي نچال رستي يا رست جو واپار ماسترن کان سنڌي سکجي، پڙهجي ۽ خالگي امتحان ڏجن.
- (4) سينٽرل بورڊ آف هائر سيڪنڊري اينڊوڪيشن پري-ا ڪري هڪجهڙا درسي ڪتاب سڀني کي هيسر ڪري ڏجن.
- (5) سنڌي اڀريورسٽي هڻڻ گھرجي. ان سان جدا جدا پڙهڻ جا سنڌي ڪاليج جوڙي هڪجهڙا درسي ڪتاب (ڪورس) رکجن.
- (6) سنڌي ماسترن تيار ڪرڻ لاءِ ٽيچرس ٽريننگ سينٽر ٻڌهجي لهولي جا تيار ڪرڻ گھرجن.
- (7) ڇوڪرن جي سنڌي تعليم جو خاص بندوبست ۽ رعايت هڻڻ گھرجي، جيئن ماءُ بچڻ ئي ٻڌهجن ٻارن، سڄي ڪٽنب ۽ سماج لاءِ سنڌي ٻارن جو وڪاس ڪري سگھن.
- (8) سنڌي اخبارن کي همٿايون ۽ جتي نه لاءي وڏي سنڌي سرگرمي ٿئي ان جو پرچار ڪريون.
- (9) سنڌي گھرن ۾ سنڌي ڪتاب پڙهڻ، رکڻ جو خاص بندوبست هڻڻ گھرجي، جيئن ٻار ۽ زالرن به ان جو ڏاڍو وٺي سگھن.

وچوڙي جا ورلاپ ڪندي هڪ سڪي ايءَ سڪيءَ ٿي چري :

مان وڃان ٻاهر - نئون موڙي ٿي ويهجانءِ ،
ڏوٻي آئي ڪهڙا - نون هڪ نه لاکجانءِ ،
نئون آئين ڄاڻجانءِ - نه منهنجو ور وائڻ ۾ .

اهڙيءَ ريت سنڌي سائن ۾ سنڌ جي سڀيتا ۽ سنسڪرتيءَ جي سڄي صورت
ڇٽجي ويئي آهي. اسانجون هيءَ سنڌي ساڪيون، اسان جي اڳيان جو ڪچهرو، سنڌو
ڪن ٿيون، انهن کي ساليڪ ٿمار ضروري آهي. سنڌي ساڪيون اسان لاءِ سنڌ جي
سڪ ٿيون ٿا هجن. لوڪ ساهت کي هڙڻ جا ڪوڏيا هجن طرف ۾ ڏان ڏان نه
ڏاڍو سندو. □

Block 'GH' 59/5, Sector No. 29, Gandhinagar (Guj.) 382029

o o o o o o o o o o o o

سنڌي لوڪ ساهت ۾ ڪيترائي اهڙا جزا آهن جن جو بچ بچاڻو وڌندڙ ۽
اڻڀڳندڙن جي ڪٿائن ٿوڙي پئي سنسڪرت ساهت ۾ ملي ٿو. ڊاڪٽر، مهاڀارت، اڙڪ،
برهم ڪٿا منڇري، ڪٿا سرمد ساگر ۽ ٻين ڪيترن هتو پڌري، وڻڻال پڌر وڻڻي ۽
شڪ سڀيتي وغيره سنسڪرت ۾ لکيل اهڙا سوچڻا آهن جن مان نه نشت سنڌي ۽
ڀارت جي ڪيترن ٻين ٻولين جي نه ڪن لوڪ ڪٿائن، لوڪ ڪٿن ۽ ٻيا ڪن وغيره
جو جنم ٿيو آهي. وقت گذرندي، سنڌ ۾ مسلمان حاڪمن جي اڀار ڪري ۽ عربن
نارسي ادب جا ڪيترا ئي قصا سنڌي لوڪ ادب ۾ ڪي قدر تبديل سان ايندا
ڏيا. ان طرح سنڌ ۾ انگريزن جي حڪومت پڻا ٿيڻ کان اڳ ئي سنڌي لوڪ ساهت
جدا جدا روايت ۾ پوريءَ طرح اوج ٻائي چڪو هو.

— هريندر جيتلي

سنڌي ڄاڻيءَ جي وجود لاءِ آدم

۱۱ نولاءِ ۱۹۴۷ع

1947 ۾ هندستان جي ورهاڱي بعد سڄي سنڌ پاڪستان ۾ هلي ويئي. مڃورن سنڌي هندن کي هندستان ۾ اچي پرن لي بهڙو ڀيو. اورچ ٿي سنڌي ڀائرن ڄاڳوڙ ڪري هندستان جي وڏن شهرن، لنڊن ڳوٺن ۽ دنيا جي 80 سيڪڙو ملڪن ۾ وڃي لوڪري، ڏاڏا وغيره ڪري پاڻ کي لائينڪڙ ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي.

بدهجتي پرڳڻي نه هئڻ ڪري انهن ٻيا ويڳاڻا ۽ موڙهل لڳون ڇڏڻ ڪا وڻ مان ڪٽيل ٿاري هجي. ڪنهن درياهه ۾ پور ۾ ڪا ٻيڙي هجي. ڇڪ ڪو ڪنارو ڪونه ٿو سڃهي. آشا ۽ نراشا جي سطح تي ٿري رهيا آهن، ڇڪ ڏئي ۽ طوفان جي لڙائي آهي.

قديم زماني کان سنڌوءَ جي ڪناري ويد رچيا ويا. موهن جي دڙي جي کوٽائي نه سنڌ جي مهما دنيا ۾ ڦهلائي آهي نه ڪيئن نه پنڊج هزارن سالن کان به اڳ سنڌ ڪهڙي ۽ اوج تي وسيل هئي. جڏهن دنيا جي ماڻهن کي ڪاٺ، بهرڻ ۽ مڪانن ۾ رڻ جو هڻڻ به نه هو تڏهن سنڌ جا ماڻهو ٻوٽن ۾ رڻيندا کائيندا هئا. ڪپڙا پائيندا هئا ۽ ٻاهرين ملڪن ۾ سنڌ جون ٺهيل شينون ۽ ڪهڙو وڪڻڻ ويندا هئا. سندن جايون ٻڪيون، رستا ڪشادا، سڌاڻ جا، ڪاڪوس، رانڌو ٺيڪ هندن تي ٺهيل هئا. ناليون ويڪريون سٺي لاهي ۽ واريون، پاڻي جي ڪاس جو پور ٻڌو بست رکندا هئا. ڪنڀار سٺي لهولي گهگههون ٺاهيندا هئا. سونارا سٺا زيور گهڙيندا هئا. سڄو ملڪ هرير پورو هو. ماڻهو سڪي آسندا هئا. ”سوي جي چڙها“ سمجهي هن ديش تي عيسوي سڌ کان اڳ ۽ پوءِ لوڪ ڪسوت ۽ هملا ٿيندا رهيا. سنڌي وارين بهادريءَ سان حدن جو بچاءُ ڪيو. دشمنن جا ڏند ڪٽا ڪيا. ٻلي اڻيون ڄاڻيون دنيا جي صفح هسٽيءَ تان مٽجي ويون هجن پر سنڌ جو اوچل انهناس

ٻهي ڪٽولي وٽ - منهن موڙي پاسو ڪيو ،
رائل مينڙو مٿو - مون ۾ ڪهڙي گهٽ ،
اوڙي ملهڻي تي سو سو - تڏهن مون ڇوڙي ملهڻ کان ڪا .

حوالي در هڪڙو - مولڪي سنجهيئي پورائي ،
سال وچان تيمد ر - ڪري دل ميهجي داهون ،
عمق آهي آهون - اسم کڏ گذارون پاڻ ر .

ساري رات اوچاڳا ڪندي، پنهنجي سڄي لاه ٻڪاريندي، ڪنهن وره کان وڃڻ لڳي ڪا به ڪم ڪري نه ٿي سگهي ۽ نه ٿي ٻين جي ڪم ۾ مدد ڪري سگهي.

جائي جائي ڪندي رهيس - جائي سڌ لڌ ٺي ،
 رڻو هر ڪاٺ راس جو - اڄ ٽينهن ٻرڇي هي ،
 پاپان ٻالڏ ٻڇي - آءُ وڃان جائي ٺي ،
 جائي سڌا - موٽي لسوڪ - ڇو ٺي ،
 ٻوٽي جائي - ڪي - آءُ ٻوٽ جان ٻوٽي وڃان .

سڄڻ لاءِ دل ۾ آڻڻ لاءِ ۽ اکين جي سڃڻ لاءِ وٺڻ لاءِ شاعرن هر حد تائين
آهي، پر جانيءَ کي ڏهڻ وڃڻ جو اشارو صرف زمينءَ ساڪيءَ مان ٿي سگهي ٿو. راتون
ڪڍڻ، ڏينهن ڪڍڻ، هاڻي جدائي جي ڳالهه اچي هٿن تي پوي ٿي.

جنهن جمع جو جائزو - سو جمع آڻڻ،
جهڙن جاڳڻ - نه نهجهڙ پڙهڻ چوڻ آهي.

سک سدا سڈڑا

لاڏن وقت جيءُ ڇوڙ ٻڌڻ ساکين سان، ائين نه هجي جو لاڏيءَ جي دل ۾ لاڏيءَ لاءِ تڙف ٻڌا ڪندي ويندي هجي، جيئن سندس عرصي کان بند آڏما ڪر موڙي اٿس ۽ هو به پڙت ۾ پڙت وڃي وصل جو وڌ ۾ وڌ لطف ماڻي سگهي. انهيءَ ڪري ئي نه ساکين ۾ لاڏيءَ لاءِ 'هاڙ' 'ڄاڻي' 'سڄڻ' ۽ 'سڀرين' اکر ڪم آندا رهيا آهن.

يارو ڪڇي لسڌرو - سب اکين جو دورو
 اولڙاهي جو اڇو - چالوڪي جو چورو
 حاڪم حيدر زور - آهي منهنجي يار کسي

ڀار ڪهي هڪڙو - مثل هوئيءَ جو ڏاڏو ،
 رات گذاري راتو - ڏينهن جو ڪري ماڻو ،
 اهڙو سڀاڻو - ڪولس ڏٺو سڄين ڪاٺين .

ٺٺنهن لاءِ تو جهڙو ڀاڻان - مون کي نه ٿي لڳي اڪي
جديديءَ چاڙهيو جان کي - وٺي ڏور ڀان ڏک
ماڻهن ليکي لک - پر مون کي سڪ سڃڻ جي.

جڏهن وقت ساڳين جي شروعات ٿي، ان وقت شايد اتي ٻههڻ جون اڻڻيون
ڪو، هيون. گهر جون عورتون ان جا ڇچ ۽ پنڊون پري وهندون هيون جڏهن
ان ٻههڻ. ڪڏهن نه اهڙي ريت جڏهن ٻيو هليو هو ۽ هو ان سان ٻههڻو
مڌر ڪم ۾ ٻيون گنگاڻينديون. مٿين ساڳي ان جو هڪ مثال آهي، جڏهن ۾ ٽينهن
جي لڳندي ۾ جڏهن ٻههڻ جو جائزو ورتل آهي.

ڪن ڪن سائين ۾ وري سنڌي ٻڌائڻ کي به گڏو وٺو آهي. مثال :

پارائي مارن جي - اڄ هاڻي ٿي پيئي ،
جهلي سمن ڪن ر - ٻار وٽين مان وٺي ،
اسين اهڙي - لوڪر ٺهندڙي سان جا .

‘جولي سمين ٻڪن ۾ ڀر وٺين مان ويٺي’ هڪ اهڙو ٻهاڪو آهي، جو اڄڪلهه جي خاص راهڙي ۾ ڪين ٿو اچي، پر اڄ، شايد عام روايت ۾ هوندو، ڇو ته ساڳين ۾ ٻولي وقت جي رفتار واري ڪم آندل آهي.

لوہہ، تھنڊو سڙين - مان سون ۾ سڃاڻان ۽
مڻهڻي ٿوڏي گهٽي - پُر تھنڊي نہ ڄاڻان ۽
رسل ۽ ماڻان - ڪڏهن ڪان سڳين سڙين ؟

لوھ، ڪي سون سمجھڻ مان سڃڻ جي سڪ جو ڪنهن طرح وڌاءِ ۽ ڪيل آهي، پر اهڙو وڌاءِ وقت جو پائيدار نه رهيو آهي.

اکڙين جي ڀاشا

اکين جا ٽي چٽڻ ۾ لڳاري ٻار جي نشاني ٿئي. ساکين ۾ ان جو ثبوت
لڳو هن ريت ٿاڻو ويو آهي :

اکيون ٻارن ٿينديون - جيئن هرڻ جا ڪن ،
ڪاري ڪاري ٻالڪ ڄيان - وينديون وڙو جهن ،
منهنون مائت نه ڪن - اٿن سڪ سڪار جي .

.....
اکيون اکين سامهون - پينون مارين ٿيون ،
ساجن انهيءَ سڌڪيٽ ٿان - او سون پڻا ٻار ،
ٻو نه مارڇ ٿيون - ڪنهنجي هڪڙي ٻي-ر حيران ڪيون .

.....
سرهه ٻانڱ سان اکين جي سولهن ٽي سرس ٿيو پويءَ ساڪيءَ مان ان جو بند
نه اشارو ملي ٿو :

اکين نه ٻانڱ سرهو - ڪڇ نه سيند سينهن ،
اسان جي اخلاق جي - ٽوڪي ٻيهر نه پئي ،
ڏهاڙي نه ٿين ٿين - جنگ جو ٿي اٿم جيئن سان .

ٻئي ٻڌڻي سنڀلڻ

جن جن ساکين ۾ پئي پئيءَ جي سنڀلڻ جو ڏگر آيل آهي، انهيءَ مان ٻوڙ
ٿي پوي نه ساکين ٻانڱ جو سمو اڪثر رات جو ٿئي، نه صرف ايترو پر اهو به
ٽپڪارو ويو آهي ته پئيءَ کي ياد ڪندي ٻينهن نه شينهن ٿي گذري وڃي، پر رات
جو تپ وڌي ۽ جدائيءَ جا وڏا ٻون .

چنڊ ٽٽڻو چانڊاڻ ٿئي ۽ گڏو ڪٽولي وٽ ،
راڻل منهنجو مٿيو - مون ۾ ڪهڙي گهٽ ،
ٿوڙي ملندي ٿي سوسڪ، نه به مون جهڙي رمل ڪال مليءَ .

ٿاٻس ٿيو آهي، جو پٺار سان لڳايو ٿو وڃي ته پٺ سان اٿس. سنڌ ۾ ان جو واهو پاڻ وڏي وڃي ٿاڻڪي وارن جي واس ٿاڻين ۾ پهتو هو ۽ هو ٻڌهندڙي ۽ ٿاڻي جي چڪهندڙ ڳوڙي کي چئي هڻي چوندو هو، ”هل ٻڌهل“.

ٻڌهل ٻراڻي ۽ ٻوڪ ۾ - چٽا چڪ نه پاء،

داسي ۽ ٻاڙها ڳڙا - تون هٿن سان هڻدء.

.....

سج آهي سانجهي، نسي، اڄ پڪين ڪولاءِ ٻر،

اسين ٻارون لڪڙيون، منهنجو لعل ٻڌهل ٻاري پئي،

اهو ٻرڙن جو ٻار، چڙي ٻاهر وارو.

جڏهن ڪنهن ماءُ جو پٽ عرصي کان ٻرڻس ۾ آهي ته ماءُ ٻڌندي پٺ لاءِ وڌي وڌي چوي ٿي:

تون آئي مان هتي - وڃر دلڪ درياه،

هڃي ٻي ڪنڀر جي - تون لوڙها لڙي آءُ،

ڳوڙي ٿڌندي ماءُ - جڏهن پٽ ڪنڀر ٻرڻس ۾.

جڏهن اڄ ٻيو ڏسڻ ۾ اچي، تڏهن اڳ به شايد زال کي ٻيڪي چڙي اچڻ جي رٿا هئي. مرد اڻن ڪرڻ سان ڪهڙو مڙيو ماڻهندو هو، الهيءَ جي ڪل نه ڪانه ٿي پري، البت سندس وڏي کيس ياد ڪري مڙس جي زال کان وڌ ماءُ وٽ گهاري جي راز کي ظاهر ڪندي هئي.

دريءَ مٿان دٿرو - اڄ ٿڌو لڳيم واء،

ٻاڻي اچڻ چڙيو - اڄ ٻڌيس ٻڌندي ماء،

هاڻي هيءُ ٻيرو آءُ - نه اهن وڃوڙا ورهين جا.

ماءُ لاءِ پٽ ۽ ٽيءُ پٽي سندس اکهن جا ٿارا. جڏهن هو پٽ لاءِ ٽڙي ٿي ته ٽيءَ سان به سندس شاديءَ وقت جدا ٿيندي اکهن مان اندر ٿي هاري.

اڃا پڪي ٿلهه جا - جن کي لڪڙيون ٻارون،

چڪي ٻڌن چيلو سان - ٿڌو ٻراڻو،

الڪن ٻراڻون - هلي وس نه ٻايل غريبن جو.

اڪيون پُراڻا ٽنهنجون - جيئن هرڃاڻ ڪن ،
ڪاري ڪاري ٻاٻڪ جيان - ويٺيون وڙ وجهن ،
منهنون ماٺ له ڪن - اٿن سڪ شڪار جي .

اڪيون اڪيون ساءهون - پٺيون مارون ٿيون ،
 ساجن اهي سڏڪي ٿا - تو سون ٻڌا ٿيون ،
 ٻو نه مارڇ مهر - ٽنهنجي هڪڙي ٿي - حيران ڪيو .

سرهڻي ٻانڌ سان اکين جي سولهن تي سرس ٿيو ٻويءَ ساڪيءَ مان ان جو اندر اشارو ملي ٿو :

اکین نہ پانچ سو رو - کچ نہ سینڈ سہترہن ،
اسان جي اخلاق جي - لوکي خبر نہ پڙهي ،
ڈھاري لہے لہين - چنگ جوئي اتر چين سان .

وَتِي وَتِي سَلْبَانِق

جن جن ساکين ۾ پتي پتيءَ جي سمنڊ جو ڏڪر آيل آهي، الهيءَ مان بوجهه ٿي پوي نه ساکين ڳالڻ جو سمو اڪثر رات جو ٿئي ۽ نه صرف ايترو پر اهو به ڏيکاريو ويو آهي ته پتيءَ کي پاڪ ڪندي ڏينهن نه شينهن ٿي گذري وڃي، پر رات جو نام وڌي ۽ جدائيءَ جا ويد پون.

چند کُٽيو ڇانڊاڻا ئي ۽ گڏو ڪٽولي وقت ،
راڻل مڏو ڙو مڏو - مون ۾ ڪهڙي ڳهه-مت ،
ٿوڙي ملندي ئي سو منهن ۽ نه ، مون جهڙي پوئل ڪا ملندي .

ٿايس ٿيو آهي، جو پٽار سان لڳايو ٿو وڃي ته پٽ سان نه. سنڌ ۾ ان جو-
واهو پاڻ وڏي وڃي ٿاڪي وارن جي رات ٿاڻن نه پهتو هو ۽ هو به پنهجي
کاڌي جي چڪيندڙ گهوڙي کي چئي هڻي چوندو هو، ”تل ٻڍل“.

پنهول ٻرائي ٻوڪ ۾ - چتا چڪ نه پاء،

داسي ٻاڙها کڙا - آرن هڻين سان هڻباء.

.....

سج لهي سالجهي ٿسي، اڄ پڪين کوليا ٻر،

اسين ٻاراڻن لکڙون، منهنجو لعل پنهل ٻاري پئي،

اهو ٻارون جو ٻار، چڙي ٻاهر وارو.

جڏهن ڪنهن ماءُ جو پٽ عرصي کان ٻرڻس ۾ آهي ته ماءُ پنهنجي پٽ
لاه وٺي وٺي چوي ٿي:

تون اتي مان هتي - وڃر دلگ درياه،

ههڙي حب ملڻ جي - تون لڙها لڙي آءُ،

گهوڙي پنهنجي ماءُ - جڏهن پٽ ڪٺار ٻرڻس ۾.

جڏهن اڄ ٻر ٿيس ۾ اچي، تڏهن اڄ نه شايد زال کي پڪي چڙي اچڻ
جي رات هئي. مرد اڻن ڪرڻ سان ڪهڙو مڙجو ماڻهندو هو، انهيءَ جي ڪل
نه ڪانه ٿي پوي، البت سندس وڏي کيس ياد ڪري مڙس جي زال کان وڌ
ماءُ وٽ گهارڻ جي راز کي ظاهر ڪندي هئي.

دريءَ مٿان دٿرو - اڄ گندو لکيءَ واڻ،

راڻي اچڻ چڙو - اڄ پليس پنهنجي ماءُ،

هاڻي هيءُ ٻرو آءُ - نه ٺهن وڇوڙا ورهين جا.

ماءُ لاه پٽ ۽ ڌيءُ پئي سندس اکون جا ٽارا. جڏهن هو پٽ لاه ٽوڙي ٿي
نه ڌيءُ سان نه سندس شاديءَ وقت جدا ٿيندي اکن مان اڇر ٿي هاري.

اڃا پڪي ٻڌل جا - جن کي لکڙون ٽارون،

چڪي ٻڌن چيلھ سان - ڏيتر ٻراڻون،

لنگن لڙاڻون - هلي وس نه ٻايل غريب جو.

[illegible]

1. የጥበብ ሥልጣን ለሕግ ተቀባይነት ለማግኘት ይጠቀማል።
 2. የጥበብ ሥልጣን ለሕግ ተቀባይነት ለማግኘት ይጠቀማል።
 3. የጥበብ ሥልጣን ለሕግ ተቀባይነት ለማግኘት ይጠቀማል።

المستور يستور ثم لا تستور، وفي المثلين من غير ذلك

[illegible]

في سنة ١٩٢٠م في مدينة جدة

١. اكتبوا في كل صفحة من صفحات الكتاب
 ٢. اكتبوا في كل صفحة من صفحات الكتاب
 ٣. اكتبوا في كل صفحة من صفحات الكتاب

۱. در صورتی که در یک سال دو بار بارش اتفاق افتد، بارش را در هر دو سال محاسبه می‌کنند.
 ۲. در صورتی که در یک سال سه بار بارش اتفاق افتد، بارش را در هر سه سال محاسبه می‌کنند.
 ۳. در صورتی که در یک سال چهار بار بارش اتفاق افتد، بارش را در هر چهار سال محاسبه می‌کنند.

[illegible]

اچي چئي ڇت گهڻا ، منهنجي جهڙه چٽه ٻانهي ،
هٿ نه منهنجو هاڻ به ، منهنجو من ٿور ڏانهن
سڻ سڃاڻا سائين ! نه لاهين گهر مون غراب چسي .

هتي سنڌي ڙالن منهنجي وارن مان ڇهڙه ڪڍائڻ جي عادت ڪي دهرارو
آهي . البت هاڻ شڪو جي ايجاد کان پوءِ هيءَ سڀ رواج ويندو رهيو آهي .
سنڌين جي عيش و عشرت جو وزن هن ساڳي ۾ ٿو اچي :
تون ماڙيءَ مان بنگلي . منهنجو چلي جدائيءَ جي
شيشو ڏيانءَ شراب جو - تون ٺڪ ٺڪ ڪري پئي ،
جاهن چوانه جيءَ - ڇن پاڙي وارون .

سنڌ جا ڙو

اڄ ڄاڻائيءَ يا ڄاڻ وڃان سنڌي ساڳين ۾ ڪن ڙڙن جو ذڪر به اچي وارو
آهي ، جن ۾ خاص ڪري ڪنڌرا ٿارون ، سوپاري ۽ ڄالو جوئر جو اشارو ٿو ملي .

ڪارا ڪنڌرا ٿاروڻان ، اڄ ڪارا سندن وار ،
هڪڙي لکهر چئي ، اڀي ٺڪڙي ڪهر ٺار ،
اڄ منا منار ، گڏ ڪڍارون پاڻ به .

.....

هڪي اٽائيسر سوکڙي ، اڄ سڄي سوپاري ،
ڀڄي رڌم رات به ، منهنجي رات ڇڏو ٻاڻي ،
ڇڏو منهنجي راتل کي ، منهنجي ڙني ويڳاڻي .

وري سرال ڀڄو ٿو وڃي : ”ڇاڪان ويڳاڻي؟“ نه ساڳيءَ ۾ جواب آهي :

هڪڙا درد الڻ ٿين جا ، بهو ٽڪيون ٽهراڻيون ،
ڇڏهن ٽڪ ٽپندس ٿي ، ٽڏهن خط لکي هوءَ خان کي .

ٽهراڻن جي چوڻيءَ ۾ ڀٽ کي اجهو الڻ ظاهر ڪيو وارو آهي ته وري سنڌ
۾ سوپاريون ڀڄندس مان اچڻ کي به ظاهر ڪيو وارو آهي . سنڌ جي ڄالو جوئر جو
اشارو به ڪيو وارو آهي .

لواسڪي ۽ وارا يار تون، منهنجي دل کسي وٺين،
دل کسي وٺين گهر، اسان ماڻهو موڪليو منهنجي ڏر،
ڪهڙو آهي ڏر، جيئري جسداني جو.

يا

لواسڪي ۽ وارا ايندڙا، تون هر هيلي نه آءُ،
ٻاهر ڳالهائين ٻين، منهنجو گهر پر سڪي ساهه،
الهي ۽ واري ۽ آءُ، جيئن لوڪ اڳائي نه ڏئي.

سندن جي ورتا کي اجهو هيئن پڌرو ڪيو ڏور آهي :

اهڙو مٿان اچي چٽا، ٻئي لعل جتان،
سوليون ڪاٺيون ڇيڙهه، رويا هٿ مياڻ،
مون پالڻو مهمان، پر سالا منهنجي سيم جا.

هيءُ جو چيو آهي ته سالا شينهن ٿي نه پيارا ٿيندا آهن، ان جو تجربو
مٿين ساڪي ۽ مان ٿو ملي. وري سندن جي شاهڪاريءَ ڏانهن اشارو ڪندي،
سولين ڪاٺين ۽ روڻن مٿان جو ورتل اچي ڪيو وڃي آهي. هرڪو سڏي ڇاهيندو
هو نه هئو وقت عمددا غاليچا هجن ۽ شيشمر جون ڪٽون پٽ هجن. جنهن باوجود
ساڪي آهي :

پنهو ۽ موڪليم سوڪڙي، اڄ جنهن پر اسان،
مان ٿو ڪسي ڇا منجهان، اڄ غاليچو وهائڻ،
منهنجو پنهل سوريءَ سامان، نه ڪا نه ڪيان ڪنهنجي.

.....

وينس شيشمر ڪٽ، اڄ وينس شيشمر ڪٽ ٿي،
مولڪي چاليءَ ياد ڪيو - سڀي سڳو منهنجي هٿ ٿي،
ڇڏيون ڪورم دعا، نه منهنجي ڪي اچي گهر پر.

سڀي سڳي جو اشارو ڪندي سند جي پٺت - ڪلا ڏانهن ڏيان ڇڪار وڃي آهي،
جنهن ۾ پٺل جهڙي (رڻي) جو ورتل اچي ٿو وڃي، ڇا به شاديءَ وقت ڏهوت
لڙي ڪڍوار ماءُ اوڀرندي آهي، جنهن کي چيو هو اوڀرڻي.

سڀها ماڻهو سهڻا، لکڻ ڇهان لڳڪن،
پور نه ٿن جا پتڪڙا، جتيءَ منجهه ڇمڪن،
جتي ڇمڪندڙ ڪان آندڙ استادن،
مولڪي موهو ٿن، جن کي لال موهيڙا منهن ٿي.

لڳي ٿو ته سنڌ ۽ ڇمڪندڙ جو جڏهن جي واپار ۾ تمام گهرو سنڀلڻ هو ۽ اهو
نه ممڪن آهي ته ڇمڪندڙ جون ٿڌون وڌيڪ ڇوڻ ڇڏيون هجن ڪلا ڇو هڪ آڪرشن
روپ هو لڌاڻ.

سڀها ڄاڻو سهڻا، سڀها سندن وار،
ٿو ٿي ٿوڻ ڪڙا، گهر سڪائڻ وار.

سنڌ ۾ اڪثر ٻولن ۾ اهو عام رواج هوندو هو، جو گهر ۾ ڪار جو ڏاڍو ڇاڙهي
ڪڙا ٿوڻي هلندڙون هيون ٿڌي يا ٿڌا جي ڪپ ٿي، ۽ پوءِ ڪڙا نه ٿوڻي
نه اڳر پوءِ سڌان نه ڪندڙون. ڪڙا ۽ وار اچي سڪائيندڙون هيون گهر ۾، ڇو ته
هر ڪنهن گهر ۾ ڪنڌو اڳڻ هوندو هو. هفت هندستان ۾ اهڙو سڪ نه هئڻ ڪري،
يا اهن سمن ڪري ڪڙا ٿوڻي کي ٿڌا ٻڻ يا گهر اندر ٿي ٿوڻي ٻاڻ استري
ڪري ٻاڻا ٻڻ.

ڪڙا جي ٿڌا ٿي ٿوڻا هئا ته گهر ۾ اٽل علائق جو نه رواج هوندو هو ۽
لڌڻون ٿوڻي وڌاڻن استريون مهل ٻڌائي پيون ست ڪڍيندڙون هيون ۽ جي ان
ويل سڀهي ٿڌ ڪڍڻ جو هرس اچي وٺن ته پوءِ ٿڪ جي پرواهه نٿي ڪن
ڪندڙون هيون.

سڀها ماڻهو سهڻا، سڀهو ست ڪٽڻ،
اڳر جي اوت ڪري، ترسي ٿڌ وجهڻ،
ٻاڻن رکي ٻاڻن ۾، ٿا ٻاڻون ٻڌ ٿيڻ،
پيت نه پئي ۽ ڇوڙ، سرون سرور ٿيڻ،
مولڪي موهو ٿن، جنکي ٿڌ ٿڌاڻ جا.

سنڌي استريءَ ڏانهن اشارو ڪرڻ کان پوءِ، سنڌي پڙشن ڏانهن اهو اشارو
ڪيو ويو آهي ۽ خاص ڪري ان ڳالهه کي وڌيڪ پٿرو ڪيو ويو آهي ته سنڌين ۾
ڪنهن وقت اڻڀڳي اوڀر جو رواج جان ٿان وڌيڪ هو. (اهو نئين هاڻ وري سنڌين
۾ نه آهي.)

اڏاري لال جو رهاڻو، سڪو سسپا ۽ چمچ نه پڌرا ٿي چڪا آهن، پر ڪوھ ٿي لو ٿي پاڻا جو رواج هيٺين ساڳيءَ مان پڌرو ٿو ٿئي :

ٺارءَ واري ڪوھ ٿي، جيت لڪ وھي لو ٿي،
 ٺار نه منھنجو اچڻو، وھي نه موٽي،
 سھڪي ڪرمان ٺار لاءِ، چوئين ٺار چو ٿي،
 ڪري يا ڪو ٿي، آهيان پنھنجي ٺار جي .

ٺار جو اشارو صرف پٽيءَ ڏانھن آھي. خاص طور ٺارءَ واري ڪوھ ڏانھن اشارو ڪندي سنڌي جي جاگرافيءَ تي نظر ٿاڻي ٿو ڪري. اهڙي هڪ ٻي ساڳي اھي :

اچو پاڻي ڪوھ جو، لڪ وھي لو ٿي،
 ليئگر پيرو نه پڇجان، مٿان ٺار وھي موٽي،
 ڪري يا ڪو ٿي آهيان پنھنجي ٺار جي .

سنڌي ڪم جا ڦڙت ۽ چست ٿين ۽ ڪم ڪندي هو ٻاهران ڏليا ڪي ٻاجھي وڃن. اها ساڳي اڄ جي به ٻار گھڻو اچي ٿي ۽ پاڻي ٻارن ڏنڻ استرمان جي وانھن ان کي هن ريت پڌرو ڪيو ويو آھي :

اچو پاڻي ڪوھ جو، پندرڻ نه ٺار،
 ساھ نه منھنجا سڄڻان، پاڻي ۽ واريون نه،
 نه ٺاڻين نه ڳالهائين، ڏاڍا ماڻهو ٺيھ جا .

سنڌي ماڻهو

سنڌ جي سڪ ۽ اڪير کي صرف سنڌ جي شهرن ٺاڻين محدود نه رکي، ساڳين ڏنارن سنڌ جي ماڻهن جي به ساڳي ڪٽي وٺي ۽ اهڙيءَ طرح ساڳي ڪرڻ ٿي ساڳين جي حقيقي معنوي ٻڌڻي ٿئي.

سنڌي استريون نه روپ نه لاڙون ٿين ۽ نه وري سولھن سينڪار به ڪڏهن پٺيان رھجي وڃن. هو بدن به نه ٻريل پر اڻڀوليون ڪين لڳن. سنڌين روپ جا ٻاڏن ٿين، سنڌين ٻڌڻا ٻڌڪ ٻڌن، ٻڌڪ ٻڌڪ ٻڌن، آڃا موھيندڙ ويس وڃا ۽ ڪشش ڪندڙ سندن چٽيون .

ڏيکاري ٿي، اڄ ڏيکاري ٿي، جي ڪم ٿي،
اڄ تارون پٽيم ٿي.

ڏهن ڏهن رات الاء جي، باقسي اچن واهن،
نو چو چڻي ڏي، جا ڏنل ڏيکاري ٿي.

تارون جو اشارو ڪڍل آهي ڏيکاري ٿي ڏانهن. ڏيکاري ٿي ڏيکاري ٿي
ڏيکاري ٿي ڏيکاري ٿي، ان جو سبب اهو ئي آهي جو ڏيکاري ٿي ماء ماء
ڏيکاري ٿي ڪم ۾ ساڄو هٿ ٿي.

سڌ جا واپاري ڏهن ڏيکاري ٿي ڏانهن ۽ ريل گاڏين رستي ڏانهن
ڏانهن سڌ ڪرڻ لاء سڌ ۾ ڪراچي ٿي هڪ سڌر بندرگاهه هون، جنهن لاء سڌين
کي لاء هو ان جو نوبت اچي هٿن ٿي ملي:

ڪم ڪراچي ڪوڪمان، اڄ بندر بندر،
اڄمان اڄمان آڳ ڏيکاري، پٺيان ٿي ٿي،
مهدجي ڪوڏ پٺاري، مهدجي ڏهن لاء سڄاڻ ڏيکاري.

آڳ ڏيکاري جو اشارو ٿي اهي ڪارڻ ڏنل آهي جو سڌ جي ڪنهن به حصي
کان ڪراچي اچڻ لاء ريل سڌ ٿي هڪ سڌر واهڻ هوندو هو، پر ڏهن ڪا سڌري
يا ماڻا پنهجي اچي يا پٺ ڪي ڪراچي ٿي ٿي اڄمان اڄمان لاء اچي ڪارڻ سڌري هئي
ٿي ريل گاڏي ڪي ٿي ساڳي وسيلي چرندڙ هئي:

ڏهن گاڏي ڏهن ڏيکاري، ڏهن ڏيکاري، ڏهن ڏيکاري،
ڏيکاري ٿي ٿي ٿي، ٿي ٿي اڄ پنهجي ٿي،
ڏيکاري ٿي ٿي، ڏهن ٿي ٿي ٿي ٿي.

ڪم ڪم ٿي ساڳين ۾ انهن شهرن جا ٿي ٿي ٿي، جتان جا سڌري
ٿي ٿي ٿي ٿي.

ٿي ٿي ٿي ٿي ٿي، اڄ ٿي ٿي ٿي،
ٿي ٿي ٿي ٿي، ٿي ٿي ٿي ٿي،
ٿي ٿي ٿي ٿي، ٿي ٿي ٿي ٿي.

سڌ جي انهن خاص هنڌن ڏانهن ٿي اشارو ڪيو وڃي آهي، جنهن مان سڌين
جي رستن ڏهن ٿي. سڌين ۾ ڪو به ٿي پاس پاس جو رواج عام هو
ٿي آهي، جنهن مان سڌين جي لال سائين ٿي شاهه ۾ وشواس جي ساڄو ٿي ٿي.

گرايش، هراس، آمهش، سستيش، مههش جهڙا ٿاروڪ لالا رکائين يا نه هرڳو فلمي نالن جي پٺيان ٻيا ٻولڻا ۽ ٿي ٻولڻا اشوڪ، دليپ، راجڪمار، ريتا، ساڻا يا ائين. ان ريت هڪ ان پڙهين ڪاڇو اسان وٽان اصلي لالا نه بڻهه ڪم ٿي ويندا.

سنڌي ساکيون ڳاڻڻ صرف شادي شدم عورتن جو ورثو ٿي رهيو آهي ۽ هو ڪنوارن جو ڪم ۽ جو ڪم ڪي نه آهي لکائين ۽ نه ٻڌائين.

ساکين کي سندن مطلب ۽ رٿا الوار ڪيترن ئي وڻڻن ۾ ورهائي سگهجي ٿو، جهڙوڪ حب الوطني، ساجن جي سار، ماءُ جي ممتا، اک اچي هموت وغيره. ساکين ڌنارن وٽان سمجهڻ جا احساس نه پرڪهت ٿين پر سنڌي رهڻي ڪهڻي ۽ طرف ۾ اشارا ملن.

جن لائنن جي ٿال ۽ ڀال ٿي ساکيون ڳاڻون وينديون آهن، اهي اڪثر هوندا آهن:

واڻي، واڻي، مهنڊو مهنڊو، مهنڊو مهنڊو.

ٻا

سوڀل ٻيٽ سمنڊ، سوڀل ٻيٽ سمنڊ.

ٻا

ساڳي ڏيان سمنڊ، اڄ ساڳي ڏيان سمنڊ.

ٻا

ڦليلي جي ڪپ ٿي، اڄ ڦليلي جي ڪپ ٿي.

پهرين پهرين عورتن هٿاڪو ڪري وهنديون آهن، ٻوڏ لاهه رکنديون وڃن ٿي ۽ چار عورتن ڇهڻ ۾ اوهه جا چلا پائي، ساڳي سر ۽ ٿال سان لاهه وڇائينديون ۽ لائن جي ست ڪنڊيون. ساڳي ئي سر ۾ سهڻي استريون اها ست وڇائينديون. پنج اک دفعا ست کي ورور ڪري دهرائينديون ۽ ٻوڏ هڪ عورت ساڳي شروع ڪندي، وري لائي جي ستن جو ٿڪو ٻولندو ۽ ٻوڏ ٻي عورت پهرين کي سندس ساڳي جي موت ڏيندي. انهن جڏهن ساکين جي برسات وسط شروع ٿئي ته پاڪن ۾ ساري رات نه گذريو وڃي.

ساکين ۾ حب الوطني ساکين ڌنارن ٻڌو ٿو ٿئي نه ڪڏهن به سنڌ سندن جي دل ۽ دماغ سان وسري ڪانه سگهندي. مرد نه پري رهيو پر ڪنهن وڏو استري ڪان ئي وڃي سنڌ بابت پڇو نه ڪين نه هو توهان کي ٿي چوي:

پنجواڻي صاحب هميشه هندو - مسلم اڻڻا ٿي ٿي. لکنئو رهندو ۽ پنهنجا
وڃار پنهنجي ڪندو رهندو. ٿي. وي. مالڪيت ۾ هن صاحب چيو هو: "پار سان ٺهڻ
پندا ٿيندو آهي. اسين ٻه شاه سچل ۽ سامي ڳاڙهن ٿا. اسلامي شهر جو پنهنجي ٿي ٿو
آهي ٻه هندن ۽ مسلمانن ۾ سٺو فرق نه ڪندو آهي. صوفي سڌايت انسان کڻي آيا
آهن. ان ڪري سڄي ڪجهه ۾ ڪجهه ٿي ٿو. مهاراشٽر ۾ مرهٽي پنهنجي ٿا وڃن.
اسين وصال پنهنجي رهندا آهن ٻه - ان هوندي ٿي اسين سڀني آهن ٿا ڳاڙه.
پاڻي ٿا ٿون."

شال پښتون اسلامي سيمه ډلې نه پښتوانې صاحبې چې اها ځايه ولگيې نه ورسره وساريون، نه اسمن ډلې چې څه ډلې به د پش پښتون، نه اسمن ډلې چې سمندې آهرون، آخر پښتون او دوش' چې هغه ډلې چې اندري وروان کيس شريکي چې ډلې ضروري او سمه هان.

”سند و یون جو سو سهر گدھجو سا سکار آ
 سندھو گدھجو سکار آ سو، پتھر باد گار آ
 نو لاء هر دل پر آ شـر کا سدي سما گي،
 گدھجي و حل سان گئي گودت رهدما جي،
 سوچ ايچ گدھجي گدھجو ”رام“ هئي انا جي،
 گدھجي راکھن سا گدھجو ”رام“ هئي انا جي،
 گدھجي سا گدھجو سا گدھجو ”رام“ هئي انا جي“

هو الڀ لٽ ۽ ڪاپڪ هو. سندس ادائن ۽ ڪهاڻي ۾ غضب جو ٿاڻو هو. ٽي. وي. ٽي ڏال ملاقات ۾ شري ڪلميشور ٻروڻيسر صاحب جي واڻهيت لاجور هن ريت ٿي. ”گيت، سنگيت، اولي ۽ ساهتيه ۽ شعر-و-شاعري ۽ ٻيون ڇا مکيه ٻيلو آهن سنڌي ٻاشا، ساهتيه، سنڌيان جون ريتون-و-رسومون ۽ رواج، سنڌين جي سنسڪرتي ۽ سان ٻوڙي ڪرائڻ لاءِ ٻروڻيسر رام پنڊواڻي ۽ ڪي ٻين ڪچهري ٿو. سنڌي اولي، ساهتيه ۽ سنسڪرتي جي نه فقط هن کي گهري ڄاڻ آهي پر هو خود اعليٰ معيار جو ساهتيهڪار ۽ ڪلاڪار آهي.“

منهنجي اها دلي خواهش آهي ته سندس اربا ڪيل ”سنڌو ٻون“ شال وڌي وڃي ۽ اُتي سنڌين جا مڃا ۽ چوڪيون لڳنديون رهن! نه صرف ايترو بلڪ هن سندس اربا ڪرڻ پنهنجا جهڪا مراد آهي شال سا ٿاڻ ٻري!!
ٻريو وڃي منهنجي شال ”رام جي چونڪي“ جي شعرن ۾ ڇو آهي:

”ڇڏهن ڇڏهن مان رام جي چواڪي ۾ ٿو آهيان شامل،
سنڌين جي سرهاڻ هميشه مونکي ئي آ حاصل،
سنڌو جي ڇڻ ڪري زيارت واپس ورتا آهيون،
لڳندو آهي هر ڪو آ سنڌي ۽ جي سڱ جو سال.“

سائين وقت ”سيتا سنڌو ٻون“ جي ٻري ۾ ڪماري وٺا ڪهسواڻي ”لماڻي“ وري هن ريت پنهنجا وڃاڻ نظر ۾ ظاهر ڪيا آهن.

”سيتا سنڌو ٻون ۾ پنهنجو آهي ساهه سڃاڻ،
پنهنجو لاءِ ٿو سڃاڻو سهندو سر السجار،
پنهنجي شيوا آ لشڪار.

سندس ڏيهانگ ٽي سنڌ-عند ۾ غم جي لهر چاٽجي وئي. ڪنهن کي نه سندس وقت ٽي وڃاڻ لڳي آيو. دنيا جسي هر ڪنهن-ڪڙڻ کان شرڏاڻي ۽ غم-ڪهاڻي جا خط ۽ ٿارون اينديون رهيون. هر وقت ۽ اخبار سندس مرڻو ٽي دڪ جو اظهار ڪيو ۽ سندس سڌا بهار گڻن کي سارا هيو. سندس سڌا ۾ ڪيترائي يادگار ٻڙجا شايع ٿي رهيا آهن. لوڪ سڃاڻي ٿو ٻري رام جيئملاڻي ۽ جي خيال ۾ ”ٻروڻيسر رام پنڊواڻي هڪ وڏي ۽ جو لاءِ ڪونهي، هو هڪ سندس ۽ آندون ٻڙ ٻڙ ڪو ڏاڻي لاءِ سمجهڻ ٿو ٻڙ ٻڙ ۽ آندو جو سر ڇهيو ۽ ڪلاڪارن جو زهر هو. هو سنڌين لاءِ نه وردان هو پر يارو لاءِ رشتو لڏي هو.“

نه هون. هن پنهنجي رچنائون دوران ڪڏهن به پنهنجو پرچار نه ڪيو ۽ نه وري ڪنهن
 ساهتيڪ گروه يا سياسي دل جي ساراهه ۾ رچنائون لکيون آهن. هن جون رچنائون
 حقيقي آزمودن ۽ تجربن جو اچوڙ آهن. جن کي پڙهڻ سان مالڪن جي من ۾ آتم
 وشواس، آساواڏي خيال ۽ آسٽڪ بچڻ جا شپ ويچار اچڻ سڀاوارڪ آهن. ٻين لفظن
 ۾ جيڪر ائين چوان ته پروفيسر صاحب هڪ قابل استاد ۽ ڪامياب پرچارڪ نه هون تي
 به ان سان گڏ سٺو ڳائيندڙ ۽ اوچ ڪوئيءَ جو ساهتيڪار پڻ هون. اهو ئي سبب هون
 جو سندس ان لاولن ڏيندڙن ۾ ڇهن ۽ آهي نه آهي ئي فلمون پڻ اڪري چڪيون
 آهن. جي پڻ سندس لاولن وانگر سڦلن جي چوڻيءَ ئي رسيل آهن. نه صرف ايترو
 بلڪ سندس سمجهڻ هڪ تيار ڪيل نظم و پاڻ جو ڪتاب ”سنڌي شعر جو انتخاب“
 اڄ به ساراهه جي مستحق آهي. جنهن مان سندس شاعريءَ جي شوق ۽ نظم و پاڻ ۾
 اڌ پٽ ڄاڻ جي خبر پوي ٿي. هو خود به هڪ سٺو شاعر هون. ملا حظ فرمايو سندس
 ممتاز شعر مان هڪ بند.

”جست هزارين زاهرو ٽڪجي ۽ ٽٽجي پيا ڪري،
 منهن جو ان منزل تان ئي آغاز ٿيندو ٿو وڃي.“

سندس ان قسم جي خوابن کي ظاهر ڪندي سنڌ جي ٻين
 ”موتالاب موهوب“ لکيو آهي :

”لغزت ۽ نياز، ادب ۽ اخلاق جي مجسم صورت ۽ سنڌيت جي پنهنجي
 ساراهائي مون ڪاريگر جي ڪمال کي ساراهيو آهي، جنهن کيس مڙلي خوابن سان
 لوازي ڄڻ روشني ۽ رهبريءَ جو منار ڏيکاريو آهي.“

پروفيسر هڪ يگانو ڪلاڪار هون هن ڪلاڪي پنهنجي ڇيڙن جو اديش
 پوري ڪرڻ جو ذريعو سمجهيو هون. هن ڳيٽن ۽ سنگيت دوران سنڌيت جو سندس
 ڏيکي، هزارين لکين ماڻهن کي آساهت ڪري نڪيءَ جي راهه تي هلڻ جو انوکو
 ڀاڱو سڀڪاريو هون. ڪلاڪي ڪمانڊ جو وسيلو نه سمجهي قوم جي شيوا جو ساڌن
 سمجهيو هون. هو سنگيت - ڪار، ڪرم ڏيئي مندر، اسڪول، پستڪاليم، ٽرميٽي لائون
 ۽ ڪاليج ٻه ڀاڱا ڪرڻ لاءِ دان ڪڍو هون. ان ڪري سندس ڳالهن - وديا جي
 ساڪ ڏيک خواه وديا ۾ اڪتي هئي ۽ هو هر دل عزيز بچي ٻه هون. پڳت ڪنور رام
 جو جامو پائي ڇڏهن هو اچندو هو. اڏهن درشڪن کي جيسي جهومائي ڇڏيندو هو.

جلسا لڳايا ۽ چئتي چنڊ جي مهاڀرپ کي سنڌي ٿيڻون لهرارو. اها رام پنڊواڻي جي وڏي ۾ وڏي ڪار گذاري سمجهي جو هيئر سڄي هندستان ۾ 'چئتي چنڊ' سندن جو ڏينهن آهي ۽ جهولي لعل جو نعرو لکڪڻاف آهي (ڪچراف ۽ راجستان سرڪار نه چئتي چنڊ کي سرڪاري سطح تي موڪل جو ڏينهن ڪري منظور ڪيو آهي). لوڪ ماليه لک ٻڌڻي جي پوڄا مهاراشترا ۾ ٿيلائي نه رام پنڊواڻي ۽ جلسن دوران ڇرڪمن دوران، لهر دوران جهولي لعل جو جهنڊو بلند ڪيو.

هو صاحب ساهت سرجن سان گڏ ڳاڻڻ جو نه ڪوڏو هو. پنهنجي سنگيتڪارن ۽ راڳين سان گڏ هميشه پوءِ ڇرڪمن هڻندو هو. گيت - سنگيت جا پروگرام ٽيئي عام ماڻهن کي مڙج وٺائيندو هو. جهولي لعل پڳوان جي آستتي ڪرڻ ۾ هو سڀ کان اڳرو رهندو هو. سندس پڙيل رڪارڊن ۾ هيٺيون پڇن ڪيس اهر ڪيو:-

”پنهنجي اڙي، اُٿي وڃ سهر لي،
پڻگ ڀاڻان لي مان چنڊ پڙي.“

سندس رهڻي-ڪهڻي سادي ۽ انڊر ڪان ڏور هئي. هر ڪنهن سان قرب وٺيندو هو ۽ قرب جو ڪاٺي هو. ساهڪ ۽ سانسڪرڪ ڪار، ڪرم ۾ هو صاحب هميشه سرگرم پورو وٺندو هو. هُو صاحب سنڌي ٻوليءَ کي لاهر ڪرائڻ لاءِ ٻين ساهتڪارن ۽ اڳواڻن سان گڏ ڪم ڪشي پيو هو ۽ پنهنجي ليکي ليکي نه سر آوڻ ڪوشش ڪندو رهيو. ڪيترائي دفعا هو سرڳواسي جواهر لعل نهرو ۽ مسز لندرا گانڌيءَ سان به ان سلسلي ۾ گڏجندو رهيو ۽ سنڌي قوم جي جذبن ۽ دلين خواهن کان ڪن واقف ڪندو رهيو. نيڪ هن مانجهي مڙس هڻي هڻ ڪهو ۽ اڄ سنڌي ٻولي ڀارت جي 15 اولين روپي گن سان مهڪي رهي آهي ۽ پنهنجي مهڪ ۽ ڪرشم ٿيلائي رهي آهي.

سندس ساهتڪ رچنائن جي هڪ خاص خوبي اها آهي ته اهي سائوڪ گڻن سان ٻڙڙ ۽ آستڪهڻي، آمر وشواس خواه آشاواندي ٻارنائن سان سرشار آهن. پروفيسر صاحب جي خيال ۾ زندگي سارڪ ۽ سمار مڪوي هو. ناولن کان وٺي ڪهاڻين تائين سندس رچنائون ايو جي آهتي آهن. ان ڪري آهڪ آند ٿيڻ ۾ ڪامياب ويئون آهن.

پروفيسر صاحب ڀاڻ کي ڪڏهن به ترقي پسند شاعر سڏائي نظر وٺڻ جو عادي

ساهت ڪيتر ۾ سندس نالو آسريل ۽ لوڪريه ساهتڪارن ۾ نه هو ئي، پر انوکا آزمودا ڪتاب ئي ساهت اڪادمي پوسڪار ملڻ سان سندس شان ۾ چار چنڊ لڳي ويا. ان ڪتاب کيس ڪماليت جي چوڻي ۽ ئي رسارو ناولن لکڻ ۾ هو پنهنجو مت ٻاڙ هو. سندس مشهور ناول قيدي، پدمال، ڏيتر نه چمن، آهي نه آهي ۽ ٻيا وڏي چاهه سان پڙهيا ويندا آهن. سندس لکڻي ۾ انوکو ٽائمر هو. سندس ڪهاڻين جا پلاٽ ۽ ڪردار سنڌي سماج جي ڀالجي جي مدنظر هوندا هئا. سماجڪ حالتن ۽ سنڌي جي احوال اڪثر سندس لکڻين مان ملندو. ڏيتر-ليٽي ۽ جهڙي ڪرسم خلاف جهاد شروع ڪرڻ جهڙا قصا به سندس وچڏان ۾ موجود ملندو. ”ڏيتر نه چمن“ ناول ان جو ثبوت آهي. ناولن کانسواءِ سندس ليکڪ ڪهاڻيون، ناٽڪ ۽ مضمون به پنهنجي ليکي معياري چاپ ڇڏين ٿا. سندس مضمونن ۾ حقيقت لکاري ڪوٺا ڪوت پيل آهي. سندس ٻولي اصطلاحن، ٻهاڪن سان ٻري، سلس ۽ ڊاڪش آهي، جا پڙهڻ سان آروڪ آندڻ ٿئي ٿي. ”سپون“ مضمونن جو مجموعو ان ڳالهه جي ثابتي ڏيندو. ناٽڪ لويس جي حيثيت ۾ به هن جون شيواڻون ساراهڻ لائق آهن. ”سنڌ جا سنڌ“ اصولا ناٽڪ لکي هن صاحب پاڪن کسي ادبي شعور جي چاڻ ڏلي آهي. ”آيو ڦٽون زمانو“ ناٽڪ به پنهنجي ليکي ڪامياب ناٽڪ آهي. ڪهاڻي ڪار طور به هن پنهنجو نالو روشن ڪيو. ”وچتر واقعو“ (ڪهاڻي) ۾ سندس ڪهاڻي لويس ڪڍ موجود آهن.

تدار سان گڏ تدار ڪرڻ ۾ به هن جو نالي مشڪل ملندو هو. هوشيارين زبان پروفيسر هو. هر لفظ چٽي، چٽي شائيتي ڏيک سان ڳالهائڻ، وقت ۽ حالتن پٽالندڙ ٻاڙ کي لهڪاڻڻ رام پنڇواڻي صاحب جي ڪوٺا عجيب آدا ليکجي هئي. پروفيسر لال سنگهه اجواڻي ۽ رام پنڇواڻي ۽ لاءِ سندس ياد ۾ اڪٽل ”70 سال گرهه پوڄو“ ۾ لکيو هو ”رام پنڇواڻي جي شخصيت جو گهڻو اثر ان ڪري نه آهي جو دشمنن کي به دوست بڻائي ٿو سگهي. هن کي ڪا خاص ذات آهي دوست هڪ ڪرڻ جي. سندس سڀ کان وڌيڪ لهڙاڻ ۽ شيا بان ڪار به سڏي سگهجي، اهو آهي ”جهولي لعل“ کي سنڌي ڄاڻي جو نشان بڻائڻ، شري جهولي لعل جي لغاري اردگرد سڄي ڄاڻي کي ڪٺو ڪرڻ. اها رام پنڇواڻي جي وڏي ۾ وڏي ڪار گذاري سمجهجي. جو به ورهيه اڳ ٻولي سڀا جي سهاري هيٺ لئسنل ڪاليج جي ڪمپائونڊ ۾ جهولي لعل جا

پروفيسر رام پنجاوڻي

هڪ انوکي شخصيت

□ بي. ايڇ. انوائٽي

عالمگير ساهتيڪار، پورنگي شخصيت جو مالڪ ۽ يگالي پيش رام پنجاوڻي هن نالي دنيا مان ڄاڻاڻو ڪري ويو. اها پنجاوڻي همد، سنڌ جي عالمن ۽ اديبن کي سٺو صدمو رسيو. رهندو به ڇو نه؟ هو قوم جو نساوڙي خدمتگار ۽ ديش سهرڪ طور پيش هئو. ساهت - ڪيترن پر سندس خدمتون وساري نئون سگهڻ. ڪلاڪار جي حيثيت پر هن صاحب سنڌي ٻولي، ساهت ۽ ڪلا جي واڌاري لاءِ پاڻ پتوڙيو هو ۽ ان مقصد کي ڪمال ۾ رکي، پنهنجي سگهت ۽ ڪلا جي جائن جي اوليءَ سان گڏ، اڪثر ديش ۽ وڏين جا گشت لڳائيندو رهندو هو. سندس ڇوڻ جو عقيدو هو:-

”پهاڙون سي جو نڪرائي، اسي طرفان ڪهتي هئن،

جو طرفانن سي نڪرائي، اسي لسان ڪهتي هئن.“

اڇڙي سدا بهار ساهتيڪار جو جنم 1911-11-20 ۾ لاڙڪاڻي سنڌ ۾ ٿيو هو، جتي سنڌي قوم جو لاهيارو شاعر (جنهن کي شاعريءَ جي آسمان جو وهائو ٿارو ڪري ڪولر ويندو آهي) ڪنڊيٽ ٻيوس پنهنجو ناماچار ڪيو هو. پروفيسر صاحب کي سندس ڇوڻ مان پري ٿا پراپت ٿي ۽ هو هڪ سٺو شاعر به ٿيو ٿي پر ان سان گڏ هڪ اعليٰ ادب (ڪهاڻي ڪار، ناول نويس ۽ مضمون ڪار) ڪلاڪار ۽ ڪاڪ ٻڻ ٿيو. شاعريءَ جي شاخ تي ڪلاڪاري ڪرڻ سبب ئي پاڻ ئي مخلص

جي سڃاڻپ لاءِ پنهنجي رائي کي ڪافي ليکڪن جي حوالن سان وڌندڙ بڻايو آهي. اُپٽ ”رچنا پرڪرڻا“ جا لفظ جي به مضمون جي سري ۾ ڳنڍڻا اٿس تن کي پورو ٺاهيل ڪرڻ لهي. مارڪسواڊي نظريو ڪنهن به شخص ٿرڙي رچنا کي ڏاند کي، سماج ۽ انهن جي سڃاڻپ ۾ ٿر-ٻرڪي. سنڌي ۽ غير مارڪسواڊين به اهوڙي پرڪ اُچ ٺاهڻ پئي ڪئي آهي. اڻڏوئي وڏو مضمون ”شاهه“ ئي آهي اهو پهرين بهيڻي ۾ هڏي ڏنڊڪٽورٽ جي لطيف سهيڻار ۾ پڙهيو ويو هو جتي ڪجهه تنقيد ٿي هئس. ان مطابق ليکڪ کي ڪجهه سڌاري ڇواري اٿس جو هاڻ شاهه ئي لکيل ٿرڙي پسند ٿيندو وارن ليکڪن ۾ هڪ وڌيڪ اعزازو لڳي ٿو. ان ۾ ٻڌايل آهي ته ڪنن شاهه پنهنجي ڪلام ۾ پنهنجي وقت جي سماجي حقيقت جي عڪاسي ڪئي آهي ليڪن ان مضمون جي ٻيٽ ۾ سامي ۽ ٿي لکيل مضمون هن سان بهي اصافي ٿو ڪري. ڪيرت سامي جي ڪوٽا کي آتمواد ۽ ويڙاڻي جي ڪوٽا ٿو ڪولي. جيڪا وڏي غلطي آهي. ڇو ته هن پاڻ نه ويڙاڻي ڏنو ۽ نه سلوڪن ۾ ان جو پرچار ڪيائين. سامي ۽ ڪوٽن ڪهڙين ٻاڪڊين پهرين، ٻوڙ، ڪنڊڙن، مکي، چوڌرن ۽ نصيبين ۽ ٽنگڊل وارن جي زبردست اُوڳهڙ ڪئي آهي. اها رڳو ويڙاڻي ۽ آتمواد جي ڪوٽا ڪانهي. ان ڪوٽا جي اُچ به مناسب آهي. ساڳي طرح ”خالق ۾ خالق ڏسڻ“، ”مسجد ۽ مڙهي ۾ شرڪ نه ڪرڻ“، ”ويڙن جو وادي نه ٿيڻ“ وغيره سامي جي ليکڪ جا دليري ويچار آهن ته اڄ به مناسب رکندي آهن. ان زماني جي سڃاڻپ اولين جي ڪوٽا کي اڪثر ڪري ڌرم ۽ اخلاق جي اوت وڌي پوندي هئي جڏهن سامي نه ڇا پر ڪير ۽ سچل جهڙن شاعرن به ورتي. انهن ٻانهن جو نه اڄ به اٿس آهي. ان ڪري سامي ڪي آتمواڊي ۽ ويڙاڻي ڪوي چوڻ يا پوئتي هٻارائڻ لاءِ وانگر سامي ڪي ڪوي نه سمجهڻ ۽ سنگيت ڪان اُڻڻاڻ ڪوٽڻ پنهنجي اُڻڻاڻي ڏيکارڻي آهي ڇو ته ان ۾ سنگيت آهي پنهنجي ڄاڻ سامي ڪي هئي جو هن اڪثر سرن جا نالا به ڏنا آهن. ان ۾ ڪوٽا جون خوابون آهن ته سنڌي جون به جهلڪون آهن جڏهن 25 سال اڳي مون هڪ مقالي ۾ لکيو هو. ڪيرت جا باقي به ليکڪ ساهتڪ اوسر وارا رواجي معلوماتي آهن.

ليکڪ جو نوٽ: هي مضمون ريڊيو سماليو ڇڏا لاءِ لکيل هو ۽ پراڊ ڪاسٽ ٿيو هو. جنهن ۾ هڪ ڪتاب 1986 سال جو هو جو ڪٿي سري الوار ٿورو سڌاريو اٿم.

- اُتم

محاري : عداوتِ محاري ، کئی اس۔

۱. هونجندائيءَ وانگر سرگرم ليکڪ آهي هاري همڻاڻي، جيڪو راجستان جو
 ٺٽي اديب آهي، جنهن پنهنجي اول لوڻن ۽ ڪهاڻي لوڻن ۾ چوڻي جاءِ حاصل
 ڪي آهي. ان جو ٻيو ٻيو ڪهاڻي ۽ ٻيو آهي. سندس ٽازو اڪٽل ڪهاڻين جو
 ڪتاب آهي ”ڪجهه نئل نئل“ ان ۾ 14 ڪهاڻيون آهن جن مان ڪهاڻيون استري
 جي رشتن سان جون ڪهاڻيون آهن ۽ ٻين جي بخوبي ترجماني ڪن ٿيون.
 جي اولي ۾ دلڪش ۽ دلچسپ آهي. ڪهاڻين ۾ آهي ان استريون آهن جيڪي
 پراڻا جي پيروا ۾ ڪري اڻٽي پنهنجي وهن ٿيون وڃن. جن ”احساس“
 ٺٽي جي ”سمما“، ”بي زبان“ جي ڪلان ۽ ”ڪجهه نئل نئل“ جي سوال. پير
 ڪو ٺٽي لاءِ وڻجڻ ۾ ”پرش جي مدور ٿي هميشه“ (استري ڪي) لالچاڻي جي
 ي آهي ”صحيح ڪولهي ڇو نه استري ٿي پرش ڪي هرڪائيندڙ ڪي وڻي آهي،
 ڪهاڻين هن جي هار سينگار ٿي زور ٺٽي مان به ظاهر آهي. هنن ڪهاڻين جي
 ۾ ”انڌي امڇي وڻي“ جي مکيه ڪردار جي پٺي سٺي گهر-گرهستي ٺٽي ڪارڻ
 جيڪو شراب ۾ خراب پئسو پيو لٽائي ۽ سالگرهه ٿي ساڙهي وٺي ٺٽي لاءِ
 ڪو ٺٽي ٺٽي. پير سڄي مڇو وڃي جي بهترين ڪهاڻي ۽ اڪ آهي ”مٽي
 ۾ جي“. اڪ وڻجڻ جي درد جي عالمي ڪهاڻي آهي ۽ ٻين ليکڪن جي
 ليکڪن ڪهاڻين ۾ هڪ وڻجڻ لاءِ آهي. ان ڪهاڻي جو ڪردار ”لڳو“
 اڪ وڻجڻ لاءِ آهي، جيڪو سندن ڪي پنهنجي جيڪل سنڌي ۽ ان جي
 ۽ ڪي نه وڻجڻ لاءِ وڻجڻ وڻجڻ.

هري همٽاڻي والڪر راجسٿان جي سرگرم ليڪڪا آهي ڪملا گوڪلاڻي،
جيتوڻيڪ اڃا تڏهن آرٽلڊز آهي تہ، هڪ ئي وقت ڪهاڻيءَ سان گڏ تھذيب
صوفي تي بہ قلم هلايو اٿس تہ سيمينارن ۽ ٻين سرگرمين ۾ بہ ڀاڱو ملهائيو اٿس.
يا جائزي جو تہ هن هونءَ ئي اٽڪاليو ڪم آهي جنهن جي اسان وٽ اڳاٽ آهي.
تہ ڪملا سڄو ڪتاب ”راجسٿان جي سنڌي ساهت جو جائزو“ لکي تہ اها
لائق ڪوشش آهي. خاص ڪري جڏهن اهو پڙهجي ٿو ته راجسٿان جي
هي ساهتڪارن جي ڄاڻ ڏيندڙ پٿرون ڪتاب آهي. هن اُن لاءِ تہ رڳو مڃت
وڃ سان اٽڪ ۽ حقيقتون هڪ ڪيون آهن پر ڪٿ ڪندڙ تبصرو بہ ڏيو
ي. اها ڪٿ ۽ پرک پڙهجي سگهي هڪ تھذيب تي بہ آهي. اُن ۾ اسان جا جهونا

سماعت کي پنهنجي هڪ ويچار ڏارا آهي، جنهن سان ضروري ناهي ته ڪو سڄو سمجھڻو شامل ٿئي. مثلاً هو سمجهي هندن ستائين کي آراءِ تو سمجهي، جي پـاعـران آيل ناهن. سوال آهي ته ٻين وٽن ڀارتي توڙي عربي لائبراريڪارن (اوڪمان، لک سميت) ڪيئن آراءِ کي لاءِ کان پـاعـران آيل ثابت ڪيو آهي. ساهڪ ليک سرديسي وارو لاهيائس سٺو آهي، پر شرڪار رس وارو مضمون ان جهڙو ڪامياب ڪونهي، ڇو جو ان ۾ هاڻوڪن شاعرن مان عزت، دلڪير، شيار، وفا ۽ سڳن آخوڄا جي لکيل شرڪار رس وارين ڪوئالن جو ذرو به ذڪر ڪونهي. رڳو ٻن نامعلوم شاعرن -- پٺا ۽ لسيداس ٿرندا جا مثال ڏنا اٿس. ان کان سواءِ امڪان ڇو ٿي ٿو ته ”صوفي شاعرن جي اُتر هيٺ هندن جي پڳڻي ڪاوه ۾ ڪام واسندا جو دخل ٿيو.....“ ۽ ڪام واسي، شرڪار رس مسلمانن دور جي اڀڄ (پيدائش) آهي. اهو صحيح ٿو لڳي ڇو ته اهي شرڪار رس واري ڪوٺا ڪاليداس، جڻ ڏيو وغيره ڪوٺن سندس ۾ اڳتي رچي هئي پنهنجو اُتر ٻيو جي پڳڻي ڪاوه ٿي به ٿيو. ڪيئن به هي ڪتاب لاراضي مضمونن جو هڪ اهم ڳٽو آهي.

ڳرائس جو ٻيو اهم ليکڪ آهي ڪيرت مورچند/ڻي هن لئڙ جي هر شاخ تي قلم هلايو آهي ۽ لوري وقت کان نه انتهائي ۽ نه محدود ٿي به ٿئي ليک لکيا آهن جئن 1985 ۾ هڪ اهڙو ڪتاب ”بصرو“ نالي ڪنڊر اٿس پر ان ۾ نه لوري نه محدود ۽ بصرو ۽ نه انتهائي آهي. ان کان گهڻو بهتر ان سال ۾ لکيل لائڪن جو مجموعو ”ملاوت“ آهي. ليکڪ کي پنهنجو سامع رچڻ جو رخ آهي، جهڪو حقيقت نگاري وارو آهي جئن ”مهاڻ ۾ چوي ٿو“ ساهڪار سماج جو انگ آهي. هو پنهنجي مسئلي يا سماج جي مسئلي کي رچڻا ۾ کڻي سگهي ٿو. ڪٿا وستو (وشير) رچڻا جي آئو آهي.

ڪتاب جي 5 ايڪاڪن مان هڪ مدائي آهي ”هوليءَ جو چرچو“ جنهن ۾ ٻئي ٻئي جي وهوار جو به چتر آهي. اهو ۽ سڀ کان وڌيڪ ڪامياب آهي ”ملاوت“ ۾ جيڪو ٻئي ٻئي ۽ وڏا مالهائيءَ جي روشن باب آهي. انهن ۾ لائڪن جو ”ليلا چيسر“. اهي ٻئي لائڪ اسٽيج تي ڪامياب واپس آهن. انهن ۾ لائڪن جو مکيه ليک گهٽو سڄاڙڪ ۽ چيسر آهي. ڪردارن جي ا. ڪتاب آهي. باقي ٻه ايڪاڪي ”مٿا“ ۽ ”ننل سمن“ اهڙا ڪامياب ٿي لکيا. هي هڪ سال ۾ ٻيو لائڪي مجموعو اٿس. ڪيرت لائڪن سان ڪڏهن به پيش ڪيا آهن ته پاڻ

اداڪاري ۽ هدايتڪاري به ڪئي اٿس.

مهڻي ڀٽي ۽ والڪر سرگرم ليکڪ آهي هري همٿاڻي، جيڪو راجسٿان جو هڪ ئي اديب آهي، جنهن پنهنجي ناول نويسن ۽ ڪهاڻي نويسن ۾ جوڳي جاءِ حاصل ڪئي آهي ته اجهير ۾ به ميٽرو پڄاڻي وٺو آهي. سندس نازو ڪٽل ڪهاڻين جو مجموعو آهي ”ڪجهه نئل نئل“ ان ۾ 14 ڪهاڻيون آهن جن مان گهڻيون استري برش جي رشتن نائن جون ڪهاڻيون آهن ۽ زندگي جي بخوبي ترجماني ڪن ٿيون. انهن جي اولي ۾ دلڪش ۽ دلچسپ آهي. ڪهاڻين ۾ آهي ته استريون آهن جيڪي مان مراد جي پيرواھ نه ڪري اڳتي پنهنجي وه ٿيون وڃن. جنهن ”احساس“ ڪهاڻي جي ”سپينا“ ”بي زبان“ جي ڪلان ۽ ”ڪجهه نئل نئل“ جي سوانا. پيرو ليکڪ جو نال اهو ويچار نه ”برش جي مندولي هميشه (استري کي) لالچاڻي جي هوندي آهي“ صحيح ڪونهي ڇو ته استري ئي برش کي هراڻيندڙ مڃي وٺي آهي، جا حقيقت هن جي هار سينگار ڪري زور ڏئي مان به ظاهر آهي. هنن ڪهاڻين جي پيمت ۾ ”آلڙي آهجي وٺي“ جي مکيه ڪردار جي پٺتي سٺي گهر-گرهستي ڏيکاريل آهي جيڪو شراب ۾ خوب پئسو پيو لٽائي ۽ سالگرهه ٿي ساڙهي وٺي ڏئي لاءِ دوست ٿو پئسا ڏيس. پير سڄي مجموعي جي بهترين ڪهاڻي ۽ لک آهي ”مٽي موري جي“. اها ورهاڱي جي درد جي عالمان ڪهاڻي آهي ۽ ٻين ليکڪن جي اڳڀر لکيل آهڙين ڪهاڻين ۾ هڪ وڌيڪ واضعو آهي. ان ڪهاڻي جو ڪردار ”لڄو“ هڪ اڻ وسرلڙ نائڪ آهي، جيڪو سنڌين کي پنهنجي جيڪل سنڌڙيءَ ۽ ان جي اوليءَ کي نه وسارڻ لاءِ ورجائيندو رهندو.

هري همٿاڻي والڪر راجسٿان جي سرگرم ليکڪا آهي ڪملا گوڪلاڻي، هوءَ جيتوڻيڪ آڃا ٽئين اسرلڙ آهي ته به هڪ ئي وقت ڪهاڻي ۽ سان گڏ تحقيق ۽ تبصري ٿي به قلم هلايو اٿس ته سيمينارن ۽ ٻين سرگرمين ۾ به ڀاڱو ملهايو اٿس. پرک يا جاڙي جو فن هونءَ ئي اڻڪالڻو ڪم آهي جنهن جي اسان وقت اڻڻا آهي. ان ئي ڪملا سڄو ڪتاب ”راجسٿان جي سنڌي ساهت جو جائزو“ لکي ته اها داد لائق ڪوشش آهي. خاص ڪري جنهن اهو پنهنجي قسم جو راجسٿان جي سنڌي ساهتڪارن جي ڄاڻ ڏيندڙ پهريون ڪتاب آهي. هن ان لاءِ نه رڳو محنت ۽ ڪنج سان اڻلڪ اکر ۽ حقيقتون هڪ ڪيون آهن پر ڪٽ ڪٽڙ تبصرو به ڏنو آهي. اها ڪٽ ۽ پرک پنهنجي سرتي هڪ تخليقي فن آهي. ان ۾ اسان جا جهونا

۱۹۸۵ جي سنڌي نثر جا ۵ اهر ڪتاب

[۱] اي. جي. آئسمر

ڪجهه وقت کان پوءِ ۾ اصلوڪا سنڌي ساهت جا ڪتاب هر سال ۾ 25-30 هس اڪرن لاءِ جن مان اهم اڌ کن ٿين ٿا. سال 1985 ۾ سنڌي نثر جا ذڪر ڪرڻ لائق ڪتاب 10-15 مس اڪڙا ۽ اٺار (شعرن) جا ٽي اڌ کن جيترا مس اڪڙا هئا. مضمون ۾ انهن مان نثر جي پنجن اهم ڪتابن تي تبصرو ڪيو اٿم. انهن جا اهم ٽيڪسٽ ڪچرامب جا آهن - شري گنگارام سمراٽ ۽ ڪيرٽ مهرچنداڻي، ۾ راجستان جا آهن - هري همڙائي ۽ ڪملا گوکلاڻي ۽ هڪ مهاراشٽر جو آهي ڪيرٽ ٻاٻاڻي.

شري سمراٽ لٽهاسڪ ڪوچا ۾ جوڳ ڀڄائيندڙ ليکڪ آهي. هن ئي ان شاخ تي هتي گهڻي ۾ گهڻي فلم آزمائي ڪئي آهي. هن جو نازو ڪتاب آهي ”شيواجي ڪٽيو ڀر.....“ ان ۾ 16 ليک آهن، جيڪي ان کانسواءِ سڀ 30 سال اڳ اخبارن ۾ ڇپيل آهن، پوءِ به اڄ به اهم ۽ اڀياس لائق آهن. ليکڪ جو اديش آهي ديس جي پراچين، مهاتما ۽ ادارن جو چتر پيش ڪرڻ. ڪي ليک لاريڙي، ڪي تهڙي ۽ معارمائي آهن. ۾ اديبي آهن - هڪ فردوسي ۽ ٻيون سنڌي ساهت ۾ شريڪار رس. باقي 14 ليکن مان ڪجهه آهن:-

- (1) شيواجي ڪٽيو (2) عرب لٽهاسڪ ليکڪ (3) عرب ۾ سنسڪرت عالم
- (4) جند ليدڙ ڪرسمون (5 ۽ 6) اورنگزيب جا خط ۽ وصيعت نامه. سمراٽ ڏيکارو آهي ته جڏهن ته اسان جو لٽهاس عرب ساهتڪارن ۽ لٽهاسڪارن جي ڪتابن ۾ به موجود آهي، ان ڪري اسان جو عربي ٻوليءَ سان گهڻو تعلق آهي. پر ڪمال نه اهو آهي جو هتي اسان وٽ اڄ به ڪي تعصبي آهن، جيڪي عربي ٻوليءَ جي لفظن کي آساجي لکڻين کي ڏسي هرڙا هڻڪا ٻيا ڏيندا آهن.

ٻن - نو - شي - لو ٻهٽاسين، جيڪو 3000 لي گهري ۾ آهي. راجڌاني 20 لي پڪي ۾ آهي، آبادي گهڻي؛ سندن ڪو مکي سردار ڪولهي ۾ هو سڌي پاڙهندا آهن. زمين وارياسي ۽ ڪاري آهي. هوا سٺي ٿڌي ۽ ڪڻڪ ۽ مٽر ڄام ٿيندا آهن؛ گل ۽ ڦل وري آهن. ماڻهو رکا ۽ خواخوڙ آهن. سندن ٻولي مٽي، ٻڌيس کان ٿورو ئي ڦريل آهي. ٻڌيس کي ٻه ٻهٽندا آهن. 50 کن سگهارام ۽ اٽڪل 3 هزار پڪور آهن. 20 ڏيؤ مندر آهن، جن ۾ ٻاڻوٽيس مس وارا ويندا آهن. شهر کان 15-16 لي اتر طرف وڏي ٻيلي ۾ شاهي ستوپ آهي جيڪو اشوڪ راجا ٺهرايو هو. انهن جنم ۾ هتي جي راجا ٻڌ کي ستارو هو. ٿورو پري ٻاٿو سگهارام آهي جيڪو ارهيس ڪاٺيان جوڙايو هو. هتان 30 لي اتر - اوڀر ۾ او - ٺن - ڇا آهي. هيءَ راجاڻي 24-25 سو لي گهري ۾ آهي. راجڌاني 30 لي آهي. هتي ٻه ڪو راجا ڪولهي، ٻه سڌ جي آڏان آهي. زمين وڻج واري آهي؛ ڪڻڪ ۽ مٽر ڄام ٿين. ماڻهو خوفناڪ آهن. سندن ٻولي سادي ۽ ٻهٽي ٺاهي. 20 سگهارام ۽ 2000 پڪور آهن. []

Sabhapur Boga, AHMEDABAD.

o o o o o o o o o o o o

”اوائلي سنڌي نثر نرپن رويي - هٿن سرهن گلن ٿان جي هن ادبي باغ ۾ ٻيڙ پالڻ سان اوهانکي پنهنجي سونهاري سنڌيءَ ۽ عظيم ادب جي حسن ۽ سينگار جي اها نه شناس ۽ سڱ ٻهٽا ٿيندي ۽ سندس من موهيندڙ نظاري سان اوهانکي اهو نه لطف ۽ فريض حاصل ٿيندو جو آئينده سڄي عمر بي خود ٻڙن ڇيان گل گل جي سونهار ۽ سڱند تي مسند بڻيا باهر ۽ فريض شناس مالهن وانگر دل ۾ ٻڙ ۽ لمر ٿاڙي ههههه آهن کي پنهنجي ساه سنڱن سار سنڱال ٻا ٿيندا“.

- [براهم جوڻو

”راجا شو - لو - (Shu - t'o - lo) يعني شودر جائيء جو آهي. (شودر هڪ جائي آهي ته شودر). هي ايمالدار ۽ سڃاڻپ آهي. ٻڌ مت لاءِ شردا اٿس. چڱي طرح (ٻڌ) هن ٿوريءَ ئي هو ته هن ديش مان اڪثر لنگهندو هو. ان ڪري اشوڪ راجا سون هنن ئي ستوپ ٺهرائي ڇڏيا جتي سندس چرڻ پهتا. آپ گهٽ (مهان ارهت) هن راجا ۾ گهڻو ٺڪندو هو ۽ ٻڌ شڪشا جو گمان ٿيندو ۽ زهري ڪند هو. هو جتي به نرسو ۽ لڙايون ڇڏيون هتي سنگهارام يا ستوپ ڇڏيل آهن ۽ هر هنڌ آهن.

”سندو لندي سان لڳ. سندو هيٺاهين ڪڇي پٽ تي هزارين ڪٽنب وسيل آهن. اهي ڪنور ۽ اُٻرا آهن ۽ خون خرابيءَ تي هڙيل آهن. فقط مال چاريندا آهن آهن ۽ ان مان ئي پيٽ گذر ڪيندا آهن. منجهن ڪو ٻڙو مڙس (مڪي) ڪولهي. زالون ۽ مرد نه شاهوڪار نه غريب آهن. کين ڇو ٻارو مال آهي ۽ پڪشن جيان ڪشاهه (ڳاڙها) وستر پائيندا آهن، مهانان ٻڌين سان وڙهندا آهن.

”ٻراڻي جان موجب هو ٻي صبر، هٿسڪ ۽ ايرحم هئا. ٻڌ مت جي پرچار سان منجهن ساڄهه آئي. خون خرابي ڇڏي، مڙو ڪوڙائي، پڪشن وارا ڪهڙا پاڻي ٻڌ مت جو آڇرڻ ڪندا آهن. ان بعد ٻهڙهيون لنگهي واپسون، زمالي جي گردش ڪري سندن ڪٽن ۾ فرق آهي. باقي ٻراڻيون رسمون هلندا آهن. جيتوڻيڪ هيءَ رڳيل ڳاڙها (ٻيلا) وستر پائيندا آهن پر کين سداچار جي پرچار ڪانهي، سندن ٻارن ۾ ٻڌ مت لاءِ شردا ڪانهي.

”هتان 900 لڳ ڀڳ طرف، سندو ٻار ڪري، ساڄي ڪناري ان هندي اسين مڙ - لو - سن - لو - (Mu - Lo - Son - P'u - Lu) پهتاسين. اتان ٻن ورهه - لو - ٽين - لو - ڇي - لو - پهتاسين. هي 5000 لڳ ڀڳ ٻي گهڙي ۾ آهي. مڪي شهر ”ڪي لسي - شي - فا - لو“ آهي جيڪو 30 لڳ ڀڳ ٻي ۾ آهي، سندو ۽ جي ڪناري تي ٻن سمنڊ جي ٻي ٻي ۾ آهي. گهر شاهوڪار ۽ سهڻا سينگاريل آهن. جن ۾ اٽلپ ۽ قيمتي مال سامان ڀريل آهن. چڱي وقت کان اتي ڪو راجا ڪونهي، سنڌ جي حفاظت ۾ آهي. زمين هيٺاهين ٻن ڪارائي آهي، ٻي سڄي آهي. ٻن ڪٽڪ ۽ مٿر ڪهڙا ٻوڪبا آهن. اُٻو ٿڌي آهي. مٽي، ٻارڻ کان ٻولي ٿورو ٿريل آهي. ماڻهو سڄا ۽ ايمالدار آهن. ٻڌ مت جو پرچار آهي. 80 سنگهارام ۽ 5000 پڪشو آهن. شهر ۾ شو مندر به آهن. اها ٻي مندر به آهن. هتان لولڪ - ڪپ - لو - ۽ ٻو - ل - سي کان ٿي

ڪار گذارون يا اهاڻاس. ڀارت ڇاڪاڻ ته چين جي اولھ ۾ آهي، ان ڪري چيني ڀارت کي اولھ ڇولدا هئا، جيئن ڀارتي هند معنيٰ اوترو.

ڀارت جو نالو! هون نالو لکيو ته ”اسين ڏسون ٿا ته جدا جدا وڏنالن تيئن- جو Tien Chu معنيٰ ڀارت جو نالو منجهائي ڇڏيو آهي. پراڻو نالو شين- (Shen-Tu) يا هين- (Hien يا Shien) تو (Tou) هو، پراڻي اسان کي شين اچار سان شاملراءِ لفظ گهرجي ۽ ان کي هين- (Yin-Tu) چوڻ گهرجي. هين- مع ڇو لوڪ پنهنجن پراڻن جا جدا جدا نالا کي ڪم آڻيندا آهن (جهڙوڪ: مڱڻ، ڪاڻي وغيره) مختلف پرديشن جون مختلف رسون آهن. ان ڪري هڪ ٻڪر نالو ڪو آڻڻ لاءِ ڇوڪرو سڀني کي وٺي، اسين (سڄي دنيا کي گڏي) هين- مع ڇولدا آهيون جنهنجو اُڪڙ آهي ”چنڊ“.

ٻي هڪ ٻئي اٺڪڙ (IN-TU) معنيٰ چنڊ مليو (۽ اهڙي صحيح آهي) آهي ان جو ڪارڻ به ڏنل آهي ته ”ڇاڪاڻ ته مهاڻا پڻ سڀني مهاڻان ۾ چنڊ چيان ڇوڪڙو ۽ ٿڌو آهي، ڇوڪرو هن دنيا ائين ڪو آهي. اسين ان کي هين- مع (چنڊ) ڇولدا آهيون“.

ان بعد ڪن جو ذڪر ڪرڻ بعد سنڌ سميت لکيو اٿس :-

سنڌ (SIN-TU) - هيءُ ٻڪڙو 7000 لپي (چيني ماپ) آهي، راجڌاني ٻي- شين- پو- پو- لو (Pi - Shen - P'o - Pu - Lo) 30 لپي جي پکيڙ آهي، جنهن ٻوڪ لاءِ ٻئي آهي، ڪڻڪ ۽ ٻاجهري جهڙي ٿيندي آهي. سون ۽ چاندي به جام ٿيندي آهي ۽ ديسي ٺاهو به. ٻنهن رستن، ڪچرن ۽ ٻين جتان وڃي لاءِ وافي زمين آهي. اُت لڏيا ۽ هڪ ڪوٺي وارا آهن. هتي ڪاڙهو، اڇو، ڪارو ۽ سڀڙو لڙڪو جام ٿيندو آهي. مختلف هٿن، ويجهو خواهه پري هيءُ (سڀڙو) لڙڪو ڏوڏ طور ڪتب ايندو آهي. ماڻهن جو سڀاءُ ستم ۽ مڙجي (Impulsive) آهي، پڻ هو (سڀڙي) ايماندار ۽ سڌا سچا آهن، جهڳڙو ٻه آهن. پڻ مع ڪي به ڇڏيندا آهن. سون سڳهارام آهن جن ۾ ڏهه هزار پڪڙو رهندا آهن ۽ ”هين ٻان“ مع جا آهن. سميت عباس ۽ زناڪار آهن. جيڪي سڄا ۽ ساڌو سچا آهن سي اڪاڻ واري هٿن (چاڻن ۽ ٻيلن) ۾ آهن. ڏينهن رات ”ارھت پڊ“ لاءِ چئن ڪندا آهن. ٽهه ٻارو کن ڏور (هندو) مع ٻه آهن.

چيني ساهتيه ۾ سنڌ !

□ گنگارام سمراٽ

چين ۾ پنڌ مس جي ڦهلاءَ کانپوءِ اُتان جا ڪيترا شرفدار پنهنجي ديو ڪرو ڪوٺي پنڌ جي ڇنڊ ڇوڙ ۾ ۽ چينون درشن لاءِ وقت نه وٺي هتي ايندا رهيا، جن ۾ چار وڏا وڏوان به هئا، جهڙي چينون درشن سان گڏوگڏ پنهنجو پاڻا وورڻ به لکندا ويا. اهي آهن: شاهان (400 ع ڌاري)، سنگ ٻن (518 ع ڌاري)، چينون سالڪ (629 ع ڌاري) ۽ انس سنگ (670 ع ڌاري). انهن ۾ ٻيا به ڳڻائي آيا آهن، پر مڪمل اهي آهن، جن جا لکيس ملهه ۽ جهڙي چڪا آهن. انهن چئن مان به فقط چينون سالڪ ئي خاص سنڌ لسٽ لکيو آهي، ان فقط سنڌو نديءَ جو ذڪر ڪيو آهي.

1- شاهيان: هي اصل چانڪ-ان جو رهائڪو هو. اُتي وڏ ڪراٽ واپس ٻڌ جي افوري اوسٽا ڏسي کيس ڏک ٿيو. ان ڪري پنهنجن چئن سالين سان گڏجي ڀارت ۾ واپس ڄا-ڄا ٿيو ۽ سنڌ لسٽ سمجهڻ لاءِ روانو ٿيو. ڀارت ۾ اچي هين سنڌو (SIN-TU-RO) ندي ٻار ڪئي ۽ هڪ دفعو وري سنڌو ندي ٻار ڪئي.

2- سنگ ٻن: هي ٽن هزارن ڳوٺ ۾ رهندو هو، جنهن کي پڪو هوئي - سالڪ سان گڏ ٿاڻاري وي (Wei) وٺڻ جي وڏا رائيءَ اولهه ملڪن (ڀارت) ڏانهن وڏ ڪراٽ آڻڻ لاءِ 518 ع ڌاري موڪليو هو. ڀارت ۾ هين به هڪ هنڌ سنڌو ندي (Deep river) ٻار ڪئي. وري ٻي دفعي به سنڌو ندي (Great river) ٻار ڪئي.

3- هيون ٿسانگم: چيني اوليءَ جي انڪ اچار ٻنڌ ڪري لائن جو شد اچار مشڪل ٿيندو آهي، ان ڪري اڪيلي هن پاڻيءَ جي نالي جا ڇهه اچار ٻنڌ آهن. هن جو مٿل نالو چن-شي (Chin-Shi) هو. هي به پنڌ جي چينون درشن لاءِ ڀارت ڀاڻا ئي آيو هو. ڀارت ۾ اُن وقت سمراٽ هرش ڦڙج ۾ راڄ ڪري رهيو هو، هن جي ڪتاب جو اصل نالو ”س-ٿانگم-س-ٻو-ڪي“ آهي (يعني اولهه، دنيا جون وڏا

○ سنڌي سنگيت ۽ سنگيتڪارن کي اوج ڏيڻ لاءِ جهڙا اڪل ٻاراڻا سنگيت چٽاڀيٽي آيو وڃت ڪٿي هئائين. ان جي فائيدل چٽاڀيٽي ۱- سهوار جي ڏينهن ۾ رکي هئائين.

— اهریء جی چکا چونٺ ہر غراب پائرن کی اہ وسار او .

— سرکار اسان کی نامزدگی دواران عرصہ بطور ذی.

— سنڌي ٻارن ۾ اچي لکهي پتر نه بڻيا آهن مگر سرسوئي (وديا) ۽ دونا (شڪتي) جا بوجاري بڻجن ٿي سوئي ٿي سهاڳو ٿيندو.

0 ٻڌڻي سنگيت سان دانشن ۾ سنڌي ۾ روهانگي سنگيت ڪور.
(اپريل - 1-86)

○ فریدیوم فائیدو - رٹائرڈ ماہرین - وڈوائس - ایماجن - ڈاؤنگ سسٹم کی
ہر کھنڈ کا، جی سوریم ڈی ویڈی.

[27-1-86 گاندی ڈار گاندی]

29, Uday Park, NEW DELHI-110049.

”همنگري جي هڪ ٻالو، مون کي ٿورو متاثر ڪيو. هن چيو ته، لکڻ پاڪستان جي ڄاڻ آهي. هن پنهنجو ۽ پنهنجي صاحب جو خيال رکيو. ناڪر ٻاٻس مشهور آهي ته هو هر وقت لشي ۾ مدهوش رهندو هو. پر مون هن کان چيٽرا ۽ اٽروار وٺا، سڀني ۾ هن اهو ئي چيو ته مدهوشي جي حالت ۾ هڪ ست لکڻ ناممڪن آهي. اهو ئي خيال همنگري جي آهي. هڪ سٺي ليکڪ هئڻ جي لاءِ اوهان کي لکڻ جي هر ٻل ۾ انتهائي واضح ۽ انتهائي صحيح ٿيڻو پري آيو. پنهنجو خيال آهي ته ليکڪ کي جسماني ۽ جذباتي طور تي بيحد صحيح ٿيڻو پري آيو. ادبي اٽالين شايد صحيح ناهي جي گهر ڪري ٿي.“

- گارشیہ مارکھل

لڳ ڀڳ اٺين قطار ۾ اچي ويو آهي (سنڌو گرجر 1986 صفحہ 13).

0 سڃيٽا ۽ سنسڪرتي هڪ وشه جا ٻه ٻاهر آهن. سڃيٽا ٻاهرئين جهون جي وڌيڪ انٽي ۽ سنسڪرتي اندرئين جهون جي وهندڙ انٽي ۽ ڪي ڇڏو آهي. موهن جو دڙو ڀارتي سڃيٽا جو نمونو آهي ۽ رامايڻ ڀارتي سنسڪرتي جو نمونو آهي. سنسڪرتي ۽ سان مڏس سڃيٽا آهي. ڇاڪاڻ ته سڃيٽا جي جڙ خود سنسڪرتي آهي ۽ سڃيٽا سان فقط اٺ سڏبو آهي.

(سنڌو گرجر 1986؛ صفحہ 87)

0 سنڌي سنسٿان ڪي گهرجي ته ٽيليويزن ڪينڊر جي اڌڪارين ڏانهن زوردار خط لکي هن واهي. گهر ڪي ڀورو ڪرائين ۽ وڌ ۾ وڌ سنڌي فلمن کي ريجنل پروگرام ۾ ڇاڏس ملڻ گهرجي. سنڌي فلمن کان سواءِ سنڌي ڦل ليمنٽ لائڪ ٻه ريجنل پروگرام ۾ ڏيکارڻ سکجهن ٿا. هندستان ۾ سنڌين جون ڪيتريون سٺيون سهڻي ڪروپس آهن.

0 اهو صاف آهي ته امپاڊر دواران بالون کي ڇيٽاوڙي ڏي وڃي ٿي، جيئن بليماز کي نشانو نه بڻائين. هيلايت ڪڇ سلامت آهي. ٻه اها سمسٽا ختم ڪونه ٿيندي. نازو الگنڊ جي ڪرڪيٽر ڇو آهي ته ڇو نه بال جي ٺهڙي گهٽائڻ لاءِ ٻچ جي لمبائي وڌائي وڃي.

0 سرڪار شرم جيوي پٽرڪارن ۽ سماچار پٽرڪارن کي انٽر راحٽ ڏيڻ جي باري ۾ قائم بگهار ٻوڙ کي ڇو آهي ته پنهنجون سفارشون جلد ڏي. اڄ راجه سڀا ۾ سوچنا ليدو راجيم منٽري ڏئي.

0 نيلسن منڊيلا جي انٽر راشٽري اوڪيڊيٽا نيلسن جو انٽر راشٽري سطح تي ايحد سڏمان ٿيو آهي. 1984 ۾ هن کي اوليورسٽي آف لنڊن جو آلرري اڌيڪش ظاهر ڪيو ويو. 1979 ۾ ليسوئر جي راشٽري اوليورسٽي ڪيس ”ٻاڪٽوريت آف لا“ جي آلرري ڊگري عطا ڪئي. 1979 ۾ ئي ڪيس انٽر راشٽري سڏيو جي لاءِ جواهر لعل نهرو پرسڪار ڏنو ويو. 1981 ۾ ڪيس گلاسڪو جو ”اٽل سڏمار“ ڏريو. آف دي سٽي آف گلاسڪو ڏنو ويو. روم کي پنهنجي طرفان اوڪيڊيٽا ڀردان ڪئي. ڪيس آلمپيا جو پڻ ناگريڪٽور عطا ڪيو ويو. نيلسن جي مرڻي اسٽانڊن ڪئي وئي.

(جهڙي لال 86-9-8)

هلاچيل (ٻولو) 86-9-13

هندي دؤس - سماروھ - يوگدان - اڏيڪش - مارڪ نيشن - شڪشڪ - ڪارو ڪرم - آڙجھ - سنڌوش ڀرڪار - ڀونڀو - ڪالا ٻاڙيلن - لڀي - ڪلامير - سرڪيولر - اڌل پارڪ - ٻاراج - شوپنڪ - هل اسٽيشن - نرستي - ڪلڪڪ - دور نيشن - چنرل سيڪريٽري، ڊپو ٽي ڊيٽريڪٽر.

ديشن ڀريهي (مچي) 86-9-21

ڀاڙوار - آڊر ڀوراسا - اڊيوڪس - پتي - مٽرالي - راجدوم - اوڀر - ل - انگو - وچ ڪهاڻ جي هٿي - اڙ ٻارهن ٽي وچ - آلو جو پٿر - چٽو ٿيل - لڪي - پٿر - اول بالا - اڊيوڪي - رڙو - آب ڀرڪ - اڊيوڪي وڪاس - هلو بدلج - ڪهڙي باغ جي موري - چڙها گهر - رانگ امير - بات روم.

چووالي لال (احمدآباد) 86-9-22

شراب جو شهزادو (Wine Prince) اڊيوڪس - پتي - ڪيٽ پٽل - ڀرڙان مٽري دور نيشن - ڊيٽريڪٽر - مٽرالي - مٽري - مٽري - سون ٽي سهاڙو - پٽي چاهه، آئي راهه - وچ - رنگ مٽج - ٽي جي هيٺان اڀرند - اڀرڪه لگهه پتي - اسلا سڪر - ڀوراشتران - جهانگي - رڀاچتر - رامت - اڪاڊمي - ساهتڪ.

ضميمو 3-

اخبارن ۽ ڪتابن مان نموني طور ڪيڏا ڪيڏا ٽڪرا آهن لفظن ۽ اظهارن جي هيٺان ليک ٿي وئي آهي. جهڪي سڏي ۾ اٿان آهن.

0 وڪاس جي ڏڪر جوڳي ٻالھ، اڊيوڪس ۾ اسان جي حامل ڪيل ٽڪري ٿرڻي آهي. سن 1960 ۾ راجير ۾ 3600 جهٽرا اڊيوڪس يونٽ 365 ڪروڙن جهٽري ملھ جو اڻڀادان ڪندا هئا. تنهن جي ڇڪھ، ٽي اڄ 8700 کان وڌيڪ يونٽ 12000 ڪروڙ روپي جي ملھ جهٽرو اڻڀادان ڪن ٿا. اڊيوڪس ايرواضين ۾ ٻڌ ٿي ٿي آئي آهي ۽ ان ڪپڙي اڊيوڪس جهڪو عرصي کان اڳرو اسان رکندڙ هو تنهن ۾ انڊيئٽري ڪمپاني، پيٽروڪيمڪل، فارماسوٽيڪل، اليڪٽرانڪس ۽ ٻيا ڪهڙا اڊيوڪس شامل ڪيا ويا آهن. راجير ۾ ٽي رھل اسٽورٽا اڊيوڪس شائتي، رابار وڪاس لاءِ وهڻارڪ لٽھون، ٻيلي جي سٺي حالت ۽ اڊيوڪس وڪاس کي سرڪر ٻڌائيندڙ ٿڌو سان گڏوگڏ ٿيل ۽ گئس جي ڪوچا جي ڪارڻ ڪڍاس

راڄڌاني، مانڊي، ڪاٺيا ڪلپ،
پرسنل، سلب، ٺاس، ليول،
پوسٽنگ، آراسف، ڪنسل،
چيمبر، لائين، سيڪريٽريٽ،
پرائيويٽ،
ٽري،
ٽي اسٽال، ويٽنگ روم،
سهيڊ ايڪس، ڪوارٽر،
ٺاريل، ٺور، ٺيل، ٺسڇارج.

(34) گوبند مالهي سنم، اينڊ پٽر، رڪوالو، گهرڻا.

(35) گدو سامتاڻي لهي، همدردانو، ڪينڊيل، سڄل.

ٺاريل، ٺور، ٺيل، ٺسڇارج.

ضميمو ۲-

هتي هندستان جي جدا جدا هنڌن تان اڪرلڙ سنڌي اخبارن جي هڪ هڪ
پرچي مان چرلڊي ڪڍڻ لفظ ۽ اظهار ڏنا وڃن ٿا.

گاندھيتام گانڊيب (گانڊيتام) 1-86-27

جنتا جماردن پريشد، ڪينڊر، اوچ پند، آدر، اينائن، سمپورڻ، ڪفن اوڙڻ،
مهامٽري، سهايوٽي، شتابدي، انٿاسڪ، مائر سنسٽا، پشاسڪتي، سنٽروا سنڪرامي،
پاشڻ، وڌان سها، سميت، ٺرامت، پرمڪ، ورڪرس، سرق شري، اوچ ڪوٽي، اڪل ٻارٽ
فيستبول، مهاڻسو، هارڊڪ، ٺريڊم ٺائير ٺارمڪ.

هند و (اجهير) 3-86-5

هنگامو - دلگا نساد - طلاق شدا - ٻارو وڙير - ڌرم اريڪشيتا - آلوچنا - رپورت -
لهجي - راشٽر - پٽين (سٽسن) - مڪت - پورو سميتي - ٺوا - ساڃهانڻ - اڏيڪش -
ڪارڻ ڪرنا - ڪارڻ ڪرم - سنڪهوش - سمارڪا - پوجنا - ٺاميو - زن - اڏ گهائڻ -
هارڊڪ - درشڪن - وگيانڪ - ڪيلاڙي - جل ٻان - ٺروچن - سماجڪ پاشا - وگيان -
انٿاسڪ پاشا - وگيان - ورڪ شاپ - انواد ڪلا.

زندگي (احمدآباد) 9-86-13

هالاڪ - ٺير - بلجياز - بلجيازي - اوپندر - پالنگ - بالر - پارٽي - رليگ ڏيکارڻ -
زبادو - سيرياز - سهندو ساڪار ٺير - فيلڊر - ٺيسٽ (ڪرڪيٽ) مڃڻ - پڇ - سامندو
ڪرڻ - ڪرڪيٽر - تعليميت اجهير - چالس - پڇيڪيٽ - سنڪيٽڪار - لائيف اجهير -
پند اڏيڪاري.

- (16) پوڊيم ٻرڪاش
درشيم (ظاهري)، اندرشم، ساڪار،
گند، ديم، لالو، ڪالهنڪ، چرم
سهما، لائي، پري، اڇاڻل،
لشهاب.
- (17) ويڙهو رفيق
لنڊو، مڪابازي، ٽنڪن، مهرد،
سالو (ڪار)، ڪار (ڪجراڻي)،
ڪار، ڪرا، پٿرڪار، چلائڻ،
ٻاٽي ٿري وڃڻ، ڪوهجي رهڻ/
وڃڻ، درد ڪرائڻ، ٽڙڪڻ.
مسيحا، ٻاٽي ٿري ڇڏڻ،
شهزادواري.
- (18) هري
همٿائي
- (19) ڪملا
پخته يا ٻاٽي
- (20) هريڪانت
اڀرائڻ وارو، ساڪياڪار، ڏيڍي،
سمهرڪ، رهسجهي، چيٽدا، آتم
سنگهرش، ساهتي، چرچا، لوگدان،
لهجي يا ٿرا، ويدنا، پوسنگ وشته.
- (21) ٿيرت
چانڊواڻي
چنڊ، لنڊو، پاڪيت مار، اوڪ،
ٿري طرح ڪهچرائڻ، سالو (ڪار)،
چنئيءَ جو ڪير ياد اچڻ،
آلس هڙڻ،
ڪالڊ، لهجي، وناش،
يڪايڪ، تهجڻ، اوڍڻ (برقعاً).
پريوار، سڪيت، ڪيلڻ، بات چيت،
سڪريت سلڪائڻ، سڪريت پيڻ، ڏوران
ڇپيل، ٿير ٿير، پريڪيا.
- (22) ڪيرت
بابا ٻاٽي
- (23) موڌياڻل
جوڌواڻي
اسٽاف روبر، روٽن،
رسپور.
- (24) هريش
واسواڻي
لاڻيت آف ٿيڻ، پاور آف
ٿيڻ، ٽرپ، ڊالرس، لائينس،
ڪليڪ، انٽڪ، سائرن،
ڊمپ ڪرڻ.

شولم، چېچاچي.

اچيټ، پوزيشن، لټول، ډال،
مهې، ډگډې، الكل، ډالس،
پرامس، پرمه ډي، كورس
(ځاډو)، كاك ټيل.

آكرشك، مسميا، كړلوي،
واوسټ، پاوهيڅ.

(9) گوډال ټكو

ډوډو گرانس، سټمېك ډول،
آرټچېډې، مليو ټر، چدرېشن،
وگنس، هوټلس، گسټس،
ډائوس، كلسټور،
فلاډ اوورس.

(10) سټيش روډزا، مالسك اسټي.

ډوانك روم، كهپاډواند،
لان، آلات ټيځ، مسافرون
فعلی، شاپنگ، كچېشن
گاډون، سټېټرل ټېل.

ډولور له سمانځن، سډكسپ.

(11) حشمت

هرواڼي

هائوس، ولېچن.

چوړو، ګولي چټاځ، ډلګو، ډور،
جی الذکا، سفید، استرو، سټور، پټ،
چهارو، هلز - آډګرو.

(12) چیلسو

لغواڼي

(13) ایشور ډارټي

هارټ اټك، لټېڼ، ټرټك،
چار ټيځ، اسات روم،
انډ پريشر.

وټكېشن، اسات روم،
ېكك، لائېټ، اېټري.

پريچر، ټاك، هچن، كالېك،
ملېنډر چلېنډر، لمېسو،
ډوهو ډالټاځ.

(14) ټاهډ يو

نار/چند/ټي

كندواس.

بالډ ېوسن، چينا چيپټي، چيپټا،
ملځ چان، جهواځي چټځ، چين
پندا ټيځ، سټيڪوځ، ډلډي،
انمارځ، كره راد.

(15) پېچوان اټلاڼي

سُرُڙا اُڙڙا، چوڙي، گنگا اسمان ڪرڻ، ڏرڻ، ڪرڻ، راتي، راتيلي، وشال.	تُرمُت ڪرڻ، لُمت ڊائون ڪرڻ، ٽيپ، ٽيپ رڪارڊ، سيڙسلي.
(2) ايشور چنڊر	سُمت (وڻڻ جي جڳهه)، ماڃن، استمارت ٿيڻ.
(3) ريتا شهاڻي	اُڪار، اوچو، سوڙو، اسم، اُٺار، وارثاڻاپ، ايسا، اڪ نيشنر (هندي، اڪ نيشن) ٽوليوار، سماڻڻ، ڪلندي، ڪيليندي (هندي هنستي ڪيلتي (ادب)).
(4) واسديو موٽي	وڪتا، مٺي، (سنڌي مٺ) اڪيلو، ڪينجڻا، لڊو، ڀاو هڻڻ، ڪينجڻ.
(5) موهن ڪلپنا	ڏرم شاستر، ارم شاستر، سماج شاستر، رچيتا، وائش، اثر ٻڌي، مالس-ٻڌي، ارم (ڏن)، ارم ٽرڪ، مڊب ٻڌاڻا، اوجها، موهن، ڏين.
(6) اُنڊ را واسواڻي	لان، ڏار-ڏار ڀاڙي، ليد ٻڌ ٻڌسڻي، لڊج، ٻڌو، موشن، ٽري، ڌرج، ٻڌڪٽس.
(7) هوند راج ڊواڻي	سپلسمٽن، اسپاڪ، ٻڌج، ڪڍڪشڻ، ٽاڪ، اڪسيڊنٽ، ٽرسٽي، چڙچڙ، ٻڌ وجهڻ.
(8) تارا ميرچند/ڻي	اڏيڪار، لاشو، لوڪ ٻڌ، ڪرڻ، چمڪاڳيري، مٽر، هڏي ٽوڙائڻ، ڪارڻ، ڀوجا، گهلي ملي، من ٻهلاڻ، ليس ٻهچاڻ، ايڪا ايڪا ٻڌ.

مان لهندي آهي. ”سانهڪو“ هنديءَ جي اتر هيٺ عالي ”سانهڪو/سانهڪا“ لفظ استعمال ٿي رهيا آهن (سرپينڊ ڪيسواڻي/سنڌو گوجر 1986).

— هنديءَ جي اتر سبب ڪيترن سنڌي لفظن جي جنس بدلتجڻ لڳي آهي. سنڌيءَ ۾ ”نسر“ جنس مذڪر آهي ۽ هنديءَ ۾ ”نسر“ جنس مؤنث آهي. هاڻي سنڌيءَ ۾ ڪٿي ڪٿي ”نسر“ جنس مؤنث جي روپ ۾ استعمال ٿي رهيو آهي ۽ ان جو جمع روپ ”نسون“ به ڏسڻ ۾ اچي ٿو.

(پڳراڻ دولتاڻي/سنڌو گوجر 1986)

— ڪيترا انگريزي لفظ سنڌيءَ جي عدد جمع جي ڀڃاڙي ڪٽڻ جي انداز انگريزي جمع روپ ۾ ئي استعمال ٿي رهيا آهن. جهڙن لفظن لڳندس، هونئس، گولس، اڪچرس وغيره.

— جملن جي گهڻي ڀاڱي ڪا به تبديل اها ئي رهي آهي نه ضروري ڀڃاڙن وارن جملن (ڪاڌمر، ڪاڌائين، چيائونس وغيره) جو استعمال گهٽجي رهيو آهي. اها ڳالهه لکيل رجسٽر جي آڌار تي به محسوس ڪري سگهجي ٿي.

— انگريزيءَ جي اتر سبب لکيل ٻوليءَ ۾ وڌڻ ۽ مرتب جملن جي وڌا ٿيڻ لڳي آهي. اهو اتر ڀارت جي لکيل ٻوليءَ جي سڀني ٻولين تي ئي رهيو آهي.

— پوڄي :

ڀڃاڙيءَ ۾ ايترو ڇوڙ ڪافي گهڻو نه هندستان ۾ ڳالهائي ويندڙ سنڌيءَ ۾ ڪافي گهڻي ۽ ٽڪڙي تبديل ٿي رهي آهي. هن ليڪ ۾ ان تبديل جي ڪن لاڙن جو بيان ڪيو وڃي ٿو. سنڌيءَ ۾ گهڻو تبديل ٿي وڪارڻ ڪرڻ ۽ ان مان تبديل بابت اڇو ڪڍڻ لاءِ ڪافي گهڻي ڪوشش ڪئي وئي آهي. اهو ڪڍڻ هڪ شخص جو ڪم نه آهي، ان لاءِ هڪ وسيع ۽ وڏي ٽيم جي ضرورت آهي.

ضميمو 1 —

ستمبر 1985 ۾ احمدآباد ۾ ٿيل ”ڪهاڻي ادبي ڪلاس“ ۾ پڙهيل 35 ڪهاڻين مان چونڊيل ڪجهه لفظ/اظهار.

ليکڪ	هندي لفظ/اظهار	انگريزي لفظ/اظهار
(1) لکمي ڪلاڻي	سامو ڪرڻ، گس ڇلائڻ، ڏيڻ، — ڇهڻ، ٻيڙ ڀڙ، هڪ، رچائڻ، وڌائڻ، پارڪ	هرم ڦرڪ، ڊائون، ڀارت، ڏنڊي، موي، ٽي ڪوٺي، ليڊر ڪلب، مادر، تعليمت،

”رام“ (کي) حالت مشعولي آهي. ٻڌاڙي ۾ لندڙن سڙن جي استعمال نه ٿيڻ سبب حالتن جي عايدگيءَ جو اهو آڌار به ختم ٿي ويندو ڇو ته حالت فناعلي خواه حالت مشعولي آهي پر لفظ جو هڪ ئي روپ ٻولندو ”رام“.

(پ) هم آواز لفظن جي پيدايش:

ٻڌاڙي ۾ لندڙن سڙن جي استعمال نه ٿيڻ جو اهو به اثر ٿيندو جو ڪيترا لفظ جهڙي ٻڌاڙي وارن الڳ الڳ سڙن سبب عايدا آهن، اهي هم آواز ٻڌجي ٻولدا. مثال طور ”ٿر“ (ٿرڻ فعل جو هڪ روپ) ”ٿر“ (ٿرو) ٻئي ٻڌجي ”ٿر“ لهي ٻولدا. بعد ۾ ”ٿر“ لفظ جي عايد ۾ ”ٿرڻ“ جو ڪم ڪر نه ٿيندي ۽ ”ڪنهن شئي جو ٿرو“ نه ٿيندي.

اهڙيءَ طرح ڏسجي ته هن آرازي تبديل جو سنڌيءَ جي گرامر جي سرشتي تي ڪافي اثر ٻولندو. ان اثر جا اهڃاڻ ٻين ٻڌڙهيءَ جي ٻوليءَ ۾ صاف نظر اچي رهيا آهن.

گرامري ٻيون تبديليون:

سنڌيءَ جي آرازي سرشتي ۾ ٿيندڙ تبديل سبب سنڌيءَ جي گرامر جي سرشتي تي ڇڪو اثر ٻولندو ان جو ايمان هتي ڪيو ويو آهي. ان کان سواءِ گرامر جي سرشتي ۾ ٿيندڙ تبديل جا هيٺيان لاڙا ڏسڻ ۾ اچن ٿا.

— ”ٻار“ ٻڌاڙي لڳائي لفظ جوڙڻ جي ريت سنڌيءَ ۾ اڳ ئي موجود آهي. (دغا ٻار، خار ٻار) پر هاڻي اها ٻڌاڙي ٻين لفظن ۾ به لڳڻ لڳي آهي. جيئن ”غصي ٻار“.

— ”ٿا“ ٻڌاڙي باب ساڳي ٿا آهي. ٿا ٻڌاڙي لڳائي سنڌيءَ ۾ لفظ جوڙڻ جو رواج آهي. (مڃ/مڃتا) پر هاڻي ان جو دائرو به وسيع ٿي رهيو آهي ۽ ”الذات“ ۽ ”عظمتا“ جوڙا لفظ به ٻڌجڻ لڳا آهن.

— ڪرڻ ٻڌاڙي لڳائي لفظ ٺاهڻ جو رواج سنڌيءَ ۾ ڪرڻ لهي پر ”راشٽريڪرڻ“ ۽ ”آڌاڪيڪرڻ“ جهڙا لفظ به سنڌيءَ ۾ اچي ويا آهن ۽ ”قوهي“ لفظ جي پٺيان — ڪرڻ لڳائي ”قوهي ڪرڻ“ جهڙا لفظ به ٺهڻ لڳا آهن. ”اسلام“ مان ”اسلامڪرڻ“ به ٺهيو آهي.

— سنڌيءَ ۾ ”شالتي“ ۽ ”سالت“ ٻئي لفظ موجود آهن، پر صفت ”سانت“

اڃا به ڪم ڪري رهيو آهي؟

گراهه جي سرشتي ۾ تبديل

مٿي ٻڌايو ويو آهي ته لفظن جي ٻڌڻيءَ ۾ لنڊن سؤرن جو استعمال گهٽجي رهيو آهي. ان آوازي تبديل جو سبب ڪي گراهه جي سرشتي تي ڪافي اثر پئجي رهيو آهي. هيٺ ان اثر جو بيان ڪيو ٿو وڃي.

(الف) سنڌيءَ جي وڏي يا مول روپ تي اثر:

عام طرح سان سنڌي لفظ سؤرن ۾ ٻورا ٿيندا آهن. ان ڪري سنڌيءَ ڪي ”-و، -ا، -ا“ ٻڌڻ سونهيو ويندو آهي. ٻڌڻيءَ ۾ ايندڙ لنڊن سؤرن جي استعمال نه ٿيڻ سبب ڪافي گهڻا لفظ وڃن ۾ ٻورا ٿيندا. جنهن سبب سنڌي ۾ هيندي، ڪرائي، مڙهي، وانگر ”وينجن اٿس“ ٻڌجي ٻولندي.

(ب) جنس جي سڃاڻپ تي اثر:

سنڌي لفظن جي جنس جو آڌار گهڻي ڀاڱي لفظ جي ٻڌڻيءَ واري سؤرن تي آهن. عام طرح سان ”ا“، ”ا“ ۾ ختم ٿيندڙ لفظ جنس مؤنث هوندا آهن. (ڀال، رات وغيره) ۽ ”ا“ ۾ ٻورا ٿيندڙ لفظ جنس مذڪر ٿيندا آهن. (پٽ، گهر وغيره). لنڊن سؤرن جي ٻڌڻيءَ ۾ استعمال نه ٿيڻ سبب اهي سڀ لفظ وڃن ۾ ٻورا ٿيندا. (ڀال/ڀال، رات/رات، پٽ/پٽ، گهر/گهر) ۽ انهن جي جنس سڃاڻپ جو آوازي آڌار ختم ٿي ويندو. ٻه انهن لفظن جي جنس ياد ڪرڻي ٻولندي، يعني جنس جو آڌار آواز جي بدران ٻڌڻي ٿي ٿيندو.

(ب) عدد سڃاڻپ تي اثر

سنڌيءَ ۾ جنس وانگر ڪيترن لفظن ۾ عدد جي تفاوت جو آڌار ٻڌڻيءَ ۾ ايندڙ لنڊن سؤرن تي آهن. مثال طور ”گهر“ عدد واحد ۽ ”گهر“ عدد جمع آهي. ٻڌڻيءَ ۾ لنڊن سؤرن جي استعمال نه ٿيڻ سبب ڪيترن لفظن مان عدد جي سڃاڻپ جو آوازي آڌار ختم ٿي ويندو. جيئن ”گهر“ ۽ ”گهر“ ”گهر“ ٻڌجي ٻولندا. جيڪو عدد واحد به هوندو ۽ عدد جمع به.

(پ) لفظن جي حالتن تي اثر:

سنڌيءَ ۾ ڪيترن لفظن جي الڳ الڳ حالتن (حالت فاعلي، حالت مفعولي وغيره) جو آڌار ٻڌڻيءَ وارن لنڊن سؤرن تي آهن. جيئن ”رام“ حالت فاعلي ۽

لاڙو آگري جي ٻن سنڌي اسڪولن جي ۶۵ ٻارن (30 ڇوڪرا ۽ 30 ڇوڪريون 8، 9، 10 درجي جا ٻار) جي اولي رڪارڊ ڪئي وئي. جنهن مان سنڌي جي آوازي سرشتي ۾ ٿيندڙ تبديل جي مٿي ٻڌايل لاڙن جي تصديق ٿي ٿئي. انهن ٽنهي ۾ آءِ نه لکين ٿيڻ جي سبب سنڌي مان خ ۽ غ جو اچار لڳو. ڀڳ-ختم ٿي رهيو آهي.

”خ“ جي جڳهه ”ڪ“ ۽ غ جي جڳهه ”گ“ وٺي رهيو آهي. حقيقت ۾ هن تبديل جو اثر لکيل رچنائن ۾ به ٿي سگهي ٿو. (ڪرشن ڪٽواڻي / ڪهاڻي ”پهرين“ ۾ به ڪا به نٿي هجي. بيسي خريچيدڻي/ڪهاڻي ”پروموشن“ ٻيندڻال ڪا به ٻيو آهي).

”ڙ“ جي بدران ”ج“ جو اچار وڌي رهيو آهي ۽ ان ڪري ٽنهي ٻيڙهيءَ جي اوليءَ ۾ ”ٻاڙار“، ”روڙ“ ۽ ”مڙو“، ”ٻاچار“، ”روڄ“ ۽ ”مڇو“ بڻجي پيا آهن. هن تبديل جا اهڃاڻ ٻن لکيل رچنائن ۾ ملڻ لڳا آهن. (ارجن هسراڄاڻي/”هندو“ 1986-3-5 لکري اس).

آوازي تبديل جو اهو لاڙو به ٿي سگهي ٿو ته ننڍن سؤرن ا - ا - ا جو لفظن جي پڇاڙيءَ ۾ استعمال ٿي رهيو آهي. اهو چوڻ اڃان ڏکيو آهي ته ڪهڙين حالتن ۾ انهن سؤرن جو استعمال ڪونه ٿو ٿئي. پر انهن ٽنهي ۾ اچي ٿو ته ان يا ان کان وڌيڪ اڪشرون (Sybables) وارن لفظن، خاص ڪري ڇڏهن پڇاڙيءَ واري ننڍي سؤر کان اول ٻڌڻو سؤر آهي ته پوءِ پڇاڙيءَ واري ننڍي سؤر جي نه استعمال ٿيڻ جي وڌيڪ سمجهاوڻا آهي. جيئن رات/رات، رام/رام، پيءُ/پيءُ.

انهن ٻن ٽنهي ۾ آءِ نه پڇاڙيءَ واري ننڍي سؤر کان اول جي ”هه“ آواز آهي ته ننڍي سؤر سان گڏ ان ”هه“ جو به اچار ڪونه ٿو ٿئي. جيئن ٽنهن/ٽن.

جيستائين سنڌيءَ جي مخصوص اندر ٽماڪي وارن آوازن ب، ڌ، چ، ڳ، جو سوال آهي. انهن جو اچار اڃان ڪهڙي ڀاڱي سلامت آهي. نه رڳو ايترو پر هندي مان ورتل ڪيترن ئي لفظن ۾ ٻاهر ٽماڪي وارن آوازن کي اندر ٽماڪي وارن آوازن ۾ بدلي اچار ٿو وڃي. جيئن جهما/جههو، ٻجهن/ٻجهن.

هن تبديل کي ٽسي هڪ سوال ٿو پيدا ٿئي ته ڇا تبديل جو اهو لهر، جنهن سبب ٻاهر ٽماڪي وارا آواز سنڌيءَ ۾ ايندي ايندي اندر ٽماڪي وارا بڻجي ويا.

ڊڳر رستن ۽ لاڙن ڏانهن اشارو ڪيل آهي.
هن ليڪ، جي مواد جو آڌار گهڻي ڀاڱي لکيل (ڇهه-ل ۽ اٺ ڇهه ل)
رچندائون آهن.

پاشائي سرشتو ۽ پاشائي تبديل
مڪر، وشير، ٽي اچڻ کان اول پاشائي سرشتي ۽ پاشائي تبديل جي سهار ڪي
سمجهڻ ضروري آهي.

پاشا هڪ مرڪب سرشتو آهي جنهن ۾ هڪ کان وڌيڪ سرشتا گڏجي ڪم
ڪن ٿا. پاشا جا مڪر، سرشتا آهن. آوازي سرشتو، گراهري سرشتو ۽ معدائي سرشتو.
گراهري سرشتي کي شبد رچنا ۽ واڪ، رچنا جي آپ سرشتن ۾ ورهائي سگهجي
ٿو. انهن سرشتن کان سواءِ پاشا ۾ ڪم ايندڙ شبدن جو پندھجو سرشتو ٿئي ٿو.
جنهن کي شبداولي چئجي ٿو.

هاڻي جڏهن چئجي ٿو ته پاشا ۾ تبديل ٿئي ٿي ته ان جو مطلب اهو ئي
آهي ته پاشا جي سموري سرشتي ۾ تبديل ٿئي ٿي يعني پاشا جي مڙلي سرشتن
يا شاخن ۾ تبديل ٿئي ٿي. پاشا جي شبداولي ۾ گهڻي ۽ ٽڪڙي تبديل ٿئي ٿي.
ان جي بنسبت آوازي سرشتي ۽ گراهري سرشتي ۾ گهٽ تبديل ٿئي ٿي.
سنڌي ۾ ٿيندڙ تبديل کي پاشائي تبديل جي مٿي ذڪر ڪيل حوالن ۾ ڏسڻ
جي ڪوشش ڪئي ويندي.

سنڌي شبداولي ۾ تبديل
مٿي ٻڌايو ويو آهي ته گهڻي ۽ ٽڪڙي تبديل ڪندڙ پاشا جي شبداولي
۾ ٿيندي آهي. سنڌي جي حوالي ۾ ٻيا اها ڳالهه سچي آهي. سنڌي جي شبداولي
۾ ٻنهي قسمن جي تبديل اچي رهي آهي. هڪ طرف ڪيترن پراڻن لفظن جو
استعمال گهٽجي رهيو آهي ۽ ٻئي طرف ڪيترا نيا لفظ سنڌي شبداولي ۾
داخل ٿي رهيا آهن. جن ڪيترن جي لفظن جو استعمال تمام گهڻو گهٽجي ويو آهي
سي آهن ڪيئي، ڳولڻا هڏر ۽ ڳولائي زندگي، ان جو مڪر، ڪارڻ اهو آهي ته
هندستان ۾ سنڌي هڪ نه گهڻي ڀاڱي شهرن ۾ وڌيڪ آهن ٻيو ته مٿين ڪيترن
سان واسطيدار سنڌي گهڻائي وارو ماحول هندستان ۾ موجود ڪونهي. ان کان سواءِ
پراڻن پوشاڪن (ٻيشڪير، اوچڻ، جاهد، پڳڙي، چادر وغيره) پراڻن زورن

پاشا جو استعمال ڪندڙن جي وچ ۾ ”نه سمجهڻ“ جي حالت پيدا نه ٿي سگهي آهي. هڪڙهن ڪنهن پاشا جي ڳالهائيندڙن جو مقصد صرف اهو آهي، جو وڌيڪ پاشا ۾ ڪهاڻائيءَ سان ڇڙيل آهي ۽ ائين پاشا پاشين سان سندن گهٽ نه وڌيڪ آهي ته ان پاشا ۾ تبديل جي رفتار ٿي رهيندي. ان جي ابتڙ جي مقصد وڌو آهي يا ان جا ڳالهائيندڙ ٽڙيل-ٻڪڙيل آهن ۽ انهن جي ائين پاشا پاشيءَ سان ڪهاڻي نه وڌيڪ آهي ته ان پاشا ۾ تبديل جي رفتار ٿي رهيندي ۽ ان پاشا ۾ آيل تبديل ڪن ٺاهڪن ۾ ئي متوسل ڪري سگهجي. هندستان ۾ ڳالهائي ويندڙ سنڌي ان جو بهترين مثال آهن. ورهاڱي کان پوءِ هندستان ۾ آيل سنڌي سڄي هندستان ۾ نڙي ٻڪڙي ويا آهن. سڀني سنڌين جي وچ ۾ ويچار-سهند قائم رکڻ لاءِ پورا ۽ پختا ساڌن موجود ڪونهن. ان کان سواءِ سنڌيءَ جو مذهبي آس-پاس جي اولهن خاص ڪري سنڌي سان گهڻو سهند آهي. ان سبب ورهاڱي کان پوءِ جي هنن چئن ٺاهڪن ۾ سنڌيءَ ۾ آيل تبديل ٿي ۽ متوسل ڪري سگهجي ٿي.

هن لک ۾ مٿس، هندستان ۾ ڳالهائي ويندڙ سنڌي پاشا ۾ آيل تبديل جي چوڻي ڇڏ ڪرڻ آهي. جيئن ان جي روشنيءَ ۾ سنڌيءَ جي بدلتندڙ روپ جو ڪم اڻوڻ لڳائي سگهجي.

ليکڪ جون حدون:

ڪنهن به پاشا ۾ آيل تبديل کي ڇڏڻ لاءِ اهو ضروري آهي ته ان پاشا جي ڪنهن اڪثر روپ جو اڻوڻ ڪڍي ۽ وقت جي ڪنهن مقرر ٿيڻ تي ان جو روپ مقرر ڪجي، جيئن ان جي حوالي ۾ تبديل جي ڪم-مات ڪري سگهجي. سنڌيءَ جي حالت ۾ اهو ٺڪور آهي، جو نه سنڌي هڪ زندهه پاشا آهي، جيڪا لڳاتار بدلتندي رهي ٿي ۽ سنڌيءَ جو اهڙو تاريخي اڻوڻ موجود ڪونهي، جيئن ۾ وقت جي ڪنهن خاص ٿيڻ تي سنڌيءَ جي وچ ۾ احوال مقرر ڪجي، البت ورهاڱي کان اول جي لکتن جي ٻوليءَ جي هاڻوڪن رچنا جي ٻوليءَ سان ڀيٽ ڪري ۽ اڻوڻي ٻوليءَ جي ڳالهائي واريءَ ٻوليءَ جي لکتن ٻوليءَ جي ٻوليءَ سان ڀيٽ ڪري سنڌيءَ ۾ لکيل تبديل کي ٿيڻي سگهجي ٿو. بدقسمتيءَ سان ورهاڱي کان پوءِ جي هندستان ۾ ڳالهائي ويندڙ سنڌيءَ جي تبديل سان واسطدار ڪا خاص ڪوشش ڪانه ٿي آهي. جيئن ڪي هن ٻيهر جو اڏار ٻڌائي سگهجي ۽ سنڌيءَ ۾ تبديل تبديل ٿيڻ ڪري لڳو ڪري موجوده لک ۾ تبديل جي

سنڌي پاشا جو بدلتندڙ روپ

□ ڊاڪٽر ستيشن روھڙا

تبدیل ۽ پیدائش

تبدیل یا قدر و قدر جو اٿل ليم آهي.

قدرت جي هر پيدائش - جڙ يا ڄمڻ ۾ تبدل اچي ٿي. تبدل جو اهو قانون انساني سماج جي هر پهلوءَ سان به لاڳو آهي. انسان جو سمورو تهذيب سرشتو بدلتندو رهي ٿو. پاشا، انسان جي تهذيب جو اهم انگ ۽ تهذيبي ڏي - رنگ جو مکيه واهڻ آهي. ان ڪري پاشا جو بدلتندڙ اٿل ٿر آهي ۽ ان ۾ ڪو به شڪ ڪونهي. هر ڪا زنده پاشا (زنده پاشا يعني عام وهندڙ ۾ ايندڙ پاشا) بدلتندي رهي ٿي.

هر ڪو پيدائش بدلتندڙ ٿو. ليڪن تبدل جي رفتار سڀني پيدائش ۾ هڪجهڙي نٿي ٿئي. ڪن پيدائش ۾ تبدل جي رفتار تيز ٿئي ٿي ۽ تبدل جو مقدار گهڻو ٿئي ٿو. ان ڪري ان تبدل کي، تبدل جي پرڪريا وقت ٿي ٿئي يا محسوس ڪري سگهجي ٿو. پر ڪن پيدائش ۾ تبدل جي رفتار ايتري ٿئي ٿي جو ان ۾ آيل تبدل ڇڏو وقت گذرڻ کان پوءِ ئي محسوس ڪري سگهجي ٿي. پاشا ۾ ايندڙ تبدل پڻ ٻئي قسم جي آهي. رواجي حالتن ۾ پاشا ۾ جيڪا تبدل ٿئي ٿي، اها ٿوري ۽ ٿوري رفتار سان ٿئي ٿي. ان ڪري اها تبدل، تبدل جي پرڪريا وقت محسوس نٿي ٿئي. ڇڏو وقت گذرڻ کان پوءِ ئي هڪ وقت جي پاشا ڪان ٻئي وقت جي پاشا جو بدليل روپ ٿئي ٿو. مثال طور اڄ جي سنڌي پاشا جي پيمت اڄ کان سؤ سال اول جي سنڌي سان ڪي به اها ڳالهه چئي ٿي بهندي نه اڄ جي سنڌي اڄ کان سؤ سال اول جي سنڌي کان بدليل آهي.

پاشا ۾ ”تبدل“ ۽ ”سڳاڻائي“ جون شڪلون گڏوگڏ ڪم ڪنديون رهنديون آهن ۽ ان سبب پاشا جو توازن قائم رهندو آهي. يعني پاشا ۾ تبدل نه ايندي رهندي آهي، ليڪن تبدل جي رفتار ايتري ٿئي ٿي جو هڪ وقت ۾

”من اڙ شرم، اڙ من شري،
کس نه گوراء اهد از اڻ،
من ڊيگور، اڙ ڊيگري.“

هڪ ڊرويش چيو آهي:

اسد سبب حقي آهي عهه حقي -
چوڏاڻن هڪڙن ڏوڪه ٿيڏاڻن صاحب ساڻهون.

مصور انالهي جو لغو عمرو نه ”مان حق آهيان.“

صرفي ڊرويش باوجود هڪ ٿيڏي هدا جي پاڻ ۾ اڻڻو نه رائجي واپس، جو
اڻڻي اندر ۾ مالڪه ٿاڻو، ڪڏهن نه ٿيڏي ۾ هڪڙو آهي. مٿي ۾ اڻڻي چوڻ
لڳو ”من هدا ۾ من هدا نه.“ مان هدا آهيان، مان هدا آهيان، وري جهالڻ:
”صداقي ما اعلم خالهي.“ (ساراهه جهالڻي ڏيکي، هڪڙو نه اعلم آهي
شان مهجور.

سچل - مسند پاڻي ”اگر اسان جو مصور“ سڏيو آهي؟ وڏو ڏاڍي
”انالهي“ جو لغو عمرو آهي:

”عاشي انالهي، آهيو ڀيرو آهيو،
هاري عبدالهي، حرف هدايت آهي چيو.“

30-B/3 Mahatma Gandhi Nagar, Chembur, BOMBAY - 400074

”سنڌي ٻولي“ ۾ مٿس وڃي لڙي هڪڙو، هڪڙو هڪڙو آهي. روح انگوازي
ادب سان آساني سبب اسانجا ليکڪ لڙ نه لکيا. لکڪن هڪڙو ٿي چاڙس لکڪ،
عزالت، ڏڪهه، جهالڻ، استعلا، ڏاڍس ڏاڍن جي ڏوهر اندازي جي جهالڻ
هي. انگريزي جي هڪ سنڌي جي ذهن جي اڻڻي ڏاڍس جهالڻ مٿس اڻڻاڻ
جو لغو آهي. اها جهالڻ اسان هڪڙو ٿاڻ ڏاڍو نه ڏاڍو ڏوهرجي. انگريزي لغو ٿاڻ
اڳ سنڌي ٻولي ۾ لڙو جو روح کسي هڪڙو هڪڙو. اسان وڃي مٿس وڃي اڻڻي
ساعت سان سهرڪ جو ٿاڻ آهي.“ - ڏيوت ڏيوت

پتائی کثرت سستی کی آگاہ کرو:

"خوب است که می بینیم که اینها هم به این فکر می افتند."

هوتمہ ایدھی

پرتو نورانی حیدر (الدر) بر لب آفتاب و آفتاب بر لب پرتو نورانی حیدر۔

”نانی لیٹا اٹھا، اور ہر کھڑو کھوسا کھوسا“

تو در عالمی باور کنیدی ترا هر آستان تو رسیدن این آستان

سستی چو می می :

”سب و ایمون باط، سببی نو نووم بی،

وادی باغ باغی بر توامی توامی

۱۲۴۰۸ انا فی سب - مالی اعین - تالیس - سواد نو سن و مکتوب

سر-موتی پر ہر شاعر صاحب پرور آئیں:

"لا تفرحوا بآياتي ولا تحزنوا، لعلكم تتقون"

أعني الجولي، فيهم، وسواهم من المؤمنين.

چو - اعلیٰ آبی، سولی - بیٹی، و - - - - - اعلیٰ آبی، و - - - - -

اسرار احی.

”میں سچا عربوں کا اور حق پرستوں کا ہوں۔“

اے دیو جدا نہ آید، جسے دل و سارا رہا اے۔

چندون لکھ لاء اهو دستخطو جو گهٽس ۾، جيڪي ۾ اهي آيا آهن.

١٠٨

١٠٩

١١٠

١١١

١١٢

١١٣

١١٤

١١٥

١١٦

١١٧

١١٨

١١٩

١٢٠

١٢١

١٢٢

١٢٣

١٢٤

١٢٥

١٢٦

١٢٧

١٢٨

١٢٩

١٣٠

١٣١

١٣٢

١٣٣

١٣٤

١٣٥

١٣٦

١٣٧

١٣٨

١٣٩

١٤٠

١٤١

١٤٢

١٤٣

١٤٤

١٤٥

١٤٦

١٤٧

١٤٨

١٤٩

١٥٠

١٥١

١٥٢

١٥٣

١٥٤

١٥٥

١٥٦

١٥٧

١٥٨

١٥٩

١٦٠

١٦١

١٦٢

١٦٣

١٦٤

١٦٥

١٦٦

١٦٧

١٦٨

١٦٩

١٧٠

١٧١

١٧٢

١٧٣

١٧٤

١٧٥

١٧٦

١٧٧

١٧٨

١٧٩

١٨٠

١٨١

١٨٢

١٨٣

١٨٤

١٨٥

١٨٦

١٨٧

١٨٨

١٨٩

١٩٠

١٩١

١٩٢

١٩٣

١٩٤

١٩٥

١٩٦

١٩٧

١٩٨

١٩٩

٢٠٠

٢٠١

٢٠٢

٢٠٣

٢٠٤

٢٠٥

٢٠٦

٢٠٧

٢٠٨

٢٠٩

٢١٠

٢١١

٢١٢

٢١٣

٢١٤

٢١٥

٢١٦

٢١٧

٢١٨

٢١٩

٢٢٠

٢٢١

٢٢٢

٢٢٣

٢٢٤

٢٢٥

٢٢٦

٢٢٧

٢٢٨

٢٢٩

٢٣٠

٢٣١

٢٣٢

٢٣٣

٢٣٤

٢٣٥

٢٣٦

٢٣٧

٢٣٨

٢٣٩

٢٤٠

٢٤١

٢٤٢

٢٤٣

٢٤٤

٢٤٥

٢٤٦

٢٤٧

٢٤٨

٢٤٩

٢٥٠

٢٥١

٢٥٢

٢٥٣

٢٥٤

٢٥٥

٢٥٦

٢٥٧

٢٥٨

٢٥٩

٢٦٠

٢٦١

٢٦٢

٢٦٣

٢٦٤

٢٦٥

٢٦٦

٢٦٧

٢٦٨

٢٦٩

٢٧٠

٢٧١

٢٧٢

٢٧٣

٢٧٤

٢٧٥

٢٧٦

٢٧٧

٢٧٨

٢٧٩

٢٨٠

٢٨١

٢٨٢

٢٨٣

٢٨٤

٢٨٥

٢٨٦

٢٨٧

٢٨٨

٢٨٩

٢٩٠

٢٩١

٢٩٢

٢٩٣

٢٩٤

٢٩٥

٢٩٦

٢٩٧

٢٩٨

٢٩٩

٣٠٠

٣٠١

٣٠٢

٣٠٣

٣٠٤

٣٠٥

٣٠٦

٣٠٧

٣٠٨

٣٠٩

٣١٠

٣١١

٣١٢

٣١٣

٣١٤

٣١٥

٣١٦

٣١٧

٣١٨

٣١٩

٣٢٠

٣٢١

٣٢٢

٣٢٣

٣٢٤

٣٢٥

٣٢٦

٣٢٧

٣٢٨

٣٢٩

٣٣٠

٣٣١

٣٣٢

٣٣٣

٣٣٤

٣٣٥

٣٣٦

٣٣٧

٣٣٨

٣٣٩

٣٤٠

٣٤١

٣٤٢

٣٤٣

٣٤٤

٣٤٥

٣٤٦

٣٤٧

٣٤٨

٣٤٩

٣٥٠

٣٥١

٣٥٢

٣٥٣

٣٥٤

٣٥٥

٣٥٦

٣٥٧

٣٥٨

٣٥٩

٣٦٠

٣٦١

٣٦٢

٣٦٣

٣٦٤

٣٦٥

٣٦٦

٣٦٧

٣٦٨

٣٦٩

٣٧٠

٣٧١

٣٧٢

٣٧٣

٣٧٤

٣٧٥

٣٧٦

٣٧٧

٣٧٨

٣٧٩

٣٨٠

٣٨١

٣٨٢

٣٨٣

٣٨٤

٣٨٥

٣٨٦

٣٨٧

٣٨٨

٣٨٩

٣٩٠

٣٩١

٣٩٢

٣٩٣

٣٩٤

٣٩٥

٣٩٦

٣٩٧

٣٩٨

٣٩٩

٤٠٠

٤٠١

٤٠٢

٤٠٣

٤٠٤

٤٠٥

٤٠٦

٤٠٧

٤٠٨

٤٠٩

٤١٠

٤١١

٤١٢

٤١٣

٤١٤

٤١٥

٤١٦

٤١٧

٤١٨

٤١٩

٤٢٠

٤٢١

٤٢٢

٤٢٣

٤٢٤

٤٢٥

٤٢٦

٤٢٧

٤٢٨

٤٢٩

٤٣٠

٤٣١

٤٣٢

٤٣٣

٤٣٤

٤٣٥

٤٣٦

٤٣٧

٤٣٨

٤٣٩

٤٤٠

٤٤١

٤٤٢

٤٤٣

٤٤٤

٤٤٥

٤٤٦

٤٤٧

٤٤٨

٤٤٩

٤٥٠

٤٥١

٤٥٢

٤٥٣

٤٥٤

٤٥٥

٤٥٦

٤٥٧

٤٥٨

٤٥٩

٤٦٠

٤٦١

٤٦٢

٤٦٣

٤٦٤

٤٦٥

٤٦٦

٤٦٧

٤٦٨

٤٦٩

٤٧٠

٤٧١

٤٧٢

٤٧٣

٤٧٤

٤٧٥

٤٧٦

٤٧٧

٤٧٨

٤٧٩

٤

“...مَنْ لَمْ يَرْحَمْهُ لَمْ يَكُنْ رَحِيمًا”

لعل في ذلك

سبیل - النہ - جو آہی :

وہ وہب کو ایسی نرس من پر، مہمومی کو ایسی نرس من پر،

اوسى ۾ جبل آهي :

روح رهاڻ ڪرڻ جي اڀلاڪا آلهن ٿي ٿي، سندس جدائيءَ ۾ تڙ ٽرون ٿا، وياڪل
ٿيون ٿا، سندس اوڏو اچڻ لاءِ واههه وڃهون ٿا. پر جڏهن ڳوڙهو واپتار ڪراون ٿا،
نه انيڙو ٿئي ٿو نه هو ۽ مان هڪ ئي روپ آهيون. اسان ٻنهي ۾ ساڳي ئي آتما
براهمان آهي.

جنهن پنهنجي اندر سان اوروڻ اوڙي، پاڻ سڃاڻو آهي، تنهنجي احساس
ٿئي ٿو ته جنهن لاءِ هو سڳي ٻهرو، سو هو پاڻ آهي - جنهن پاڻ سڃاڻو تنهن جن
پنهنجو ڀرتيتر سڃاڻو.
شاهه صاحب فرمايو آهي :

”اندر آندو ڪري، ٻار ۾ سو رسجي“

”اهي راهه رسجي، ته مشاهدو ماڻهن.“

دل کي آرسِيءَ والڪر اوڃل ڪري، اندر ۾ ٻارڻءَ جو روشن ڪر،
سچل سر مست نه ڇهو آهي :

”پاڻ وڃائي پاڻ، ڳولهي لهجي پاڻ،

پاڻ منجهان ئي پاڻ کي، ٻولندي ڄاڻ سڃاڻ.“

مطلب ته ڄاڻ ٿي مون پنهنجي اندر ۾ جهڙائي ٻائي، پنهنجي روح سان رهاڻ
ڪئي، تان ئي ٽسڻ ۾ آيم ته جهان ۾ اڪو جبل آهي نه وري مولڪي ڪيچن چسي
ڪا غرض آهي، جهڙين سسئي هيس، ٽسڻين پاڻڪي الڪه ٻئي ٻاڻير، ٽسڻين ڪشت
سمر، پر جڏهن پنهنجي هستي کي همساري ڇڏيم، تڏهن خود پنهنون ٿيس.

سسئيءَ ڪهترا سُر سٺا، پنهنجي پنهل خاطر ڪيچ ٽالهن ڪاهيندي، ٽولگر
ٽورا، ٽڪر ٽاڪيا، ٻهاڙن جا پنڌ ڪيا، ٻيرن ۾ لٿون ٻڙجي ويس. ايمڪ سوڄهه اوڄهه
آيس. چيائين :

”وهر ورساياس، ٽاڪ پنهنون آٿون پاڻ هئس

پاڻ وڃايم پاڻهنجو، ٻئي ٻريان جي پاس.“

جي: ٻير ٿي ٻلايم ته نه پنهنون مان پاڻ هئس، ٻارڻءَ جي ٻار ۾ واهي،
پنهنجي خودي وڃايم.

ٻئي هنڌ سسئي چئي ٿي :

”ٿي مون تان بڪه، پنهنون ٽيس پاڻهن،

انڪ يا ٻڙو ٿو ته پنهنون ٽيس پاڻهن.“

اسين سڪون جن کي

□ ٽيروت سڀاڻي

شاعر عبداللھ ڄون هي سھڻون سٽون دل تي ٽري آيون اٿن:

”اسين سڪون جن کي ۽ سي ٿان اسين پاڻ،

هڪڙو وڃ ڪمان، جڏي سڃاڻن سڃاڻن.“

مطلب ته اسين جن لاءِ سڪون لا، سي اسين پاڻ آھيون.

انسان هن وصال جيڪڏهن پاڻ کي اڪيلو ڀرو سمجهي. اها جدائيءَ جي احساس جي جڙ ٻڏي کيس ڏکي ڪري. پر جڏهن ايترو ۽ آهستي سان هن جي اندر اک کلي ٿي، تڏهن هن کي هڪڙائيءَ جو احساس ٿي ٿئي. نه صرف سڃاڻي ڄڻ سان پر سڄي وٺو سان.

سسئي چري ٿي:

”ٻنهي جان پاڻ ۾، ڪير روح رهائڻ،

نه اڪو ٽوٽل ٿي، ٻن لڪا ڪيچن ڪاڻ،

پنهون ٿيس پاڻ، سسئيءَ ٿان سو هٿا.“

جن ستائين پاڻ کي سسئيءَ سا ويڪڙي پٽي سمجهن ٿي ستائين ورهه جي وڏيءَ جا سور ۽ سختيون پٽي سٺو. هڪ ڀيرو ڪيان چڪو ڪاهو ته سڄيءَ سرشتي سان سر ٿي ويس. ٽڪيا ٽوٽل ڪر ڪر ٿي ويا ۽ پاڻ ۽ پنهنجون ٻه جو سنڌ هو سو غائب ٿي ريو. پنهنجو ٿيس پاڻ،

شخصي ڄڻ ٻه جن لاءِ اسين سڪون لاءِ، سي اسين پاڻ ٿي آھيون. ڪڏهن انسان لاءِ جڏهن اسان کي سڪو ۽ سڀي ٿئي ٿو، اڪير ۽ اڪڙ ٿئي ٿي، پر اسان جو ٻيچ ٻيچي وڃي ٿو، ڦرڻ جي ڳنڍ اچي ٿي، تڏهن ساڻس سمڪ ٿي

ڪنهن ٻڪڙڻ لاءِ ويجهو ٻهٽي ٿڌهين آهي پاڪستان ٺيڪڙون اچڻ جو آسرو لاهي
 وائڊر ڪار ساز جي ڏرگاهه ۾ ٻاڏائي، وڏي انهن جبلن ڏانهن ٻڳيون. فضا الاهي
 اهو جبل ٿاڻي ٻيو ۽ انهن ٻوڏي - وڏين کي، جن ڪڏهن به ڪنهن غور جو مڃڻ
 نه ڏار هو لشڪر جي همع کان اچائي ٻههڙي اندر ۾ جاءِ ڏئي، سندن چادرن
 جون ڪنڊون، عرصي ۽ يادگار واسطي ٻاهر رهڻي وٺون. اها جاءِ آهي ۽ وقت کان
 وڏي اڄ ٿاڻن ماڻهن لاءِ زيارت گاهه آهي. (1)

”ڪڇ ڏانهن ويندي (سند کان) اڄ به ماڻهن ۾ سڏين جو اهو ٿان ڏسڻ ۾
 ايندو. (2) هن ۾ جبل جي اندران زمين ٿاڻي پئي ڏسڻايل آهي. پنج (ڪڇ) ۾
 اڏاڻاڻون ٿي نه اهو سڏين جو ٿان شهر کان ڪجهه ميلن جي مفاصلي تي موجود آهي.
 هن لڏي لڏي لڏي ۾ دن هي مختصر لهر لو امان ڪو آهي. هونءِ سنڌي جي
 ڪهڙن لوڪ - ڪهڙن، اوڪ ڪٿائين مان سنڌ جي تواريخ جي جاڳ ملي ٿي. انهن
 ڪهڙين کي روشنيءَ ۾ آڻڻ لاءِ ڪٿي ڪوچ ۽ ڪوچ لاءِ گهرجي سمجهه ساڏا ۽ لکن.

56. III Floor, Hira Coop Housing Society, Ulhasnagar-421003

2. جن السنڌ ص 326.

1. اڪرام الڪرام ص 120.

”سنڌي“ ۾ ادبي مقالن جو وقت آهي ڇاڪاڻ
 ته انهن جي رجحان ۾ گهڻي جاڳ کائڻ لاهي رسيدگي
 ۽ ٽپي لياقت جي ضرورت آهي. مقالو اوسيءَ جي
 اصلي مراد آهي ته گهڻي کي ٿوري ۾ سمائجي. انجي
 شروعات ٿي مشغول مدارن ڪئي. جيڪڏهن ڪو
 هڪ هزار صحن جو مقالو هڪ سؤ صحن ۾ سمائجي
 نه ڪامياب مقالو اوس چئبو. مضمون جو دائرو اڏو
 موڪرو ناهي. ڪنهن ٽيهارو صفا لکيا نه ڇڏيو ٿيو.
 اڪثر مضمون اسڪان گهڻو گهٽ ٿين ٿا.

- ٿيرون ٻسنت

هن جي وڃڻ بعد اميرن دودي تي زور آڻي راج چرن واڳون دودي جي
حوالي ڪيون. چنيسر کي جڏهين اهو معلوم ٿيو تڏهين غصي ٿي دودي کي
چراڻي موڪليائين ته:

”ٻي ٻچاڻان پاڳڙي،

ڏي ڙي دودا ڏي،

نه ته دانهين علاوالدين ڏي،

ويندس آڳري،

ڪڻڪ ڪاروليار ڪري،

ويندس راج ٻيڙ جو.“

دودي جي انڪاري جواب ڏيڻ تي چنيسر علاوالدين وٽ دانهين وارو
علاوالدين سنڌ تي گاه ڪري دودي کي جيترو.

ان وڙهه ۾ دودي محل جي ڙان کي ڪڇ جي بادشاهه بامر ابري جي
اچهي ۾ موڪليو هو.

”سرڻين جي لمڪ له،

سام ڪٽي سردار،

جي آيون اٻڙي جي آڌار،

سي سولگه نه ڏيندئون سوهراون.“

(سر بلاول 1. بيت 14)

”اٻڙو وڏو وڙو، سوڙو سمو سولهم سچين،

تڏهن در سڀ اچن، ڪنڌ نه ڪڍي ڪڇ ڏٺي.“

(سر بلاول 1. بيت 18)

پر بادشاهي لشڪر سهرن کي جيتي اڙي سمي ٿي ڪاهيو. سمو خوب
وڙهيو پر نيڪ جنگ ۾ مارجي ويا.

”چون ٿا ته جڏهين سوهراون ڪڇ ڏانهن سمي اچهي هيٺ ٿي آيون
تڏهين انهن مان ڪي ٻاڪدامن لينگراون پنهنجي ڪاٺي کان ڇڄي جدا ٿي
شاهي روج جي چنڊي ۾ اچي ڦاٽيون ۽ خدا ڏانهن متوجھ ٿيون. جڏهين روج

انڪل ٻارهين صديءَ ڌاري سومرن جي صاحبيءَ جو اهو بادشاهه ٻولگر
سند تي راج ڪندو هو، هن پنهنجي ڏاڏي پوٽيءَ سان شادي ڪئي هئي. هڪ
دعويٰ شڪار ڪرڻ ويو ته هڪ لهار ٺيڪري ڏٺائين ان جي حسن تي مست ٿي هن
لهارڻ سان شادي ڪئي.

ٻولگر بادشاهه کي پهرين زال مان ٻوڏي نالي پٽ ۽ ڏاکڻي نالي ڌيءَ ڄائين
۽ لهارڻ زال مان چنيسر نالي پٽ، چنيسر وڏو هو. (1)

ٻولگر جي مرڻ بعد اڻڄاتل سوال اچي اٿيو ته حڪومت جون واڳون ڪنهن کي
ملن. هڪڙا چون ته ملڪ جو مالڪ نٿي ٿيندو. هو سومري خاندان مان آهي. اها
چون ته نه راج ملڻ چنيسر کي، هو مري (وڏو پٽ) آهي ۽ راج جو حقدار وڏو ٿي
ٿيندو آهي. آخر ٻوڏي ٻارڻ ٿي چيو ته، مان وڏي پيءُ جي ڪري ملڪ جون واڳون
چنيسر جي حوالي ٿو ڪريان. تڏهن امير امرائن چنيسر کي ڪولهر ڇڏي:

”واهه اڻڄاتل پيءُ جي“

آءُ چنيسر آءُ.

ٻاڏو سڻائو تههڄو،

تو کي ٻئي ڇڏيو ماءُ.

چنيسر چين ته، اوهان اڻسڻائين ٿياري ڪريو ته مان امڙ کان ٻڌي اچان ته
راج ولان يا نه چنيسر وڏو ماءُ کان ٻڌڻ :-
ان ٻاڏو هڪ ايت آهي ته:

”اوهان سمجهو ڪريو سڃاه ڇو،

ته مان ڪهڙي اچان گهرائڻ،

وڏي جا ورهين جي،

ٻڌي اچان تهن ماءُ،

ڇڪا ڏي هرو راءِ،

سا قبول ڪريان اکين سان“

1. ڪن تاريخ نويسن جو چوڻ آهي ته اهو چنيسر ۽ ٻوڏو (نيسون) آهي
ٻه ٻارن ٿيندو، ڪوچ جي ضرورت آهي.

اسان جي سنڌي ۾ ا. اعڙيون اليڪ ڪهاڻيون آهن جنجو ٻس منظر تيار ٿي
آهي. ايجل - راءِ ٽاچ - غلام محمد ڪلهوڙي جو جنم ڪٿي جي ڦير وغيره اهڙي
ئي قسم جون ڪهاڻيون آهن.

جنهن زماني ۾ تعليم جو ايترو ڦهلاءَ ڪونه هو، ڪهاڻيون ۽ گيت مائٽو هوندو،
جا جدا ٻا، امڱ، ان وقت جي سماج ۾ هلندڙ ريتيون رسمون ڪٿي هڪ زبان سان
ٻيءَ زبان تي آيون ۽ پوءِ اهي ڦهليون، پکڙيون، جدا جدا ٻولڻ وٺنديون اچ
سوندو ڦاٿر رهيون آهن. ليڪن انهن جي ٻس منظر ۾ نه اهي ئي حقيقتون موجود
آهن، جنکي ڪٿي هو اچ سوندو ڦاٿر آهي.

ڪن ڪن عيذن تي ته لوڪ - گيتن مان ڪي نشان مليل آهن، جنجي آثار
ئي کوچ ڪرڻ سان هڪ پوري ڪهاڻي ملندي آهي ۽ ان ڪهاڻي جي پٺيان هوندو
آهي - اها سچ.

”ٻيءَ پڄاڻان ٻاڙي،

ڏي ڙي دودا ڏي.

نه نه دالوين علاوالدين ڏي،

رندس آڱري.

ڪٽڪ ڪارو ٻار ڪري،

وندس راڄ ٻيءَ جو.

مٿيون هڪ لوڪ - گيت، جو سنڌ ۾ ڦٽو ۽ مڱڻهار سراندي تي ڳائيندا هئا.
هن گيت ۾ علاوالدين جو نالو ٿو اچي. اهڙي قسم جو ٻيٽ شاهه صاحب به چيو آهي
پر ان ۾ ٽيڪاريل آهي نه علاوالدين آيو آهي.

”علاوالدين آيو، ڪٿي چل چڱي،

ڪڏهن ڪين همٿيو، ڪار جهليدو ڪير.

سومرن سان ڪٿي، اٻڙي ڪٿو ان ٻير،

هو مهائن مير، ٻير مستورالن مارو.

(سر بلاول 1. ص. 13)

هاڻو هنن ٻن ايتن جي ٻس منظر جي کوچ ڪبي ته ڪهاڻي معلوم ٿي ويندي.
ايتن رو ٻي ڪٿڻون ملائين ٿيون ته ڪهاڻي رو ٻي هڪ زنجير ٺهي ٿو لڌي. اچو هيئن :-

ٿئي ٿو ۽ راءِ (يعني ٻارمانا) جنهن کي حاصل ڪرڻ لاءِ هوءَ پٽکي رهي آهي ۽ سو ۽ سندس اندر ۾ ئي آهي.

ڪيڏانهن ڪاهيان ڪرڻ؟ ڇوڏ ڇڏائو،
منجهي ڪاڪ ڪڪوري ۽ منجهي لندائو ۽
راءِ ۽ راءِ ۽ ري ۽ رائي ۽ راءِ ڪو.

شاهه عبداللطيف جو ڪلام کانئس پوئين گهڻي شاعرن لاءِ ٻرڻا جو ڪارڻ رهيو آهي. سنڌي ۾ گهڻي شاعر ۽ نثر نويس شاهه جي اوليٰ ۽ شاعراڻي فن کي ابتدائي، آهڻ جو پنهنجي ۽ ڇڻا ۾ استعمال ڪندا آهن.

وڌيڪ ڇوڏا جي ضرورت :-

شاهه جي اوليٰ ۽ عبارت جي گهري اڀياس ڪرڻ لاءِ هيٺيون ڳالهون ضروري آهن. - (1) آڳاٽن قلمي نسخن ۽ ڇاپن کي گهڻي ۾ گهڻي انداز ۾ گڏ ڪري آهڻ جو تقابلي اڀياس ڪرڻ ۽ تنقيدي نگاهه سان شاهه جي ڪلام جو هڪ معياري متن تيار ڪرڻ (2) شاهه جي ڪلام ۾ آيل مڙلي لفظن جو جدا جدا هنڌن تي آيل استعمال جاچي هڪ Concord تيار ڪرڻ (3) شاهه جي ڪلام جو ويجهڙي ڪوش (Etymological Dictionary) تيار ڪرڻ جنهن ۾ درج ڪيل لفظن جي ٻن اولين ۾ ساڳئي مول مان اڪيل لفظن (Cognates) سان پيٽ ۾ ڪيل هجي. (4) ڪلام ۾ آيل لفظن جي سڌين مول پاشا جي آڌار تي وڌاڪا ڪرڻ (عربي، فارسي، انڊي، سنسڪرت مان اڪيل لفظ، لڏپوڏو، ڏيڻي لفظ وغيره) ۽ هر هڪ لفظ کي ٻه دفعا استعمال ٿيو آهي انهيءَ جي ڳڻپ درج ڪرڻ (Frequency Counting). (5) ڪلام ۾ آيل مڙلي شعرن جي انڊيڪس تيار ڪرڻ. (6) لساني ٻيهڪ جي لحاظ کان شاهه جي اوليٰ جو تاريخي ۽ تقابلي (Historical & Comparative) وياڪرڻ تيار ڪرڻ. اها خوشيءَ جي ڳالهه آهي ته سنڌ ۾ ڪي عالم هتي ڄاڻايل وڌيڪن مان ڪن جي باري ۾ تهڻي اڀياس ڪري رهيا آهن.

”ٽ، ڏ، ڻ“ ڌوليون ڇاهي ڪن لاءِ اٿولندڙ ۽ ڪٽرڻون سمجهيون وينديون آهن، پر هتي ڪٽرڻ معنيٰ ۽ عڪس ٿيڻ لاءِ ائين چو استعمال ٿاڻ موزون بڻجي ٿو آهي -

2- ڏولا! ڪٽاڻا، ڀولاڻو ٻوڏ ڇٽي؟

3- کڻي هائون ڪارئون ڇٽي هاڻا ڇٽي.

ساڳي طرح، کڻي ڇٽي ٻوڏ وغيره لفظ عام طرح مڪروه ليکيا ويندا آهن. شعر ۾ سندن استعمال رس جي هاڻي ڪندو آهي. آغاڻي حالت /-هاڻو/ جي آهي، جهڪو ڳڻو ڪري ڪند وغيره سان لڳندو آهي. پر هتي شاهه مهاڻن جي ڏٺ وارن ڪارن ۽ ڇٽن سان اڻهيءَ لفظ جو بلڪل سهڻو استعمال ڪيو آهي. شاعر نه اڻهيءَ جو ائين چائڻ سان نه استعمال ڪري ٿو، جتي ٻيتر رهي هليو ويو آهي.

”ٻڌجو هنڌ، ٻڌي هئندو، اهي ڇوڻ هئا.“

لکندا ۽ (Denotation) ۽ وڌندا (Suggestion) جي طاقت سان ٻيٽو لفظن جي چوڻ ڪري ائين چو موزون هئڻ تي استعمال ڪرڻ نه شاهه جي شعر جي خاصيت آهي. سنسڪرت جي ڪاوڻ-آچارڻ اهڙن شين جي شعر ۾ استعمال ۽ ڌولي (Suggestion) سان ٻوڏ ڪاوڻ کي اٽل درجي جي وڌا لکيو آهي. ٻڌاڪن يا علامتن (Symbols) جي روپ ۾ لفظن جو استعمال نه شاهه جي شعر ۾ جاءِ نٿا نظر اچي ٿو مثال طور ”سر ڪٽاڪ“ ۾ ”اٽڪ“ اڻهيءَ لفظي من جو ٻڌاڪ آهي، جهڪو ڏاڍي حرص-هواسن ۾ ڦاسي صديح راهه ٿان پٽڪي وڃي ٿو. ٻئي طرف ”هڻج“ ذريعي سندن ۽ ڪامل پوڻ ڏانهن اشارو ڪيو ويو آهي. ڏٺو وڃي نه شاهه جي رسالي ۾ اهڙا ”سر“ مشڪل ملندا، جن ۾ رهيواري ٻڌاڪن وارا ڪجهه لفظ نه هوندا. سنڌي لوڪ ڪٽاڻن ۾ نه شاهه چوند لکندا ڪٽي، سندن ڪردارن جو اڏار وٺي، ائين ئي نمائڻ جو بنياد رکيو آهي. ان ريت هن ٻڌاڪن وڌاڪي اٽڪن جو اظهار ڪيو آهي :-

ٻڌي جان پاڻ ۾، ڪير روح رهاڻ،

نه اڪو ڏوگر ڏٺو، نه لڪا ڪڇڻ ڪاڻ،

ٻڌو ٿيس پاڻ، سڄي، ٿا سو هئا.

هتي سڄي طالب آهي نه ٻڌو مطلوب آهي. روحاني راهه ۾ سڄي آيا آهي نه ٻڌو ٻڌاڪا آهي. ساڳيءَ طرح، ”سر مومل راڻو“ ۾ مومل کي آخر ۾ اٽڪ

قنڊي (جنهن کير ڏيڻ بند ڪيو آهي)؛ روڏي (لنڊن سڱن واري)؛ ڪنڊي (وريل سڱن واري).

شاهه جي ڪلام جي اي خاصيت اها آهي ته هن خيال توڙي شاعراڻي فن جي لحاظ کان پاڻ کي فارسي شعر جي روايتن کان آڇور رکيو آهي. کيس غزل؛ قصيدي؛ رباعي؛ وغيره کان دونه، سورنا، وايون ۽ ڪافيون وڌيڪ پياريون آهن. هن دونهن؛ سورنن جي روپ کي ملائي شعر جا نوان فارم به ايجاد ڪيا آهن. حقيقت ۾ ڏاڍو وڃي ته صوفي سندن - درويشن جي شعر ۾ چندن جي مائراڻن يا ورڻن جي ڳڻپ جي ڪار پابندي نه هوندي آهي. هنن جي واڻي ته سندن آمدنن جو ۽ جذبات جو پاڻمرادو ڦٽي اڪرنڊڙ قدرتي چشمو آهي. آلهي ۽ جو آڌار بهز - وزن يا مائراڻن ۽ اکرن جي ڳڻپ بدران سنگيت آهي. آلهي ۽ جي سر ٿال ۽ لڻ ٿي ٿي هنن جي واڻي بڻل آهي. شاهه جو شعر به سنڌ ۾ هروڙ لوڪ - سنگيت ٿي ٻڌل آهي. آلهي ۽ کي ڳائڻ جو ڍنگ به اڻالو آهي؛ جيڪو شاهه لطيف پاڻ ۽ سندس ڳائيندڙ فقيرن وڪست ڪيو آهي. ڀٽ شاهه ٿي اڄ ڪالهن به شاهه جو ڪلام يڪتاري ۽ ٻين ڪن سازن جي سر ۽ لڻ ٿي مخصوص ڍنگ سان ڳايو ويندو آهي.

شاهه لطيف جي ڪلام ۾ گهڻن ئي اندڪارن جو هڙون ۽ سپاڙڪ استعمال ٿيو آهي. انهن ۾ به خاص ڪري اڻوڀراس اندڪار گهڻو ملي ٿو. اڻوڀراس جو آڌار شجدين جي چولند ٿي آهي، جنهن ۾ گهريل - سر ۽ وينجن لفظن ۾ مقرر جڳهين تي ڪتب اچن ٿا. اهڙن لفظن جي چولند ڪري ڪين جوڳن هڻن ٿي گهريل معنيٰ ڏيڻ لاءِ استعمال ڪرڻ، ڏيکاري ٿو ته شاهه لطيف کي ٻوليءَ ٿي ڪيترو نه طايطو آهي. ٻيو ته آلهيءَ مان سندس ٻوليءَ بابت وسيع ڳيان جي به ڄاڻ ملي ٿي. شعر ۾ ڪهڙن ۽ اڻڻڻدڙ لفظن توڙي آوازن کي عام طرح استعمال نه ڪيو ويندو آهي. انهيءَ مان ڪا به ڀر س جي هاڃي ٿيندي آهي. پر شاهه لطيف ته اهڙن آوازن ۽ لفظن جو گهريل معنيٰ کي ڏيڻ لاءِ ۽ گهريل عڪس کي ڇڏڻ لاءِ استعمال ڪري پاڻ منجهن اظهار جي اعين طاعت ٿو پيدا ڪري. ڪجهه مثال ٿسو:

1- تر ٻڪڙ تار گهڙڻ، ايت ڪاٺيارن ڪم،

ڏه ڏه پيرا ڏينهن ۾، ڏي ڏوراپا ڏم،

عقل مت شرم، آيتي لهر، اهوڙا.

۱. سرڪار ۾ ڪو وڏو عهدو حاصل نه ڪري سگهندو هو، نه عام ماڻهو ٿلڊين آفيسرن ٿلڊا هئا. ڇڻ، ”ٻڙهي ناسي، وڪڻي ڪڙ ٿيل، ٿسو هي قسم جو ڪيل.“ اهيءَ زماني ۾ سنڌ ۾ مسلمانن جي حڪومت هئي، جنهن ڪري پنهنجي خيال کان عربيءَ کي نه ڳڻي اهميت هئي. اهڙي ماحول ۾ سنڌيءَ کي اڻڻڙو بلن ڳوڻائڻ جي اولي ليکيو ويندو هو. اهيءَ دور ۾ شاھ عبداللطيف پنهنجي مادري زبان سنڌيءَ کي اڀرائي، اهيءَ لاءِ پنهنجي مذهب جو اظهار ڪيو. اهيءَ ۾ شڪ نه آهي ته کائس اڳ قاضي قادن (1463-1551)، شاھ عبدالڪريم (1537-1622)، لطيف الله قادري (1611-1679)، شاھ عنايت (1625-1713) ۽ ٻين ڪن شاعرن نه سنڌيءَ ۾ شعر چيو آهي. پر سنڌي ٻوليءَ کي شاعراڻي اظهار جو زوردار واعظ بڻائڻ ۽ سندس انساني قوت توڙي اُڪت شمع-پنڊار جي عوام کي شناس ڪرائڻ جو جس شاھ لطيف کي ئي آهي. شاھ لطيف جي ڪلام جون عبارت يا شعلاءَ جي خيال کان نه ڳڻهڻي خواهون آهن، جن مان مکيه خاصيتن تي هتي روشني وجهي ٿي.

پڻان (پڻيان)

پوڄ (گهڙو)

ڏڪڙي (ڀوريءَ طرح)

ڌوءَ (ٺهن هوليءَ)

ڏهڙي (ڀڪي ڀڪي)

سڀيت (سڀ هٿ)

حرف جر : ڪنا (کان، وٽان)

گري، ڳر (ڏانهن، ساڻ)

ملاءَ (کان)

حرف جملو : ڀي، ڀي (نه، سن، آپ)

جیلا هم، جیلا ن، جیلا هان (ڇاڪاڻ ته)

ڦیلا هان، ڦیلا (ٺهن ڪري)

مڇڻ (مٿان)

حرف ذال : هر، ڏور

هيڃاٺ (هاءِ، افسوس)

لو (اڏي ڏسو)

مان (شال)

آاو (شاباس)

وو (هاءِ)

ڀر ڀر (هاءِ افسوس)

ڀوڻ (لعنت هجيئي)

عبارت جي لحاظ کان ٻوليءَ جون خاصيتون

شاهه لطيف آلهي ۽ زماني جو شاعر آهي جڏهن سنڌ ۾ فارسي زبان جو گهڻو زور هئو. اها حاڪمن جي درباري ٻولي هئي. انهيءَ ڪري ڪيترا ماڻهو فارسي ٻڙه ٻاهر ڦٽي وڌندا هئا. انهيءَ علم ڪري ڪن سرڪار ۾ وڌن عهدن تي رسڻ جو بهر ملندو هو. فارسيءَ ’گهوڙي چاڙهي‘. جيڪڏهن ڪو شخص فارسي ٻڙهڻ بعد

اسم: ماس (ماڻس) :
 اوتارون (اٽهن جا اوتارا)
 ميهاروم (ميهڙو ميهار)
 فعل: سيم (مون ٻڌا)
 هٿڙيون (اسان کي هٿڙ)
 آهر (آهر)
 سلسلہ (سليم)
 سترياءَ (توسان گڏ سڃي)
 ڀڄڻو سون (اسان کي ڀڄو)
 ڀيٽو (ڀيٽو)
 ڇيلياس (ڇيلياس، ڇيلڀي ويس)
 حرف جر: سندور (سندور، ميهڙو)
 سندوءَ (سندوءَ، ميهڙو)
 ڪٽيم (مورڪي)
 ڪٽس (هن کي)
 سيڙان (هن سان)
 ۷- آڻ ڦرندڙ لفظ:

شاهه جي سنڌيءَ ۾ ڪجهه اڻ ڦرندڙ لفظ (stagnant) اڏڻا آهن جن جو استعمال
 هاڻي گهٽجي وڌو آهي يا ٻاڪل بند ٿي وڃي آهي:
 صرف: جيڪس (شاهد)
 ڪر (ڇڻ نه)
 اوڙڪ (آخر ۾)
 هٿل (شروع ۾)
 ڀانڊر (ڀانڊر، ڀانڊ)
 هٿر (هن ريت)
 آڙر (آڙر، ڀانڊر)

سلاڻڻ : ساراھڻ، سن. سلا گهر

ڊوڻ : ڊوڪڻ، ڀرا. ڀڪ، سن. ڀش

ڏڊوڻ : ڊڊڻ، ڀرا. ڊڊجھ، سن. ڊھ

ڏڏڻ : ڏڏڻ، ڀرا. ڏڏج، سن. ڏڪش

ھيٺ ڄاڻايل فعلن جا روپ اڄ ڪالھ اول ڇال جي وچولي سنڌي ۾ عام طرح ڪتب ڪين ٿا اچن :

اُڏو ڇڏو : (س. اڪت)، اُڏو ڇڏو، اُڪتو اڪر، اُڏو ڏو، سڏو ڏو، (سن. شرح)، ڏڏو ڏو، (سن. ڏڏ)، ڏڏو ڏو، ڏڏو ڏو، (سن. ڏڏ) (سن. ڏڏ) وانءِ وان، وڃ (سن. وا).

اڻ ڏاڻ جو استعمال جيڪو شاھ جي ٻوليءَ ۾ ملي ٿو، سو هاڻوڪي سنڌيءَ ۾ گهٽجي ويو آهي.

اڇاڻڻ (’اڇو‘ مان ٺھل)

سڀڄڻ (سڀ مان اڪتل)

ڊھاڻڻ (ڊھ، سن. ڊھ)

’هڻڻ‘ فعل جو ٻيو روپ ’هڻڻ‘ به آهي. هاڻوڪي سنڌيءَ ۾ لفظ ٻهروڻين روپ مان ٺھل ٻين روپن جو استعمال ٿئي ٿو. مثال طور : هڻان، هڻون وغيره. پر شاھ جي ڪلام ۾ ’هڻڻ‘ مان ٺھل روپن جو استعمال عام آهي. جيئن ته - هڻان، هڻون، هڻين، هڻو، هڻي، هڻن (صغيي مضارع ۾ روپ)؛ هوءَ (صغيو آمر)، هوءَڻج (صغيو آمر لياڻي).

شاھ مرڪب فعلن جو استعمال به سهڻي ڍنگ سان ڪيو آهي -

ڀڙهيو ڀڙهڻ : (ڀڙهيو ٿا ڀڙهن، ڪڙهن ڪين ڳلوب ۾)

آڻي آراڻڻ :

نڊاهي نيڻڻ :

٦- ڀڄاڙين جي روپ ۾ ضميرن جو استعمال

شاھ جي سنڌيءَ ۾ ڀڄاڙين جي روپ ۾ ضميرن جو استعمال گهڻو ملي ٿو. پر هاڻوڪي سنڌيءَ ۾ لاهو واهو رجي ٿو گهڻو. اهڙا ڪجهه روپ نه هاڻي بلڪل ڪتب ڪين ٿا اچن.

سورٽ - ٿور (سورٽ جو ڌڙ)
ڪر - لاھڙ (ڪر ٺهندڙ يعني سار سڀيان ٺهندڙ)

۳- ضمير :

شاهه جي اولييءَ ۾ صديون جي لاڙي اڀياسا واري روپ جو تهڻ استعمال ٿيو آهي. مثال طور، ان، مان، کيس، آڏو، مون جو، آئين (ارهڻ)، ڪيڏو، ڪهڙو، ڪهڙو، ڪهڙو، ڪهڙو، ڪهڙو. اهي صديون جا روپ اڄ ڪالھ به لاڙيءَ ۾ ملن ٿا. شاهه جي اوليءَ ۾ صرف - ڇري پڇاڙين جو نه صديون سان ڪڍ تهڻ استعمال ملي ٿو. اهو اڄ ڪالھ وچولي معياري سنڌيءَ ۾ مدعو ڪي لي وٺي آهي.

هوان (مون کان)

آسانوان (اسان کان)

هتان (هن کان)

هتيان (هن کان)

ڪڇاڙان (ڇاڇي لاءِ، ڇا ته)

۴- عددي صفتون :

شاهه جي اوليءَ ۾ عدد ٺهڪا، ٺهڪو، ٺهڪن، ٺهڪو، روپ اڄ ڪالھ عام ٻول چال جي معياري وچولي سنڌيءَ ۾ ڪتب نه ٿا اچن. هڪ، ٻيڪ، ٽيڪو، ٽيڪو، ڪارهن (ارهڻ).

۵- فعل :

شاهه جي سنڌيءَ ۾ ڪيترائي جهولا فعل ملن ٿا جن جو اڻ - بنياد اڃا به مڏيڪال جي پارٽ - آڏو، پاشا جي فعل ۾ آهي. اڄ ڪالھ وچولي معياري سنڌيءَ ۾ ائين جو راءِ عام طرح ڪرڻ ٿو ٿئي.

گوا گواڻڻ - ڪٺڻ، سن، گهڪه.

وياڇڻ : ٻاڻاڻڻ، -ن، وڃ - ٻا - آڻ

وڃڻ : وڃڻ، -ن، ولڪم

ڳڙڻ : ڳاڻاڻڻ، سن، گڙ

- آئون، ائون/ ٻڌائين مان ٿيل آهي. ساڳي طرح، هڪ ڪل ڪهر لفظن ۾ - / ا / حرف جري ٻڌائيءَ جو وڪاس سندسڪرمت جي - / اي - / (آڌيڪرڻ ڪارڪ) ٻڌائيءَ مان ٿيو آهي.

سنڌيءَ - / ان حرف جري ٻڌائيءَ اسم جي جمع واري روپ ۾ لڳائڻ سان جدا جدا حرف جو لفظن جي معنيٰ ٿئي ٿي. جهڙن ۾ -

ٻڌڻ + ان = ٻڌڻن (ٻڌڻن سان)

مڃڻ + ان = مڃڻن (مڃڻن ۾)

ماڙهڻ + ان = ماڙهڻن (ماڙهڻن جو)

- / ان / جو وڪاس ٻڌاڪرڻ - / لڻ / ۽ ٻڌڻش / لڻڻ / مان ٿيو آهي. شاھ جي اوليٰ ۾ انهن ٻڌائين جو ڪهڙو استعمال ملي ٿو. پر اڄ ڪالھ جي سنڌيءَ ۾ انهيءَ جو واهڻو ڪهڙو واري آهي.

سندوڙن يا حالت لدا ۾ اسم جي پڌيان - آ يا آه: / ٻڌائي لڳائڻ جو طريقو شاھ ۾ ڪهڙن هڏن تي ملي ٿو. انهيءَ جو واهڻو هاڻوڪي معياري وچولي سنڌيءَ ۾ ڪو نه ملي.

اوليٰ + آ = اولياءَ

ٻري + آه = ٻرياهه

۲- مرکب اسم:

شاھ ڪهڙن هڏن تي مرکب اسمن يا ساماسڪ شبدن جو لهايت سهڻو استعمال ڪيو آهي. انهيءَ جي ڪري سندس پاشا ۾ ٿورو اڪرائيءَ جي خاصيت نه ٻڌا ٿي آهي. هاڻوڪي سنڌيءَ ۾ مرکب اسمن جو استعمال ڪهڙو ڪهڙو ٿئي ويو آهي. مثال طور،

گهوٽ - ڄاڻ : (ڪهڙي ڄاڻ)

ٿڙ - ڏٺي : (ٿڙ جو ڏٺي)

اُتر - واءُ : (اتر جو واءُ)

ڪڳمارو : (ڪڳم يعني تلوار سان مارو ڪندڙ، بهادر)

سون - ورڻيون (سون جي ورڻ واريون)

واريءَ - ڦل (واريءَ ۾ ڦل)

استعمال لږا ټين يا سمدن واهوړو ټولگه ټوټې وړو آهي . هتي موجوده د ژور
چي سنڌي سان پټ کمندي شاه چي سنڌي چي مکړ مکړ خاصيتن لي روشني
وځهي ئي :-
۱- اوسر جو ټور :-

سنڌي ۾ اسم چي حالت عام پټيان کن کن چمن ۾ حرف جو استعمال
ټيندو آهي . چمن نه : کور ۾ کور مان ، کور ڏانهن ، کور دت وغیره . کن چمن ۾
کچه حرف جو پڙي (Suffix) چي صورت ۾ اسم سان لڳائي ۾ کتب آليا آهن .
چمن نه : کور + ان = کوران ، کور + ا = کور . اعزي قسم چي پڙين کسي حرف چري
پڙي (Post position Suffix) سڏجي ٿو .

شاه چي سنڌي ۾ اهي حرف چري پڙاڙون اسم چي جمع واري روپ پټيان
۾ عام استعمال ٿين ٿيون . مثال طور :

دوسن + ان = دوستان

ٽاگون + اون = ٽاگهڻون

کنن + اڙن = کنهڻون

موجوده سنڌي ۾ حرف چري پڙاڙين جو استعمال فقط اسم چي عدد واحد
واري روپ پټيان ٿيندو آهي . جمع چي روپ پټيان انهن جو واهوړو هاڻي
ٽڪل بند ٿي ويا آهي . پر نه - اون يا - ائون (چمن نه ، هون ، هڻون ، ٻولون ،
ٻولن) حرف چري پڙاڙين جو استعمال معاري وچولي سنڌي ۾ ڪو نه اٿي .
اهو فقط سنڌي چي اڀاشان ۾ ملي ٿو . لاڙي اڀاشا ۾ / - ان ، / - اون ، پڙاڙين ۾
ٽڪان اچار ٿي ٿو . اها خاصيت شاه چي اولي ۾ عام چام
ملي ئي . چمن نه :-

هيج + آء = هيچا

من + آء = ملاء

هتي اسان کي اها ٻاڙه ڏيان ۾ رکڻ گهرجي ته وڪاس چي لحاظ کان حرف
چري پڙاڙين چي اوسر سنسڪرت يا پراڪرت چي حالت ڏيکاريندڙ پڙاڙين
[Case Terminations] مان ٿي آهي . چمن نه : / - ان ، / - آء ، - اون ، - ائون /
حرف چري پڙاڙين چي اوسر سنسڪرت / - ام (اڀادن ڪارڪ) ۽ پراڪرت / - اندر ،

الهيءَ ۾ شڪ نه آهي ته تيارو ۽ آڏ - تسمر لفظن جي ڀيٽ ۾ عربي - فارسيءَ جا لفظ شاه جي ڪلام ۾ تمام گهٽ انداز ۾ آهن. انهن مان به گهڻن جي اصل روپ ۾ تبديل ٿي وڃي ٿي.

هاڻڪ 'سڃاڻو ماڻهو، وياج' (عربي حاذق)، ڦاٽڪ 'رڪشا' (عربي تعويذ)، سڳو 'دستو، لنگهه' (عربي شعر)، منڱل 'آلگيني' (عربي منقل)، اڀر 'بادل' (فارسي اڀر)، گرداب 'ڪن' (فارسي گرداب)، انڊوهه 'ڏڪ، سور' (فارسي انڊوهه).

شاه جي ڪلام ۾ ٻراڪرت ۽ اڀرلش جا ڪيترائي لفظ استعمال ٿيا آهن. جيڪي اڄ ڪالھ اول - چال واري عام سنڌيءَ ۾ ڪتب نه آچن. ممڪن آهي ته اهڙن لفظن جو واهو ارڙهين صديءَ جي سنڌيءَ ۾ عام جام ٿيندو هجي.

اوڙ	: 'قطار' ٻرا. اول، سن. اولي
رڻي	: 'ڇهڪ' ٻرا. رڻي، سن. رڇي
نير	: 'زنجير' ٻرا. نير، سن. لنگڀ
ڌاء	: 'ڌاڻو' ٻرا. ڌاء، سن. ڌاٻ
نيم	: 'ڌوڻي' ٻرا. نير، سن. لنگڀ
لوء	: 'جاء' ٻرا. لوء، سن. لوڪ
ٿورو	: 'هٿيار ٿيز ڪندڙ' ٻرا. ٿورو، سن. ٿيڙڪو
نيم	: 'رات' ٻرا. لهر، سن. لڻا
چونڊه	: 'ڇڄور' ٻرا. چنڊ، سن. چنڊج
رائء	: 'رسي، ڌاڳو' ٻرا. راء، سن. رڇ
رائر	: 'سرڪاري ڀل، ٽڪس' ٻرا. رائر، سن. راجڪر
گهنگهه	: 'گورڙ، جهڳڙو' ٻرا. گهنگهه
گهاگهاٽ	: 'ڪاٺ، ٽهڪ ڏيڻ' سن. گهگهه، 'ڪاٺ'
نھڻ	: 'ٻڌڻ'، سن. نه. 'ٻڌڻ'
لاڏڻ	: 'ڳولڻ، سوچڻ' سن. لاڏڻ، 'ڳولڻ'

ياڪرت جي لحاظ کان ٻوليءَ جون خاصيتون

ٻوليءَ جي لحاظ کان شاه جي سنڌيءَ ڪيترائي آڳاٽا لفظ ۽ وياڪرت جا روپ باق وقت سنڌوئي رکيا آهن. جيڪي اسان کي سنسڪرت، ٻالي، ٻراڪرت ۽ اڀرلش منزلن ۾ ملن ٿا. پر هاڻوڪي اول چال واري سنڌيءَ ۾ اهي يا ته بالڪل

شاهه جي ڪلام ۾ شين پندار
 شاهه جي ڪلام ۾ سنڌي ۽ ڏيڍو ۽ اڌ لکي شين جو اڪث پندار آهي.
 مثال طور،

وڃ < ٻراڪري وڃ < سنسڪرت وڃي
 سنگرهه < ٻرڪري سنگلا < سنسڪرت شرنڪلا
 ڀي < ٻراڪري ڀي < سنسڪرت ڀري
 ويڃ < ٻراڪري وڃ < سنسڪرت وڃي.

سنڌي لفظ جي آلهي اوسر واري سلسلي ۾ ڪڏهن ڪڏهن سنسڪرت جو هڪ لفظ سنڌي ۾ ان جدا لفظن جي روپ ۾ آسرايو آهي، جهڙن نه، سنسڪرت لفظ 'ون' مان سنڌي ۾ ان لفظن جو وڪاس ٿيو آهي - ان (جهنگل) ۽ وڻ (درخت). آلهي جي آڙ ۾ ان کن حالتن ۾ وڃي سنسڪرت جا ٻيا جدا جدا لفظ سنڌي ۾ هڪ روپ اختيار ٿا ڪن، چاهي سندن معنيٰ الڳ الڳ هجي. آهي. جهڙن نه: سنڌي لفظ 'سور' جون ٻه معنائون آهن - (1) اڏاڻو (2) ڏرو، ٻيڙو. آلهي سنڌي لفظ جو بنياد سنسڪرت ۾ ان جدا لفظن تي آهي، جهڙي آهن - شور (ڦڙڦڙ) ۽ شول (ڦڙڦڙ). سنسڪرت ۾ 'شور' معنيٰ اڏاڻو ۽ 'شول' معنيٰ ٻيڙو.

شاهه جي ڪلام ۾ ڏيکي لفظ ٻه جهڙهي اڏاڻو آهن. انهن مان ڪي لفظ هيٺيندر (1088-1172) هيٺينجي شين ڪوش 'ڏيکي نام مال' ۾ ڄاڻايا آهن. آلهي مان ظاهر آهي ته اهي لفظ ڪيترا به ٻراچين آهن.

ڏونگر چل، (هيٺيندر - ڏونگر) هيٺا 'ڏارن جون ڳڙن' (هيٺيندر - ڏوڏ) هٿ 'هٿي بدن' (هيٺ - هٿا) ڇيڙهه 'آخري ڇيڙي' (هيٺ - ڇيڙو) ۽ وائيڏو 'ڪندراڙو' (هيٺ - وائيڏو) ٽڳي 'ڏاب' (هيٺ - ٽڪي) ڇوهره 'غصو، ٽيز وڪ' (هيٺ - ڇوهره) ڇيڙي 'ڇيڙ ڪاهه جي' (هيٺ - ڇيڙ) اوڇڻ 'بدن جي معنيٰ اڌ ڪي ٻه ڪا لاء ڪهڙو' (هيٺ - اوڇڻ) ٽاڻو 'ڪاڻو' (هيٺ - ٽوڙ) ڪاڻو 'ڏاڏو' (هيٺ - ڪڙو).

شاهه جي ڪلام ۾ استعمال ٿيل ڪجهه ڏيکي لفظ هيٺ آهن جن جو بنياد ڏراوڙي اولهن ۾ ملي ٿو:-

وڏو 'اوچر، عالي' (ٽيڪو - اوڇڻ) ڪوٽ 'ڪوٽ' (ڏراوڙي ڪوٽ) ۽ ٽيو 'ٻاڻي' (ڏراوڙي ٽيو) ٽوڙي (ٽيڪو ٽوڪي) آڏي 'ٻيڻ' (ٽامل 'آڏي' عورت).

‘لورالهي’ شاه جي ڪلام ۾ اهي لفظ نه ملن ٿا:-

تون لنگهائين لطيف ٻي، تون جا ٿوري.
ماڙهو چوهر مٺي، آهي اهي آهيان،
تون در سرتون سي، جي لورالهيون تون جون.

ڪڇي اڀاسا، لاڙي جي علائقي وڃهه ڳالهائي وڃي ٿي. لاهي ڪري
بهي ۾ ڪهترائي لفظ ۽ ويا ڪرڻ جا روپ هڪجهڙا آهن. جهڙن نه، آن (تون)، اڙ
(هو)، انسان (عتسان)، اوجر (لهدجو) وغيره، هي روپ شاه جي ڪلام ۾
عام ملن ٿا.

انهيءَ کانسواءِ شاه لطيف پنهنجي شعر ۾ بلوچي، فارسي ۽ عربي لفظن ۽ ڦٽرن
جو به استعمال ڪيو آهي، مثال طور:

- 1- تان ٻارسون پاڻ ۾، اڙا بلهشي.
 - 2- اڙو اڳچرڊ اڙم اڙضا، ڪام ٻرڙي مام.
- گهڙي گهڙو هٿ ڪري، بهون اهاري ٻڌي،
سر ڌر ڌم ڌار ڌا شڌ ڇ اڇا شڌ،
وصل اهوئي وڻي،
رات جڏهن جو وڻي، آلا سي اڪارين.

ڪن ڪن قلمي اسٽن ۾ فارسيءَ جا گهڻيئي شعر داخل ڪيا ويا آهن، پر
انهن جي اصليت شڪي ٿي نظر اچي. يعني طرف، شاه لطيف قرآن شريف مان گهڻيئي
آيتون ۽ ڦٽرا لاهين طور پنهنجي شعر ۾ استعمال ڪيا آهن. اهي گهڻو ڪري
سندس ئي روحاني ائڙ جي پٺڀرائيءَ ۾ پيش ڪيل آهن. جهڙن نه:

عربي
آست از بڪرم، جڏهن ڪن ٻڌو،
‘قارابلي’ قلب سين، ڏهن لت ڇڏو،
نهن وار ڪڏهن، وڃن وڙڇن سڏهن.
(سر مارئي 1.1)

ليلا رام و طاهر لالواڻيءَ شاه جي ڪلام مان 113 عربي ڦٽرا الڳ ڪري انهن
جي آست ۽ معنيٰ پنهنجي ڪتاب ۾ ڏني آهي. (1)

1- لالواڻي، ليلا رام و طاهر، دي لائيف، رليجن ائڊب پوٽري آف شاه
عبدالله لطيف. 1889ع ڀاڱو 2، ص. 41-1.

آهن، جي سنڌ جي اڳي ڪنهن به ڀاڱي جي ٻوليءَ ۾ ڪنهن، جنهن ڪري لاڙيءَ جو ڌار درجو ليکجي ٿو. ان ۾ ڪيترا لفظ ۽ اصطلاح به علحدا آهن. شاهه جي رسالي ۾ جهڙو ٽيڪ عربي، فارسي، نج سسڪرم ۽ ٻراڪرم ۽ نج سنڌي لفظ گهڻا آهن. به لاڙي لفظ به ڪيترائي آهن ۽ اڃا به سمورا لاڙي الڙس، جنهن ڪري انهن چئجي سگهجي ٿو ته سڄو رسالو لاڙي ٻوليءَ ۾ لکيل آهي. (1)

وچولي سنڌي، جهڙا معيار ٻولي لکي وڃي ٿي ۽ تعليم نوڙي انهي لکڻين ۾ استعمال ٿئي ٿي، انهيءَ جو اثر به شاهه جي ڪلام تي ظاهر آهي. شاهه جي رسالي ۾ ڪجهه سر ۽ بيت سنڌي جون اڀياسائن ۾ به لکيل ملن ٿا. شاهه لطيف جوانيءَ ۾ گهڻوئي سحر سحر ڪيا. انهيءَ ڪري ڪيس سنڌ جي انهن اڀياسائن جو نوڙي سنڌ جي آس پاس وارن علائقن جي ٻولين جو به هڪڙو ٿيو. هيرو رانجهو مضمون وارا اهو ۽ رابن سرائڪي اڀاشا ۾ آهن. اهي گديج ۽ ٻولش ميرن وارن قلمي نسخن ۾ درج ڪيل آهن، جيڪي ارڙهين صديءَ جا نسخا آهن. اهو سر اڻڙهين صديءَ جي آڳاٽن قلمي نسخن ۾ شامل آهي. ”سوڇول مارو“ جهڙو ٻانڪي اڀاشا ۾ لکيل آهي، اهو ’گديج‘ ۽ درگاهه منصوره جي آڳاٽن قلمي نسخن ۾ شامل آهي. انهن نسخن ۾ ’نيراڻي‘ اندر هندي شعر به شامل ڪيل آهن. اڻڙهين صديءَ جي هڪ آيل اوائلي قلمي نسخن ۾ به ’نيراڻي‘ ۽ ’ٻول مارو‘ مضمون تي شعر ملن ٿا. چئجن ته اهي مضمون اوائلي دور جي قلمي نسخن ۾ شامل ڪيا ويا آهن، انهيءَ ڪري ڪين رد ڪرڻ واجب نه آهي. ممڪن آهي ته اهي شعر روحاني مٿلن ۾ شاهه لطيف پاڻ اڇاڙيا هوندا يا سندس حاضريءَ ۾ انهن قلمون ٻائي پيش ڪيا هوندا. ٻوليءَ جي اڀاس جي لحاظ کان چئي سگهجي ٿو ته شاهه جي ڪلام ۾ سرائڪي، ٻانڪي ۽ هندي اڀياسائن ۾ به شعر ملن ٿا.

’عمر مارو‘ مضمون وارن شعرن ۾ ڪيترائي لفظ اهڙا آهن جيڪي اڳي ٻولي اڀاشا جا آهن. مثال طور، مڇر، لڙ، گري، جهو، آڙي، ڦڙه، لاڻي، سائون، لمب، مڳي، انهن ٻولين يا گاهن جا نالا آهن جيڪي ٿرپارڪر جي اوار وارن حصن ۾ پيدا ٿين ٿا. ’ٿوري‘ لفظ جي ٻانڪيءَ ۾ معنيٰ آهي ’شڪاري‘. ٿر ۾ پهلن کي به ’ٿوري‘ سڏيندا آهن. اهي اچوڪ ليکيا ويندا آهن. ’ٿوري‘ جو مطلب آهي

هن جو جنم حيدرآباد ضلعي جي هالا تعلقي ۾، هالا حواليءَ آلي ڳوٺ ۾ ٿيو هئو سندس والد سيد حميد الله شاهه پوءِ لڏي وڃي ڪوٽڙيءَ ۾ ويٺو هئو، جو پست کان به ڪوهه کن پري آهي ۽ هاڻي ڦٽي ويو آهي. شاهه لطيف جو ننڍپڻ الاهيءَ ڳوٺ ۾ گذريو ۽ سندس زندگيءَ جا آخري سال پٽ تي گذريا. هاڻي سوال ٿو پيدا ٿئي ته پوءِ شاهه جي ڪلام تي لاڙي اڀياسا جو گهڻو اثر ڪيئن پيو آهي؟ الاهيءَ جو جواب هيءُ آهي ته لاڙي جي حدن ويجهو رهڻ ڪري ۽ سندس وڻن جي لاڙ ۾ رهاڻس سببان، شاهه لطيف جي ٻوليءَ تي لاڙي لهجي جو گهڻو اثر پيو آهي. سندس ٿڌو شاهه عبدالڪريم بلڙيءَ جو رهاڪو هئو، جيڪو لاڙي اڀياسا جي حدن اندر آهي. ٻيو مکيه سبب اهو ٿو نظر اچي ته شاد عبداللطيف جي ڪلام جو اڳاٽي ۾ اڳاٽو نسخو 'گنج' الاهيءَ ڪاتب جو لکيل آهي جيڪو لاڙ جو رهاڪو هئو. گنج جو لکيندڙ آهي فقير عبدالعظيم عرف وڏل شاهه هو 'ريضان جت' آلي ڳوٺ جو رهاڪو هئو، جيڪو بدين جي ويجهو آهي ۽ نيٺ لاڙي لهجي وارو علائقو آهي. ان طرح شاهه جي ڪلام جا ٻيا به اوائلي دؤر وارا قلمي نسخا جيڪي حاصل ٿيا آهن، انهن مان گهڻا لاڙ ۽ ڪجهه جي فقيرن جا لکيل آهن.

عام طرح لاڙي ٻوليءَ جي اچارن ۽ لهجي تي ڪيترا ماهر ٿوري ڪندا آهن ۽ سنڌ جي ٻين هنڌن جي ٻوليءَ کان ان جو درجو گهٽ ليکيندا آهن. الاهيءَ تي چوڻي آهي "لاڙ جو پڙهيو، سري جو ڀڳو." حقيقت ۾ ڏار وڃي ته لاڙ ۾ گهڻو ڪري هنڌن جي ٻولي ڪڍي آهي، جو انهن مان ڪيترا لاڙ جا اصلوڪا رهاڪو آهن. اڻي طرف آلي جي رهاڪو سنڌي مسلمانن جي ٻوليءَ ۾ اچارن جي گهڻي ڪڍائي نظر نٿي اچي. منجهانئن ڪيترا وڏا وڏا شاعر ٿي گذريا آهن. الاهيءَ رڻ جي سمجهاڻي ڏيندي، ڀيرومل مهرچند آڏواڻي لکي ٿو، "لاڙ ۾ جهڪي مسلمان آهن، ٽن مان بلڙي شريف ۽ ٽڪڙ شريف وارا سيد ٿوڙي سيد ساڄن سوائي ڪوچي (ٽنڊي باگي طرف) واري جو اولاد علوي سيدن مان آهن، جن جو شهر 'معلوي' (مٽياري) هالن تعلقي ۾ آهي. اُتان لڏي پوءِ هتي اچي رهيا هئا. اهڙي طرح ٽي طرف جدا ڪيترا سيد ۽ ٻيا مسلمان ارغران جي صاحبن ۾ ٻين هنڌان لڏي آئي اچي رهيا هئا. اهي لاڙ ۾ پوءِ آيا، تنهن ڪري سيدن ٻولي لاڙ جي اصلوڪن رهاڪن جهڙي ڪڍي ڪاهي، پر انهن کي به آلي آئي گهڻيءَ ورهيه ٿي ويا آهن، تنهن ڪري هن وقت لاڙ جي هنڌن ٿوڙي مسلمانن جي اچار سان لاڳاپو رکندڙ ڪي اهڙيون علحدتون ڳالهائون

ميسر نه آهن، انهيءَ ڪري اهو فيصو ڪرڻ مشڪل آهي ته مٿين ٽن ڇاڻن ۾ ڇهه ڪو متن مقرر ڪيو ويو آهي، اهو ڪهڙي قدر وڌندار ۽ صحيح آهي. هن مضمون ۾ شاه جي ڪلام جي بوليءَ جو اڀياس مڪمل طرح ڏاڪٽر هوڇند گربخشاڻيءَ جي. تيار ڪيل انڊيشن جي آڌار تي ڪيو ويو آهي. ضرورس آهر، ڏاڪٽر باوچ جي اڀياس ڪيل ڇاڻن جو به مطالعو ڪيو ويو آهي.

شاهه جي رسالي جي بولي: لاڙي اڀياس

شاهه جي رسالي جي بوليءَ مڪمل طرح سنڌيءَ جي لاڙي اڀياس جو اهو روپ آهي، جيڪو ارڙهين عيسوي صديءَ ۾ مروج هئو. انهيءَ جون ڪيترائي خاصيتون موجوده دور ۾ نه، لاڙيءَ جي اول - چال واري لهجي ۾ قائم آهن. ممڪن آهي ته ارڙهين - اوڻويهين صديءَ ۾ لکيل شاهه جي ڪلام جا ڇهڪي قلمي نسخا ملنا آهن، انهن ۾ ڪانن پنهنجي پنهنجي لهجي مطابق نه، بوليءَ ۾ ڪي قدر تبديل آڻندي هوندي، پر انهيءَ هوندي نه، ڪلام جي اصولن جي بوليءَ ۾ ڪو به فرق نه آيو هوندو. لاڙي سنڌيءَ جون حدون ڪهڙيون آهن؟ سنڌ جو ڏاکڻو ڀاڱو جو وڃي سمنڊ سان لڳو آهي، تنهن کي 'لاڙ' چئجي ٿو. ڀيرومل مهرچند آڏواڻيءَ لسانی لفظ ڪان لاڙ جون حدون ڄاڻائيندي لکيو آهي، "لاڙ جا ٻه ڀاڱا آهن: هڪڙو حيدرآباد ضلعي وارو لاڙ، جو ٻڌن ۽ ٽنڊي باگي کان هلي ٻاڙي شريف تعلقي کوليءَ تائين آهي. اتان ڪو به ڏيڍ پري بهرڙو پتوڙي تعلقي جي ڇهه ڪ شريف (مهران پور) ۾، شاهه عنايت صوفيءَ جي درگاهه آهي. انهن ٻن نامور درگاهن جي وچ کان وٺي ڪراچي ضلعي جو سمورو ڏاکڻو ڀاڱو جو ڪيٽي بندر ۽ ڪراچيءَ طرف ٿئي ٿو اچي سمنڊ سان لڳو آهي، سو ڪراچي ضلعي وارو لاڙ آهي. انهن ٻنهي ضلعن جي لاڙ جي بولي 'لاڙي' ڪراچي لاءِ. لاڙي معنيٰ لڙل يا هٻڪارون ڀاڱو. ايترو ضد آهي - سرو معنيٰ مٿيون ٻه اکر وارو ٻيو. (1)

موجوده دور ۾ سنڌ ۾ ملڪي انتظام جي خيال کان لاڙو وارو علائقو پنجتن حصن ۾ ورهايل آهن، اهي آهن: ٽنڊو محمد خان سب ڊويزن، ٻڌن سب ڊويزن، ماڻي سب ڊويزن، شاهه بندر سب ڊويزن ۽ ٽنو سب ڊويزن. هتي اها ڳالهه ڏيان ٿا اتي آهي ته شاهه عبداللطيف جي ڄائو ۽ ٻڌو ۽ حوالو ڇو ڪو به عرصو گذاريائين، اهي علائقا لاڙي بوليءَ جي حدن اندر نه آهن.

1- آڏواڻي، ڀيرومل مهرچند، سنڌي بوليءَ جي تاريخ، ڪراچي، 1941.

”کرہو نہ کی کان، بہان آئے نہ پڑھی“

فقط قامی لکھنؤ میں ان لفظوں کی گڈی لکھ آئی۔

هه مضمون جون حدون

مان شروع ٿين ٿا .
جيئن ته روشنيءَ ۾ آيل سڀ آڳاٽا علمي نسخا ۽ گذريل صديءَ جا ڇاپا هتي

مرشد جو ڪلام سهڻو ۽ لکيل ۾ طرح ڪرڻ شروع ڪيو. هن وقت شاه صاحب جي حياتيءَ واري دؤر ۾ لکيل سندس ڪلام جو هڪ ٻه مجھورو اسان تائين نه پهتو آهي. هن وقت شاه جي ڪلام جا ڇهه ڪي ٻه قلمي نسخا روشنيءَ ۾ آيا آهن، اهي انهن اوائلي مجھورن جا نقل آهن، يا نقلن جا ٻه نقل آهن يا زباني روايتن ۽ اوائلي قلمي نسخن جي آڌار تي لکيل سر مرتب ڪيل آهن. ڪلام گڏ ڪندڙن ۾ ڪن فقط شاه صاحب جو ڇهه شعر لکيل ۾ درج ڪرڻ جو مقصد سامهون رکيو ته ڪن ٻين وري روحاني ڪچهري ۾ شاه جي حاضريءَ ۾ ڇهه سمورو ڪلام سمجھڻ ڪرڻ شروع ڪيو. اهڙن مجھورن ۾ جهڙوڪ شاه جي ڪلام جو تعداد گهڻو آهي، انهيءَ هوندي ٻه سئو ۽ هيند جي ٻن سئو ۽ درويشن جو ٻه ڇڱوئي شعر شامل آهي. ڊاڪٽر لمي ايش خان بلوچ کي هيستائين اٽڪل پنڌتير قلمي نسخا نظر آيا آهن، جن ۾ سندس چوڻ مطابق هڪ ٻه اهڙو مجھورو نه آهي، جنهن ۾ رڳو شاه صاحب جن جو ڪلام درج ڪيل هجي. هو ايترو به لکي ٿو ته ”حضرت شاه صاحب جن پاڻ پنهنجو ڪلام ڪهڙو ۽ ڪهڙو ڇو ۽ ڪهڙي لهولي ۾ چيو، انهيءَ جو قطعي طور فيصلو ڪرڻ ناممڪن آهي.“

قلمي نسخن پڙهڻ ۾ دقتون

ڊاڪٽر هوتچند گربخشاڻيءَ، ڊاڪٽر لمي ايش خان بلوچ ۽ ٻين عالمن جن اڳاٽا قلمي نسخا يعني شاه صاحب جي رسالي جو صحيح متن مقرر ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي آهي، انهن جي سامهون ٻه گهڻائي مسئلا پيدا ٿيا آهن. پهرئون مکيه مسئلو آهي لفظن جو صحيح روپ سڃاڻڻ. ارڙهين، اوڻويهين صديءَ ۾ انهن اڳاٽن قلمي نسخن ۾ هر هڪ ڪاتب جي لکڻ جو ڀاڱو لکي ٿو. ان وقت عربي - فارسي اکرن ۾ سنڌي ٻوليءَ جي خاص اچارن لکڻ جو ڪو به مقرر سرشتو ڪو نه هئو. 1853ع ۾ جنهن انهن اکرن جو معياري روپ مقرر ڪيو ويو، تڏهن به ڪيترائي ڪاتب ان بعد به پنهنجي لکڻي ۾ اڳاٽا لکڻ لکڻ سان سنڌي لکندا هئا. انهيءَ ڪري اهڙن نسخن ۾ لفظن جو صحيح روپ لکاوڻ مان سوچي مقرر ڪرڻ به هڪ ٻوليءَ سان مثل آهي مثال طور، ٻه شاه ٿي وڃي ’گنج‘ نسخي جي ڪاتب ڪڏهن هڪ ئي سنڌي اچار کي جدا جدا حرفن ذريعي لکيو آهي (جهڙن نه، جهڙ، لاءِ ج، ڇ، گ، لاءِ ڪ ۽ لک، ڳ، لاءِ ن ۽ ر اکر ڪتب آندا ويا آهن) نه ڪڏهن جدا جدا اچارن لاءِ لکڻ ۾ هڪ ئي حرف ڪتب آندو آهي. (مثلاً:-

گربخشاڻيءَ هڪ ٻئي اڳاڻي قلمي نسخي تان ۽ ٻڙهڻيون ٻيٽيون آهن جيڪو کيس الڙيءَ جي درگاه مان مليو آهي. هو لکي ٿو ”... الڙيءَ وارو نسخو سنه 1780ع جو لکيل آهي، يعني شاه صاحب جي وفات کان فقط 28 ورهيه پوءِ.“ جيڪڏهن اهو سال صحيح آهي ته پوءِ چئبو ته الڙيءَ وارو نسخو ’گنج‘ کان به پراچين آهي. اها ڳالهه کي قدر شڪي ٿي نظر اچي، ڇاڪاڻ ته ڊاڪٽر بلوچ کي جيڪي ۱۸ آرڙهين صديءَ جا لکيل نسخا هٿ لڳا آهن، انهن ۾ ڪلام جي شروعات سسئي واري مضمون سان ٿئي ٿي. ٻئي طرف ڊاڪٽر گربخشاڻي الڙيءَ واري نسخي جي شروعات ’سر ڪلياڻ‘ سان ڄاڻائي ٿو ۽ لکي ٿو ته الهيءَ ۾ پهرين بيت ”اول الله، علیم عالی عالم جو ٿئي“ سان شروع ٿئي ٿو. رسالي جي ترتيب جي اها روايت اوڻويهين صديءَ جي آهي ۽ ان ۾ سنگيت ۽ راڳ مطابق بيتن کي ترتيب ڏيڻ جو اصول ابتڙ وڌو آهي. ڪم نصيبان، اهو الڙيءَ وارو نسخو ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ جي وفات بعد ٿي وڌو آهي ۽ ڊاڪٽر بلوچ کي به ڪڍج ڪندي اها هٿ نه آيو آهي.

سڀ عالم الهيءَ ڳالهه ٿي شاملراءِ آهن ته هن وقت ٽائين شاه صاحب جو جيڪو به ڪلام روشنيءَ ۾ آيو آهي، اهو هن پاڻ پنهنجي هٿ اکران لکي محفوظ نه ڪيو هئو. روحاني ڪچهري ۾، هو وقت به وقت جيڪي ڪجهه ڳائيندو يا جهولائيندو هئو، سو سندس مزید ۽ عقيدتمند ٻروقت لکندا ويندا هئا. اهڙن مهڙن ۾ ڳائيندڙ فقير به شاه جو شعر ٻڌي يا لکي یاد ڪندا ويندا هئا. پوءِ شاه صاحب جي حاضريءَ ۾ اڪثر پاڻ به ڳائي ٻڌائيندا هئا.

هتي اسان کي هڪ نهايت اهم ڳالهه ٿيان ۾ رکڻ چڱائي، جيڪڏهن شاه صاحب پنهنجي زندگيءَ ۾ پاڻ پنهنجو ڪلام لکي يا پنهنجي لکرائيءَ ۾ ٻين کان لکائي سنگرهه ڪرايو هجي ها، ته پوءِ اهو هڪ ئي دستخط يا قلمي نسخو، اصلوڪي روپ ۾ يا گهڻن ئي آثارن جي روپ ۾ محفوظ رهندو اچي ها. اصل دستخط تان ٺاڻ ليار ڪرڻ جي حالت ۾ منجهس جيڪا تبديل اچي ها، سا بالڪل معولي هجي ها. پر اڄ ڪالھ، شاه جي رسالي جا جيڪي به قلمي نسخا روشنيءَ ۾ آيا آهن، انهن ۾ بيتن جي ٻڙهڻين ۾، ٿوري سرن اندر سندن ترتيب ۽ سلسلي ۾ گهڻو فرق آهي. جدا جدا قلمي نسخن ۾ سرن ۽ داستان جي تعداد ۾ چڱو ئي تفاوت آهي. الهيءَ مان ظاهر آهي ته انهن سڀني قلمي نسخن جو بنياد هڪ ئي آهي. ٻين لفظن ۾ انهن چڱي ته شاه لطيف جي حياتيءَ ۾ ئي سندس مريدن اليگ اليگ سان پنهنجي

وار آهي. ڊاڪٽر هروچند مولچند گربخشاڻي (1883-1947) پٿراون سنڌي عالم آهي، جنهن لکڻي جي لاهي ڪيترن وڪ وڌائي. هن جديد لکڻي اصولن جي ڪوٺي تي شاهه جي شعر جي هر هڪ لفظ کي پوکي، تن جلدن ۾ شاهه جي رسالي جو نقون انديشن عرار اڳيان رکيو. شاهه جي ڪلام جو باقي حصو کيس چوٿين جلد ۾ ڏيڻو هئو، پر اهو انجمن جي رهڻي وارو. لاهي ۾ شڪ نه آهي ته شاهه جي رسالي جي تصحيح ڪندي سندس سامهون اڀياس لاءِ تمام محدود بنيادي مواد هئو. پٿراون جلد مرتب ڪرڻ وقت هن جي سامهون شاهه جي ڪلام جا فقط ٻه قلمي نسخا ۽ ٻه ڇاپا هئا. تنهن جلد تيار ڪندي کيس هڪ قلمي نسخو وڌيڪ حاصل آيو ۽ تنهن جلد ۾ پرنس موزام ۾ وڪل نسخي مان ٻه پڙهڻيون ڏنيون. هن وقت شاهه جي ڪلام جي لکڻي ڪندڙ عالمن سامهون اٽڪل پنجاهه قلمي نسخا روشنيءَ ۾ آيا آهن. لاهي ۽ کانسواءِ هنن اڳيان اٽڪل ويهار کن ڪلام جا ڇاپا به، ميسر آهن جن مان ڏهه ڇاپا سنه 1900ع تائين ظاهر ٿيا آهن. ممڪن آهي ته ڪوچ ڪرڻ سان اڃا به وڌيڪ سامگري اڀياس لاءِ هٿ اچي سگهي. جيڪڏهن ڊاڪٽر گربخشاڻي کي ان وقت ايترو بنيادي مواد ميسر هجي ها ته ٻڪ ٿي ٻڪ کيس پنهنجي مٿس ڪيل متن تي ٻيهر سوچڻو پوي ها. لاهي ۾ شڪ نه آهي ته کيس ڪيترن هندن تي ڪلام جي مٿس ڪيل پڙهڻن ۾ ترميم ڪرڻي پوي ها.

هتي هڪ ٻي ڳالهه به ڏيان ٿيڻ جوڳي آهي ته ڊاڪٽر گربخشاڻي شاهه جي رسالي جو لکڻي انديشن تيار ڪرڻ وقت ’گنج‘ نسخي جون پڙهڻيون نه ڏني سگهيو آهي. کيس ٻه شاهه تان جيڪو قلمي نسخو حاصل ٿيو آهي، اهو ’گنج‘ نه آهي، اهو نسخو 1792ع ۾ پيدا ٿيو شاهه جي وفات کان فقط چاليهه سال پوءِ تيار ڪرايو ويو آهي. لاهي ۽ جو تيار ڪرائيندڙ ٻه شاهه جو مشهور راڳائي فقير خليشو ميان اسماعيل هو، جيڪو شاهه جي ههه عصر ۽ سندس مريد نور فقير کان پوءِ ٻيون نمبر خليشو ٿيو. لاهي ۽ نسخي جو ڪاتب فقير عبدالعظيم عرف وڏل شاهه هئو، جيڪو اصل ٻين ويجهو ٿرڻ ”رمضان چنڊ“ جو رهاڪو هئو. چئن نه هن وقت جيڪي به نسخا ميسر آهن، تن ۾ ’گنج‘ راڳائي ۾ آڳاٽو آهي ۽ ٻه شاهه تي لکاريو ويو آهي، لاهي ۽ ڪري لاهي ۾ ٽوڙ ڪيل پڙهڻن کي وڌيڪ وزن ڏيڻو پوندو. ڊاڪٽر گربخشاڻي کي ٻه شاهه تان جيڪو نسخو مليو آهي، تنهن ۾ ڪلام جي شروعات ’سر ڪلياڻ‘ سان ٿئي ٿي، پر ’گنج‘ ۾ ڪلام ’سر سهڻي‘ سان شروع ٿئي ٿو. ڊاڪٽر

شاه جي رسالي جي ٻولي

□ ڊاڪٽر موليٰ اختر جيتلي

صوفي شاعر شاه عبداللطيف (1689-1752) سنڌين جي هڪ اهڙي عظيم شخصيت آهي، جنهن تي هر هڪ سنڌي کي لازمي آهي. سندس ڪلام جو سنگرهه عام طور ”شاهه جو رسالو“ نالي سان مشهور آهي. ان جو هجاء فقط سنڌ تائين محدود نه آهي، پر دور دور ملڪن ۾ به ڦهلائي چڪو آهي. شاهه جو رسالو سهورو اردوءَ ۾ ترجمو ڪيو ويو آهي. ان جو چوڻ به شعر هندي، گجراتي، پنجابي، انگريزي ۽ جرمن ٻولين ۾ به اتراد ڪيو ويو آهي. ان ريت اڄ ڪالھ ٻين ٻولين وارا به شاهه لطيف جي ڪلام مان واقف ٿي چڪا آهن. هن مضمون جو مقصد شاهه جي رسالي جي ٻوليءَ جون مکيه خاصيتون پيش ڪرڻ آهي.

ٻوليءَ جي اڀياس جو آڌار

ڪنهن به شاعر جي شعر ۽ ٻوليءَ جو گهرائيءَ سان اڀياس ڪرڻ نه سٺو ٿئي. ممڪن نه آهي، جيستائين سندس ڪلام جو صحيح متن يا پاٽ مقرر نه ڪيو ويو آهي. انهيءَ ڪري آڻوچڪ ڪنهن به آڳاٽي شاعر جي شعر جو اڀياس ڪرڻ لاءِ بهرانيين سندس ڪلام جا جدا جدا قلمي نسخا گڏ ڪري، انهن جو تنقدي نگاهو سان اڀياس ڪري، ڪلام جو معياري ۽ صحيح متن مقرر ڪندا آهن. جيڪڏهن انهيءَ شاعر جو ڪلام زباني روايتن ذريعي به محفوظ رکيو ويو آهي، ته انهيءَ ذريعي کي به گڏ ڪري ان جو مطالعو ڪيو ويندو آهي. ڪنهن به آڳاٽي رچنا جو صحيح پاٽ مقرر ڪرڻ لاءِ آڻوچڪن گهڻيڪي اصول ڄاڻايا آهن، جن جي آڌار تي انهيءَ رچنا جي ڀرڪ ڪئي ويندي آهي.

شاهه عبداللطيف جي ڪلام جي ٻوليءَ جو گهرائيءَ سان اڀياس ڪرڻ ۾ وڏي ۾ وڏي مشڪلات اها آهي ته اڄو معياري متن اڃا تائين مڪمل طرح تيار نه ڪيو

شاه جي رسالي جي ٻولي

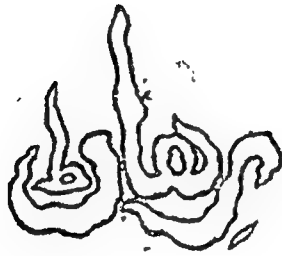
□ ڊاڪٽر موليتار جيتلي

صوفي شاعر شاه عبداللطيف (1689-1752) سنڌين جي هڪ اهڙي عظيم شخصيت آهي، جنهن تي هر هڪ سنڌي کي لازمي آهي. سندس ڪلام جو سنڌي ڪو به عام طور ”شاهه جو رسالو“ نالي سان مشهور آهي. ان جو هڪڙو فقط سنڌي ناهي، محدود نه آهي، پر دور دور ملڪن ۾ به پهچائي چڪو آهي. شاهه جو رسالو سمورو اردوءَ ۾ ترجمو ڪيو ويو آهي. ان جو ڇو لڳ شعر هندي، گجراتي، پنجابي، انگريزي ۽ جرمن ٻولين ۾ به اتراد ڪيو ويو آهي. ان ريت اڄ ڪالھ بهن ٻولين وارا به شاهه لطيف جي ڪلام مان واقف ٿي چڪا آهن. هن مضمون جو مقصد شاهه جي رسالي جي ٻوليءَ جون مکيه خاصيتون پيش ڪرڻ آهي.

ٻوليءَ جي اڀياس جو آڌار

ڪنهن به شاعر جي شعر ۽ ٻوليءَ جو گهراڻيءَ سان اڀياس ڪرڻ انتهائي سٺو ڪم نه آهي، جيستائين سندس ڪلام جو صحيح متن يا پاٽ مقرر نه ڪيو ويو آهي. انهيءَ ڪري آڻوچڪ ڪنهن به آڳاٽي شاعر جي شعر جو اڀياس ڪرڻ لاءِ بهترائين سندس ڪلام جا جدا جدا قلمي نسخا گڏ ڪري، انهن جو تشهيد لکڻ سان اڀياس ڪري، ڪلام جو معياري ۽ صحيح متن مقرر ڪندا آهن. جيڪڏهن انهيءَ شاعر جو ڪلام زباني روايتن ذريعي به محفوظ رکيو ويو آهي، ته انهيءَ ذخيري کي به گڏ ڪري ان جو مطالعو ڪيو ويندو آهي. ڪنهن به آڳاٽي رچنا جو صحيح پاٽ مقرر ڪرڻ لاءِ آڻوچڪن گهڻيءَ اصول ڄاڻايا آهن، جن جي آڌار تي انهيءَ رچنا جي ٻرڪ ڪئي ويندي آهي.

شاهه عبداللطيف جي ڪلام جي ٻوليءَ جو گهراڻيءَ سان اڀياس ڪرڻ ۾ وڏي ۾ وڏي مشڪلات اها آهي ته اڄو معياري متن اڃا تائين مڪمل طرح تيار نه ڪيو

ڊاڪٽر مريدور جهٽلي-1 / ڊاڪٽر نارائڻ پارٿي-22 / ٿيرون سهاڻي-27
ڊاڪٽر ستيش روهڙا-31 / ڪنگارام سمراٽ-47 / اي. جي. آلم-51
بي. اچ. آڌراڻي-56 / ڪمل ٻهاسي-62 / دلوراءِ اڇاڻي-75
ڪملا ڳوڪاڻي-81 / نند لعل ٻرسمراڻي-94.

”ٻاڙي مان هن مهل ٽانهن ڪهر نه آيو آهي؟“
”ڪي آيا هئا، پر اڄ راماڻ نه آهي اڪري ئي اهڙي سچ ٻڌي ڏسجي
واس جو ٻارهنن اچي به اهڙي ئي سچ هئي چئن هيٺ.“
”توبه، گهور ڪاڇڙ اچي ويا. اڙي مڙهه ڪي نه ماڻه وٺا. نه ڏٺو پر آهي،
نه ڪاٺو ئي آيو آهي هن مهل ٽانهن. ڏسان پلاڪا ان ڇهڙي گهر ۾ رکيل آهي“ چولندي،
”هر“ سڄي گهر جي چٽا لاشي وٺي آئي.
پٽ پٽ ڪندي ٻاهر نڪرڻ ۾ ڏانهن وڌي وئي. ”ڪوئي به ڏسڻ ۾
نٿو اچي.“

”راماڻ ٻيو هلي. ڏسڻ ۾ وري ڪير ايندو؟“

”پر مولڪي اڄ لڳي آهي.“

”ٻاڙي سان مٽو ٻيو آهي.“

”سوڻڪ لڳل ٻاڙي ڪير ايندو؟“

”اليساهڻ ڇهن ۾ پٽ ڪيو.“ ”اڄ مز“ لائي ڪهڙي ڪارڻ هره ڪيس نفرت
ڪرڻ لڳي هئي.

راماڻ جي پوري ٿيندي پئي گهڙي جاڳي آئي. راماڻ هلندي نه رڳو گهڙي،
سڄو شهر ئي غلطان لڳو ٻيو هو.

گوپال نه اچي پهتو. چيائين، ”بيماريءَ جي ٿار مولڪي سويل صوبو جو ملي
هي سوچيم، راماڻ ڏسي پوءِ ٿو اڪران. ڪل نه هئي نه ڪو هس...“ ارمان کان
سندس دل وساهڻ لڳي.

ٻڌي نه وڃي وٽڪڻ ڏار سڪي ٿي پر جي ڪرڻا ڪرڻ نه پئڻڇاٽ وارا ڪرائين
ها نه اهو غم ڪيس عمر پر ڳارهندو رهي ها.

ڪجهه عرصو اڳ ٻڌڙيءَ کيس سڏائي مٽيءَ جهڙي مڙي ڪهڙي جه. هڙ سولهي
هئي. ”هاڻي هي“ منهنجي ڪهڙي ڪم جي، ڪو ڌارو جو ڪٿي وڃي، تنهن کان
لوڪي ئي پر ٿو ڪريان.“

اول نه هڙ سڄي ڪو نه سگهيو. پوءِ جو ڏٺائين ته اکيون چرخ ٿي وڃس.
پٽڙي ٻاهران نه ميري، اندران سڄي سولي. سندس سهاڻه جي سڄي ساهه هئي
ان ۾.

ڊاڪٽر جي صلاح هئي ته پوڙهيءَ کي اڪيلو نه ڇڏيو وڃي. وقت سر کيس دوا ۽ گورڊرن ملندڙن رهن. دؤر جي رشتي ۾ سندس هڪ وڏو عورت هئي، ارڇن هن سان گذرو. پوءِ هن ڇڙڪ جواب ڏنو. ”نه بابا مٽ جي ملاڪ اڳيان ڪير واهي سگهندو؟ مان انڌي ٿي پوان. مونکي اڪيون وڃائڻون ڪرانهن.“

”پوءِ ان ۾ اڪيون ڪهڙن وڃندڙيون؟“

”جهڙو نه، نه هلندڙس وڌيڪ مونکي نه ڇڏو.“

هن ان تي اڙت اڇڙو ڪيو جو ان وقت سج ۽ مٽ جي ملاڪڻ ڄڻ پاڻ بچي ويئي هجي.

پوءِ ڪو چارو نه ٿي اڇڻ، گهر جي صفائي ڪندڙ پاليشاھڻ سان ڳالهايو ۽ سڄا ٺهڻ عرصي ڪجهه، رقم جي به آڇ ڪيائينس. هن چيو، ”اڄو ته اڙاب جو ڪم آهي. مان ۽ منهنجو پٽ اتي سمهنداسين. جهڙيون نه رانهون سمهندون آهون سمهنداسين.“

لهڪن پوڙهي نه ڇڏيو جي ان رات ئي وڃي سائينن سڪالي ٿي. اچي صبح جو پاليشاھيءَ هن جي مري وڃڻ جو اطلاع ڏنو. هڪ کان ٻئي گهر نالين، اٺن اها خبر سڄي ڪالونيءَ ۾ ٺهڻي وئي. پوڙهيءَ جو ڪوئي به نه هو، هاڻي ته پڻڄاڻ ڪي ٿي سر نظر هو. هڪ اتي ٺاڙي سر نظر جو وقت ٻڌايو وارو. سڀني ٻڌو پاسر هرڪو پڇهڻي ڪار ڪرت ۾ پورو. ڪير ٿيو پڇهندو؟، ڪير ان ڪڍندو، ڪارو آندو؟ يا پاليشي کي اچڻ لاءِ چونڊو؟ ڪڏهن ڪي به ڪوڙو اولو ڪونه هو. پوڙهيءَ جو مڙو اندر ڪمري ۾ پيو هو ۽ پاليشاھڻ ٻاهر وڌندي ۾ پٺ ڪي ٽيڪ ٺهڻي پڙي پئي چڪي. ڪجهه دير پڄاڻان هره پڇڙي منهن واري هن جي مٽياڻي به اچي ٺهڻي هئي. دروازي مٽ ٻيئي هن اندر لاهو پالو ۽ پوءِ پاليشاھڻ جي پير ۾ واهي پاڻ نه سڙنا پڙڻ لڳي. پاليشاھڻ سان، رات مان ٽوڙهن ڪڍڻ جي ڄڻ شرط ٿي پڄاڻائين.

”ڪهڙي ويل گذاري ويئي؟“

”رات جو پارهين اچي.“

ڪڍڻي نه پياڪ هوندي آها گهڙي؟ وڌيڪ پڇڻ جي منجهس همت نه ٿي هئي. هره پاليشاھڻ جي مڙهن ۾ ڪو گمان نٿي اها پڇندي رهي ڪا ٿيو.

”هي ڇا؟“ اچتو هن کان وڏ لڪري ويئي.

پاليشاھڻ چرڪ ٿري پڇيو، ”وري ڇا ٿيو؟“

”ٻت جيڪي سمجه، ۾ اچيئي سو ڪر، ۽ ۾ مان توکي ڇا چواندس.“

”هولئن نه کڻي مان رات جو هت سمهان ۽ اڃ مان لالچور ٿو وڃان. لاچار آهيان.... ڪڏهن کان پيار ٿو اچيئي؟“

”ڪالهه کان. بس تنهن وقت کان انهن مڙهه ٿيو پئي آهيان.“

”ڪو دوا دارون ڪيو اچيئي؟“

”هن جيڪڏهن ڪو مڙههجو دوا دارون ڪندو؟ هڪڙو ئي هئو جو مولڪي ڇڏي هليو ويو. مولڪي منهنجي پتيءَ جي ڏاڍي ياد ايندي آهي، ڏاڍي ياد..... پڪلا پوڙها، ۾ جيئن پيا، هو جوانيءَ ۾ ئي هليو ويو. ٻت، هن کان پوءِ ٽيهه سال گذاريا اٿم. ڪيئن گذاريا اٿم اها مولڪي سڏ. تنهنجي دوست، منهنجي پياري گريال مولڪي گهڙو ئي ڇو نه ٿو موامعت هلي ره. ۽ هن گهر ۾ ڪر ساهه اٿم. جيڪڏهن نه ۾ ڇڏي سگهندس. سڀ ڪجهه لاسولس ڇڏندي به ۽ ڳوان لائي ڪيئن پلائي ٿو ڇڏي. اصل پٽڪائي ٿو ڇڏي ٻت.“

”اڙ ٿو گهڙو نه ڳالهه. ۽ ڀورو ڳالهائي به ٿي سگهين. مان ڊاڪٽر کي وٺي ٿو اچان.“

”هولئن مان ڪنهن سان ئي ڳالهائين؟ ڪنهن سان به نه نه ڳالهائيندي آهيان. شايد اڄ وڃڻ واري آهيان ٿڏهن ئي ايندو ڳالهائين.“

ڊاڪٽر کي آڻڻ کان اڳ، ارڃن پڪي دل ڪري پوڙهيءَ کي سهارو ڏئي هن جو وڏو بدلاو. سڄو بسترو مٽائين اهڙي ڪمي ۽ اڪري ٽپ جو جيڪر پڪي به نه هئو جو ست ساري نه سگهي. ٿو به، ٿو به، اڄ ڀرڻ ڏسڻ ڇهون مهون پيئون هون. ڪيترن ڏينهن جو ڪو ماس.

۽ هو نه هن ضد ڪيو هو، جي وڏو ۽ هنڌ نه مڙهينءَ نه ڊاڪٽر کي ڪو نه آڻيندس. ٿڏهن مس مس پوڙهيءَ پاڻ ماري، ڳوڙهيءَ ۾ به رکيل ڳوڙهن مان ڪڍي ڪڍي ڏئي هڻي. ارڃن ڊاڪٽر کي وٺي آيو هو پر کيس عجب ان ڳالهه جو لڳو ته ڪهت اندر ڇا نه ڪيخواب ڇا ڪهڙا رکيا هئا! چادرن جا سڀيت. طرحين طرحين جا ٽوال ۽ ٻيو سامان پر پوءِ به پوڙهيءَ جي بدن تي اهوئي گدلو مڙو پهرائڻ.

زندگي ڪيئن نه ڪنهنجي مذاق تي اڏائي! سڀ ڪجهه منهنجو پوءِ به ان ئي حق ڪنهن پئي جو. هيٺ ۽ گڏ ڪرڻ جي هوس اڃا به زياده، اڃا به زياده.

”اهڙو پڪڙوان الاڻي ڪنهنجي پاڳين ٿو ٿئي.“ هڪ لکا چيائيندس، ”اهڙو ٿون هي اند آيا نه ٻلي نه ٿي.“

”ڇا ٿو چرين؟ توکي هي اند آيا نه نه ٿيان؟“ پوڙهيءَ جو عجب مان واضح ٿاڻي وار هو. کيس ائين گهڙو ڏسائين جو انهن کڻن ۾ ڪير وارو هن لاءِ جڻا اٿن عجب ٻڌجي وار هو.

”ها اهڙو ٿون سمجهين ٿي ته مان توکي ائين آلي جو ڪير ٿو ٿيان؟ ٿون مون لاءِ ٿاڻي؟ سڄا آهن. اهڙو جي نه اهڙو.“

”انهنجي اهڙو جي نه اهڙو آهيان؟“ پوڙهيءَ ٽهڪ ٽپي کڻي ٿاڻو هو. ”هاڻي نه چوڻ ٿو پر اوه ڇاهو، ٻيڻ کان نه سڃاڻيندڙ. نه بابا نه. ٿون ائين آلي بدران روپيو وٺ. ڇاڻي؟ ٽي ٻيڙي توکي روپيو نه ڏيندس. پر ٿون مولوت روڙ ايندو ڪڇ. ڇاهو، مون لاءِ ڇاهو آهي. ڇهن ٽنهن نه ٻيندس ٽنهن ٽنهن ڪٽ وٺي ٻيڙي رهندس.“

پوڙهي وقتي پاڻ معان ٽٽڪار نه وجهندي هئي ته ڪسيس رولنگ خاطر ڪٿن نه پاڻ کي اڏين ۽ اهو به ٻڌائي ٿي ڇڏي. اڳسار ڇا سمجهندو ته منجهس روپي ٿيڻ جي نه ٿو ٿي ڪاڻهي.

اٽڪي وري اهڙو خيال نه ايندو هوس، ٻلي ڪير ڪجهه نه سمجهي. ڪنهن جي سمجهڻ سان ڇا اٿي؟ ڪنهن طرح ڪجهه. ٻڌائي ٿو سگهجي ته ان ۾ ڪهڙي اربع خطا.

روح/اظري جا نه بهارو. هڪڙو ٻئي معان ڪاري.

پوڙهي اهو مار ٿي پئي. اڪار سندس سر ۾ جو سم ٽپوڙي کيس اهل ٻڌائي ڇڏيو. اٿڻ رهڻ، هڻڻ ڇڻڻ کان لاچار. پيشاب جي نشان سان سڄي چادر ڊڳ ڊڳ. کيس ڪير ڪانه پئي هئي، ڪاڪوس نه سٿڻ اندر سڪي ويو هوس.

هر مهيني پندرهن ڪلو پمڊل ڪٽڪ، ڊالون ۽ ڪجهه ٻيو سڀڻو سامان، سندس ٽهرهڻي جو درس سم اڄڻ ٻڌائي ويندو هو. ان ٽنهن نه ٻيڙيءَ جو هڻو سمرو سامان ڪٿائي وٺس آيو هو. پوڙهيءَ چيس، ”اها مان نه پس ٿيڻي وٺي پئي آهيان.“

”نه مان ڇا ڪريان اها.“

مَلاوَم

□ هري همٽاڻي

هوءَ اڪثر صبح، شام ٻاهر ڪنن ڏر جي چالنگ وٽ ويٺل نظر ايندي هئي. ٻڌڻي، جهريل سرڙن تي مڇراجهڙو سنهڙو چولو. اوڻو ئي ٻا اُن کان به وڌيڪ مورو ٻڙو. مفلسي رڳو سندس ڪپڙن مان ئي نه پر منهن مان به ٻيڙي ٻڪندي هئي. گهڻيءَ جي ههڙيءَ ۾ مڪان هرو، جتان اسٽيشن ڏانهن ويندڙ رستو درياھ جهان ٻيو وهندو هو. رڳو آمدني جون جام لهرون اُڀرندون لهندون هيون. ٽرڪون، سائيڪليون، موٽرون ۽ الڪا وهندا ويندا هئا. ماڻهن جي مٿن جو ڪو اُڻو مٿو ئي نه هو. صبح شام اهڙو ڦاٽ ٻڌندي شايد سندس جيءَ ٻهلائي جو ئي هڪ طريقو هو. ٻيا ته گهڻيءَ مان ڪنهن ڏانهن لهاري کيس پنهنجي زندگيءَ جو احساس ٿيندو هو. ڏر وٽان ڪنهن جي ڏانهن لهاري ڪڏهن ڪنهن ٻيڙيءَ ۾ ساڻس به اکر نه ڳالهائڻ هئا. ڪنهن جي ڳالهائڻ لاءِ ڏاڍو سڪندي هئي. ڪو ڪانس رڳو ايترو ئي ٻڌي ۽ ٿڪين آهين؟ يا هري رام ئي چري. پر نه هن سان ڇڻ ڪنهن به واسطو نه هو. هوءَ ڌاري هئي، ڪالوني وارن لاءِ. ڪالونيءَ کان پنهنجي ٽڪر. هوءَ اڳر ڪنهن سان ڳالهائيندي به هئي نه اهو ڪير وارو ئي هئو.

کيس اهو ڏي هو ته هُو ٻيو ڪو نه ٻڌندو. سالن کان ٿيبت هئي. ويچارو هيندو ئي آيو. نه ته ڳائي ٻيڙيءَ ۾ ٻاڻي يا آڏي جي ڪهڙي وٽ؟ ڪير واري ٻڌڪ به نه ٻولي هئي اڄ تائين ٻيو ئي هوءَ رڳو ٽي راجهه ڪنهن ٻڌي هئس. اها سندس روز جي عادت هئي. ”مڃا ماريا ڪشادي دل رک. پنهنجي ڇوڪل کي ڏي ڪٽي ڪو نه ويندين. هميشه، ٻيڙو ٻاڳرو رهندڻ. ڇانهه ٻيڙيءَ کي ٻيڙو سارڻون آسيون ڪندي آهيان. تون ئي نه آهين جو سار لهين ٿو نه ته ڪر ڇانهه ٻيڙي کان به سڪان.“ لائين چرندِي هوءَ اُن وقت به دعائن سان سندس دل ٻيڙي ڇڏيندي هئي.

شمار ۽ رچي پنهنجي گهر اندر ڪاٺي وٺل آهن، پنهنجي گهر ۾ ۽ پنهنجي عزائن ۾ ڪن خبر هوندي به نه. موهن سندن گهر آيل آهي ۽ ٻاهر اڪهو ٿورا ٻالي رهيو آهي، هو بيخبر آهن. موهن پڻ پنهنجي خيالن جي دٻا ۾ لپڻ آهي. هو بس ٿورا پائيندو رهي ٿو، سرچيندو رهي ٿو ۽ کنگنائيندو رهي ٿو.

اهڙي ۾ اڃانڪه ڪو ماڻهو اچي شمار جي گهر کڻي وڃائي ٿو. شمار وڏي آساهه ۽ اميد سان ان سان ملي ٿو ۽ رچي پڻ ان کي ڏسڻ لاءِ ٻاهر اچي آي.

موهن اس چپ چاپ شمار جي گهران هليو وڃي ٿو ۽ سرچيندو وڃي ٿو. هو اڄ به پاڻ کي هنن کان پاسو روکي، هنن کي خوش ڏسي خوش رهڻ چاهي ٿو، پر وڏو درد هن جي دماغ ۾ هڪ ئي سوال آلي ٿو ته، ”آخر ائين ڇو؟“

4-3, Housing Board, Nahri-ka-Naka; Jaipur-302016.

o o o o o o o o o o o o o o o o

جهڙي ڪهاڻيون عوامن لائين ڇپريون رهن ٿيون انهن ۾ يڙاڪ واردانن دٻا جي سدوين موجب رهي نٿي. اهڙيون ڪهاڻيون جهڙي طرح ماڻهن جي اڪثريت کي ٿڌيون قبول ڪن سگهي ۽ رست ڪردار لکاري ۽ جي اڪثريت ۾ خارج ڪن ٿيون. ڪيترين ئي ڪهاڻيون عالمي ادب ۾ موجود آهن جن ۾ مخصوص پلاٽ جي هڪ طرح سان غير موجودگي نظر ايندي آهي.

- پنڊت راج ڪرشن شڪل-شليڪ

الائي ڇو وقت جي رفتار سان هاڻي شياڻن کي موهن جو سڀاڻو وٺي. هو هاڻي هر وقت موهن تي ناراض ٿو ٿئي پر موهن اڄ به شياڻن کان وڌيڪ رنجي ۽ ڪي رنجي ۽ کان وڌيڪ شياڻن کي عزت ڏئي ٿو ۽ هنن سان هر سڏ تي، هر وقت ۽ هر گهڙي ٻار آهي. موهن نه اڄ به ساڳيو آهي - پر وقت ڪافي اڳتي وڌي چڪو آهي جنهن رنجي ۽ شياڻن کي ڪافي لوڪڙو، ٻڌائي ڇڏيو آهي ۽ شايد اهو ئي ڪارڻ آهي جو اڄ موهن جو ڪو به ڪم نه شياڻن کي وٺي ٿو ۽ نه وري رنجي ۽ کي اڄ حالت اهڙي نه جيڪڏهن موهن جو ڪو به ڪم شياڻن کي وٺيو نه، ڇو پڪڙڻ کي وٺيو، پر جيڪڏهن موهن جو ڪو به ڪم رنجي ۽ کي وٺي ٿو ته شياڻن بيهڪ لاراض ٿي ٿو وڃي. ڪافي سالن جي دوستي جي درميان ۾ موهن کي هڪ دفعو به شياڻن يا رنجي ۽ وٺان اهو ٻڌڻ لاءِ نه ملو ته ”Thank you“، جنهن لاءِ موهن هميشه لالبت رهندو هو.

انساني سڀاڻو آ- موهن هاڻي ڪافي سوچيندڙ رهي ٿو ته آخر ائين ڇو - هاڻي شياڻن ۽ رنجي ۽ کي ڇا ٿي ويو آهي جو هن جي ٻارن کي هر ڪو ڪم هنن کي وٺو وٺي ۽ روز هنن کي ڪڇ نه ڪڇ ٻڌڻو ٿو پوي. موهن هاڻي ڏکي ٿو رهي، ڪڇ آفيس جي گهڻي ڪم کان، ڪڇ گهرو وڌيل جرابدارين کان. آخر ۾ شياڻن ۽ رنجي ۽ جي اراضتي کان، زندگي جي هر موڙ تي هو اڳتي اڪري چڪا آهن. اڄ سروسو ٿي ۽ لڳهي ٻنهي جي شياڻن ۽ رنجي ۽ مٿان مهر آهي، شروع ۾ کين موهن جي ڪڇ ضرورت هئي پر اڄ هو هنن کي پنهنجو ساٿي نه پر دشمن سمجهڻ لڳا آهن. اڄ هنن کي موهن جو سڀاڻو ڪونه ٿو وٺي، هن جو ڳالهائڻ ڪونه ٿو وٺي، هن جي ڪم جو طور طريقو پسند ڪونهي. هو لڳتا چاهين ته جتي هنن جو ڪم مقصد هجي، اتي موهن هجي. اهي سڀ ڳالهون هنن کي ٻين ٻولين وٽان هيون. الهه جي حالت ٿي ٿي ته موهن اڄ ڏکي آهي.

اڄ ٻڌا هميشه وانگر موهن آفيس کان پوءِ پنهنجي دوست شياڻن وٽ وڃي ٿو. پر اڄ هو ٻاهر ئي ”لان“ ۾ اڪيلو چڪر لڳائي رهيو آهي. ڪافي سوچي رهيو آهي، ڪافي سوچي رهيو آهي ۽ وري ڪڏهن ڪڏهن اندر ٿي اندر گنگائي رهيو آهي -

”اسان جي ٻار ٻاريءَ جو اوهان وٽ ڪو قدر ڪونهي.“

آخر ڪيسٽائين.... ؟

□ ٿلسي ٺرڙاڻي

موهن ٽنڊي ٻولندي کان ئي ”مڙي“ هو. هن کي گهر ۾ ۱۰ ورڇي آڻيس ۾ ڇڪڻ لڳو ڪو ڪڇ ڇوڏو هو نه هو ڏاڍو ٺڪي رهندو هو ۽ ٻيو سوچيندو هو ته آخري هن کي ڪنهن به ڪڇ ڇوڏو نه ڏنو. موهن ڏاڍو غصو ۽ مس سڀا ۽ ٺٽو ۽ ٻين جي ڪم ۾ ماهر ۽ هر ڪنهن جو ڪم ڪرڻ وارو هو ۽ شايد ان ڪري گهڻن جو ٻارو هو ۽ هر ڪو هن کي چاهيندو هو. گهر جو ڪم گهٽ ٻڙ ۽ ٻار جو ڪم وڌيڪ ڪندو هو. کيس آڻيس کان ٻوڏ آندو ويندو هو سنگيت ۾ ۽ لائڪن ۾ ۽ وري سسٽائن ۾ ڪم ڪرڻ ۾. ڪم ڪرڻ ۾ هو اصل لڪوئي ڪو نه هو. اهو ئي سبب هو جو موهن جا ڪافي دوست هئا، جن مان ڪي کيس ڪافي چاهيندا هئا ته وري ڪي کيس ٿلسي چلندا هئا.

ڪڇ سال اڳ، موهن جي ٽنڊي ۾ هڪ ٻيو ٺٽو دوست آيو شيارا شيار ۽ سندس ٻنڊي رچنيءَ کي ڪلا جي ڪٽر ۾ ڪافي رچي هئي ۽ هو موهن کي ٻنڊي سنگيت جي ڏاڍا ۾ وٺي آيا. وقت جي رفتار سان موهن ۽ شيارا جي دوستي وڌڻ لڳي ۽ هنن ملي ڪري ڪلا جي ڪٽر ۾ اڻهي وڪ وڌائڻ شروع ڪئي. هاڻي جتي شيارا ۽ رچنيءَ موهن کي پنهنجي ڪٽسب سان ئي هڪ سمجهندا هئا، اتي موهن ٻن ٻن وقت هنن سان ڪلهي ۾ ڪلهو ملائي هلندو رهندو هو. موهن رچنيءَ جي هر پروگرام کي ڪامياب لاهڻ لاءِ بيحد ڪوشش ڪندو هو ۽ سندس ڪاميابيءَ تي ڏاڍو خوش ٿيندو هو. موهن، شيارا ۽ رچنيءَ جي هر سڏ تي سهائي وانگر نڪر ويندو هو. موهن جي ڪڇ ٻرائڻ دوستن کي اهو سڀ ليکڪ نه لکيو ۽ موهن جي دوستي انهن سان ڪڇ گهٽڻ لڳي. موهن کي اهو سڀ ڪڇ متوسس ئي نه آيو ۽ هر پنهنجي مشغولين ۾ ئي رڌل رهندو هو.

سڌا واپس موٽي وئي جتي هن جي اوڪري هئي. هن موهن کي لکيو:-
موهن،

اڄ جهون جي انٽر ۾ اچي ڪنڊ ٿي پئي آهي. اهڙي وقت توکي
ڏسڻ جو موه مان اچي پئي سگهان. هاڻي جامعيت سڌو ٿاڻو آهي، ان ڪري
هڪ دفع صرف هڪ دفع اچي ڪڍجي وڃ ته مان سمجهندو آهيان ته تون ڪو به
پاڇندو ٿو.

’سڌا‘

موهن خط ڏسي وائڙو ٿي ويو. هن گهر ٻار جي چمتا به ڪانه ڪئي. موڪل
ڏري ۽ ٻه ڏها ڪٿي سڌا وٽ اچي حاضر ٿيو. هن جو پهريون ڀيرو موهن ۽ ڏندڪي
جي ڪشمڪش ۾ پئي رهيو هو ۽ هن کي خبر ئي ڪانهي. سڌا جي هڙي حالت
ڏسي هو اوچڪارون ٿي ويو لڳو. سڌا به چڻ اڄ ئي دل کولي رهي هو ۽ پنهنجي
من جو اوجر هاکو ڪيو هو.

موهن وٽن وٽن ٻاڪٽرن سان گڏو ٻه هاڻي ٻار ٿي وئي هئي. ٻاڪٽرن
مجهوري ٺاهي. موهن هن جي شين ۾ چڱي ويو. موهن جي هيٺي شين ۾ اوائلا
ڏسي سڌا پنهنجي سڄي دن دولت موهن کي ڏيڻ جو ارادو ٺاهيو. پر موهن هن
کي منع ڪندي چيو، ”مان نه ته ڪنهن مجبوريءَ نه ڪنهن پئسن سمب ٿو وٺ
آيو آهيان. پر مون کي نه پنهنجي ڀار جو فرض، سوارٽ ۽ پوٽر پوٽر جو فرض ٿئي
گهلي آهي. اها دولت وٺي ڇا ڪرمان؟ تون ٻئي ڪنهن ٽرسٽ کي ڏان ڪري
وڃ.“ سڌا به ائين ئي ڪيو. ڪينسر جي مريضن جي مدد لاءِ هن هڪ ٽرسٽ
بڻائي ان ۾ سڄي پراڻي ڏان ڪري ڇڏي.

اڄ انهيءَ سڌا جو انٽر سنسڪار ڪري رهيو هو موهن.

477, Adarsh Nagar, Jaipur- 302004

o o o o o o o o

”ڪهاڻيءَ جي ڪٿا ايتري مختصر هئڻ گهرجي جو انکي هڪ ئي ڀيري
۾ پڙهي سگهجي. پڙهندڙ ئي اڄو هڪ ئي ٽائيم ٻوڙ گهرجي ۽ جو ڪجهه
اچي مڪمل ٿاڻو ۾ مددگار ٿي سگهي انکي الڳ ڪري ڇڏڻ گهرجي.“
(پڙهڻ وارا)

اندهي مان هڪ چور هٿ ٻڌڙو، چور چور سڀ ڀنڀر ڪٽڻ ۽ سونڀا ۾ هڪ ٻئي کان
سوارن تي آهن.

موهن اھڙا رن ڳالھون ٻڌي سن ۾ ٻڙجي ويا و.

سڌا ڪي، ۽ پنهنجي مڪتي جي راھ دُور لائق نظر لڳي آئي. هن سوچيو:

”پنهنجو چرڪارو لڏھن ڪم ۾ جوڙھن سڀ ڀائر ۽ پٽر پنهنجي ڀرن تي آھي نہ رھن.“

ان وچر موهن جي ٻڌل ڪنهن ٻئي شهر ۾ آي وئي. ۽ سندس مائٽ هن کي شاديءَ لاءِ مڇرور ڪرڻ لڳا. آخر ماءُ ٻيءَ جي مرضيءَ آڳاٽن هن کي جهڙ ٿي ڀرو ۽ هن جي شادي ٿي وئي. شاديءَ کان ڀرو هن گهرستيءَ جا سڀ مرض اٻايا.

وقت پاسا ٻڌل آيا. ويهن ورهين جو وقت اڪي وڏو. موهن جا پار اس وڏا اچي ٿيا. سڌا جي چنبي ٻاٽر ٻاهر به ٻيٺجيءَ ڪوٽجيءَ ۾ مشغول ٿي ويا.

والدي جي ڪنڊڪش ۾ ڪڏهن ڪڏهن موهن ۽ سڌا خوشي يا غمي ۾ هر ڪنهن کي خبر نه پوي ٿي. باقي وڌيڪ خط ٻت ڪو نه هوندو هون، ان ها ٻار جي اها ٻارڪ ٿوري ته هئي هڪائين عمر جي وڌندڙ ٻار سان گڏو گڏ مضبوط ٻئي ٻمڙي وئي.

اڄيتر سڌا جي چرون ۾ چڱا ترڪا اچي لڳو. سڌا جي نند رستي ڏينھون ڏينھن ٻڙڙندي وئي. جنھن سڌا زندگيءَ ۾ ماءُ، ڀائرن ۽ ڄڻن، ڀائرن ۽ ڄڻن جي هر وقت شھوا ڪئي، ٿوري به بيماريءَ جي خبر پئي انھن جي تھمارڌاريءَ لاءِ ٻڙڙندي ويھدي هئي اھا ئي سڌا هاڻي اڪيلي پنھنجي بيماريءَ سان جنگ جوڙي رھي هئي.

ڊاڪٽرن هن کي لاءِ علاج مرض ٻڌايو. گلي جي ڪميسر ٻڌي پهرين ته سڌا سن
وٺي. پنهنجي بهاريءَ جو هن سمجهي ٻائون پهرين کي اطلاع ڏنو. سمجهي ته چار
نمبر اچي چڻ پاڻ ٽان ميار لائي ۽ پوءِ ڪنهن پنهنجي ٻارن جي پڙهائيءَ جو نه
تجربو ڪرهي ۽ نه ڪريءَ جون مڃڻيون بهان ڪري اٿان جديد آزاد ڪرائي.
سڌا کي ٽي ٻائون ٻاڄين جي شرط پر اچڻو پيو. حالڪه ته ڏينهن ڏينهن
پاڄيون اٿن وهدوار ڪرڻ لڳيون چڻ اُنهن تي مٿن جو اوجو

آخري منزل

□ ڪملا بختياڻي

ڇڻا ڌر ڌو ڪري ڄاي رهي هئي ۽ ان ۾ ڄاي رهيو هو. موهن جو پهريون ڀيرو. ماڻهو آهستي آهستي هونءَ لاءِ ٻيڙ وڌائي رهيا هئا پر موهن ۾ اٿيو اٿي ايندو رهيو.

لاش سڌا جو ڇو. موهن ماضيءَ جي خوبصورت يادن ۾ غوطا کائڻ لڳو. موهن ۽ سڌا هڪ ٻئي کي ڪاليج جي ڏينهن کان سڃاڻندا هئا. سڌا سنسڪرت ۾ ايم. اي. ڪري رهي هئي ۽ موهن مئڪس جي چورنگ ڪئي هئي. هندن جي دوستي گهري ٿيندي ٿيندي ڪڏهن ٻيڙ جي روپ ۾ بدلجي وئي سا ٻنهي کي سمجهه ٿي ڪين پئي. ٻئي ٻي. اڄ ٻي. نائين پهتا. موهن سڌا جي گهر ۾ ايندو ويندو هو. سڌا سڀني ڀائرن ۾ وڏي هئي. هڪ ڏينهن سڌا جي ٻيءَ کي دل جو ڌورو اهڙو ٻيو ڇو-جان وٺي ويا. سڀ ٻار پڙهندڙ هئا. سڌا جي سامهون انهن جي آئينده جو سوال آڏو اچي اهي رهيو. سڌا هنن لاءِ مظلوم وڻ جو روپ هئي. سڌا جي پڙهڻ ڇا ڏينهن چومنتر ٿي ويا. هاڻي پڙهڻ سان گڏ هن شام جو ٿيڻ شروع ڪيون. اهي ڏينهن سڌا لاءِ بيحد تڪليف ۽ آزمائش جا ڏينهن هئا، پر جيئن ٿيئن گذري ويا. ڊاڪٽريٽ جي ڊگري ملڻ بعد سڌا بي. ايس. سي. جي ميرٽ ۾ اچي ڪاليج ۾ ليڪچرار شپ هٿ ڪئي ۽ سڄي گهر جو-او-و پنهنجي ڪچڙن ڪلهن تي کڻي ورتو.

هو ڏانهن موهن کي ٻه ليڪچرار شپ ملي. موهن گهڻيءَ-ي دنيا سڌا جي گهر وڃي سڌا جي ڏانهن گهرڻ جي ڳالهه سوچيندو هئو، پر ڏسندو هو ته سڌا جي ماءُ کي سڌا کان وڌيڪ سڌا جي ڀائرن جو خيال هوندو هو. هڪ دفعي همت ڪري موهن سڌا جي ماءُ سان ڳالهه ڪئي ته ڇيائين، ”ٻٽ موهن، سڌا ڪمائيندڙ آهي، اگر هوءَ ٿي هلي ويندي ته اسان بيههارا ٿي وينداسين. بهتر ٿيندو ته پهرين سندس هٿن ۾ ٻن ڀائرن لاءِ چوڪرا ڳولڻ، يا هٿن

هوڏانهن ٻيو غلبي، ٻيو ڀرسان ٻيلو آهي. هن ۾ بالڪ ۽ ٻڌاء آهي، هيء صاف سڙو آهي، نوهان پنهنجيء ڪرپا جو هڪ هڪسي پينل هن ٻي ڳي ٿي آي نڪي ڪهاريو. جيئن هڪ انسان جي شوا سڄيء مٿس جانيء جي شوا جو مثال ٿي ويندي آهي انهن هڪ ٻي ڳي هڪ ڪهائڻ سان سيمي ٻي ڳي کي شاباسي ملي ويندي. سائين ۽ ٽين ٻي ڳي جو اُتاه وڌندو.

سمت ڪرڻچند پنهنجي ٿي واپارن ۾ ٻڌل هو. هن جي مستڪ ۾ نه ڪھاڻي وارو مٽي ۽ ڪم ۾ مشغول ٻي ڳي ڪهيو. کيس ائين لڳو ته ڇوڻ هو ڪھاڻي جي گهر ۾ گهڙي وارو آهي ۽ ڇڪري هلائيندڙ ٻي ڳي وٽ ٻڌي ويو آهي. اڃاڪ سندس هٿ مٿي آهر هن مٿي مشارام جي حصي جي ٻي ڳي جي بدن تي هٿ ٿهرارو ۽ ٻاٻوهر مان چهر ”مشارام، هن ٻي ڳي ٻي ڳي ڪراه. هن کي آرام ٿي.“ مشارام چيو ”هائو سائين، هن ٻي ڳي ڪي ٻي ڳي ڪرائو ۽ آرام ٿو جو جو هن جو مطلب آهر ڇوڪرو ڀرسان ٻيلو آهي (ڇوڪرو منهنجو آهي). ڀريان واري لاء نه هن کي چئو آهي ۽ هو؟ هو نه نوهان جو آهي.“

Chief Electrical Instructor, Rly, Training School, Udaipu (Raj.).

o o o o o o o o o o o o o o o

”ڪھاڻي هڪ رچيا آهي جنهن ۾ زندگيء جي ڪنهن هڪ ٻاهر“
 هن جي ڪنهن هڪ پاڙي ظاهر ڪرڻ ٿي لڳڪ جو مٽي ٿي آو.
 انجا چرتر، اندر ٻي ڳي اچي ڪلا جو ٽن سيمي ٿي ان هڪ چڙهي
 جو اظهار ڪن ٿا. ناول وانگر ان ۾ انساني جذبن جو مڪمل ۽ وصال
 روم ٺهڪارڻ جي ڪوشش ٿي ڏني وڃي. ڪھاڻي اهڙو روميڪ
 باغچو آهي جنهن ۾ بالڪ پالت جا گل ۽ وليون روتا سڃايل هجن،
 بلڪ هڪ ڪولندي آهي جنهن ۾ هڪ ٿي ٽوئي جو سباج پنهنجي
 اعليٰ صورت ۾ نظر اچي ٿو.“

- مٿي پوڻچند

جي گهاڻي کي گهڻو ڀر مشغول ۽ ٻيو مشاور لاءِ مسواڙ ڪمائڻ ۾ سگهڻ. هڪ ڀيرو سڀت جو ٻيو ڀڳو منشيءَ جو.

هڪ ڏينهن سڀت گهاڻي جو بندوبست ڏسڻ آيو. منشيءَ سڀت جي سواڪڻ ۾ وار وڇائي ڇڏيا. هر هڪ ڳالهه صاف سڀري طريقي سان سمجهائي. اڃاڪه سڀت ٻڌڻو: اڙي مشاور لاهو ٿيون ڀڳو ڪٿي آهي، ڪم ڪار ۾ لڳائڻ يا نه. مشاور ۾ مشڪندي وڙايو ”سائين توهان جو ڀڳو نه توهان جي شان وانگر سرخرو آهي. هن جي لس لس ۾ ڦرڪو آهي، سندس پاسا ۽ پٺ ڏسي ماڻهو موهجي ٿا وڃن، توهان پاڻ ئي ڏسو ڏاڏار. ائين چئي منشيءَ ڊڪ پائي، ڪرمون ڪنهار وٽان ڀڳو آڻڻ لاءِ. سڀت ڪرمچند گهاڻي جي پرسان ڪرسي وڃهارائي ۽ چرخيءَ چوڙهندڙ ڏاند کي ڏسڻ لڳو. سڀت گهاڻي هلائيندڙ ڀڳي جي محنت جو ملهه اڃا هن ۾ ڪونهي يعني نه گهاڻي جي در تي نهين ڀڳي زنجير ڪري پنهنجي اچڻ جو اطلاع ڏنو. ڏاند جي ٿور منشي مشاور جي هٿن ۾ هڻي. سڀت ڪرسيءَ سان آئي اهر آيو، نهين ڀڳي ڏانهن نهارائين ۽ منشيءَ کان پڇيائين ته هن ڀڳي کي هو گهاڻي ۾ ڪڍهن گهڙيندو.

مشاور آرموڊگار انسان هو. هن ٿرست جواب ڏنو ته سائين اس هينئر ئي هاڻ ئي هن ڀڳي کي گهاڻي جي گهير ۾ ٿو گهڙيان.

سڀت گهاڻي جي چڪري هلائيندڙ ڏاند کي ڏٺو. چڪريءَ جي چوڙهه لڳاڻار ڦيرا پائيندڙ ڏاند کي ڏسي کيس ائين لڳو ته چڻ ڪو شرڏالو پڳت پنهنجي پڳوان جي مندر جي پُٺ ڪرڻ ڪري رهيو آهي، اڪيون بند سرت صاحب ۾ لڳل. سڀت ڪڍ ڪڍ ٿي ڇڏو ته ڪيڏو نه صحتي آهي هيءُ ڀڳو. پنهنجي ڪرم ۾ لڳل ڪرم ڀڳي. ائين چئي سڀت گهاڻي ڏي هاڻ لڳو، گهمندڙ ڀڳي کي شايدس ڏٺو ۽ سندس بدن کي هٿ گهمائي کيس ٻاهر ڪڍڻ لاءِ. مشاور سڀت جي هن جي ڳالهه، ٿاڙي ورتي. هن اڳتي وڌي سڀت کي ڇڏو سائين توهان ڪيڏا نه ڏٺا ۽ اڃاڪاري آهيو. چيو جالورن جي لاءِ توهان جي هن ۾ ڪيڏي نه ممتا آهي. توهان ڏن آهيو ڏاڏار. پر سائين هن ڀڳي کي شايدسي ڏٺو لاءِ توهان هن جي بدن تي هٿ گهمائيندا؟ هن جو سچو بدن پڳهر سان امت پٺ لڳو ٻيو آهي. سندس بدن تي مٽي جهيل آهي ۽ بدن مان بالنس ٻڙهي اچي. هوستائين وڃڻ لاءِ توهان کي گهاڻي جي گهير ۾ ڳڙو ٻولندو. توهان جا هٿ ميرا ٿي ٻولندا مالڪ. ڀڳو مڙئي ڀڳو، پٽي ڀڳا توهان جا آهن. هڪ

لڳائڻي ٻولندي آهي ڇڻ ڪوت جي ٿاڻم ۾ ڪير جي ڌاڻيءَ تان ڪير ٻيا وٺن.

هڪ ڏينهن مڻهي مڻهارام گهاٽي جي ڪم ڪار بابت سمڪ صاحب سان صلاح مصلحت ٻڌي ڪئي. سمڪ صاحب به ڏانڊو عوش-عوش لڳو ٻيو هو. مڻهيءَ معقول سمجهي چيو ”سمڪ صاحب پنهنجي گهاٽي جو ڪم ڏينهنون ڏينهن وٺندو ٻيو رهي. موجوده ڏکڻ ڪم کي ڀرور نه ڪري ٻيو ٻي ڪمهن مهل ٿڙي ٿاڙي ٻيو نه پنج ڏڪ مڇي ويندي. جيڪڏهن توهان منظوري ڏيو ته هڪ ڏکڻ ٻيو نه شراب ڪڍجي. سمڪ کي مڻهيءَ جي صلاح سهڻي لڳي ۽ هن هڪ ٻئي ڏکڻ جي سرپرديءَ جي منظوري ڏئي ڇڏي. مڻهي مڻهارام ٻئي ڏينهن ئي ڇهت ٻه هڪ ڀار پٽارو ڏاند آڻي گهاٽي جي در تي ٻڌو.

ان ڏينهن تان پوءِ مڻهي ۽ سمڪ وري آهون سامهون ٿڌيا. مڻهيءَ چيو، مالڪ تون ڏکڻ گهاٽي جي در تي ٻڌو مڻهن هلائي ۽ ڪو ٽڪائي چوندو آهين: ”سمڪ کي ٽسي سڃاڻ سمهي ٻولندو آهي.“ ڪمي بيل کي ٽسي هلندڙ اڃا به مڻهيءَ مڻهجي ڇو نه تڏهن ڏاند کي ڪمهن ٻئي هنڌ ٻڌون. سمڪ چيو ڇو؟ تڏهن ڏکڻ کي گهاٽي ۾ ڪهڙو؟ ٻراڻي کي آرام ڏئي موٽو معارو بڻايو. مڻهيءَ ڪمڪن کي اڳيان پٺيان ڪيو ۽ چيو سائين توهان سڄ لا چئو. مان پاڻ نه ائين ئي سوچو هو. پر ڪم گهڻو آهي تڏهن ڏکڻ ٻڌو رنهار سڪڻ ۾ رهندو ته وٺندو ئي ڪمي ٺهڻ ٿورو نه ڏيکاري بس اهو ئي ڏپ آهي ڏانڊو. سمڪ ڪروچند مڻهيءَ جي مڻهن ۾ اهاڙيو ۽ چيو ته ”ٻڌو تون ڇا ڪرڻ ٿو چاهون؟“ مڻهارام صلاح ڏئي ته تڏهن ڏکڻ کي ڪمي سمڪ جي در تي ٻڌائجي، ٻارن لاءِ وٺندڙ به ٿيندي ۽ اوطاق ڇو مان ورتو نه وٺندو. بس رڳو چئو آهي ته هڪ ئي ٻاهر جي نه ڏکڻ جي سار سڀال ۽ گور ۾ گند ڪپڙو پريشان نه ڪري گهر وارن کي. توهان چئو ته هاڻي مڻهجي ئي اڏڻ ۾ ڪمي اهو ڪرنايس، سار سڀال به ٻيا ٿينداسون. جي ڪم ڪار جي عادت ٻولندس ته گهاٽيءَ گهڻو ڏاڻي ٿي ٻولندو. سمڪ صاحب ان ٻاهر جي منظوري مڻهيءَ کي ڏني، ڏکڻ مڻهارام جي گهر جو مڻهن نه ڪو نه ڏنو پر ڪرمون ڪمڀر جي چڱي ڪمڀر ڪمڀار ڪمڀار هليو ويو. ڏکڻ نه سڪي، سمڪ جو گهر به ڪمڀر ڪمڀر کان اچي وار ۽ مڻهيءَ کي معذرتو به ملڻ لڳو.

سڄ چيو اڏڻ نه صلاحڪار سڃاڻو ۽ سڃاڻو هجي ته سڄن لاءِ سولائي. ان طرح مڻهيءَ جي ڪم ڪار جا به ڏکڻ، بن حصن ۾ ورهائجي ويا. هڪ سمڪ ڪروچند.

هن ڊگي کي ڏي ڪرا

□ راءِ اڪرشن اعلو اڻي

ڪرمچند نيل جو واپاري هو. تمام وڏو واپاري نه هو نه هو، پر ٿڌهن نه وچولي درجي ۾ اڳرو اڳوان واپاري نه هونئي. سڄي ضلعي ۾ سندس گهاٽي جي نيلن جو ڌاڪو هو. سڌ نيلن جي ضرورت وقت ساڻهو ڪرمچند جي گهاٽي جوئي خوالو ڏيندا هئا.

واپار جي بندوبست ۾ معمولي ڦير بدل نه ڪرڻي ٿي بوندي آهي، ان کي منهن منشي منشارام ڏيندو هو. ڪڏهن نيلي بجن جي آڻڪ اوڻائي ٿئي يا بازار ۾ اڪهه گهٽ وڌ ٿين ته منشي منشارام نيلن ۾ ملاوت جي ماپ اهڙي هوشياريءَ سان سمجهايندو هو جو گراهڪ جي واه، واه، سيم جي ساڪ ۽ منشارام جي مدرت ۾ گهٽائي نه ايندي هئي. منشي منشارام حساب ڪتاب جو اهرم گهائي هو، درستي ڏنڌي ٿي ٻلي ڪوڙ ڳالهائي پر منشيءَ جا انگ ڇڻ وڌاڻا جا ورايل انگ جيڪي جمع جملي کان پوءِ پڇڻي ٿي صلي والگر سيني کي اکين تي رکي مڇڻا ٻوڏا هئا.

سيم ڪرمچند پراڻن ملهن ۽ مڇتائن جو پڪو پگهت هو. سندس چورٽ هو گهاٽي جي نيل جي اراري مشين جو نيل ڪڏهن به نه ڪري سگهندو. گهاٽي جو نيل ڏيڻي دواران ڦرندڙ چڪريءَ ۾ ڪٺ ڪٺ ٿي بهڙجي ٿو تنهن ڪري گهاٽي جو نيل لڄ ۽ سگندت وارو ٿئي ٿو. اهو ئي ڪارڻ آهي جو سندس گهاٽي جي منگولي ۽ نرن جي نيلن هر رانڌي ۽ رانڌي واريءَ کي موهي ڇڏيو آهي. ماڻهن سڄي ڏيهر جي ڏهن ۾ هن جا نيل پري رکندڙن آهن نه مهمان کي ڪمارائي جس ڪمائين. سندس گهاٽي جي سرهه جي نيل جي نه ڳالهه ٿي لڙائي آهي. ڳوٺ جا ڳيرو جڏهن سرهه جو نيل سرور ٿي مهڻي ملي آکاڙي ۾ اڏامندا آهن ته آکاڙي جي مٽي مهڪندي آهي، جنهن جي خوشبوءِ سٺ سالن جي ساڻن نسن ۾ لڳون ساڻه ٿوڪندي آهي ۽ سندس سرهه جي نيل ۾ لڙيل هيري حوائتيءَ جا پڪوڙا کائڻ لاءِ ماڻهن کي لائين

ريٽيون رواج آهن. انهن کي ڀلائي اسان سندن چوڙ لڌه رهڻ ناممڪن آهي آيا.
 ”مان سڀني پٽين کان معافي لو گهران، مهرباني ڪري هاڻي هلي منهنجي
 امان جو ڪرنا ڪرم ڪرايو...“

هار آيا هار، اسانجي ڪالونيءَ جي امان چئرامداس ڪالونيءَ جي امان
 ڪڍاري ڏيئي آهي. هار نه امان جا ڪانڌي پڇي ڪيس سکر سان اڳتيءَ ۾ سڙ
 ڪري اچن...
 [5]

Behind Bombay Medical Store, Inside Cote Gate, BIKANER-334001

o o o o o o o o o o o o o o o o

”جيڪڏهن اسان وقت پنهنجي ڏور جو ٿون ڏنڊه اڏب نه هوندو ته اسين
 پنهنجي ماضيءَ جي اڏب کان نه ڇڏي وينداسين: جيستائين اسين اڏب جي اڏب
 ۾ هيءَ سلسلو ساڳو نه رکنداسين تيستائين اسانجو ماضيءَ جو اڏب اسان جيئن ڀرو
 ٿيڻ سان کان هٽندو ۽ ڀري ٿيندو ويندو. اسان جو اسان لاءِ اڄي ئي ويندو.
 جيئن ڪنهن اڳي ڌارانهن دور جو اڏب، جو نه اسانجي زبان بدلجندي رهي ٿي، ۽
 ان حالت ۾ جيڪڏهن اسان وقت کي اهڙا ماڻهو نه آهن جيڪي پنهنجي غير معمولي
 احساس ۽ شعور کي لفظن ذريعي ظاهر ڪرڻ ۽ پنهنجي اڳي جي صلاحيت رکندڙ
 هجن، ته ان صورت ۾ نه فقط اسانجي پنهنجي اظهار جي صلاحيت، بلڪه، سواءِ ڪنهن
 محسن متوسل جي اڳيءَ ڪنهن شيءِ جي متوسل ڪرڻ جي طاقت نه هوندي ۽
 نابود ٿي ويندي.“

- ٽي. ايس. اينليٽ

- اوه! راست چار بچي! اڌر آب دن ڪي بارهه بچي هجن، آڻ گهٽي هو گهي؟ اڌر آب ڪجهه لهين ڪيا؟ ڪمال هئ! مانا جي ڪي آڻما پڪ رهي هونگي. جلد ڪڍجي، اڀري لوڪن ڪو جلدي ٻلائيئي!

هاڻي کيس ماءُ جا چيل لفظ ياد اچڻ لڳا. پٽ پنهنجا آخر پنهنجا ٿيندا آهن، وقت ئي پنهنجا ئي ڪم ايندا آهن، پيسو ڪوٺ ڪم ايندو آ.

سندس اکين مان ڳوڙها وهي آيا، کيس پنهنجي غلطي محسوس ٿيڻ لڳي. هن پنهنجي پٽ کي سڏ ڪري سمجهڻ شروع ڪيو. - "ميش پٽ وڃ، سنڌي ڪالونيءَ وارن پنهنجن کي سڏي اچ. پنهنجي مڙسور ڪٽي وڃ، ڪجهه سڀاڻن ڏان کي نه ساڻ وٺي اچ. ڪالونيءَ واري مهاراج کي نه سڏي اچ."

- پٽ ٻڌ...!

- نه پٽ، اڄ کان هن گهر ۾ ڪو به هندي انگريزيءَ ۾ نه ڳالهائيندو. سنڌيءَ ۾ ڳالهائيندو. اسان کي پنهنجي مورڪتا کي سمجهڻ ڪي پٽ.

- نيڪ آهي بابا، مان وڃان.

پر ڪجهه دير کانپوءِ هو اڪيلو واپس موٽي آيو ۽ چيائين - بابا، مهاراج چوي ٿو ته اوهان وڏن ماڻهن کي پيسي سان گهڙائي پنڊت ملي ويندا ۽ پنهنجن کي اي عزت ڪري گهر مان ڪڍيو هو ته پيسن سان پاڻر پير گهڙائي ملي ويندا، نه پوءِ هاڻي چو ته ٿا خريد ڪريو پيسن سان پاڻر پير؟ اسان ڪوٺ اچي سگهنداسين.

- ها پٽ، غلطي منهنجي آهي، مون کي ئي هنن وقت وڃڻ گهرجي. هل، ماڻهو تو سان ساڻ هلا. جلدي هل، امان جي آڻا ٻيڌ ڏک پائيندي پڪندي هوندي. جڏهن سيٺ جيوٿرام سنڌي ڪالونيءَ ۾ پهتو ته سڌو ڪالونيءَ جي مکيءَ جي اوطاق ۾ هليو ويو. مکيءَ ۽ ڪالونيءَ جا ڪجهه معزز بزرگ اتي ويٺا سيٺ جيوٿرام جي ماءُ کي گذاري وڃڻ جي ڳالهه ڪري رهيا هئا. سيٺ جيوٿرام کي اهل ٿي سڀ ڏانهن تعجب ۾ ڏسڻ لڳا. سيٺ جيوٿرام جي اکين ۾ آنسو هئا. هن پنهنجي ٽوڙي لاهي چيو ڇا مکيءَ جي پيرن تي رکي - "مکي صاحب، منهنجي ٻل معاف ڪيو."

"سيٺ صاحب، مکيءَ کيس سمجهائيندي چيو - "پنهنجا پنهنجا ٿيندا آهن ابا، پيسو هر وقت ڪم ڪوٺ ايندو آهي. اسان سنڌين کي پنهنجي سڀيتا، پنهنجا

- آهان، سنڌ بهت آچي ٿي ڪي؟
- ڇا ٻڌايان بهت؟ - ۽ ٻڌي ٿو ساه کڻي چولدي هئي. بس سنڌ، سنڌ هئي.

0 0

بس انهن سنڌ کي ياد ڪندي ڪندي هڪ ڏينهن ٻڌي ڪت ورتي ته وري
آئي ٿي ڪانه. سيمڪ جهولرام جي گهر ۾ وڌن ماڻهن جي ٺٽو ڪڍي وئي. سندس
ڀال ۽ اٿي گهر ٻڌي جي مڙهه وٽ ويٺيون هيون آداس آداس. ڪجهه ٻار ٻري وڌ
گهرائون ڏانون به منٽ سان وڃن ويٺيون ۽ ٻره آئي هيون وڃن انهن هڪڙين آڇن
ٻيڙين ٻيڙين ۾ وڃن ويٺيون. سيمڪ جهولرام جا ٻار ٻري ڪجهه وڌا وڌا آهسته ۽
ڪجهه وڌا لهڪندڙ ٻه آچي ڪڍي ٿيا هئا.

ڪو بهر آچي - ڪا بهت هئي سيمڪ صاحب آڇي ڇالي ڪا ڪوئي به نظر
انهن آ رها؟

ڪو بهر آچي - آڇا ڪوئي ٻيڙي بهت لهن آيا ڪا، آڇي ڪٿي آچي آڇي؟
سيمڪ جهولرام اڇب وڃان پيو سهڻي کي ڏسي. هن نه سوچيو هو ته هاڻي
ڪنهن به سنڌي جي ضرورت ڪس ڪانه ٻولندي. بسن ڄاڻن جا ماڻهو سندس ڏن
دولت کي ڏسي سلام ٻڌا ڪندا ۽ هڃي هر ڪم ۾ سندس مددگار رهندا، پر هن
وقت نه هرڪو بهر آچي - آڇي ڇالي ڪي لوڪون ڪو لهن ٻڌايو؟ آڇا ٻيڙي
انهن آيا ڪي؟ آڇي ڪٿي آچي؟ هرڪو بهر آچي ڪري هليو ٿو وڃي ڪو
مدد نه ٿو ڪري؟

هن ٻيڙي هڪ سڃاڻپ جي لوڪل ٻيڙي کي سڏايو. هو آچي هڪ ٻيڙي
اڇان ٻيڙي رهيو يا انهن ڇڻجي نه سندس دولت اڇان لب مستڪ هو.
سيمڪ جهولرام کيس چيو - ”ٻيڙي جي، هماري مان ڪا ڊيالهت هون ڪا؟“
آپ ٻارا ڪرا ڪر ڪراڻهن.

- پر سيمڪ صاحب! هن لهرنا سان چيو - آڇي ريتي رواجون ڪا هجن
ڪوئي ٻڌا لهن. اڇا هتي آپ آڇي سمنڊي ٻيڙي ڪو بلالين اڇو آڇي سمنڊي
ٻليڙيون اڇو سڳي سمنڊيون ڪو ٻي بلالين. انهن اڇو ٻيڙي ۾ ٿو ڪوئي سمنڊي
گهر هئي هي لهن. هان، مانا جي ڪا ڊيالهت ڪس وقت هئا؟
- رات چار ٻيڙي.

- ڇڳو ابا! جتي رهر سگهيا ستاها رهو. - هڪ ازرڪ- چوڻ لڳو. .
- پر ڏسجانءِ ابا ڪڏهن سنڌي ٻاءُ جي ضرورت پيئڻ نه اٿس ڪي پئسي سان
خرید ڪون ڪري سگهندين! هلو ساڻين نه هلون. چئي ڪري سڀ اٿي هليا ويا.

0 0

جڏهن کان سيمٽ جهونڙام جو پٽوار لائين ڪالونيءَ ۾ اچي رهيو آهي، تڏهن
کان اهو ڪو ڏينهن خالي ڪونہ ويو آهي جڏهن ڪ سندس ٻنڌڻي ٿي ڪڏهن عالي
آفيسر جي مهمائي نه هجي.

سڄو پٽوار خوش هو. صرف اداس ۽ غمگين هئي نه سيمٽ جهونڙام جي ماءُ.
هن ٻنڌڻي ۾ هوءَ پاڻ کي قيد ۾ سمجهڻ لڳي. ڪڏهن ڪڏهن سندس لندا نه پڙهون
اچي ڪٿ تي وهندا هئا ته هوءَ خوشيءَ ۾ ٿي نه ماڻندي هئي. ڇو جو هوءَ هنن ٻارن
سان سنڌيءَ ۾ ئي ڳالهائيندي هئي. ٻار به سنڌي ڪالونيءَ ۾ رهڻ ڪري ڪجهه
نئل ڪٽل سنڌي ڳالهائيندا هئا. پر جيئن ئي سندن مائرون ڏسي وٺنديون هيون ته
وڏيءَ سس کي چوندون هيون - 'آمان! ڪي ساڻ سنڌي ۾ ٻڌت ڪرو، ٻي
ٻڳڙ ڄاڻيندي.' ۽ انهي ٻارن کي ٻانهن کان پڪڙي گهليينديون وٺي وينديون هيون.
ڪڏهن وڏي پوٽي اچي چوندي هيس - "آمان... آمان، آج ئي. وي پڙ آلوپ
ڄاڻو ڪي گيت آئيندي."

ٻڌي ڏاڍي پيار سان کيس چوندي هئي - "وڃندا ڏي نون ته سنڌيءَ ۾
ڳالهائ، لوڪي ته ڪڏهن سنڌي گهر وڃڻو آهي."

"انهن آمان. آڄڪل جو سنڌي ۾ ٻڌت ڪرڻا هٿ آسي اڪلچرڊ مالا ڄاڻا
هٿ. ڦر پالا مٿن سنڌي گهر ۾ ڄاڻو لڳي هي ڪيون؟ آڄڪل ٿو دوسري ڄاڻي ۾
شادي ڪرڻا بخش هو ڪيا هٿ. اور سنڌي گهرون ۾ ئي آڃ ڪڙن سنڌي ٻولتا هٿ؟
سڀ هڏي اور لوڪل پاشا ٻولتي هٿن. هان ٿو آما آڃ وه گيت..."

- ٻڌت، ٻڳت ڪنڊر رام جا يا ماسٽر چنڊر جا گيت ٿي. وي. ٿي ڪونہ اچن؟

- آري آمان! آلوپ ڄاڻو ڪو سونگي ٿو تمهاري پڪت وڪت ڪو ٻول ڄاڻوڪي!

- نه پٽڙي لوڪي خبر ناهي، پڳت ڪنڊر جا ڄا ته گيت هوندا هئا ۽ ماسٽر

چنڊر جو هو گيت - هٿ هٿ، پکا پڙا... هٿ هٿ اچا اڙا... آڃ به ڪٿي ٻڌندي آهيان
نه اکيون پڙجي اينديون آهن. سنڌ جا نظارا اکين اڳيان ڦرڻ لڳندا آهن.

ڪائنات آهي جو سڄي دنيا ۾ هڪ بزرگ آهي۔

ڪائنات اچڻ جو سبب ڇڏو ته هڪ طرف ڇڏو.

- سيم صاحب، هيءَ سنڌي ڪالوني اوهانجي ٻي-روح ٻيٽا صاحب جي اڻڄاتل ڪوشش جو نتيجو آهي. انڪري ئي هن ڪالونيءَ جو نالو به اوهانجي ٻيٽا صاحب جي نالي تي ”جئرامنداس ڪالوني“ رکيو ويو آهي. اوهانجي ٻيٽا جي من ۾ سنڌين کي هڪ هنڌ رسائڻ جو هڪ سمنڊ هو جو هنن پورو ڪيو. انهن جو ٻيو سمنڊ بهان ۾ هو. هتي. هُو صاحب سڌا ضرور سمجھي ٿا ته جي ڏند ڪندا رهندا هئا. غريب ۽ ٻيو هئي. هُو صاحب سڌا ضرور سمجھي ٿا ته جي ڏند ڪندا رهندا هئا. غريب وڌرائڻ لاءِ لڳائڻ جون شاديون هُو پنهنجون لڳائون سمجھي ڪرائيندا هئا. غريب وڌرائڻ لاءِ ناري شالا پڻ هنن کڻائي. هُو چاهيندا هئا ته آسان سنڌي سنڌ ڇڏي آيا-هنن هتي هندستان ۾ گهٽ ۾ گهٽ هڪ شور جا سنڌي ته هڪ ڪالوني رسائي گڏ رهون ا سڌ ڪو ڪر نه هڪ ٻئي جا مددگار ٿيون. پر آسان ٻڌو آهي ته اوهان ٽن ڪالونيءَ ۾ رهي رهيا آهيو هتي ڪر نه سنڌي گهر ڪونهي.

— توہاں لے کے پڑ آئی جی: ویرام چو۔

هڪ اڙب ڇوڪرو - اڙ جهڙن ڪالونين کي اوهائي پٽا ڇوڪري ڪڏهن - وڃي ڪري وسايو هو، اوهان کي اها ڪالوني ڇڏڻ نه نه، ڇڪائي، ۱۹۴۸ع ۾ انهن ۱۰ رهن سان سران ڳالهين جو سڪو - سهوليت آهي.

۱- آپکا گھر، ہرگز نہ سکے، ہرگز نہ سہولیت دے گی۔ اسے حاصل کریں گے۔

- ان ۾ بلبل آهين آيا. - هڪ نر وڻ کيس سمجهڻ لڳو ته ڇو. - هر ڏاڏو ٻنهي سان خبردار نه ڪري سگهجي آهي. ڏکڻ ۾ پنهنجيائي ٻارن کي ڪم ڏيندا آهن، ٻنهي کي ڪم ڪوڏ ڏيندا آهن.

- ان ڳالھ ۾ توهان ٻار ٿا سائين، اڄڪلهه ٻار ٻجهو سڀ ٻنهي سان آهن.
ڄار ٻڌا آهن ته هرڪو ٻڌا آهي، ڄار ٺوڪر ٺوڙ نه هرڪا ٻڌا آهي.

- پر آدا، چي ٻڌڻن جي ضرورت پوندي آهي ڏاڏا، ڪو ڪم ٿيڻ لڳو؟

- ڌاريا؟ ڌاريا ڪڍو؟ ڇن سان گڏ رهجو آهي آهي سڀ بههڻي ٿيڻي آهي. سو وري ٻي-ي اڇيان نه سڳو ٻي-و سلام ڪري چار ٻي-ا ٿيڻي، واکي ڪري ٿيڻي آهي سائين مهديا هوليڪي ڪڍن ٻي- سڏي ٻي- ضرورت ڪا آهي مهدي ٻي- هڪ سڏي ٻي- سون لوڪل ماڻهو گڏ ٿي سگهن ٿا.

ڪيئن سنڌي ٻارن ۾ نه جهڪي پڙهي ٿا اچن سونڀر ٻلجي ٿا وڃن .
 ماڻس تعجب وڃان چيو - جهيوس ! سنڌي ٻارن ۾ آسالاڙا ٻار ٿري ٻوندا؟ تون
 ڄاڻو ٿي سنڌ ۾ هٿين جتي سڀ سنڌي ٿي هئا. ڏينهن رات انهن سان ئي رهڻو ڪرڻو
 هو. تون نه پڙهين نه اُلي ٿي. ٻار تون نه ڪري خراب ڪرڻ ٿين. هاڻي پنهنجا ٻار
 ٻوليون هتي سنڌين ۾ ڪري خراب ٿيندا؟

- امان، تون ڳالهه ڪي سمجهين نه ڪونه ٿي !

- ها پٽ ! ماڻس ٿڌو ساه کڻندي چيو - مان ڪيئن سمجهي سگهندس ٻيلا .
 تو ڇا پڙسا ڪمايا آهن نه اکين تي ماڻا جو ٻڙو ڇڙهي وڌو اُٿيئي، ڇر پنهنجن ٻارون
 جي نه سمجهه ڪانه رهي اُٿيئي. پٽ پڪي سؤ عهدو آهي پنهنجي هر جنس پڪين سان.
 هتي سنڌي ڪالونيءَ ۾ سڀ پنهنجا آهن. سڌ ڪڙڪ ۾ پنهنجا پيار ٿي ڪم
 ايندا پٽ .

- اوهو امان ! هاڻي سنڌين سان آسالاڙو ڪم ٿي ڪهڙو آ هتي هندستان
 ۾؟ منهنجي ٺيڪيداريءَ جي ڪمن ۾ وڌڻ وڌڻ آفيسرن سان آف ويهه . اهي سڀ
 ڪو مرهڻو آ نه ڪرڻي ٿو. ٻيءَ جو، نه ڪوئي آ پنجاڻي. گهرجي نوڪر چاڪر کان
 لوڳي ليڪن جي ڪم تاهه سڀ هتان جا لوڪل ماڻهو ٿا ڪم اچن. سنڌي ڪهڙي ڪم
 ٿا اچن؟

- ائين نه چئ، پٽ، پنهنجا آخر پنهنجا ٿيندا آهن.

- امان تون ڳالهون ڇڏي ڏي، ائين ٻڌڻي ۾ هلي تون خوش ٿيندينءَ .
 - نه پٽ، مان نه هتي ئي پنهنجن ۾ خوش آهيان . تون مولڪي هتي ئي هن
 گهر ۾ رهڻ ڏي. تون ڀل ڪندو ۽ ڏي ۽ پٽن ۽ سندن ٻارن کي وٺي ائين ٻڌڻي ۾
 وڃي رهه .

- ائين ڪيئن ٿيندو؟

- ڇو نه ٿي سگهندو. مان ٻڌي آهيان پنجهتر سالن جي، ٻار اچان نه رونيون
 ٻاڻ پڄاڻي ڪيائي سگهان ٿي. مولڪي نه نوڪرن جي ضرورت آهي نه ڪنهن ٻي
 جي. بس مولڪي هتي پنهنجن ۾ ئي رهڻ ڏي پٽ .
 - ائين نه ٿي سگهندو امان .

اُٿي ڏينهن ڇيڪڻ ٿي اها ڪچر هوا وانگر ڪالونيءَ جي ماڻهن تاهه پهتي نه،
 ڪالونيءَ جا ڪچه، معزز، بزرگ ۽ پئسنڊ سيمڪ چيوگرام سان ملا آيا. سيمڪ چيوگرام

پنهنجا آخر پنهنجا ٿيندا

□ رازا ڪشن چانڊواڻي

سيت ڇوڙرام ڇڏن شهر کان ٻاهر وسندڙ نئين ڪالونيءَ ۾ پنهنجو عاليشان
ٿيون بنگلو جوڙايو ته سندس ڪنڊ جا پاڻي خوشيءَ وٺي ڪهڙن ۾ ٿي نه ٻيا ماڻھو.
سندس پرنسپل ۾ جوان پٽ، اي. اي. ۾ پڙهندڙ ڪنوار ڏي، خود ۽ سندس زال.
سڀني لاءِ الڳ الڳ عاليشان ڪمرن لائين سان آڻيندا. اڻڄي فرلينڊ سان
سڃايل ۽ هر ڪمري ۾ سڀني کي الڳ الڳ ٿي. وي. سميت. اسڪان سواءِ وڏو
ڊائيننگ هال ۽ ڀوڪڻي ڳالهيون، صرفا سميت ۽ عمدا پنهنجس سان سڃايل ڊائيننگ هال،
ڇهنهه رڳون ٿي. وي. سميت ۽ وي. سي. آر. لڳل. بنگلي ۾ هڪ ننڍو سونهڪ ٻول
۽ ڪهڙا ٻولڻ وال جي اندر هڪ سندر باغيچو.

اگر ٺڪي هئي ته صرف سميت ڇوڙرام جي پٺي ماءُ. هوءَ پنهنجو ٻوڙو ٿورو
ڇڏي لاءِ بالڪل ٺاهڻ ڪانه هئي. هڪ ڏينهن هن پٽ کان پڇيو. ”پٽ ڇوڪر، اٺ
نئين ڪالونيءَ ۾ سنڌي ڳهر ڳهڻا آهن؟“

نه امان، اتي ڪوبه سنڌي ڳهر ڪونهي. وڏن آفسرن ۽ وڏن وڏن سمن
جا بنگلا آهن. ڪوئي مڙاي آ نه ڪوئي پنهنجي. ڳهڻي ڀاڱي هتان جا لوڪل سمنون
آهن ڇوڪري شهر کان ٻاهر ڪالونيءَ ۾ رهڻ ٿي سگهن ٿا سمجهن. سندن ٻار وڏن وڏن
بناڪ سڪولن، ڪالوني ۽ مشوري سڪولن ۾ پڙهندا آهن.

نه پٽ، بوءِ هيءَ سنڌي ڪالوني ڇڏي مان ڪهڙو ڦاٽو؟

نه امان ته هن ڪالونيءَ ۾ رهيش ۽ سيل جا پار ڪري خراب ٿي ٻولدا. سنڌي
ٻارن ۾ رهي، نه انگريزي سکي پڙهي سگهندا ۽ نه ئي ڪوئي ايتريڪيت سگهندا.

هي ڇا آڻ ڇوڙام ڇوڪر! پنهنجن سنڌي ڀائرن سان گڏ رهي پنهنجي پٽن
جا پار ڪري خراب ٿي ٻولدا؟

نه ها امان، اسانجا پار پڙهن انگريزي سڪولن ۾. سو سڪولن کان اڇڻ ڪانهو.

ڏاڍي ۽ ٻيڙ لڳي ٻئي هئي ٻوڙ هو جلدي جلدي ٻيڙ جي ويجهان اڪتو، ماڻهو هن کي
 ڏسي ٻيڙ جي ويا. جڏهن رام پنهنجي ٽانگي تي پهتو ته ڏٺائين سندس
 ٻيڙو گهوڙو سمورو ٻيو هو ۽ وات مان گج ٻيڙي اڪري اهو ٽسي رام جي اکين
 مان ٻه اڙڪ وهي آيا ۽ اکين اڳيان اولهه ٿي وئي جڏهن ٻيڙو پنهنجو گهوڙو ٽنڊي
 کان وٺو ٿيندڙ، راهه ڪڍندڙ لاهاجي نظر ۽ ٻيڙو مارلي ٽسدي ٽسدي گهوڙي مٿان
 ڪري ٻيو ۽ سندس هٿ ٻيٽ تان ڪري ٻيو نه ٻيٽ مان رست جو چڻ ڦوهارو وهڻ
 لڳو اکيون کلي ٿيون ۽ ان جي ڦاٽل اکين ۾ هر هڪ سوال.

1/93, Malviya Nagar, Jaipur-302017

اڄ جي ڪهاڻي ٺهه ۽ سڀني جي سطح تي پنهنجي مخصوص سڃاڻپ رکي ٿي.

اڄ جي رچنا سنڌور ۾ جتي ماضيءَ کان نٽڻ جي هڪ ڪوشش آهي اتي
 زمان حال سان جڙڻ جي گهري لالسا. اڄ جي ڪهاڻيءَ کي ٺهه کان به ٻيڙو
 آهي سندس اظهار ۾ نه ڪنهن اوتار يا مسيحا جو سندس آهي نه ڪنهن مخصوص
 ويچار جو غير لاڳاپي دار وڦاڻ. اڄ جي ڪهاڻيءَ جو رچنا سنسار پنهنجي آس پاس جي
 ماحول جي اُٽ آهي ۽ حياتيءَ جا گهٽڪندا مسئلا مختلف نمونن ۾ اظهار پائي رهيا
 آهن. سماجڪ اندولي ورتو، وادن جو آبهو ۽ سماجڪ ڌوڏ جو ڇت چٽڻ اڄ جي
 ڪهاڻين جو بنيادي مقصد آهي. خصوصيت اها آهي ته اندولي ورتو ۽ ملهن
 جي بنيادي ڪارڻن جي ڳولها حقومت ۽ نظام ٽرندي ڪئي پئي وڃي. اهوئي
 ڪارڻ آهي جو دٻڻ ۽ سماج جي مسئلن متعلق اڄ جي ڪهاڻي ڪار جو نظرو مٽس
 ٺهه رومالي يا جدائي نه بڻجي نوس ويچار ڪتا سان وابسته آهي. پر مٽس ٺهه
 نظر تي ۽ نوس ويچار ڪتا جي آڌار تي ڪهاڻي اهميت واري نه ٿي بڻجي ان لاءِ
 ڪي به شرط نه ڪهاڻيءَ ۾ ضروري آهن.

- شري نوانس شوما

پر هنن رام جي هڪ ٻه ٻڌي پاڻ چوڻن شخص ڏمڪي ڏيندي ۽ ”تون ڇپ واهي ره، گهڻو ڳوڙ ڪندين ته مون کي هڪ دنگرو وري رام اوري ڇاڪو ڪندڙو ٻڌندو آهي ۽ ڪري سٺو اهو ٿئي ته تون ماڙي ڪري ويندو هج.“

پڳوان جو نالو ولسندي ولسندي آخر اسٽيڻن اچي ويئي ۽ گهوڙو به ڪاٺي لڪجي پيو هو. هنن چئني اسٽيڻن جي اندر نظر وجهندي چيو ”هو ڏس هو ۽ ريل هوربان هوربان پليٽ فارم ڇڏيندي پئي وڃي. چلندي ڪريو ۽ ريل کي پڪڙو. اهو چئي هو چارئي ٽالڪي مان اچي پليٽ فارم ڏانهن اڪڙا اڪڙا ٻڪ پائيندا پکا. رام به هنن جي پٺيان اهو چوندو پڳو ته منهنجو پاڙو ته ڏيندا وڃو. پر هنن اچي هڪ ڪاٺي ٻڌي ۽ ٻڪ پائيندا هليا ويا.

پٺيان پڇندي پڇندي پليٽ فارم جي در تي آخر رام چوڻن ماڻهو جي خواهش جو ڪالڙ پڪڙي ورتو ۽ ويٺي ڪندي چيائون ”پڳوان جي نالي تي منهنجو پاڙو ته ڏيندا وڃو، مان پنهنجي پٽ ۽ گهوڙي جي لاءِ دواون ته وٺي سگهان ۽ ڪڇ ٽالڻ لاءِ به وٺي سگهان اهو سڀ ٻڌڻ لاءِ هن چوڻن ماڻهو وقت وقت ڪاٺ هو. هن هم ڏٺي ته ٿر ڪسي مان رام اوري ڇاڪو ڪندي رام جي پٽ به رهائيندي چيائون ”هان وقت هي پاڙو“ ۽ ريت سان ريل پنهنجو رام اوري ڇاڪو بند ڪندي ٻڪ پائي گاڏي جي در کي پڪڙي اندر چڙهي ويا.

اه ته پليٽ فارم تي اهل ٻڙ مان ڪنهنجي ايتري همڪ ٿي جو ڪوئي هن خبرداري کي چلهي سگهي ۽ نه ئي ريل به وٺل ڪنهن ماڻهو جي ايتري همڪ ٿي سگهي جو رڳو ڇڪي ڪري ريل کي بهاري سگهي. هڪائون شايد ٻوليس جي ٻه کان نه ڪو ماڻهو ڪس آلت پهر ڏسئي ۽ نه ئي ڪو پاسي به اچڻ جي ڪوشش پيو ڪري.

الهن سڄي کان اتي خبر رام پنهنجو هڪ پٽ ٿي وڃي گاڏي جو ويٺڙو آخري ٻوڙ ڏسي رهيو هو جنهن سان گڏ هو پنهنجو ٽهه روڙهه پاڙو ۽ سڀاڻي جو ايندڙ سڙو ويندو پهر ڏسي.

جڏهن گاڏي جي آخري ڏيئي جي پٽ به اکين کان اوجھل ٿي ته رام، پنهنجو هڪ پٽ مان لڪرندڙ ريت سان پر جي چڪو هو. لراش ٿي اسٽيڻن کان ٻاهر آيو ۽ هوربان هوربان ٽالڪي ڏانهن هلڻ لڳو. هنجي اکين اڳيان اولندو پئي ٿيندي رهي پر هيترو پٺيان هو پنهنجي گهٽجندڙ روشنيءَ سان ڏسي پيو ته سندس ٽالڪي اڳيان

اوجھو تن جي وڃڻ جي زنجير ٺٽي پيئي چڏڻ ويٺل مڃان هڪ ماڻهو
 هنڪي جهڙو "اڙي... اڙي... اڙي... سڀال، ڏانهن هڪ ماڻهو ٺاڳي جي هيٺان
 ايندي ايندي اتي وارو، ٻئي هنڪي، ڊڙڪو ٺهندي، چيو ته، ٺهيندا وڃا ته ليڪ آهن
 ڪي اسان ڪوئن ۾ ٺهيندڙن کي ٺهيندا ڏسڻ ۾ هئا ڇوئن ۾ ڪر ڪوڙي
 کي جلد هلائيندو..."

رام جواب ڏيندي چيو: ”اٻه لاشڪان چلندي ڪوٺهه هلي سگهندو“ وري ساڻي ماڻهو چيو هلندو ڪيئن نه. ڇهه جوڪ ڪٿي آهي؟ رام جواب ڏنو مان ڇهه جوڪ ڪوٺهه رکندو آهيان. ”رکندو ڪيئن نه هوندين هون، ٻاڳي وارو ۽ ڇهه جوڪ نه هجي ڪوڙ ئي لٿو لڳي هو هر هر ڇاهه جوڪن لاءِ ٻچن پيا ۽ رام هر هر منع ڪندو رهيو ته مان هن گهوڙي کي پست وانگر ڇهيندو آهيان لاکري هن مٿان هوليڪي ڇهه جوڪ هٽل جي ضرورت ئي ڪانه هوندي آهي.“ تڏهن اٻه هٽيڪي وشواس ڪانه آيو. ايتري ڏور کان چپ ويٺل چوٿين هٽي ڪاوڙ مان پنهنجي پٽ جي ڪيسي مان وٺو رام پوري چاڪو کڻي سان کوليدي هڃي ڇڏي ٿي رکندي چيو: ”تون ڪوڙ ٿو ڳالهائين جلدي ٻڌاء ته ڇهه جوڪ ڪٿي آهي؟ چاڪو ڇڏي ٿي ڏسي رام جو اڌ ساهه نه اڪري وارو ۽ گهڙهي ٻڌجي ويئي. اکيون ڦٽي پٽس ۽ ڊپ ۾ هن گهوڙي سان ٻڌل ٿوڙي ڏانهن اشارو ڪري ڇڏيو: اهو ڏسي بهرام ماڻهو چوٿين کي منع ڪندي چيو ته هن شهر ۾ شينگر وڌيڪ مٿون خرابي ڪانه ڪرڻي آهي ۽ ڪا اهڙي ڳالهه ٿيڻ نه گهرجي جو اسان پوئس جي نظرن ۾ اچي وڃون. الهه ڪري ته نالڪن جي اڏي ٿي ڪم ڪانه ڇهه سمن، هن چاڪو کي واپس ڪسي ۾ رکي ڇڏيو، پوءِ هن گهوڙي جي ٿوڙي سان ٿي ڇهه جوڪ جو ڪم وٺندي گهوڙي کي ٻڌايو. هو ماڻهو ٿوڙي هٽي ته گهوڙي جي پٺي تي ٻيو ٻار رام کي لڳو پئي ته سڀڻس پٺي تي ڇهه جوڪ پيا لڳن. جنهن اڄ تائين پنهنجي بيماري گهوڙي کي زور سان ڏک ٿي نه هٽيو هجي. اهي پٺي تي ڇهه جوڪ جهڙي ٿوڙي لڳندي هوندي ته ڪهڙو نه سوڙ ٿيندو هوندس، اهو سچي رام گهوڙي ڏانهن بهاريو ته لڙڪ گهوڙي جي اکين مان زار زار پيا وهن. اهو ڏسي رام پنهنجا لڙڪ به نه بهاري سگهيو. پوءِ انهن کي هٿ جوڙي ويٺي ڪندي چيائين ”پس ڪري، وڌيڪ نه ماريس ڇاڙو آهي ته ڇا ٿيو آخر هو نه ڇو آهي

ٿي ٿو سگهي. تـبـ مـرـاـيـ لـاءِ ڪـڇـهـ ڦـلـ بـهـ اچي وڃن ، پوءِ هو گهوڙي کي هڪ ايم
ڏينهن پورو آرام ڏيندو .

ٻي جلد هلاءَ جي جواب ڏيندي چيو ”نم انسان جلدي ڪونه هلي سگهندو“ وري ساڳئي ماڻھو چيو هلندو ڪيئن نه. ڇهه جوڪ ڪٿي آهي؟ رام جواب ڏنو مان ڇهه جوڪ ڪونه رکندو آهيان.“ رکندو ڪيئن نه، هولدين هوڻ به اڳتي وارو ۽ ڇهه جوڪ نه هجي ڪوڙو ئي نٿو لڳي هو هرهر ڇاهه جوڪن لاءِ پئسن پيا ۽ رام هرهر منع ڪندو رهيو ته مان هن گهوڙي کي پست وانگر مڃيندو آهيان انڪري هن مٿان مون کي ڇهه جوڪ هڻڻ جي ضرورت ئي ڪانه پوندي آهي.“ تڏهن به هننڪي وشواس ڪانه آيو. ايتري دير کان چپ ويٺل چوٿين چڙي ڪاوڙ مان پنهنجي پيمت جي ڪيسي مان وڌو رام پوري چاڪو ڪلاڪي سان کوليندي پنهنجي ڀڄي ۽ ٻي رکندي چيو ”ئون ڪوڙو تو ڳالهائين جلدي ٻڌاء ته ڇهه جوڪ ڪٿي آهي؟ چاڪو ڳچيءَ تي ٿسي رام جو اڌ ساهه نه اُڪري ويو ۽ گهگهي ٻڌجي ويئي. اکيون ڦاٽي پيسن ۽ ڊپ ۾ هن گهوڙي سان اڏل لوڙيءَ ڏانهن اشارو ڪري ڇڏيو: اهو ٿسي بهرمان ماڻهو چوٿين کي منع ڪندي چيو ته هن شهر ۾ هيتر وڌيڪ خون خرابي ڪانه ڪرڻي آهي ۽ ڪا اهڙي ڳالھ ٿيل نه گهرجي جو اسان پوليس جي نظر ۾ اچي وڃون. الهه ڪري ته تانڪن جهڙي اڏي ئي ڪجهه ڪانه چيو سين، هن چاڪو ڪٿي واپس ڪسي ۾ رکي ڇڏيو، پوءِ هن گهوڙي جي لوڙيءَ سان ئي ڇهه جوڪ جو ڪم رکندي گهوڙي کي ٻڌايو. هر ماڻهو لوڙي هڻي ته گهوڙي جي پٺيءَ تي ٻيو ٻار رام کي لڳو يعني ته سندس پٺيءَ تي ڇهه جوڪ پيا لڳن جنهن اڄ تائين پنهنجي پياري گهوڙي کي زور سان ڏکيه ڪيو ته هليو هجي. انهي پٺيءَ تي ڇهه جوڪ گهوڙي لوڙي لڳندي هوندي ته ڪهڙو نه سوڙ ٿيندو هوندس، اهو سوچي رام گهوڙي ڏانهن ٻاهر نه لڙڪ گهوڙي جي اکين مان زار زار پيا وهن. اهو ٿسي رام پنهنجا لڙڪ به نه بيهاري سگهيو. پوءِ انهن کي هٿ جوڙي ويندي ڪندي چيائين ”بس ڪريو، وڌيڪ نه ماراوس ڇا اهو آهي ته ڇا ٿيو آخر هر ڏينهن جهڙو آهي

گهوڙي کي هٿ لائيندي ٻياري مان ڇڏي ”لڳي ٿو اڃا ٿيندي طبيعت خراب ٿي پئي آهي. ڇڏتا نه ڪر تون به مون کي مرليءَ کان گهٽ پياريو ڪونه آهين، مان توکي نه ٿيندي هوندي کان ئي ٻالهر آهي انءُ ڏسان جالورن جي اسپتال تائين به هلي سگهندي يا نه“ پوءِ هن گهوڙي کي اٿارڻ جي ڪوشش ڪئي پر هو لاچار ٻيو گهليو اهو ڏسي رام کيس دلايو ٿيندي ڇڏي ”نٿو اٿي سگهين ڪا ڳالهه ڪانهي“ انهن چئي هو اندر پنهنجي هنڌ وٽ وڃي سوڙ ٻاهر کڻي آيو ۽ گهوڙي جي مٿان وجهندي چيائين ”هن سان شايد ڪجهه گڏ گهٽ ٿيندي پر تون ڇڏتا نه ڪر مان توکي به ڪو ڏک ڪونه ٿيندس ٿيندي لاءِ جالورن جي ڊاڪٽر کي گهر وٺي ايندس ۽ پوءِ هو ليلان سان گڏ مرليءَ کي گرم مڱر ۾ وڙهي هڪ ٽالڪي واري دوسٽ جي ٽانگي تي ويهي ٻاهران ماڻهن جي ڊاڪٽر وٽ وڃي مرليءَ کي ڏيکاري دوا وٺي ڏنائين ۽ گڏو گڏ جالورن جي اسپتال مان گهوڙي جي لاءِ به ڊاڪٽر کي وٺندو آيو. ڊاڪٽر گهوڙي کي ڏسي دوا لکي ڏني ۽ رام کي هدايت ڏنائين ته گهوڙي کي 5 6 ڏينهن پوري طرح آرام ڏي، تن ڏينهن تائين رام مرليءَ ۽ گهوڙي جي باقاعدي شوا ڪئي ۽ دوا پڻ پياريندو هو ته همدان ٻنهي کي نالندو نه ٻيو پر اڃان ڪمزوري باقي هئس.

ڇوٽين ڏينهن صبح جو ليلان رام کي ٻڌايو ته گهر ۾ رڳو اُن ڏينهن جو راشن باقي ۽ دوائون باقي بچيون هيون، گهر ۾ جمع ۽ ورڻل پئسا سڀ ختم ٿي چڪا هئا، هيڏانهن ڊاڪٽر جي في ۽ دوائن جي به سخت ضرورت هئي، رام سوچيو ته هڪ ٻن دوسرين کان ٿورا ٿورا وٺيا وٺي. ڇوڪر هٿو هاڻي ڇا ڪجي، هنجو مطلب ته جهين تائين اڃا ڪهڙي نه ايندو تنهن تائين گهرستيءَ جي گاڏي اڳتي نه هلي سگهندي، پر هوڏانهن گهوڙي جي طبيعت به اڃان پوري طرح سان نيڪ ڪانه ٿي هئي. ڊاڪٽر هن کي اڃان به آرام جي لاءِ چيو هو، انهن سوچيندي سوچيندي هن ڏينهن جا ٻارهان وڃائي ڇڏيا، پوءِ هو گهوڙي وٽ ويو ۽ پنهنجي دل جو اوجھ هڪو ڪندي گهوڙي کي چيائين ”نه هاڻي ٻڌاء ته مان ڇا ڪيان؟ توهان ٻنهي لاءِ دوائرن ۽ گهر ۾ ڇاهه ٻارڻ لاءِ پئسا نه ڪن، ته هنجو آسرو هو پر اڃان ٿيندي طبيعت به صحتي ڪانهي، مون کي ڪجهه سمجهه ۾ اٿڻ اچي، گهوڙي هنجي ڳالهه ٻڌندي ڇو نه ڇڏتا نه ڪريو مالڪ مان ويندو آهيان نه، رام هنجي ڳالهه سمجهندي ڇو ”نه..... نه..... تون اڃان پياريو ۽ ڪمزور آهين، مان توهان ظاهر انجو ڪري سگهان.“ مون کان اهو ڪونه ٻڌندو“ پر گهوڙو به چڻ صدي ٻار وانگر ضد ٿي اڙي پيو، الاڻي ڪيان هن ۾ ايتري طاقت اچي ويئي جو هو اٿي ڪري ٽانگي جي

گهٽ پتي لڳي، اهڙي ۾ رام جو ٿاڻو ڏچڪا ڪاٺيو ۽ سڃاڻڻ والڪر آيل ٻاٺيءَ کي
ٻار ڪندو ٻيو وڃي جيتوڻيڪ رام کي هتان جي رستن جي خبر هئي تنهن هوندي
ان هن کي ڏٺو ٻيو لڳي ته ڪٿي ڪنهن برسات ٿي ڪڏهن گهوڙي جو ٻار يا ٿاڻو
جو ٿيو ته ڦاسي ٻويءَ ۽ گهر ٿاڻن ٻيڙي ۾ مشڪل ٿي پوندو.

جيئن ائين رام ٿاڻو ۽ گهوڙي سان گڏ صدي سلامت گهر پهتو. گهوڙي
کي کولي پهرائون هڪ سڪي ڳوٺ سان هن جا لڳ ڏکڻاڻن گهوڙي کي سيءَ ۾
ڏڪندي ڏسي کيس ٻيڙي لڳو ”ڇا اڃا سيءَ ڏانڊو ٿو لڳي ڏهه ٽيهه لاءِ سوڙ
ٿو ٽٽي اچان.“ ٻيءَ خاص گهوڙي جي لاءِ لڙيل ڳوٺ جي لاهي سوڙ کڻي اچي گهوڙي
کي ٻڌائين پڪل چئن جي ڊال ۽ ڪاهه، گهوڙي جي اڳيان رکيندي چيائين:

اڄ اٺن صبح کان نه رڙو هليو گهوڙو آهين ٻار ڳوٺ ٻه گهوڙو ٿي آهين، وٽ
ٻيٽ اڙي هاڻي آرام ڪر، جي گهٽ ٿيڻو نه ٿيو ۽ ڏهه ٽيهه ڇڏو هاڻي مان به هلي
ڪوڙا بدلايان.

اڌ رات جو اوچتو رام جي زال ليلان ليد مان کيس آواز ٻڌي ڇو ”هيڏانهن،
ڏسو ته پنهنجي ڪڪي مرليءَ جا لڳ نه گرم ٿا لڳن.“ رام اکيون مٽهندي آيو
۽ 5 سال جي هڪ ئي ٻيٽ مرليءَ جي مٿي تي هٿ رکيائين ته هن کي ٻيو ٻار، والڪر
ٿيندو لڳو. برسات اچان به ٻوي ٻيٽي، رام سوچي ٻيو ڇا ڪري ههڙي موسم ۾
ڊاڪٽر ايندو به يا نه، ٻيءَ وري خيال آيس ته ڇو نه لسيءَ جي ڇاهه، ٻياري ڏسجي.
اها ڳالهه هن ليلان سا ڪئي ۽ ڇاهه، جي ٻيٽي ڪاڙهن لاءِ چيو، ٻاٺ چئي ۽ ٿاڻو
(لالئين)، ٽٽي ٻاهر ڇوڙڪ ۾ لڳل لسيءَ جي هيٺان ڪرايل ٻن ٽپي ليلان کي ڏٺا
جڏهن ڇاهه ڪڙهي ويئي سا مرليءَ کي ٻياري پتي زال مڙس پنهنجي ٻيٽ اڳيان
ٿيڻ ٿاڻن وٺا رهيا جيئن ٿاڻن هن جو اخبار ڏرو نه ٿيو، ان بعد انهن کي ساهه
۾ ساهه ٻيو.

صبح جو ساڍي چئن بجي رام روز والڪر ڇڏيو ۽ اڄ هن ٻيٽڙان جي
نالي ۽ ٻيٽي ڪرڻ کان اول مرليءَ جي مٿي تي هٿ رکيو، ڏٺائين ٻيو اچان
ڪجهه گرم آهي هن سوچيو ته صبح جو ڊاڪٽر کي وڃي ڏيکاري. ٻاهر اچي
ڏٺائين ته برسات بند ٿي ويئي هئي ۽ ڪڪر ٻڌ پڪڙجي ويا هئا ٻو هرا ۾ اچان ٿڌ
لڳي ٻيٽي، روز جي ڪن کان واندو ٿي، ٻيٽي ڪري صبح جي ڇاهه، ٻي 7 ٻيٽي
ڪن پنهنجي گهوڙي کي ٿاڻو سان ٻڌي لاهه ان وٽ وڃي ڏٺائين ته سندس گهوڙي
جو کاڌو اڌ کان مٿي آيس ٿي ٻيو هو ۽ گهوڙو ٻيٽي سيءَ ۾ ڏڪي رهيو هئو. رام

هڪ بيٺل سوال

۱۲ رميش ڪمار رنگاڻي

شام ٿيڻ ۾ اڃان گهڻي دير هئي پر جهڙ ۽ برسات هئڻ سبب ائين ٻيو لڳي چٻڙ ٿي. رات جا 7 سايي سٺ ٿي ويا هجن. شهر جي دڪانن جون پٽيون به ٻري ويون هيون، گاڏي ۽ ڪچهري وارا سڀ برسات کان بچڻ لاءِ هتي هتي چٽي جڳهه ملڻ اتي اڪي ويٺا هئا.

راهگرن جي حالت ڏاڍي خراب هئي دڪانن جي اندر، ورائڊن ۾، وڻن جي هيٺان مطلب اهڙو ته برسات کان بچڻ لاءِ چٽي جڳهه ملڻ اتي اڪي رهيا. هيٺان، پيهڙ وارن جو ته حال ئي به حال هئو، هو وڻن هيٺان بيٺا ته هئا برسات کان اڪڙ لاءِ پر هيڏي دير ۾ ڏاڍا آلا ٿي ويا هئا تنهن هوندي به اُتان وڃڻ جو نالو ڪن ٻيا وٺن.

هوڏانهن ٽانگن جي اڏي تي رام جو ٽانگو ٽپي ڪلاڪ کان پوءِ لهڻ لڳو. هو پر سوارِيءَ جو ٻري ٻري ٽانگن ڪو نالو نشان ئي ڪانه ٿي نظر آيو. ان ڪلاڪ کان اڪي ٽپڙ برسات پئي وهي هئي ان سبب سِيءَ ۾ ڪجهه وڌي ويو هئو. جولاءِ جي مهيني ۾ به ائين ٻيو لڳي چٻڙ چڊوريءَ جا سِيءَ هجن. رام ڏٺو ته نه رڳو هو، پر سندس ٽانگي سان ٻيٽل ٻيٽارو گهوڙو به سِيءَ ۾ ڏڪي رهيو هئو. هو برسات ۾ اڪري بيٺو هو ته مٿان ڪا سوارِي اچي ۽ برسات ۾ شايد سٺا پيسا ملي وڃن پر هن خال ۾ جهڏهن هرو ۽ سندس گهوڙو سِيءَ ۾ ڏڪي رهيا هئا، هن وڌيڪ بيٺو سٺو نه سمجهيو ۽ گهوڙي کان پڇيائين ”سِيءَ ٿو لڳيئي نه، هل ته ٻيلا گهر هلي سگهي ٿا ٿيون، تون به هلي آرام ڪر.“ ائين چئي رام گهوڙي جي راس ڇڪي ته گهوڙو اڳتي هلڻ لڳو. برسات اڃان بيٺو جو نالو ئي ڪونه پئي وئي. شهر جي رستن تي پاڻي ائين ٻيو وهي چٻڙ سڀ رستا ننڍي نالن ۾ بدلجي ويا هجن. چيٽرواڪ رستن جي پاڻي ائين ٻيو وهي چٻڙ سڀ رستا ننڍي نالن ۾ بدلجي ويا هجن. چيٽرواڪ رستن جون پٽيون به ٻريون ٿيون پر برسات ٽپڙ هئڻ سبب انهن جي روشني ڏاڍي

موهن لاءِ ٻڌڻ لاءِ بلڪل تيار نه هو. جو هن جي لائرويوءَ کي اڃا شروع ٿئي
 پنڊج - سٺ، مدت مس ٿيا هئا. پر هاڻي هو سمجهي ويو ته هن کي ڇاڻي - وائي
 رجيڪٽ (Reject) ڪرڻ لاءِ هيءَ سازش رچي ويئي هئي. هن جي اکين اڳيان ڌرتي
 ڦرڻ لڳي، وڏي مشڪل سان، هن پاڻ سنڀالي انڪسپريٽ ڏانهن مخاطب ٿي وساهيل
 آواز ۾ چيو - ”سر، توهان منهنجي ڊازرٽيشن (Desertation) نه ڏسو، ان بابت نه
 ٻڌي ڏسو. اير. اي. جي مختلف وشن مان ڪنهن ٿيوريءَ بابت ئي ٻڌي ڏسو،
 مان توڻان کي هڪ هڪ سوال جو جواب ڏيئي سگهان ٿو....“

ايتري ۾ ورمه ڪڍي گهٽي وڃائي. اهو ڏسي موهن جي اکين اڳيان اولهه
 ڇانئجي وئي، هن کي خود خبر نه پئي ته هو ڪنهن ڪمري کان ٻاهر آيو ۽ ڪنهن
 اجهڙ کان اڀار پهتو.

موهن جڏهن گهر پهتو تڏهن رات جا 11 وڃي رهيا هئا. ڪملا پنهنجي ۽
 موهن جي روئيءَ واري ڏانهن ٽيبل تي رکي پنهني ڀارن سان گڏ ڪٽ ٿي سمهي پئي
 هئي. پر موهن جي بک ۽ لنگ لنگاءِ معلوم ڪيڏانهن گم ٿي ويون هيون، حالانڪ
 صبح کان وٺي هيل ٽائين هن جي پيت ۾ ان جو هڪ ڊاڻو آڪ نه ويو هو ۽ لائرويو
 جي تياري ڪندي هن ڪيترن ڏينهن کان اوڇاڇا ڪيا هئا. ان وقت رکي رکي
 لائرويو ٻوڏ وارن جا پيانڪ ڇهرا هن جي اکين اڳيان ڦرڻ لڳا. اڄ هن کي پوري
 طرح احساس ٿيو ته چيڪ ۽ چيڪ (Jack & Cheque) ۾ وڏي طاقت آهي. هو سوچڻ
 لڳو، اهو آخري موقعو به هاڻي هٿ کان ويو. چؤطرف روشني هوندي نه، هن کي
 پيانڪ اولهه ٿي اولهه پئي نظر آئي. ماڻهو ڇا سوچيندا جڏهن ڪين خبر وٺندي ته
 هڪ فرسٽ ڪلاس ۽ ٿرڊ پوزيشن هولڊر رجيڪٽ ٿي ويو ۽ ان کان گهٽ لياقت
 وارا سليڪٽ (Select) ٿي ويا.

لوڪ لاڄ جي ان احساس هن کي ڇڻ ڏکائي ڇڏيو. زندگيءَ جا سڀ دروازا
 هن کي هاڻي بند نظر اچڻ لڳا. اهڙي ڪا ڪنڊ نه هئي جتان هن کي آشا جي ڪا
 هڪ به ڪرڻ نظر اچي.

اوچتو ئي هو ڪمري کان ٻاهر آيو ۽ اوچنگارون ڏيئي روئڻ لڳو. دڪن جا
 بند لڙڪ بڻجي وھڻ لڳا. ٿيو به نه هن سان لائق ٿي هو. انصاف ۽ حق جي
 لڙائيءَ ۾ هن جي کلي - ڪلائي هار ٿي هئي.

اوچتو ئي هو ڳوڙها آڱهي من ٿي من ۾ هڪ فيصلو ڪر ڪمري ۾ اندري

ڏاڏي ڏاڏي وقت گذرندو وارو. موهن هاڻي ساوڙهن سالن جو اچي آهه هو
 ۽ سرڪاري نوڪريءَ جي لهاڻا ٿان هن جو هيءُ آخري سال هو.

انفاق سان نوڪريءَ ٿان هٽايل ٽيمپوري ليڪچرارن جي ڪهس رنگ، ڏيکارڻ
 ۽ ڪورٽ آرڊر ڪڍڻ لاءِ هنن سڀني هٽايلن، ٽيمپوري ليڪچرارن کي هڪ هڪ
 دفعو نوڪ سڏو آيوڪ جي امتحان ۾ شرڪت ڪرڻ جو حق ڏنو ويو. ان آرڊر موهن
 ۾ ڏاڏي اميد ڇڪائي ۽ هو ناراض پري ليڪچرار پڌ جي انٽرويو لاءِ راس ڏانهن
 هڪ ڪرڻ لڳو. مونکي موهن جي ڏوڏن ۽ قابليت پڙهي ئي افسوس هو. هونءُ
 به هاڻي هو لاڙو واه نه، پر هڪ سڃاڻ ۽ خرددار انسان بڻجي چڪو هو، جنهن ۾
 پوءِ اندر وشواس نه هو.

آخر انٽرويو شروع ٿيا. موهن آخري پنج ۾ هو. انٽرويوءَ جي ڏينهن صبح
 جو سوال ٿي اٿي، اڇا - پاس ڪري سڀني جون شي ڪامنائون وٺي اڳيون بس
 ۾ اچڻ لاءِ روانو آهون.

موهن ڇهين ئي انٽرويوءَ واري ڪمري ۾ ڳوڙهو نه اٿي انڪسپيرٽ سان گڏ
 سڊس هيل آف ڊپارٽمينٽ ورتا کي ڏسي چرڪي وارو، جو نه ڪاليج جي ڏينهن
 سيشنل مارڪن ٿان باضاطريءَ سبب موهن کي گهٽ مارڪون ملڻ ڪري پڙهي ۾
 ڏاڏي ڪٽ پٽ ٿي پئي هئي.

هن کي لڳو ورتا هن موقعي ضرور بدلو وٺندو ۽ آهه به سچ پنج اٿن ئي.
 پهرئين انڪسپيرٽ هڪ اهڙي ڪتاب پڙهيو، جنهن جو نالو شارڊ پٽن
 انٽرويو وٺندڙ انڪسپيرٽن به ڄاڻو هوندو.

موهن ان جو ڇا جواب ڏئي، ان لاءِ هو خاموش رهيو.

وري پئي انڪسپيرٽ هڪ اهڙي پرنٽ پڙهي ليکڪ جي نامي پڙهيو،
 جيڪا هن ايم. اي. ۾ ڪڏهن پڙهي ئي ڪانه هئي، جنهنجي شاعري موجود هئي
 ورتا خرد ڏيئي ئي سڳورو. موهن اها ڳالهه اڃا غلاصي ڪرڻ وارو ئي هو، جو
 سڊس هيل ورتا اها پڙهيءَ سان پڙهيو. ”نه بالي نوڪي ڇا ڪو اچي.....؟“

اهڙو ايمان اڀارو سوال ٻڌي هن جون مليون غصي ۾ ڪٽجي ورتو. دل ٽپڻ
 ڇوڪرائي ئي ورتا کي گهڻو ڏيئي ٽپي ساهه ڪڍائين. پر وقت جي نواڪ
 ۾ ٻي ڀاڱي ٿاڀو ۾ رکو. اڇوڪي ان ورتا جو آواز ٻڌو - نالو رُو ڪين ڪو.....
 اٿي اٿن وڃي سڳورن ٿو)

موهن هاڻي وري سڙڪ ٿي اچي ويا ۽ اڀر روزگارن جي انشمار ٻيڙ جو هڪ حصو بڻجي، ٻڙڪڻ لڳو. مان وقت وقت گهرج آهر ڪجهه نه ڪجهه پيسا موڪليندو ۽ همت ٻڌائيندو رهيس ته دوست اها لڙائي لڙندو هل، متان اڌ ۾ ڇڏي ڏئي، هڪ نه هڪ ڏينهن ٽوڪي ضرور ڪاميابي ملندي.

گردش جي ان ٽور ۾ هن کي هڪ ڏيڻ ڄاڻي، جنهن کي وري ۾ مليو ايمان غفلت ۽ زلمت.

گهڻي ڪوشش کان پوءِ موهن کي شهر جي هڪ پرائيوٽ هائر سيڪنڊري اسڪول ۾ ماستري ملي. مهينو پورو ٿيڻ تي جڏهن موهن ٻي شيٽ (Pay sheet) تي صحيح ڪري پگهار وارو لفافو کوليو ته سؤروپيا گهٽ ڏسي حيران رهجي ويا. هن مئنيجر کان سؤ روپيا جي گهر ڪئي ته کيس ٺهر، ٻهر جواب مليو - ”هٿ ٽوڪي ايتراڻي ملندا.“

— ٻار صحيح نه ٺوھان پوري ڇڏين سڏين ٿي وري آهي، پوءِ ئي سؤ ٿي ڇو.....“

— ٺوھان کي اب ڪاٺا آهن يا وڻ ڳڻڻا.....“

اھو ٻڌي موهن ڪاوڙجي چيو - ”پوءِ ٺوھان اشتھار ۾ ڇا لاءِ پڌرائي ڪئي هئي ته پگهار گورنمينٽ رولس موجب ڏينداسين؟“

مئنيجر هڪ اڀر وڌو ٽرڪ ڏيندي ورائو - ”اھو هو ته اشتھار ٿي نه ڪو وڃن ٿا، نه ڪونه هو نه همدستان ۾ ڪيترا اشتھار سڄا ھوندا آھن.....؟“

مئنيجر جو لڇر ٽرڪ ٻڌي موهن غصي وڃان ٺهي باه ٿي ويا ۽ رڙ ڪندي پڇيو - ”صاف صاف چئو، سؤ روپيا ڏيو ٿا يا نه.....؟“

”بالڪل نه..... ڪهڙي لوڪري ڪر، ڪهڙي نه ڪر.“ مئنيجر ٻي شرمي ٿي لهي آيو.

موهن جو غصو هاڻ ٻڙ ڏاڻت ڪرڻ جي حد کان ٻاهر وڃي چڪو هو. هن زور سان هٿ ۾ جهليل لفافو مئنيجر جي منهن تي ڦهڪي ڇڏيو - ”مهنجي مـرغان ٺوھان جي هن ڪٽل سبسٽا کي دان آڏو.....“ ائين موهن ڪمري کان ٻاهر اڪري آيو. اهو ڏسي مئنيجر ۽ هڪ ٻي ٻيا ماسٽر اواڪ رهجي ويا، شايد ڪنهن ٻي روزگار شخص جي اهڙي خودداري هنن پھريون دفعو ئي ڏٺي هئي!

پایان من اهو صوح پاڳراو ۴ روشن ٿئي.

مان ان وقت ٻلاڙي ۾ ليڪچرار هوس. هن کي ۱۰ فرسٽ ڊويزن ۽ ٽرڊ يونشن هٿ ڪري ٽيمپوري ليڪچرار شپ ملي. اڃا مس وڃي اسان سڀني سامهه جو ساھ ڪمڙو هو جو سرڪار سال جي آخر ۾ انهن سڀني ٽيمپوري ليڪچرارن کي پنهنجي ڪاليجن مان هٽائڻ جا آرڊر ڪڍيا، جن جي بي. اي. ۾ ٽرڊ ڊويزن هئي. هاڻ ٽيمپوري خواتين پرمائينٽ ليڪچرار شپ لاءِ بي. اي. ۾ گهٽ ۾ گهٽ سڪندڙ ڊويزن (2nd Division) ضروري هو. تنهنجو اهو ٺڪڙو جو مڙهن سان ڪڍڻا ٻيا به ڪيئن قابل اميدوار سڏڪا ٿي اچي ويا. انهن مان ڪن گڏجي ڪري سرڪار جي آرڊر خلاف عدالت جا در به ڪڙڪايا، پر مڙهن آسرو لاهي ويٺو.

لوڪري نه رهي، پر پست نه ۽ وقت روئي لهڻي ٿي، ان لاءِ موهن ۽ ڀنڀڻجي
اندي قابليت جو سهارو ورتو ۽ شهر جي هڪ ننڍي واکلي اخبار ۾ ڪو ايڊيٽنگ
۽ پروف ڀنڀڻنگ جي ڪم ٿي لڳو. نه کان اهي ئي سڙ ۽ ڇوڙ هئا، انهيءَ سال
موهن ۽ ڀنڀڻجي قابليت جو چهرو ڏيکارايو. شهر جي هڪ لاءِ ماري ننگر جي ڪوٽون
جي پينڊانٽو ڪري، اها نه رڳو رنگ ڪئي جو شهر واسين جي اکين تي اهو واکلي
چڙهي وڌو ۽ ڏسندي ڏسندي وڪرو ٺهيو-چڙو ٿي ويو. مالڪ خوش ٿي موهن جي
پگهار اڪدم نڪتي ۽ پنجاهه روپيا وڌائي.

ٻو موهن جي جنم ڪنڊيائيءَ ۾ الاهي ڪٿان اچي راجو ڪيو ويو هئا، جو ان بدنام نڪر اُتار جي مالڪ کي غريب ڪري ورتو. وڏي ۽ مڙهي گهري رڻ هڪ ۾ ايندي ئي مالڪ موهن کي آئنده لاءِ نڪر خلاف ڪجهه به نه لکڻ جي حذارس ڏيندي، هيسل ٽائين ڪيل رڻو وٺڻ کي اِي اِياد ڪرڻ ڏيندي رڻي رڻ ۾ ڏيڻ لاءِ چيو. اهو ٻڌي موهن حيران رهجي ويو ۽ پوءِ انڪار ڪندي چيو: ”سيڪ صاحب، مان ايندڙ ڏينهن ڪنهن به قسم تي نه وڪڻندس.“

سيت اٺڪي چواڻيءَ جو چوڻ سمجهي، گورو سر مرغي موهن کي نه ٺڪر
وٽان مليل رهر مان ڪجهه حصو ٽپڻ جي آڇ ڪئي، پر موهن هڏجي لالچ اڳيان ٽرو
نه نه ٿڌو. تنهن ٽان سيت غصي ۾ اچي چيو- ”سڃاڻي کان ٿوڪي ٻواس ۾ اچڻ جي
مُروڙ نه آهي، نرسبت ۾ اچي پنهنجو رهڻل حساب وٺي وڃجانءِ.“

مڙھن اهو ٻڌي اها هڪ لفظ چئي، چاٺي لوڪي هيٺ لهي آيو ۽ وري واپس
مڙي ڪڏهن به ان نرس جو مدھن ڪو نه ڏٺائون.

ٻڌس ان ٻيڙين جي ڪارخانن جو مالڪ هئو ۽ هاڻي فقط ڪنهن مل جو هڪ معلوم ملازم وڃي رهيو هو. سندس زال به لڳي ٻيڙيون ٻڌڻ. مئٽرڪ ۾ ٻه سال ڦيل ٿي جڏهن موهن ايم. بي. بورڊ کان انٽر پاس ڪئي، تڏهن ماءُ-پيءُ ٻئي اڳتي پڙهائڻ کان اناري واري ويٺا. هونءَ ڀلي ئي موهن لاپرواهي ۽ سبب ۽ عيش-آرام وارن ڏينهن ۾، مئٽرڪ وغيره ۾ ڦيل ٿيو هو. پر هن ۾ پُرنيما هئي. هو تيز فھر هو ۽ انجي پڙهڻ جي دلي لڇا به هئي. مان ان وقت بي. اي. فائينل ۾ هوس. مون ان نازڪ وقت ۾ کيس همت ٻڌائي، پنهنجيءَ اسڪالرشپ مان هن جي ئي پوري ڪاليج ۾ داخلا ڪرايم. سندس گهر وارن جي ناراضگي به ستم. پر جڏهن هو پاس ٿيو تڏهن مون کي سڀني کان وڌيڪ خوشي ٿي.

انهيءَ سال ايمار ڏاڏيءَ جي لڇا پوري ڪرڻ لاءِ موهن کي هڪ ڳولائي ڇوڪريءَ سان پرتاوو ويو، جيڪا پنڊج درجا مس پاس هئي.

سر ئي اوجھ، ٻولندي ئي گهر ۾ ڪت پٽ ٿيڻ لڳي، جنهنجي ڪري هن ڪاليج ڇڏي، پرائيوٽ فارم ڀرڻو ۽ پيءُ واري مل (Mill) ۾ ئي ڪڇي ڪلارڪي ڄاڻن (Join) ڪئي. پر ان ٻيڙين ۾ گڏ سواڙي ڪرڻ جو نتيجو اهو نڪتو جو هو بي. اي. فائينل ۾ گرڊ ٻوٽن آيو. ان هوندي به، هن همت نه هاري ۽ هڪ وار وري ڪاليج ۾ ايم. اي. سوشالاجيءَ ۾ داخلا ورتي جو ان جا ڪلاس مارننگ (Morning) ۾ هئا.

در ڀاڱ سان هڪ ڏينهن، موهن کي سندس آفيسر ڪنهن معمولي ڳالهه مان ڪٽي ڏاڍو گھٽ وڌ ڳالهايو ۽ پوءِ ته هو ناحق سهڻ وارو هئو، بس اوڏيءَ مهل آفيسر جي منهن تي استيفاءُ اچي گهر هلي آيو.

گهر وارن جي نگاهه ۾ موهن جي اهميت هونءَ ئي ڪا خاص نه رهي هئي پر ان وقت ويتر گهٽجي وڃي پڙيءَ ٽائين پهتي جو سندس ننڍو ڀاءُ، ان ساڳيءَ مل (Mill) ۾ ڪڇيءَ نوڪريءَ تي لڳي ڇهين مهني اندر ڀڪو به ٿي ويو هو. هاڻي نه اُٿندي رهندي ڦٽ-لعبت، سندس ۽ زال مٿان طعنن جو وسڪارو ٿيڻ لڳو. نهايت سؤمالي ۽ ذهين موهن اهي اُٿسهر سور سهندو رهيو. تڏڻ جي انهن گهڙين ۾ مون هن کي سنڀاليو، هر طرح جي مدد ڏنم. ايشور جي مهر ٿي، موهن ايم. اي. فائينل ۾ فرسٽ ٻوٽن ۽ گرڊ پوزيشن سان پاس ٿيو. اها خوشي ان وقت ٻيڙي ٿي ويئي، جڏهن سگهو ئي سندس کي هڪ پٽ به ڄائو. ڇو ته نهايت ڪاري ۽ انڌري زندگيءَ جي گهڙين ڪهاريندي هيءُ لينگر ڄائو هو. ان لاءِ مون به ڪٽي ان جو احوال رکيو.

له مدد ڪوي آهي، نه ئي ڪنهن جون وسائون ٻڌجي، جهڙو جي ڪوشش ئي ڪئي
 آهي. پر دروست، هاڻي مان ڏاڍو ٺڪجي پيو آهيان. اڄ منهنجي لاءِ سڙمان ۽
 ايمانداريءَ سان اٿو، ٿورو ۽ اڄوهر ميسر ڪري سگهڻ ناممڪن ٿي چڪو آهي. عزت
 پري هڪ روايتي زندگي ڪهارڻ لاءِ منهنجون سڀ ڊگريون ۽ ٻيون لياقتون اڄ بيڪار
 ثابت ٿي پيون آهن.

بلاشبه مون کي اڻوڻي لسارڻ ۽ سڄي دوستي ئي ڏاڍو ضروري آهي پر
 اڻوڻي به آخر مان ڪهڙو سائنس ۽ ٻيو پاڻ ڪهڙو منهنجي.

بس دوست، هاڻي مان اڻوڻو ٺڪجي چڪو آهيان، ڇو منهنجي وجود، منهنجي
 سڙمان جي رکڻ لاءِ اها لڙائي جاري رکڻ جي، ڏرا به سمورائي ٿو سمجهان، ڪنهن
 به قسم جو سهارو هاڻي مون کي پنهنجن مڃڻ ۽ ٺوڻ ٿو لڳي، اٿن لاءِ مان هاڻي هنن نام
 پنهنجن کان هميشه هميشه لاءِ آزاد ٿي رهڻو آهيان.

پنهنجون ايڪڙون، پنهنجون ٻيلاون مان هن جنم ۾ نه لاهي نه سگهس، پر
 جي ٻئي جنم ۾ مولود ملو نه ضرور لاهڻ جي ڪوشش ڪندس.

منهنجي نه هجڻ کان پوءِ ڪملا ۽ پنهجي ٻارن جو ڇا ٿيندو، ٿو ڄاڻان، پر هو
 منهنجي وجود جي لڙائيءَ ۾ ڪامياب رهن، ان لاءِ ايشور کان دعا ٿو ڪوران. ايشور
 مون کي ٻئي ڪاميابي نه ڏئي، پر جي هن منهنجي پريوار کي لڙڻ جي سگهه بخشي،
 نه پوءِ مون کي ان سان ڪابه شڪايت نه رهندي.

آخر ۾، ڄاڻائي-اڻڄاڻيءَ ۾ ڪڏهن مون کان ڪا ٻي ٿي هجي، ڪڏهن مون
 منهنجي دل ڏکڻي هجي، نه ٿورو سمجهي معاف ڪيانءِ.....

۽ ويندي ويندي، ڪملا ۽ ٻارن جي ٻارڻ ٿئي. بس اڻوڻو.....
 خط جي هن آخري لفظ تي اچي منهنجي اکڙين ۾ پريجي آيل سمنڊ اٿڻي ٿو
 پوي. ڇهڻا نامعلوم ڪٿن ۾ ٿي وڃي. هٿ ۾ جهلڻ پيو هڻ سڏما جو ٻڌڻو
 ٻڌجي ٿو پري، جهڻن تي منهنجي دوست جي ڪنڊرل زندگيءَ جا چتر، فلم جي ريل
 والڪر، هڪ هڪ ڪري جهڙا ٿي چڙ-ڦڙ ٿا لڳن.....

o o o

مون ڇڏڻ ڄاڻو هو ٿڌن هن کي زندگيءَ جا سڀ سک ميسر هئا پر ڇڏڻ
 لڇيءَ ڇڏڻ منهنجا پر کولي، منهنجي دوست جي گهران رهي ۽ اٿان آزادي رهي
 ڪو ٻيو گهر وسائين، ٿڌن هن جا سڀ عوش ۽ آرام، هڪ سمنڊ ٻڌجي پيا. ڪئي

اڏوري لڙائي

□ ارجن ڪريلا ٻي

ڏياريءَ جي صفائي هلي رهي هئي. مان هڪ هڪ ڪتاب ڇنڊي ٺاهي
الماڙيءَ ۾ رکي رهيو هوس، جو هڪ ڪتاب مان لٿاڻو ڪري اچي پٽ تي پيو.
مان جئن ئي لٿاڻو ڪٽڻ لاءِ هيٺ جهڪيس ته اکر ڏسي چرڪي ويس. من ماضيءَ جي
خوفناڪ ۽ دردناڪ لمحن ۾ کوٽجي ويو. اهو خط اڄ کان ليڪ ارڙهين سال اڳ،
منهنجي دلير دوست موهن، ان ڪاري اونڌاهيءَ رات، پنهنجي مؤٽ کان ڪجهه
گهڙيون اڳ، مولڪي لکيو هو. مان ماضيءَ جي انهن خوفناڪ ۽ دردناڪ لمحن کي
ڏريءَ جهڙو ڏيئي، خط کولي پڙهڻ ٿو لڳان. هن لکيو هو -
منهنجا پيارا دوست هري،

ٿوري دير اڳ ئي اجهير مان 'لوڪ سيرا آيوڪ' جو لٿرو پڙ ڏيئي
مون هو آهيان. انهن سمجهه ته اهو لٿرو پڙ نه رڳو ڪنهن سرڪاري لوڪيءَ جي لياظ
کان، پر پنهنجي زندگيءَ جي لياظ کان، منهنجو هڪ آخري لٿرو پڙ هو، جنهن ۾
مان لاکامياب ويو آهيان.....

زندگيءَ جي هن لڙائيءَ کي مان پنهنجي آخري لڙائي سمجهي ئي لڙيو هوس
هارائجي ويس. هاڻي مولڪي پيو ڪو به رستو نظر نٿو اچي، جيڪو منهنجي
زندگيءَ جي راهه روشن ڪري سگهي. گهر وارا منهنجي بيڪاريءَ کان نه رڳو تنگ
ٿي چڪا آهن، بلڪ انهن لاءِ منهنجو زال ۽ ٻين ٻارن جو بوجھ، هاڻي برداشت
ڪرڻ جي حد کان ٻاهر اچي چڪو آهي.

هونءَ ۾ هري، هاڻي مان پنهنجي زندگيءَ ۽ ان جي سؤمان جي رکشا ڪندي
منڊي ڏاڍو ٽڪجي چڪو آهيان. ٺوڪي نه خبر ئي آهي، مون ڪڏهن به ڪنهن
ن به غلط مدعن تي سمجهو ٿو ته ڪيو آهي ۽ نه ئي انيءَ يا اي الصافيءَ اڳيان
لڏهن ڪندڙ جهڪايو آهي..... هڪ ٺوڪي چئڻي، مون ڪنهن کان به اڄ تائين

ويڪ جا وڏو ڀوڳ لڳا ۽ مان آڻو رکڻا ڪري هئي آيس ته توهان اڳيان نون
 مڻهجو صديج پاسو رکڻ. مان پڻهجي ماء سان ڳالهائي آئي آهيان، اسانجو
 جيڪڏهن بدلي ٿي ته ٻار مڻهجي ماء وٽ رهندا ۽ مان توهان سان گڏ هلندس.
 رامچند جي اکين ۾ پاڻي اچي ويو، چيائين: ”ڇڄي، مان به ڪر-
 ڇڪر هوس تو مولڪي اچائي ڇڏيو. تون بهان آهين. مان هاڻي اهاڻي رڳو وٽ لکندس
 جا مڻهجي ويڪ موجب صديج آهي.“

Type five, 6/22 RCF Colony, Chembur, Bombay-400074

ادب ۾ سياسي ۽ سماجي مقصد جو اظهار ادب جي اهميت کي لاء ڏيکاري ٿو.
 ائين به صديج آهي ته ادب جي اڀرڪ اول انهي آهي ۽ اهو سياسي ۽ سماجي
 اڻڌن به صديج آهي ته ادبي تخليق نه اخباري هراسار آهي نه هڪاڻ، اڻڌو ادب
 تخليق جي سياسي ۽ سماجي اڻڌيس تي مولڪي ڪوئي اعتراض نظر لاء آهي
 جي ادب هر لطيف فن وانگر حسن جي تلاش آهي ته ان تلاش جي دائري کان
 ۽ سياست کي ڇو ٻاهر رکڻو وڃي؟ آخر هر عظيم سياسي ۽ سماجي ادب ۾ سياسي
 سماج جو هڪ تصور آهي، جو ان جي خالي جي نظر ۾ تاح متل ٿي ٿوري و
 بکيدو آهي.

ڇا هڪ ايماندار آدميءَ کي جيئن جو حق نه آهي. اڄ ڪالھ جو دؤر ڏسي ائين ٿو لڳي ته سڄي صرف آدرش واد جي ڪتابن ۾ ئي رهجي ويا آهي. ڪوڙ ڪهت ۽ پوڻاچار جي بازار گرم آهي. سڄي پاڻ کي بچائيندو وٺي ٿو ته ڪوڙ جي گرميءَ جي ڪٽي لهس نه اچي وڃي.

هي اسسٽنٽ انجنيئر ٻڌل ۾ هئو ته ڇا ڪجي. ائين ئي خيالن جي سنسار ۾ غلطان ٿي هو ته رٽائريٽنگ انجنيئر جي آفيس ۾ وڃي پهتو. چوراسيءَ کيس ٻڌايو ته صاحب سندس انتظار ڪري رهيو آهي. صاحب جي اسٽينڊوگرافر کيس اشاري ۾ ٻڌايو ته صاحب والو کي پاس ڪرائڻ جي حق ۾ آهي. والو جي ڊرائنگ نه اسٽينڊوگرافر جي ڪمري ۾ غور سان ڏنائين. محسوس ڪيائين ته سڀ مليل آهن. وري کيس خيال آيو ته ڪيڏي نه ڪوشش بعد سندس سهري سندس بڊلي ٻاڙمير جي رابگستان مان جڳهور ڪرائي آهي. ٻارن جون داخلائون به سٺن اسڪولن ۾ ئي وٺڻ آهن، ڪتاب خريد ڪيا ويا آهن. پوليٽيڪارم ٺهرايون وٺڻ آهن. منهنجي سهڻي دوستن ملڪ وٺي جڳهون ۽ بڊگلا ٺهرايا آهن. مان ساهرن جو محتاج ٿيو ويٺو آهيان. نئين سوچيندي سندس منڊل ٻهسي چڪو هئو. کيس پنهنجي ايمانداريءَ مان اهوئي ٻڌايو اچڻ لڳي. مان اهوئي ڪندس جو منهنجي زال مولڪي چور آهي. پٽري ۾ رهاڪو ڪمپنيءَ جو ڊائريڪٽر به آهي اسٽينڊوگرافر جي ڪمري ۾ پهچي ويو. ان راجند کي جيترو روپون جي آڇ ڪئي سا راجند ڪڏهن سڄي به نٿي سگهيو. پٽري آڇ هڻي ڄا راجند جي ٽن سالن جي پگهار جي برابر هئي. راجند چيو ته والو ڊرائنگ موجب نه آهي ۽ لاهه کي پلٽي ڪري ٻن حصن ۾ والو ٺاهيو ويو آهي. لاهه دولت هڻي ٻئي حصا ملائي والو مڪمل ڪيو ويو آهي. ڪمپنيءَ جي ڊائريڪٽر کيس ته مان تنهنجي حصي ۾ توکي ٽن سالن جي پگهار جو حصو ڏيندس. راجند کي چڪو هئو. هن ها ڪٿي ۽ ڊائريڪٽر کان پئسن جو ارباب ڪيس وٺڻ وارو ٿو ته پٽري ۾ سندس زال رجدي آيو رکشا ۾ آئي پهچي ويئي. راجند رکجي ويو. پٽري ماجرا سمجهي چڪي هئي. هن راجند کي الڳ وٺي چيو ته هن ايمانداري ئي ايمانيءَ جي لڙائيءَ ۾ مان توهان کڏ آهيان. اسين رڪو سڪو کائين ڪڏهن سندس ٻن اهڙي ڳالهه نه ڪنداسين جنهن مان توهان جي ضمير تي ڪا تهمت اچي. مان سان رات ڳالهه، لاهه ڪرڻ بعد سڄي رات مولڪي به لڊ نه آئي ۽ ان ڪري

آهي. رات ئي بستر تي راجپند ڀاسا ورائي رهيو هئو. سندس زال هن جي غمگينيءَ کي ڀانڀي ورتو ۽ ڀاڻوهر مان چيائين ”اهڙي ڪهڙي تڪليف آهي جا حل ئي نٿي سگهي؟“ راجپند اداس ٿي چيو، ”ڪيتري نه تڪليف ۽ ڪوشش کان پوءِ ندهنجي پيءُ اسانجي بدلي هتي ڪرائي آهي ته هاڻي هيءَ ماسچرا ٿي آهي.“ ائين چوڻدي سڄي حقيقت کان کيس واقف ڪرايائين.

”ڀائي هيتري ڪوشش ۽ ستارش سان بدلي ڪرائي آهي ڇوڪڙهن آندسرن کي ناراض ڪنداسين ته اڳتي هميشه لاءِ ڇٽپور ۾ بدلي نه ٿيندي. ٻيا به انڇيمر ڪم هلائين ٿا. ننڍي سنڪيٽا ڪي هيڏي مشڪل سان سيمٽ انڇيلا سوديا اسڪول ۾ داخل ملڻ آهي اهڙو وجهه نه وري ٿينديءَ ۾ نه ملندو. اوهان ڇوڪڙهن خلاف رپورٽ ٺهندا ته ضرور ڇٽپور مان بدلي ڪري ڪنهن اورڙاه ۾ کڻي موڪليندا.“

”هاڻي ڦالو، مان سوچي رهيو آهيان، ٻارن جي مستقبل جو به ته سوچڻو آهي.“ راجپند چيو.

”ڪو اهڙو طريقو ڪڍو جو نانگ به مرڻ لڳو.“

تون ئي ٻڌاءِ اهڙو ڪهڙو طريقو آهي، منهنجو نه ڏاڍاڻ ٿي ڪم نٿو ڪري. زالس ورندي ٿئي ”هيترا ماڻهو اوڪري ڪن ٿا آهي ڪيئن ٿا ڪن؟“

خشي ٿي راجپند چيو ”تون چاهين ٿي ته مان به ائين وانگر ٿيان.“

”ڀائيءَ کان اڳ ڪهڙا ڇو ٿا لاهو سڀاڻي نوهان کي سپرنٽينڊنگ انڇيمر سان ڳڻڻو آهي ان کان پوءِ فيصلو ڪنداسين.“ زالس صلاح ڏني.

”نهنجي نه صلاح صاف آهي ته ڇٽپور نه ڇڏڻي آهي، ٻارن جي پڙهائيءَ ۾ خلل ٿيندو، توکي پنهنجي پيءُ ماءُ کان پري وڃڻو ٿيندو.“

ڪافي رات گذري چڪي هئي، راجپند سمجهي چڪو هئو ته سندس سس سهرو ٻار زال ڇٽپور ۾ ئي رهڻ جا خراشمندهئا. ڀاسا ورائيندي رات وهامي وئي.

صبح جو سندس ملاقات سپرنٽينڊنگ انڇيمر سان ٿيڻي آهي ائين سمجهي رهيو هئو ڇو واکهوءَ جي رات ۾ وڃي رهيو آهي. سندس سس سهرو زال ٻار کيس زوريءَ واکهوءَ جي رات ڏانهن ڏکي رهيا آهن. مان پنهنجي اصول تي دائر رهڻ چاهيان ٿو. ڪو منهنجي مدد ڪرڻ لاءِ تيار نه آهي. سڀني کي پنهنجو سوارٿ آهي.

راهچند مارڪو ڏٺو ۽ ڏٺائين جي گهر ڪٿي نه کيس ڪاغذن جو ٻلندو ڏٺو
وڌو جنهن کي هن غور سان ڏٺو ۽ هڪ چوهريءَ وانگر ڀرڪ ڪري چيائين: ”هيءُ
نه ريهڪو ڪهڻيءَ طرفان ڇپايل لٽريچر آهي جنهن ۾ ڪهڻيءَ پنهنجي مال جي
واڪاڻ ۽ ڊرائنگ ڏني آهي. هونڪي نه اها ڊرائنگ ڪٿي ڇا اسانجي وڃاڻ جي
طرفان ٿيندڙ جي شرطن سان گڏ شايع ڪئي وڃي آهي.“

سڀ هڪ ٻئي جي منهن ڏسڻ لڳا. ٿيندڙ سيڪشن جي سيڪشن آفيسر ٽيليفون
جو چوڳو ڪٽي سهرائيندڙ ڊرائنگ سان ڳالهائڻ ۽ سربرستي حقيقت کان کيس واقف
ڪيائين. سهرائيندڙ ڊرائنگ انجنيئر کيس چيو ته راهچند کي مون وٽ هونڪيو ۽ مان کيس
ڊرائنگ ڏيکاريندس پر هن وقت سان هڪ ضروري هٿڻي ۾ مشغول آهيان ان
ڪري سڃاڻي سڃاڻي ڪاغذ ڪٽي مون وٽ اچي.

o o o

راهچند گهر پهتو. سڃاڻي ڇا ٿيندو اها ئي ڳالهه سندس ذهن تي ٿري رهي
هئي. هيٺ کان مٿي تائين سڀ ٻت آهن. سڃاڻي جي حصي رسي آهي. هونڪان مال
جي صحيح هئڻ جي تصديق ڪرائي هونڪي بيروف بڻائڻ چاهين ٿا. پڇاڙيءَ جو
مال ۾ ڪا خرابي لڪي نه، ڏوهه مون ئي ايندو. سندس زال ٿيل ٿي ڪاڏو رکي
وڃي پر هيءُ ڪنهن ڳوڙهي خيال ۾ هڻو هڻو. ڪهڙي زال ڏهن جا ٺڪاو هڻيا. زالس
ٻيو ڏيويو گرم گرم ٿي ٿا لاهي سندس لاءِ ڪٽي آئي.

”اڙي! هي ڇا توهان نه اڃا ڪاڏو شروع ٿي نه ڪيو آهي؟“

”اڄ ٻڪ ڪولهي.“

زالس کيس ڪيڊندي چيو ”توهان ئي نه چيو هڻو ته اڄ ڏيويو ڪاڏيندس،
مون نه اڄ خاص توهان جي لاءِ هڪائي جو اٿو پيسا آهي. سڄو ڏيويو ٿي ٿڌو ٿي
وڃو. مان ٻيو گرم ڏيويو توهان کي پڇائي ٿي ڏيان، اهو مان پاڻ کائي ڇڏيندس.“

”نه، نه ٿو ٺڪليف نه ڪر مان اهو ڏيويو ٿي کائي ڇڏيندس!“

هر زال کي هڪ اهڙي اثر در شئي مليل هوندي آهي جنهن جي معرفت هو
پتيءَ جي من تائين پهچي ويندي آهي. جتي وڏا وڏا من وڌيا جا ڇاڻو ڦيل ٿين
ٿا اتي استري ڪاهي پئي وڃي ٿي. پتي ڳالهه لکائي رهيو آهي يا ڪوڙ ڳالهائي
رهيو آهي نون ان ڳالهه کي پڇي وٺي ٿي. ان ڪري آرڊالنگي ان زال لاءِ صحيح

ٺاهي مال جي چڪاس ڪرڻ جي ضرورت محسوس نه ڪئي ويئي آهي. انڪري ئي اوهان جهڙي ايماندار ۽ هوشيار اسسٽنٽ لڄندڙن کي هن ڪم ۾ لڳاڻو وڌو آهي ته انساني ڊپارٽمينٽ ۾ اسسٽنٽ لڄندڙن جي ڪهڙي ڪهڙي.

اسٽور ڪپڙ جو نشان صحيح ڇڪڻ ئي لڳو. هڪ مدت لاءِ راجپوت ڇپڻ تي وڌو. سوچڻ لڳو ته هن ڊپارٽمينٽ ۾ ڪو نه آهي جو منهنجي ايمانداريءَ جو قدر ڪري ٿو. اڄ ڪالھ جي ڇهن جو وڏو اختلاف اهو آهي ته مالدار ۽ رئيس بي ايمان ڪي نه ماڻهو سڀ ڪن حالتن ۾ ايماندار سڏي هن کي ٻڌائين ٿا ته هڪ غريب يا ساڌارن ٽريجي جي ايماندار سرڪاري ڪم ڇاريءَ کي ڪو ايماندار ڇڏي سماج ۾ ساراه ڪرڻ وارو ڪونهي. ايماندار سڏي رهيو آهي ته ڪم هن کي ايماندار ڇڏي حوصلي اٿرائي نه ڪري. حوصلي اٿرائي نه ٿو ٿو ٿو سماج جا ڪي اهڙا به عناصر آهن جي هن کي بيوقوف مڃي خارج ۽ غير عملي چئي لفظ ڇڏي ڪن ٿا. انساني سماجي ڇهن ۾ وڌندڙ پرشتاچار ئي ان ڳالهه جو ڏهڻي ڀاڱي ذمهوار آهي.

اسسٽنٽ لڄندڙ جي ڇهه-ري ٿي هڪ اٽلڪي مسڪراھت اچي ويئي هن ڄاڻو ٿي ته اسٽور ڪپڙ جي منشا ڪهڙي آهي، هن اهو به ٻئي پاسي ڄاڻو ٿي ته اسٽور ڪپڙ هن سامان کي پاس ڪرائڻ جي مڪمل ڪوشش ۾ لڳل آهي. ٽائون جو سهارو وٺندي هن ٻڌيو: ”والو جي ڄاڻڻ ٿو ٿو ٿو لاءِ ضرور آهي ته ٽينڊر جي شرطن ۽ والو جي ڊرائين جي ڊرائنگ ٺاهڻ مان ڪڍي وڃي ته والو ٻارڻ ٿين ۽ ڊرائنگ موجب صحيح آهن يا نه.“

”حاضر سائين اسپ-ٽائون هڪڙو موجود آهن. اسٽور سيڪشن جي رڪارڊ ۾ سڀ ڪم موجود آهي.“ اسٽور ڪپڙ ورائي ڏني.

ٻئي رڪارڊ ڊور ۾ به اسٽور ڪپڙ اٿي جي انچارج جي مدد سان سٽور رڪارڊ وغيره به ڪرايو. ٽينڊر سان واسطو دار ٻيو سيڪشن آفيسر به بهڄي وڌو. ڪڏهن ڪڏهن ٽينڊر ڪرائڻ لاءِ اچي ويا. ٻه ٽن مهينا هن کي وڪوڙي رهڻ وارو هڪڙو جڳهه هو ته هاڻي ته پوري ڇڏي ڇڏي آهي. ٽينڊر واري سيڪشن آفيسر چيو: ”راجپوت هي ٽينڊر جا شرط به اٽلڪل صاف آهن جي ڪم ٿيڻ ٻورا ڪيا آهن. هي هڪ وڏو ٽينڊر فورم آهي ۽ مال ٿي آءِ. ايس. آءِ. جو مارڪو به لڳل آهي.“

اڄ آفيس جي ٽيبل تي سرڪاري ٽپال ۾ روزاني وچور نظر مان ڪڍيائين جنهن موجب هڪ وڏي ٽينڊر جي مال جي ڪمپس چڪاس ڪري رپورٽ ڏيڻي هئي. اهي وڏا والو Valve هئا جي بجليءَ جي سبب اسٽيشن ۾ ڪم ايندڙ هئا. لکين روپين جي خزانداري هئي. اسٽور ڪپڙو وٺس اچي احوالي ٿيو ته سائين مبال جي پهرين ڪيپ چڪاس لاءِ پهچي ويئي آهي.

”هلا گهڙي روپين جو ٽينڊر آهي؟“ رامچند اسٽور ڪپڙو کان پڇيو.

”سائين! اها ڄاڻ نه اڪائونٽس ۽ رائج مان ئي ملي سگهندي.“

”ٽينڊر ڪهڙي ڪمپنيءَ جو آهي؟“ رامچند ٻيو سوال ڪيو.

”سائين! ٽينڊر ريمڪو ڪمپنيءَ جو آهي، هيءَ ڪمپني اڳ ۾ نه گهڙيئي انجنيري اسر سڀلاءَ ڪري چڪي آهي. ائين ڪيترن ئي وڏين ڪمپنين کي مال سڀلاءَ ڪري چڪي آهي.“ اسٽور ڪپڙو جواب ڏنو.

”جهڙوڪ؟“ رامچند پڇيو.

”جيئن ته ايسڪارٽ، ڪائنگ، پريميئر وغيره ان کانسواءِ هيءَ والو ولائي ڄاڻ حاصل ڪري ناهيو ويو آهي ۽ اُتي جي پريوڪ شالان ۾ هٿن جو استعمال پريوڪ ويو آهي.“ اسٽور ڪپڙو خلاصو بيان ڪيو.

”پر ڀائي! اهي نه آڻو موٽائيل ڪمپنيون آهن. انهن جي گهرج ۽ اسانجي گهرج ۾ فرق ئي سگهي ٿو. ٻيلا ٻين پرائيڊن جي اسٽيٽ ايڪسپريٽي ۽ ورڊن مان ڪهڙين پرائيڊن ۾ اهي والو خريداريا ويا آهن؟“

اسٽور ڪپڙو خفي ٿي چيو، ”سائين مان ته ڪلارڪ ڪنڊر جو ماڻهو آهيان ته ڪمپنيڪل ڪنڊر جا اوهين صاحب آهيو. ڪنڊرل ويهن سالن کان اسٽور ۾ ڪم ڪري رهيو آهيان انڪري جيڪا ٿوري ڄاڻ هئي سا اوهانکي ڏنم.“

رامچند ساڳئي ڀليڪ سان پڇيو: ”ڀائي! هيءَ هڪ وڏي سڀلاءَ جو معاملو آهي، لکين روپين جي خريداري آهي ان ۾ نه ٻورڻ مقرر ڪري، اورڻ جي رپورٽ جي آڌار تي مال کي پاس ڪيو وڃي ته اهو ئي ٽيمر الوار ٿيندو.“

اسٽور ڪپڙو صفائي ڏيندي چيو، ”سائين توهين ڄاڻ آفيسر آهيو. انهن جي اوهانکي ئي وڌيڪ ڄاڻ. پر مان سمجهان ٿو ته هيءَ هڪ اسٽيٽيڊرڊ ڪمپني آهي ۽ هن جو مال عرب ڊيشن ۾ پڻ ايڪسپورٽ ڪيو ويو آهي. انڪري شايد اورڻ

تون موان آهين

❏ ٻدم راج ديودنت شرو

سندس ٻڌلي هاڻي ڪاڏي ڪرشن بعد سندس سهڙي راجستان جي پاڙيسري
جي ويڪسائي هلائي مان چنڊور ڪرائي هئي. ڪٿي رڻ ٻيٽ ۽ ڪٿي هيءُ گلابي
لنگر. هتي ٻهڙي سامع جو ساھ ڪنيائون ته هاڻي ٻارن جي ٻڙهائي ايڪ لاک آيمڊي
متن مائن ۽ ٻارن دوستن جي قريبن رهيو. راجپوت ٻڙهي ٻارن جو اسسٽنٽ لالچور
هيو. مهنٽ ايمانداري ۽ قابليت ڪري پنهنجي واپار ۾ لالو هوس. چنڊور ۾ کيس
اسٽور انسپيڪشن ۾ رکيو ويو. واپار ۾ ٽينڊر گهرائي ڪروڙ روپين جي خرچي
آيمڊي هئي. مال قبول ڪرڻ کان اڳ ان جي چڪاس اسٽور انسپيڪشن سڪشن
۾ ڪئي ويندي آهي. راجپوت جي اها ٻڙهي هئي ته آيل سال جي پوري طرح
چڪاس ڪري ته مال برابر ٽينڊر جي شرطن موجب صحيح آهي يا نه. سندس
چڪاس رپورٽ بعد ئي مال جي خرچي ۽ رقم جي ادائگي ڪئي ويندي هئي.

مارچ جو مهينو شروع ٿيو، سامان جي خرچي ۽ ٽي زور هٿو سرڪار نه دور
دارا ٻڌلن تائين پهچي ٻهڙي جي رڻا کي اڳتي وڌائڻ لاءِ وڏي بيمت پاس ڪئي
هئي. مال جي خرچي ۽ چڪاس جو ڪم زور شور سان چالو هئو. مارچ جي مهيني
۽ سرڪاري سامان جي خرچي جو چولي-دامن جو سامع آهي. چنڊور مارچ جي
مهيني ۾ سرڪاري ڪاٺن ۾ خرچي ٿئي اوڙي ٻئي ڪڏهن مهيني ۾ نه ٿئي. راجپوت
ڪاٺن جي ٻاٺو ئي لڙائي آهي. هيءُ مهينو انهن لاءِ خاص اهميت ڏنو آهي. راجپوت
پوري راجس ڪم ۾ منڊول هئو. جيڪي سندس چڪاس جي رپورٽ ٻيڻ نه ٿي
ٿيڻ سبب مال قبول ڪري ٿي سگهيو. چاهي هيٺ ڪم چاري هجن يا نه
عملدار هجن سڀني ۾ سندس سهڻائيءَ جي ساک هئي. ڪم نه ٿاڻي ٿيڻ واريءَ
جو هئو.

ڪهوڙن هٿڪار ڪئي پر ان ۾ شونهي ڪين هئي. گهرن جا دروازا کلي ويا. ماڻهن جي مدھن تي پوءِ تعجب جي ڇاڻا. ڏيڙي ڏيڙي، ڏاڍل سمن سان گهوڙن ڳوٺ ڇڏيو. گهوڙن واءِ ٻار ڪيو، پر پاڻي ۽ ڇاڪا نه ڪاڏا. ٻين ٻنهن کان هلائيندڙن رهيون پر ڏٺو نه اٿس. گهوڙن ڪوڙين ۽ ٿين سان راند ڪندڙن وڌائون رهيون. اٺن جي وٽن جو لاهون گهوڙن سان ڪي چمڪندڙ رهيون. ٻنهي مٿس اولي وهيا هئا. جانورن ۾ ناڪوڙ ڪين هئي.

انٿري ۾ اڪرل ٻهڪا ڏنا، ٿڌو ٿڌو آسادل آڻيسا. عهدو ڪهڙو ڪهڙو ڪندو ڪلاپ، مان نڪري ٻولار جي اولاد هي اٺ لس ۾ ڪم ٿي وڃي.

BK- 586; O.T. Section Ulhasnagar-42100Z

”سموري عظيم ادب ۾ اها ڳالهه، ضرور نظر اچي ٿي ته اڃا ڪردار پنهنجي سماجڪ وجود سان گڏ ۽ ان وجود جي مسئلن سان گڏ هڪ ٻئي جسمي گهٽ ڪندي واسطو ڪري ۽ سان اظهار ۽ ڄڻ. جهڙي گهرائيءَ سان انهن لاڳاپن کي سمجهيو ويندو ۽ جهڙن مختلف نمونن سان انهن اندروني لاڳاپن کي پنهنجي ڪيو ويندو، رڳو اوتري ئي مهان اٿس.“

”ايڪ جهڙي گهرائيءَ سان ڪنهن وڌيڪ ۽ اڳتي مسئلن کي سمجهندو سمجهندس اظهار اوترو ئي محسوس ٿيندو جو هوندو. اهڙيءَ طرح عظيم فنڪارن ڏيڙي شونهي ڪردارن ۽ حالتن جي ثبوت روزاني حياتيءَ جي هوبهو ڄاڻ کان ڪجهه اڳتي ڏي وڃي ٿي. حياتيءَ جي اولهي ڄاڻ رواجي شين جي ڄاڻ تائين محدود ڪونهي.“

کي پاڪڙ ٻاٽو. اڙي پٽ نون ايتري وڏي نه ٿي وئي آهن ٻلا سال گذري ويا آهن جو مان ٽوھانگي ڇڏيو آهي ۽ اچي هن ڏٺي ۾ ٻيو آهيان“ عبدالرحمان سڳي ۽ جي مٿي تي هٿ رکي چيو، ”ٻلا! تون هڪ ڪيئن؟“

سڳي ورائيو، ”هي منهنجا ساعرا آهن. گھوٽ منهنجو چوڏوڙو آهي“، ٻيڙي ڏانهن لڄ وڃان لھاري وئي جو پٽ هڪ ڪنڊي چيائين ته هي منهنجو وڏو ٻيوڙو آهي.“ منهنجا هي سڀ ساعرا مائٽ آهن. عوءِ ٿولڊ ۾ نه پئي سمائجي. چڻ ڪر سکر ڪاڪر آيو ڇڏيس.

عبدالرحمان جو شرم کان ڪنڌ ڏهڪ ڇوڪي ويو هٿ چوڙي چيائين ”سيٽ! مولڪي معاف ڪيو. مولڪان خطا آئي. مولڪي خبر ڪن هئي ته هي منهنجي ڏي ۽ جو گھر آهي.“

سردار کي هيئن ٿرو ٿسي همران بندوقون سڌيون ڪيون ۽ ٻه ڇهائون ڪر منصوبو نه ڪن آهي. سردار ڪن بندوقون ڇهڪائڻ جو اشارو ڪيو. سڳي ايتري ۾ اندران مٺائي کڻي آئي. ۽ اچي عبدالرحمان اڳيان رکيائين. مٺائي پاڻ ۾ کائي همران کي نه ٿا رهاين.

آخر اُٺي اچي هٿ چوڙي ڪشمسنگ کان موڪلايائون ۽ چادر وٺي سون سميت سيٽ جي هٿ ۾ ڏيندي چيائين، ”سيٽ صاحب! هي وارو مان ٽوھان کي هي سڀ واپس ٿو ڪيان ۽ آئيندهن هن ڳوٺ کي ڪڏهن به ڪو ڏاڙو نه هڻندس جو هي منهنجي ڏي ۽ جو ڳوٺ آهي.“

ٻيا همران سڀ غصي ۾ لال ٿي ويا. هنن هيڏي ساري سون جي زاروا ٽسي اڏوائت سڙجي ڇڏيو هو ته اسانگي ڪيترو حصر ملندو. هين آيل رڙ ڪڏهن مان ويندو ٿسي غصي ۾ اچي ويا.

عبدالرحمان هن جي شڪايت مان سمجهي ويو ته هن جي من ۾ ڇا آهي. هڪل ڪندي چيائين ”هراڻوڙو! ٽوھانگي حياءُ ڪن آهي. هي ۽ منهنجي ڏي ۽ جو گھر آهي. هار واپس.“ پڻ پڻ ڪندي چوڏو ويو. عبدالو اٿڙو واپس ڪن آهي جو منهنجي ڏي ۽ جي گھر ڏاڙو هڻندو، مولڪي ۽ منهنجي عزت وڃائڻي ڪن آهي ڇا ماڻهو منهنجي لاءِ چولدا، لعنت آهي ٿوئي عبدالو ٽنگار آهي ٿوئي، هيڏي اڏو کان اڳ ٿوري جالڻ نه رکين هان.“... چوڏو هي همران سميت ٻاهر اڪو سڳي سٽ کي ويندي ويندي ڀارت ڪيائين. همران ٻاهر اچي گھوڙيون چوڙيون

مان نه ڪند به ڪٿي نه سگهندس.

اوطاق جي صفائي ڪري ڌاڙيلن زالن جي حواليءَ ڏانهن رخ رکيو. بددوق جي ناليءَ جي اڳيان سڀني، پويان ڌاڙيل. ڪششنگهه آواز ڪري ڪڙو ڪولاو. ٽڙڪندڙ هٿن دروازا ڪوليا. ٻي وچان زالن جو خون سڪي ويو. جيئن هوا ۾ ڪپڙو ٽڙڪندو آهي تيئن سندن سرور پئي ٿيڪيو. ”هنن کي منهن جي ڳالهه ٻڌائين ا“ عبدوءَ همراھ کي چيو.

اسانجي سردار جو چوڻ آهي ته ”توهان زالون آهيو، اسان توهان کي هٿ نه لڳائينداسين، سون سڀ لاهي ڇادر ۾ وجهو. اڪو جو سون نه لاهيو، اهو توهانجو سهاڻو آهي.“

زالون خاموش! هڪ پئي ٿي ٿيڪ! موت جي ڇايا.

عبدوءَ ڳالهه جو عمل نه ٿيڪي رڙ ڪئي ”جلدي ڪيو سون لاهيو نه ته ٻار اچا ڳاهجي ويندا.“

سون جي ڪرڻ جو آواز! لڙ! لڙ! لڙ! لڙڪا!

پر ڪي اکيون عبدالرحمان کي ٽڪل لڳيون. هي آواز ته سڃاڻل پهر لڳي. ڪششنگهه جي پوئي زال سڳنديءَ دل ۾ سوچيو. هوءَ ڳهه، ٻه، لاهي پئي، رڻي مان عبدالرحمان ٿي ڪه-ور ڪري لاهاري به پئي. هوءَ آهستي آهستي وڌندي رهي عبدالرحمان طرف، سندس کي پئي ڪون! سڀ ظائفون واڙيون. ”هيءَ چري ڪري ڇائي، موت ڏانهن پئي وڃي!“ هو سوچڻ لڳيون. سهرنس غصي ۾ لال ٿي ويو، رڙ ڪري چيائين ”ڇوڪر واپس ٿي!“ پر نهن کان رهيو نه ٿيو. هن کان ٻاهر آواز اڪتو ”عبدو ڇاچو!“ جيئن ڪوئي اوساڻيل رضا ۾ ڪر اوچتو طوفان ابدو هڻي ٿيڪن، ٻياري ٻريو پهنجائپ جو آواز ٻڌي عبدالرحمان جي دل ۾ اڻل پتل اچي وئي. ”ڇوڪر تون ڪير آهين جو تو، ولڪي ڇاچو سڏيو آهي؟“ سڳندي آواز ٻڌي خوش ٿي. سندس من ۾ همٿ آئي.

”ڇاچا مان آهيان سڳندي، غمجي ڊيري واري سڳندي! توهانجي پائتي سڳندي“ سڳنديءَ منهن جو رڻو ٻري ڪندي چيو، ”تون اسان وٽ مڃهون ڪهن ٿيڪندو هئين! اسان کي ڪيڏا ٿيندو هئين!“

عبدالرحمان سڳنديءَ جي منهن ۾ ٽسڻ لڳو. دل ۾ سوچيائين ته لاو ته سڃاڻل پئي لڳو. ”اها! تون ڪنڊي مل جي ٿيڪ نه نه آهين؟“ ها ڇاچا ها مان اهاڻي آهيان ڪنڊي مل جي ٿيڪ سڳندي، توهان جي پائتي! سڳندي ڊوڙي وڃي عبدالرحمان

عمدوہ کي بہ دور دور پھمچي شڪار جي اوجھہ پئجي وئي۔ کڙان جي تپ ناپ
سب سون ورطي شام ۾ خلل پئجي ويو۔ حواس کاغذ ٻنڪن جو لالندون بدلي
وايون ۔ گهوڙا رن کڙ ۽ ئيون لتاڙ بندليون ٻيون وجھن ۔ زور نہ وارھہ بترنج اسه اچي
ويو۔ پر گهوڙين بترنج انهن پار ڪيو جيتڻ بدڪون تلاقہ ۾ تراندون آهن ۔ اسه جهل
نہ بل گهوڙيون ٺوڪنديون رھيون۔ پٺيان پاڙ هو پولار ۽ اکيان ٿرڙيءَ جون ٺڪھيون
برابريون جن ڪرن جي چوڌاري ڪوت لاهي ڇڏيو هو ۔ ساري تر ۾ ٽاکوڙ پئجي وئي ۔
گهوڙيون ٺوڪ ٺوڪان ڪنديون وڌنديون رھيون ۔ واع ۾ باغي اڏائينديون وڌنديون
رھيون، سامھون ڏڏڙ ٽسي ڪرن وارن ۾ ٽاکوڙو مچي ويو ۔ سامھون ايندڙ ڪو خطرو
سمجھي هرڪو هملي هوندي ڊکڻ لڳو۔

جيئن مٽيءَ جو واڇوڙو جلندي ٻکڙجي ويندو آهي ته جيئن خوف ۽ حراس ساري
ڳوٺ ۾ ٻکڙجي وارو. سڀني کي ٻارون ٻڌجي ويا ته، اهو ڪو ڏاڍيل ئي هوندو.
ڏانڊو خان وڏيري اسدوق ڪهرائي ورتي. چي، اڄ مقابلو ڪرڻو ئي آهي، ڳوٺ جو
شان جو رڪڙو آهي. پنهنجا ٻه هٿلوان وٺي ڳوٺ جو ميد جهلي اچي رهيو. عبدالرحمان
جي ڳهڙي ۾ اچي سامهون اچي رهيس. جيئن شينهن شڪار ڪار مٿان اُهو ڏئي غالب
ٻوڏو آهي ته جيئن عبدالرسي اُهو ڏئي وڃي ڏانڊو خان کي جهليو. اسدوق کسي
نڪر ڪري اڀري ٿي ڪيائين. چي، ”وڏيرو انهن ڪاروان سان امانجو اڪاح ٻڙهيل
آهي. تون وڃي ٽنن ۽ اٺن ڪن جو شڪار ڪر. وڃ وڃي ڳهر سگهي ٿي ۽ اڄ اسين
سٺ ڄا مهمان آهيون.“

”وري اهڙي هونڙائي نه ڪجڻ“ انهن چئي وڌيري کي ڏڪو ڏانهن. گهوڙن اوت
وٺڻ سان اهڙائي رنگبرنگي دروازي طرف وڌيو. دروازو بند ٿيڻ لڳا ڪيتريون مهلي ٿي
وايون. شهسائيءَ جو آواز ٻپ وچان ٻوسائجي ويو. عجبدهءَ زور سان حويليءَ جي
دروازي تي ڪنڊر اڪاءَ ڪندي چيو ”سمٽ! دروازو کول نه. نه ڪجهههون ٿي
وهندا.“

نشا و خاموشی، لب پر و چتر اندر عدم.

"اجالی هرڙائي نه ڪر، نه له ڳاهجي ويندين!" وري آواز.

”ڪٽ! ڪٽ!“ اندران ڪڙي ڪلڻ جو آواز، پوءِ ٿڌا ٻل ٺوڪي ٻيا. مهمالن

جي لت چالو ئي وئي. اوتن ۽ منڊين سان جهول پوري ويو. ڪشمسڪ جو دم هٻڪ
ليٺ لڳو. هيڏي ئي عزتي سو کان ٻاهر هتي. اي وس! لاچار! ڪوئي چارو ڪون!
مري بي عزتيءَ کان مرڻ بهتر آهي دل ۾ سوچائين ”ولڪي هي سڀ ڇا چوندا،

سڀئي واقفڪار ڪڙمي ۽ ٻيا هاري ناري اچي ڪٺا ٿيا. هندو ۽ مسلمان ٻئي ٿرون سندس عزت ڪنديون هون. پنهنجن ڪڙمين سان به پنهنجائپ جو رستو رکيو هئائين ان کي زمينداريءَ وارو ان ڪري هو به کيس 'ڪاڪو' ڪري سڏ ڪندا هئا.

دور ٽينهن کان شاديءَ جو پٽ ڪاٺ لاءِ ڪڙمي هاري ڪٺا ٿيا. هونءَ نه ٺاهري هرڪو ٻيو ڪاٺي پر مجلس جي ٺاهريءَ پر ٻيو ڪجهه مڙو هوندو آهي. هو ٺاهري ڪاٺين به ٻيا نه ساراهه جون سرخيون به ٻيا ڀران.

”واهه جي ٺاهري آهي هين مان ئي ٺرڪي ٿي وڃي ايترو نه گهه پيل اٿس“

موسي کوسي کي چيو.

”هاڻو ڀار!“ ”ٻاڪ جون ڳڙيون، وڌڻ ۽ مصريءَ جون ٿڙون به ڄام ٻيون اٿس“

کوسي موسي کي مٿ ڏئي.

پٽ ڪاٺي ٻورو ڪري وري گهر لاءِ به ٻئي ڪٺي ويا. به ٻوٽ ٻاڪ جي پاڇي، پٽائين جون ڪڇڙيون، ٻولدي هرڪو ڪٽندو واپس وريو. سڀت ڪش سنگهه ٻاڻ آهي ٻوٽ ٻري ٻئي ڏٺائين. ”اڙي! پنهل ٿو ڇو صرف هيٺري ٺاهري ڪٽي اٿئي ٿو ڪي نه ٻار گهڙائي آهن ٿيون ٻوٽو به ڪٺي وڃ“ ائين چئي سڀت پنهل جي اجرگ جي جهول ۾ به ٻوٽ ٻيا به ايتي وجهندو ويو. سڀت ڪش سنگهه جي مهمان لواڙيءَ

جون سرڪيون پڙهندا هاري ناري روانا ٻئي ٿيندا ويا.

وڏ وڏيون، ساڌن مهائائين، مڪين چوڏرين، زميندارن جي خوشامند الجهر ٻيڪه سان ٻئي ڪٽي وئي. خاص مٿ جو دارون گهرايو ويو هو. ڳوٺ وارن ٻاهرين اولين جي ڪيڪار ٻئي ڪٽي. ڪافي وقت نه خوش ناري ڇوڻ ۾ گذري ٻئي ويو. اولاهيون لهواريون ڳالهائون ٻئي ڪيائون. ڳوٺ ۾ اخبار نه ڪين ايندي هئي پر مجلس ۾ ئي ٻاهرين دنيا جو هڪ ٻئي کي احوال ملي ويندو هو.

شام جو شاديءَ جي شروعات شهنايءَ سان ٿي. ويڙهي پوري ٿيڻ کان پوءِ آيلن کي منائي ڪارائي وئي. گهوت راجا گهر ڏانهن روانو ٿيو. شهناي گولچي رهي هئي، دور دور آواز پلٽا ڪاٺي رهيا هئا.

عبدالرحمان جون گهوڙيون غمي خان جي ٻيلي مان اڪري ڏکڻ طرف ڌوڪينديون رهيون. هوا سان ڳالهائون ڪنديون، ٻڪنديون، ڪير ٿر ۾ لهندڙ سڄ جي سونهري ڪرڻن ۾ گهوڙين جي سڀن مان اڏامندڙ ڌوڙ مٿي ڪري ڳاڙهو ٻولار ٺاهي ڇڏيو. اوچتو ئي اوچتو هن اوڀر طرف موڙ کائڻو. گولچي ڏانهن شهنايءَ جي ڌيمي آواز پٺيان ٻوڙندو رهيو. جيئن سڙڻ کي ڪوهه پري ٻولندي جي سواجهه ٻولندي آهي تيئن

راند جو جاڙي جي ڀڳت جو ٻڌي دور دور ڳولڻ مان مٿاهڙ اچڻ لڳا، ڪي ڪاٺ ڪاٺين تي، نه ڪي گهوڙن تي نه ڪي گدغن تي ويجهي سر وارا نه ٻنڌ ٿي اچي ويا. گد ڀرسان وٺڻ سان وهڪر ٻڌي لڏڻ ۽ لڏڻون ٿي وهندا ويا. هلندي ٻڌندي، وارن مٿن مائٽن، وڏ وڏيون، ٻائي ٻائون، سائين ۽ زميندارن لاءِ نڪون وڇائون واريون.

راند جو ٻيو ڀيرو شروع ٿيو. ڀڳت صاحب چير جاو ٻائي، ساز ٻڌڙن تي هٿ جوڙي، آيل ساڌ سڻڪ، راج مهاڳڻ کي هٿڪ چوڙي ڀڳت شروع ڪئي. بس ٻيو نه ڪلام مٿان ڪلام پئي ڳايائين. فرمائين مٿان فرمائون پئي ٿيون. ”واحد! ڀڳت صاحب واحد! ڪو سڀئيءَ جو ڪلام ٻڌاء“ ڪن وري عمر مارئيءَ جي راندن جي فرمائش ڪئي. ڀڳت صاحب ڪلام شروع ڪيا، وچ وچ ۾ ٻڳن ۾ ٻيل گهنگورن سان باجي جي سر سان ٿال ميل پئي ملايائين. وچ وري شاهه لطيف جي ڪالهن جو نه ٻيو پئي رانائين. درد ٻڙي آواز سان عمر مارئيءَ جون چوڙهن راندون شروع ڪيائين. عمر جو مارئيءَ کي ڪنهي ڪڍي اچي ڪوت ۾ قيد ڪرڻ، مارئيءَ جي وطن لاءِ اڪهر جو درد ٻڙو داستان شروع ڪيائين ته ايتريءَ ۾ دور دور کان ”چلي“ جو آواز ٻڌڻ ۾ آيو. ”چلي“ جي آواز ٻڌي ته چڪ ڪئي جو ٻڌلڙ عمر مارئيءَ جون راندون، جن جا هزارن ۾ رڪارڊ ساري سنڌ ۾ وڪامجي ويا هئا، وسري واريون. باجاءِ ٽڪڙ ٻڌ ٿي ويا. ڀڳت ۾ خاموشي اچي وئي. جتن جو ڦاڦو دور آواز کان آيو، ڳوٺ جتي وات واري رستي ٿان ٿيندو اهاڻ ڏانهن ويندو رهيو، ”چلي“ جو آواز گولچندو رهيو. آواز جڏهن ٻيو ٿيو ته ڀڳت وري ڀڳت شروع ڪئي.

ڀڳت ٻڌڻ ٻڌڻن کي چڪڻ لاءِ چير کي ڇمڪايو، وڏا آلاپ ڪڍيا. هار کي سرب ۾ بدلي ڪرڻ لاءِ جفاڪشي ڪئي. ڏوههڙن ڳالڙ ۾ ڪا ڪر نه ڇڏيائين. راند پئي، ڪٽهن ڪر موڙيا، ڀڳت به پنهجي ڀڳت بند ڪئي. هرڪو پنهجي پنهجي ماڳ، ورڻ لڳو جهٽن آيا ٿيڻ واپس وريا.

وهان ٽڙهين منجهند جو راج (مسلمان) مهاڳڻ (هندو) جي مجلس هئي. زميندار ڪنهن سڳهه ڪو وڏو زميندار ڪنهن هو پر مهماندازيءَ جو شائق هو. هون ته گهر ۾ ڳائيءَ سان هلندو هو پر مجلس ٻڙيءَ ۾، شادي وهانءَ ۾ دل کولي طرح ڪندو هو. آئي وئي جو آدر نه ڪو سندس کان سڪي، سڀن سڀن جي نه خاص عزت ڪندو هو ٻيو اهڙو ٿيو هجن خواجہ ولو. ٿر ۾، سندس رهائڻي هوندي هئي. پاڻ نه شادي هئي ڪڏهن ڪنهن کائيڻو هيو ان ڪري اڄ به سندس دست

هو، در دروازا بند ٿي ويندا هئا.

جهڙي جهڙي ڳوٺ ٿي ته عبدالرحمان جي اک، به ڪنهن ٻڌندي هئي وڏا وڏا زميندار سندس هٻڇ جو شڪار ٿيا هئا. ڪيترن کي ته اڳواٽ چيائڻ ڏني ايندو هو. ”مان اڄ توهان جي ڳوٺ جو مهمان آهيان، سال ٽيار رکيو.“ دهشت ڄمائي ڌاڙا هڻندو هو. شادين مرادن جي ته خاص جانچ پڙتال رکندو هو. کيس خبر هئي ته سڀني جي شادين ۾ مٿن مائٽن جون زالون ڪنهن سان به، بهر به هڪدم آهن. هڪ ئي ڌاڙي ۾ عبدالوڪي جهڙو مال ملي ويندو هو.

اوجوڙ ڌاڙن جي ڏهڪاءُ، خوف، حراس جي شادين لاءِ ٿيندڙون رهيون. ڪنهن به ڊپ ڪارڻ سماج جو وهڪرو بند نه ٿيڻو نه آهي. پڳتيون پاڻ به ٻولندا رهيان. ميلا ملاڪڙا لڳندا رهيان، راڳ، راڳڻن ۾ به خاموشي ڪنهن آئي. وڪٽاري وارا ڳوٺ ڳوٺ جو رٿن ڪندا هئا. سسئي بندھو، لالا چنيسر، سهڻي ميهار جون درٻارون ڪهاڻيون ٻڌائي لوڪن کي ولدرائيندا هئا. هاري ناري هر به ڪاهيندا هئا ته شاهه لطيف جا بيت ۽ ڪافيون به ڳائيندا هئا.

شادين مرادن ٿي به هرڪو پنهنجي وٽ آهر خرچ ڪندو هو. غريب غريو نه، مسجد ۾ نڪاح پڙهائي ڪنوار کي گهر وٺي ايندو هو. ٻر وڏ وڏن وٽ آهر خرچ ڪندو هو. وڏيري جي شاديءَ ۾ رولق لڳي ويندي هئي. ٿان جا ٻٽڪا مٽي ٿي، بدن ٿي بهرائ، ويهه. هتي ٻج لڪل سلوار ٻهري جڏهن وڏيري جا مٽ مائٽ ڳوٺ ۾ گهمندا هئا ته نئين زندگي اچي ويندي هئي. وسر ورونهه لاءِ ڪڏهن ڪنهن ڪڙريءَ کي گهرائيندا هئا ته ڪڏهن ڪنهن راڳيندڙ کي، يا جيوتڻيءَ کي يا حباب کي. ڳوٺ جا سڀ هندو خواج، مسلمان شاديءَ ۾ شريڪ ٿيندا هئا.

هندو زميندار ۽ سڀنيون پنهنجي لهوني شغل ڪندا هئا. پڳت پاڻ، ٺڪاڻي ۾ رات صاحب ۽ مجلس وڙهون ڪندا هئا. شاديءَ وقت ستل ڳوٺ ۾ لڏين زاندي اچي ويندي هئي.

اڄ ٿوري حاجران جي ڳوٺ ۾ نئين رولق آئي هئي. چرپر اچي وئي هئي. ڪشمسنگهه زميندار جي گهر شادي هئي. نئين چهل پهل. مهمان جي اچ وڃ. مهمان لهي جون ذريون پائي ٻگها ڪوٽ، اوسڪيءَ جا ٻٽڪا ٻهري جڏهن گهٽين ۾ پئي آيا تڏهن ظائفون درن ٿي اچي منهن ٻيڪي رولق ٽسڻ لڳيون. واٽن کلي ڪيڪار ڪئي. ڪن مهمانن کي ٿاڌل پئي پياڙي ته ڪن سوليا ليهن. رامست ڪرڻ ۽ خوش ٿاڙو ڪرڻ ۾ مهمانن جو سڄو ڏينهن گذري ويو.

واپس

۴ دوارڪا داس سلسٽائي

انڙيه، سو ٺهڻ جي ٺهاڪي جي وچ واري عرصي ۾ اٽلر سنڌ ۾ ٿاڙيلن جو ٺهڪاءُ هو. چوڌاري راءِ والا متل هئي. پوليس حيران ٻوڙيان هوندي هئي. ٿاڙيلن کي گرفتار ڪرڻ ۾ ناڪامياب وئي هئي. ان وقت سنڌ سميتي ٻرائس کان الڳ ٿي هئي. ان ڪري پاڻ سنڌ سرڪار لاءِ وڌيڪ جدوجهد ڪيائون. خاص سرچشما دل وارا بالا پوليس عملدار لاڙڪاڻو ۽ سکر ٺاهڻ روانا ڪيا ويا جيئن ٿاڙيلن کي بد ٿاڙي سگهن.

ٿاڙيلن ۾ مشهور ٿاڙيل هو عبدال رحمان جڏهن خاص طرح پوليس جو ڌرم ۽ ڪري چٽو هو. چون ٿا ته هو ڪنڊي چڪي (بهرادر لالاس شاهه) جو اصلوڪو رڪوڙ هئائين هو ڪنهن آڙي ۽ ڪيئن آڙي ڪوئي ٻروڙي نه سگهيو هو. سندس عراي گهوڙاڙن هئا سان ڳالهون ڪندڙن هون. گهوڙن جي نساب ناپ ڪرڻ وارن جي گهري جهنگل ۾ غالب ٿي وينديون هون. هنن جي رفتار ٻليان ٻولي هئي. ٻليان ئي متوڪي جو ڪم ڪندڙن هون. هنن ملڻ ئي پوليس عبدال رحمان جي پٺيان ٻولي هئي. اءِ وڌيڪ هوندي هئي. خبر ملڻ ئي پوليس عبدال رحمان جي پٺيان ٻولي هئي. هو ڪنهن ٿورڙ چٽايندو جهنگل ۾ هون ٻار اٿن جا شر ٻاهر ٿي ٻولدا عطا. گولي اٿن ڪڏهن ڪڏهن کيس لڳنديون نه هون ٻار اٿن جا شر ٻاهر ٿي ٻولدا عطا. گولي اٿن اٿر نه ڪندي هئي. کيس اعڙي ڪا ڙهه ٻهڙيل هوندي هئي.

وڏن ڳولن ۾ هلندي پچندي وارن، مڪين چون رهن، وڏ وڏن، سمنن ۽ ڪري سرڪار کان پئسون جا ليس ورتا، چوڪيدار رڪن، ٻار جيئن ئي عبدال رحمان ڳول ٿي چڙهائي ڪندو هو ته خود پڪو سمنن جون بندونون جهڪي ويندا هون، ٻهڙيلن جي ٿاڻيل بندون مان گولي نه اڪري سگهندي هئي. ڪو اڪاس ڪوهي ويندو هو، موت جو ٻيٽ هئي ۽ هي طوفان والڪر ڳول ۾ چالڻي.

سان سندن شادي ٿي. وڇڙال ملي هڪ ٿيا.

شاديءَ جي ٽن ڏينهن بعد ٻئي مهيني جي موڪل وٺي هليا ڏڪٽر پارٽ ۾ هڪ ڏينهن مڙس ڪرڻ. سندن وڃڻ جي ٻئي ڏينهن رهيش جو آفيس ۾ وري فون آيو. مون کان چاچي جي صدمي جي باري ۾ پڇا ڪيائين. جيئن ئي مون کيس اها خوشخبري ٻڌائي ته سندس چاچو شادي ڪري هڪ ڏينهن مون تي وڃي آهي ته کائڻ ڏانهن اڪري ويٺي. هاڻي ته چاچي جي شاندار فلڪيت ۽ ٻي مڪيم سندس هٿن مان هميشه لاءِ هلي وئي.

مون ٽيبلٽون رکي ڇڏي. هاڻي وڌيڪ ڳالهائڻ لاءِ هو نه چا؟

M-19, Near Post office, Vaishali Nagar, Ajmer-305006.

هجي ها۔ هن زمين خاطر پنهنجي زندگي جو قربان ڪري ڇڏي هئي.

هوڏانهن ويڃاريءَ گوداوريءَ سان ٻه قسمت ڪو ڀال نه هلايو هو. آماراڻي جو اٺل بهادر ٻڏي سندس مائٽن کيس پتي لوجوان سان پرتائي ڇڏيو. پوريءَ سوريءَ وارا هئا ته ٻه پنهنجي سڪملي ڏيءَ کي ڏاج ۾ پنهنجي پنهنجيءَ کان ڪجهه وڌيڪ ئي ڏنائون. ٻه گوداوريءَ جا ساھرا هئا ڇوڪر جهنڊا. هوءَ پنڌڪ ۾ ڪلارڪ هئي. هر مهيني هزار رپيا آڻي سس جي چوڻن ۾ رکندي هئي، مگر اهو سندس ساھرن کي آخر ۾ نه ڪين هو. هو ڇاهيندا هئا ته سندن سڄي ڪن هر هڪ ڏک وار ڏٺي ڏين. جو هنن ويڃارن جي وس کان ٻاهر هو. ان ڪري روزانو گهر ۾ ڪلهه لڳي پئي هوندي هئي. گوداوريءَ سردار جو ڪري هئي. هن ڪسيءَ پنهنجي گهرسٺ ڇوڻن وٽي ڪڍيل اٺي مان لاهل روٽيءَ مثل پاسڻ لڳي جا غرض ئي ٿاڻڻ وڃي ٻه مڙهن گهٽائي اٺ ۾ ٽي ڇڏي آڻي. ڏيڍ سال جيئن تن گذاريائون. ايس ٽنگ ٽي پڇي ۽ خلاقي ڏيئي، چند ڇڏائي اچي مائٽن وٽ ويئي. ڪڏهن ڪڏهن رستي ويندي سائس ڪڍار هوس ۽ ڏار هوم ته آماراڻي لاءِ سندس ڊبل ٻار جي لاءِ اڃا اجهامي ڪار وٺي هئي. آماراڻي به ڪڏهن ڪڏهن سندس پاد پندي ئي، سرد آءِ پوري ڪجهه وٽ سائس ٽي ويندو هو.

پڪر ٻه، پڇاڻا ته وري پڇي ڪي ڪنهن لاهي ملائي جيئن پڇي جي ڀاڻن جون ٻه وري ڪا ٻار اچي، اڃا ويل وڃي ڪاٺي.

پنهنجن ٻارن جي جنم ٿيڻهن ملهائڻ جو ڪرسمس مون کان ڪو نه ڇڏيو آهي. مڪن هن زميني پنهنجي ڏورسب خاطر پنهنجي ڪڪي جي جنم ٿيڻهن ملهائڻ جو بهادر ڪيو. پنهنجي گهر واري مون ۾ اوچتو ڦيرو آيل ڏسي ڏاڍي خوشي ٿي. پنهنجن مٿن مائٽن ۽ ساھڙين سڏن کي اچي ڏيڻ لکتي. آماراڻي ته اچڻو ئي هو. مون گوداوريءَ کي به خاص لوند ڏيئي گھرايو. مڇرل جي مستيءَ ۾ هرڪو مست هو. مون به موقعو پاڻي آماراڻي ۽ گوداوريءَ کي آڻي ڪڍ وھاريو. اول ته پسي پئي ڪڪي کان شڪم ٻه چلڻ ٿي هڪٻئي سان ڪاڻ ڳالهائڻ ۾ لڳي ويا. پڇي ڇو پيدا ٿي ويل ڏنار ٻهي پڇي.

منهنجا لاءِ سڃاڻا ٿيا. سڪا وڻ ساوا ٿيا. هڪ ئي هفتي ۾ ايترو هڪٻئي جي راجو اچي ويا جو شادي ڪرڻ جو بهادر ڪيائون. آڏو سماج ۾ وڌيڪ وڌي.

ڇڪو آهيان ته به فائدو نه ٿيو آهي. جي اڄ حيات هجي ها ته ٺڪي پئسي جو
ڪاڙهو ٺاهي ڏئي ها ۽ ان چئن ڏينهن ۾ ڪڍهه ائين ڪم ٿي وڃي ها ڇڻا هئي ڪا به
ان ڪري ڪڍهه جي ڪهڙي ڇڏيا ڪرمان؟ هوئن نه ڏسڻ ٿي هاڻ رکيو ٿي
ڇا آهي؟

ڇا آهي؟
 ڪاڙهي جو ٻنهي هٿن ۾ هڪدم خيال اچي ويو. اڙي ٻار جي سنڌ جي
 پراڻين ستنين ڦڪين ۾ پنهنجو اڏو وڃڻ آهي ته اڄ ئي مان پنهنجي ڏاڏي کان
 ٿو پڇان، هتان اها ڪو ڪاڙهو ڏسي،
 خوش نصيبان ڏاڏي ۽ اهو ڪاڙهو ٻڌايو جنهن جي پيٽ سان آمارن جي ڪنگهه
 چمن ڏنهن ۾ گوليا خواب ٻڌجي وئي.

ڇڏڻ ٿو ڏهن ۾ گويا خواب ٻڌجي وڃي.
هفتو گذري وڃي ۽ ريميش ڇاچي جي سڌ لهن ٿا ته آيو. دل ۾ چيم ته
ساهري گهر رهندڙ ناليءَ کي نڪري ڪرڻ کان فرصت ئي ڪٿي ملندي جو ڇاچي سان
ڪڏهن اچي! چوڻا ڪن آهن ته گهر جمائي گدعي برابر - جب جيءَ ۾ آيا لادا.
انجن ٿو ڏهن آفيس ۾ فون ڪيائين - انمارام اچا آيو ڪونه هرو. مون سائس
ڳالهائڻ - پڇيائين: اڪل جي ڪڏهن ڪيئن آهي؟
ڏاڏا مائس: ڪڏهن ڪٿي وڃي وڃي

ڳالهائو - ٻچڃانئن : اڪل جي ڪنڊهه ڪيئن آهي ؟
 مولڪي به الا ئي ڪهڙو خيال آيو - جواب ڏو.انس : ڪنڊهه ڪهڙي وڏي وڏي
 آهي، شايد هفتو ڏيڍ مڪمل وڏي ٻاهر هوا بدلائڻ وڃي.
 وراڻياڻين : Very sad ۽ ٽيليفون سامهون ئي وڃي.
 انهن به ڪونه ٻچڃانئن به چاچس ڪٿي ڏاڍي ٻڌي ٻڌا ڪا ئي اڪليٽ به

ڪانه اٿس. مون آمارام سان ٽيليفون جي ڳالهه ڪئي. هن ٻڌي ڪٿي ماڻ ڪئي. ان بعد به مهيا ٻيا به گذري ويا. نه پورا رنجش وري مون ڪيو هو ۽ مان ئي ساڻس ڳالهائيندو هوس ۽ ڪوڙ ڳالهائي چوندو هوس ته آمارام جي ڪنگهه پاڻ وڌائدي ٻيئي وڃي. اهو ٻڌي، Very sad چئي مون رکي ڇڏيندو هو. ڪڏهن پير پري ڇاڇي وٺ نه آيو. دل ۾ ڪيندو ته ڳڻاء ڪيو هوندو.

۱۰۰
۱۰۱
۱۰۲
۱۰۳
۱۰۴
۱۰۵
۱۰۶
۱۰۷
۱۰۸
۱۰۹
۱۱۰
۱۱۱
۱۱۲
۱۱۳
۱۱۴
۱۱۵
۱۱۶
۱۱۷
۱۱۸
۱۱۹
۱۲۰
۱۲۱
۱۲۲
۱۲۳
۱۲۴
۱۲۵
۱۲۶
۱۲۷
۱۲۸
۱۲۹
۱۳۰
۱۳۱
۱۳۲
۱۳۳
۱۳۴
۱۳۵
۱۳۶
۱۳۷
۱۳۸
۱۳۹
۱۴۰
۱۴۱
۱۴۲
۱۴۳
۱۴۴
۱۴۵
۱۴۶
۱۴۷
۱۴۸
۱۴۹
۱۵۰
۱۵۱
۱۵۲
۱۵۳
۱۵۴
۱۵۵
۱۵۶
۱۵۷
۱۵۸
۱۵۹
۱۶۰
۱۶۱
۱۶۲
۱۶۳
۱۶۴
۱۶۵
۱۶۶
۱۶۷
۱۶۸
۱۶۹
۱۷۰
۱۷۱
۱۷۲
۱۷۳
۱۷۴
۱۷۵
۱۷۶
۱۷۷
۱۷۸
۱۷۹
۱۸۰
۱۸۱
۱۸۲
۱۸۳
۱۸۴
۱۸۵
۱۸۶
۱۸۷
۱۸۸
۱۸۹
۱۹۰
۱۹۱
۱۹۲
۱۹۳
۱۹۴
۱۹۵
۱۹۶
۱۹۷
۱۹۸
۱۹۹
۲۰۰

احسان فراموش

□ رو پڄند سپاهي ملا ٽي

اڄ آمارام لاهيت اداس پئي لڳو. منهنجي ساٿس دوستي اٽڪل 25 سال پراڻي آهي. رهون ۾ ساڳي ۽ بلبلڪ ۾، آفيس ۾ ساڳي ۽ ملازم آهيون. فقط هُو هيڊ ڪلارڪ آهي ۽ مان ڪلارڪ. ڀڳت مت ٻار آهيون. منهنجي زندگي خواه سندس زندگي اسان ٻنهي لاءِ کليل ڪتاب مٿل آهي. اداسائيءَ جو ڪارڻ پڇڻ تي هن هڪ ٿڌو ساه کنيون ۽ هڪ خط کيسي مان ڪڍي مولڪي ڏنو. چيائين: ڪالهه آفيس مان موٽڻ بعد رهيش جو هيءُ خط مٿس ٿي رکيل ڏٺو. ايترو چولندي سندس اکيون ۽ رنجي آڙن ۽ منهن ٽپري ڇڏيائون. خط پڙهيم، رهيش لکيو هوس:

مٿي ڏيکاريل

رڻا جي ماءُ امار ٿي پئجي آهي جنهن ڪري رڻا جي ٻنڌيءَ کي کاڌي پئجي جي تڪليف آهي. ان ڪري رڻا ۽ پيبيءَ کي وٺي اوڏاهن وڃي رهيو آهيان. ڪجهه ڏينهن اتي رهنداسين، رات جي لاءِ ٻه سمنڊ وچ ٺهيا پيا اٿو، اهي ڪاٺي کپڻ پئجڻ. اوهان جي ڪنگهه وڌندي پئجي وڃي، ان جو ليڪ طرح علاج ڪڍو. پنهنجي صحت جو خيال رکجو. وڌيڪ سگه.

رهندي جي اها اڃا پري لکيل چئي پڙهي. مولڪي منڀان لڳي. رهيش آمارام جي وڏي ڀاءُ جو پٽ هو. رهيش اڃا ڇهن ورهين جو مس هو ته هڪ ڏينهن سندس ماءُ ۽ پيءُ پئي موٽر ڪار حادثي ۾ اوچتو مري ويا. ان وقت کان آمارام هن لاءِ ماءُ نه رهيو. پيءُ نه. ڪيڏي لاڏ ڪوڏ سان کيس پالي، پڙهائي، لائقيءَ لڳايو هئائين! گوداوريءَ سان سندس پيار هو پر هن اهو پيار نه ٻلي ڇڏيو ۽ زندگي ۾ ڪندوارو رهڻ جو فيصلو ڪيو. صرف الاهيءَ الوديشي کان نه متان چاچي رهيش کسي ايترو پيار نه ڏئي سگهي ۽ هُو پاڻ کي انات سمجهي لکي ٿي. مولڪي ياد آهي ته ڇڏهن رهيش کي ناانگند ٿي پيو هو، ڏهن ڇاڇهر ڏينهن آمارام جيڪا سندس ٺهڻ شير ڪئي،

[illegible]

وڃڻ شوي ڇي مستڪ کي پنهنجي ڳوڊ ۾ رکيو ”مان.... مان توهان کي گهڻي
.... تڪليف ڏيئي.... گهڻو.... دڪي ڪيو آهي. مون.... توهان کي توهان.... تو.... هان
منهنجي.... خوب.... شيوا.... ڪئي آهي.... مون کي.... مون کي.... معا.... ف ڪندا
..... مون کي.... معا.... ف.... ڪ.... جو.... شوي وڌيڪ ڪنگهڻ، سهڪڻ لڳي.

ڏڪندي ڏڪندڙ لفظن سان وڃڻ چيو ”شوي.... مان.... مان.... تهنجو ڪنگهڻ
آهيان.... تهنجو ڏوهاري آهيان.... معافي تون مون کي.... مون کي معاف ڪر شوي....
معاف ڪر شوي مان.... مان پاي آهيان.... مان.... مان....

پر شوي جو ڪم هڪ پاسي جهڪي ويو هو. شوي هميشه هميشه لاءِ اڪيون
اڙي ڇڏيون هيون.

وڃڻ جي واٽ مان رڙ لڪري وئي، ”نه.... ائين لڳوئي سگهي. ائين لڳوئي
سگهي.... هي ڀڳوان مان.... مان.... هي ڇا ڪيو.... مان پنهنجي پٽيءَ جو.... مان
منهنجي شوي جو پاڻ ئي انت آندو.... مان پاي آهيان.... مان خولي آهيان.
ڀڳوان مون کي سزا ڏي.... مون پاپ ڪيو آهي، شوي مون کي معاف ڪر. تهنجا دڪ
مون کان ڏنا اٿي ويا.... مان.... مان.... توکي زهر ڏيندو رهيس دوا ۾، مان تهنجو
خون ڪيو آهي. شوي مون کي معاف ڪر.... شوي معاف ڪر....“ وڃڻ جي اڪن ۾
آنسون اچي ويا. هن شوي جي چهن، منهن تي چهن جي - رسات و سائي ڇڏي.
وڃڻ ٻارن وانگر روئڻ لڳو.

شام جو وقت هو. شوي جنهن پلنگ تي سهي پئي هئي ان هنڌ کي
وڃڻ صاف ڪرڻ لڳو، چادر مٿي کڻي ڇڏي لڳو. ٽئين هڪ ڪاڳڙ جو ٽڪر هيٺ
ڪري پيو. هن جي نظر ان ڪاڳڙ جي ٽڪر تي پئي هن اهو ڪاڳڙ ڪيو. کولي
پڙهيا. هن جي اڪن ۾ آنسون - رجي آيا. هيءُ اهو ڪاڳڙ ئي دغا پڙهي ويو.
وري پڙهڻ لڳو. هن جي اڪن مان آنسن جي ڌارا چالو هئي.

”سواهي،

مان ڏسي رهي آهيان توهان کي منهنجي بيماريءَ جي ڪافي گهڻي چٽا آهي.
توهان منهنجي لاءِ آفيس مان مهڙو موڪل ورتي آهي. مان ڪهڙي نه ڪم لڳي
آهيان جو توهان جي شيوا ٿي ڪري سگهان پر شيوا ڪرائي رهي آهيان. مان پنهنجي
سر تي پاپ چاڙهي رهي آهيان. الاڻي ڪڏهن منهنجو انت اچي. مان سهڻاڻ ٿي
نه توهانجو مون سان تمام گهڻو پريم آهي. توهان منهنجي دڪن کي ڏسي بيماريءَ کي

”بس ڏاڪٽر“.

ڏاڪٽر هليو واپس، وجهه اسه شوياءَ کي دوا ٻيٽاري ۽ ٻيون ڊوائيزون وٺڻ لاءِ.

شوياءَ کان موڪلائي واپس.

وجهه جي ويٺڻ بعد شوياءَ سوچڻ لڳي، ”مان ڪهڙو سڪ ڏار آهي ٻئيءَ کي؟“
 مان ڪجهه به سڳ ڪونه ڏار آهي... مان... مان پاڻ آهيان، مان گندهڪار آهيان
 جو مان ٻيٽجي ٻئيءَ کان شوياءَ ڪرايان ٿي. مذهبجو ئي فرض آهي ٻئيءَ جي شوياءَ
 ڪرڻ، مذهبجي ڪري هي ڪيترو نه ڏکي آهي ڪهڙيون نه چٽاٽيون هلايون. هن
 کي مان اڃا الائي ڪيترا ڏينهن جهڙيندس، الائي ڪڏهن مذهبجو مڙس ٿي. مان
 ٻيٽجي ٻئيءَ کي ڏکي ڏسڻ لڳي چاهيان. هن جو مائوس جهڙو مولڪان ڏار لٽو وڃي،
 اڃا هن جي عمر ئي ڪيتري آهي. هنن ڪهڙو ڏوه ڪيو. مان هنن کي ڏکي ٿيڻ
 ڪونه ڏيندس، اصل نه، هرڪو سمجهي ٿو، ڄاڻي ٿو مڙس اچڻو ئي آهي، ان هوائي
 به هرڪو هن کان اچڻ جي ڪوشش ڪري ٿو. پر مان جلد مرن جو لٽجي، ڪور آهي،
 جهڙوئي سڳي اولڙو جلد مان به هن جهڙن جو اٽل آئو چاهيان ٿي. مان هنن کي
 سڳي ڪرڻ چاهيان ٿي. هيءُ مذهبجي شوياءَ ۾ ايترو نه غلطان ٿي ويا آهن جو هنن کي
 ٻيٽجي، ٻيٽجي شوياءَ جو به خيال نه رهيو آهي. ڪيترو نه وڌيڪ ٿي ويا آهن هيءُ.
 هن لٽجي، بعد هڪ الوڪي شاعري محسوس ٿي رهي آهي هاڻي. هاڻي مان بنا ٻڌ
 جي مڙس کي سويڪار ڪرڻ لاءِ ٿار آهيان. جهڙن هنجي دل ۾ مون لاءِ شيراز
 آهي، زيار آهي، سڪ آهي ٿيڻ مولڪي به هن لاءِ آهي. مان لڳي چاهيان ته هو
 مذهبجي لاءِ ايترا ڪشت سڻ ڪري. ان ڪري ئي مان ٻيٽجي، ٻيٽجي چاهيان
 ٿي. هن اکيون بند ڪيون، هنجي بند بلڪن مان آئس جي ڌارا وهڻ لڳي.

وجهه جي دل ٿي نه ٻيٽجي ٿي، هميشه ئي نه ٻيٽي ٿيس، پر شوياءَ جي وڌيڪ
 ڏک ڪري هن ٻيٽي دل ڪري، ڏکيندڙ هنن سان ٿورو ٿورو رهر دوا ۾ وجهي
 شوياءَ کي ڏيڻ چالو ڪيو.

هڪ ڏينهن صبح جو، ڇانوڻي جو ڪومو ٽڙي جهڙن شوياءَ کي ٻيٽارڻ لڳو ٿيڻ شوياءَ
 جا سڀ ڏکڻا لڳا، هوءَ تمام گهڻو ڪمڪوڻ لڳي، سڄي لال ٿي ويئي، سڄو بدن
 ڪمڪوڻ لڳس. ڏکيندي ڏکيندي چيائين ”ٻڌو... مان... اڄڪ ئي وڃي آهيان...
 مان ليڪ ٿي ٻڌو... مان... مان... هاڻي وڌيڪ ڪونه... جهڙيندس... ڪال ڏيو...
 مولڪي وٺڻ آيو... آهي...“ هوءَ سهڪڻ لڳي.

هئا.... او اهو.... فرست وي وائت پارٽي ڄاڻا.... ڄاڻا جي سس ۽ سهري ڪٿي ڪنن ۾ آڱريون ڏنئون هيون. اڃان ڄاڻا جي مٿن وچڻ لاء ڇانٽ ڪان پير ٿي ڪونه ڪيا هئا ته سندس سس اهڙي ته اچي مٿس ڪڙڪي ڇڻ ڄڻي ٻڃي. ڄاڻا جي خوشي ڪافور ٿي ويئي. کيس لڳو ته سون واهن کيس اڪيلو ڏسي ڇو طرف حملو ڪري کيس زخمي ڪري ڇڏيو آهي. کيس سمجهڻ ۾ لڳي آيو ته سس ۽ سهري جي من ۾ ڇا آهي ۽ هو ڇاڻا ڇاهين. هوءَ ٽٽل من سان پنهنجي ڪهري ۾ ويئي. سندس اکين ۾ اير پرجي آيو.... ان کان پوءِ ڄاڻا جي انتهائين ۾ پير ڇتر ڪٽي ٿي بدلجي سامهون ڏوڙ لڳو.... هڪ ڏينهن هوءَ گهر ۾ رات جو ڪنهن پارٽي ٿان ٻاهر سان موٽي هئي. سس رڙيون ڪري کيس ڏاڍل ڪرڻ چاهيو ۽ کيس ڪٽي ڪوٺيو جهڙي ڄاڻا جي اهم کي ضرب پهتي هئي. گيان جي صبر جو بند ٿي پيو هو ۽ پوءِ گهر مان به گهر ٿي پيا هئا.

ڌرم داس ٻت جي در ٿي دستڪ ڏيڻ کان اڳ، راه ۾ پنهنجي ضمير سان جدوجهد ڪندو رهيو هو. پنهنجي خيالن جي ڪوڙي ڇا ڪلف کوليندو ۽ بند ڪندو رهيو هو. ستن سالن بعد پنهنجي ٻت جي گهر طرف سندس قد ۾ حالتون موڙيا هئا.... ٽٽل رشتن مٿان ٻل ٻڌي يا رشتن جو بارود وري ڏهڪي سان ان ٻل کي جهپهون ڇههون ڪري اڏائي ڇڏيندو. هو ٻپ جي گرفت ۾ هو ته ڪٿي سندس لهن بدلي وٺڻ لڳا کيس بي عزتو نه ڪري ڇڏي.... مان مسڪين رٿائيندڙ ٻنهن ابدار اهڙو ڪاپاري ڏک سهي سگهندس؟... ٻڌو اٿم گيان ڊسٽرڪٽ ڪليڪٽر مان سيڪريٽري ٿيڻ وارو آهي.... او.... سندس لٽ مان مرنجو.... بنگلو پوشاڪ.... سرڪاري گاڏيون لنگا سجدا.... نه نه اهن سڀني سان منهنجو ڪهڙو باروڃن.... مان.... مان اوور لوڪ ڪندوسان. مان کيس ماءُ وٽ پهچائڻ لاءِ اسهيو آهيان.... اسانجا رشتا ايترو نه سينوارجي ويا آهن جو پير پيا ڪسڪن.... پر پنهنجي طرفن کان هڪ لمبي عرصي کان ماڻاڻي ڇو رهي؟ ڪير آهي جوابدار.... گيان؟ يا مان.... يا گيان ماءُ جو رٿل ضد؟ اسان فرض کان منهن موڙيو آهي. اسان رشتن جا فرش ڇو نه لتاڙيا.... فرش ڳم رهيا.... رشتا زخمي رهيا. باا.... باا چالو، پيڻدا؟ هٿ اس واه، منت پهندي گيان جي آواز ڌرم داس جي سوچي ۽ کي ڪاٽس ڌار ڪري ڇڏيو.

ڌرم داس لغو ۽ سندس پٺيان گيان هيٺ لڳو.

اس. ٽي. اس. اسٽاپ ٿي هڪ لمبي ڪاٺ جي ٽي ٿي رکيل اسٽيل جي

ڇاڻا اڀرور ۾ ويٺي. ڪيان تيار ٿي رهيو هو. ڪمال سوچ ۾ پئي ڇي وڃر بنا وائيءَ جي ماڻ ۾ ٽڪرائڻ لڳا.

هي وقت سمجهڻي جو آهي ڇاڻا، مان ڪوئي ٿور ڇاهيان.

هاڻا محض ٽوڪي هلي لاءِ ڇو آهي.

مون ڪن ڇو آهي ته اسين تيار ٿي هليون ٿا. ان ئي هن رد وند نه ٿور.

ان مان ظاهر آهي ته اسان ٻنهي کي هلي لاءِ ڇو آڻائون.

اڻڪ آهي. مان وروڻ نئي ڪريان، ڪنهن به قسم جو اضافو ٻڌا ٿي ڪرڻ ڇاهيان منهنجي هلي ۾ نه محض اوهانجو ٻنر بابا جو نه شان آهي. اڀرور بابا ڪو وروڻ نه ڪندا.

مرڪي اهڙي ٻڪ آهي ڇاڻا. مون بابا جي اڪل ڇوري ئي کيس ڪر موڙيندو هوسو آهي. ان حالت ۾ سمجهڻي جي ئي ٻره اچي رهي آهي مون کي.

ڪيان ۽ ڇاڻا تيار ٿي اچي بئڪ ۾ بيٺا.

ڌرمداڻس بنا ٻل ڪوئي جي آئي ڪڙو ٿو ۽ ڇاهيان: هليون؟

بابا ڪيئن هلندا؟ دولتن کڻي مان سرڪاري ڪار ڪٿان ٻه شخصي ڪم لاءِ...

ايس. ٽي. بس سروس ڪافي سٺي آهي. مان بنا ڪنهن اهڃاڻ اچي پهتس ها...

نهن ٻچو بس آهي ٿيندو آو هوس.

ڇاڻا ۽ ڪيان بس ۾ گڏوگڏ ويٺا هئا. ڪمان جو ٻن سندن اکين هيٺ ئي وٺي هو. ڇاڻا ڌريءَ کان ٻاهر ٽسي وهي هئي. رستي جي نه ختم ٿيندڙ لڊيائي، سالي ڌرتي، جاپون، رڪائون ڊوڙيندڙ ڪڪر، ڪلوميٽر مارڪ ٿيل پٿر ۽ بس جو ٻيٽرول لاءِ ڊولپون. سڀ ڪجهه ئي موهي پٺيان رهندو پئي وڃو. ڇاڻا جي من مٿي "اهاڻا" لفظ اُچار جي هڪ بال جيان ٽپي، پٺرائين سمجهن جون وادون وڃائيندڙ ٻنر رهيو... ان ٽپيندڙ هو ڪاميابيءَ جون ڪوڙيون آب ۾ اڏائڻ ۾ مصروف هئي سندس ڪاليج جا ساٿي وٽس وڌائون-ٻنر کڻي اچي رهيا هئا. سرشالاجي ۾ ڪم ٻوست گرنجوائٽ جي ٻڪري ملڻي هئي. سندس هر ڪلاسي اڀيندڙ ۽ سڃايل ڇاهيان آهن لاءِ آڏن ۾ اهڙا ۽ ٿيل ۾ سڀوڻا ٿري رکيا هئا. سڃايل ۽ اڀيندڙ سان چڙندڙ ٻنر اچي سهڙي. اوڇاڻا... اوڇاڻا... ماءُ سويت ڊارلنگ ٻڌو اسٽڊ فرسٽ چرندڙ ٻنر کهر کڻي مٿي ڪندو هئائون. ٽهڪن ۽ ٽهڪن جو سمندر کڻي اچي مٿس آيو.

ڪنهن مناسب شهر ۾ ڪرايائون. سوال مھڙ اسان پيءُ پٽ جو نه آهي بابا. سوال چئن ڇٽن جو آهي. ڪنهنڪي دوش جو ڀاڱي ٻڌائجي. ڪنهنجي مٿان لڪر نه هڻڻ ۾ ئي سڀني جي عزت آهي... ها اوهان کي هر مهيني مدد ڪندو رهندس. اهو منهنجو رهن آهي. بابا ڀريل من سان چيو هو: ڪالهه ٽائين پوري گهر جو بوجو مون اڪيلو سنڀاليو آهي. توکان روپو وٺي پوريءَ ۾ ڪهڙا شوق پورا ڪرڻا اٿن. منهنجي پينشن منهنجو سهارو آهي...

ٻينڪ ڪافي عملي ڍنگ سان سنواريل هئي. قيمتي غاليو ۽ ڇٽ ڪان لنگندڙ عاليشان جهمر وڏو گهراڻي ۽ صحيح چولڊ جي مهر هنيون ايندا هئا. ڇٽي جي ڪل مٿان عاليشان گهڙيال ٻن ڇاٽا ڪاڙو هنيو. پيءُ ۽ پٽ جون اکيون اڻاڪ مٿي ڪڍي ورتون.

بابا اوهين اڻڻا ڪندا؟

ايترو وقت ڪٿي آهي پٽ. مان توکي وٺڻ آيو آهيان. منهنجي امان سان وڌيڪ اٽڪ ڪرڻ ۾ مان اسمارٽ آهيان. هفتي ڪان سندس مڪ تي منهنجو امان آهي. اٽڪ وٺڻ کان لڳل آهي. ڏينهن ۾ الائي ڪيترا ڀيرا منهنجو پڇندي رهي ٿي. ڊاڪٽرن جواب ڏنو آهي.

امان!... ڳالهه جي اکين اڳيان ماءُ جو چيڪو ڇهرو اٽڪ لڳو. ڇڏهن کيس ڪليڪٽريءَ جو عهدو مليو ۽ اها خوشخبري امان ٻڌي هئي ته خوشيءَ ۾ جنسي ٻاڙل بڻجي پئي هئي. ٽاڪرن جي ڪوليءَ ۾ وڃي پنج روپيا ٻيڙيا وٺي هٽائين. ڏهه پنڊرهن منٽ ويهي ڀريو سان لين ٿي ويئي هئي. سندس مڪ منڊل ٽسٽ وٺان هو. سندس اکين مان وهندڙ جل ڌارا... مڪ منڊل ۾ بي انتها سڪون جا ڇاڪا... سڀ ڪجهه هو... ڀريو خود سندس مڪ منڊل ۾ گولائي لهي آيو هو.

اوهين ناشتو وغيره ڪريو. اسين تيار ٿي ٿا وٺون بابا.

تيار ٿيو. ناشتو وغيره جي طلب نه اٿن. وقت ٿورو آهي ڪيان.

ڪيان پراڻي نڍاو جي اڪير ڳولھڻ چاهي پيءُ جي چاهي ٿي، پر رهڻ ڏنائين.

ڇاڻا ٻه چار پليٽون ٽولن سان ڀري اچي سهري جي اڳيان رکيون.

نه پٽ مولڪي درڪار نه آهي. ها ٻاڻي پئندس.

ڇاڻا کيس ٻاڻي ڏنو.

زخميل رشتا

□ گو ڀال نڪر

ڪيان دور بيل ٻڌو. هيڏانهن هوڏانهن اها رهائين. نه راندي مان رسوار سراز ۽ نه
بند روم مان چاٻا لڙي ۽ نه ڏوري ڪيس اٿي نه ڪولڻ ٿي ٻڳو. دور اڃل دهر اڏو ڏوڏو.
ڪيان اخبار رکي، صوبا ٿان اٿي نه ڪولو.
بابا اوهن! وشواس ٿو اچي.

ڪيان جهڪي ٻي ۽ ڪي ٻي ٻيو. سندس ٻي ۽ ڏرماس ڇڪي ڪيس
چاليءَ سان لاڙو.

ڪير آهي. چاٻا بند روم مان لٽو پٽو ۽ ڪڇن مان رسوار آيل مهمان ڪي
-چاٻڻ جي پاڻ نه ڏسڻ آيو. چاٻا پهرين ٻل ۾ سهري ڪي نه سڃاڻو پر ٻي ساعت ۾
-سڃاڻڻ جي پرڪرا ۾ ٻڏي ورتو. بابا آهن چاٻا، ٻاهر آه.

چاٻا هي سرور ۾ آي. ٻي. وڏي وڏو: ... بابا! بابا آهن. ڪن ٽپ هڪ بگ
ٽي وار آهي. هوءَ بنا ٻل وڃاڻڻ جي رڻو ٻُڙي، مٽي ڏڪو ٻاهر آئي.
سهي جي اڳيان اچي سر جهڪايائين.

پٽ ڇٽ. ڏرماس ڪيس آشرواد ٺٽي.
وهو بابا - نههه جي مٿر آواز سندس من جي ٻنڌي ڪالي ڪي ڇوري ڇڏي
ڇڻ. ڏرماس کي لڳو نه سنجيدگ آڻي آهن. ٻاهران هڪ ۽ ٻڏي هي هيٺا جي ڏاڍي
اڻ ڇڏوڻ جا صديح هوليئرا راندي ٻڏي ٿا وڃن.

ڏرماس ۽ سندس پٽ ڪيان صوفن تي آهون سامهون ويٺا هئا. هڪٻئي جي
گذريل ڇڏوڻ ۾ بدلجندڙ ۽ تندڙ رستن جا برعڪس هڪ هڪ ٿي - چار چار ٿي -
ٻاڻ ۾ گڏجي اکين اڳيان گذرندا پئي ويا. جن ۾ شوڪي هئي، تيار هو. جن ۾ مٽي
هئي، دشا هئي ڪيان جهڪڙي جي چڙ ڪي پرڪيڻدي حل ٿاڻو هو: بابا اسين هڪ
اهڙي ڪڙي تي اچي زخما آهون جتان اسان کي الڳ ٿي ڇڏيل نشانن طرف وڙي
ٻاڻي ڇڏوڻ سگهه ٻڌائڻ جي راهن ۾ صديح بصلو ڪرڻو آهي. مان ٻڌندي ٻڌي

ٿوس لتهجي ٿي ٻهجي ٿو سگهجي :-

مسٽر چٿوروالا ڪنهن ڏيسي بليڊ سان ڏاڙهي لاهي پنهنجيءَ ڪهريءَ ڏاڙهيءَ تي ڏل ٿي ڏل ۾ ڪاڙڙ جي رهيو هو ته مسز رلد ٿي مان رڙ ڪئي.

”ٿون ڪنهن خاص دماغي ڊاڪٽر کان پنهنجيءَ ويسر جو علاج چو نه ٿو ڪرائين؟“

”ٿون وري Throat Specialist کان پنهنجي ڪاڪڙي جو علاج چو نه ٿي ڪرائين؟“

”چيو مانءُ ته ٻالڪ اُڄانءُ ته ميٽي آندي اٿي هتي اچي ڏس ته لٽيءَ ۾ ميٽيءَ جو ڪهڙو حال اچي ٿيو آهي.“

”مان چو اچان جڏهن خبر اٿم ته لٽي ميٽي ٿي ٺڪاءُ ٿي ويندي.“

”نه اٿي اچي ٿي هٿانءَ. هر هر ڪنهن کي ٻيو ڏانهن ڏيڻ هاڻي ڪوڙ کي سڄو ڪندس. سچ نه ٻينو ٺڄ.“

”هائ! الا! هاءِ رابر! سٽدام! Oh God! ٿون اچي سهاءُ ٿجانءُ“ مسٽر چٿوروالا

هڪ ئي وقت هندو، مسلمان، سک، عيسائي، ٻولي سڄو سيڪيولر هندو واسي ٿي.

ويو! اڌ لالڻ ڏاڙهيءَ سان سڌان جاءِ ۾ گهڙي ويو. در ٻاهران ٺڪ ٺڪ ٿيندي رهي.

”اڙي اولامرد اڪر ٻاهر! مرد کي زال ذات نامرد چوي، نه مرد کي لاچار مار ڪاٺ

لاه سڌان جاءِ کان ٻاهر اڪرڻو پوندو. مسٽر در جو ٿورو ٺاڪ کولي پنهنجو ٺڪ ٻاهر

ڪڍيو مس ته لٽي ٺڪاءُ ٿي ويس. اُن جو ٻيو به ايترو نتيجو نڪتو. مسز اهڙي زور

سان لٽي اچي هئي جو در کي ٺڪاءُ ڪري سندس ٺولڪ کي اچي لڳي! مسٽر

ٺڪ کي رهڙي ٿي رهيو هو ته مسز ٺولڪ کي ٻڪڙي زور سان روٽڻ شروع ڪيو.

ايتري قدر جو فلڪت ٻاهران ماڻهو ڪٺا ٿي ويا. ڇي، ”مسٽر چٿوروالا جا

افعال ٿي اهڙا آهن! هن کي زال مارڻ Wife Beating جي ڪني عادت ورثي کان جو مليل آهي!

سامور ”ڇڄ ۽ سماج شيوڪ“ جي فيصلي کي آئيس جي سڀني مردن ۽

نچريڪار پريٽيل زالن قه-ول ڪرڻ فرمايو پر ڪنوارين ڪنڀائين (جن جي عمر ٽيهن

ورهين کان مٿي هئي) هڪ راءِ ٿڌي ڇڏيو! رٿايز ڪيل سماج شيوڪ ٿڌو ساه ڪڍي

چيو، ”زال مرد جي جهيڙي جي باري ۾ هيءُ پهريون ۽ آخري فيصلو ٿيو اٿم. گهور

ڪاڇو باري ۾ ٻڌو هوم ته مرد زال کي ماريندو آهي. پر هاڻي ٻڌان ۽ ڏسان ٿو ته

ٻل ٻول نار، بلوان، ڪنور مرد کي ماري، پاڻ کي مظلوم ڪري ڪوٺائي ٿي!

[illegible]

گهرور ڪلچر

□ آئندڙ ڳولا ٿي

زال هٿس جي ساڳيءَ آفيس ۾ لوڪري ڪن نه ڪين ڪي فائدا به آهن نه ڪي نقصان به آهن. سرڪار بهادر ڪي جهت خبر پئجي ويندي ته اڄ هٿس دفتر ڇو نه آيو يا اڄ زال ڇو گهر وڃي رهي. گهڻو ڪري هڪ ٻئي جي لاءِ وجودگيءَ جو سبب ٻڌائيندو آهي. جي ٻئي نه آيا ته ٻنهي کي ساڳيو ڪم ٿي سگهي ٿو. الهی ڏينهن مسٽر ۽ مسز چچوالا ٻئي آفيس الڳ الڳ وقتن تي جدا جدا نمونن ۾ آيا. ٻنهي جو رنگ روپ به برابر هو. مسٽر جو اڪ پلئسٽر سان قابو ڪيل هو ته مسز جي کاٻي اولٽ پلئسٽر سان ٻڌل هئي. هڪ اڌ ڪلاڪ دير سان آيو ته ٻي ڪلاڪ دير سان آئي. ٻنهي کي حاضريءَ واري رجسٽر ۾ دير سان اچڻ جو سبب لکڻو هو. مسٽر اڪ ضرور اچڻ جو سبب لکيو ته مسز لکيو ته ڏکي ڪاٺ ڪري سندس اولٽ زخمي ٿي پئي.

ٻنهي به ڇهون ساٿين جو الڳ الڳ اچڻ وڌي ڳالهه نه لڳي. وري جو مهندن جا مهنا الڳ الڳ اچڻ لڳا ته دفتر جي زالن ۽ خاص ڪري ڪنوارين ڇوڪرين ۾ چورولو ۽ هڪ قسم جو هاڻاڪار مڃي ويو. اول ته ننڍيون ڪانفرنسون ٿيڻ لڳيون. هر ڪنهن پنهنجا وزن دار راپا ڏنا. نيٺ هڪ وڏي ڪانفرنس ٿي، جنهن ۾ چئن زالن (ٻه ٻڙيل، ٻه ڪنواريون) جي چاچ ڪاميٽي ٺاهي وئي، چئن ميمبرن ۾ جاسوس مقرري ڪيا، هڪ ڇوڪرو ۽ هڪ ڇوڪري، ڇوڪرو مسٽر کان آڏي پڇا ڪندو ۽ ڇوڪري مسز کان وڪيلن واري آڏي پڇا ڪندي.

ٻنهي کان ايترا ته آڏا ايترا سوال جواب ڪيا ويا جو سندن مغز چڪر ڪاٺ ٿيو. نيٺ ڇهن مهينن جي سخت محنت کانپوءِ ٻنهي پنهنجن جرمن (ڏوهن) جو اظهار ڪيو. مسٽر زالن جي آرڊر زور واريءَ جي شڪايت ڪئي ته مسز مردن جي ڀر جو دستاري بيان ڪيو. ڪاميٽيءَ جي ٻن ٻڙيل زالن مسٽر جو پاسو ڪيو ۽ ٻن ڪنوارين زالن (ڇوڪرو انهن جي عمر ٽيهن ورهين کان هئي هئي) مسز جو طرف ٿيو. زالن ۽ ڇوڪرين جي عام سڀا کي ڪنهن به ڪنهن هڪ کي ڏوهاري قرار نه ڏنو.

ڏڙ لڪي... ڇيم...
 ڇيم آهستي آهستي پاسو ورايو ۽ پنهنجي چوڙي تان بگڙي هٽائي، رائيٽل
 ڪٽي، شيلا ڏانهن لٽائو لاهيو...
 ”ڇيم... ڇيم، تون هيءَ ڇا ڪري رهيو آهيو آهين؟ مان آهيان پنهنجي
 شيلا... پنهنجي هير... پنهنجي لنگل...“ پاڻ ڏانهن تائيل بندوڻ ڏسي شيلا هيسجي
 ويئي.
 ”ها، تون برابر شيلا آهين... مان ڇيم آهيان... مان ڇيم آهيان“ ائين چئي،
 هو لڙيءَ سان اٿي ويٺو ۽ بندوڻ جي هڪ گولي شيلا جي ڪلهي ڏانهن هلايائين.
 شيلا کان ڏڙ اڪري ويئي ۽ ڪلهي مان دم وٺي ڪري وهڻ لڳس. ڏوڏ ڇيم هڪ
 گولي پنهنجي ڪلهي تي هڻي ته اٿان نه دم ڇو ڦهاريو وهي نڪتو.
 ”شيلا مري ويئي...“ بندوڻ جي ٻي گولي شيلا جي ٻئي ڪلهي تي لڳي،
 ”ڇيم مري واپس“ وري هڪ گولي ڇيم پاڻ کي هڻي... ”ڏس شيلا، تون ڇو هٿ
 نه نه ڪڍينداسين، ڪڍ مرنديس...“ وري هڪ گولي شيلا جي چاٽيءَ ۾ لڳي، ”هڪ
 ويئي... هڪ مري واپس... هڪ مري ويئي، راجهه مري واپس... سسئي مري ويئي،
 پنهنجي مري واپس...“ ۽ اڇاڙي واري گولي هو پنهنجي سسئي ۾ هڻي لو.

جيٽ ٻيٽو ٻيٽو رهيو. سندس اکيون ٻٽي ٿي ويون ۽ دماغ سن ٿي ويو. ايتري ۾ پوليس کيس هڪ فرار آندڪواديءَ جي روپ ۾ پڪڙي ورتو. هن گهڙو ئي پاڻ کي ٻي ڏوهي ثابت ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي، پر هن جي ڪنهن به ٻڌي شهر جو ڪوبه ناگرڪ سندس پاسو ڪٽڻ لاءِ تيار نه هئو، ڪير دهشت انگيزن جو ساٿ ڏئي؟ شين جي پائرن به ماڻهن کي ڏمڪيون ڏنيون ته جيڪڏهن ڪنهن به جيٽ جو ساٿ ڏنو ته ان کي به پڪڙائي ڇڏيندا.

جیل ۾ جيٽ مٿان ڏاڍا ٻون عقوبتون ٿيون. هنڪي ايترو تبديلي ٻهڊ مار ڏني ويئي حيراني مار آڏو هو معصوم نوجوان ٿئي پيو. ”تون آندڪوادي آهين؟“
 ”ها، مان آندڪوادي آهيان“ مار سبب جيٽ لهر بههوشيءَ ۾ ڳالهائي رهيو هئو.

”تو پاڪستان مان ٿرپنڊڪ ورتي آهي.“

”ها.“

”تو ڏهه خون ڪيا آهن“

”ها.“

”تون پنهنجن ساٿين کي هٿيار سڀلاءِ ڪندو هئين.“

”ها.“

هر سوال جو جواب ها ۾ حاصل ڪري، پوليس اهو ثابت ڪرڻ ۾ ڪامياب ويئي ته جيٽ هڪ خطرناڪ آندڪوادي آهي جنهنڪي پڪڙڻ لاءِ سرڪار اعليٰ رڪيو هئو.

ٻوڙن ٻن سالن بعد ان ئي شهر ۾ اڌ رات جو ٽاڪوڙو پئجي ويو جڏهن مونٽر سائيڪل تي آيل ٻن نوجوانن شين جي چيني پائرن کي گهر مان ٻاهر ڇڪي، گوليءَ سان آفت ماري ڇڏيو ۽ شين کي زوريءَ ڀڄائي ويا. پوليس گهڙو ئي لاکيڻي ڪئي، پر آندڪوادي جو ڪو پتو ڪونه پيو. سڄي شهر ۾ دهشت چائڻجي ويئي. رات جو ٻيون ٻهر هئو. هڪ ڪنڊهر ۾ شين جا هٿ ٻهر ٻڌل هئا ۽ سندس سامهون ڪاريءَ پڙيءَ سان، پاسي ۾ رائيفل رکي، هڪ نوجوان پست ۾ لٽيو پيو هئو. شين جي سڏ ڪن جو هن ئي ڪوبه اثر ڪين پئجي رهيو هئو؛ لڳي پيو ته هو پنهنجن خيالن ۾ گهٽيل هئو. ڪن بعد هن نوجوان تمام درديلي آواز ۾ پنجاڻي ٻڌائڻ شروع ڪيا.

شين وائڙي ٿي ويئي.... ساڳيا ٿيا.... ساڳيا آواز.... هن جي وات مان اڇرڻ

آهيون. هن زور سان ٺهڪ ٺيڻي هنن ڏانهن ائين ٺهارڻ جو هنن جي اوجهاڻي ۽
 ٺي رحم کائي رهيو هجي. ”ختر، توهان ڇڏڻ ائين ڳالهين ڪي. توهان رڳو ڏينهن جي
 شڪل مولڪي ڏيکاري ڇڏڻ ۽ رڻم ٻهڙائي وڃو. باقي ڪم سڀ ٻانهي ٿيندو.“
 ۽ ڏهن ڏينهن کان پوءِ هڪ رات اٽڪل ٻارهن بجي شهر ۾ ڇڻ ڏنلڙو اچي
 وڙ، سردار ڪمليجس سنگهه جي گهر کي ملڻي جون جهون وڙائي وڙن. سرح
 لائيت ۽ نلش لائيت جي روشنيءَ ۾ ڇڻ ڏينهن ٺي وڙو.

جيستائين سردار ڪمليجس سنگهه ڪڏهن سمجهي ٿي سمجهي، ان کان اڳ
 گولي ٻاڙي شروع ٿي ويئي. گوليون ائين هلي رهيون هيون ڇڻ سامهون ڏسڻ جي ڪا
 وڏي فوج هجي. پاسي اوسي ۾ جاڳ ٿي ويئي پر همت ڪري ڪو نه ٻاهر ڪونه
 لڪيو. اڌ ڪلاڪ کان پوءِ گوليباري بند ٿي ۽ ڪي ملڻيءَ وارا لاڙو اسپهڪر ٺي
 واريٽڪ ڏيڻ کان پوءِ تمام خبرداريءَ سان گهر اندر گهڙيا. ڪڏهن ڏير بعد ٺي ٻاڙي
 اوڙي وارا عجيب ۾ پئجي ويا ڇڏهن هنن ڏاڍو ملڻيءَ جا جوان سردار ڪمليجس
 سنگهه ۽ هن جي پٽيءَ جي مرنديءَ ڏسڻ کي گهٽيندا ٻاهر آيا ۽ جيپ ۾ ويهي سڄو
 غمار اٿان ڇڄڻ هليو وڙو.

ٻئي ڏينهن اخبار ۾ اڃا خبر شايع ٿي ته شهر جو مشهور ليڪچرار سردار
 ڪمليجس سنگهه پنجاب جي دھشت الڪيزن کي پناهه ڏيندو هئو ۽ کين ٻاڪشالي
 هٿيار ٻهڙائيندو هئو. ملڻيءَ وڙن سان هڪ ڊوڊڙو ۾ هو مارجي وڙو ۽ سندس
 پٽي زخمي حالت ۾ اسپتال ۾ پري آهي. سندن پٽ سرجهس سنگهه، ڇڪر هڪ
 خونيڪ آئڪراڊي آهي، اولده جو، ٽائونڊ وٺي فرار ٿي وڙو، جنهن جي ڳولڻا
 جاري آهي.

ٻهڙي شهر کان چار سؤ ڪلوميٽر پري هڪ ٽائڪ جي رٿا رسل ڪندي
 ڇڏهن جيپ اها خبر پڙهي ته هن جون وڙون اٽل ٺي وڙن... مان آئڪراڊي...
 منهنجو پيءُ آئڪراڊي... منهنجي ماءُ آئڪراڊي، ڪمال آهي. لکي ٿو ته ڪنهن
 منهنجي پٽ ڇڄڻ ڪيو آهي. هو پڙهين ۾ بس ۾ ڇڙهي گهر پهتو. پر گهر جي
 حالت ڏسي ۽ هو صفا چريو ٺي پيو. ڪڏهن پوئيان پيو ڪري اسپتال پهتو هجي
 سندس ماءُ پوئين پهاڻن ٺي هئي.

”جهج... جهج... پٽ، سڄي خبر ٺي وڙو... سڀ پر بڪاڏ ٺي وڙو...
 منهنجو ماءُ صرف توکي ڏسڻ لاءِ اٽڪيو پيو هئو... شڪلا جي ٻائڻ...“ ۽ هن جو

آهي جو هتي اسانجو ستيا ناس ڪري ڇڏيندو....

”سر.... ڏار.... ڪم.... جيٽ.... سنگهه.... ڇا هو سکر آهي؟“ سندن رشتيدار پڇيو.
”ها“

”بس، پوءِ نه ڳالهه ٿي تمام سولي آهي....“ هن آواز کي ٿورو جهڪو ڪندي چيو، ”توهان کي ٿورو ناٿو خرچ ٿو ڏيو.“
”ناٿو!“ هو ٿورو سوچ ۾ پڙي ويٺو.... قرض وٺڻ ٿو ڏيو، وٺڻ ۾ لاهو

ڪندو ضرور لڪڻ ڪهي. پنهنجو ۽ ارادو جو لڪ ٻڌائڻ لاءِ ٿوري گهڻي ڪليف نه سهڻي ٿو ڏئي.

”نڪه آهي ڀائي صاحب.... توهان ناٿي جو فڪر نه ڪيو.... پر توهان لاهو ڪم ڪرائيندا ڪئن؟ ڪٿي ائين نه ٿئي ته توهان يا اسان ڦاسي وڃون؟“

”نه... نه... نه... اهڙا ڪچا ڪم مان ڪيئن ٿي سگهن ٿا. هيءَ ڪم ائين ٿيندو جو لانگ به مري ويندو ۽ اٽ به ڪانه پئجي. توهان رڳو مولڪي سردار صاحب جو گهر ۽ سندس صاحبزادي جي شڪل ڏيکاري ڇڏيو.“
”پر نه.....“ هنن جي آواز ۾ ٿوري ڏڪڻي هئي.

”مان چوان ٿو ته گهٽ ٿو ڏئي ڪا به ڳالهه ڪانهي. جيتا جي جان مال جي رکيا ڪندڙ پوليس ڀاڱ ايندي ۽ هن کي گوليءَ جو شڪار بڻائيندي.... توهانجو وار ولڳو ڪونه ٿيندو.“

”يعني... يعني پوليس هن کي ماري ڏئي!! نه ڀائي صاحب نه، توهان ڀليل آهيو. سردار صاحب جو پوليس سان تمام سٺو لاڳو لاڳاپو آهي. سو پوليس وارا ڪئن هن جي سڪيندي ٻٽ جيٽ کي گولي هڻندا.... ڇڏيو اهي چرچا....“

هاڻي هنن جو رشتيدار ٿورو گهٽ ٿيو. ”حقيقت ۾ مان راز کولڻ نه پئي چاهيو، پر توهان تمام گهڻو گهٽ ٿو چئي رهيا آهيو تڏهن توهان کي ٻڌايان ٿو. پنهنجا ٻه دهشت انگيز روز ڪا نه ڪا ڪاروائي ڪري ٿي ٿا وڃن انهن کي يا انهن جي مددگارن کي پڪڙڻ ۾ مدد ڪرائڻ لاءِ پوليس مقرر ڪيا آهن. مان به پوليس جي لاءِ مخبريءَ جو ڪم ڪندو آهيان. پوليس کي به پنهنجو ڪوئا بهوري ڪرڻي آهي نه اسان کي به. پنهنجي ڪوئا سو ڪڏهن ڪوڙا نه ڪڏهن سڄا ماڻهو پڪڙائيندا آهيون.“

”ڪوڙا ماڻهو به پڪڙائيندا آهيو؟“ هنن عجب مان پڇيو.

”ڪوڙا يعني نقلي آندڪراڊي نه صرف پڪڙائيندا آهيون پر مارائيندا به“

نظر رکي، هاڻي ٿو چئڻ ته مان ان سان شادي ڪندس. ٿو ڪي خبر آهي ته اسان راجپوتن جون چوڪراندون ٻرلڏڙ ڇڪيا ٿي ڇڙهي جوهر ڪندون آهن، پر ڪنهن ڌاريءَ ڏاڍا جي مرد جو هٿ نه پنهجي جسم کي نه لڳائڻ ڏيندئون آهن...."

"پر ڪاڪا،" جيست مشڪندي چيو، "اهي ته هاڻا آدم جي زماني جون ڳالهون آهن.... آزاد هندستان ۾ نه هر ڪنهن کي آزادي آهي ته هو پنهنجيءَ ڄڻيءَ ڏاڏو ڪري، ٿو ڪري شادي ڪري، ملڪ جي ڪنهن نه ڪنهن جي ڪهه ٿوري؟"

"اڙي توهان پنجاهن سردارن ٿي ته اچي اسانجي ملڪ جي ٻيڙي ٻيڙي آهي.... نه ته مهال هتي جو ڪا چوڪري گهر کان ٻاهر نڪري. شين جي پاء وٺندي چيو، "پر ياد رک، جيست اسانجي ڏکڻ ۾ اچان راجپوتن جون آهن، ٿو ڪاڪا اهڙي ڪهڻي حرڪت ڪئي ته انجام تمام ٻرو ٿيندو."

"ڇا توهان مونکي ٿاڻي ٿي ڇا ڇهيندا؟" جيست زور سان ٿوڪ ڏنو ۽ اڳ وري نه ٿو ٿاڻي ٿاڻي سان چيو، "ڪاڪا، هندوستان ۾ رهڻ وارا اسان سڀ هندستاني آهيون، سڀ هندو آهيون... توهان ته ڪاڪا اسانکي آهيس ڪهڻو... اسان توهان جا ٻار آهيون."

ڪمڇم سڱهر جو رعب هڻڻ سبب، شين جا ٻار ٿڪي عام نه ڪجهه ڪري نه ٿا سڱهن. شين ۽ جيست ٿي ٻار جو اهڙو جنون چاليل هڻو جو نه ٿا جهان جي ڪاڪا ڳالهه ٻڌڻ لاءِ تيار نه هئا. اڻاڙيءَ جا ٻنڌ ۽ مڪي ٿاڻ شاديءَ لاءِ هرگز رضامنڊ نه هئا ۽ شادي ٿيڻ جي حالت ۾ شين جي ٻارن جو هڻو ٻاڻي بند ڪرڻ جي نه مڪي ٿيڻ لڳا. شين جا ٻار منجهي ٿاڻ نه ڇڏي، هڪ ٻئي هڪ رشتيدار سندن گهر آيو جنهن جي خاطرناريءَ ۾ هو ڏارون کولي ويٺا. ڳالهين ڳالهين ۾ شين ۽ سرجيست جي ڳالهه نه ٿي.

"ٻائي صاحب، اسان نه پریشان ٿي ٿا آهيون. چوري اسانجو لڪ ڪٽائڻ لاءِ ٿاڻ آهي.... ڪڏهن ڪڏهن نه دل ٿيندي آهي ته چوريءَ کي ٿو ڳولڻ ٿي ٿي ڪري ڇڏجي، پر سڪيندي ٿيڻ آهي، ٻار اما آهن ڪول، سڀ اسانکي ڏاڏا...."

چوريءَ جي بدنامي چوريءَ کي چو نه ٿا ختم ڪهڻو... نه هوندو ٿاڻ نه سري....

جيست جو خون... نه ٻاڻا... سردار ڪمڇم سڱهر اهڙو نه رهي وارو

نه مان مجبور آهيان هيءَ لڻلا آهي مزلڪي هن جي نه تلاش هئي هن جون نيرتون اڪيون ڇڻ هڪ شانت جهيل مڻ آهن ... جيت ڪي لڳو نه هو ان شانت گهريءَ ڏي اندر ٿيڻ هڻي رهيو آهي .

ٻاڙيسري هڻڻ جي نالي هندن کي گڏ ڇڻ مسجد ۽ ڳالهائڻ ٻولھائڻ ۾ ڪا رسلد ڪ ڪانه ٻولندي هئي . ۽ جڏهن جڏهن به هو گڏ ڇڻدا هئا ته ائين لڳندو هئو ڇڻ سالن جا وڇڙيل گڏ يا هڃن . ننڍو شهر هڻڻ ڪري جڏهن طرح طرح جا افواها ٿلهڻ لڳا ته ماڻهن سردار ڪلهيٽ سنگھ کي آگاهه ڪيو هو کڻ لڳو . ”اڙي منهنجو جيت جنهن کي منهن ڏوڻ ۽ عزت ڪونهي ، سو راجپوت ڇوڪريءَ سان عشق ڪندو ! ڇوڙا ٿيا آهيرو . اڙي ، هو نه ٻار آهن ٻاڙي اوڙي جا ٻار ٻار ۾ کڻندا ڪلهيٽدا ، ڳالهائيندا ٻولھائيندا ان ۾ ڪنهن کي ڪهڙو اعتراض؟“

پر اعتراض هئو شيلا جي ارادريءَ وارن کي ، ارادريءَ وارن شيلا جي ڀائرن کي گھٽ وڌ ڳالهائڻ نه هندن چوريءَ کي ڇڙواڳي ڏيئي ، راجپوتن جو ڪنڌ هيٺ ڪيو هئو . شيلا جا آبا - ڏاڏا برابر ڪنهن وقت ننڍا وڏا جاگيردار هئا . پر وقت جي مار سمب سندن اولاد ٻولتي ٻوندو ويو ۽ اڄ شيلا جا ڀائر ٻين ئي ڪم ڪندڙ مزدور ٿي هئا . ٻنهن نه هو سمجهيا ڪونه نه شيلا ۽ سر جيت جي ڀاڻ ۾ ڳالهائڻ ۾ ڪهڙي خرابي آهي . هو اڄ کان به ٻن ورهين کان ٻاڙيسري هڻڻ جي نالي ڀاڻ ۾ ڳالهائيندا پيا اچن ، ٻن جڏهن ارادريءَ جي ٻن رڳ - مڪن ڪن راجپوتي ان اتان جو حوالو ڏيئي ، ڳالهه سمجهائي ته راجپوت جي ڇوڪري راجپوت جي ئي گھڙ ويندي ، غير - سمجهه ۾ آئي ، ڳالهه سمجهه ۾ اچڻ کان پوءِ هو ڇڻ جن ئي ويا . اول ته هندن شيلا کي ٻار سان سمجهايو . ٿوري گھڻي ڏي مڪي به ڏي . پر جڏهن هن نه مڃيو ته پوءِ هندن سختي ڪرڻ شروع ڪئي .

شيلا جي هڪڙي ڀاءُ همت ڪري سردار ڪلهيٽ سنگھ جي ڪن ئي به لاهه ڳالهه آندي . پر هن ان ڳالهه کي کل ۾ اڏائي ڇڏيو . هن کي اعتقاد ئي نه هئو اچي ته سندس معصوم ٻٽ جيت ڪنهن ڇوڪري ڏانهن اهڙي نگاهه سان ٺهاري سگهي ٿو ، شيلا جي ڀائرن ٿڏهن جيت کي سمجهائڻ جي ڪوشش ڪئي ته هن نه صاف صاف چئي ڏنو ، ”ڪاڪا ، مان ۽ شيلا هڪ ٻئي کي چاهيون ٿا ۽ اسان ٻئي شادي ڪنداسين ، توهان ڀاڻ اسان کي آسيس ڏيو .“

”ڪهڙا - ڪتا“ شيلا جي وڏي ڀاءُ ڪاوڙ ۾ چيو ، ”نڀاڻن ئي اڀري

سڀ کيس عزت ۽ آڌر ڏيندا هئا. سرجهي لاءِ سندس سهڻا ۽ تمام وڏا هئا ته
 کيس پڙهائي لکائي، ڪنهن وڏي عهدِي تي رسايان، چاڪاڻ ته کيس نمڪيندڙي
 جي ڏنڊي کان لٽوڻ لڳي هئي. ليڪه ڌاريءَ ۾ جهنگي هٻڪ مٿيون ڪرڻون
 ڀولڻيون هون. جهنگي ڪلا ٻارون ڪاٺيون ڀولڻيون هيون ۽ اڀ پاس ڪرائڻ لاءِ
 جيڪا هٻڪ جوڙ ڪرڻي ٻولندي هئي، ان هن جي من ۾ اهڙيءَ ڪهاڻيءَ لاءِ لٽو
 پيدا ڪري ڇڏي هئي، هن نئي چاهيو ته سندس پست ۽ ان جهڪرو ٻوڙ ۾ ڦاسي،
 هر اهڙي اهڙي عملدار اڳيان پنهجي ڳوڙي وڃائي. پر سرجهي جو ته سڀاءُ ئي اٿي
 قسم جو هئو... هو برابر پڙهائيءَ ۾ هوشيار هئو، پر ڏساندڙيءَ ڏانهن هن جو لاڙو
 ٻيهر ڪين هئو. هر وقت ڪاليج جي طرفان ٿيندڙ ٽانڪن جي رٿورل ۾ مشغول
 ٿيو ٻيو هوندو هئو. هر ٽانڪ ۾ ايمانداريءَ سان محنت ڪندو هئو ۽ ڪردار ۾ ٻيئي،
 اهڙي ته اڪيٽنگ ڪندو هئو جو ساڙيا پئي لڳندي هئي. واند ڪاٺي ملندي هئس
 ته پنجاهي ٽيا ڏاڍي امنگ ۽ آساهه سان ڳائيندو هئو.

۽ پنجاهي ٽيا ڳائيندي ڳائيندي، هن کي خبر ئي ڪونه پئجي ته سندس ٻار اسرڻ
 شيلا ڪيئن هن طرف مائل ٿي ويئي... پنجاهه جي سرحد سان لڳيندڙ هن علائقي ۾
 مڪاني ماڻهو به پنجاهي اهڙيءَ طرح ڳالهائيندا ٻولهايندا هئا جو خبر ئي ڪانه
 ٻولندي هئي ته هو پنجاهي آهن يا غير-پنجاهي. شيلا کي به پنجاهي ٽيا ۽ گهٽ ٻڌڻ
 ۾ تمام گهڻو آند ايندو هئو، ۽ سرجهي جي مٿي آواز ۾ ٽيا ٻڌندي ٻڌندي هون
 ايترو ته ڪوچي ويندي هئي جو ڪڏهن ڪڏهن ٻيڻ کي ٿو ڪ ڪٿان هي لائڪا
 سمجهي، پريتر ڏيروي ٿي ويندي هئي. ۽ جڏهن سرجهي ڳائيندي ڳائيندي،
 پنهنجي ڏرندڙي آواز ۾ لائڪا ۽ لائڪا جي وچوڙي جو ورتڻ ڪندو هئو ته شيلا
 جي اکين مان آنس جي پراسف لڳ لڳندي هئي. هن کي محسوس ٿيندو هئو ته
 جڏهن سندس دل جو ڪو حصو نٿي ڏاڍو ٿي ويو هئي. ان وقت هوءَ آنس پيال اکين
 سان سرجهي ڏانهن ان آميد سان ٺهاري پئي هئي ته من هو کيس ڪو آس ڏئي، پر
 هو نه اٿ- پريتر اکين سان پنهنجيءَ مستيءَ جي عالم ۾ هوندو هئو.

هڪ ڏينهن ڪنهن شاديءَ جي موقعي تي گهٽ ڳائيندي، اوڻو کن ٻيل
 ۽ سرجهي جون اٺ- پريتر اکيون جڏهن شيلا جي ڳوڙ هن سان امتار اکين سان
 ڪرايون ته هن جو آواز لڙاڻي ويو... ڇا هيءُ شيلا آهي، هور آهي، شيرين آهي...
 ڪير آهي... ڪير آهي؟ هيءُ نه شيلا آهي... هيءُ نه هير آهي... شيلا آهي...
 شيرين آهي...؟ فغان ڪي آهي... رانجهو ڪي آهي... مان نه، جيئ آهيان...

هڪ ٻيو آئينڪو اد

□ لکچمڻ ڀمڀاڻي

سرجهيت ٻاڻوهم سان شيلا جو هٿ ڏٺو، ”شيلو، تون هاڻي ڪنهن ٻي قسم جو فڪر نه ڪر. اڄ ئي. اي. جو لستيجو ڏٺو اٿسئي نه، مان فرسٽ ڊويزن ۾ پاس ٿيو آهيان. هاڻي مان پنهنجن ڀائرن ٿي بهندس ۽ بس ٻيو شهيدان وڃڻ لڳندون....“

شيلا جو چهرو لڄ و جان لعل ٿي ويو. جيڪڏهن باغ جو ڪليل ماحول نه هجي ها ته هو به شايد سرجهيت جي ڪلهي ٿي پنهنجو سر رکي، ٻيهر جو اظهار ڪري ها. ”جهيت، توکي نه پنهنجي ٻيهر ٿي اٿڻ وڃي ٻيو آهي پر ٻيو اٿسئي نه، منهنجا ڀائر منهنجا ڪيڏا نه وڃي آهن. هنن کي منهنجو منهنجو رستو ٻيو ڪن وڃي ٿو آهي. چوڻدا آهن ته تون سردار، اسان راجپوت آهيون، اسان ڪنهن پنهنجي ڏي ذات کان ٻاهر ڏينداسين.“

”ذات کان ٻاهر!“ سرجهيت زور سان ٽهڪ ڏنو. ”ڪمال آهي. ڪهڙا نه ڏيئالوسي وڃار آهن.... اسان اڪيڻهن ۽ صدي ۾ وڃڻ جا سانباها ٻيا ڪيون ۽ منهنجا مائٽ اڃا ارڙهين ۽ صدي ۾ پيا هلن. ڇاچي ذات، ڇاچي پاٽ....“ سرجهيت وري کٽ لڳو. سندس چهر تي ڏاڙهيءَ مچ جي اڃان ٿوري رههه، مس آئي هئي، پر اهي ٿورڙا ڪارا ڪارا وار سندس کوري مڪڙي جي سڌ رکيا پر اضافو ڪري رهيا هئا.

سندس پيءُ سردار ڪملاجهت سنگهه علائقي جو وڏو ليڪهيدار هئو، کڏو کڏ سياسي ڪيتر ۾ به سندس چڱو ڏٺو هئو. مالي ۽ مڇي ۽ وارو هئو. لاڪري روز سندس گهر ڪنهنجهڙو نه ڪنهنجهڙو اچڻ وڃڻ ٻيو ٿيندو هئو. ڪڏهن ڪي سنگي ساڻي نه ڪڏهن ڏٺو وڙي دوست نه ڪڏهن سياسي ليٽا ۽ عملدار. هو ٻيا ڪنهن ٻيو پاڻ جي هر ڪنهن لاءِ پنهنجو ڊروازو ڪليل رکندو هئو، اهو ئي سمجهڻ جو

ڏهر ڪٿائي آيا. هر هر ڪشور جو نونو ٿڌي چاليءَ سان لڳائي اوچنگارون ٽپي-
 ٻهوش ٿي وڃان. مهيني ٽپڻ کان پوءِ مولڪي ڪڍي چاليءَ. مذهبجا ٿنڀر جهڙي
 مولڪي هٿو پاليندا هئا سي نه ويا منهن مڃندا ۽ چوڻ لڳا ته اسان جي لاکيڻي
 لعل جي موم جو ڪارڻ هيءُ ڏاڏو آهي ۽ ٿورن ٽپڻن کان پوءِ مذهبجي ٿنڀن ڄارل
 پيئي ۽ مولڪي هوائي جهاز ۾ چاڙهي ورائو ڪيائون ته هاڻي وڃي پنهنجي ماءُ وٽ
 مري. وري اسان کي منهن نه ڏيکارڻ. مولڪي هتي آئي به سال سوا ٿي ويا آهي.
 مذهبجي اندر جي احساس رسدڪيءَ جي گذرڻ لڳن کي ٻي وري وڃي ٿوريءَ
 اٿس ٿي ماضيءَ جي سمنڊ ۾ پئي غوطا کائيندي آهيان ۽ زندگيءَ جي لارڪ ٿوريءَ
 ۾ پڌل ڪهاڻيندي ڪنڊاڙجي پيئي ٿي هالن. اسان ته پنهنجي اڃا اوسار هزارين
 السنا پڙهي ٿو پر ٿڌن نه ٿي اهو ٿي ٿو ڇو ڪس نه پر مالڪ کي منظور آهي،
 ٿڌن برابر زبردست طاقت آهي جنهن جي اڳيان اسان کي سر جهڪائڻو ٿو پوي.
 زندگيءَ، دادا مولڪي اهڙو نه ٿو پوي ڇڏڻ آهي ۽ اهڙو نه پوڳايو آهي هر دڪ ۾
 ٿاڻو پڌل سان ٿي اندر مان ڪجهه جهڙ ٿڌي ٿو وڃي. هر ڇوڙ ڇوڙ پڙهي لڳي،
 ڪراهن جهڙي ڇوڙ. اندران جا پوکي، سونون ۽ سينگار جا پڌا سڀ ڇوڙ پٺاڻا
 ٿي ويا آهن ۽ دنيا زهر مٿي پائي ۽ جهوم دڪ ۽ ڪلهن سان پٺاڻا. موهنيءَ
 جي دڪي ڪهاڻي پڙهي کيس مٿي ٿي هت ٿهڻائي ڇو وٺيس، ”پهاريءَ موهنيءَ،
 قدرن اسان کي برابر اهڙو نه ٿي وس بڻايو آهي جو هن جي هڪ به پاس ٿي
 اچهي ۽ بهترار منهن ٿوڙ حاصل ڪرڻ لاءِ ٿڌو ٿو رهي. دنيا ۾ ٻيا وڌو نه ڇا آهي،
 دڪ روپ سنار ۾ قدر قدر ٿي لوڪرون آهن. مسڪراهن جي ڇاڙ ۾ اسان ساهي
 پئي ۽ آرام ڪري وري آس ۽ ٿڌن جي آس ۽ گهٽ واري وٽ ٿي اچي هلي
 آئيءَ ڪٿت ۾ ويراڳ پائي ٿو. ڪٿڙي نه عجب آهي ۽ زندگيءَ ۽ ڪهڙا نه
 عجب آهن زندگيءَ جا اٿڻاڻ. هاڻي ٿون پنهنجي دل کي ٽوڙ ٽپي ۽ ڪشور جي
 امانت پنهنجي ڪوئل ڪٿيءَ کي پالي، لپائي، سي سڀيا ٽپي وڌو ڪر. رڻڻ
 روڻن ڪرڻ مان ڪي ڪن ورتو.“ ”سڪ سڀا، دڪ پڌا، درون هٿن مهان
 ان ڪو آڏو ڪڍي، ڇو پڇي پڳوان.“
 موهنيءَ کي آس ٽپي چانه پي هونل چڻيسين. ان کان پوءِ موهني هڪ
 دهر مون رت ڪڪيءَ سان گڏ بالڊرا ۾ گڏجڻ آئي هئي. مان به چئن بالڊرا ڇڏي
 ڇوڙ ۾ اچي رهيو آهيان تن موهنيءَ سان گڏجڻ ڪو نه ٿيو آهي.

ڪوٺاءُ لڏڪي ٿي، نه ٿينديءَ گهر جي ۽ نه گهاٽ جي. شادي ڪري وڃي سگهي ٿي. ”
 موهني ڇو، ” نه پوءِ ٻڌو ڇو ٿا، جڏهن وڏو ٿي ڪرايو. ” موهنيءَ جي ماءُ ڪشور
 جي پٽ کي مصريءَ جي لڙ وٽ ۾ وجهي ڇڏيو ته ”پٽ ٿيندو ڇوڪريءَ جا ڄڻا. ههڙو
 ستر ستر ڇوڪرو نه ٿي سگهي. جي مولڪي شادي ڪام ڪرڻي آهي. ٽوهن شاديءَ جو
 مهر وٽ ڪڍايو. ڀڳوان لپاڻيءَ جو ڀاڱو ڀار ڪندو. ڀڳ ٿي وڃي. شاديءَ جا ٽيڊ
 پتر ڇهڻي ويا. مان نه موهنيءَ جي شاديءَ ٿي ويس ۽ موهنيءَ کي شاديءَ ڇڏي
 سوکڙي ٿي، جوڙي کي آسپس ڪري آيس. ٿورا ٽيڙهن ٻنهيءَ ۾ رهي، ڪشور ۽
 موهني هالڪ، ڪالڪ، ويا. هالڪ، ڪالڪ، مان موهنيءَ مولڪي خط لکيو ته ”دادا، مان
 هتي ٿاڏي خوش آهيان. ڪشور ۽ سندس ڀائرن مولڪي ٿاڏو پيار ڪندا آهن. مون
 جهڙو ساڻي زندگيءَ ۾ ڇاهيو ٿي، اهڙو ئي ڀڳوان مولڪي ٿار آهي. آسپس ڪڍو ته
 زندگي سڪ سمهڻي سان گذري“. ان اڍائي مهينن کان پوءِ وري ٻيو خط آيو ته
 ”دادا، اوهان جي آسپس سان مان ماءُ ٻڌڻ واري آهيان. ڪهڙي نه پڙهڻ واري
 آهيان. ڪشور منهنجي ٽنهنجيءَ جو ٿاڏو خيال ٿو رکي“. ان بعد وري موهنيءَ
 وٽان ڪاڻي خبر چار ڪاڻي آئي ۽ مون به ڪڏهن وڪ وڌائي موهنيءَ جي ماءُ کان
 چاچ ڪاڻ ڪئي. ائين ڪندي به ٽي سال گذري ويا. مان نه لکريءَ کان وٺي
 ڪري اچي گهر ڀيرو آيس. مان جو اُهيءَ ٽيڙهن وي. ٽي. ٽي موهنيءَ سان گڏجڻ
 آيو. موهنيءَ کي وٺي وي. ٽي ڀرسان هڪ هوٽل ۾ ويس ۽ هڪ لڏي ڪٿي
 ۾ وڃي ويٺائين ويٺو آرڊر وٺي، پيسڙيءَ ۽ چانهه کڻي آيو. موهنيءَ کان خبر چار
 وٺي لڳس ته چيائين ”دادا، ڪهڙي ٿا خبر چار ٻڌو. مان لڳي ويسءِ گلاب جو گل
 باغ جي سولهن ٻوٽو ٻيڙو هٿو، هڪ هوا جي جهڙي لڳل سان پنڪڙيون اڏاهي
 واري پنهنجي خوشبوءِ ٽيڙي سولهن سولهي جي جهلڪ ٽيڪاري ڪم ٿي ويا. منهنجو
 وڻجور ڪشور انهيءَ ولايت واري جتان وري نه موٽندو.“ سڏڪا ته ٻيڙيءَ وري ۽
 ڳالهه ته ٻيڙيءَ ڪري. شاديءَ بعد انهن ٽن مهينا سکيا سهندا گذاريو. مون ٽن گهورن
 گهورن ٻيو ويندو هٿو. هڪڙي ٽيڙهن ٽن ڪاڻي پنهنجي ڪار ۾ ڇڙهي آيس ۽
 ويا. ڪلاڪ ٽيڙهن کان پوءِ سندس پيءُ جي ٽن آئي ته ڪشور کي چاچيءَ ۾ اوچو
 سخت سور اچي ٻيو آهي ٻاڪڙ ٿاڏهن ماڻهو ڀڄايو آئون. منهنجون ته مٿيون
 منجهي واريون هيانهن ٻيو هيٺ هئي ٿي. هڪدم ٽڪسي ڪري آيس ۽ پڳس ٻي
 منهنجي ٻيڙي کان اڇ ٿي ڪشور جو پراڻو پڪيڙو اڏاهي وڃي الڪ ڌار ٻيڙو.
 مان ٻيڙي ٿي ويس. ٻاڪڙ جي سڙي لڳل کان پوءِ جڏهن سڄاڻ ٿيس ٽن مولڪي

نسي مان حيران ٿي ويس. ڇو ماڻس نه ”موهنجي“ لسٽ ۾ ٿو اچي نه آهيءَ ڇوڪري
 کي ٿو دليان و ساري ڇڏيو آهي. تنهنجي شادي نه مهنجي ماسي ٿيڻ واري آهي.“
 ڇيائين نه ”دادا، مون ٻارو آهيءَ ڇوڪري سان بلڪل رستو بند ڪري ڇڏيو آهي
 ۽ هو هتان بمبئيءَ مان بدلي ڪرائي دهليءَ هليو ويو پر مهنجي شاديءَ بابت نه
 ڳوهر ۾ ڪا چڙو نه ڪاهي.“ مون چيو ته ”دلچاه ڪر، ڀائيهي ڪو نه ڪو سائينءَ
 جو ٻيڙو اچي پرگهت ٿيندو ۽ تنهنجي هڪ واسن لاءِ ڳوهر ڪندو. انسان ڪڏهن
 اسٽرپا ۽ اٽل ٿرادي، سون شيلڻا ۽ آئرم وشواس سان ڪنڊانن کي دور ڪري ٿو،
 ٿڌن هر پنهنجي راه جو پاڻ سولھون پڙجي ٿو. پر هڪ ڳالھ، ياد ڪج ته نري
 ڪرم ڪرڻ لاءِ اڻڌور سڙا اوس ٿيندو آهي. ڪرمون جو فاعدر ڏاڍو اٽل آهي،
 ”جڏا اچي سولڻي، ڪرم سان سڌا ڪيم“. تنهنجي شادي هڪ سھل ڇوڪري
 سڀيءَ آڪھ، پر ٿيندي جتي ٻئي پڌارت جي ڪاڻي ڪهي نه رھندي پر شادي
 کان پوءِ سال سڙا اندر يا ٿون مرندين يا تنهنجو ٻئي. هڪ جو موت اوس ٿيڻ
 آهي، ڇيائين نه ”دادا، پوءِ مان شادي ٿي ڪان ڪندس ۽ ساري زندگي ڪناري
 رھندس“. ”موهنجي، هوون هاري ڪڏهن به نه ٿي ٿري ٿوڙي لکين ھيلا ھيلا
 شادي ٿوئي ڪرڻي ٿي ٿولدي، تنهنجون هڪ جون ليڪون آهن ٿون ٿيڪارن
 مون کيس چيو.

ھن جو ٿيڻ مس گذرو نه موهنيءَ جي ڳوهر ۾ هڪ ماڻهي موهنيءَ جي ماءُ سا
 ملڻ ٿي، ڳالھون ٻوليون ڪندي ڇيائينس ته ”اھي، اسان اوهان جي ڪڪي
 موهنيءَ جي ڏاڍي ساراه ٻڌي آھي، ڇھڙي آھي شڪل جي سھڻي ٿوڙي اٿس سا
 سرت، منهنجو ننڍو ڀاءُ ڪشور ڪنوارو آهي. هانگ ڪانگ ۾ پنهنجي ٻن ڀاءُ
 سان گڏ ٿڌو ڪندو آهي. اڻڌور جي ڪرڻا سان واسار وڌندو ٿو رھي، اسان
 موهني ساڙهيءَ ۾ ٿيندا ٿڌن نه اسين خوش ٿينداسين. مون ڪشور جو
 اندر آهي. اوهن ٿسو، جي پسند ٿوي ته ڳالھ ٻڪي ڪراون.“ موهنيءَ جي
 ٿوڻو ٿسي موهنيءَ کي سڏ ڪيو، موهنيءَ کي ٿوڻو ٿڌاٿين ۽ ڇيائينس ته ”ه
 ڇوڪري جي ٻيڻ آهي ۽ پنهنجي ڀاءُ جي مائٽيءَ لاءِ آئي آهي“. موهنيءَ ڪ
 ڪشور جو ٿوڻو ته ٿڌو وٺو پر هڪ جي ليڪن جي اچي ياد پيس ته شاديءَ کان
 ڇا حالت ٿيڻي آهي. ماءُ کي ڇيائين ته ”ممي، مولڪي شادي ڪرڻي ڪان
 ماڻس چيس ته ”ڇوري سڄي عمر ڪناري وهي منهنجو سر ٿاڻيندو ڇا؟ مان ه
 ۽ ٻارندس ڇا؟ لڳو واءُ، ويو ساعو. مولڪان پوءِ ڀاءُ ڀاڄائي پڇيندو.

رڪاوٽ آهي سا جيستائين نه لڳي آهي، تيستائين شادي ڪانه ٿيندي. نئون هڪ
 چوڪري کي ٻياري ڪندي آهين. اهو شڪل جو ڪارو آهي. عمر ۾ توکان ڏهه ٻارهن
 سال وڏو آهي. تون هن جي ٻار جي پيچ ۾ پڪڙجي ويئي آهين جتان ٽنهنجو پاڻ
 ڇڏائڻ مشڪل ٿي پيو آهي. هن توکي دلاسا ڏنو آهي ته تون سان شادي ڪندو، پر
 هو اڳيئي شادي ڪيل آهي ۽ ٻار به اٿس. تون سان هن جو ٻن ٽن سالن کان لاڳاپو
 رستو آهي. ڪوڙا دلاسا ڏيئي تون سان عشق پيو ڪري. زندگيءَ ۾ هڪ اتفاق اهڙو
 ٿئي ٿو جنهن ۾ اوجھه انسان شڪار ٿي سڌيءَ راه تان پٽڪي ٻري راه پڪڙي ٿو،
 جيستائين هن جي من کي اهڙي چوٽ لڳي جو صحي راه ڳولھڻ لاءِ حيران ٻرڻ سان
 ٿي آخر وڃي لڪائي لڳي. ”موهنجيءَ کي ڳالھ دل سان لڳي، اوچنگارون ڏيئي
 رٽ لڳي. چيائين، ”دادا، اوهان جيڪي ٻڌايو آهي سو اڀار سچ آهي. مون کي اڄ
 تائين خبر ڪانه هئي ته هو شادي ڪيل آهي ۽ ٻار به اٿس. مون ڇو مائوس نه
 ”جيستائين الهيءَ سان بلڪل واسطا نه ٿورڻيندي ته جيستائين ٽنهنجي شادي ڪانه
 ٿيندي.“ موهنجيءَ جي دل ۾ اها ڳالھ اهڙي نه ڪپي ويئي جو چوڻ لڳي ته ”منهنجو
 نه اندر پيو ٿو جلي ۽ جڳن اڀرندڙ جبل مان جولا ڦاٽ کائي اڪرندي آهي تنهن اها ڳالھ
 وڌ وڌ پيئي ٿي مون کي ساڙي ٻاري.“

”ٻياري موهنجي! ٻار جي عزت هڪ پوشاڪ مثل آهي، هڪ لاهي هو ٻي ٿو
 ٻائي ٻي استريءَ جي عزت هڪ شيشي وانگر آهي، هڪواري شيشو ڀڳو نه وري
 نه ٺهندو. استريءَ کي موهه ۽ ممتا به گھڻي آهي ته هن کي ٽيڻ ڪرڻ جي به
 زبردست شڪتي آهي. تون پنهنجي دل جو ڏيک دل جي آڱه سان روشن ڪر.
 انسان جي زندگي هڪ گھٽڻاڻ جو گهر آهي. زندگيءَ ۾ ڪڏهن ڪڏهن اهڙو هڪ
 اتفاق ٿئي ٿو جنهن ۾ انسان ڪنهن نه ڪنهن رڃ ۾ ڦاسڻ کان سواءِ رهي نٿو سگھي
 ۽ ڪوريتڙي وانگر پنهنجي چار پاڻ پڪيڙي ٿو ۽ الهيءَ ئي چار ۾ پاڻ ڦاسي ٿو
 پوي. دل ڪيڏو نه لٽيڙو ۽ پتڪڙو عضوو آهي پر هن ۾ ڇا ڇا نه سمايل آهي.
 آمينڪ ۽ آشاتون به الهيءَ ۾ سمايل آهن ته ذڪار ۽ ڪروڙ جا وڪار به. تون ٻار
 ڪونه آهين، سمجهو ۽ سڃاڻي آهين. چڱي بري جي پڇاڻ اڳيئي. سوچي سمجهي
 اڳتي قدم ڪر. ايشور جي اوت وٺندي ته سڀ سڃاڻي ٿيندي.“

مان ٻن چئن مهينن کان پوءِ الهيءَ آفيس مان بدلي ٿي ٻيءَ آفيس ۾ ويس،
 موهنجي مون کي اتي اچي گڏي ۽ هڪ ٽن لاءِ وري زور ڀرائين. هڪ

آيس ۾ جتي سڀني ڪلارڪ ويٺا آهن، انهن جي روبرو منهنجو هڪ جهلي مان
هڪ ڇوڪرو نڪتو نڪتو نه هئڻ کي شڪ ٻولندو ۽ سمجهندا ته اسين شايد پاڻ ۾
ڏاڍو ڳڻاڻل مال مال آهيون جو هڪ هڪ ۾ ڏهننهي ويٺا رهيا ڪرايون. ڪنهن ڏينهن
ريس جي ريت ڏهن ڪلارڪ ٻاهر ڇاڙهه پئي وڃن، ان وقت اچ ۾ مان منهنجو
هڪ نسي جهڪي ڀڄڻو هڃي سو ڀڄڻ. مان ريس ۾ هڃي آڻي ويٺو هو اندر آهيان.
ڪڏهن به ٻاهر نڪرڻو نه ڏيندو. هڪڙي ڏينهن وڃي، ميسر. مان هن جو هڪ
نسي ڇوڪرو ميسر ”اچ جهڪي ڀڄڻو هڃي.“ ”وهي“ چيو ”نقط هڪڙو سوال، منهنجي
خاڻي ڪڏهن ايندي؟“ ”وهي“ جي عمر انهيءَ وقت 24 (چوويهه) سال هئي،
ڇوڪرو ميسر ”ٽن سالن کان پوءِ.“ ”وهي“ جواب ٻڌي آڏاس ئي آئي ويئي. ڇوڪرو
ميسر گذري ويا. وري وڃي. ميسر. ڇوڪرو ميسر ته ”ٽن سالن کان پوءِ.“ چيائين ”دادا،
اڏهن ڏاڻي به ڇوڪرو ٽن سالن کان پوءِ، وري اچ ۾ اچ ڇوڪرو ٽن سالن کان پوءِ“
مون چيس، ”جهڪي منهنجو هڪ ٿو ڏيکاري آهي ٿو مان جوان.“ وري ٿيڻ
ڏنڊ ڇهن مهينن کان پوءِ هڪ ڏيکاري آئي. مون وري به چيس ”وهي منهنجي
خاڻي“ ۾ ڪاڻي ڏاڍو آهي ان ٽن سالن کان پوءِ ايندي.“

چيائين ته ”دادا، هن ڏيکاري منهنجو هڪ جهڪي طرح ۾ ڏاڍو آهي،
منهنجي ٿور جي پائين کي هڪڙو ڇوڪرو پسند پيو آهي. هاڻي ايندڙ آرٽار ٿي
اڪي مصري ڏينداسين.“ ڇوڪرو ميسر ”ولڪي ڏاڍي خوشي ٿي آهي جو منهنجي مصري
ڏاڻا ٿا. منهنجي ۾ جي مراد به پوري ٿي. اڃا به ڪڏهن ڪڏهن هڪ نسي ۾
غلطون ٿي وينديون آهن.“ جمع ڏينهن وهڻي رڳو هڪڙو منهن ڪري اچي ٻڌائين
”ڇوڪري وارن لاڳاري جواب ڏياري موڪليو ته اسان جو ارادو به ٿيو. دادا،
ٻه لاڳار ڇوڪرا آهن؟ مون ۾ ڪهڙي گهڻائي ڏٺائون؟ مون کي ممڪل جو گهره به
ڪونهي. ڪهڙيون ڪاٺيون ڪهڙيون به اڪلي ٿيون وڃن. مان سهڻي سٺي ساڻس
ٿاڻ ۾ پس ۾ ڪاڻ آهي ڇا؟“ مون چيو ته ”وهي، لکيو منهنجي
لاٽ، فلم ڪهڙي ۾ وهي.“ پر دادا، سبب نه ٻڌايو ته ڳالهه ڇا آهي؟“ ”وهي“
چيو. ”مون چيس ته“ ”وهي، سبب ٻڌايان. ڇاڻ ته سبب ٻڌائيندڙ...“ چيائين
”ها دادا، مان ڪوڙ نه ڳالهائيندس. توهان کي جهڪي ڀڄڻو هڃي سو ڀڄڻو
ڇوڪرو ميسر ته ”وهي، ٿڌي ۽ ٿڌي ڇوڪرو هڪ ٿي ڇا ضد آهن، پر اچي
ڪهڙي به ڪرڪ اسان جو هنن سان گهڻو سنجيدو آهي. منهنجي خاڻي ۾ جهڪي

ايندو آههان . هو انهن کي حاصل ڪري امام ڪهڻو خوش ٿيندا آهن . مان ڪن سندن سندن هونئن ۾ وڃي ويندو آههان . ٽڪسين ۾ ستر ڪرائيندو آههان . ٻاڙي وارا منهنجا مت - مائٽ ۽ دوست اهو سڀ ڏسي آسان سان ويس ڪندا آهن ۽ هو بس صرف سوچيندا آهن پر ڇولدا نه آهن.... ”ڪاش اسين نه واپس نه هجن!“

”اهو سڀ ڪجهه منهنجي ٽن سالن جي غير موجودگيءَ مٿان غالب ٿي ويندو آهي. منهنجي ڀائرن کان وسري ويندو آهي ته مان ٽي سال ڪاٺن پري رهيو آههان. هنن کي ولايتي ٽيپ - رڪارڊر ، ٽي . وي . VCR وغيره ڏسي خوشي ٿيندي آهي ۽ منهنجيءَ ڪهيءَ جو احساس نه ڪرڻ ٿيندو آهي . اس ٻار سڀ سکن جا ساٿي آهن.“ هن ٿڌو ساڻ ڪٽندي چيو .

”پر ان وچ ۾ نه هائڻي ڪهر ۾ غميءَ جا موهيا به آيا هوندا.“... مون پڇيو . ”ها به وڏا حادثا ٿي گذريا آهن ، اما ۽ بابا گذاري ويا.“ هن چيو ”جڏهن بابا سخت بيمار هئا ته مان الله پيا ۾ ئي هئس . مون سوچيو بابا ليڪ ٿين ته مان وڃان . سو ترسي پيس . بابا ليڪ ٿي نه پيا ٿين . نيڪ اڻائي مهينن بعد بابا چيو ”پٽ ، هاڻي تون واپس آڪرا وڃ . هتي ڪيترو وقت ترسندڙن . ڏسهن وڃو سڄو ڪهر ٿيندڙي ڀروسي آهي . ڪاٺيندي ڪوهه به ڪٽيو وڃن . اڏان به نه ڇڪو ٿاڻو نه آندو سو سمورو ڪهر ٻلي ۽ دوا ڏرڻ ٿي خرچ ٿي وڃي . ابا جهڪا حياتي هوندي آها جهڙندس . ٿيندڙي هتي رهڻ سان ڪو عمر وڌي نه ڪونه ويندي . اتي ويندي ، چار ٽڪا موڪلين ته علاج به سٺو ٿي سگهندو . پٽ هر ڏي ڪم آهي ‘ ڪم ڪرڻ . سوئي پڳوان ڪرڻ جو اڀڙيش ياد ڪر ۽ هليو وڃ“.

”بس مان پيءُ جا اهي اکر ٻڌي آڪرا هليو آيس . آڪرا پهتس ته هٿي بعد بابا جي موت جي ٿار ملي . هٿي بعد وري وڃڻ جي مون به هم-مٽ ڪونه هئي . هونءَ به ولايت وارن جو ڪوئي هندستان به مري ويندو آهي ته وڏن شاهوڪارن کان سواءِ ٻئي ڪي مشڪل ايندا آهن . اما پيري مان آڪرا به ٿي هئس . هو الله پيا به گذاري وڃي . جڏهن بابا جي موت ٿي ٿي ڪونه ويس ته اما جي موت ٿي وڃڻ لاءِ ماڻهن صلاح ڪونه ڏني . وڃي به ڇا ڪريان ها . صرف سماجڪ ريت لڳائي هئي . باقي جيڪو دڪم - موڪي اما جي موت ٿي آڪرا به ٿيو هئو سو هندستان به وڃڻ سان ڪو گهٽجي يا وڌي ڪونه پري ها ۽ ڪوئي وري ٿي ڏينهن اما جي لاش کي رکي ڇڏين ها جو وڃي درشن ڪريان ها . سماجڪ ريت لڳائي لاءِ وڃڻ

”ڪهڙو ڪاروبار آهي؟“

”پنهنجي ڪاروبار جو دڪان آهي.“ هن جواب ڏنو.

”ڪهڙن سالن کان ڪهانا به آهيو؟“ مون پڇيو.

”ڪڏهن 25 سالن کان.“ مون عجب وڃان ڪاليس دري ٻڪ ڪندي

”25 سالن کان ٻاهر آهيو؟“ هن ڪجهه سوچندي ۽ حساب ڪندي جواب

ڏنو.

”۽ توهانجا ٻار؟“

”اهي هندستان ۾ ئي رهندا آهن. دراصل انهن وڏيڙين کي گهالا هئا جو

موتور ئي لڳيل ڪوٺو ٺهيو آهي. ڇا ڪجهه شادي ڪندي ئي گهالا ۾ اچي

ٿي وڃن ٿا. پهرين مسافري سائين ٽن سالن جي هئي ڇهڪا سندن اڳواڻي ڇڏي

سالي جي ڪري ڇڏي. سندس وڏو موجب سندن ٽن مسافرن کي ٽي Allow

ٿي ڪوٺو ڪندا آهن. سو انهن ڪندي ٽهه سال لڳي ۽ اڪري ويا. هر ٽن

سالن ۾ هڪ مهينو هندستان ۾ ايندو هئس. اهڙي طرح سان ٽن سالن ۾ ئي مهينا

زال سان رهيس. ٻه لوڪري ڇڏي ڏنڊو ڄالو ڪير. ٽن ڏي ۾ اڃا ڳڙيس مس

سرڪار مڃي وئي. ٽن سرڪار جون پاليسيون ٽنهيون. فارميس لاءِ قاعدن.

مارن ۾ سڄي آمدنيون. وري ٽنهن ملڪن ۾ ڪنهنجهو ٽي اڪو سائين

ميهجي ٽي آڏا هڪ ئي ڪوٺو ٿي ٽنهيون ڪي گهرائين. ڪڏهن ڪي رولا

ڪڏهن ڪي. ڪڏهن حڪومت مڃي ٽنهيون ڪڏهن ٽنهيون. انهن چڪرن ۾ ئي

عمر پوري ٿي وئي. ٻئي 55 سالن جو ٿي ويو آهيان. اس ۽ ٽن سالن ۾ هڪ دفعو

دڪان بند ڪري اس مهين لاءِ گهر ايندو آهيان. منهن - ماڻهن ۽ زال ٻارن سان

گڏجي وري واپس اڪرا هليو ايندو آهيان.“ هن ٿورو ساڙو ڪٽي چيو.

”ٽنهيون معنيٰ توهان 27 سالن کان ٻاهر آهيو ۽ ان عرصي ۾ وڏا

هندستان ۾ آيا آهيو ۽ هر مهيني ٽن مهينن جي حساب سان ڪل 13 مهينا

ٽنهيون سال ٽنهيون سان گڏ رهيا آهيو. 27 سالن ۾ صرف ٽنهيون سال ٽنهيون ۽ ٻارن

سان گڏ رهيا آهيو. هن ڪڏهن ان بي - انصافيءَ خلاف آواز ڪوٺايو آهي؟“

مون پڇيو.

”هر هري وڏا آهن: مان ڪڏهن ٽن سالن بعد هندستان ۾ ايندو آهيان ته

ٽن لاءِ الڪو سرڪارن، ڪهڙا، ٽيپ وڪاري، ٽي. وي. VCR وغيره ٽي

آهستي - آهستي کائي پاسي کان سائيڪل هلائڻ لاءِ ڪنهن هدايتون ڏيندو. آمان
جنهنجو اڌ رانگي سبب ساڄو هٿ ڪم ڪونه ٿو ڪري ان کي ڪنهن روز ڪسرت
ڪرائيندو ۽ روئي ڪارائيندو. اهڙيءَ طرح سان گهر، ٻارن ۽ دوستن وغيره بابت
اٽڪل خيال نه ڏاڍا ڀڃي رهيا هئا. هر خيال پٺيان آئس جي لڏي قطار هئي.
منهنجن اکين ۾ آئس ڏسي پڙ ۽ ويٺل سنڌي مسافر ٻڌڻو... ”ٺارڻ ۾ ڪهڙي ملڪ
۾ وڃي رهيو آهين؟“
”لڏي ۾.“

”ڪنهنجي موت تي وڃي رهيو آهين؟“
”نه، ڪنهنجي جنم تي وڃي رهيو آهيان“ مون جواب ڏنو.
”نه، ٻيو ٽون روئي ڇڏي رهيو آهين؟“ هن عجب وچان ٻڌو.
”ڇاڪاڻ ته هندستان ۾ ڪنهنجو موت ٿي ويو آهي.“
”هندستان ۾ ڪنهنجو موت ٿي ويو آهي؟“ هن وري عجب مان ٻڌو.
”ان ماڻهو جو، ڪنهنجي جنم تي ٺارڻ ۾ وڃي رهيو آهيان“... مون
جواب ڏنو.

”مون سمجهيو ڪونه ٿو ڇا چئي رهيو آهين!“
”مان هميشه لاءِ هندستان مان ٻڌجي ولايت ۾ Settle ٿيڻ لاءِ وڃي رهيو آهيان.“
مون کيس سمجهائيندي چيو.
”اوھ، هاڻي سمجهيم.“ هن چيو... ”پر ان ۾ رڻ جي ڪهڙي ڦاٽ آهي.“
هن جهاز ۾ جيڪي ٻه مسافر ويٺا آهن سي هڪ ملڪ کان ٻئي ملڪ ڏانهن وڃي
رهيا آهن، ڪي پنهنجي ملڪ هندستان مان ولايت وڃي رهيا آهن ته ڪي ٻڙي
ملڪ هندستان مان پنهنجي ملڪ ولايت ۾ وڃي رهيا آهن. انسان روئي جي تلاش
۾ هڪ ملڪ کان ٻئي ملڪ ۾، هن دنيا کان هن دنيا ۾ ڀڳي رهيو آهي. آمريڪا
جا ماڻهو آمريڪا ۾ لوڪري يا ڏاڏو ڪرڻ ويندا آهن ته وري آمريڪا جا ماڻهو
سائتي ڪم لاءِ آمريڪا ۾ ايندا رهندا آهن. اها رفتار صدين کان جاري آهي. انسان
صدين کان ڀڳندو رهيو آهي. هڪ شهر کان ٻئي شهر ڏانهن. هڪ ملڪ کان ٻئي
ملڪ ڏانهن.“

”ٻيلا ٺوهين ڪيڏانهن وڃي رهيا آهيو؟“ مون کائڻ ٻڌو.
”مان آڪرا، گهانا ۾ وڃي رهيا آهيان، منهنجو اتي پنهنجو ڪاروبار آهي.“

ارجن جو ڪرم

□ سندس ر اگناڻي

مان پهرين دفعو ڏانهن وڃي رهيو هئس . مهندي وڃڻ تي سڀني کي خوشي هئي . ڪن کي حسد پڻ هئو ته مهندي پيار کڻو آهي جو مان ولايم ڪمانڊ لاءِ وڃي رهيو آهيان . هندستان کان ٻاهر هر ملڪ کي اسين ' ڌارين ' چئون ۽ Foreign چوڻي ئي اسانجي ذهن ۾ هڪ سهڻي ، سڪي ستابي ملڪ جي تصور اڀري ايندي آهي . مهندي ذهن ۾ نه ڪيترن سالن کان ساڳي تصور گهر ڪري ويئي هئي . اڄ اها تصور ساڳيائون ڏسڻ لاءِ مان هوائي جهاز ۾ ويٺو هئس . هندستان مان هوائي جهاز اڏي ئي ايندو هئو تڏهن مان ڏاڍو عرش هئس پر چڻن تي هوائي جهاز هندستان جي سر زمين چڱي آڪاش ۾ اڏامڻ لڳو ، مهنديون اکين ۾ ڀرڻ هاڻي آيا . ٻنهي ڪمانڊ جو اسامه خبر نه آهي ڪيڏانهن غائب ٿي ويا . ٻنهي پٺيان لڪل سڪ ۽ سهوليتون سڀ هڪ هڪ آندو ۽ پڇڻ لڳي مهنديون اکين مان ٽر-ٽر ڪري وهڻ لڳا . سوچڻ لڳس وري تڻ سالن يا اٺن کان به مٿي چڻن - پڇڻن سالن بعد هندستان ۾ واپس ايندس . ان عرصي ۾ مهنديا ٻار ٿورا وڏا ۽ سمجهڻ لڳي ويندا . هنن جو مون ۾ موه وڌي ويندو ۽ چڻڙي ٻولندا ڏاڍي ، هاڻي ٻاهر نه وڃو اسين گهران کان سواءِ اڪيلا ڪونه رهڻ سکهنداسين . ان وقت مون وٽ ناٿو هوندو ۽ مان هندستان ۾ ئي ڪو ڏٺو ڪوئي پنهجن ماڻهن ۽ پٽي ۽ ٻارن سان گڏ سڳي زندگي گذاريندس . پر هيءُ عرصو مهنديو ٻاهر ڪهڙن گذرندو . مان ٻارن کان سواءِ اڪيلو ڪيئن رهڻ سکهندس . مهندي پٽي ۽ مهنديا ٻار مون کانسواءِ ڪيئن رهي سگهندا . مان ٻارن کي روز اسڪول لاءِ ٽياري ڪرائيندو هئس ۽ مهندي پٽي هنن لاءِ پيرن ٺاهيندي هئي . ويهتا ته هيڏي وڏي ئي وڃي آهي ته به روز مولڪان وار سنوارائيندي آهي . سندس وار هاڻي ڪو نه ٺاهيندو . مٺو اڏراس جو اڪيلو ٻاڪ دور ۾ ڪونه ويندو آهي ان کي ڪو وٺي ويندو ۽ مار جهڪو اڃا هن سال کان ساڻهڪل ٿي اسڪول وڃڻ سکيو آهي ان کي روز

مهمان هڪ هڪ شيءَ ڏسڻ ڇاڇڻ لڳو ۽ بعد ۾ انهن ڀيري ڀيري اوع ۾ چيو -
 ”اوڙ، منهنجي ڀانڱريءَ لاءِ اگر هن مان هڪ ۾، نهوئا مولڪي ڏيئي سگهو نه....“

”آهن نه، منهنجي زندگيءَ جون ڀانڱريون، منهنجن ڀائرن جون ڀانڱريون، ڀار
 مان هاڻ اچي ڪنڌيءَ تي بهتي آهيان، ڪير سنڀاليندو؟ ڀلي ڪٿي وڃ پٽڙا....!“
 ٻڌيءَ جهڙي ڀانڱريون ۾ ڪوڙيندي ٻت طرف ٺهري پئي چيو - ”منهنجا اعل، ٿو ڪيتو
 ڪيو هو ته منهنجي ڀائرن ڪلاس لاءِ موٽيءَ وارو ڀڪ نهاهي ڏي. هيءُ آهو ئي ڀڪ
 آهي جهڙو سنڀالي رکيو آهي هن ڪلاس مان!“ چوڻدي، عرصي بعد ٻت کي منهنجي
 اڏڻ ڀائي.... ٻڌيءَ سندس مٿي تي هٿ رکيو ته جيڪيءَ جي شرار ۾ ڇڻا ٻڌي
 ڏهه ويئي - کيس لڳو ته ڪو ڇت سندس مٿان ڇانو ٿيڻ لڳو آهي جنهن کان
 عرصي کان هو دٻوڙ ٻڌو رهيو هو. کيس اهو به لڳو ته شايد سندس اکيون ٻڌجي
 رهيون آهن. هن منهن ٽيري ورتو.

ان دوران، اس واس واري بند ڪهري جي گهٽيل هوا ۾ دم گهٽيندو دٻوڙ
 ڪندڙ ڀائي نيسٽائين ساڙهي بدلائي ٺاهي اچي ويئي ۽ روم ۾ گهڙندي چيائين،
 ”اچو ته اڄوڙ ڀار مان توهان کي سوکڙيون وٺي ڏيان....“

جيڪي اُتي ڪڙو نهو. مهمان ٻڌيءَ کي لهڪار ڪندي ڪهري مان ٻاهر
 اڪتو ۽ مسڙ ڀائيءَ کي چيو - ”توهان جي آڙ لاءِ مهراڻي. هاڻ اڄوڙ ڀار هلي ڇي
 ضرورت نه رهي آهي، منهنجي!“

”ها ٻال...“

”ولڪي اهڙو ڪو چتر ٺاهي ڏيندا؟“

”ڇو نه؟ ڀينسل ۽ ڪپڙو ڏيو ته ٺاهي ڏيکاريندا آهن.“

مهان جهٽ مال مان ۽ پٺو پٺيءَ کي ڏٺا. ٻڌي ڪمزور اڏلڙ هڻڻ سان ٻال ٻنن پٺي تي رکي مس ته اک چنبه ۾ هو جو چتر اُٺري آيو. ٻره هڻ مارڻ ۽ گل ٺاهڻ.

”اسٽيٽ آرٽ!“ تعجب ڪانهندي مهان چيو. ”اهڙو، ارهه کي ڪپڙو؟“

ٻه ڏهاڻ نه ارهه ولڪي پٺهجيءَ ڪا يادگيري ٺاهي ڏيندا؟“

”ڇو نه ٻهٽ، سالن کان هٿ ٻئي رٿهجي وڌو آهي پر ولڪي نه خوشي ايندي.“

”ارهه نهو ڇا ٺاهيندا آهيو؟“

ست ۽ ٻهٽ سان آڻندڙن ڪاٺا پڙهيندي هئس. اُڻندڙن اٿندي هئس، ٻاهر جا اڻڪ ٺاهيندي هئس ۽ سونگي ٽي سوٽر نه.“

”۽ هي ڇا آهي؟“ چوڻدي مهان ڪنڊ کان رکيل ٻاٽيءَ جي ڪلاس مان ڇاريءَ جو ڪپڙو ڏيکاريندي پڇيو.

”اهو آڙ جو ڪم آهي، پٺڙا، ٺنڙي آڙ ته هٿ ۾ ئي رکندي هئس. ولڪي ملندي ٻاٺ مرادو ٽي هٿ هڻڻ لڳندو هو. آڙ ٽي چورس، اٺڪ، گول نمونن جون ڪندڙن ٺاهيندي هئس. ٻارن جي ڳهڪهڙين ٽي سلڙيون لڳندڙون هون. ٺنڙي ٺوسه جي ٻيٽ کي ٺيل ۽ ڪرڻن جا ٻڪ ٺاهي ڏنا هئا. اوطاق لاءِ جهال ٺاهيندي هئس ڳهاڙو ۽ ڪلاس جا ٻڪ ٺاهيندي هئس. هي ڪلاس جو ٻڪ آهي ۽ ٻنن کان وٺي ٻوڙل آهن.“

”ارهه جي هٿ جون ڪم ٺاهڻ ٻڌڻن ٻڌڻن نه ڪي نشانين آهن ڇا ارهه وٽ؟“

”ٺورائون اڃا سڀاڻي رکڻون آهن. ڪنهن کي وطن ڪو نه آهي ته هن ٻيٽيءَ ۾ بند ڪري رکڻون آهن. ڏيکارين ڇا اٿل؟“ چوڻدي ٻڌي آهستي سان اٿل ڇاهڙو نه ڇوڪريءَ اٿي وڌي ڪري پٺي مٿا اڳيان سوڙي رکي. ڪتاب کولي پڙهڻ ڪپڙن کي ٻاهر ڪري ٻڌي ڪنڊن کان رکيل ڪي شين ڪڍندي چيو. ”هيءَ ڇا ٺڙي ٽي لڳائڻون هون. هيءَ جهال آهي، اوطاق جي سونگي ٺوڏي، پٺڙن کي رومال پري ڏنو هو...“

ٻاڻيءَ ۾ وقت سنڀالي ٿڙي ڏيکاريندي چيو - ”اچو...“ ۽ اڳتي وڌي ڪڙو ڪولي دروازي کي کولي ڇڏيو.

مهمان جي اکين ۾ عجب اُڀري آيو -

”ماءُ ڪڙي الدر ٻوڙيل آهي؟“

کيس ڪو جواب ملي ايتري ۾ دروازو کليل ئي اندران هڪ ڏکندڙ ۽ ڪمزور آواز آيو - ”مون نه کوليو آهي ڪڍار، مون نه کوليو آهي...“

ڀت لهن ۽ ڪنهن اجنبِي مهمان کي دروازي وٽ ايندڙ ڏسي ٻڏي ۽ جهريل چهرِي جيان جهريل زبان ۾ وري چيو - ”مهمان آيا آهن، ڀاي آيا ڀت، مان توهان جي اڻڻي وهڻيءَ ۾ آڏ نه ٿي آهيان، لهن...!“

مهمان عجب کانيندي چيڪيءَ کان پڇيو - ”ڇا ڦالھ آهي؟ هو ڏکي ڇو رهي آهي؟“

چيڪيءَ کي پهريون دفعو احساس ٿيو - پٽيءَ ۽ گهر ۾ شروع ڪيل رينويشن پروسيس ۾ مهتا ۽ جذبان سان ٻوڙيل هڻائي ڇڏيو آهي. پنهنجو اسٽيٽس قائم رکڻ جي ٻوڙ ۾ هر اڻڻي وهڻي صلاح مصلحت ۾ هنن ماءُ کي لنگهڪٽ ڪندي پاسيرو وهاري ڇڏيو آهي. هيءُ ڏکڻي اُن جو نتيجو آهي..... پر ظاهري طور چيو: ”نه مسئل ڏکي نه رهي آهي، عمر کيس جهور ٻڏي ڪري ڇڏيو آهي. ڪمزوريءَ جو اثر آهي.“

مهمان نه هٿ جوڙي ٻڏيءَ کي امسڪار ڪيو ۽ چيڪيءَ کي چيو - اوهان اگر مهرباني ڪري ۾ منٽ الٽر ٻيٽر ٿي مدد ڪيو ته مان سڌر کان ڪجهه ٻڄڻ ۽ سمجهڻ ٿو چاهيان.“ چوئدي اڳتي وڌي هو ٻڏيءَ جي ڀرسان فرش تي ويهي رهيو ۽ اُن سان گڏ ڪوري ۾ سرسري نظر ٻوڙائيندي پڇيو - ”هن ڪهڙي ٺڪر ٿي ڀرت اوهان جو ٻوڙيل آهي؟ اصل دور ۽ طوطا ٿا لڳن.“

ٻڏيءَ جي جهريل چهرِي تي رونق جي هڪ لهر گهمي ويئي. سندس اکيون چمڪي اُٿيون. سنهيه ڀري اڏي مسڪراھت سان چيو - ”ادل، ڀرت نه مون ٻوڙو آهي نه ليڪون نه مون ٻالھون آهن.“

”ليڪون؟“

”منهنجي سس ’ليڪن واري‘ نالي سان مشهور هئي.“ ٻڏيءَ فخر ۽ غوشيءَ سان سالن پڇاڻا سس جو ذڪر ڪندي چيو - ”هو ڪهڙي ئي ٻڪي ۽ گل چڀيندي هئي ۽ اُن مٿان هٿ سان ڀرت ڪندي هئي. مان اُن وٽان ئي سکي هئيس. هيءُ رومال ٺڪرو مون لاهيو آهي.“

”نه هي چتر نه توهان ڪڍيا آهن؟“ مهمان پڇيو،

ڪنهن اهڙيون شيون اهو وٺڻ ۾ ملنديون آهن. اوهان کي سنڌي گهرو ڪلا جا ڪم
لڻا ٻيٽ ٻنڌي اسان کي خوشي ٿيندي.

”تو کي اهڙيون ڪي ٻانڌڪيون ئي گهرال آهن. اهو وٺڻ مان نه مان نه خريد
ڪري سگهان ٿو. پر ڄاڻو ماڻهو اکر ان جي خاصيت ۽ ڪلا جي لڙاڪتتا سمجهائي
سگهي نه سگهائي.“

هڪ وڏي ڀاءُ سان گڏ ٿارڻ ۾ وڃي گهٽ ۽ خريداري ڪرڻ جو نثر حاصل
ڪرڻ جي شين ۾ ڪرهندي ڊالي ڪم واريءَ جي مدد سان ٽيبل سميت لڳي ۽
مهاڻ هٿ ٽوڙي ٽپڪن سان هٿ آڏهندي ٽهندي، اوچتو هڪ ڪنڊ تي ٻڌي
رعود ۽ هٿ ڇوڪي، ڪهڙي جو هڪ ٺڪر ڪڍندي چيائين: ”هي ڇا آهي. ڪنهن
لاهر آهي؟“

گندو ٺڪر مهاڻ جي هٿ ۾ ٽسي جيڪي شروعاتي وٺڻ ۽ ڊاليءَ ڪم واريءَ
طرف شوق لڳاءُ سان ٺاهيندي چيو: ”تو کي ڇو نه هو صفائيءَ جو ٻورو ٽپان رکڻ،
هن ٻڌيءَ جي ڪا به شيءِ ٺاهڻ نه رڃجي وڃي.“

ڪم واريءَ ٽڪندي آهستي چيو: ”مان کيس ڇڏي ڇڏيو هو، ٻڌندي
ڪهڙي جي اندر ئي رهي.“

ڊاليءَ اڳيان وٺي مهاڻ جي هٿ مان ڪهڙي ٺڪر وٺندي چيو: ”مهاڻ
ڪڍڻ صفائي ڪندي نه ڪو ڪڍڻو رڃجي وٺڻ آهي.“

مهاڻ ٻڌي جي پيچمانيءَ تي عجب ڪانهيندي چيو: ”مان ميري ڪهڙي جي
ڳاڙهه نه ڪري رهندو آهيان، هي ٺڪر ڪنهن ٻورو آهي اهو ڇاڻو ٻڌي ڇاهو.“

جيڪي ۽ ڊاليءَ هڪ ٻئي جي سامهون ٺاهڻو ۽ بعد ۾ ٺاهڻ ڪهڙو ٻڌمان
آزار ۾ ڇوڪريءَ چيو: ”مهاڻجي ماءُ!“

”اڻو ڏڏو؟ وٺڻ لڙ شي؟ مان هن سان ملي سگهان ٿو؟“

ڊالي گهٽسڙجي ويئي. کيس لڳو، سس جو ڪمرو ٽسندڙي مهاڻ اڳيان
اسان جو سورو ٻيٽن ٺوڙجي ويندو. ميرا ڪڏهن لاس وارو رڳو مال، جي ٻي...“

مهاڻ اڀري، ٽپڪن سان هٿ ٽوڙي وڃي ڇوڪريءَ جي ٻيٽ جي ڇوڪري آهي ڇڏڻ نه ڪو
سندس گندي آڙي وري ٻاهر ڇڏي ويئي. ڇا ڪرڻ هئا...“

ڪڏهن ڪڏهن ٻڌا ٿو آهي، اهو نه سمجهندي مهاڻ ٻيٽي طرف نڪتل لڳو.
ٻڌڻ ڇوڪريءَ چيو: ”اڇو اچو، هن ڪمري ۾ آهي.“

مان جن به گهرن ۾ ويو آهيان، چائٽ ڪان وٺي ڊرائنگ روم تائين الڳ الڳ قسم جا نورٽ، آرسيون سان ڀرت ۽ سبڙ جا نمونا ۽ ٻيون گهريلو ڪلاڪريٽون ڏٺيون آهن. رٿي ۾ ويهي هڪ وڏي ٽالهيءَ ۾ اڌ منو ڊڙن ندين ڪٽڻ ۾ الڳ الڳ طعام ڪاڌا آهن. اهي سڀ شهر هئا جتي به ويس، مون سنڌين بابت ٻڌو. ان سبب سنڌين جون خاصيتون ڄاڻڻ جي آڻ ڪندا ٿي. ٿي سگهي ٿو ڪمپن ۾ ڪٿي اها ڪلا ٺاهين. هجي ۽ ريت رواج جاري هجن، پر جهولا ماڻهو نه شهرن ۾ به هوندا نه؟

پروفيسر مسڪرائيندي چيو: ”جهولا ماڻهو شهرن ۾ به آهن اراڻ به وقت آهر وندر ۽ مشغولين جا وسيلو بدليا آهن. سو لڳر سنسڪرتي...“

”لڳر سنسڪرتي الڳ ڳالهه آهي.....“ ۽ بعد ٻيهر چوڻ لڳو روم جي سجاوٽ تي ۽ ڊائيننگ ٽيبل تي پريچل رسوئيءَ تي سرسري نظر گهمائيندي وڃڻ ڪمپنڊي مهمان چيو، ”مولڪي معاف ڪجو، پر امپورٽڊ ڪلچر الڳ ڳالهه آهي. لڳر ڪي به پنهنجي خاصيت هوندي آهي پر امپورٽڊ ڪلچر عام فھر هوندي آهي. مان ڪجهه ان اثر ۾ آهيان ته سنسڪرتيءَ جي حفاظت عورتن ڪنديون آهن. ٻن-ڪال جي عورتن ۾ سنگيت ڪلا، ڏکڻ ڀارت جي عورتن ۾ رٿه، ڪلا، گجرات جي عورتن ۾ گهري راس جو ڏاڙو ۽ گهر گهر ۾ رٿڪولي، مون اهو سڀ شهرن ۾ به ڏٺو آهي. مان اوهان وٽان اهڙي ڪا خاصيت ڄاڻڻ ٿو چاهيان.“

”ها. اهڙيون ڪيئي خاصيتون اسان سنڌين ۾ به آهن، لاڏا اسان جي خاص خاصيت آهي.“

لاڏا؟

”ها شاديءَ جا گيت. عورتن خاص انداز سان ڳائينديون ۽ جهومنديون آهن.“

”سڙ ڊاليءَ چيو. اوهان کي اعتراض نه هجي ته مان ان ڪلا جي جهانگي ٻڌي ڀاڱي خوش نصيب محسوس ڪندس.“

ڊالي سڪپڪاڻجي ويئي. بعد چيائين- ”اسان وٽ سنڌي لاڏن جون ڪئسيٽس آهن، اوهان ٻڌڻ چاهيو ته...“

”فيد آواز مان سر ۽ سنگيت جو ڪمال نه ايندو پر ڪلا ٻيڻ ڪرڻ جو انداز نه اچي سگهندو.“

ڳالهه ڪي موڙ ڏيندي چيڪي ۽ چيو- ”اوهان گهريلو هست ڪلا جو ذڪر ڪيو،

روڻو مٿان ٻيڙي ڪري الڳ الڳ وٽائون تيار ڪرايون ۽ مارج ڪولي نروٽ
سوفٽ ٻرلڪ ۽ ٻيون شيون ڇڪ ڪري ورتيون. ڪڇ گهريل شهرن گهرائي لنگ

جي ٻاري تيار ڪري ورتي.
مقرر وقت تي ڪال ٻل وڌو ته ٻئي ڇٽا ڄمپ ٽپي آئي ڪڙا ليا. اوسڙي
جو الٽا اچي ويو هو. دروازو کليل ئي هڪ مقدار گورڻ شخص امستي جي مدر

۾ ڇڏو: ”مان مڙو آهيان، ٻروئيسر جيڪي سان ملڻ جي تمنا آهي.“
شڪ هٽند لاءِ وڌايل هٿ کي امستي جي مدر ۾ ٽهرائيندي جهڪي ڇڏو:
”مان ئي اهو شخص آهيان. اسان اوهان جو ئي انتظار ڪري رهيا هئاسون. توهان
سان ملي بچند خوشي ٿي. اندر اچو، هيءُ آهي منهنجي سوانت هارٽ سز ٻالي.“

سازن ملي بچند خوشي ٿي. اندر اچو، هيءُ آهي منهنجي سوانت هارٽ سز ٻالي.
مهمان اندر گهرندي سز ٻاليءَ سان امستي ڪئي. صرف اتي رهيندي هن
ڊرائنگ روم ۾ چؤطرف نظر گهمائي ۽ ٻروئيسر سامهون مسڪرائيندي ڇڏو- ”هن
شهر ۾ اسان گهڻن جي ملاقات دوران اوهان جو رٽرنس مليو. اوهان ليکڪ آهيو ۽
آرت ڪلچر جا ٻروئيسر. مولڪي سنڌي آرت ۽ ڪلچر ڄاڻڻ جي تمنا آهي، ان
سبب اوهان سان ملڻ چاهيم.“

ٻروئيسر ڇڏو، ”اوهان جي وڏي مهرباني، اوهان جي اچڻ جي اسان کي ٿاڻي
خوشي ٿي آهي. مان برابر سنڌي ليکڪ آهيان ٻروئيسر ڪاليج ۾ نه پڙهائيندو
آهيان. سنڌي آرت ۽ ڪلچر ۾ منهنجي دلچسپي آهي ۽ لکندو آهيان، ٻروئيسر
منهنجو رشتو ڪراهي.“

”ضروري ساهي نه ورتو پڙهائيندو ئي ناهندگي ڪري، اوهان عهدي
ضرور آهيو.“

”ها سنڌي ساهتيءَ ڪلا سنسڪرتيءَ کي پنهنجو قدامي پُراڻو ورتو آهي.
ورتي جو اسان کي خبر آهي. ٻروئيسر وڏي کان پوءِ هتي سنسڪرتي گهڻي ٿي
لکڻ سنسڪرتيءَ ۾ ملي ويئي آهي. ڪٿي ڇپڻ پائڻ ڳوٺن ۾ يا ڪن ڪنهن
کي آهي، ريتي رسم رواج ۽ ڪلا جا نمونا شايد ڀڄيا هجن، باقي.....“

”لکڻ سنسڪرتي سڀ ڳوٺاڻي ويئي آهي، ائين نه آهي“ مهمان سوال ۾
اورتي ڪندي ڇڏو، ”لکڻ سنسڪرتي نه عام مستعار آهي، نه صرف سنڌي لاءِ، ڏکڻ
جي ٿوري دوران مون جن ميوزائن جي مهمان ٿواري ماڻي، اهن مولڪي رٿي
جاري ڪيلي جي وٽن پتن جي پالڻن ۾ روئي ٿاڻي. ڪجراڻ جي ٿوري

اڳ-ڙي

□ جينٽ ريلواڙي

پروفيسر جيڪي گهر ۾ گهڙڻ شرط چيو: ”ڊارلنگ، اڄ اسان جي گهر هڪ خاص مهمان اچڻو آهي. گهر اهڙو سڄاءُ - اهڙي تياري ڪر، جو هو وساري نه سگهي.“ مسز ڊاليءَ پڇيو: اهڙو ڪهڙو خاص ماڻهو اچي رهيو آهي جو هيئن خوشيءَ ۾ ٻيا اڏامو؟

”ڪاليج ۾ مولڪي چاٻ ڏلي ويئي ته انٽر نيشنل ڪلچرل اڪسچينج جي مائٽ شهر ۾ ڪي فارينرس آيل آهن، انهن مان هڪ مون سان ملڻ لاءِ اسان جي گهر اچڻ ٿو چاهي. مون خوشيءَ سان ها چوائي، کيس لڏج ٿي ايندڙ ڏلي آهي.“

”اڙي واه واه.“ عام طور مهمانن کان وٺي ويندڙ ڊاليءَ ۾ قدم مڙي اڏامي جيڪي سان چڻيڙي پئي - ”رُو آر سو سوٽ“ ... اڄ اسان جي گهر فارينسر اچڻو آهي. اسان جي گهر اهڙيون شخصيتون اينديون آهن جو پاڙي وارا ڏسي ٻيا جلندا آهن. هاڻ ته سندن مڏهن ٿي پيلو ٿي ويندو - هاڻو سٽيت....“

پٽيءَ جي باب ڪٽ وارن ۾ هٿ گهمائي کيس الڳ ڪندي پروفيسر چيو:

”ڊالي ڊيئر، ڊارلنگ ڊوم اهڙو سڄاءُ ۽ روئي اهڙي ڪراءُ....“

”..... جو هو وساري نه سگهي.“ ڊاليءَ ٽهڪ ڏيندي سٺ پوري ڪندي چيو - ”خيال نه ڪريو، مان هن کي ايترو نه لاهڻس ڪندس جو هو اسان جا ٽوٽا نه فارين کڻي ويندو ۽ جڏهن ڪجهه لکندو ته اسان جي ساراه جون سرڪيون پيو پريندو....“

”ديت لڙ وات آءِ مين.“ پروفيسر چيو ۽ ٻنهي گڏجي ڊارلنگ ڊوم ۾ چوڻرڻ نظر ڊوڙائي. ڪم واريءَ کي سڏ ڪري مسز ڊاليءَ پٽين ٿي ٽنگيل ڪڇ پيمٽنگس ليڪ ٽاڪ ڪرايون. صوفاءُ، ڪرسيون، گلدستو، فوٽو فريم، گلاس ۾ پيل ڦل، ڪنڊ کان سڃايل ڪڪڙس، ٻوڏا وغيره ڇڏي ڦوڪ ڪرائي سنوارائي رکايا. ڊارلنگ ڊوم ٿي گلدستو، ڊارلنگسٽ، ڪراڪري، لٽڪمس وغيره سڃائي رکيا. بعد ڪڇن ۾

والدين سان والد ٻڌو ڪري..... ڪو به ٻيو سوال منهن ۾ لڳل اٿس. خود ئي اندازن

هن سان ٻول ٻڪڙي ٻڌو ڪو به ٻيو.

۽ ان بعد واري چتر ۾ - ٻالڪ ٻڌو آهي. ٻيو ڪٿڻ جي ڪوشش ۾ ... ۽ ٻيو

ڏيئي ٿي اها ممٽا مٽي ٺاري، ٻئي هٿ ڦهلائي کيس ٻيو ڪٿڻ لاءِ همٿائي رهي آهي.

ٻچاڙيءَ واري چتر ۾..... ٻالڪ 'مما'، 'مما' چئي ٻانهون ڦهلائي رهيو آهي

۽ اٽائي ٺاري ساڻهون اٽيلي آهي..... وار ڪليا ٻيا اٿس..... اکين مان ڇوڙ ڇوڙ

آسون ٻيا ڪرلن... ٻين ۾ ٻڌون ٻڌل اٿس.....

هي چتر ڏسي آند جي دل ٻرجي آئي. هي چتر آڻن سا ڪنهن ٻي جي

وڌا ٻڌل احساس!

آند ان ٺاريءَ جي چتر ڏانهن ٺاهيو. ان ٺاريءَ مان کيس مالا ليئا ٻڌندي

نظر آئي. هر چتر ۾ هن مالا جي ٽي جهاک ڏٺي. آند جي من ۾ اڇلائي والڪر ڪر

خيال لنگهي وار. هي ڇا... ٻالڪ هٿو اڇ ڇاڻ ڪيئن ٻڌو هو؟ هو ايترو ئي احساس

ڪيئن ٿي سگهيو هو؟ هو ايترو خود غرض ڪيئن بڻجي ٻڌو هو؟ هو مالا جي دل

جو لاه ڇو نه ٻاڙي سگهيو هو؟؟

سندس دل ٻڪاري آئي، ”مالا!..... مولڪي معاف ڪر. مالا..... مون ٿوسان لائق

ڪو به آهي!“

هن وڃ ڏانهن ٺاهيو. رات جا يارھان لڳا هئا. هن ٽون ملايو. لاهو ٿي نه ٿي.

ٻار ٻار ٽون ملائي رهيو... ملائي رهيو. سندس آڱريون ٽڪجي پيون، ٻار ٻار

ٻيو ٻيو ٻيو رهيو. جيئن ٻيو جيئن سندس اندر ۾ مارغان وڌندو ٿي وارو آخر

ٿي طرف گهٽي وڃي.

مالا جو آواز هو، ”هلو.“

آند ڇو، ”مالا... آواز ۾ ٿڌ هئي.“

مالا گهٽجي ڇو، ”ايڪ نه آهي نه؟ هيڏي مهل رات ڇو؟...“

آند چندي ۾ چيو، ”مالا، ٽون هڪدم ڪو موٽي اچ... سڃاڻي ٿي... ٻين

ڏيئي ۾... I need you“

الٽن چئي هن ٽون ڇو چوڻو هٿ رکي ڇڏيو ۽ زور سان سهڪڻ لڳو.

اڳـڙي

[١] جينٽ ريلواڙي

پروفيسر جيڪي ڪور ۾ ڪهڙا شرط ڇڏيو: ”ڊارلنگ، اڄ اسان جي ڪور هڪ خاص مومان اڇڻو آهي. ڪور اهڙو سڄاءُ - اهڙي تياري ڪر، جو هو وساري نه سگهي.“ مسز ڊاليءَ ڀڃيو: اهڙو ڪهڙو خاص ماڻهو اچي رهيو آهي جو هيئن خوشيءَ ۾ ٻيا اڏامو؟

”ڪاليج ۾ مولڪي ڄاڻ ڏئي ويئي ته اٽل ٽيمبل ڪاليجرل اڪسٽينڊنٽ جي ماتحت شهر ۾ ڪي ٽارنٽرس آيل آهن، انهن مان هڪ مون سان ملڻ لاءِ اسان جي ڪور اچڻ لڳو چاهي. مون خوشيءَ سان ها چوائي، کيس لڊج تي لينڊ ڏي آهي.“

”اڙي واه واه.“ عام طور مهمانن کان وٺڻ ويندڙ ڊاليءَ نه قدم مڱي اڏامي جيڪيءَ سان چڱڙي ٻڌي - ”او آر سو سوٽ“ ... اڄ اسان جي ڪور ٽارنٽرس اچڻو آهي. اسان جي ڪور اهڙيون شخصيتون اينديون آهن جو پاڙي وارا ڏسي ٻيا جلندا آهن. هاڻ نه سندن مڏهن تي ٻيلو ٿي ويندو - هائو سٽيٽ....“

ٻيئيءَ جي باب ڪٽ وارن ۾ هڪ گهمائي کيس الڳ ڪندي پروفيسر ڇڏيو: ”ڊالي ڊيئر، ڊارلنگ، روم اهڙو سڄاءُ ۽ روئي اهڙي ڪراءُ....“

”..... جو هو وساري نه سگهي.“ ڊاليءَ ٽهڪ ڏيندي سٽ پوري ڪندي چيو - ”ڪمال نه ڪريو، مان هن کي ايترو نه لڳيس ڪندس جو هو اسان جا فوٽا نه ٽارين کڻي ويندو ۽ جڏهن ڪجهه لکندو ته اسان جي ساراھ جون سرڪيون ٻيو ٻڌندو....“

”ڊيٽ از واٽ آءِ مين.“ پروفيسر چيو ۽ ٻيئي گڏجي ڊارلنگ روم ۾ چوڻف لڙ ڊوڙائي. ڪم واريءَ کي سڏ ڪري مسز ڊاليءَ ٻيٽن تي ٽنگيل ڪچ ٻيٽنگس ليڪ ٽاڪ ڪرايون. صوفيا، ڪرسٽيون، گلدستل، فوٽو فريز، گلاس ۾ ٻيل ڦل، ڪنڊ کان سڃايل ڪڪڙس، ٻڍا وغيره ڇڏڻ ڦوڪ ڪرائي سڌو رائي رکايا. ڊائينگ روم ٽيبل تي گلدستو، ڊلر سيٽ، ڪراڪري، اٽڪس وغيره سڃاڻي رکيا. بعد ڪنهن ۾

راندڪن سان راند ٻڌو ڪري..... ڪهر جي ٻول مڻهن ۾ لڳل اٿس - خود ئي لڏڻ
هنن سان اول ٻڪڙي ٻڌو ڪيو پئي.

۽ ان بعد واري چتر ۾ - ٻالڪ ٻڌو آهي. ٻهر ڪٽڻ جي ڪوشش ۾ ۽ ٿوري
وليءَ تي اها ممتا مٽي ناري، پئي هٿ ٽهلائي کيس ٻهر ڪٽڻ لاءِ همٿائي رهي آهي.
ٻچاڙيءَ واري چتر ۾..... ٻالڪ 'مما'، 'مما' چئي ٻانهون ٽهلائي رهيو آهي
۽ اها ئي لاري ساهون ٻڌي آهي..... وار ڪليا ٻيا اٿس..... اکين مان جهر جهر
آسون ٻيا ڪرلن.... ٻيون ۾ ٻڌڻون ٻيل اٿس.....

هي چتر ڏسي آند جي دل ٻرجي آئي. هي چتر آءِن ٻيا ڪنهن لاريءَ جا
ويڊا ٻيل احساس آ

آند ان لاريءَ جي چتر ڏانهن ٺهاريو. ان لاريءَ مان کيس ساڻا ٻيا ساڻي
نظر آئي. هر چتر ۾ هن ماڻا جي ئي جهلڪ ڏٺي. آند جي من ۾ ٻچائيءَ والگر ڪو
خيال لنگهي ويو. هي ڇا.... هاڻ هيترو اڻ ڄاڻ ڪيئن ٻڌو هو؟ هو ايترو ئي احساس
ڪيئن ٿي سگهيو هو؟ هو ايترو خود غرض ڪيئن بڻجي ٻڌو هو؟ هو ماڻا جي دل
جو گهم ڇو نه ٻڌي سگهيو هو؟؟؟

سندس دل ٻڪاري آئي، ”ماڻا!.... مولڪي معاف ڪر. ماڻا.... مون توهان لاهي
ڪيو آهي!“

هن وڃ ڏانهن ٺهاريو. رات جا ٻارهان لڳا هئا. هن ٽون ملايو - لمجو ئي نه لڳي.
ٻر هڙ ٽون ملائيڊو رهيو.... ملائيڊو رهيو. سندس آڱريون ٽڪجي پيئون، ٻر هڙ
ٻچو گهمائيڊو رهيو. چيئن ٻڌو آئين سندس اندر ۾ مارغان وڌندو ٻي ويو. آخر
اڳي طرف گهٽتي وڳي.

ماڻا ڇو آواز هو، ”هاو.“

آند ڇو، ”ماڻا....“ آواز ۾ ٽڙ هئي.

ماڻا گهٽائي ڇو، ”ايڪ نه آهو نه؟ هيڏي مهل رات ڇو؟....“

آند چندي ۾ ڇو، ”ماڻا، تون هڪدم گهو موٽي اچ.... سڀاڻي ئي.... ٻنهي
کاڌيءَ ۾..... I need you

الٽن چئي هن ٽون ڇو چيو هو؟ وڃي ڇڏيو ۽ زور سان سهڪڻ لڳو.

سگريٽ ڦوڪيا آئين. مئڪزن ڪڍي ٻڙهڻ جي ڪوشش ڪيائين. ٻڙانگهه روم ۾ اڃا به سڃاڻا ڇڪر هڻڻ لڳو. ڦولدا اليءَ ۾ گل ليڪ ڪيائين - ههڙو ڪ لڳايائين. ٻڙ ڪنهن به ڳالهه ۾ سندس من تي نه پئي ٿڪيو. آخر پنهنجي ٻڙ روم ۾ هليو ويو ۽ پلنگه تي ليٽيو ته من ۾ آيس ته ڇو نه مالا جا چتر ڏسي پنهنجو من بهلائي. شاديءَ کانپوءِ ته کيس مالا جا چتر ڏسڻ جو ويچار ئي ڪونه آيو هو.

آلند لکين جد بي سان ماما جي شيفلڻ ٿي ويا. جتي هن جا چتر ۽ رڪارڊ ٻڌڻ
 رکيا هوندا هئا. هن هڪ فائيل کنيو جنهن ۾ 1986-1987 جا چتر.
 آلند کي دلچسپي جاڳي ته ڏسي شاديءَ بعد ماما جي لالڪا جي چهرن جي جهلڪ
 بدلي آهي يا نه. هن فائيل کنيو. ٻهراون چتر هڪ استريءَ جو هو. سندس سامهون
 گلن جو ٻوٽو رکيو هو. هوءُ پنهنجي ٽي ڏن ۾ مالها پوئي رهي هئي، مالها کائي
 لڏجي ٿي چڪي هئي پر هوءُ بي سڌ مالها پوئندي ٿي ٿي رهي.

آلند ٻڌو وراڻو. اٽي چتر ۾ چالڊوڪي رات آهي. ڪا استري ٻاهر ٻالڪي ۾ ٻيلي آهي ۽ چندر ما ڏانهن ٻيئي لھاري چالڊوڪي ۾ جي سڄي چالڊاڻ سندس چوري ٿي ٻيئي ٻوي ۽ هرو مڪڏ پاڙ سان چند ڏانهن لھاري پئي رهي..... چن ڪيس ڪي لياڻا ٻيئي ڏي.

آلدي کي سزا چٽ لڳو. پٺا پٺا ڪندي چچن ۾ چيائين، ”واهه!“

ٺٽين چتر ۾ هڪ اماري چٽا پلمڪ نان چرڪ ۽ ري آئي آهي ۽ حيرالي ۽ وچان هيڏانهن هوڏانهن ٻڌي ناهاري - چٽا ڪجهه ڳولهي پيئي .

چوئين چتر ۾ اها ساڳي لاري ڀاڙڪي ۾ پئي آهي. سامهون واري گهر جي دري کلي پئي آهي. ان دري مان ان گهر جي اندر ۾ پيل پلنگ پيو ڏسڻ ۾ اچي. پلنگ تي هڪ ننڍڙو ڀاڙڪو سمهيو پيو آهي جو ڏور ڏور سان، ٽنگون ٻانهون اچلي رهيو آهي. چتر واري لاريءَ جي ڇهري تي مهتاب ڪروڙا صاف ڏيکاري ڏئي رهيا آهن. جڻا ان ڀاڙڪي هڙدي سان لڳائڻ لاءِ سندس جيءَ ٽڙي رهيو آهي.

.....

ساڳئي ڇهري واري ناري پلنگه ئي وٺي آهي. سندس ساهون تي، سندس پلنگه ئي پاڪ روتي رهيو آهي..... سندس ارهن مان ڪير جي ڏارا وهي رهي آهي - پر سندس اکين مان پي وسي جهلڪي وهي آهي.

ان بعد وارن چترن ۾ هڪڙو ننڍڙو بالڪ آهي جو پاڻي ۾ ڀيو جهولي.....

ڪو به اعتراض ڪرڻ نه ٿيڪارو ۽ ٻڌي ڏيکارڻ کي سڏي، آندڻ جي گهر سندس اڳيان رکي. اهو ان ڏينهي ڪهڙا چور چورو نه ڪمڻ جي گل مٿل ٿوري ٻوٽو ۽ ساڻا چور مڙو مڙو ڇاڻجي ويا. پر هن ڪڏهن کي لڪڻ پوڻ نه ٿي ۽ ٻڌجڻو ساڻا سنڀالي نه ٿيڻي

آواز ۾ آندڻ کي چيو، Welcome Anand to our family

اڄ آندڻ کي اهوئي نه ٿي ٻڌجي ٻڌجي اچي ٿي ۽ آڇ ڪري رهيو هو.

آندڻ شاديءَ لاءِ راضي نه ٿي ويو. پر سوڙو ۽ موندو ڪالو ۽ هن گهر ۾ ٿيڻو ٻار نه ايندو. اهو سندس من جو فيصلو هو. هن شاديءَ جو بهتاد اهو فيصلو هو. آندڻ ماڻا سان ٻڌجي دل جي فيصلي جي ڳالهه ڪئي ۽ ماڻا اڃا ڳالهه قبول ڪئي.

اڄ ماڻا سان شادي ڪئي کيس لڳ ڀڳ ٻه سال گذري ويا هئا. ماڻا سوڙو ۽ موندو کي جان سان چڙي رکيو هو. هو ۽ هر دم آندڻ جي ٿيڻي وڌي خواهش جو ڏيکارڻ ۽ ٻڌي هئي. آندڻ پوري وقت ئي نه سمجهندي وڃي ان لاءِ سندس ضروري سامان اڳواٽ ئي تيار ڪندي هئي. موٽي نه سندس من ٻڌڻو تيار هوندي هئي. آندڻ اڀرڻ سويل ايندو هو نه ڪڏهن ٽڪيو ٽوڙايو نه ٿيڻي هيس. ماڻا گهر جو ٿيڻو ئي ٻڌائي ڇڏيو هو. هر ڪا شيءِ ٽڪيڻي، هر ڪا شيءِ ۾ آڻڻڪ ٽچ (touch) هوندي هئي. ٻارن جو به اهڙو ماڻا ۾ موندو هو جو آندڻ ٻائي به سمجهي ٿي ويو هو. شاديءَ کي ٻه سال اچي ٿيا هئا، پر ماڻا ڪڏهن به ڪي وڃڻ جي ڳالهه نه ڪئي هئي. ڪجهه ٿيڻ ٿيا ته ماڻا جي نه ٿيڻي جي چٽي آڻي هئي ته ٻاڻ هائي اڻڪ رهڻ گذاري ۽ خواهش ظاهر ڪئي هئائين ته ڇوڪر آندڻ، ماڻا ۽ ٻار کيس منهن ڏيکاري وڃن. آندڻ نه وڃي ٿي سگهيو سو اڪيلي ساڻا ئي ٻار وٺي اڻڪي گهر وڃڻ لاءِ سمجهي. ماڻا ٻاڻ ئي آندڻ کي چيو، ”ڪو نه ڪرڻو. اسين ان ڏهن ٿيڻن ۾ موٽي اينداسين.“

اوڏي ٻول نه آندڻ هئي ٿيڻو ۽ ”مس مس ٿي وڃين. مڏجڻو اوڙو نه ڪڇ. ٿيڻي لڪ نه هجي نه هٿو نه نه رهي ٻڌڻ.“ پر ماڻا ۽ ٻارن جي وڃڻ کانپوءِ آندڻ جو هڪ هڪ ٿيڻن به ٿيڻو ٽڪيو گذرڻ لڳو هو. ان ڳالهه ۽ هو ماڻا ئي ان تي depend ڪرڻ لڳو هو جو کيس ان جو احساس نه هو. کيس لڳو جو گهر ۾ ٻڌڻ گهڻي ويو هو. آندڻ نه سمجهندي مان گهر نه موٽي سڌو ڪلب ۾ وڃڻ لڳو هو ۽ رات جو به نه ٿيڻ سان گهر موٽندو هو ۽ لڪ سمجهندو ٿيڻ اچي ويڏي هيس. پر ان ٿيڻن کيس ڪجهه نه ملڻ ٿي لڳو. نه ڪو دوست نه ڪلب. سندس ڪڏهن نه ڳالهه ۾ من ٿي لڳو. آيا ڪي ڪولي هن ڪڙڪ چالو، اهوئي ٻڌي.

اساجي گهر جو پاڻي بچين اڃا اساجي خوش نصيبي ٿيندي. ”آلند نند بڻ کان مالا ۽ ڪملا کي سڃاڻندو هو. تن ڏينهن ۾ پاڙيسري هئا. انهي جي ٻيٽن جي ۾ پاڻ ۾ گهري دوستي هئي. روز جو سندن اچڻ وڃڻ هو. آلند ڊاڪٽري ٿي رهيو هو. سندس پيءُ جو ديهانت ٿيو. ماءُ نه لڌي ٿي گنڌاري وڃي هيس. آلند جي پيءُ جي گذاري وڃڻ کانپوءِ آلند جو ٻائي نه هن آڪهر ۾ موهر پئجي ويو هو. مالا، ڪملا کان هڪ سال وڏي هئي. مالا سهارو جي گنهڙ ۽ ڏاڍي هئي.

ڪملا ڇڄڻ لڳي انهي ٻيٽن ۾ زمين آسمان جو فرق هو. آلند جي مالا ۽ ڪملا سان هڪجهڙي ئي دوستي هئي. پر شاديءَ جي لحاظ کان آلند کي ڪملا وڌيڪ پسند هئي. کيس لڳندو هو ته ڪملا جي هجڻ سان واپس منڊل ۾ عجيب ساڙگي پئجي ٿي وڃي، سندس ڪل سان چڻ ڪري جي هڪ هڪ شيءَ جڙ چاهي ڇيٽن ٿري ٿي پوي. صلاح مصلحت لاءِ وري مالا ليڪ هئي. مسخرو ڪيترو به گنهڙ جو نه هجي پر هو هڪ کن ۾ حل ڪري ڏيندي. ادار دل به هڪڙاڻي هئي. هو ڇتر ڪلا ۾ بڻ ماهر هئي. نرمل ڪيٽن مان ڇترڪلا لاءِ کيس وڌيڪ لاءِ خاص اسڪالرشپ به ملي هئي پر هن ٻاهر وڃڻ کان هڪ سڪول ۾ ڇتر ڪلا جي ماسٽرپاڻي ٿيڻ پسند ڪيو. سندس ڇتر به سندس جيان ئي گنهڙ هوندا هئا. سندس هڪ هڪ ڇتر مان زندگيءَ جو اڌورو پن اسٽوش پيو جهاکندو هو. هر ٿوري ڇتر مان انهن وسوس ٿيندو هو ته ان ٿوريءَ جون اکيون ڪڍڻ جو انتظار ڪري رهيون آهن. هڪ ڀيري ڇتر جي ۾ آلند پئجي ويٺو، ”مالا، ڪنهن جو انتظار ايتري؟“ مالا لهر وڃان جواب ڏنس، ”ڪنهن جو اٿم، سو ڇڏهن سمجهي“

”آلند ڇيس“ جي لٿو سمجهي نه ٿو ٿي ڪري سمجهائيس.“
مالا چيو، ”زوري سمجهائڻ مان ڦاٽو؟ دل جو سوڌو آهي. دل وارو هوندو ته پاڻهي سمجهندو.“

آلند به سمجهي ويو ته ڪٿي دل اڙيل اٿس. ڇڏهن سندن ٻڌڻيءَ آلند کي چونڊ ڪرڻ جو وجهه، ڏاڻو ته هن جهٽ چئي ڏنو ته جي ٿوهان کي وڏي وهاري، لڌي ڪرڻ ۾ اعتراض نه هجي ته مولڪي ڪملا ئي پسند آهي.“

ٻڌڻيءَ کي هڪ هئي ته آلند مالا ئي گهرندو. ان ڪري ئي اهڙي ذرا خديءَ سان آلند بي چونڊ ڪرڻ جي آڇ ڪئي هئائين. پر آلند ڇڏهن ڪملا جي گهر ڪئي ته هڪ کن لاءِ ٻڌي به منجهي پيو. پر هو آزاد خيالن جو شخص هو. هن

ان ڏينهن به اهڙي مستي جي دؤران ۾ ڪملا آئند کي چيو، ”وڃڻ شرط اڄ ڪار واپس موڪلجي. مون کي شايدڪ لاءِ وڃڻو آهي.“ ”جي ضرور“ چئي آئند وڃي ڪار ۾ ويٺو.

ڊيپٽسري ۾ ويٺي اڃا ڪلاڪ مس ٿيو هوس. هر-من جي اڄ ته خاص لمبائي نظر لڳي پئجي هئي. ٻي پائيدائش ته اڄ ته ان جي بدوان ٿي لڳي ويندا ۽ مير صاحب جو اداوضو سهڻو ٻولندو. اوڏي مهل فون جي گھنٽي وڳي. هميشه جيان آئند ڪنهن آواز ۾ چيو ”44414 ڊاڪٽر آئند.“
مايا جو گھيرائيل آواز، ”آئند، ڇاڏي گھر اچ. هڪدم.“

مايا ۽ ان طرح جو گھيرائيل آواز!..... هڪ سيڪنڊ ۾ آئند جي من ۾ طرح طرح جا انديا گھمي ويا.

آئند پڇيو، ”مايا، سڀ لک آهي نه؟“
مايا چيو، ”ڪملا جي ڪار جو انڪسپلٽ ٿيو آهي. ٻاهر آئند..... ڏير نه ڪر.“

آئند ٽرامٽ پنهنجي اسسٽنٽ کي اسن اڪرن ۾ ڪجهه سمجهائي ٿڪسي ڪري وڃي گھر پهتو. پر سندس گھر پهچڻ کان اڳ ئي ڪملا جي زلنديءَ جو سٺو پورو ٿي چڪو هو. سندس حالت ڏسڻ کان ٻاهر هئي. سڄو شرار چٽجي ويو هوس. اهو سندس چنڊل ڇهرو پٺاڻيڪ بچجي پيو هو ۽ سندس آهي شرارتي اکيون آهي پٺاڻيڪ ڇيري مان اڃان به ليٽا پائي رهيون هيون. پر انهن اکين ۾ ان وقت موهه نه، پسر پٺو ٻي نظر آيو. آئند ان موهه مٿي جون اکيون پنهنجي هيٺ سان بند ڪيون ۽ شرار ٿي اڳ ۾ ئي اوليئل چادر سان سندس منهن ٻيڪي چٽيو. ڪملا ۽ مايا جو ٻيءَ اوچڪارون ڏيئي روئي رهيو هو. ننڍڙا ٽي سالي جا ڄاڙا ٻار، سولو ۽ موٽو ڪجهه به نه سمجهي مايا جي ساڙهيءَ جو پاڙ پڪڙي ايندا هئا. مايا جي اکين مان لڪيل ڳوڙها چنڊ اکين ۾ ئي اٽڪيا پيا هئا. ڪملا جو اهو چنڊل ڇهرو ڪنهن ڪوشش ڪندي به آئند وساري نه سگهيو هو. ان ڇيري جي پساد ايند ٻي هڻ پائڪي ڪنهنڪار سمجهڻ لڳندو هو ته ان ڏينهن جي هن ڪملا جو ضد پورو ڪيو هجي ها ۽ ساڻس شايدڪ لاءِ وڃي ڪيس سواڙو سواڙو جي لاءِ ايت ٻي ٻارڙا ٽولي ڏي ها ته شايد.....

پر هو نه ڊاڪٽر هو. زال جي لسنڊي وڏي ضد ٿي پنهنجي هر-من ڏانهن اسهرواهه ڪيئن ٿي ٿي سگهيو! اهو سوچي هو پنهنجي من کي ڏيڻ ڏيندو

ويدنا ڀريل احساس

□ تارا مڙچند/ٿي

ماها سولاءَ ۽ مونڙ کي وٺي ٻيڪي گهر ويٺي هئي. ڊاڪٽر آئند جو من اح ڪنهن به ڳالهه ۾ ٿي لڳو. هڪ اڌ صروي Visi ٿي وڃڻ هوس، پر اُتي نه وڃي نه سگهيو. رڳو رڳو کيس ماها جي ياد سڃاڻي رهي هئي. ماها اڄ ٻه ورهين ٿي - هرو شاديءَ جي ان سالن کانپوءِ ٿي ٻيڪي گهر ويٺي هئي ۽ ائين نه چئي ويٺي ته هفتي ڏهن ڏينهن ۾ مونڙ ايندي. آئند سوچڻ لڳو، سمجھ ماها جي ياد کيس سڃاڻي رهي آهي يا ٻارن جي نه. هجڻ سبب، گهر جي اڪيلائي کيس ماها جي ياد جو ازم ڏيارڻ رهي آهي. جي سمجھ ماها جي ياد کيس ٿرڻائي رهي آهي ته ٻوه ڪملا ڪاڏي ويئي؟ سندس دل ۾ به ڪملا ٿي ٻي ڌرتي.. ته ٻوه ماها ڪيڏي مهل اچي سندس دل ۾ ڪملاهي ڄاهه والاري؟

ڪملا، سندس ٻيٽي... سندس ڀرتما، ڄا هر وقت ٻيٽي ڇوڪري هئي. سڄو ڏينهن بلبل ڄيان ٻيٽي اُڪار اُڪار ڪندي هئي. ڇيترو ڳالهائيندي هئي، تڏهن کان وڌيڪ ڪندي هئي. ڪندي ڪندي ڪمري ٻيٽي ۾ ويهي هيس، پر ڳالهه پوري ڪري نه سگهندي هئي. ڇيترو وقت آئند گهر ۾ وهندو هو ته ٻيٽي اڳيان پٺيان ٿرلدي هيس. ڪڏهن ڪوٽ ٻيٽي ڇڏينديس ته ڪڏهن ٿاء جي ڳڏي لڳ ڪنديس... ته ڪڏهن رومال سگهندي ته. اڄ ڪهڙي perfume لڳل آهي. آئند مڙو جهڙو ڇوڙيس، ”ڪوٽ ٿي مٽي ڪٺان آئي جو ڇڏين ٻيٽيءَ ٿاء جي ڳڏي ٻاڪل لڳ آهي. ٿو ٿي ته ٻڏي هئي.“ ڪملا ٻيٽي ڇوڙي هيس، ”ڪاش، ٿرن ڊاڪٽر ٻڌان ماستر هجيئن ها ته ڇوڪر ڊاڪٽر جو سرٽيفڪيٽ موڪلي ٿوڪي اڄ روڪي ڇڏيان ها. ڄا ته موٽر آهي. ٻڪڪ ڪرڻ ڇوڙي.“ آئند ڇوڙو هوس، ”مان جي ماستر ڄاڻان ها ته ٿو ڇوڙي شرارتي ٻار کي مرگهو سڻائي سزا ڏيان ها.“ ته هوءَ ٻڪڻ خود ئي مرغو بڻجي ٻاڪه ڏيڻ لڳندي هئي. آئند کي سندس مٿس اڏا ته ڪل اچي ويهي هئي ۽ ٻوه ٻاڻ ڇڏائي وڃي ڪار ۾ وهندو هو.

ڏاڏو - ابا سوسائٽي جي آهي نه، هن سوسائٽي ۾ هرڪو هڪ ٻئي لاءِ اچي آهي. نه رامست آهي، نه رانج غم آهي، ڪر هڪ ٻئي کي ڪنگهي نه ڪونه اچي ڊوارون، اهڙي فرليچر، ماڻهو خلاصو وڪرو ويهي نه نه سگهي. بالڪني ۾ ٻيهر نه رال ٿي رهي ۽ گاڏا ٿا گڙ گڙ ڪن. ٻين فلٽن ۾ ٻيون ٽيون، ابا ڪٿو نه سولهن پنهنجي ڪڙمر ۾ ڪئمپ ۾ سنڌي نه آهن، پنهنجا نه آهن. صبح جو سٺو سٺو ٻڪوان ڪا نه سڄو ڏينهن نه اوت هوندي. وري مندر مڙهن ۾ ٻچن ڀاءُ، ڀيڻيون لڳيون ٿي ٻيون آهن، تن به ٿاڙو، من نه ڪڏهن مانڊو نه ٿئي.

مان - پر هتي نه ماڊرن لائيف آهي.

ڏاڏو - ڪڏ به پوي اها ماڊرن لائيف - هتي ڪاهي ڏس لڳي ٻيئي آهي. پنهنجي ڪئمپ نه سنڌين لاءِ سرڳ آهي.

مان - پوءِ ڪئمپ ۾ هلي رهو.

ڏاڏو - رهندس ضرور رهندس. نه ٻالهيون منجهان ٿيون. هڪ نه ڏاڏهن کي فلٽ ۾ مڃو اچي ويو آهي. مان ڪئمپ ۾ هلي رهندس نه پنهنجي ڏاڏي ۽ مون ۾ نه ورهاڱو اچي ويندو. ٻيو پڙهين سان منهنجي ٻولندي ڪولهي.

مان - پر ڏاڏا منهنجي صدي هلي رهو، ڏاڏي ڪي مڻاڻ منهنجو ڪم.

ڏاڏو - ڏس، منهنجو شايد مڃي. اڙي ٻڌن ٿي، موٽل، ڪشور آڻي.

ڏاڏي راندي کان ٻاهر آئي، ٻنهن ٻيئي آسپس ورئم، کيس ڪئمپ ۾ هلي رهڻ لاءِ مڃايم. ڏاڏي ۽ چيو - دل نه ڪولهي پر هو جو ضد ڪن ٿا، نه مڃو ٿي ٻولندو.

ڏاڏي ڳيانچند جڏهن فلٽ جو دروازو کوليو هو ته هو هوليڪي اڙڪ لڳو هو. پر ڪئمپ ۾ هليو جو ٻڌي ڏاڏي ڄڻ مڪتيءَ جو ساهه ڪيو. ڄڻ سندس قيد جو مدو پورو ٿيو هو. هو ڪئمپ جي آزاد نضا ۾ رهڻ هلي رهيو هو. ٽئين جوش ۽ جواي سان سندس چهرو ٻڪيو پئي.

ا. نه آيو. ڏاڏي آئي هئي. ڇاچي گلاب داس جي پٽ جي منڻ تي ٻاڻي ۽ ان ڇاچي مان ڪڍڻ کي همت نه آئي ته کيس ايندڙ ڏين وڃي. مان هوس ڏاڏي جو لاڏاڻو سو اهو ڪم مولڪي سوليجو وٺو.

مون نڪت جي در تي گهٽي وڃائي. ڏاڏو در کولڻ آيو. هاڪي ٻاڻي مليو. اچ صدور اچ.

مان - ڏاڏا، طبيعت ڪيئن آهي؟

ڏاڏو - ڇو منهنجي طبيعت کي ڇا پوڻو آهي. طبيعت شراب ٺٽي منهنجي دشمنن جي، نه نه ٻيءَ والڪر مولڪي وساري ڇڏيو آهي.

مان - نه ڏاڏا - سڄو ڏينهن Sports ۽ Studies ۾ تيزي رهندو آهيان.

ڏاڏو - شاهاش پٽ! ٻيءَ والڪر سميت ڇو واپاري نه بڻج. ڳار - ڪر والڪر ڪوڪيت ۾ نالو روشن ڪج.

مان - بس اوهان جي آسپس ڪري.

ڏاڏو - (اڀرڻ ٿي سان) پر منهنجي آسپس نه هر وقت نوسان آهي.

مان - ٻاڻا، گلاب داس جي پٽ جو اچ منڻ آهي.

ڏاڏو - ڇو سندس پٽن ۾ ڇڏيرون بدل هيون جو توکي موڪليو اٿس.

مان - ان جي ڪوٽ تي شايد توهان انگار ڪيو ها.

ڏاڏو - هن گلاب مولڪي ڏاڏو ستاو آهي. سانگي کي ٽيسمار سان ٿو سهڙي. پر پٽ ڇا ڪمايو اٿس، نه سمجھو ڇو ڪند آڪڙ ۾ آيو، ٻيءَ اڳيان جهڪي هئا ته ڇا لڏيو ماڻهو بڻجي پوي ها.

مان - پر ڏاڏا، توهان منهنجو چيو ته نه موٽائيندا؟

ڏاڏو - ڇو موٽائڻو ڪيئن؟ هل ٻيهر هل، هٿان منهنجي ڪري ٿو. سانگي گلاب جي چنڇري به هڪڙو لاهي ڇڏي.

مان - ڏاڏا غلطيون هميشه ٿيندا ڪندا آهن.

ڏاڏو - پٽ! غلطي ٺاهي، وڌائي آهي، آڪڙ آهي. ٻيهر - ان ٻاڻي تي سهڙو، منهنجي ٽيڊ نه پوري ٿيندي.

مان - ٽيڊ؟ ڇاچي؟

ڏاڏو - هيءَ نڪت ڏسڻ ٿو؟

مان - هن نڪت ۾ ڪهڙي خرابي آهي؟

هولدا مال، جيڪي پاڪندي هولدا، جن پاپ ڪيا هولدا، منهنجو جيون نه لڻ ڪندڪ آهي. مولڪي ڪنهنجو ڪهڙو ٻپ؟
 - ٻا. ڪجهه نه خدا جو خوف کانو.

ٽ. ڇو ڪالوان، مون ڪنهنجي ڪا ٻلي ماري آهي؟ رشوت ڪاڏي آهي، ڪنهنجي چوري ڪئي آهي؟ ڪنهن کي راجاڙو آهي؟ پر خوف خدا جو تون ڪر عيشي! ڇو اهڙن گلڙن جهڙن ٻارن تي هٿ هلائيندو آهين، تڏهن تون ڪاسائي بطجي ويندو آهين.

ڏاڏي سان بھت ۾ ٻارو هميشه شڪست کائيندو آهي. ان ڪري جڏهن ڏاڏو بھت شروع ڪندو آهي ته ٻار ٿڙي پاسو ڪندو آهي. هينئر به جڏهن ٻائي ڏاڏي جي واٽان ڪاسائيءَ جو لقب حاصل ڪيو ته ڪنڌ ڪڍائي چيائين - مولڪي پنهنجا بھت جي مڃڻ ۾ وڃڻو آهي - ڏور ئي ٿئي.

ڏاڏو - ڏاڏي، 4 ڏينهن - مڃا، ستي، ڪنٽي، گوپي، يعني منهنجون 4 پٽيون. مڃا بڊارس ۾، ستي ڪتيان ۾، ڪنٽي وڏا آهي، سندس گهوت حادثي ۾ مارجي ويو. گوپي ٻيئي ۾ آهي. چار ٻائر - ٻارو سيمهينٽ جو واپاري، ڇاڇو چنڊلداس لڪڙيءَ جو واپاري، ڇاڇو گلابداس هوٽل جو مالڪ، ڇاڇو هوٽل بڊارس آهي. ٻارو، امان، مان ۽ 3 پيئر سي ٿياسين 6 ٻائي. ڇاڇو چنڊلداس، ڇاڇي چتري ٻائي - ڪين به بھت ۽ هڪ ڏي سي ٿيا 5. ڇاڇو گلابداس ۽ ڇاڇي مٿري ڪين هڪ بھت سو سي ٿيا 3. باقي ڇاڇو هوٽل ڇاڇي گوپي ٻائي ۽ 5 ڏينهن، سي ٿيا 7 ٻائي. ڏنڊا الڳ الڳ ٻار گهر هڪڙو، ڇلهه هڪڙي آهي. ڏاڏي کان سڀ ڏڪن. هنڊي اک ڪافي آهي. جڳهه جي ٽنگيءَ سبب ٻائي الڳ ٿيڻ جي جرئت ڪئي. ڏاڏي جي اک جو اثر ڪنڊ جي ٻائين تان گهٽڻ لڳو. ٻائي جي نقش قدم جي پيروي ڪندي، چنڊلداس فليٽ ورتو. جڏهن ڏاڏي ڏٺو ته سندس ڪير به ٿيو ٻڌي ته هر به ڏاڏيءَ کي وٺي فليٽ ۾ رهڻ لاءِ هليو ويو.

ڇاڇي گلابداس ۽ هوٽل سان ڏاڏي جي گهٽ ٻولدي هئي. ٻارو نه هنڊي نظرن ۾ اڳيئي ڪري چڪو هو جو هن ڪنڊ ٽوڙڻ ۾ اڳرائي ڪئي هئي. ڏاڏي جي حالت ان فوجي ڪمانڊر جهڙي ٿي ويئي جنهن جو حڪم فوجي نه مڃيندا هجن. ڪنڊ کي گڏ رکڻ جون سڀ ڪوششون ناڪام رهيون. هو جو فليٽ ۾ ويو ته سڀني سان رسي ويو. ايتري قدر جو ڇاڇي گلابداس جي ٻئي بھت جي جنم ٿي

مکتي

□ وشلو ڀاتيا

ڏاڏو کيائيند مولڪي خوب وڻندو آهي. اسان بهي وڃي ان ڀڙهين جو اندرو آهي. ڏاڏي کيائيند جي ڪاهن تي چڙهي مان جوان ٿيو آهيان. ڏاڏي چوڻدي آهي ته هنن ئي توکي ڀنڊ ڪرڻ سينگارو. اڄ مان ڀڙهين ڀڙهين ئي ڀڙهيو آهيان ته اهو نه ڀڙهين ڏاڏي کيائيند جي بدولت. مڙهجي ڪمن ۾ ٿيندڙ ۾ ڏاڏي جون ٻڌايل ڪهاڻيون گولچندون آهن. جن مون ۾ سسڪار، اخلاقي، ٺهڻي، مڙهڻا ڀري آهي. چڙهر نرماڻ ۽ ڪفر تي خاص زور هو. ان ڪري 85 ورهين جي ڄمار ۾ به ڏاڏو سلامت آهي. اکين جي روشني سلامت اٿس. ڪنهن وڏي ڀڙهڙي ۽ سندس صحت مٿان هٿو ڪونه ڪيو آهي. ڏاڏو نثر سان چوندو آهي ته ”عصر جي Century ڪرڻ کان اڳ مان اوهان سان الزام ڪونه ڪندس.“

جڏهن ٻار ڪٽنب کان الڳ ٿيو ئي تڏهن ڏاڏي چيس ”عيشي! تو ڪٽنب جي ورهائڻي جو ٻار وڏو آهي. اوه الا ئي ڇا ٿيندو ڏي. مونن جي مالها گڏ هجي ته سولهين - مالا ٿي - ڏاڏا الڳ الڳ ٿيا ته رولي ڪونه رهندي - را! ٻائي چيو - ٻاٻا! ڪوڙي جڏهن سان ڪم نه هليو. جيئن جيئن ڪٽنب وڏي ٿو، تيئن ٿين ٿا. ڇو ته ٿي ٿي. ڀڙهين ٺهر ۾ 15 هزارن ۾ سٺي جڳهه ملي رهي آهي.“ ڏاڏي ٺڪي لاهي ۾ چيو - ”مڙهجو قسم ٿي ڏي عيشي - تو ڪٽنب ته ٿوڙو آهي، پر ٺهڻ، هاڻ ٺهڻ نه ٿوڙو ٿو. توکي ته عمر آهي مڙهجو ٻارن ۾ ڪيترو هو. آهي“ ٻائي ٻڌڻ ٺهڻي چيس - ”ٻاٻا، هو رڳو آهي اٺوڙو ۾ ڇوڪرو اوهان جو ٻڙوڪ سڳي ڪري.“ ڏاڏو ٻي ٺهڻي ٿي وڙ - چڏاهن - ”ڏاڏا! تو مولڪي ڪو ٻڙو - مڙهجو آهي ڇا؟ هي ٻڌن - جي ٿي ٿي. ڇو ٺهڻ آهي. ڇو ٺهڻي ته اچي مون سان ملو وڙهه. هيئن به توکي ٺهڻي سگهان ٿو. مڙهجو لوڪ ٻڙوڪ هنن ٻارن ۾ ئي آهي.“ ٻائي چيس - ”اوهان جي عمر ڇا شين مالا ڇهيندا آهن.“ ڏاڏي ورائيو - ڇهيندا

هولدا مال، جيڪي ٻانگڊي هولدا، جن ڀاپ ڪيا هولدا، منهنجو جيون نه اس ڪلڪ آهي. مولڪي ڪنهنجو ڪهڙو ڀڳ؟
 - ڪجهه نه خدا جو خوف کانو.

ڏ- ڇو ڪاوان، مون ڪنهنجي ڪا ٻلي ماري آهي؟ رشوت ڪاڏي آهي، ڪنهنجي چوري ڪئي آهي؟ ڪنهن کي راجايو آهي؟ پر خوف خدا جو تون ڪر عيشي! جو اهڙن گلڙن جهڙن ٻارن تي هٿ هلائيندو آهين، لڏهن تون ڪاٺائي ٻڄي ويندو آهين.

ڏاڏي سان اڪهه ٻارو هميشه شڪست کائيندو آهي. ان ڪري جڏهن ڏاڏو اڪهه شروع ڪندو آهي ته ٻارو ٽڙي پاسو ڪندو آهي. هيٺ ٻه جڏهن ٻائي ڏاڏي جي واٽان ڪاٺائيءَ جو لقب حاصل ڪيو ته ڪنڌ ڪڍائي ڇيائين - مولڪي پڇيائين جي منهنجي ٻه وڃڻو آهي - ٻار ٿي ٿئي.

ڏاڏو- ڏاڏي، 4 ڏينهن - مڃا، ستي، ڪنٽي، گوڀي، يعني منهنجون 4 ڀڳيون. مڃا بڊارس ٻه، ستي ڪٽيانه ٻه، ڪنٽي وڏو آهي، سندس گهٽ حادثي ٻه مارجي ويو. گوڀي ٻيئي ٻه آهي. چار ٻار - ٻارو سيمينٽ جو واپاري، چارو چنڊلداس اڪڙيءَ جو واپاري، چارو گلابداس هوٺل جو مالڪ، چارو هوٺل ٻساري آهي. ٻارو، امان، مان ۽ 3 ڀينر سي ٿياسڻ 6 ٻائي. چارو چنڊلداس، چاچي چٽري ٻائي - ڪين ٻه ڀٽ ۽ هڪ ڌيءَ سي ٿيا 5. چارو گلابداس ۽ چاچي مڙي ڪين هڪ ڀٽ سو سي ٿيا 3. باقي چارو هوٺل چاچي گومي ٻائي ۽ 5 ڌينهن، سي ٿيا 7 ٻائي. ڏندا الڳ الڳ ٻه گهر هڪڙو، چارو هڪڙي آهي. ڏاڏي کان سڀ ڏڪن، منهنجي اک ڪاٺي آهي. جڳهه جي ٽنگيءَ سبب ٻائي الڳ ٿي چاچي جي ڀرت ڪئي. ڏاڏي جي اک جو اثر ڪٽنب جي ٻائين کان ڪهڙو لڳو. ٻائي جي نقش قدم جي ٻيروي ڪندي، چنڊلداس فلٽ ورتو. جڏهن ڏاڏي ڏاڏو 5 سندس ڪير نه ٿيو ٻڌي نه ٿيو ته ڏاڏيءَ کي وٺي فلٽ ٻه رهڻ لاءِ هليو ويو.

چاچي گلابداس ۽ هوٺل سان ڏاڏي جي گهٽ ٻولي هئي. ٻارو نه منهنجي نظرن ٻه اڳيئي ڪري چڪو هو جو هن ڪٽنب ٽوڙڻ ٻه اڳرائي ڪئي هئي. ڏاڏي جي حالت ان فوجي ڪمانڊر جهڙي ٿي وئي جنهن جو حڪم فوجي نه منهنجي آهي. ڪٽنب کي گڏ رکڻ جون سڀ ڪوششون ساڪار رهيون. هو جو ڏڪل ٻه ٻار نه سڀني سان رسي ويو. اهڙي قدر جو چاچي گلابداس جي ٻئي ڀٽ جي ڀٽ ٻه ٻه

مکتی

□ و ش و داتیا

ڏاڏو گيانچند مولڪي خوب وڻندو آهي. اسان ٻنهي وچيرن ٻيڙهين جو اٿس آهي. ڏاڏي گيانچند جي ڪلهن تي چڙهي مان جوان ٿيو آهيان. ڏاڏي چوڻدي آهي ته هنن ئي توکي پنڌ ڪرڻ سکاريو. اڄ مان ٻيڙهين ٻيڙن تي ٻيڙو آهيان ته اهو به ٻيڙهين ڏاڏي گيانچند جي ٻڌولس. ٻيڙهين ڪنن ۾ ٻيڙو پڻ ڏاڏي جون ٻڌايل ڪهاڻيون ٻڌنديون آهن. جن مون ۾ سسڪار، اسحاق، ٺيٽي، مريادا، ٻيڙي آهي. چريتر ارباڻ ۽ ڪرشم تي خاص زور هو. ان ڪري 85 ورهين جي ڇهار ۾ به ڏاڏو سلامت آهي. اکين جي روشني سلامت اٿس. ڪنهن وڏي ٻيڙي ۾ سندن صحت مٿان هٿ ڪو نه ڪيو آهي. ڏاڏو پٽ سان چوڻو آهي ته ”هه جي Century ڪرڻ کان اڳ مان اوهان سان الوداع ڪو نه ڪندس.“

جڏهن ٻارو ڪٽنب کان الڳ ٿيو ٿي تڏهن ڏاڏي چيس ”عيشي! او ڪٽنب جي ورهائجي ڇو ٻارو وڌو آهي. پوءِ الائي ڇا اُمدو ڙي. مونهن جي مالهه ڏڏ هجي نه سولهنن - مالا ٺٽي - ڏاڏا الڳ الڳ ٿيا نه رولي ڪونه رهندي ٻهرا ٻائي ڇو - ٻاٻا! ڪرڙي جهڙاٻاٻا سان ڪم نه هلندو. ڇهين ڇهين ڪٽنب وڌي ٿو، ٽيهن ٽيهن جهڙو، ٽيگهه ٽيگهه ٿي. پنجين ٽيڙي 15 هزارن ۾ سٺي جڳهه ملي رهي آهي.“ ڏاڏي ڏکي اهڙي ۾ چيو - ”مهڻو ٽيڙي ڙي عيشي - ٿو ڪٽنب نه ٿوڙو آهي، ٻه ٽيڙي، ڇاڻ ڏليون نه ٿوڙجانءِ. توکي نه خبر آهي مهڻو ٻارن ۾ ڪيترو موڙ آهي.“ ٻائي ٻارون ڏهندي چيس - ”ٻاٻا، موڙ وڌو آهي ايشور ۾ ڇوڪرو ارهائڻ ڇو ٻاروڪ سگهي ڪري.“ ڏاڏو ٽپي ٽامڻي ٿي ويو - چڏائين - ”لاالائي! ٿو، مونکي ڪو ٻيو سمجهڻو آهي ڇا؟ هي ٻڌن - ڇڏي ڪجهه ڇو ٺهيل آهي. ڏم ڇڏي ٿي نه اچي مون سان ملو، وڙو - هيٺ ٻه ٽي ڏسي سگهان ٿو. مهڻو ٻاروڪ ٻاروڪ هين ٻارن ۾ ٿي آهي.“ ٻائي چيس - ”ارهائڻ جي عمر جا شخص مالا جهڙا آهن.“ ڏاڏي ورائيو - ڇڏيندا

شايد سوچ جي شڪتيءَ تي اثر پوڻ سبب هن ڪجهه عجيب سوچڻ شروع ڪيو. هو هڙتال ۾ هڪ لئين قسم جي دوائِ ڪري - پگهار اجاءَ ڪم وڌائڻ جي چاهي هو دلڻا جي اول نمبر چران ۾ شمار ٿي وڃي.

رامب جو هن ڪاروبار ورتي. هو ورلي ويندو آهي. ٻار پوءِ به اڄ کيس لندڻ نه آئي. يا کيس ائين لڳي رهيو هو.

صبح جو هڙتال جي سرڪس ۾ هن ڀاڱي کي ٽڪل هٿسوس ڪيو. سرڪس جا سڀ ماڻهو سلوڪن. سونر چوڻ وقت ساڄو هٿ مٿي ڪڍي جوش ڏيکاري رهيا هئا. هن کي شايد خبر ئي نه پئي هو ڪاڄو هٿ مٿي ڪڍي رهيو هو. سرڪس جي سونر جي آواز جي شور ۾ هن جو آواز به ٻڌجي نه رهيو هو. ايترو ئي نه، هنجڻا ڇپ لائي ڇا چئي رهيا. هنجي لپ - رڳڙنگڙ ٻين سان نه ملي رهي هئي.

سرڪس ۾ هلندي هو سوچي رهيو آهي. هن کان پوءِ کيس ڇا ڪرڻو آهي. ٻار کيس اڃا ڪجهه سڃڻي نه رهيو هو.

□

ڪنڪيوليٽر ٿي هوندي. وي. جو رپورٽ ڪنٽرولر سمجهندو هو.

هو ڪڏهن ڪڏهن ڇاڇو: ٺاهي پٽيءَ اڳيان فخر سان پيش ڪندو هو. رڌڻي جو اهو هڪ ئي سمي هو سڳي ڪهڙو هو. پاڙي وارا هن جي ان اداري تي ئي ڪورجي ويندا هئا.

انهن ڪرڻ لاءِ ته هن وٽ اٽاهه چيئن هو. پر فلحال کيس پنهنجي شڪتي ان لکي جيان وڃي ويندي نظر ايندي هئي، جيڪو رات ڏينهن سمندرو رهندو آهي. هرواح ان ڪري خاص آڌاس ٿي ويو. اول ته هو ڏنر سان ڪاليج آيو. هو پنهنجا پير پڻ نه وٺي سگهيو. هن صرف اڌ پير پڻ پڙهاريو. اهو به ڏري گهٽ ٻاڳ ٿي ويا. انهن ٽن سورجيو، اڄ هو جهڪو مسٽر ٿي موڪل ٿي رهي. پنهنجو رويو ڪو به هڪ ئي هو. ان سان هو ٻين لاءِ ڏکيو شخص بڻجندو. پر ان طرح جي Abnormality کيس پسند نه هئي. ان بجاءِ هو پنهنجي وويڪه جي هدايت ٿي پنهنجي ڪم ۾ وڌ ۾ وڌ مشغول رهندو هو ۽ فالتو وقت شاگردن جي طرح طرح جي لڪيشن ۾ سولهو ٿي ايندو هو پر ڇپ ڇپ. انهن هو پنهنجو ٻاڳ سان Adjust ڪندو هو. اهيءَ حالت ۾ هن کي اندر جو وويڪه سڪسان سمهڻ نه ڏيندو هو. اڄ هو سوچي رهيو هو ته سڀاڻي ڪان شروع ٿيندڙ هڙتال جي باوجود هو روز برابر ڪاليج ويندو رهندو. ڪم هن لاءِ اٽي ڪونه ڪو لڪندو رهندو. هن انهن ڪجهه سوچي ڦوڻ ڪيو. هن پنهنجي هڪ دوست کي هلو-هلو ڪرڻ کان پوءِ اڏاڻو نه اڄ هو پڇڻ آهي. کيس مزد ٿي نٿو اچي. ڇو ته سڀاڻي کان هو فائينل وارن کي ايڪٽا گهرائي. هن کي دوست روڪيو- سڀاڻي منشي صاحب، مون وٽ آت ٿه. واپار ڪمپٽ ليون آڏو آهن. دل بهلائڻ لاءِ به. ان ۾ هڪ به آهي. باقي ڪجهه ڪلاسڪس آهن. 2-3 انگڻن- هڪ اڌ هارو. ذرا ٻارن کان سنڀالي رڳيون ٻولڻن باقي اها پڙهائڻ جي بهاري سڻي نه آهي.

هن مشق ۾ ٿي ”او-او- او- اوڪو“ چوڻدي ڦوڻ رکيو. بنا ڪم ڪار جي هن جو ٽن سسٽ ۽ من آڌاس هو. انهن هن کي نه بڪه لڳندي آهي ۽ نه لڳد ايندي آهي. وويڪه هن کي انهن ڇڪ پائيندو آهي ڇو ڏيندو. هن کي لڳندو آهي- هڃا هٿ- پر بنا ڪم- ڪار جي لاهائي ويا آهن- جڳ سڄي ويا آهن- ڏيڙو جي ڇڪ جيان. هن جي سوچ جي شڪتيءَ تي اتر ٻولندو آهي. دنيا ۾ ٻاڳ کي وڻائڻ لکيو ۽ مائوس سمجهندو آهي.

اينديون آهن اهي جهوڻا کائڻ لڳيون. هن کي لڳو، هن جو ليڪچر باقي جايندڙ ڇوڪرن جي مٿان-مٿان وڃي رهيو هو. هونءَ هو ٻنهي حالتن سان منهن ڏيڻ لاءِ هنن کان سوال پڇندو ويندو آهي. هنن سان ڊائلاگ ڪندو ويندو آهي. پر اڄ ڏاڪ پوري ڪرڻ جي فڪر ۾ هو پنهنجو ليڪچر ڏيندو ويو. بنا ڪن خاص مثالن جي. لس ٽي لس چئن هو اڄ جو ايسي جو ڏاڪ پورو ڪري سگهي ۽ پنهنجي ڊائري ۾ ڪجهه لکي سگهي.

اها ڊائري هن پنهنجي لسڪين لاءِ رکي آهي. چئن هو پنهنجو پاڻ کي دلاسو ڏيئي سگهي ته هو ڪجهه اهميت ڀريو ڪم ڪري رهيو آهي. پر اڄ هن جو هڪ نه پيريد پورو ڪم ٿي نه سگهيو ۽ هيءُ ڏاڪ نه پورو نه ٿيو، هن چاهيو ته اڄ هو کين ايڪسٽرا وقت وھاري جيڪو. پر هڪ ته هن جو سڌائت هو. هو ايڪسٽرا ڏنهن ٽي وٺندو آهي جڏهن پورو ڪلاس اڳواٽ واقف هجي ۽ شاگرد پاڻ به اُتاهت هجن. هن پيريد هلندي سوچيو هو ته پيريد پورو ٿيڻ بابت هو هڙتال جا ٿلهي ليکي سبب ڄاڻي وٺندو. کيس پوري خبر به ڪانه هئي ته ائين وڏي هڙتال آخر ڪهڙين ڊيمانڊس تي ٿي رهي آهي. هن کي سڌ نه هئي ته هن کي ڇا ڇا نه ملي رهيو آهي. پر هو اهو سڀ ڄاڻڻ جو اُتاهه به وڃائي ويٺو. هڙتال ۾ شامل ٿيڻ جي سهمتي نه هو ڏيئي چڪو آهي. هن اه ان کان سواءِ ڪو وڪاڻ رکيل نه هو.

پيريد پوري ٿيڻ تي ٻاهر نڪري هن ڏٺو. گهڻو ڪري سڀ هڙتال ۾ هيٺ ڪان تي شامل آهن. اسٽاف روم ۾ پنڪو اڪيلو ٿري رهيو آهي.

ٻي دليو گهر اچي هو پلنگه تي ڪريو. هن جي هميشه اچا رهي آهي. هو سخت محنت ڪري ٿڪجي-ٿڪجي گهر اچي. گهر ۾ هنجي ڪم ۽ محنت سبب هنجو خاص قدر ٿئي. ڪڏهن هنجي پٽي هڃا ٻوت لاهي. جو راب لاهي کيس ٿرٿ چانهه ٺاهي آڻي ڏئي. هنجي ٿڪل چهر تي طرف هوءَ همدرديءَ سان ٺهاري. پر هٿ ڪم آيتو هو. هو پنهنجي گهر ۾ ذري گهٽ ”نڪمڻو“ ليکيو ويندو هو. هنجي پٽي هاءِ اسڪول ۾ ڪلارڪ هئي. هن وٽ ڪم جا اٺار هوندا هئا. اڪائونٽ بوڪس، لاشا، لٽري، لٽري، فرنيچر - سڀ جهجهت هنجي سر تي سوار هوندا هئا. هوءَ اڪثر گهر ۾ به ڪو نه ڪو ڪم کڻي ايندي هئي. هو هن طرف همدرديءَ سان ٺهاري ويندو هو. چاهيندو هو - کيس ڪم ۾ هڪ وٺائي. پر هن کي صرف پنجن ۽ ڏهين جو ئي ڪوڙو ايندو هو. دنياڌاري حساب ڪتاب ۾ هو ٻار جيان معصوم هو.

ٻنهي ننڍي ٻنڍڻن جو ڏکڻ آهي هوءَ ڏهر ويندي ڏهن ئي هن جي ننڍي ٻنڍڻ جي سنهڙن ننڍن ۾ ساهه ڀرندو يا اڏو ٻيو ڪجهه.

اهي آهن اڄ ڪلهه جون ڪهاڻيون. توهان جون پڙهڻيون ڪهاڻيون.

پروفيسر منشي ”اڄ جي ڪهاڻي“ بابت آرٽس ڪاليج جي ڪنٽرولي وٽس ڇپوڻ وٺي ٿي رهيو هو ته ٻيل لڳو. ڀرپڻ ڀرو ٿيو. هونءَ اڄ جو اهو ڇوڻو ڀرپڻ ٿي هو پر ڏري گهٽ ڀر ڪو ڀرپڻ وڌو نه ويندو آهي. هن کي ٻنڌڻ افسوس ٿيو ته ”اڄ جي ڪهاڻي“ ئي هو ڇپوڻي مانسڪ ٺاهي ڪري آيو هو، هو ان ڪم نه ڀورو نه ڪري سگهيو هو. خاص وقت ٻڌائي نه سگهيو. وري سڀاڻي کان ڪاليج ۾ هڙتال آهي. هر وڏيڪ اهاڻڪو ٿي ويو. هن کي ارمان هو. اڄ هر خاص ڪم ڪري نه سگهيو هو. کيس ٻهرايون ڀرپڻ مري هونءَ ڪجهه، ان ڪري ۽ ڪجهه، رات ٻنڌ نه اچڻ ڪري سستيءَ سبب هو صبح جو ڪاليج ۾ اٿڻ بجاءِ سائڻي اٿڻ مس ٻهٽو هونءَ هن کي ٻهٽڻ شرط ٻڌ آيو. سڀاڻي کان ڪاليج ۾ هڙتال آهي. ويتر هن کي سستي وٺي ويئي. ٻئي ڀرپڻ ۾ ڪاليج جي چوڪر ۾ ڪا اٿر. ڪاليج لڪيڇو ڇٽاڻي تي جي سلڪشن هئي. هنن مڊو ڀرپڻ ان ۾ ئي ختم ڪيو. هو ڀرپڻ وٺڻ وارو ٻار صرف ٻنڌو هن منهن ۾ ڪجهه نه ٻڌيڪو جو اتي سگهڻ جي نه کيس اُميد هئي ته اتي چوڪر ۾ ڪي. هو ورتي آيو.

ٽنهن ڀرپڻ ۾ هن سان ڪو پروفيسر ملڻ آيو. ڪنهن ڏکي ٽيڪسٽ بوڪ کي بدلائي اڳ ۾ هلندڙ ڪتاب بابت هن کان پوريءَ سهميتي وٺڻ لاءِ. اها ان وقت جي ڳالهه، تون ئي ڪنهن نه وقت اهو ڪندي هئي. پر هنن ٻنهي ان لاءِ ٻنهي ڊڪٽر ڀرپڻ وڃائي ڇڏيو. هن جو مون اهڙي والدپر ڄيان آنداس ٿيڻ لڳو جنهن کي نامور پوري وقت ۾ ٻاري ڪٽڻ لاءِ جڙاڪشي ڪرڻي آهي ۽ وقت هن کان ڪسي رهيو آهي.

ڇوڻن ڀرپڻ ۾ چوڪر ۾ هونءَ ئي ان ئي ويندو آهي. هڪ ته جن کي ٻڪ لڳندي آهي، اهي هلي ويندو آهي. ڇوڪري نه ويندو آهي اهي وري ٻڪ ۾ ان ئي ويندو آهي. وري اڄ هن ڀرپڻ ۾ ٻهراون ٻنڌو هن منهن سڀاڻي کان شروع ٿيندڙ هڙتال تي اجايون سڃايون ڳالهون ٿيون. تنهن کان پوءِ ”اڄ جي ڪهاڻي“ جي ساڻسڪ مضمون جي ٽاپڪ تي هن لڪيڇو شروع ڪيو. باقي ٻنهي چوڪر ۾ مان نه ڇوڪري صبح جو سوال پڙهڻ وارن ننڍن ڳوٺن مان ٿيندڙ ڳوٺي

ڏيندڙ

□ نامد ڀو ٿاراچند اڻي

اچو نه مان ٿوهان کي ڪهاڻي ٻڌايان.
ٻڌو.

هڪڙو هو راجا.

نه، اها اڄ ڪلهه پراڻي ڪهاڻي ٿي ويئي آهي. پوءِ ان ۾ وري راجا جي
هڪ راڻي هوندي. راجا جو هڪ وزير به هوندو. راجا شڪار جو شوقين هوندو.
وغيرهه. ڇڏو ان کي.

مان ٿوهان کي ٻي ڪهاڻي ٻڌايان.

هڪڙو هو راجڪمار.

ٻري، ان کي به ڇڏيون. ان ۾ به ساڳي طرح هڪ راجڪماري هوندي - خوبصورت.
ٻنهي جو ٺهڻ ٿي ويندو. پر راج ڪهاڻي جو ڪو آڀسي وٺر هوندو. وغيرهه وغيرهه.

اڄ ڪلهه اهڙيون ڪهاڻيون به عجيب ٻيون لڳن.

مان ٿوهان کي هڪ ٻي ڪهاڻي ٿو ٻڌايان.

هڪڙي هئي ٻري. نه، سون ٻري. تمام سهڻي. نه، ٻري نه، هڪڙو هو جن -
يا هڪڙو هو پوت. آري ان ۾ ٻي ڇاچو. هن جو ساھ نه هڪ طوطي جي ٻيٽ ۾ -
ڇڱو، باد آيو. هڪڙو هو طوطو - هڪڙي هئي مٽيا. طوطو سون جي ٻيٽ تي ٻڌو
منو - منو ڪندو هو. سڀتارام چوندو هو.

لڳي ٿو، اهي ڪهاڻيون اڄ ڪلهه ٻارن کي به ڪو خاص ڪو نه ٿيون وڻن.

ڇڱو، اچو. مان ٿوهان کي ٿوهان جون ڪهاڻيون ٿو ٻڌايان. هڪڙو آهي جوان.
ٿوهان جهڙو. هڪڙي آهي جوانڙي - ٿوهان جهڙي. هو ٻڌندا آهن. ٿوهان چيان -
ڪالينج ۾. کين گهر جو اولو لڳو رهندو آهي. جوان کي پنهنجي ماءُ جو خيال آهي
هوءَ گهر ۾ بيمار آهي. ڪالينج مان چئي هن کي درا وٺي وڃي آهي. جوانڙي کي

ڪڏهن نه ڪڏهن اڀريءَ کي ولد ڏاڍو هڻو. ڪهڙيءَ عمر ۾ کيس ڪهڙا رالديڪا پسند هئا، هڏي سڀ ياد هڻو.

هاڻي نه هر مڙا بهيڻ وارا هوندا. خبر ناهي اڀريءَ کي هي سڀ ڪيئن لڳندو هوندو. ٽي سگهيو مولڪي ياد ڪندي هجي. ياد ڪري روئندي هجي. واپس مهينن وٽ هلڻ جو ضد ڪندي هجي. ليڪن هن لائين ڪيو ڇو؟ شهنشاهه جو فائدو وٺي ڏوڪيڙي سان اڀريءَ کي ڀڄائي وٺي وڃڻ... ڪيڏي نه... ڪيڏي نه... ٻئيءَ لاءِ خراب لفظ هوءَ زبان تي آڻي ڪانه سگهي. کيس اُميد ڪانه هئي ته هو لائين به ڪري سگهيو. هڪ دفعي جڏهن هن اڀريءَ کي پاڻ سان گڏ وٺي وڃڻ جي ڳالهه ڪئي هئي تڏهن هن کيس اُٿڙو نه ٿڪو جواب ڏنو هڻو جو اُن کانپوءِ هن وري نه ڪر ٿي ڪونه ڪيو هڻو. ليڪن اڄ... اوچتو... هيئن... ڪهڙو حيلو هلائي ٿي. هوءَ سوچيئي... ڀوليس؟... عدالت... نه... نه؟

سندس من ملول ٿي ويو. کيس لڳو سڀ بيڪار آهي. لائيهاس جهڙو هوءَ ڪاليج ۾ پڙهائيندي آهي. لائيهاس، جهڙو سندس آهي. ڊاڪٽوريٽ، ٽوڪري، شادي، عهدو، سرڪاري فائز سڀ ڪراس آهي. هڪ شخص جي هڪ قدم سندس وجود تي ٽوڙي ڇڏيو هڻو. هوءَ اتي ڪهڙي ٿي ۽ ڊرائينگ روم پار ڪري بالڪنيءَ ڏانهن وڌي. وچتي پيل پائي جي شاهي ڌوڪي سان بي خياليءَ ۾ ٻيهر ٽڪرائڻ سبب کيس ٿاڀو اچي ويو. ڌوڪي ۾ پيل ميوزڪ سينٽر کي ۽ پاڻ کي ڀڄائڻ جي گڏيل ڪوشش ۾ هوءَ اچل ٽپي لوهه جي ريلنگ تي وڃي پئي. پاڻ سنڀالڻ تي کيس پيشانيءَ وٽ سؤر محسوس ٿيو. هٿ لائي ڏٺائين. ڳاڙهو پسيو هڻو. ساههون واري بلاڪ جي سڀني ماڙن تي سڀني فلٽس جا دروازا بند هئا. صرف ڪاريدارن ۾ جهڪي روشني هئي.

هن هيٺ نهاريو. سندس بلاڪ اڳيان ٺهيل پارڪ سچر ٻيهر هڻو ۽ شانت. صرف ڪڏهن ڪڏهن هوا جي جهڙپي ٿي، هتي هتي پکڙيل ٻدن جي ٿڌ ڪڙاهت ٿي ٿي. هوءَ وري اُندر هلي ويئي ۽ آرام ڪريءَ تي ويهي رهي. گهر لاهڻ، هر شيءِ کي ٿاڻينڪو ڪري رکڻ تي دل تي ڪانه پئي ٿيس. خبر ناهي اڀريءَ کي وري ڪڏهن ڏسي سگهنديس! ٽي سگهيو هئي دفعي هو کيس پاڻ سان واپس وٺي اچي... ٽي سگهيو... ٽي سگهيو هاڻي هو هن طرف اچڻ تي چڙي ڏي... ٻيو؟ هن اُندر ۾ مونجهه محسوس ڪئي. لڳيس ٻيهر ڪجهه ٻاهر اچڻ لاءِ آيو آهي. هوءَ اُٿي ۽ وري بالڪنيءَ ۾ وڃي پئي. ساڳي ئي نظارو اوندو ڪارو گاهه، سي سي

ڪنهن لڪار، ڪنهن ڏمڪيءَ جو هڪڙو پٿر ٿو ٻڌ هوندو هئو. ڇڪو هوءَ ٻڌي
ئي ڏيندي هئي.

پوش ۽ ناريءَ جي پڙمڪاڻن بابت سندن ويچار هڪجهڙي جي بلڪل ابتڙ هئا.
هو چوندو هئو: توکي گهر جو محاذ سنڀالڻ گهرجي ۽ مون کي ٻاهر جو. هوءَ چوندي
هئي: مان ايتري محاذ سنڀالي سگهان ٿي. هو چوندو هئو: تون پنهنجي ذاتي
ڪمزوري وساري مڙسڪان اڳيان وڌڻ جي آجائي ڪوشش ڪري رهڻ آهين. عرصو
چوندي هئي: مون کي ڪمزور سمجهي هاڻ تهنجو ڪوڙو آءِ آهي. Your false ego man....

What do you mean?

I mean what I say!

اهڙن وارنالا ٻن ڌنڌن سندن آواز جو ستر ۽ سڄا ڪڏهن ڪڏهن اُڪراڙ جو
اُٿر ڇڏيندا هئا. اهڙن آهڻين ۾ بيبيءَ کي اڃانڪه ڪمري ۾ ڳوڙ ٿو ڏسي ٿي ڇپ
ئي ويندا هئا. هوءَ ئي سندن سڀني جي وڏي ۾ وڏي ڪمزوري هئي ۽ وڏي ۾
سگهه.

آج هوءَ پاڻ کي ڪمزور محسوس ڪري رهڻ هئي. هڪدم ڪمزور ۽ بي-
مهيار. هن ٻنهي کولي سگهت هر ٻئي کي ڏيکارڻ جهڙو ڳوڙ ڇڏڻ وڃي
سامان سمجهندي ماريو هوس. لائيتر جي هڪڙي روشنيءَ ۾ سندن نظر راندڙي
زبان رکيل طرح ٿي اچي. مزدورن کان سامان وڪاڻڻ وڃي هن صرف ٻُرج ۽ آلهوڙائي
مستور جهڙهن ٿي رکيا هئا. ٻُرج ۾ رکيل ايترو جون ايترو هاڻ ٿڌيون ٿي ويون
هونديون، هن سوچيو ۽ سگهت مان هڪ لندو ڪش هڻي ٻڌي: جي وهندڙ ئي
سوچڻ لڳي.

اهم جي ٽڪراڙ ۾ ايندي وڃ ۾ ڏوري وڌي وڃڻ جي باوجود هُو ڇڏهن به
دلهيءَ ٺهندو هئو، گهر ۾ ئي رهندو هئو. ڪاروباري ڪمن مان واندو ٿي گهڻي ۾
ٽوپو وٺي، هُو بيبيءَ کي ٿي ٺهندو هئو. ڪهڙيءَ جي ڪار ۾ کيس گهمائڻ وڃي
ويندو هئو. ڇو يا گهر، اڀرڻ، ٿڌيا گهٽ، کيس من ٻڌند شهن ڪاراڻي، راندڪا
وڃي ٺهڻي ڏير ڏير سان گهر موٽندو هئو ۽ ان راند هوءَ ماءُ ڏانهن ٺاهيندي نه
ڪار هئي. بيبيءَ جي هر گڏجاڻي ماءُ ڏيءَ وچ ۾ هڪ دوري ٻڌا ڪري ويندي
هئي ليڪن وقت جي وڃي اٽڪي پري ٿي ڇڏيندي هئي.

هن ماڻهون ٻيل ڪاري ٿرڪ ڏانهن ڏٺو. سامان ٻٽڪ ڪرڻ وڃي بيبيءَ جا
سڀني. اڏاڪا حفاطت سان ان ۾ رکيا هئا. ان ۾ آهي ٻُڙيل راندڪا ٻڌ هئا ۽

آزاد ماڻھو

□ هاريڪاٺ

ڪجهه اڻ پنهنجي جاءِ تي نه هئو. ڪاروبار ۾ آرام ڪرسيءَ تي آهلي هن سامهون اهاڙيو. ڏرائيندڪر روم، صرف چوڻ لاءِ. انجي ترتيب آهڙي ڪانه هئي جنهن سان اهو ڏرائيندڪر روم لکي. خالي ڇو ڪول ڪول ٿيو هڪ ڪنڊ ۾ ٻيو هئو. سوفا چيئرس هڪ آئي، ٻه بالڪنيءَ ۾ ٻيون هيون. ڏيوان اڃا اڻ وٺي ڪڍو هئو. ليمپ - لستينڊ، ٻڌا شين جي بست ۾ پئي هئي. هتي ٻين تي ننڍڙن واريون ننڍڙيون ٻه-ٽي ڪلاڪون جهڪي هن ڪاليج جي شاگردن سان ڪيل اٽڪ يا ٽرائن ڊوران ڪنهن ڪنهن هيون، ڪانه جي ڪوڪي ۾ بند ٻيون هيون، جيڪو شايد ڪاٻي پاسي پيدا روم ۾ ٻيو هئو. حالت پيدا روم جي اڻ آهڙي ٿي هئي جهڙي فلٽ جي ٻن حصن جي، ڪجهه اڻ پنهنجي جاءِ تي نه هئو.

اها، آڪٽور جي هڪ ڄاڻ هئي. مٺي مٺي سيءَ ۽ آڏاسائيءَ پري. اها منهن اولدا هي ٿي ويئي هئي. هن وچ ۾ وقت ڏسڻ جي ڪوشش ڪئي. شايد ڇهن ٿيا هئا. ٽين سرڪاري فلٽ ۾ پھتي کيس ٿي ڪلاڪ ٿي ويا هئا لکڻ سرڪاري آفيسرن واري ڪالونيءَ ۾ شالدار آپارٽمنٽس ۾، ستن فلور ٿي ان ڪمرن وارو فلٽ آلاٽ ٿي کيس جهڪا ٻي لٽها عروشي ٿي هئي، پٽيءَ جي هڪ ئي ڪارنامي اٽڪي پوري ڇڏيو هئو.

حالانڪ شاديءَ جي ٻه-ٽن سال ٿي ويا هئا جي ڄمڻ کان گهٽ ٻه سندن سنجيدگي ۾ ٿڌائي اچڻ شروع ٿي ويئي هئي ٽنهن ٻه سال ۾ ٽي چار دفعا هو دهلي ايندو ٿي هئو. ڪڏهن ڪهڙيءَ جي ڪنهن ڇوٽڪي ۾ شريڪ ٿيڻ، ڪڏهن خاص طور تي سان گڏ ڄڻ، هر دفعي هو کيس اڻ ڪري ڇڏي وئي هئي. هلي رهڻ جي صلاح ضرور ڏيندو هئو. صلاح جي اڳيان پٺيان ٻنهن ٻنهن ۾ ڪڏهن ڪڏهن

سڌي وٺڻ هجي. سڌس اکيون وري به ساهون ٻيل قانون جي ڪتاب ۾ ڪي
وٺون هون. هن پنهنجي پوري قانوني زندگي ۾ هن عمر جو وڌيڪ ڪيس ڪين
هلايو هو. سڌس ڏهن جن هڪ ڪن ۾ گرلڊو هجي. قانون، حقيقت، انصاف اخلاق
وٺي ڇڏون ٿيون پڪڙون پيئون هون. ڏاڏو آڪار! ڇهن ۾ جن ڪجهه پڙهندو
هجي. سڌو هٿ ڇڏي. ڇا هو هن اٽل سج جو پالن ڪري فتوا ڏيئي سگهندو؟
ڇا لهندو؟ هڪڙو زلزلو هيندو ڏرم جي بنياد ۾ ڌارون پئجي وينديون، همدو سماج جي
ڇيل مرڻاڻن جو رٿل ڪري اچي پٽ پوندو... اٽائي ڏرمڊاس جا شش پنهنجي
گروءَ بابت حقيقت ارادشت ڪري سگهندا؟ ڪي نه هس ٿي بهوش ٿي ويندا،
ڪي وري گهر ٻهڙي ٿي ۾ ٿاهي ويهي پاڻ کي چس ۾ لٽڪائي ڇڏيندا... ڪهڙي
نه لڪار! گهري آڇون "

۽ ٻيءَ ڪنهن شاڪ نمان سڃاڻپ ڪندڙ ڳرو ۽ گهٽ آواز جن ٻڌائي
وانگر آڻو: ڪورٽ سنڀالي ٿاڻن اڻواس ڪئي ٿي وڃي.

مان پنهنجو به اٽل آئيندڙس ۽ ٻار جو به هو گهڻي سوچ ۾ پئجي ويا. اٽل لنگر کان ٻري غريب آهستي ۾ هڪڙي ڪولي خريد ڪري مولڪي آڻي رهايائون ۽ مهيني سر مولڪي خرچ پڪو پنهنجو رهندو هو. ڪڏهن ڪڏهن هو مون وٽ ايندا هئا، غريبن جي سار سنڀال لهن ٻاهي مون کي ڏسي ويندا هئا. ٻار کي کول ۾ کڻي ڪڍ ڪڍ ٿيندا هئا. مون هن سڄي عرصي ۾ کين صرف ٻه خواهشون پوريون ڪرڻ لاءِ ويندي ڪئي هئي - هڪڙي شاديءَ جي لڏائي طور سولي مڊني ۽ ٻيو سهاڳهه جي لڏائي طور مڊگل سولر....

۽ پوءِ ڄمما جو آواز وري به ٿوري وقت لاءِ ڪڇي ويو، گويا اندر جي ٻوڙا کيس لوڏي رهي هئي.... پنهنجي ٻچ مان مڊني لاهيندي، ڇهائين: صاحب ڏسو، هن مڊنيءَ تي ٻانهن جو نالو اڪرڻ آهي ۽ اها وڏائي پڙسان ايندڙ ڪورٽ جي ڪلاڪ کي ڏانهن. ڇڄ مڊني وٺي ان کي ڇتائي ڏار نه وڃ ٿي. انڪري اڪر ٻي (D) ميڊاڪاريءَ ۾ اڪرڻ هر ۽ پوءِ ڄمما پنهنجي کلي مان مڊگل سولر لاهي، ڪلاڪ طرف اڳتي وڌائيندي چيو: صاحب، هن ۾ جهڪو لڏيندڙ لاکيٽ پوئل آهي، تڏهن ۾ ٻائي صاحب جو ٽوٽو به پهل آهي. ڇڄ صاحب لاکيٽ وٺي ان کي ڏاڍي غور سان ڏٺو ۽ هاڪاري انداز ۾ پنهنجو ڪنڊ لوڏو، تڏهن پڪ ٿي پڪ ڪورٽ ۾ ويٺل ڪيترن شخصن جي دل هڪڙي ڌڙڪڻ نه ضرور گسائي ويئي هوندي. ۽ پوءِ ڄمما ٻائيءَ جو آواز ٽڪو ٿي ويو ۽ لڙڙڙو رهيو: جهڳهه کي ٻائي معلوم نه هجي پر ٻانهن مولڪي ور مالها ٻائي پنهنجي پٽي سويڪار ڪيو هو ۽ پنهنجي ڪرپ مان چاول ٻاڪه کي پنهنجو سمنان قبول ڪيو هو. ٻيءَ جي جهڙي نه هيءُ ٻاڪه هر شيءِ ۽ هر خوشيءَ کان محروم رهيو، پر سندس وڃڻ ڪالهه نه کيس آهي سڀ اڌڪار ملڻ گهرجن، جيڪي اسان جي سماج ۽ اسان جو قانون ڪنهن به ٻار کي ڏئي ٿو.... مون کي ڄاڻ آهي ته ٻائي صاحب جا نيشن مون کي اهڙو انصاف ڪڍاچت ڪو نه ڏيندا.... پر مان پڇڻ ٿي چاهيان ته هيءُ انصاف جو گهر به ڇا پنهنجي معصوم لاءِ ۽ پنهنجي لاءِ پنهنجا دروازا بند ڪري ڇڏيندو؟... ۽ پوءِ هيءُ ٽٽي پئجي ۽ ٻار وٽ ٽاڙي ماءُ کي ڏسندو رهيو ۽ کيس چنڊڙي پيو....

ائين لڳو ڪورٽ ۾ ڪو دستي پر ڪرايو آهي. ٻاهران ته موت جهڙو سناڻو ڇانئجي ويو. ڪورٽ ۾ ويٺل ٿوري ايندڙ ڇڻ پند پهن ٿي ويا هجن. سندن اکيون به هڪ هنڌ اٽڪي ٻنهي ويٺن هون. جتي ڇڄ ڪرسيءَ تي ويٺو. ڇڄ به ڇڻ

ڪري فرش تي لٽي پيس، اڌ رات گذري هوندي ته مون کي سڏي چيائون: ڇهنا، منهنجو مٿو ٻاهر سوز ۾ ڪڙهي. مٿي اچي ڪٽ ٿي ويهي، مون کي زور ڏئي، مون وري به سندس آڱيا جو پالڻ ڪيو ۽ ڪنن زور ڏئي لڳس. ٿوري وقت کانپوءِ هنن ٻنهي ٻن وهائي ٿاڻ ڪٽي منهنجي ڪوٽي تي رکيو... ۽ ٿوري ساعت کان پوءِ هنن ٻنهي ٻن پالڻون چڪي منهنجي ڳچيءَ جي چوڌاري وڌيون ۽ منهنجو منهن چڪي ٻنهي ٻن سان لڳايو... مان ٽڪي ويس، منهنجو ساهه منجهڙو لڳو ۽ زور زور سان سهڪڻ لڳس... ڇهنا سچ پن ڪٽوڙي ۾ ان وقت به ٽڪي رهي هئي، سهڪي رهي هئي ۽ سندس آواز ٻڪاٻڪا ڪئي ۾ ئي ڪٽجي واد... هوءَ شالڻ ٿي وئي ۽ سندس ڪنڊ هيٺ جهڪي وئي.

ٻاڪ جي خاموشيءَ کانپوءِ ڄڻ جو آواز گولجيو: پر منهنجي زالءِ مان ٻاهر نه لاپس ڪونه ٿيو ته ٿرمداس منهنجو پٽي هو ۽ هن ٻاڪ جو پٽي. ڇهنا جڏهن ڪنڊ مٿي ڪيو ته سندس اکين ۾ آنسوون هئا. هن وري به هيٺ جمع ڪري پاڻ کي ٿاڻو ۽ آڏو ۽ پٺيان جاري رکيو: صاحب، پوءِ اهوئي ڪجهه ٿيو، جيڪو پيش ۽ استريءَ جي وچ ۾ ٿيندو آهي ۽ انهن ڪيترائي ڏينهن مان سندس شير لاه سندس ڪپري ۾ هيٺ سهيندي هوس ۽ جڏهن به هو سڏيندو هو ته وٺس ويٺي هيس. ڪجهه مهينن کانپوءِ منهنجا ٻه ٻچا ٿيا ته مان هراسجي ويس، ساهس ڪري ڪنن ٻڌائين، پر هو گهٻريا ڪونه.

مون کي ڇههڻا پيسا ڏيئي ٻوٽ وٺو ڪيائون ۽ مان ظاهر ٿي ٿورو اهو اهاڻو ڏيئي ته منهنجي ٻوٽي ماءُ بهار آهي، ٽڪائي جي شيرازن ڪمان چٽي وٺي، ٻوٽ هلي ويس، ٻارهن مهينن کانپوءِ ٻار ماءُ وٽ رکي مان موٽي آيس. منهنجي واپس اچڻ تي ٻالو صاحب ڏاڍو ناراض ٿيو. پر مون کي وري به ٽڪائي ۽ سندس شير لاه رکيو واد... ٻچو هنن شين کان نه اها حقيقت به صحيح آهي يا نه... ڇڻ ڇهنا ٻائي کي اڌ ۾ بهاري سوال ڪيو: منهنجي واپس اچڻ کانپوءِ به ٿرمداس توهان ساڳيو رشتو قائم رکيو؟

ڇهنا ٻائي هڙي اوچتي سوال تي شڪجي وئي، لڏي وئي. ڪن لاه سن ٿي وئي. پوءِ ڇڻ پاڻ کي ٻڪو ڪندي چيائين: نه. ههڪاري پالڻن جو مولچهار وٺڻ لڳو... ليڪي هڪڙي ڏينهن سڏي چيائون: ڇههڻا پيسا وٺي تون وڃي ٻوٽ وٺن ڇو: سائون هائي اوهان کانسواءِ سڪ موٽڪي سرڙ ۾ به نه ملندو. اري ڪا نه ٿينديس، اکر اوهان موٽڪي وريءَ پاڻ کان پري ڪندا نه.

باري ۾ ڪو به فيصلو يا قدم ڪڍي نٿا سگهن، ڇاڪاڻ ته اهڙو عمل قانوني ڏوهه ليکيو ويندو، جنهن لاءِ ڪڙي سزا ملي سگهي ٿي.

ٽڪاڻي جي شيواڌارين ۽ ڪرمچارين تي هن حڪماڻي جاري ٿيڻ تي نه چڻ وڃ ڪري هئي، پر پوري لڪر ۾ حيراني ۽ چؤڙول مثل هو. سڀ ڪنهن ئي ڏندين آڱريون ڏاٻيون. پوءِ ڇڏهن ڪيس هليو ته پهرين ته وڪيلن جون وڏيون جڇتون ۽ لمبيون ڏانڊل ٻارڙيون هليون. ڪافي شيواڻيون لڪري ويئون. ايٽ جڇ، فريادي، يعني جمنا ٻائي جو بيان رڪارڊ ڪرڻ لاءِ تاريخ مقرر ڪئي.

ڪورٽ ۾ تر چٽڻ جي به جاءِ نه هئي. ماڻهو ايترا اچي مڙيا هئا چڻ ڪنهن وڏي جادوگر جو ڪو ڪيل ٿيڻو هو. ٻائي ڌرمڊاس جا شش نه وڏي تعداد ۾ حاضر هئا، پر حيرت ڪارڻ ٻيا لنگرواسي ۽ ڪيترائي قانوني دنيا جا ماهر به اچي ڪورٽ جي ۾ ڳاهت ٿيا هئا.... پڪار ٿيڻ تي جمنا ٻائي پٽ کي هٿ کان وٺي اچي ڪورٽ جي ڪٽهڙي ۾ ايلي. ڪيترا ئي هٿ رکائي مائيءَ کان قسم نڪاريو ويو ته هو سچ ۽ سچ ڪانسواءِ ٻيو ڪجهه به نه چوندو. هڪ پلڪ لاءِ مائي ٿوري هڇڪي، پر پوءِ ٻائي ئي قابو پائيندي، چڇ تي نظرون اٽڪائيندي جمنا چوڻ شروع ڪيو:

صاحب، ٻارهن سال اڳ مان هن شهر ۾ آئي هيس. تڏهن منهنجي عمر ويهه سال هئي. مان جوان هيس، مان سندر هيس. ٻائيچن مونکي پنهنجي شيوا لاءِ ٽڪاڻي ۾ نوڪريءَ ۾ رکيو هو. مان ڏاڍي شڙڏا سان سندن شيوا ڪندي هيس - ڪهڙا ڌوڻا، آهن کي بستري ڪري رکڻ، شڙ ڪپهه ۾ سندن پسنديءَ جا طعام تيار ڪرڻ ۽ وقت سر ڪين ٻوڇن ڪرائڻ، ٻوڻ ڌوئي الڳ ڪري رکڻ، سندن ڪهري جي چنڊ ڦوڪ ڪرڻ ۽ سندن بسترو سهڻو ٿڌڻ ۽ اچڻ وڃڻ وقت سندن ڇاڪڙيون صاف ڪري رکڻ ۽ وڃڻ وقت آڻي سندن اڳيان رکڻ ۽ ٻيا ننڍا وڏا ڪم ڪندي هيس. مان مائي عام ٻنداري مان ڪائيندي هيس ۽ ٽڪاڻي جي پٺيان جيڪي ڪوٺيون شيواڌارين جي رهڻ لاءِ آهن، تن مان هڪڙيءَ ۾ رهندي هيس. ٻائيچن جا جيڪي ٻه-ٽي شش ساهيون وٺنا آهن، تنهن کان ٻڌو ته اهو سچ آهي يا نه؟ ... پوءِ هڪڙي ڏينهن چئن مان ٻائيچن جو بسترو سڃاڻي رهي هيس ته هو ڪهري اندر لنگهي آيا ۽ چيائون: جمنا اڄ مون کي ڏاڍو بخار آهي، تون هٿ تي ڪجهه هٿ وڇائي، سمجهي پئي، متان مون کي رات جو ڪنهن شيءِ جي ضرورت پوي. مون چيو: جيڪا اوهان جي آڱيا ۽ دروازو بند

۽ سندن ڪنن ۾ ائين ٻري چئن اوچتي کنوڻ وقت ڪڙڪاٽ ٿيندو آهي. مهراڻ ۾ شاڪڇي وٺو هو، ٻن ٻن شش ڏانهن هراڻل اکين سان لهاري چڻ ٻڌندو هجي ته هو ڇا ڪري. ٻئي طرف ٻائي سندس مائي جي هن نموني ڪرڻا ڪرڻ ۾ وڻهن ۽ سندس بد وڃڻ تي ايترو ڪروڙ وس اچي وڃي جو هوش وڃائي ڪڇي ڪار ڪڍندي مائيءَ کي چيائين: ڪهڙي رن! ٿيندي اها مجال! اڪر هتان ۾ ٿڪو ٿيئي ٻاهر نٿو ڪندوسان. ڪلهي ڪڇي وڃي. آس پاس ايتل چيلن ڇهائين جون ڙاٻون جيڪي هن درٻيه تي ٿوري وقت لاءِ ٿڌ ڪڇي ويٺون هيون، سي کلي ٻيٽون - ڪنهن ڇوڙ ٻڌڻ، ڪنهن ڇوڙ ڪاڇڻي، ڪنهن ڇوڙ حرامزادي، ڪنهن ڇوڙ ڪرڻي، ڪنهن ڪڇوڙ، انڳو راس ٽوپ ۽ گلن جي سڳند ۾ ڪارڻن جي درگند سمائڻي وڃي ۽ نمشان جي لڙا ڏک سان گڏ ڪوڙاڻ ۽ چڪتاڻ جو سراسر ڪٽڻ لڳي.

ٻئي طرف مائي اڏول ايتي هئي - شوڪ، ارڙي ۽ ٻيهر راهه! وڏي واڪي چيائين: اوهان ٻڌندي ڪرو ۽ جي مرڪڙ ڇڏو سامهون هڙي گندي ڀاڻا ڪم آئي، سندس ايمان ڪيو آهي. اوهان منجهڙو ڪڇو، نه نه بگاڙيو آهي، صرف ٻڌندو ۽ ڪم ڪندو ڪيو آهي..... اڃان مائيءَ ڳالھ ٻري ٿي ته ڪٿي ڇو ٻائي سندس کيس ٻيڙو طاف سان اڏو ٿڪو ٿو جو هو سڀيالي، تڏهن کان اڳ ٻار سوڌي ٿڌاڻ وڃي زمين تي ڪري ۽ هائو ٻو ڪن کيس ٿڌا ۾ هڏيا ۽ نه ئي شوڪ ڪن گهٽيندا، دروازي کان ٻاهر نٿي ڪري آيا. ٻار ۽ ماءُ ڏانهن ڪندا رهيا ڇوڳو خاصو نماشو ٿي ٿيو.

ٻائي ٿرمداس جو اڳتي سسڪار نه ڏکڻائي ۽ گهٽيندڙ وڏو منڊل ۾ ٿي گذريو، ٻو وڏي ٻوڙڪ، ٻائي سندس ٻائي صاحب جي گديءَ تي ويهي ٿي ويهي، تڏهن کان اڳ. ٻائي سندس ۽ ائين چئن شين تي فوجداري ڪورٽ جا سمن لڳي ويا، جنهن ۾ مٿن مکيه طور تي ٽوڙ، ٻوڙيا ويا هئا: (1) ته هنن ڄمڻا ٻائي ۽ سندس ٻار تي حملو ڪري مٿن مارڪٽ ڪئي آهي، (2) ته هنن ٻائي ٿرمداس جي هٿي ٻٽ کي ٻڌندي ٻيءَ جي اڳتي سسڪار جي ٿارڪ وڌي کان روڪي، سندس بنيادي حقن جو اٽڪل ڪيو آهي، (3) ته هو ويساڪهائي ڪري ٻائي ٿرمداس جي هٿي واري کي ٻڌندي ٻيءَ جي گدي ۽ ٻيءَ ملڪيت تان مهربور ڪري، پاڻ ٿيڻ لاءِ ڪورٽ ۽ وڌيڪ ڪورٽن معامو جاري ڪيو هو ته جيستائين مٿن تڪراري ڳالھين/سوال نه ڪيو آهي، تڏهن هو ٻائي صاحب جي گدي ۽ ورائٽ جي

ڇڪي ٻڌتي هئي، سي ٻن ملول هئا. وڏي ڳالهه، جنهن تي هر چهر تي ٿرس هو، سا اها، ته ٻائو ڌرمڊاس جنهن کي ظاهري طور تي ڪو به شرع ۽ من جو روڳ نه ٿي نظر آيو ۽ سندس شين جي دشواس موجب هن کي سوا سؤ سالن جي عمر جو وردان مليل هو، سر ٻنڄاهه سالن جي قورم جوانيءَ ۾ ڪيئن راهه رٻاري وٺي ويو. انهن جو اٻار رنگ، ڪير ڳجهه ۾ هڪ وجهي! بس چيلن لاءِ اهو ئي سندس جو هڪ بهانو هو.

ٻائي ڌرمڊاس جو مرڪب شرع، شرڌالن جي انهن درشن لاءِ ان ڏينهن لاءِ شد مد سان، سڃاڻي اڪائي جي انهيءَ هنال ۾ رکيو ويو، جتي واهي هو شرڌالن جو من ٻرسن ڪندو هو. پورا ايتاليهه ڪلاڪ لڳاتار رام ڌاري ۽ اڪند ڪرڻ هليو رهيو. انگر جي ماڻهن لاءِ ٻئي ڏينهن پندارو کليل رهيو. هڪ ٻي-رسالون ملندون رهنون، فقير فقير کي دان ٻچ ملندو رهيو. واس ڌوپ ٿيندا رهيا. نئين ڏينهن ئي ولسڪ وڏيءَ موجب ٻائي ڌرمڊاس جي -مرڪب شرع جو ڪرڻا ڪرم ڪيو ويو. ڏاڍي شان سان ان کي سڃاڻي، پوءِ هڪ وڏي ٽرڪ تي لاهيل بلند پلٽڻارم تي کيس رکيو ويو ۽ مٿس گلن جي ورکا ٿي. گهٽ ۾ گهٽ هڪ ٽن ڪل نه واهه جا هوندا. ٻائي صاحب جو شرع راڳرنگي گلن جو هڪ لهر ٿي لڳو. ٽرڪ جي اڳيان هڪ قطار شرڌالن جي گلاب دانن مان گلاب جو پاڻي ڇٽڪاري پيدا هليا ۽ پٺتي ٻاجا ٽوڙي گائڪ سنڪيٽ ورکا ٻن ڪندا هليا. انهن ٻائي ڌرمڊاس جي، مرڪب لوڪ مان دٻو لوڪ روانو ٿيڻ جي سواري شمشان طرف وڌي.

وري به وڏي ٻورڪ شرع کي لاهي اڳتي سڃاڻي رکيو ويو ۽ ٻائي ڌرمڊاس جو ٻي-رسم شش ٻائي سندس، شرع کي اڳتي اڀارڻ ڪرڻ جي رسم ٻوري ڪرڻ اڳتي وڌيو مس نه ٻڌايو/ٻڌايو هڪ مالي جو آواز گرجو: -رسو! آواز ۾ هڪ اهڙي درٻ لڪار هئي جو حاضران چوڪجي ويا. خلق کي ان حصن ۾ ڇهه-ٻنڌي، اها عورت هڪڙي ٻار کي پاڻ سان گهلي پندي اڳتي وڌندي رهي ۽ ماڻهو ڇهه-ٻنڌي ۾ ڏسندا رهيا، گويا ههڙي اوچتي ۽ وچتر درشن تي شاڪجي ويا هجن.

مائي اماڪ اڳيان وڌي، اڳتي سڃاڻي جي ٻي-رسم ان جي ٻائي ڌرمڊاس جو ٻي ڪندو. ڇيائين: اڳتي سنسڪار جي رسم ٻائي سندس لاءِ، ٻي ٻائي ڌرمڊاس جو ٻي ڪندو. ۽ چوڪري کي اڳيان ڇڪي ڇيائين: مهاراج اها ٻيڻ پندي هن کي ڏرو. مائي! اها ڳالهه ايتري وڏي واس ڇڏي هئي، جو حاضر خلق مان گهڻن ئي اها ڳالهه ٻڌي ورتي.

سنت جي سریت

□ کيرت ٻاٻائي

ٻائي ٿرمڊاس جو دل ٽٽڻ ڪري ڇڏڻ اوجھو مرنڙو ٿيو ته پوري نگر ئي ڏک
 جي لهر چاٽجي ويئي. هو پنھنجن شين جو ٻيڙو نه هڻي، پر نگر جي ساڌارڻ
 مٿين ۾ به ڏاڍو ٻڙو هو. سندس ٽڪاڻي ۾ صبح-شام ڪنهن ئي ڇا نه پئڙ ٿيندي
 هئي! ماڻهو مٿس جنسي وسعت هرا. هڪ طرف هئي ٻائي صاحب جي شاهائي
 شخصيت-خاڪو ۽ ٻي طرف ڇورو، اکين ۾ لهج، ڇهن ئي ڏاڏا ٻه مرڪ، وڏو
 ۽ رشت پشت شير ۽ وري ڇو مٿان سلڪ جو گڙو وار وستر اوڀاريندو هو ۽ وڃان
 سڀڻ ڪڍي، وڏا وار پٺيان اچي، ڇاڪڙين هي ڪڙڪ ڪڙڪ سان، شان سان قدم کڻندو
 هو ته منجهائينس اڙاهن زماني جي رشيءَ هي جهلڪ پئجي ايندي هئي ۽ پئي اهن
 ٻاڻو ٿرمڊاس واقعي ڳيان جو پندار هو. سندس ٻروڇن ۾ ويد، گيتا، آرمڊن ۽ اهن
 همدو ڪوئن مان حرالا ۽ دشمنان اعزي نهولي ۾ پوئل هوندا هئا هو بداندڙ اکيون
 پوري منبر مڪڻ ٿي ويندا هئا، ڪوٺا چند ڪهڙين لاءِ هو پئي ڪنهن آئنده، سندس
 پوڄي ويندا هئا. سندس شش ٻائي صاحب جي ٻيٽ آڏان ٻڪڙو پرجا ڪن سان
 ٻڌا هئا.

اهڙي ستورن شخص جو نالو ڇا ڪيئن نه وڌي! ايندي ويندي شوالو ڪيس
 ٻيڙي رکندا هئا، خاص طور اٺاڻهون. جن ڪرشن کي گوڙيون گهري وٺن، لهر
 ٻائي ٿرمڊاس کي سندس شڪليون وڙهي وينديون هون، کيس جهڙ لاه ڪاڙي گ
 لکي پئي هوندي هئي ڪيتريون سندس چرڻن کي چوي پئي ايندي هئي، هو ڪن و
 لڳائينديون هون. ٻائي صاحب جي پوش پوش پئي پوندي هئي، هو ڪن و
 اچڻ کان روڪيندو هو ۽ اڪيلي درشن لاءِ ڪنهن نه استريءَ کي اجازت
 هوندي هئي.

۽ ڳالھان شخص هر دل ٽٽڻ ڪري اوجھو ڏيهاست
 سندس شش نه ڪرو اوجھو ٻڙوڪ ٻڌا، ڪري
 نگر وارين ٻائي صاحب جي ڳيان پنداري مان

ڇڪي پيٽي هئي، سي پڻ ملول هئا. وڏي ڳالهه، جنهن تي هر ڇهري تي نهرس هو، سا اها، نه ٻائو ڌرمڊاس جنهن کي ظاهري طور تي ڪوبه شرار ۽ من جو روڳ نه هئي نظر آيو ۽ سندس شهن جي وشواس موجب هن کي سوا سؤ سالن جي عمر جو وردان مليل هو، سر پنجاه سالن جي قوه جوانيءَ ۾ ڪيئن راهه رهاڻي وٺي ويو. ايشور جا اٻار رنگ، ڪير ڳجهه ۾ هٿ وجهي! بس چيلن لاءِ اهو ئي سندس جو هڪ بهانو هو.

ٻائي ڌرمڊاس جو مرڪب شرار، شرڌالن جي انٽر ڊرشن لاءِ بن ڏينهن لاءِ شد مد سان، سڃاڻي آڪاڻي جي انهيءَ هال ۾ رکيو ويو، جتي ويهي هو شرڌالن جو من ڀرڻ ڪندو هو. پورا ائيتاليهه ڪلاڪ لڳاتار رام ڌلي ۽ اڪٽ ڪيڙن هليدو رهيو. نگر جي ماڻهن لاءِ پئي ڏينهن پندارو کليل رهيو. هٿ ڀرسانديون ملنديون رهيون، فقير فقيري کي دان ڀڄ ملندو رهيو. واس ڌوپ ٿيندا رهيا. نئين ڏينهن تي واسڪ وڏيءَ موجب ٻائي ڌرمڊاس جي مرڪب شرار جو ڪرڻا ڪرم ڪيو ويو. ڏاڍي شان سان ان کي سڃاڻي، پوءِ هڪ وڏي ٽرڪ تي ٺاهيل بلند پلٽيفارم تي کيس رکيو ويو ۽ مٿس گلن جي ورکا ٿي. گهٽ ۾ گهٽ هڪ ٽن ڪل نه واهه جا هوندا. ٻائي صاحبجو شرار رانگريگي گلن جو هڪ ٺلهه ٿي لڳو. ٽرڪ جي اڳيان هڪ قطار شرڌالن جي گلاب دانين مان گلاب جو پاڻي ڇٽڪاريندا هليا ۽ پٺتي ٻاجا توڙي گائڪ سنگيت ورکا پڻ ڪندا هليا. ائين ٻائي ڌرمڊاس جي، مٿيو لوڪ مان دٻو لوڪ روانو ٿيڻ جي سواري شمشان طرف وڌي.

وري به وڏي ڀورڪ شرار کي لاهي اگني سيجا تي رکيو ويو ۽ ٻائي ڌرمڊاس جو ڀر-رم شش ٻائي سندس، شرار کي اگني اڀڻ ڪرڻ جي رسم پوري ڪرڻ اچي وڌو مس نه پٺيان/پٺيان هڪ ماڻهي جو آواز گولجيو: نرسو! آواز ۾ هڪ اعڙي دريڊ لڪار هئي جو حاضران چواڪجي ويا. خلق کي بن حصن ۾ ڇڏيندي، اها عورت هڪڙي ٻار کي پاڻ سان گهليڻدي اچي وڌندي رهي ۽ ماڻهو حيراني ۾ ڏسندا رهيا، گویا ههڙي اوچتي ۽ وچتر درشن تي شاڪجي ويا هجن.

ٻائي اماڻڪ اڳيان وڌي، اگني سيجا جي ڀرسان اچي بيٺي ۽ هڪم آواز ۾ چيائين: اگني سنسڪار جي رسم ٻائي سندس نه، پر ٻائي ڌرمڊاس جو پٽ ڪندو. ۽ ڇوڪري کي اڳيان ڇڪي چيائين: مهاراج اها پريل پٺي هن کي ڏنو. مائيءَ اها ڳالهه ايتري وڏي واٽ چئي هئي، جو حاضر خلق مان گهڻن ئي اها ڳالهه ٻڌي ورتي.

سنت جي سويت

□ ڪيرت ٻاٻاڻي

ٻائي ڏرمڊاس جو دل ٽٽڻ ڪري ڇڏڻ اوجھو مرنڙو ٿيو ته پوري لڳر ٽي ڏک جي لهر چاٽجي ويئي. هو پنهنجن شمن جو ٻهارو نه هڻي، نه لڳر جي ساڌارڻ مڻهن ۾ نه ڏاڍو ٻڙو هو. سندس اڪاڻي ۾ صبح شام ڪهرن ٽي ڇا نه ٻڙ ٿيندي هئي! ماڻهو مڻس جنسي موعيت هرا. هڪ طرف هئي ٻائي صاحب جي شاغالي شخصيت، ڪرواصريت ۽ مڙهندڙ ڇورو، اکين ۾ لهج، ڇهن ٽي ڏکڻا ٻه مرڪ، ڏاڍو ۽ رشت ٻشت شرار ۽ وري ڇو مٿان سلڪ جو گڙو ڍاڍو رستو اونڀندو هو ۽ وڃان سهند ڪڍي، وڏا وار پٺيان اچي، ڇاڙهن جي ڪڙڪ ڪڙڪ سان، شان سان قدم ٽنڊو هو ته منجهانئس پراڇن زماني جي رشيءَ جي جهلڪ پئي ايندي هئي ۽ ٻئي طرف ٻائو ڏرمڊاس واقعي گمان جو پندار هو. سندس پورچن ۾ ويند، گهٽا، اڻهندڻ ۽ ٻين هيندو ڏوٿن مان حوالا ۽ درشتائين اهڙي لهولي ۾ پوئل هوندا هئا جو پندڙن اکين پوري مقرر مگڙ ٿي ويندا هئا، گريا ڇوڏ ڪهڙين لاءِ هو ٻئي ڪنهن آئندڙ، سسار ۾ پوڄي ويندا هئا. سندس شش ٻائي صاحب جي پست آڳاٽن بڪڙو پراڇاڪن سان ڪندا هئا.

اهڙي سٽچر شخس جو ناماچار ڪوئن نه وڙي! ايندي ويندي شڙڏاڙڪيس گهيري رکندا هئا، خاص طور ٻالاهون. جن ڪرشن کي گو ٻيون گهيري وٺن، ٿڻ ٻائي ڏرمڊاس کي سندس شڙڏيون وڙهي وينديون هيون. کيس ڇوٽا لاه ڪاڙي گس لڳي پئي هوندي هئي ڪيتراون سندس چرڻن کي ڇوي مٽي پنهنجي مٽڪي لڳائينديون هيون. ٻائي صاحب جي پوش پوش پئي ٻولي هئي، هو کين وڃڻو اچڻ کان روڪيندو هو ۽ اڪيلي درشن لاءِ ڪنهن نه اسيريءَ کي اجازت ڪانه هوندي هئي.

سڀاواڪ ههڙي سٽچر ۽ گيانوان شخس جو دل ٽٽڻ ڪري اوجھو ديهاب وڙي شرڪ جو ڪارڻ بڻجي وار. سندس شش نه گروءَ اوجھو ٻڙاڪ ٻڙاڇڻ ڪري اڻهت ڏکي هوا ۾ جن ساڌارڻ لڳواسين ٻائي صاحب جي گمان پنداري مان آئندڙ

ان وقت هڪ خط سندس هٿ ۾ اٿي ٿيندي هئي. پوءِ گنگا سڄو ٿينهن شانت رهندي هئي. سندس مائٽ پاڻ ئي هر روز خط لکي پوسٽ ڪندا هئا ۽ روز ئي ٺاهي خط ٿيندي ويندو هو. جنهن ٿينهن کيس خط نه ملي ٿينهن ٿينهن هوءَ چئي ٿي ٻولي هئي ۽ هر ڪنهن تي الڙ ڪرڻ ايندي هئي.

هڪ ٿينهن حيدرآباد ۾ ولانت مان هڪ مڊوڪيا ڪهڙو مسٽر وڊڻ آيو. هڪي گنگا جي ٺهاس ڪري چيو ته هڪي خط نه ٿيو پر هڪجي شادي ڪرايو ته هيءُ ٺهڪ ٿي ويندي.

اسان ڪوئل ڪي سمجهايو. گنگا جي مائٽن هڪي ڪيئن لاڙيون نه ٿيون پر ڪوئل ڇوڪر ڪٽڻ لاءِ تيار نه ٿيو.

آخر مون صلاح ڏني ته مان حيدرآباد کان ٻاهر گنگا کي ڪٿي وٺي وڃان ۽ هن سان گڏ وڃي رهان. مون ائين ئي ڪيو. گنگا جي ماءُ به اسان سان گڏ هئي. هڪي شانت رکڻ لاءِ اسان کيس خط ٿيڻ جو سلسلو پڻ جاري رکيو. فيصلو ٿيو ته جي سندس حالت ۾ سڌارو آيو ته پوءِ شاديءَ جي رسم پوري ڪئي ويندي.

گنگا ۾ سڌارو فقط اهو آيو جو هوءَ هاڻ ڪهڙا ٺاهڻ لڳي پر ڪهڙا ٺاهڻ ٻيءَ ڀي ڪي ٿورا لفظ هئي ”ڪوئل جو خط آيو؟“ يا ”ڪوئل جو خط ڪٿي آهي؟“ يا ”اڄ ڪوئل جو خط ايندو؟“ بس.....

ليٽ ڪن مهينن بعد هوءَ اهڙو ئي هڪ خط هٿ ۾ جهلي هميشه لاءِ سمهي پئي. مون پڇيو، ”ڇو اهو خط خاص هو ڇا؟ ان خط ۾ ڇا هو؟“

هن جواب ڏنو: ”هڪ ٿينهن ڪوئل کي ڪٿي ٿي ڪٿي چو هن ان انڊرپس ٿي مولڪي خط لکيو.“ ٿن ٿينهن ۾ ٽون اون نه هئا ٿي ڪين. هن شادي ٿي ڪئي سو ڏور رکيائين ته مان ان اٽسو ۾ شامل ٿيان.

ڇو نه گنگا ان وقت پاڻ اڳڻ ۾ هجي ۽ ٺاهيءَ کي ڏر کولي، خط هٿ ۾ وٺي هن کوليو. شايد ان حالت ۾ به هن ڪوئل جا هٿ اکر سڃاتا!

خير ٺاهي هن اهو خط پڙهيو يا نه پڙهيو پر هوءَ وري هڪڙو سن ٿي وئي.

ان بعد هڪ ٻن ٿينهن ڪلهوءَ ٿي هوءَ اڃاڪ لند ۾ ئي ڪڍاري وئي!

”۽ پوءِ ٿو سڄي عمر شادي نه ڪئي؟“ مون پڇيو.

”نه“ هن تمام آهستيگيءَ سان چيو.

مون سوچيو ”پروانو ڪير ٿيو؟ ڪوئل يا هيءُ؟“

مولڪي گنگا ٿي نه مگر پنهنجي هن ڪلهوءَ ٿي ڏاڍو ٺهاس آيو. ٺهڪي ڪن

[E]

لاءِ ڪهڙي نه ڪلهوءَ ٿي پڇي؟
31, 'Sangita' behind Telephone Bhawan, Colaba, Bombay-400 005.

آهي ته دنيا ۾ ڇوڪرو ڏٺو آهي سو پوڙهي ٿو ۽ ڇوڪرو اٿاسو آهي سو هاڻي ٿو رڃي
ڇڻي مارڻ.

”نه ڇڏيندو ڇوڪري آڪو، اٿاسن جي آهي.“ ڄارن مان مون مٿس ڄاڻو ڪئي.
”اٿس ته هڪ ڀل هڪ نه ڇڏي. هڃي ٻار سڀ آڱرڙون هڪ ڇڏيون ۽ هڪ
ڇڏيون نه ڏيون اٿس.“

”نه ڇڏيندو هڪ آڱر ڪوڙو آهي نه ٻي ٿون آهيون. ٿون ڪهڙي آڱر آهيون؟
نٿي يا مرڙو ٿي وڃن؟“

”اٿس مٿس نه ڪر. پهرين سڃي ڳالهه ٻڌ. گنگا جو مڱڻو مون سان ليل هو.
پر هوءَ ڪراچيءَ وڃي ڪاليج ۾ داخل ٿي ته کيس ڪوڙو ڏي وڌو. ٻئي هڪ ٻئي
ٿي ساءِ ڇڏڻ لڳا. اسان ٻنهي جا مائٽ سمجهو هئا ان ڪري نه صلوا ٿيو ته گنگا
ڪوڙو ٿي ٿي ملي ٻار ڏيڻ وڃان ٿي ڪو ٻيو منصوبو ٺاهيو هو.“

”ٿورو، سڏي ڳالهه ٻڌان ٿو اٿس ڪول ڪول ڇو ٻيو ٿران؟“

”هاڻي ڇا ڪران؟ ڳالهه ٿي ان لفظ جي ڪول آهي. گنگا به ٻيو ٻيو
۽ سڀنيو مٿس هئي. هوءَ ڪراچيءَ مان ٻي-ٻي-سي جو امتحان ڏيئي همدراڻو واپس
وئي ته ڪوڙو ٿي ڇڻي آئي ته هو کيس هر روز خط لکي.

هاڻي مرد ماڻهو ڇا ڄاڻي خطن مان؟ پهرين شايد لکڙا لکڙا خط لکيائين پر
اوه ڪوڙو ڪجهه ڏيڻ سان خط موڪلڻ لڳو. گنگا ڇڙو ڪندي لکيس ته شايد ٻي
ڪا ڪنهن ساعدي ملي اٿئي ڇڏين پر مشغول ٿو رهين. ان ئي ڪوڙو ٿي نه شايد
ڇڙو ڇڏيو سو ڇوڙ ڏنائينس ته ”مولڪي معاف ڪج. موٽي ۽ مان ٿوڙو ڇڏو
اچي ڇڪا آهيون. ٿون ۽ مان اڳي نه مٽو عتابن اچي نه مٽو ٿي رهينداسين. حال ڪنهن
سان ڳالهه نه ڪج، مان پاڻوڙي سڄي ٿي ٻڌائيندس.“

مون چيو ته ”ڪاليداس ڇڏو آهي ته گهڻو ٻار شڪي ٿي پوندو آهي.“
پر ٻار ڇڙو ڇڙائي نه ٿيندو آهي، اٿس ته ڪنهن نه ڪنهن ڇڏو آهي.

”هٿو..... ڪاليداس نه ٿيو ٺڪار ۽ مٿس ڪوڙو نه مٿس سانس ٿي پيو
هو. ان ڄاڻائي ۾ نه زال ذات جي لڙڪ. جذبات سان ڪيل ڇوڪ آهي، اهو کيس
معارف نه هو. هڃي ڇڙي وڌو انرم ڪري وڌو گنگا اهو خط پڙهي واري سان
ٺڪ ۽ وڻڻ لڳي ۽ اوه شڪر سن ٿي وئي!“

عدي مائٽن گهڻي ڏاڪٽر ۽ وندي ڏنا ۽ اڌڪ سب ۽ مهنت دعا لاءِ ڪرايا
پر گنگا جي خالص ۾ ٿيو نه آيو.

اڪثر هوءَ صبح ڏهن ٻارڙن پٽي ٿي مڃري سان اڏڻ ۾ اچ ڊڄ ڪندي
هئي. ماءُ پٽ جي ٻار جي من جو اندر آڻي ڪنهن ٿي سمجهي وڃي ا سندن ماءُ

ضرور ڪر تعلق آهي. منهنجو ڪليڪ ڪنوارو ئي هو. هن شادي نه ڪئي هئي
پر ”ٻيار“ لفظ ٻڌي سندس منهن جو رنگ عجيب ٻڄي ويندو هو. ان ڪري
سڀ ڪيس ڇڏڻا پيدا هئا.

ٻئي ڏينهن مون پنهنجي ڪليڪ کي فون ڪيو ۽ پڇيو ”تون ماسي ۽ کي
ڪڏهن کان سڃاڻين؟“

هن چيو ”ڪهڙن ئي سالن کان. ٻيلا توکي خبر آهي ته ماسين کي گنگا نالي
هڪ ڌيءُ هئي؟“

”ها، اها خبر آيم.“

”۽ توکي اهو معلوم آهي ته گنگا ڪجهه وقت لاءِ مينڊل هاسپيٽل ۾ هئي؟“
”اها به خبر آيم، پر تفصيلن سان ڪهڙو ڪجهه نه ڄاڻان. توکي سڄي خبر آهي ڇا؟“
”ها. ڪڏهن گڏجڻ ٿيو ته سمورو قصو ٻڌائيندوسان.“ هن چيو. پر مولڪي
زالالي اڻ ٿڌاچي ورايو. ترسان ڪيئن؟ مان ان شام جو ئي فون ٿي وقت رکي
وٽس هلي ويس.

هن چيو ”سهي پيرون ۾ گنگا وڌيڪ سهڻي ۽ ٺاهوڪي هئي. ڪاليج ۾ اها ئي
پڙهي. انهن سڀ مئٽرڪ پڙهي ويهي رهيون. خود سندن پيار به ڪين پڙهيا. هڪ به
سال ڪاليج ۾ اچي هنن پڙهڻ ڇڏي ڏنو. باقي گنگا بي-ايس-سي-پاس ڪئي.“
مون بي صبر ٿي چيو ”هي ڪاليج ۽ پڙهڻ واري ڊيگهه جو ڪٿي لڳائي اٿئي؟“
اهي ڳالهائون ڇڏ. سڌو ٻڌاءِ ته گنگا جي اهڙي حالت جو ۽ ڪيئن ٿي؟“

”اڙي! ان ڳالهه جو تعلق ڪاليج ۽ پڙهڻ سان ئي نه آهي! گنگا ڪراچي ۾
سائنس ڪاليج ۾ داخل ٿي ۽ هو اُتي ڊيپارٽمينٽر هو.“
”هو ڪير؟“

”گروڊ. جنهن سان گنگا جو پيار هو. بيحد ڪهڙو پيار..... اهڙو پيار جو دٻوڻو
ڪري ڇڏيندو آهي.“

”ڪهڙو گروڊ؟ هڪ گروڊ ته منهنجو ڀاءُ آهي! هو به اڃا تائين سائنس
ڪاليج ۾ ئي ڪم ڪندو آهي!“
”ها. اهو ئي“

”پوءِ مرڪي ڪيئن ٿو ڳالهائين؟ سنڌون سڌو نه ٿو چوڻ ته منهنجي ڀاءُ هنڪي
دوڪو ڏنو ۽ پوءِ پاڻ شادي ڪري ٻار ڄڻي لالٽيڪو ٿي ويندو آهي؟“
”ان ۾ هنجو ڏوهه نه هو يا شايد هو ڏوهي هو. ڪيئن چئجي؟ سچ نه اهو“

خط

□ پو پتي هيرانند/تي

مان پنهجي ماسي وٽ وٽس نه آئي مهندجو هڪ جهرو لو ڪليڪ وٺيو هو.
ڪجهه وقت بعد چيائين ”ڪامن روم ۾ پنهنجي ڳاٺل ران کي ڏاڍو پاد ڪندو آهيان،
پري پري ڇانهه جي چسڪي، دوستن جي چوڻ تي مسڪيا هت ۽ مهندجو بلند آواز،
اعزي راحت مولڪي وري ڪڏهن نصيب نه ٿي.“
مون چيائين ته ”پرو ٿي ويو آهين، پر مسڪو هڻڻ جي عادت ڇڏي نه
الهي. ڪهڙو ڪم آهي؟ سڌو نه ٿو چئين؟“
کلي چيائين - ”علاء سھگل جو هڙ راجه جيڪر نه ٻڌائين؟ ماسين جو گهر آهي،
پوءِ لڄ ڇاچي؟“
۽ مون ڳالھو:

”ٿر ٿي مڃو، سي پٿر رڄتا ڪر، دل ٻيا سي بيگالا ڪيئا،
دل ٿا اڪ سڪ ڏک ڪا سالي، اسڪر ٻي دٻوانا ڪيئا...“

مان ڳائڻ مهل اکيون پوري ڇڏيندي آهيان. راجه پوري ٿيڻ بعد اکيون ٽرلڻ
۽ ڏسان نه ماسي ٿاهه ٿاهه ڳوڙها وٺي ڳاري. ڇڻ ٿي پاڻ سڌڪا پري روئڻ لڳي!
مهندجو ڪليڪ ٻڌ آڏاس ۽ چپ ٿي ويو هو.
ڪافي ٻي مهندجو ڪليڪ هليو ويو. مان به هيڏانهن هوڏانهن چون ڳالهون
ڪري هلي آيس. دل ۾ پيئي چوان ”ماسي“ کي ننڍي هوندي جو ڪو پيار ياد اچي
وڃي ڇا؟ پٿر جو ڏڪر ٻڌندي ئي سندس ڏکڻي دل جو ڪو زخمو اڪلي نه نه
ٻڌو هو؟

مهندجو ڪليڪ به هميشه اهو ئي راجه ٻڌڻ ٿي وڃي پريڻدو هو. ڏک پٿر
ڪٽ ٻڌڻ گھڻن ئي کي وٺندو آهي. ڇاڪاڻ ته سڪ انسان جي دل معان ٿي وڃي
وڃي آهي پر ڏک ماڻهو جي دل جي اندرئين ٿي ٿاهن پھچي ويندو آهي. مون
ماسي، ڪليڪ ۽ راجه ٽنهي کي گڏ ڏٺو ۽ ٻڌو ته مولڪي شڪ ٻڌو ته ٽنهي جو پاڻ

سڳن پهرين اوڻن کي، دوءَ کيس ۽ دوءَ ڏاڪڻ ڏانهن اهاڙيو.
 پڳوان سڳن جي ڪاهن تي هٿ رکي چيو، ”تون ڪو ڏڪر نه ڪر - مگر ڏاڍن
 سمجهاءَ نه گهر کي سنڀال سان هلائي.“
 سڳن دوست جي منهن ڏانهن ٻاڪل هڻجي اڪنن ۾ اهاڙيو. کيس خيال آيو ته
 دست جي چڻي نه اڱر لهندجو مطالب رهاو آهي ته منهنجي زال کي گهر هلائي ٿو
 ۽ مان ڪهڙي به ڇيهه تي توکي اهو چوڻ جو اڌڪار نه ڏيندس.
 مگر سڳن چپ رهيو.

هن دستوس ڪيو ته کيس ڏاڍل ڪهرو وڏو آهي - ڏهن به هو چپ رهيو -
 هستي کيس چهاڙڻ، ”مون توهان چڙچو ڪيو - هوليڪي پئسن جي ضرورت نه آهي.“
 هن پڳوان جي هٿ ۾ پنڇ لوٽ واپس ڪيا ۽ هو ٻڌائڻي مشڪ مان هيٺ
 ٿو ۽ پنڌ ڪندو ٻاهر بس اسٽينڊ تي اچي بيٺو. سندس اکين ۾ ڳوڙها جهڙا ڇهه ٿي نه
 ڪهيا ۽ سندس من ۾ شين جو روپ وٺڻ لڳا.
 هاءِ هيءُ پنهنجا

۽ پنهنجي ٻڌڻ جي هيءَ حالت

جيڪو ڏس سو ٿو

لصيهه سان وڃي ڏمڪائي!

مگر هن ان وقت رهاو فيصلو نه ڪيو ته هو پنهنجي زال سان پنهنجو ڌڙ نه
 لڏيندو. مون اڪثر پنهنجا ڌڙ هن سان نه وٺيا آهن. کيس ڏاڍو ڏک آيو ته مان
 ان ۾ ڪيترا ڌڙ ڪٽي جي رهيو آهيان. مان کيس ڏک نه ڏيندس، چاهي ته مون
 کيس ڏاڍا ڏک آهن!

"نټ چار آهن."

"كهږ؟"

"موهن كلهن، اېښور آڼل، كړنځ راځي، لارائځ ټارلي."

"اېښي ږ؟"

"مالهې، كهږس، اتر، سندرې، كلا....."

"دهلي ږ؟"

"لارائځ شمار، لومړ كومل....."

"باكستان ږ؟"

"شيخ اياز - رشيد پټي....."

"معني مان ان لست ږ له آهمن."

"مان كهږلست آهمن"

"سو مان لښهږ دشمن؟"

"مان شخصي ملگهت ځي له، خالكې ملگهت ځي خلاف آهمن."

"اچا-اچا."

"لڼدا ږ نه ئي وي - ويډيو كولهن مگر نو وړنا آهمن؟"

"لوكهږ مان اندر - كډهن نه كړ اېندا."

"وسكي پښندي،" پو شعر بډام سال ليا سډي شعر بډندي."

"لښهږي هونل كهږن پښي هلي، ټاه استار آهي نه؟"

"ها" پگړان چو، "دليا ږ نن سمن چا مالهو كهږو ڼن كهائوندا آهمن -

هونلوس - بلدوس - وائهن مړچنن"

سگړن وسكي پښندي چو، "گللس خالي آهي، هان مان هلندس."

سگړن اډو، پگړان ويډاري چيس، "ټار ټوكي شاعري پسند آهي مونكي ڼن،

دهډهږ ڼن لښهږو - كهږه بډام"

سگړن كس پښهږو ډوسن چو كلام بډايو، پوه آڼو، كيس لږو چڼ لډو

عرو چيل ږ كډارو هټالين.

پگړان ټوكو كي چو، "شولو كي چنه له كاډي كږهچ كان باهر كيډي؛

صاحب كي وي. ټي. چلني اچي." ان بهد ټي كهږي مان كهږه. ټسا ټلي آږ. سگړن

سكو ږ خبروږو چو شراب اېتو هو، ولايتي وسكي پښي سوب خدكي چوځي هلي،

سگړن پښهږو حوصلو ټانو رځو.

ډن چو ډگرو پگړان كس ډراري كان باهر ولي آږو ډ كس پښي سونالين.

”مولڪي سمجه، ته هڪ ڇڙ ڪهي، سمجه، وسڪي جي هڪ ٻاٺل.“

”لڪ ٻاٺيون سڳن.“

”لڪ، نه“ سڳن مشڪيو، ”فقط هڪ“ هن لڊو ساھ، ڪٽي ڇو، ”ڇوڻ هر شرر و آهي، جو دوستن وٽر اها ڳالهه، اچڻ نه گهرجي. گھڻا دنيا ٺهڻدي بدڪلي ٿاين ڇي موني وارو آهيان. اڄ به شرمو ٿي تو وٽ آيو آهيان. مولڪي وسڪي جي ٻاٺل ڪهي. صرف هڪ سؤ رپيا ڪهن.“

”ٻڌج سؤ رپيا ڏيندوسان، - يار ويهر - ڪجهه ٻي، ڪجهه ٻڌاء. آلهاس لڪر جي

رٿا ڪڏهن آهي؟“

”هاڻ پڳوان دوستي اها آهي ته، امڙيءَ ۾ ڪو دوست اچي ته کائس فقط

سوال ڪيا آهن: امڙيءَ ۾ ڪڏهن آئين؟ واپس جي رزرويشن ڪڏهن اٿي؟“
”مون توکان اهو ڪونه پڇيو. آڏماٺاٺ روڊ کان ڪار ري-آي-ٿاين فقط ڏهه منٽ وٺندي آهي. هن وقت ٽرينور اٿي ڪونه. ان حساب سان ٺهڻدي شاعري ٺاهينداس.“

سڳن جي چهر تي سخت ٿي ويل سڏهون لسون ڇهڙيءَ جو اندازون پاسو

ٿي اينديون ۽ هن هڪ شعر چيو:

زندگي ٺهڻدي ادائن کان ٿيو پر آهيان،

غم جا پهلو نه بدل - ايت به شاعر آهيان.“

دوست کٽڻ لڳس.

سڳن کي پڳوان جو اهو کٽڻ وٺيو. هڪ سڄو دوست ٿي ڇهين تي کٽندو

آهي، اڪيڙهين ڪندو آهي ڪيڙي مڪت آهي اها ڪل.

”تون شاعر آهي، ٺهڻدي توکي الاٺواس ڏئي“ هاڻ سڳن مشڪيو.

پڳوان چوندو رهيو، ”اهو شعر ٻڌو ڪي هڪ پراڻو آهي ته“ هي دنيا ڏال

تون منهنجو غم غلط نه ڪر - مگر اڄو روپ بدلاء.“ - مريض جو ڪرنگهو پڳو پيو

آهي. اهو ڊاڪٽر کي ائين ٿيو چوي ته ”تون مولڪي نه ڪر نه گهر وڃان. ڪرنگهو

پڳو پيو هجي، هو فقط چاهي ٿو ته ڊاڪٽر سندس ايترو علاج ڪري ته هو بستري تي

پاسو بدلائي سگهي.“

”آه“ سڳن چيو، ”گھٽ دوست ۾ ٿوري هوا به وٺندي آهي! مان، منهنجا

دوست! ايترو ٺاهڻي آهيان جو مولڪي غم جي به مصنوعي نه ڪهي!“

”هاڻ نه آلهاسگر ۾ ٺهڻدي ڪافي دوست هوندا.“

انديا ۾ ڇا آهي؟ هتي قدر ورڻ بند ٿي. جيون ۾ فقط ڊڪ ٿي ملي. تو ڪو استاد نه ڪيو. مون عزت کي ڪيو. مگر هن صلاح ڏني ته شاعري نه هجي ذهن ۾ رڳو ناهي. وڃي ڏندو ڏاڙي ڪر. اڄ تو وڃ ڪو آهي - پئسو ڪولهي. مون وٽ پئسو ئي پئسو آهي.

”تو کي شيخ اباڙ ياد آهي؟ اسانجو دوست.“
 ”ها ها... ياد اچي ٿو، اڃا شاعري ڪندو آهي؟“
 ”شاعري ڇڏيو آهي.“

”اره؟“
 ”ان ڇو آهي: جيڪڏهن شاعريءَ ۾ دولت ڪرڻي ته دولت ۾ نه شاعري ڪولهي.“

پگوان وڏو ٺهڪ ڏنو.
 چيائين، ”تون دل ۾ نه ڪر. دوستيءَ ۾ سچ چوڻ گهرجي. سچن ماڻهن کان بدست ۾ ڪٿڻ ممڪن ڪولهي.“
 سڳن مٽڪيو.

”مان نه هجي گهر آڻو هوس. دانن ڪم ۾ مشغول هئي. ڪهڙا به ٻاڻ ڏوٽائين. باسڻ به ٻاڻ ماڻهن مگر خراب لڳو ڇڏهن هن تو لاءِ اخبار ورتي. اکر هو اخبار وٺڻ بند ڪري نه ٿو. سگهت چڪي سگهين ٿو.“
 سڳن جو من ضرب ٽائي واپس هن زندگيءَ ۾ هڪ گرائونڊ ڇا اخبار پڙهڻ جو لطف وٺي ٿو سگهي؟

سڳن کي لڳو ته سندس اکين ۾ رڌ جو ڳوڙهو ڀرجي آيو مگر هن جواب نه ڏنو ۽ مٽڪي غم کي ٻي ڀلا.

”ڪاٺي رڌ تان ٻڙه آيو آهين- وسڪي ٻي. سڳند ورتل رڌ ختم ٿي نه اٿو اڳو. نٺ ٺهه رڌا هئو- پندرهن سالن بعد اٿو اڳو هاڻ سڙ ٿيو آهي.“
 ”مان هڪ شرط ٿي وسڪي پئسڊس.“

”نه هجي سڀ شرط منظور- مگر وسڪي ٻي.“
 ”شرط هڪ آهي.“
 ”منظور آهي.“

”اها آهي.“

"54"

”میں نے انہیں انہی سے تون پڑھی۔“

”هڪوان نه ٿو ڏاڍو ڏوڏ ڪوڪليا آهن. چوٿس اڃا ڪلب مان ڪاڙهي آهي. ٻڌا مان ڪڍا آهن. وڃي آهي. رات ئي وڃي آهي ۽ اڃا ڪٿا نه ڪئي اٿس. سڄي ڏينهن هڪجهڙو ٿاڌو نه ٿو اٿس. ٿو چاهي ٻوڏين؟“

”نه امان. اڃا ڪٿا ڪرايو.“

”اے ایمان۔ اور جان کھٹا کر اور“

هندي وائي :- ٻه ٽائون ۾ ڏيکيل ٻيڙوان آيا. ”اڙي -- ٻڙن اون -- اڇ ٻار -- گادي نه مل.“

سبک آنی اندو. هن گھر م جوشی ۽ مرعلیل ہاکر ہر رابط طرفان کا جدہات
ہر ڈھکاری.

ٻئي عڪ جو نالو آهي وينا. لوڪر حڪمران ٿي شهشي جي ٺهيل ٿي بلڪ ليبل
وڪي نال، آئيس پاڪس، گلاس، روباڻون، هڪ عالي پلٽ، هڪ ناء ناء
پاڪيت، ماچيس، ائش نري ۽ نالن ۾ وڌيڪال ٽوڙين، ڪاڇن ۽ ڪشڪش جو دٻو رکي
وڏو، اهو ڪم نن سطن ۾ ڪيائين.

”هڪڙو ڪيمس ڪلاس لاهي ڏيو ۽ ٻڌو جو ڪلاس ان سان ٺڪرائي ڇڏاين،

“میلوس”

سچن نڪر ايل ڪلاس ٽيبل تي رکيو.

"شروع کریں۔"

"A. J. 1"

”يار زالمی مان ڪجهه راحت ورتي.“

سہن سکریت کدیو ۽ دکاڻو. ”مون لا، سکریت ئي راحت آئي.“

”اون کے زور سے من؟“

"بعد صبحیو الم."

"!_EoLl "

”پیری چہ کیندو آہان۔“

”سگریت چو نہ؟“

”کافی ادبی سال، فقط پنج روپيا واڌ ملي، ان مان فقط پڙهون

ممکن آهن۔
”تو کي ڇو۔ شاعري ڇڏ رهي ڪم اوراين ڪن، جتي هو ڪافي ناٿو ڪمائين

شاعر

□ هوهن ڪلپدا

”آمان ٻڌري او اوان“ سڳن ٻسڳلي ۾ گهري دوست جي ماءُ جي ٻڌڻ تي هڪ رڳيا شاهي حال ۾ غلڻ، چوڻ، رانداز، ٽي وي، صرفا سميت، ڏهن بالڪي ٽي ٻڌا.

”ٻڳوان سنان ٻڌو ڪري“.

سڳن ڪو جواب نه ڏنو.

ٻاهر ڪري هلي. حال ۾ اڇي سي. هلق سبب سڳن جي مڙهن جو ٻڳور ٻاٽه راند ڪڍ ٻڳور.

ٻڳورن سان جهيڙو ٻڌي، چيو، ٽي هڪ رڳي سوال ڪيو، ”اوڪري اوڪري ڪرڻ ٻڌو يا اڃا شاعري ٻڌو ڪرڻ؟“

سڳن ٽي جواب ڪمال ۾ آيو ته چوي، شاعري ڪه-رڳ ڪوڊ ۾ اوڪري آهي. اٽي ڪو مالڪ ڪر نوڪر ڪوڊ لڳي. شاعريءَ جي ساطيت ۾ شاعر شهيد آهي مگر ان کان ٻاهر هو زال ۽ ٻن ٻائڻن جي ٻار ٻوڙي ڪوڙي، اهو ممڪن هجي، نه هجي، اهو چوڻ ڪن آهي. مان اهو ٻار ٻوڙي ٿو سگهان. زال ڪهڙي ٽي گهر هلائي، اها اٽي شهر - ضلعن شڪايت نه ڪئي اٿائين ۽ اڄ مان ٻڙاڻي ٻڙاڻي ڪسان ٿوري مدد وٺڻ آيو آهن. شاعريءَ ۾ اها جهيڙي ڪونهي مگر ان ۾ اهي مجبورون ماڻهن جي جڳهه ضرور ڏيندڙن آهن ۽ مون لاءِ مڃيل آهي ته مان ڏند جو شاعر آهيان. سڳن مدڪي چيو، ”اوڪري ڪرڻ ٻڌو“.

”ولڪي باد آهي تون شاعر هوندي نه ٿي- جي- سندن ڪاليج ۾ ٻڳورن ٿي آيو هئڻ، اٽڪل ٻه سال لڳا، رهيو ته ڪلياڻ (راندو جي ڪٽم) ۾ ٻڌو آهيان نه؟“

”راڻو ڪهڙي آهي؟“

مرد کي ڏاڍو ڪجهه ڏي-ر بعد ڇڏائين: پر جڏهن به اسين ڪنهن وڏي رستي
ڏانهن وڙڻ چاهيندا آهيون ته No Entry جو اُورڊر ڏسندا آهيون.
عورت جي ڇهن ئي ٽيبلر جهڙي مرڪب ظاهر ٿي، پوءِ هن کي ڏاڍو شايد ڳالهين
پر پراڻل اوجھ، هو وڌيڪ سھاري نه سگھي.
هڪڙائيءَ واري انداز ۾ پڇيائين: ٻڪٽر ڪيئن لڳي؟
مرد به پنهنجي ساري ڪنھن لاءِ اڇلي چڙهي. مرڪندي ڇڏائين: سٺي يا شراب
ڇوڻ جواب نه نه ٿيندو آهي.
هون، ڇوڪريءَ ڇوڻ شاهراءِ ٿيندي ڇو: پوءِ نسا ۾ وڌيڪ هڪڙائي پوڻ لاءِ
ڇڏائين: تو وڃهڙائيءَ ۾ ڪهڙيون ٻڪٽرس ڏانهن آهن؟
هو ٻڪٽرس ٻاٻٽ ڳالهون ڪرڻ لڳا. ڇڏائين به دوست ڳالهون ڪندا آهن.
ڇوڻ هو هڪ ٻئي کي سالن کان سڃاڻندا هئا. انهن اڌ ڪلاڪ کن گذري ويو. ڪجهه
وڌيڪ به ٿي سگھيو آهي. نريءَ جي شين مان ٻاهرين اولاد ٻڌڻ لڳي.
اها اولاد ٻنهي ڌلي ۽ ٻئي آئي ٻينا.
لشت ٻنهي کي هٿ وٺي آئي. اولاد ٻنهي حاشيءَ وٽ پهچي سندن قدم رکيا.
عورت هٿ اڳيان وڌاير. مرد هٿ وڌائي الڪي ڇهيو.
هو مختلف رهن ڏانهن ٻڌ ٻيا.

ڏانهن جتان هر درشڪ کي سندس راه سندس گهر ڏانهن وٺي ويندي ۽ هو وري هڪ شهر جي ڪرڙ شور ۾ گر ٿي ويندا.

Excuse me, اڇو ڪو آواز پنهجي ڀر ۾ ٻڌي هو ۽ اهي رهي. هن ڪنڊ مٿي کڻي ڏٺو اهو ئي مرد سندس ڀر ۾ ايندو هو جنهن جي ڀر ۾ هن ۾ ڪلاڪ اولاد ۾ ويهي ٻڪڙ ڏاڍي هئي. سانچي جي گهٽجندڙ روشنيءَ ۾ هن سندس ڀورو آڪار ڏٺو. لندڻ ٻانهن سان ڪهه، ڀرڻ ٿيل پٽ، ڀرائون رنگ جو اوت، هٿ ۾ ڪچه، ڪتاب ۽ لندڻ اوت اڻڪه.

تو کي اعتراض نه هجي ته ڪڏهن هڪ ڪوٺ ڪافيءَ جو پتون. آواز ۾ ڪا به جذبات ڪانه هئي، صرف آئروشواس هو.

عورت اڪهون مٿي کڻي مرد ڏانهن لهاريو. اهو اهڙو چهرو هو جنهن تي وشواس ڪري سگهجي ٿو. هن هڪ نامر لندڙيءَ ڪن لاءِ سوچيو ۽ ڀسو ورائيا آهن: مولڪي ڪو اعتراض نه آهي.

ان لهن جي مٿان ئي رستارست هو. هو وڏي اچي لشت وٽ ايندا. لشت مٿن ڪن ۾ ماڙ ٿي ڇڏي لشت هٿ وٺي ويو.

رستارست گهڻو خالي هو ۽ سانس. هو وڌندا اچي هڪ ڪنڊ ۾ ويندا. هن ڀر جي ڪنڊ ۾ هڪ وڏي شئي جي ڀر تي هئي هو پتي سانس هئا، ٻنهي سان ڪنهن نه سانس کي اچڻ جي ڪوشش نه ڪئي. هڪ پتي سامهون ويندا رهيا. ويتر آيو. تون ڪچه ڪالهندي؟

چاهه يا ڪاٺي؟
ڪاٺي.

۽ ڪانهون، مرد ويتر کي چيو.

ڪاٺيءَ جي ڪوٺ مان هڪ ڍڪ ڀري عورت چيو: ڍنڍڪيءَ جو گهڻو حصو لڪل ٿو رهي. شايد عور ڏال ٻڪڙ يا ٻن ڳالهائي رهي هئي.

مرد ڪاٺيءَ جو ڪوٺ هٿ ۾ ڪندو هو. رڳو ڇڏيائين: ڪڏهن ڪڏهن ٻاسندو آهي..... هو سانس آڻي ويو. شايد هو موزون لفظ نه ڳولهي سگهيو.

ڇا ٻاسندو آهي؟ عورت چڻ هڪ مرد جو هٿ ڏنگهيو.

ٻنهن کان جدا ٿي ڪنهن اجنبيءَ سان ڪا گهڙي گهارجي.

عورت سڀندي رهي، توه چيائين: شايد اسانجي ڍنڍڪيءَ جون گهڻيون ٿار.

شفاف آواز. هن اڪيون اڌ مٽي کنڊيون اهو آواز ان مرد جي شخصيت سان مليو ٿي. هوءَ جڏهن وري هال ۾ پهتي ته ٻيون لاري چڪيون هيون. مرد ٽنگون سڃري کيس لڏڪهڻ جي جڳهه ڏني. هوءَ سالن ۾ ڪرسيءَ تي ويهي ٻڪڙ ٽسٽ لڳي. ڪجهه دير لاءِ هوءَ اهو محسوس ڪندي رهي ته سندس ڀر ۾ ڪير ويٺو آهي پر پوءِ هوءَ ٻڪڙ ٽسٽ ۾ ايترو مڙو ٿي ويئي جو هال ۾ ٻين جي موجودگيءَ جو احساس ڪر ٿي ويس.

هاڻ ٻڪڙ ۾ لڏاو هوءَ هن زماني ۾ جڳ ۾ ڏناو. چارئي ڪردار پنهنجي پنهنجي اموالي پوکي رهيا هئا. اٽڪا، سندس مڙس، اهو ڌارڻو جو اٽڪا کي سڀني کان وڌيڪ پنهنجو لڳو هو ۽ ستن اٺن سالن جو ٻار. سڀ ان گهٽن کان ٻاهر ٿيڻ چاهين ٿا پر ڪنهن کي ڪا راهه ڪانه ٿي سڃهي. سڀني کان وڌيڪ اندر ۾ گهٽن محسوس ڪري ٿو اهو ننڍو ٻار جو پيءُ سان رهندي ماءُ کي ڏڪاري به ٿو پر ٻه ڏند ٻار به ڪري ٿو، پيءُ کان به وڌيڪ.

ٻار کي سمجهڻ جي اسڪول ۾ پنهنجو ٻار سان ايماندار رهڻ جي ڪوشش، اٽڪا جي شخصيت جا ٽڪڙا ڪري ڇڏي ٿي. هوءَ اسپتال ۾ آهي جتي سندس ٻار، سندس مڙس سندس ڀر ۾ آهن. مڙس جي اٿاهه محبت کيس اوڀو بڻائي ٿي، ٻار جيئن ئي هوءَ ٽيڪسٽ ٿي اسپتال ڇڏي ٿي ته مڙس ۽ ٻار ٻنهي کي ٽهاڳي وري ان اجنبيءَ ڏانهن ڀڄي ٿي جو اسپتال ۾ صرف هڪ ٻه دفعو کيس ٽسٽ آيو هو. جنهن ساڻس همدردي به نه جتائي هئي، جنهن سندس بيماريءَ ڪري اندر ۾ بهڙا به نه پائي هئي. هوءَ اڃا مولڪي پورو سڃاڻي به نه ٿي پر اندر ۾ ائين ئي محسوس ڪري: اهو مرد ئي سندس ٻار آهي. هن بنا هوءَ اڀري آهي.

اوچتو هال ۾ ٻيون ٻارون. هال ۾ ويٺلن سڀني هاڪو چرڪ ٻاريو. هڪ جادوئي اثر اوچتو اڌ ۾ رکجي ويو. هڪ زندگي پوري ٿيڻ کان اڳ، ختم ٿي ويئي. هڪ سافري منزل تي پهچڻ کان اڳ، پوري ٿي ويئي.

درشڪ ٻاهر اڪرڻ لڳا. هو ٻئي هڪ ٻئي جي ڀر ۾ ويٺل به اٿيا ۽ ٻين سان گڏ دروازن طرف وڌيا. ٻنهي جا ڪنڊ هيٺ هئا. شايد ٻنهي مٿان ان عورت جي اندر جو بوجو هو. شايد هو ٻه ڪو حصو پوکي رهيا هئا. هو آهستي آهستي هلي رهيا هئا، پنهنجي اندر ۾ غلطان. هو ٻاهر پوڄ ۾ پهتا، هتي وڏو دروازو هو. وڏي دٻاءَ

اڻڄاتل

□ ڪرشن ڪڍوڙي

سڀني جي ٻاهر رستي تي ڳوڙ ڳوڙ نه هو. اهو ڏيکيل حصو به جتي ٺڪيٽ گهر هئا اڃاڙ هو. ٺڪيٽ دريون کليل هيون. هوءَ ٺڪيٽ وٺي هال ۾ گهڙي. هال ۾ اولندڙ هئي، فلم شروع ٿي ويئي هئي. هن جون اکيون اولندڙ ۾ ٻاڻ هيرڻ جي ڪوشش ڪرڻ لڳيون جو گيت ڪيهر ٽارچ ٻاري کيس سندس سميت وٺ چڙي وارو. هوءَ ڪرسيءَ تي ويهي ٻڪڙ ڏسڻ لڳي.

هن کي ٻڪڙ جي ڪهاڻيءَ جي ڄاڻ هئي. هيءَ فلم وشو جي انهن ٽورن فلمن مان هئي جي ڪنهن به هڪ ملڪ ۾ پرورش پائي سڄي دنيا ۾ مشهور ٿي وينديون آهن. هٿيون فلمون جن هالن ۾ هلنديون آهن اهي هال خالي هوندا آهن، ڇاڪاڻ ته هٿيون فلمن مان وندر نه اندر کي پيڙا ملندي آهي. هٿيون فلمون دنيا ۾ شهرت ڪمائينديون آهن. هيءَ فلم ان عورت جي ڪهاڻي هئي جا مڙس جو گهر ڇڏي ٻئي مرد سان گڏ رهي ٿي. پر هن عورت کي مڙس مان ٻار به آهي ۽ ان ٻار ڪري سندس مڙس سان اسپشٽ ناٿو هلندو اچي.

ٻڪڙ ڏسندي هن ڄاڻو ته فلم اڃا لڏهن شروع ٿي هئي. ٻڪڙ ۾ ٺاڪا جي چهر تي ٿي جي ٻاڻ آيا ٿي تن هن جي اندر کي جهو ٿي. انهن هوءَ ان ٺاڪا جي سڪ ڏک جي پاڻ ۾ کوهجي ويئي.

”ڇا. ولڪي پنهنجي پسندگيءَ جي زندگي ڄڻ جو حق نه آهي؟“ ٺاڪا پنهنجي مڙس کان پڇيو.

مڙس ڪو جواب ڪونه ٿو ڏئي. هو خود پنهنجي اندر جي پيڙا مان گذري رهيو آهي. عورت غصي ۽ جوش ۾ پنهنجي هٿ ۾ جهليل گلاس زور سان ٻيٽ طرف اڇلائي ٿي. وڏو آواز ڪري گلاس ڇيڙهون ڇيڙهون ٿي ٻيٽ تي ٽهائجي وڃي ٿو. ان آواز تي سندن ٻار بند مان ڇاڳي پنهنجي ڪمري مان ٻاهر هليو اچي ٿو. ٻئي عجب مان سندن رشتي جي ان نشانيءَ ڏانهن ڏسڻ ٿا. هو ڪنهن به لڙڪ بند هڪ ٻئي ڏانهن ٻاهر بند رهن ٿا ۽ ٻار عجب ۾ اکيون مٽيندو پنهنجي ڪمري ڏي

الطحاوی

□ کرسن کٽواڻي

سڀني جي ٻاهر رستي تي گورڙ گورڙ نه هو. اڌو ڀڪيل حصو به جتي اُڪيت گهر هئا اُچاڙ هو. اُڪيت دريون کليل هيون. هو اُڪيت وٺي هال ۾ گهڙي. هال ۾ اولهه هئي، فلم شروع ٿي وئي هئي. هن جون اکيون اوندهه ۾ پاڻ هيرڙ جي ڪوشش ڪرڻ لڳيون جو اُڪيت ڪيهر ٽارچ ٻاري کيس سندس سميت وٺ چڙي ويو. هو ڪرسيءَ تي ويهي ٻڪير ڏسڻ لڳي.

هن کي پکيڙ جي ڪهاڻيءَ جي ڄاڻ هئي. هيءَ فلم وشو جي انهن ٽورين فلمن مان هئي جي ڪنهن به هڪ ملڪ ۾ پوزيشن پاڻي سڃي دنيا ۾ مشهور ٿي وينديون آهن. هٽيون فلمون جن هالن ۾ هلنديون آهن اهي حال خالي هوندا آهن، ڇاڪاڻ ته هٽيون فلمن مان ولڊر نه اندر کي پڙا ملندي آهي. هٽيون فلمون پڻسا نه شهرت ڪمائينديون آهن. هيءَ فلم ان عورت جي ڪهاڻي هئي جا مڙس جو گهر ڇڏي اچي مرد سان گڏ رهي ٿي. پر هن عورت کي مڙس مان ٻار به آهي ۽ ان ٻار ڪري سندس مڙس سان اسپيشل ناٽو هلندو اچي.

ٻڪڙ ٿسدي هن ڄاڻو ته فلم اڃا لڏهن شروع ٿي هئي. ٻڪڙ ۾ ٺاڪا جي
ڇهري تي جي ٻاڙ آيا ٿي تن هن جي اندر کي ڇههيو ٿي. ائين هو ۽ ان ٺاڪا جي
سڪ ڊڪ جي پاڻ ۾ ڪڙهي ويئي.

”ڇا. ولڪي پنهنجي پسندگيءَ جي زندگي جيئن جو حق نه آهي؟“ لائڪا پنهنجي مڙس کان پڇيو.

مڙس ڪو جواب ڪوٺ ٿو ڏئي. هو خود پنهنجي اندر جي ٻيڙا مان گذري رهيو آهي. عورب غصي ۽ جوش ۾ پنهنجي هٿ ۾ جهليل گلاس زور سان ٻيٽ طرف اچائي ٿي. وڏو آواز ڪري گلاس ڇينهنون ڇينهنون ٿي ٻيٽ تي ٽهائجي وڃي ٿو. ان آواز تي سندن ٻار ننڊ مان جاڳي پنهنجي ڪمري مان ٻاهر هليو اچي ٿو. ٻئي عجب مان سندن رشتي جي ان نشاليءَ ڏانهن ڏسن ٿا. هو ڪنهن به ٻيٽ ٻڌا ڪري ٻئي ڏانهن نهاريندا رهن ٿا ۽ ٻار عجب ۾ اڪيون مڙهندو پنهنجي ڪمري ٺي

گرهانی

کتابی

کرشن کتواپی-1/ موهن کلپدا-6 / پویتی هیراندای-12/ کهرت
 بابا پی-16/ هرپکالت-23/ لایدیو نارچندای-27/ وشدو پانه-32/ نار
 مهرچندای-36/ جیست ریواپی-43/ سندو اکندای-50/ چرلداس لاکرداس
 گرسهالی-55/ لچمپ همپای-61/ آند گولا پی-69/ گوپال اکر-72/ پگوان
 آتلا پی-78/ آند نهارامای-85/ رینا شهالی-93/ انسی خواجندای-101/
 لکشمی اردوش-106/ گرداس آهو جا-116/ روپچند سهاهملا پی-123/
 دوارکاداس سنهالی-128/ پدم راج دیو دت شرما-136/ ارچن کرپالا پی-144/
 رمیش کمار رلکالی-151/ راداکرشن چاند والی-158/
 راداکرشن لعلوالی-165/ کمل بختیالی-169/ انسی لریالی-172/
 هری همپالی-175.

بڻي زندگي ڀاري آهي!

□ شود ديوانو

ساگر جي لهرن جو لوڏو - بڻي زندگي ڀاري آهي ،
 ڪشمڪش جي جنگ ڇڙي آ - هر اميد اڃ هاري آ!
 سورج ٻيٺو آهي سامهون - روشن ڪرڻون ڦهلائي ،
 لڏهن به دل جي گايءَ گليءَ ۾ - رات پيا ڪڪاري آهي!
 گل بڻيا گلزار باغ ۾ - چالي ل آهي جهجهي بهار ،
 ڪڇي ڪلي جڻ ائين لڳي ٿي - ڏيئي ڏالي ٿاري آهي!
 لڏن اڃ بلوان بڻيو آ - آهي اهرِي ڪٿي ڦهري
 قدرت جو آ ڪيل نرالو - رڇيل سرشتي ٿياري آهي!
 سڪ جي رات ستابي ساڻي - سڙهن سندنو آهي سينگار ،
 راهه ٽڪي مرجھايل چهرو - نيٺ نه ڪا لاچارِي آهي!
 ايڻا ڪٽي ڪو رات بهاري - رڳي آڻ دل ۾ ساليدي ،
 ٻر ڇو ڪن لڏهن پي پريتم - عمر نه گذري ساري آهي!
 شترلج جو آ ڪيل هيءَ سارو - چال چلي ويو آهي ڪلاڙي ،
 گهوڙو ٻوڙي ، هاڻي هلي - عجب نه سندن سواري آهي!
 ڪيئن جي آ گوانج ٽڪي ڪا - ساز سريار ٿان وڳي ،
 ٻايل ٻائي ٻيرن گھنگهرو - ڏيئي لڻج جي ٿياري آهي!
 ماڙسي چھري ڇڪرايو - هيءَ ڪهڙو آهي اسرار ،
 ابلا ٻيٺي هئي ويچاري - لڳي نه قسمت ماري آهي!
 چاهه ڇيڻ جو دل ۾ ڌاري - ”شرد“ مري ويندو ساري ،
 ايٺ ڇهائين هاڻي ٻيلي - آئي موت جي واري آهي!

ٻڌڙي رات ۽ سڄ

□ آئينا ڪمڻ پياسي

ٻڌڙي تي ئي ٿيندو آهي.

سڄ نه آهي ڪهڙو ڏڍو -

ڇو نه دري سڄ آهي هٿن ڏوڙ -

ٻڌڙي ٿيندو آهي ۽ ڏسڻ اُن کي

ڇو سڄ جي اکر کي ڄاڻي سگهندو آهي.

سڄ آهي هڪ رهڻو.

سڄ آهي هڪ اُڀاسا.

ڇو ٿيندو آهي اُنڊ سان،

ٻڌڙي ڪڍندو آهي.

۽ ٻڌڙي ڇو نه رات کي،

ڇو نه ٿي مارڻ جي

ڪوشش ڪندو آهي.

۽ اُن کان پوءِ

روشنيءَ جي ڪرڻن جو هو

ڏسڻ ڪندو آهي.

آلها جي اُڀاسا کي

اڀائيندو آهي.

رات ٻڌڙي تي رهي آهي

ٿيندو آهي ڪهڙو ڏڍو -

هن جو نه ڏسڻ لڳو

هر ڏوڙ ڄاڻان هاڻ به.

ڏسڻ هڪ ٿين صبح جو ٻاڪ

ٿيندو آهي ڪو نه ڏسڻ لاءِ وٺاڪل ٿيو،

سورج ٻڌڙي ٿيڻ لڳو.

اڄ رات جي اندر به

آهي اڃا به ڪاڙي رات.

ڇو نه ٿي ٺاهي،

اولهه آهي.

... ۽ اولهه جو راز به،

اولهه ٿي آهي.

سڄ ٿيڻ ڄاڻان ٿيندو آهي

ڇو روشن جي ٻڌڙي ٿي،

هڪ ڪندو آهي.

۽ اهو سڄ ٿيڻ جي

غزل

❏ کي مڃند گو ڪلاڻي

ٿو ڏکهن ڏر کان مگر — ڏکي ڏٺا ڏيندو نه وڃ
 ٿو مڃن منهنجو مگر — لڙي ٺاهيندو نه وڃ
 مون رکيو سڄي ۾ سر ڙو — ڀار جي ڏهن اڳيان
 ڪر دعا هٿو رکي ٿو — ٺاهيندو نه وڃ
 مون ٽڪيون راتيون گهٽي — ڏيڏ لاءِ بيدار ٿي
 رات هڪڙي هن امالي — کي ٺاهيندو نه وڃ
 ماڻ سان مالي بهارون — ٿو اڃاڙو هي (۴) ڇهن
 اڃ، خزانن ۾ وري ڪو — ڪل ڪلائيندو نه وڃ
 ٿو ڪرڻ راتيون رهاڻيون — اڃ رڳيون ساڻ ڀر
 حال منهنجي ٿي مٺا ڪجهه — ڪل ڪلائيندو نه وڃ
 ٻاوا سان بيوفائي — عاشقيءَ جو هي حشر
 دل سندا او ڏاڏا، دل سان ٺاهيندو نه وڃ
 ڇا وساري ٿو نه سگهندن — وصل جي احساس کي؟
 ڪيت ڀاڻن جا او سڱدل — ڪن ڪٺائيندو نه وڃ
 ڄام ٿو ڄاڻي ڇٽان جو — ڀر ڀر آهي مگر
 هٿن پٺهڻ ساڻ ”منهنجي“ — لب سان ٺاهيندو نه وڃ
 هيءُ سحر او ڀڃي — چالي جگر ٻورو ٿيو
 مٿس ’مون‘ ٿي مرڪ جا — موٽي ٺاهيندو نه وڃ

غزل

□ پڳوان نردوش

نه ڪنهن سان دشمني پنهنجي، نه ڪنهن سان دل لڳي پنهنجي،
وطن آ عشق پي پنهنجو، وطن آ بندگي پنهنجي.

اچن طرفان پل ڪيڏا، ڏکائي ڪين سگهندا سي،
رهي ڪنهن جي چوڌاري، مٿل گل زندگي پنهنجي.

حقيقت کان پري اٿڻو، پڇي ڇا لاءِ دنيا ٿي،
چڏي هرگز نه سگهنداسين، سچائي - سادگي پنهنجي.

اسان پيغام دنيا کي ڏنو، شائستيءَ جو پي آهي،
سچو سندسار ڄاڻي ٿو، امن آ بندگي پنهنجي.

ٿا آلتڪوڊ جا حامي ڪرڻ چاهن وطن - برادر،
وطن واسي! رکو اڪو، رهي آسودگي پنهنجي.

ٺٽي ڄاڻون، مري ڄاڻون، وطن جي آبروءَ صديءَ،
غدارن کي ڏي سچيت، رهي آزادگي پنهنجي.

ڪڏهن ڪڏهن کي نه مذهب ڪو، رکڻ ٿو وٺ سچاري،
ٺٽي جو هاڻ ”نردوش“ ٿوڙيون پاهي پنهنجي.

منہجنا ساجن !

□ اپنا واکم اوس

کوس سکتا ہوں خود واپس،

نہ نہیں آئی اور آئیں۔

ہو سہولت چھوڑنا واپس،

وہدی واپس چھوڑنا واپس،

ہر ہنس ہمارے آس آج،

نہ اوس دور کے اوس آج،

نہی لڑی، کل کون کھانے،

ساجن ساجن ملنا آج،

اولدہ واپس واپس،

پڑھ لکھ اڑنا واپس،

جاک اڑنا واپس،

نزلدی نزلدی کھول کھول،

نور نور جن رنگ اوس آج،

جس جس رنگ کھول ساجن آج،

ساجن ساجن اوس آج،

نہ چھوڑنا چھوڑنا

□

لڈی، کھاری واپس سوچ،

پور پور ہر کون آو پور،

سہلی ساجن ساجن ملنا لڈی،

پہچو ان ساجن ہانڈ لڈی،

پکندوں پکندوں پور آج،

جنگ عک ہنس ساجن آج،

آس آس، ہر ہر جاک،

من ہنسی عک پور ساجن،

آئی مل کا ساجن لڈی،

ہنسی من لڈی، جاک،

مس مس ہنسی من واپس،

”جی کھڑا آو اور آج“

شرم وچاں من ہانڈ کی لڈی،

راز سچ ہر اکون لڈی،

اکھوں دل چھوڑنا لڈی،

کرلی راز کون لڈی،

آنتڪواد !
□ گو رتن تنواڻي

گلابي شهرن مٿان
لهرا ٿيندڙ
هيءُ ٿيڙ
ميرا اجهڙو
نه زاي ڏولھون
ڪنھنجو ؟

رست جي ڳاڙهي
گر مر ڌارا

اوساٽ - ھيس - ٻڌ

ڪينڊيل

غصبي باز اڪيون

شهرن مان

ٻر ڪري اڏامي ويل شائتي !

ڪيڏانهن ڪم ٿي ويئي آ دوست !

ڦرڻ، ڦرڻ جو دشمن

چڻ

اجنبي، اجنبي

پنھنجي ئي وطن ۾ ڌار ڌار ۽ ٻوليئي

جانوري چال اما ڍال

کاڌي ديش ۾

پيالڪ هيءُ آنتڪواد !

انساني حقن لاڙن جو

ٿيون اٿاس آ

يا

موت جو

پيالڪ سپرو آ

ڪير ٻڌائيندو دوست ؟

ڪير ؟ ؟

ارڙهي
□ گھوڻشام ساگر

آند، روح کي راحت ڏيندڙ

او ولد ڄا وسهلا واضح ڪيا

او خود گھڙيا/خود ميسر ڪيا

ا ڪندي ٻيو چلائين

هن

ر ڪم ٿي و او

ڏهن به ڪم ٿيو آهي برخردار

آهي ٻالھ

آهي جواني

ڏيخون - مهدا - سال

اطلاع

مارا

سندو ٺاهين ؟

ڏ

ڪٿي

لھن ويندڙ

يندڙ

و ڪوڙيل

پ

ي به

ھين

روپ ڪمار "گهايل" رس پوريا

ڪيڪر عرب گهمڻ،
پروال خالي ٿيڻ،
خالي ٻيا ٻه رجن.

دؤل ڇو ڏوڪو،
ملاهوره ڪي آڪو،
ڪري چڙي ڪوڪو.

اڇي-ي وح بدلو،
هن وانگر ٿون ٻڻ،
ڇو ٿو ٿين گدلو.

عقل ڇڏ، عشق ڪٺ،
وڃي ٻن ٻائي،
ٿون بادشاه ٻڻ.

هلا ٿي هڪ ٻيو،
ڏوهه نه ڏاڻو ڇو،
ٺاهڻ ڪٿا ٻيو.

اٿين ڇو اوڻو؟
ڪاڻ نه قسم ٻي،
ڇاڇا ڏيک ڏاڻو؟

من ٻي رک نه ٿو،
آڪو- آڪو هڪ،
ٻارڻو هڪ ڪو؟

ٺڪر سڳو چڙ لاهي،
ڇو-روپ آ سڳو،
ٻيو سڳو ٺاهي.

ساڌڪا سڳ هي ٻڻ،
آس ڪٽڪ ڇي ڇو؟
ڇو ٻوڪي ڇو ٻڻ.

ٺرڻ ڇو ٺهڻ،
عرب ڪڇڙي ڇڻ،
ٻيو ٻيو ٻيو.

هو ٺراس آهي،
هن ڇوڻ مان نه ٿو،
ٻوڪ نه ٿو ڇاڇي.

ڪيئن ملي ساجل؟
ڇاڻندي به ٺاس،
ڪيئن آ ٺاسل؟

ڪو نه ٿو ڇوڻو،
ٺاڪو پاڻ ٺاڪو،
اڇي ٺو ٺهڻو.

ڪو نه ٿو ٺهڻو،
ڪو نه ٺهڻو ٺهڻو،
ڪو نه ٺهڻو نه ٺهڻو.

ھيرو شما ياد ڪريو

[۱] هر چومل ”سوئي“

هر سان بستيون ڏيڻ بڻائي، ڇو دلڻا ٻر باد ڪريو
ھيرو شما ياد ڪريو - ڙي ھيرو شما ياد ڪريو

(1)

هر ھند سعياءَ ڪرڻ جا-ھيساڻ ۽ ٽنگ ڪرڻ جا
ھتيارن جي ھوڙ لڳي آ - راج ڪرڻ جي لوڙھ لڳي آ
ڇو نہ خوشيءَ جا ٺھڻا ڳائي- ٺڪي دلين کي شاد ڪريو
ھيرو شما ياد ڪريو.

(2)

امرت ٻڌڻ ڏھر نہ ٻوڪيو - مھر جي بدلي ٿھڙ نہ ٻوڪيو
ھر دامن اڻاڪ لڳي ٿو - داغ داغ اخلاق لڳي ٿو
لھرت ٻڌڻ اُلفت اُڇي - اھڙي ڪا ايجاد ڪريو
ھيرو شما ياد ڪريو.

(3)

مذھب جون دٻارون ٽوڙيو - لھرت جون ٽٽارون ٽوڙيو
ٽوپن کي ساگر ۾ ٻوڙيو - راکيٽن ٺھڻ ڇڏيو ٻوڙيو
امن چئن سان خوشحاليءَ سان - سارو جڳ آباڊ ڪريو
ھيرو شما ياد ڪريو.

(4)

ڏھڙيلا آثار ڏسون پيا - حيوانن جا ٻار ڏسون پيا
دلھن جو سندور ڪسو ڇو - ڪنھن ماڻھو ٽوڙ ڪسو ڇو
بند غلاميءَ جا اڃ ٽوڙي - قيدن کي آزاد ڪريو
ھيرو شما ياد ڪريو.

(5)

هيءَ نه ندرت جي ڪرامت جو نه هڪڙو دُور آ،
جنهن ۾ آجندش ۽ چوڻر هل هلاچو سرور آ،
سب ڪوئل گيس ڳاڻي ڇا نه آمد ئي ڪري،
دور کان مٽيا به ان جي خوش خورشامند ئي ڪري،
درختن جي ڏار جهومي، هر چو هو ڦسند ڪن،
جهومندو، ٿهر ٿهر ڪندو، ٻڙڪي اٿر آهي ڇمن.

(6)

جڻ جوالي ڪسي ملي آهي، وري منزل نقس،
دست اپاري ۾ گلن ڪي، جڻ ملي هلاچل لئين،
اڄ ٿي سڪڙي نه ڪائي موت لءِ جهولي جهلي،
اڄ اهي ڪوڏش جي هرڪو گو ٻولي ڪي ساي،
سب آهي اڳ ڇيان ئي هائي، چال ٻڌهجي ٻيا هلن،
جهومندو، ٿهر ٿهر ڪندو، ٻڙڪي اٿو آهي ڇمن.

Block 'QH' 59/5, Sector No 29, Gandhinagar (Guj.) 387029

ساڳيو اسم

□ فتح چند شروا ”پروس“

- 1- ساڳيو اسم آهي - ڏاهڪ، شمع، چسراغ، ڏٺو،
- 2- سڪ سان لب هر هنڌ ٻوي - هرڪڏهن کان حسب ٻاء
- 3- جنهن هنڌ رگ جانب ڪي - ڪير ڪڏهن ڪڏهن
- 4- مٺيل، مٺائي جلسي - مٽڪش من ولسند راه
- 5- مسند، مسجد ۾ سندا - ساڳيو شڪار ٻاء
- 6- مرشد، مير، ٺهر ڳهر - ولسي هڪ وڙاڻ
- 7- اولدم اٿي روشني - راهسيءَ راهه لڳاء
- 8- جهڙو اٿڪي جهڙاڙي - اعرقي مٺيل آهه
- 9- هر ٻي هڪ جهڙو ٻري - مير، ٺهر، اولهه
- 10- گهٽ وڏو جهڙي ڪمن ڪڏهن - سڀ سان ساڳيو ساء
- 11- سڄو ساڻي عام جو - ڪڏهن نه ڪڏهن اٿڪاء
- 12- ڇاڻي مرض لاهه - ”پروس“

مرحبا

ڪمل ڀياسي

(1)

اڃ اڻسا جي ڏور ماڻڻ لاءِ حاضر هر ڪلبي،
مرحبا! ارساڻ ۾ مڪڙين ڪي ڇڻ طاقت ملي،
روپ لکڙو، رنگ، چانور، چوڻه سرهاڻ ٿي،
رست بستتيءَ ۾، خزان کي پست ڇڻ لالاڻ ٿي،
وقت جي هر ڌار ٿي، خوشبوءِ سان ٻهڪي لکن،
جهومندو، ٿهر ٿهر ڪندو، ٻهڪي اٿو آهي ڇهن.

(2)

ڪين هاڻي هفت رهندو آهي، ڏاڍل ازمان ڪو،
سره جي اُرساڻ جو، پا اڻف جي نقصان جو،
اڃ خوشيءَ ۾ مصيبت مگري جو ٻي آ سڌمان ٿيو،
گل صوبو ڪي ٻي پندھجيءَ سولهن جو ايمان ٿيو،
حسروئون هوئي وڃي، قائم هتي خوشيون رهن،
جهومندو، ٿهر ٿهر ڪندو، ٻهڪي اٿو آهي ڇهن.

(3)

مڪڙ ٻوڙن ۾ وري چائين ٿين آ ٿاڙگيءَ
ماڪ ڪسي مڪڙين ڇهڻ جي اڃ ملي آزادگيءَ،
پنڊل هواڻون غڙجي جي سرهاڻ ٿيون پڪڙي چڏين،
ڏک درد ۾ پيڙيل دليون، هاڻي ٿيون سنڌڪا ٻرن،
وقت جي بدلي وڃسڻ سان، آه بدليو اڃ حسن،
جهومندو، ٿهر ٿهر ڪندو، ٻهڪي اٿو آهي ڇهن.

(4)

اڃ پڪڙي ٻر هتي ٻوڙت اچي ٿا ٿاڙ ڪن،
ٻون ٻون ڪندا ٻوڙا گلن کان جان ٿا اڻبي ٿين،
ڪين پندھجو چگر چاڻيءَ، ٻهار چا سندن ٿين،
کس مٿان هر هر ٿري ٿا چوچ مان مڏنڙا ڇهن،
هيءَ ڏسي ميلو هفت جو اٿو ڪل ڪل ٻن،
جهومندو، ٿهر ٿهر ڪندو، ٻهڪي اٿو آهي ڇهن.

عزل

۱۴ واسديو هوهي

جدهن نه رستي وڌيس انسان مونس
هر قدم جو نشان ڏهي وار ليم.

ڪوئي اڃ وج ڪري ٿو اندر
ڳهر ۾ ڳهر ڪنهن نه آهي لاهو هيٺ.

تون هتي آهين تون هتي آهين
وٽس اٿن لڏڪڻي سان گذارو ليم.

تو سان گڏجي اٿين لڳو نه ٿيس
لڏڪڻي معذرت جو هٿ ملي وار ليم.

لههڙو ميهڙو ڪو واسطو ڪونهي
ڏندڙي ڪجهه نه ٿو ڳولڻو ليم.

عزل

۱۴ مينهون ٻوٽو هولاڻي

اٿسڻي تي حجاب ٿي نه سگهي
اٿسڻي ڪا حجاب ٿي نه سگهي.

1- هر وانا سان چڙاڻ ڪو مطلب هو
سو چڙاڻ تي حجاب ٿي نه سگهي.
2- وٽس جي ناز ٿي چڙهي پٽڪيس
آس ڪا پر لڙاڻ ٿي نه سگهي.

3- چوٽ تي چوٽ ڪاڏي دل ڀري
چڙهي ڏيو، حجاب ٿي نه سگهي.

4- سار ۾ ڪجهه وڙي ٿي رڳو رڳو
هه! لڳن رباب ٿي نه سگهي.

5- اولهڙو درسيءَ ڪهڙو ٿاڏو
ڀري نه ڇوڏ ماڻهه ٿي نه سگهي.

6- چوٽ ڳوڙ ۽ رڳو ٻن لاهڙا
ڪاڏ رڳو اٿسڻ ٿي نه سگهي.

7- ڏک جي ڪنڊي چڙهي ڪا ٿي ڪيائ
هر عرصي پر ڪاڏ ٿي نه سگهي.

غزل

□ ڏانڪرام چو ترا ٿي

آئي نظر ۾ آهي اڃا روشني مولڪي ،
 ڇو اهيان ٿو زندگيءَ کي مان ۽ زندگي مولڪي .
 سرشور هئي نه ڪڇ ٻي مگر رنگ هو ضرور ،
 گل سي ڏسڻ ۾ آيا رڻي ڪاغذي مولڪي .
 ٻيو غم نه آهي دل ۾ ڪو ارمان آ اهو ،
 آهي سمدا ڪوئي ملي آدمي مولڪي .
 احساس ٿيو سڄاڻ ۾ مڃو ورتون ڏسي ،
 انسان جي ستائي ٿي هر ئي وسي مولڪي .
 همدو چئو ۾ مسلم نه سڳو عيسائي ،
 آهيان مان ڀارڻي ئي چئو ڀارڻي مولڪي .
 چاهيان ٿو ڪڇ ٻڌڻ مان ٻڌڻ ۾ ٿو اچي ،
 سسنان هن مڪان مان آواز ٿي مولڪي .
 صورت آ ڪهڙي منهنجي سڃاڻي نه ٿو سگهان ،
 ڏيکار هر گهڙيءَ ۾ ڪٿي آري مولڪي .
 آيو ۾ هڪ طرفو ۾ ڪڇ طور ٿي مليو ،
 حاصل ۾ ٿي حقيقي ڪوئي ٻڌڻي مولڪي .
 اهڙا جا رسائي ٿي ڏک ٿيئي دل اندر ،
 پيرس ڪهي نه اهڙي ڪا دوستي مولڪي .

جنگ ڪنڊن يا ٻو ڪنڊي ڪي امن جون ڳالهون
 اي دوست هندستان جي چڱو دمن جون ڳالهون
 -ونءِ ئي رهندي ڪرن ناپاڪ جو -و حرڪتون
 سان جي لڳلپ -ون ڪر گن جون ڳالهون
 هن خطي -ولي هڪ-ڙي ۽ لمدن آهي هڪ
 اڄ ڪر-ون لرماني ان جي وطن جون ڳالهون
 وٽ هي آهي نه واري ئي اهو ن هن چڱو اندر
 ڪن هڪ ٻئي نه ڪرڻ ڪي امن جون ڳالهون
 لال -وڙن ۾ سچن ليڪر لسانون پل سڌا
 يا ڪنڊن جيئري سندن جي ڪفن جون ڳالهون
 گهوت ٽوڙين ئي چڙهن مائين پل ويڪس وٺون
 يا ڪرڻن لڻ جي هميشه ملن جون ڳالهون
 جنگ ۾ شمشان ٺهڻ جو ڪلي -ولندو نصيب
 چڱو جنازن کي جلال دمن جون ڳالهون
 ڪي هندو ۽ ڪي مسلمان ٻن ۾ سڀ آهون هتي
 پاڪ پارت هي سڌا ڪر چئن جون ڳالهون
 ايار جا لڏا -چن 'پياسي' -چن ڪي مڃلون
 نل ڪرڻن هنن -هارن گلن جون ڳالهون

تصوير - ي - يار

□ قيمتراء گو 'ڪتاب'

- 1- نه مندر ۾، نه مسجد ۾، نه صحرا ۾، نه گلشن ۾،
لڪائي هون رکي تصوير ٺهندجي ٺهندجي ٻاڳن ۾.
- 2- وڃي بس سا نه ٿي هاڻي فقط منهنجي نگاهن ۾،
مگر هر اس اندر، هر سواس ۾، هر دل جي ٽڙڪن ۾.
- 3- ٽسان جو دم اهو تصوير، سو دم سال ٿو ڀانسان،
ٽسي تصوير ٻل ٻل ٿو ڪٿان سو سال مٽن ۾.
- 4- عقيقت جا ٻئي هون گل ۾ ٿي چاهت جي ڪياريءَ مان،
اچي تصوير ٿي چاڙهي، وجهي سي دل جي دامن ۾.
- 5- ٽسان ٿو مسڪرائيندو جڏهن تصوير ۾ ٺوڪي،
مدائي ڪا خوشي محسوس ٿئي ٿي هون ڪي جهون ۾.
- 6- ٽاو هي حسن جنهن هڪر ملا! تصوير ۾ ٺهندو،
گڏاريندو سڄي سو عمر ٺهندجي ٻنهن ۾.
- 7- چٽي تصوير ٺهندجي جنهن مصور ٻڌ جڏهن هوندي،
ٻيو هوندو يقين سر نه خود هڪوار آڻجن ۾.
- 8- ٻيلا تصوير ههڙي آ، نه هوندو يار خود جهڙو؟
لڙاڪت هيءَ ٽائي هوندي نه ڪڏهن ڪنهن ۾ هون ۾.
- 9- مندر سان ملي هون ڪي وڻي تصوير دلهر جي،
ٻڙهي نه نه ويا سوين، تصوير جي لئه لال لهرن ۾.
- 10- اٿم هڪ آرزو دل ۾ صبر! "تصوير هيءَ ٺهندجي،
هر کان پوءِ هون سان رهي ڪڏ منهنجي ملن ۾."
- 11- عبادت ڪار هون کان ٿي سگهي هرگز نه، اتي ڪاتب!
ڪيان ديدار ٿو هر ٻار ٺهندو دل جي درٻار ۾.

هيءَ لڙجيءَ ڇوڙا،
زندگيءَ جي ڇڻڻن ۽ ڀڃڻن ۾
الائي دڙي، وحشي،

جو،
اڻڀار ڪري رهيا آهن.

هيءَ شائست،

ڪنڊواس تي اڪرائ،

برش سان چنڊ ورائ،

رنگن جي آئينا ڀاڙيندڙ،

صرف،
وڇوڙا ڀڳاڻون ڪوٺا آهن.

اڙ،

عمن کي به معذرت آهي

هنن جي به پاڻا آهي،

هنن جو به روپ آهي

اڪار آهي،

عمن تي،

الائي شوشا جو،

رنگ لڳل آهي.

عمن جو به،

الان،

رنگ چورس آهي.

چترڪار،

برش جي،

آڏين، گڏين

لڪيرن، رنگاڻن سان

ڪومل پارائڻ سان،

سڄاڻو آهي،

سنوارو آهي،

ڇٽو آهي

۽

ڀڃڻي،

نصرت جي،

خراش جي،

اڇاڻن جي،

امائش ڪئي آهي.

هنن ڇوڙن تي،

نمايان آهي،

آلر وڙواس،

شائعي،

نماڻ،

اهسا.

ڀڃڻي،

شرڙا،

۽

ستور.

هيءَ سڀ ڪلڪن تي ٺڳل آهن،

لڙيءَ سان ڦندي به ڦاٽل آهن.

هيءَ،

سڪندي سڪندي.

ڊمر پٽي رهيا آهن.

هنن کي انتظار آهي،

هڪ فرشتي جو،

جهڙو اوتار وٺي ايندو،

هنن کي ڏٺا ٻڌو،

ڪٿي اڳيان سوال جي

نماڻي

تصويرو - ي - يار

□ قيمتو ڪو 'ڪاتب'

- نه مندر ۾، نه مسجد ۾، نه صحرا ۾، نه گلشن ۾،
لڪائي هون رڪي تصوير منهنجي منهنجي پلڪن ۾.
- 1- وسي پس سا نه ٿي هاڻي فقط منهنجي بگاهن ۾،
مگر هر اس اندر، هر سواس ۾، هر دل جي ڌڙڪن ۾.
- 2- ڏسان جو دم اهو تصوير، سو دم سال ٿو پائيان،
ڏسي تصوير پل پل ٿو ڪٽيان سو سال مٽن ۾.
- 3- عقيدت جا پتي هون گل ۾ ٿي چاهت جي ڪياريءَ مان،
اچي تصوير ٿي ڇاڙهيا، وجهي سي دل جي دامن ۾.
- 4- ڏسان ٿو مسڪرائيندو جڏهن تصوير ۾ ٿو رڪي،
مٺائي ڪا خوشي محسوس ٿئي ٿي مون کي جيون ۾.
- 5- ڏاڍو هي حسن جنهن هڪر مٺا! تصوير ۾ منهنجو،
گڏاريندو سڄي سو عمر منهنجي پير پير ۾.
- 6- چٽي تصوير منهنجي جنهن مصور پڻ جڏهن هوندي،
پيو هوندو يقينن سو به خود هڪرار الجهن ۾.
- 7- ڀلا تصوير ههڙي آ، نه هوندو يار خود ڪهڙو؟
نه زڪت هيءَ ڏلي هوندي نه ڪڏهن ڪنهن ۾ هون ۾.
- 8- مقدر سان ملي مون کي وٺي تصوير دابر جي،
لڙهي نه نه ويا سوان، تصوير جي لاءِ لال لهرن ۾.
- 9- اٿم هڪ آرزو دل ۾ صدم! "تصوير هيءَ منهنجي،
مرڻ کان پوءِ مون سان رهي گڏ منهنجي مٿن ۾."
- 10- عبادت ڪابه مون کان ٿي سگهي هرگز نه، اتي ڪاتب!
ڪيان ديدار ٿو هر يار منهنجو دل جي درٻن ۾.

هيءُ لڙ جهڙو ڇهرا،
ڏنگيءَ جي ڇٽي ۾ ٻڌائي رهيا آهن
الساڻي دڻس، وڻس،

سڄاڙ آهي،
سنوارو آهي،
ڇٽو آهي

ڇو،
اهاڻ ڪري رهيا آهن.
هيءُ شال،
ڪنڊواس تي اُڪرائ،
پُرش سان ڇڏي ورتل،
ڏنگن جي آڻا ٻڌائيندڙ،
صرف،
وڇڙ ڏيکارڻ ڪو، آهن.

ٻنجهڙي،
تصویر جي،
خراش جي،
اڇاڻن جي،
نمائش ڪئي آهي.
هنن ڇهڙن تي،
لهاڻ آهي،
آڻر وڻس،

ٻڙ،
هنن کي نه معقول آهي
هنن جي اڻ پاشا آهي،
هنن جو اڻ روپ آهي.
آڪار آهي،
هنن تي،

شالعي،
ٽپاڻ،
اهڻسا.
پڳڙي،
شرڏا،
۽

الساڻي شوشڻ جو،
ڏنگ لڳل آهي.
هنن جو اڻ،
الساڻ،

هيءُ سڀ ڪلھن تي ڏنگول آهن،
اوڙي سان ڦٽندي ۾ لال آهن
هيءُ،

وڻس چوسيو آهي.
ڇٽڪار،

سڪندي سڪندي،

ڏم پٽي رهيا آهن.
هنن کي انتظار آهي،

پُرش جي،
آڏين، ڦڏين

هڪ فرشتي جو،
ڇوڪرو اوڻار وٺي ايندو،
هنن کي مڪتي ڏيکاريندو،

لڪيرن، ڏيکارڻ سان
ڪوئل ٻاواڻن سان،

مڪتي ۾ اڳيان سڙال جي ٺاهي آهي،
هنن کي،

آزاد نظم

□ چيندو اعلو ٿي

هن دنيا ۾ ،
 هن ڌرتيءَ تي ،
 انسان جي ڀيڻ ۾ ،
 ان ،
 اڪيلو ٻيڻو آهيان .
 ۽
 پنهنجي چؤگرد ،
 قسمين قسمين ڇهرا ،
 ڏسي رهيو آهيان .
 بعضي بعضي هروموني ڏسي رهيا آهن .
 مون ڏٺا آهن ،
 مون ڏيکاريا آهن ،
 الڳ الڳ ڇهرا .
 مرڪندڙ ،
 اداس ،
 بهروڀي ،
 خوفناڪ ،
 وحشي
 ۽
 ٽڪل ٿيل ؛
 سسڪندڙ ، ٻيڙجندڙ .
 ڇهرا :
 اڄ مان هڪواري ٻيهر
 ڇهون جي امائش ۾ ٻيڻو آهيان .
 اڄ جو ڇهون کي مان ڏسي رهيو آهيان .
 سڄو ڇهرا مون طرف ڏسي رهيا آهن .

دعا

□ اڇمڻ ڪومل

ڪي زخم هئا
 جن کي هن جسم پنهنجي ڏني
 رهايا ٻي ڳالهه آ
 نه ڪو وار ڪامياب ٿيو
 دل کي تسلي ٿي نه
 قصو ختم ٿيو .
 پوءِ به اسين ٽههتن جي ٻار هيٺان
 ايترو ڊڄي چڪا آهيون
 جو مرڻينگ هٿ ڪڍي نه ٿو ، نه
 رڳو دشمنن جي دعا لاءِ .
 سڳڻهه ڄاڻندي به ، نه
 ڪير پنهنجو به آهي
 هر ڪنهن کي پنهنجو ڪندا رهياسين
 رک بڻجي
 هيڏانهن هوڏانهن ڦهلجندي به
 چولدا رهياسين :
 سڄ نه اسانجي سر تي سايو بڻجي
 اسان سان گڏ گڏ هلي رهيو آهي .
 هاڻي اسانجي ان فيصلي جو
 ڪهڙو به حشر ٿئي
 زندگي ۽ کان
 پنهنجي وجود جي
 هر قيمت وصول ڪنداسين
 ضروري نه ناهي :
 هر سڀني جي سڃاڻي به
 سڀني ئي هجي !

اچند ڪويتا

□ ايشور آنڇل

ڪشجن

ڪڪڙين جو انتظار ڇو لٿو ڪرڻان؟

ڪشجن ۾

دوستي مههجي مائڪ

صورت ڇو پورائو آهي.

جڏهن اڪيلائي موٽي

ڪاٺ وانگر جهريدي آهي،

يا آلي ڪڙي وانگر لهڙي پئي آهي،

لڏهن ڪي ڇڏ

مههجي اکين آڏو ڏهي ويندا آهن!

يا ڪي

ڇوٽ آواز ٻڌڻ لاءِ

عندي جا ڪن ڪندا آهن!

آهي ڇهرا ڏاڪڻ

۽ آواز دلڏهر هوندا آهن،

مههجي زخمي

اهڙي لاءِ

ڏڪار لاءِ

مهر جو ڪم ڪندا آهن.

اڪيلائي.

اهڙي

ڏڪار

جهان

جهان ماڻهن سان پرال

جهڙا آهن ڪر لکاه

ماڻهو

ماڻهو

ماڻهو

هيئن ماڻهن وچ ۾ اچي اڪيلو،

ڪيس ڇا ڪبي؟

آءُ اهر جي مورتي آهيان،

لڏهڪري اڪيلو آهيان،

اڏورو آهيان،

مٽي جي اڏواڻي لاءِ ڪي ڏهرجي.

مههجي ڏڪار ڪي؟

اهڙي ساراھ ڪبي.

انهن نه هجي نه

آءُ نه انهن جو اوسيڙو ڇو اڻ ڪيان

جن مان اميد اهر

نه مههجي ساراھ اچي ڪندا.

پندجھ سال اڳ ۾

□ ڊاڪٽر ارڃن سڪاڻ

(1)

پندجھن ٺھڻ سان جڳڙيل
لڏھڻ ڪول ڇھڪ وارا لڏ
پندجھن لڏن ۾
لڏھن جو لڏو
لڏو وارا

ڪڙ ڪي ڪڙيل هئي
لڏھڻ لڏھڻ
هو لڏي ڇھو هو
اها لڏي ڇھي
اها لڏي ڇھي
سڀا لڏو لڏو اڃان

(3)

لڏون ڪراچي ۾ وڃي لڏھڻ
لڏن لڏي لڏھڻ جي
ڪپ لڏي لڏھڻ
168 ڪلاڪ

(2)
سورھن سالن واري
سورھن ڪلا سھوڙو
سندري ڪي

لڏو لڏي لڏھڻ
لڏو لڏھڻ لڏھڻ
لڏو لڏي لڏھڻ
لڏو لڏي لڏھڻ
لڏو لڏي لڏھڻ

ڪو لڏي لڏي وڃي
ڪو لڏي لڏي وڃي
ڇڏو

لڏو لڏي لڏھڻ
لڏو لڏي لڏھڻ
لڏو لڏي لڏھڻ

لڏو لڏي لڏھڻ
لڏو لڏي لڏھڻ
لڏو لڏي لڏھڻ
لڏو لڏي لڏھڻ
لڏو لڏي لڏھڻ

لڏو لڏي لڏھڻ
لڏو لڏي لڏھڻ
لڏو لڏي لڏھڻ
لڏو لڏي لڏھڻ
لڏو لڏي لڏھڻ

لڏو لڏي لڏھڻ

غزل

④ 'از جن' حاسد

چا تسيون ئېي، مۇزىي - مۇزىي ئېي، تەيىن،
اڭن لىيىي گۇ اڭمەن نەن، ئېي، مۇكەيىن،

سالمون، سينيلا، السني، سينيلا،
كل اسم عربي

ان لہی سوچیں ، اچھی آواز گویا ہوتی ہے ۔
لوگ مان گئے ہیں کہ ، اچھے ہونے کے لیے

ایندی و ہندی کا سنیب لائن ٹوٹی ،
 ہندی کے مخالفین ہر گون کمر اٹھیں گے

کے کھڑا رہے کُن ہی رہے
 وہ نہ کہتے کئی سہی نہ سہی

لن ؟ من روهگرو متطائن جو ،
 نس متان کھدی، لیہ کی ترسین ؟

لکڑی چائی ۽ ٺٺي ڪيلو - ٺٺي ٺٺي ٺٺي
انج لون حاسد جي ويجهو انج ۽ ٺٺي ٺٺي

463-B, Sardar Nagar

P.O. Sindhi Colony, Ahmedabad-382475

ۛ-ۛۛ

□ آشا 'درگاہوری'

۱۔ راجہ جي اسڌل حد لاهي..
۲۔ آزل سان حڪو عهد لاهي..

نہ صورت پر نہ صورت پر
دلیا ہی کے سجدہ اسکی

۴ اُھڙو ڪو ڏٺو جڳهه ۾
۵ نه ڄڻهن کي غم، درد ٺاهي۔

جن جي ڪاٺ ڪا حد ٿي
هرس جي ڪاٺ حد ناهي.

جسٹری شاہ رس کونھن جو
موت سان جد جہد ناہی ۔

لکھو کائي سگهي ڪرڻ سان
ڏلو آهڙو نرو راهي .

جڳهه آهي ته ڇا آهي؟
ٻڌائي سو شهيد اساهي.

ٻي ڪردار جي آھن :
 ۽ ٻو ڪو ٻيو ٻڌ ٺاھي .

ہمارے جگہ پر امر آنا
ہمارے لیے جو وعدہ ہے۔

آفواهه

ڪرشن 'راهي' □

آفواهه وڌندو ويو،
آهيد جا نوان نقش جوڙيندو ويو:

جي هي سڀ ڪجهه ٿيندو
ته بي روزگار کي روزگار،
بي گهر کي گهر به ملندو!

ڪنهن اهو نه سوچيو
هي سڀ ڪندو ڪير؟
چوريءَ لڳي جي ٿي وڌ
ڪنهن کي اڏندو ڪير؟

هر ڪنهن انهن سمجهيو
ته هڪ ڏينهن صبح جو اٿيو
ته چرخو بدليل ٿي هوندو!
پر ڏينهن گذريا، راتيون گذريون،
ڏينهن: ڏينهن جهڙا
ورائون: راتين جهڙيون ٿي رهيون،
ته ڏيري ڏيري،
اهو آفواهه

چڪيل سواد جيان،
زبان ٿان لهي ويا!
۽ ڦاٽل ٿوڪڻي جي هوا جيان،
ڪن مان اڪري ويا!
مگر دل مان نه ويا!
ڪڏهن نه ڪڏهن
ڪنهن نه ڪنهن
ڪنهن کان پڇي ٿي ورتو:
هو جو آفواهه هو
ان جو ڇا ٿيو؟

هڪ آفواهه هو!

ظوفان جيان آيو
شائتيءَ جيان چالنجي ويو!

نه آڳ، نه دولهون!
هي آفواهه ڪٿان آيو؟

ڪنهن چيو؟
پوءِ به اهو آفواهه
هر زبان ٿي هو
ڪن ڪن ٻڌو نهو:

'نئون قانون اچي رهيو هو!
ڪيس ڪورٽ ۾ نه هلندو!
ڏوهه، سزا جو فيصلو!
اُٿي جو اُٿي ٿيندو،
'قميٽيون ڦاڙ ۾ رهنديون!
چيزون مقرر دهر ٿي ملنديون!
جهڪو نه وڪڻندو

سو سنڌر چيل ۾ ويندو!
'سياست جي جاءِ شرافت وٺندي،
نه ڪا پارٽي، نه ڪا ٽڪيٽ هوندي!
آهيدوار جي چولند،
ڪٿا ۽ حماقت ٿي ٿيندي!'

'لغ - غور واپاري، ٺڳ - شاهوڪار،
اڳهاڙا ڪري رستن ٿان گهمايا ويندا!
نالائق منسٽر، رشوي عملدار،
سزا ڏيئي عهدن ٿان هٽايا ويندا،

غرل

❏ پريو 'وفا'

دل کان دل تائين پليون پيار جون پشتهون لاهون
 چرالهن دهر هي لهر جون ٿا کوٺيون ڪاهون .
 ڪيڏا هڪ ٻئي کي لڳون اچي ڪڍ رهندي هي ،
 حتم لهندون رهي وڃ واريون ڪڏهن ڏورانهون ؟
 جن کي سچ سمجهي آسان سالي رڪو سهي ،
 سي نه ها وهر ڪمان ، وهر ڪمان هي ڏانهن .
 بنا ويچار بهن تي ئي ٿا اچيون ڪهڙي ،
 ڏسي جهڪو سگهون پنهنجن به آهن ڪونهون .
 ڪڙب جهڙن تي هاڻ چاڙهي شريف جا لڏا ،
 ڪڍ بهن سان آهن ڪوڊ کي نه لڳڻ ٿا چاهون .
 ڪيئن نه هڻن کي ٿا هٿيون ، ڏڪڻ ڏانن کان ،
 آهون اسان مگر ڪيڏا نه ڪاٿر آهون .
 ڪٽي چالوڪيون آهن پاڻ سان ڪڪرن جو شمار ،
 ڇو طرف آڇ جهڙن ڏسجن نهون مگر اولڏاهون .
 مون ٿورو اڇو هڪ شعاع وٺو اولڏاهه اڏي ،
 خبر آئي نه لڳايون ويون آهن باهون .
 آڇ نه مندر مان به ئي هون جي ڇڪ پوءِ اچي ،
 رات جو چور لٽرا به بهن چپ ساهون .
 ڏس نه ڪيئن ملڪ جا غدار جهلن جهڙن ،
 ۽ جي سرويچ سڃاڻن جي ڳجهن به ٿاهون .
 لڳي دشمن نه نه ٿو ، لاش آ ڪيئن پنهنجي جو ،
 هن گهرؤ-جنگ به پنهنجن جا ئي ٿا سر لاهون .
 پنهنجي وينديون وڃي بهن به غلامي جون ڪڙيون ،
 ڇو حتم ڪان وفا ايتريون لاهون .

من

ٺٽا هوندر اڃ 'دڪايل'

ڇا ٿيو آڪيون آڻڻيون ٿيون، ٻاٻن من ٿي آهي،
 عؤ ٿو ٿسي سڳهي سڀ، دل ٻا ٻو ٻي آهي!
 من جي آڻاھ ساڪر ڇا ٻوڙ ٿي ٿالا،
 جهڪي وٽس لاهي، مرضي پوئس ٻاهي!
 هٿ جي ڪري ٿي ٿو، ٻرڇي ٿي ڪو ٻو جهڙس،
 دل ڇا هزار غم ٿو، ٻل ٻر ڇڏيندو لاهي!
 احساس ڪنهن سهائي، هن ڇا ٿي سڳها ماري،
 سهڪو، ٿڪيو ٿي ٿيندو، ويندو ڪنن ٻر ڪاهي!
 هن کي مرن ڇڏي آهي ٿي ٿي ٿي،
 ٿو لنگر ٿي ٿي ٿيندو، ڇڙهندو ٻڪي سو ٿاهي!
 هن جي خوشي ٻي رائج ٿي، ڪا ٿي ڪا ٿي لڳندي،
 ويندو ٿي ٿي ٿي، ويندو ٿي سڀ سڃاهي!
 هو ڇڪ ڇڏي ٿي سهندو، آڻڻو ٿي ٿي ٿي،
 اهڙو ٿي ٿي ٿي، ڪنهن ڪنهن آڻو ٿاهي!

(هائڪر)

گور پر بارش و

□ مری 'دلگیر'

۱- هيءَ ڪهر آه نه ڪهر،
 لاهن ڪلهڙا ٻارڙا،
 واري واري

2- جديون كثر كذا بار
 ملك رطب ترهاق سان
 مردم اكي اوار

3- لڇڙو مٺڙو ٻار ،
لڏڪ اڙ سڀني کي ڪري ،
سڀ جو هن سان ٻار .

4- گھر میں ایک ایک آسمان
لاہور اسلام آباد
چون چون چھ چھ آہ

5- هي احمد زو شيطان
هن مان دالوادول گهر
هن ان گهر مسلمان

6- هي امير و شيطان ،
هن مان گهر گزاري اي ،
هن ان گهر شمعان .

7- هي لـديرو ادمعاش ،
خدا خا هق ساط مان ،
هن بن آ ادا س .

3- ٻيڪو ڪهي نه هان،
 ڦر ڦر ٻار ڪري ٿو،
 ٿور مٺي ٿور مٺو.

9- هو-زو لند-زو شو-ر ،
سارې ګور ږ ګور ګور ،
قند قند هن ږو ږو .

10- گداز نم نم باهانس،
جذهن اچي نو دوزندو،
چانئيء سان لاهانس.

11- هي طوطملا اول ،
 كيان برها گشتا اهي ،
 اول مدر المول .

12- کھرج - اسن جی کالہ ،
کھرج ، ھکڑو بارڈو ،
آھی ڈھن سمان .

غرل

❑ نارائڻ 'شيام'

ڪڇدار نار نار رڳا گل بهار ۾ ،
اس انڪم انڪم حسن لفظ حسن بهار ۾ !

سهڻي بدلجي ڪهڙي لـ سهڻي بهڻي بهڻي ،
لـڄ کان وڌو لڪاءِ به وڌائي ڄمار ۾ !

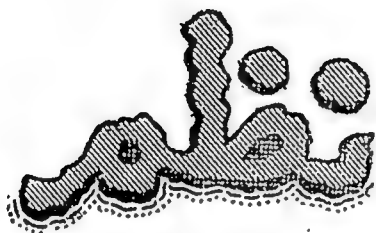
جاڳائي دل کي خواب ڏسڻ لـڄ ڏي وئي ،
اهڙو به ڇا هو ٺهندڙي الهيءَ هڪ بهار ۾ ؟

آڪاڙ ۾ به ڇالو املاش جي ٿئي ،
منجهند جي ويل سولي لڳي انتظار ۾ !

پرسان هٿين يا ار ۾ هٿين يا اڳيان هٿين ،
ڪيڏو هٿين ئي نار هو لـڄي بهار ۾ !

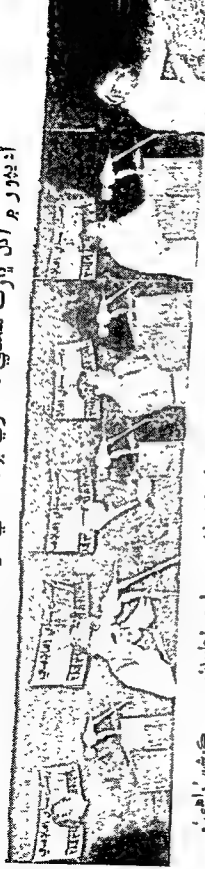
ڄڻ ڄڻ ڏٺم اکيون ڪڍي سڃيئل ئي من ٿير ،
ٺهندڙي لظم ۾ هوس ڪ ڪڍڪا جي ڌار ۾ !

سچ جو ئي ڪوئي عڪس هٿي هونءَ ۾ ڪلهڻا ،
پر ڪلهڻائي سچ بهڻي اي شيام بهار ۾ !

نارنگ 'شيام' - 1/ هري 'د لکير' - 2/ هوندراج 'د کابل' - 3/ پريو 'وفا' - 4/
کرشن 'راهي' - 5/ ارچن 'حاسد' - 6/ آشا 'درگا پوري' - 6/ ارچن 'سکابل' - 7/
پشور 'آلچل' - 8/ لچمن 'کومل' - 9/ چيندو لعلواڻي - 9/ قيمتراه گير
'کالب' - 11/ هوتو 'سندو بهاسي' - 12/ لاکرام چوڻراڻي - 13/ کيمن يو.
مولاڻي - 14/ واسد او 'وهي' - 14/ کمل 'بهاسي' - 15/ فتهچند شرمه
'ناروس' - 16/ مرچومل 'سولي' - 17/ روڼکمار 'کابل' - 18/ گهنشيام 'ساگر' - 19/
کورتن لډواڻي - 19/ / ليلارام 'پير لمر' - 20/ پگوان 'لردوش' - 21/ ناري
لچواڻي - 22/ پگوانداس 'هوش' - 22/ وهن 'انداسي' - 22/ کهچند گوکلاڻي - 23/
الهي 'کمل بهاسي' - 24/ شرد 'د لوالا' - 25/ روچو 'خوايي' - 26/
هميش لډواڻي - 26.

آديپو و م اكل ڀارت سنڌي مشاعري م ڀلهلجي غزل پڙهندڻي شاعر

ڪوشن راهي،

اڙجن خاسن،

اڙن ڪنل،

هر ڪال،

ايڪچند بس،

پڙهي ڪنل سونج،

لچمڻ

مڇرمل سولي،

سڙو سماه،

نالڪار چوڻاڻي،

شيو ڪارم سولي،

پڙهي ڪنل سونج،

اڪاڊميءَ طرفان اڏاپور ۾ ڪولائيل اٽل ڀارت سنڌي مشاعري ۽ سنگيت
سڀا جو چوٽ جلائي مهورت ڪندي بـرڪ سماج شيوڪا دادی
ڏيوي آڏ وائي . پـرسان اڪاڊميءَ جي وائيس چيئرمئن شرمهستي ڪملا
ڪيسراڻي ۽ ميمبر ڊاڪٽر موهن آڏ وائي ايڏا آهن .

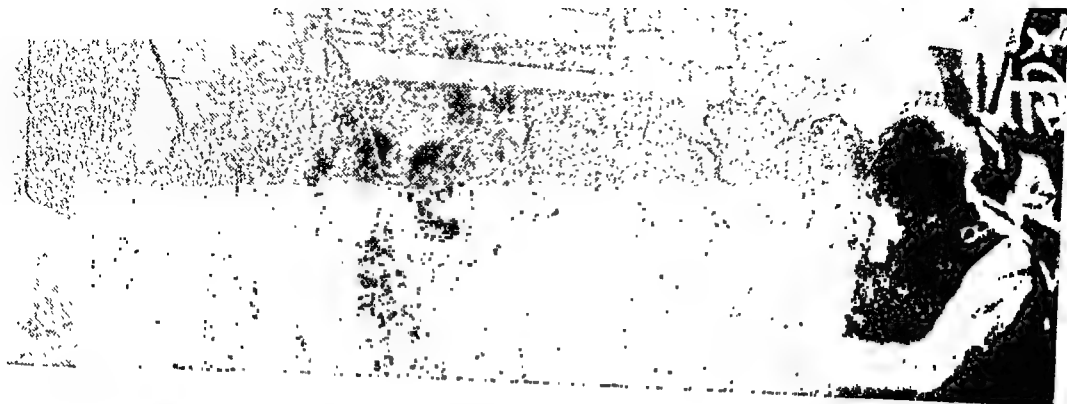

سنڌي مشاعري ۽ سنگيت جو مڙو ماڻيندا

اڙا سارو ڊوڙ ڊوڙ جي ڇهه چٽاڀيٽي ڪارڻ ڪرڻ
 ۾ لڙهون ڇهه عڪس وٺيا آهن.

جوڙ پور ۾ سنڌي ۽ وڻا سماروھ جي موقعي تي ڀرت وٺي. جو
 مھو رتب ڪندي راءِ پير مدر جا ڀائر راهچند، گڏ آھن اڪاڊميءَ
 جا مھر ڊاڪٽر جي ڊي. مينگھاڻي ۽ ڪنوينر ھريش ديولاڻي

ڀاڻا سماروھ جي موقعي تي رتب دان ڪرڻ جو اعلان ڪندڙ جدا جدا شهرن جي عيوضين
 سان گڏ ڪرسيون تي نظر اچي رهيا آھن (ساڄي کان کاٻي) شري جي ڊي. مينگھاڻي،
 ڪملا ڪيسراڻي، ڀڳت رام ديولاڻي، مهاراج ڪچسنگھ، (معرز ھومان) جي ڊي. ڪي. بالاڻي،
 ان. ڀلاڻي ۽ ھريش ديولاڻي

राजस्थान सिन्धी अकादमी पुरस्कार वितरण समारोह राजस्थान सिन्धी अकादमी, انتخاباتي جلسو

راجستان سنڌي اڪادمي جي اعليٰ مجلسي ۾ شري اين اجلائي سهڪري،
اڳوڻو گهرو وزير شري گلاب سنگھ شڪتاف ۽ شروعاتي ڪالجا ٺهرايا
چيئرمين راجستان سنڌي اڪادمي

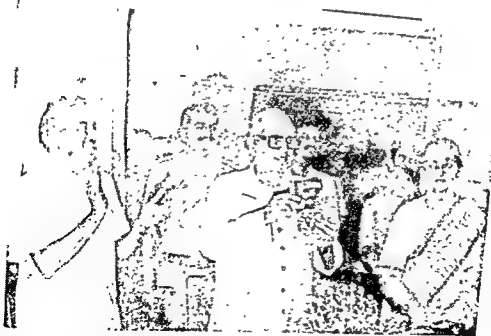
ڪيترائي سنڌي اڪادمي ۽ جي ميمبر ڊاڪٽر
ڪمٽا ڊڪٽي ايم. ايل. اي. ڇو سوانگ ڪنڊي
راجستان سنڌي اڪادمي ۽ جي وائيس چيئرمين
شروعاتي ڪمٽا ڪيسواڻي

شري لچھو ۽ مياڻي، شري مٽي ڪملا ڪرڪلاڻي، سڙو شري لنداعل ٻوسرماڻي، هري هڻياڻي، ڪمل سراج، ٺاڳوان اڻاڻي

ساليائي مڙن "رهائڻ-86" جو ريجن ڪنڊي راجستان جو اڻوڻو گورنر
 شري وسنت دادا پاتل. پاسي کان اڪادميءَ جي چيئرمين شري
 ڪالنا ڪروپا ۽ وڏان سها چوڊيتي اسپيڪر شري ڪشن موٽواسي.

اڪادميءَ طرفان ڇپايل سرڪواسي شاعر مولد-رام وليچا 'رلد' جي
 مجموعي "هڪ ڪلن جي" جو ريجن راجستان جي اڻوڻو گورنر
 شري وسنت دادا پاتل ڪيو. اڪادميءَ جي چيئرمين شري ڪالنا
 ڪروپا ۽ وڏان سها چوڊيتي اسپيڪر شري ڪشن موٽواسي.

۱. اجستان سندي اکاڊميءَ جي جنرل ڪانفرنس جا ميمبر

ڪاٻي کان ساڄي (وینل) ڊاڪٽر لجهڻ ڀاڻيءَ، ڊاڪٽر رام آهوجا، روهڙي ڪرانا،
 لندرسين ايسرواڻي، ڪملا ڪيسرواڻي (وائيس چيئرمئن)، ڪانٽا ڪٿوريڙا (چيئرمئن)،
 ڪملا گوڪلاڻي، ايلمر رائسنگهاڻي، ڪنڊيالعل پورسواڻي .
 (بينل) ڊاڪٽر جي. ڊي. هيڊگهاڻي، لکشمي اردوش، جي. ٽي. شرما، ڊاڪٽر سميت جڻن،
 رڌاڪشن چانڊواڻي، نلسي ارواڻي، آشا درگاڙو ري، ڀڳوان اٽلاڻي، ڊاڪٽر موهن
 آڏواڻي، لجهڻ ڀهڙاڻي، وي. بي. ايل. سڪسينا ۽ اهن. بيللاڻي (سيڪريٽري).

شوڪ

ارليم، سنگيت ۽ ناٽڪ ڪلا جي مڃسم
شروعاتي مايا اسرائيل

ارليم ۽ ناٽڪ ڪلا ۾ ماهر ۽ سنڌي سنگيت جي چاهڪ
۽ سنگيت جو تمام گھور گھور ۽ پھچائيندڙ شروعاتي مايا اسرائيل
اج جهڙو ٽيڪ اسانجي وچ ۾ آهي، ته به سندس مڏر گيتن
جا اڀرلا، اسانڪن ۾ اداڪاري ۽ هدايتڪاري، سنگيت
رواڪن جي ڪامياب پيسڪس ڪنهن کان وسرڻ جي نه آهي.
13 آڪٽوبر 1937ع ۾ حيدرآباد سنڌ ۾ جنم ورتل
شروعاتي مايا سڄي عمر سنڌي، هندي ۽ لک، مدح سان جڙيل
رهي. اسانڪن جي ڪيترن ۾ سندس شيرازن جي قدر شناسي
ڪندي، راجستان سنڌي اڪادمي، سندس سمنان ڪيو ويو.
هن اڪادمي جي سرگرم ميمبر پڻ رهي. 5 نومبر 1987ع تي
هن پوٽي ڪلاڪار چالاڪ ڪيو. اڪادمي، طرفان اهڙي
لاڙي ڪلاڪار کي شرف انيلي.

9
✖ باھرين ۽ اندرين ايھڪ سٺي، پسند جهڙي - ڪور جو چتر عاليشان.
راجستان جي ماحول وارو. رچنائون دل کي ڇڪيندڙ ۽ ڇهنڊڙ. ڇپائي سٺي، پر
ڪٿي ڪٿي اکر اڙيل.

- سي. ايڇ. راڻسنگواڻي، ڀونا

✖ رهاڻ هٿن ۾ ايندي ئي ٻه گل - گلاب ۽ مونڙو اکين آڏو ٿري آيم. ٻنهي
جي خوشبو دل ۽ دماغ کي ٽراوت ڏيندڙ آهي، پر ٽنهن ٻه ٻوڄا پات ۾، محفل ۽
مجلسن ۾، سنڌين جي سينگار ٿوڙي ڀنڀور جي گولڄار ۾ گلاب جو درجو اول ٿو اچي.
ڇاڪاڻ ته گلاب جي گل ۾ سرهاڻ سان گڏ اکين کي ڪشش ڪندڙ سولهن ٻه آهي.
رهاڻ جي مشابھت گلاب جي گل سان وڌيڪ موزون ٿيندي. ڇاڪاڻ ته رهاڻ جي
سنڌرنا پانڪن کي منجهس سمائل سرهاڻ جو واس وٺڻ لاءِ اوس ڇڪيندي.

- ايلارام پريم، جڙپور

✖ مان نه سنڀران ته مون هن کان اڳ ڪڏهن هيڏو وڏو ۽ اعليٰ معيار وارو
سنڌي ۾ رسالو ڪڏهن ڏٺو هجي يا پڙهيو هجي.

- ڪي. وي. موقياڻي، ڪمٽري ننگر

✖ مضمون ڪافي پسند آيا. خاص ڪري ٽيٽ بسنت جي مضمون جا
ٽيڪنيڪل اکر، سنڌي ذخيري کي وڌائيندڙ ۽ سنڌين جا ڪهاڻ ڪولڻ وارا آهن.
ڊاڪٽر جهٽلي ۽ ڪملا گوڪلاڻيءَ جا ڪوجنائڪ مضمون پڻ داد جا مستحق آهن.
- لڳمڻ ڪڙيڄا، اُها سنگر

✖ ٻرڇو هٿن ۾ ڪٽڻ سان ائين لڳو ڪوٺا هيترا سارا ناليورا اديب مون سان
رهاڻ ڪرڻ لاءِ مون وٽ ڪهي آيا آهن. انهن سڀني سان ڏينهن رات خوب رهاڻون
ڪير ۽ انهن رهاڻن جي رهاڻ مٿن سان ڪندو رهندو آهيان.

- وليم ڪشماڻي، گانڌي ڀٽام

✖ راجستان جي جهاز جو درشن ٿيو. اندر ساڻي ڪلر ۾ ڏال پٿر ٻيهر سولهن
وڌائيندڙ آهي. هيترن سارن اديبن جون رچنائون شمارڻ سندن قدر شناسي
ڪرڻ آهي.

- امل آهوجا ”رحمي“ احمدآباد

✧ جهڪڏهن ڪهاڻين، ڪوٽيا، لائڪ ۽ مضمون تي الڳ الڳ چار ٻڌاڻي ٻڌهجو تبصرو ڪن ته شايد هڪ وڌيڪ ڪم راجسٿان سنڌي اڪادميءَ جو ڪم ٿي سگهي ٿو.

- لندرا واسواڻي، گانڌيدام

✧ رهاڻو مقدار ۽ مواد ۾ هاڻي ڪافي بڙجي چڪي آهي. ان مان اڪادميءَ جي خوشڪواري ماحول جو اندازو لڳائي سگهجي ٿو.

- نند چڻڳاڻي، آلهاس ننگر

✧ ڊاڪٽر ڪور ڊزائين ۽ لکين سجاوٽ سان سهواريل رهاڻو 86 رسالو ملير. ادب جي هر شاخ مان چونڊيل سهڻن موٽن کي هڪ وڻندڙ ۽ دل خوش ماڻها وٺي مڙجن ۾ عام سنڌي ڄمڻا اڳيان ٻيڻ ڪندي ڇهن صنف ۽ جفاڪشيءَ سان سنڌي سامع ۽ سنسڪرتيءَ جي ٽوهن شيوا ڪري رهيا آهن ان لاءِ هر ٺڪار کي ڦاٽ اڇو ڪري هلڻ جو حڪم ڏنو آهي.

- چمن شوما، احمد آباد

✧ ڪور ٻيڄ جي مخاطب ٿيندي ئي راجسٿان جا ٻڌهڪ ٻڌهجي واقف ٿي ويندي هليدا ٿا رهن، ٻڌڪش آهن. رهاڻو جو معيار اڇي - طبع جو آهي. چورس سڀي ۽ اههڪ سندر آهي. آفرين!

- گوتمشيام ساگر احمد آباد

✧ رهاڻو سان رهاڻيون ڪيون اٿن ۽ ڪندو رهندس. رهاڻو هڪ قسم جو مهوراڻو آهي جو موٽن سان ٻڌو ٻڌو آهي.

- چندو لعل حسنگهاڻي، بمبئي

✧ رهاڻو اهڙو کان بهترين ٿيندي ئي وڃي. مان سڀ رسالا ٻاڪستاني دوستن ڏانهن موڪليندو آهيان ته اسان همدو سنڌي ۾ سندن مهوراڻو جي ويجهو ٻڌندا ٿا وڃون ۽ گهڻا اها ڳالهه قبول ڪندا آهن. هن ٻيڙي ته توهان رهاڻن جي چونڊ ۾ واهه جو ڪمال ڪيو آهي. آفرين - صد آفرين.

- اوڪرام ٽوڻيجي، پونا

✧ رهاڻو ڇو مطالع ڪرڻ ۾ وسيل لڳو. هر هڪ رهاڻو ٻڌهجي لکي ساراهي ۽ ذڪر لائق آهي. ارهائ جي شروعات، ذوق، اوجهاڻي ۽ رچيءَ جو ٻوري طرح قدر ۽ احساس ٿئي ٿو.

- سندس حشمتو، بئنگلور

✧ هيترا ٻيڄ اڳ ۾ سنڌ ۾ مهوراڻو لکرائي هئي. ان جون ۽ ان کان وڌيڪ ڪيون ٿي لاءِ. هرڪا رهاڻو ٻڌهڻ ۽ سائيندڻ جوڳي آهي. هن زماني ۾ ڄڻهن ڇهائڻ لاءِ ڪيترن ٻاڻ ٻڌو ٿو ٿو ٻڌي تڏهن توهان جي اڪادمي اهڙي سندر ۽ سهڻي مڙجن ڪندي ته داد ڏيڻ کان سواءِ رهي نٿو سگهجي. ڪي ڪهاڻيون دل کي جهٽي ٿيون وڃن.

- جيلانند لعلواڻي ۽ سشيل لعلواڻي، بمبئي

مرھالو

۸۶- جي پاڌڪن وٽان

✧ سال توڙي رومال جي خيال کان رهاڻ جي اشاعت ساراهه چوڻي آهي. نظم واري وٽاهه جا غزل پڙهي دل ۾ ڊپيل پراڻي حسرت جاڳي اٿي. ڪاش! مان غزلڪو شاعرا هجان ها. ان وٽاهه ۾ جنس مولف جي آمد ئي سنڌي ساهت جي پاڻه جي ساراهه ڪرڻ گهرجي، پر خيال ايترو مهم نه هئڻ گهرجي جو پڙهندڙ پنهنجو مٿو ٽوڙي، ڪهاڻي وٽاهه پڙهي گهڻو فخر ٿيو ته اسان جا پنهنجا ڪهاڻي نويس اهڙين سنهيون ڪهاڻيون لکي سگهن ٿا. مضمون ۾ ليکڪن پنهنجي اڀياس ۽ اورچائيءَ ۾ لئو پائڻ جو وجهه ڏنو آهي. ان ۾ سٺا ليکڪا ڪن ليکڪن جا نالا لکي ٻين جا نه لکڻ بي انصافي ٿيندي.

- پو پتي هيروانداڻي، بمبئي

✧ طويل رسالو غور سان پڙهي ويو آهيان. ان ۾ ڪريه شڪ نه آهي ته رسالو معيار ۽ گيت-اپ ۾ هر سال وڌيڪ ۽ وڌيڪ دلڪش ٿيندو پيو وڃي. هن ٻنهي شاعري ۽ مضمون وارو حصو ڪافي مالدار آهي. البت منهنجو هڪ سجهاءُ آهي ته اڪادمي ۽ جهڙن ادارن طرفان شايع ٿيندڙ اهڙن ڀاري رسالن ۾ وڌيڪ زور ادبي تنقيد ۽ تحقيقي مقالن کي ڏيڻ گهرجي. خاص قسم جا موضوع طئه ڪري واسطيدار ودارن ليکڪن ۽ عالمن کان وٺي مقالا لکائڻ گهرجن، تڏهن هيڏو سارو خرچ ۽ محنت سڪياڻا ليکبا.

✧ رهاڻ جو غور سان مطالع ڪيو اٿم ۽ انهن پسند ٿيڻي چڱي جاکوڙ ڪئي اٿو. سمجھڻ ۾ ايندو ته خاص طور سمجھڻ ۾ ايندو ته دل باغ راغ ٿيڻ لڳي. معيار جي درستيءَ لهڻيون. گيت-اپ ڏسي اکيون ٽري پيون، دل باغ راغ ٿيڻ لڳي. معيار جي درستيءَ کان به تمام گهڻو خيال رکيل آهي. جهون سان ٻن ليکڪن کي به موقعو ڏيڻ جو قدم صهي آهي.

- پريو وفا، بمبئي

- ايشور چندر، اجوهه

✧ واهه! واهه!!

ڪري هاڻي راجستان ۾ پڻ سٺن ۽ معياري ڪتابن جي اشاعت جو سلسلو شروع ٿيو آهي.

(7) هر سال جهان هن سال ۾ ضرور آمد لڳڪڻ کي مالي مدد ڏئي وڃي. هڪ بهمار ان بابت ڪي علاج لاءِ پڻ مدد ڏئي وڃي.

هر سال سنڌي جي سڃاڻپ لاءِ ۽ پالڪن کي ”رهاڻو“ مڃڻ سونڌي طور مرڪز، اسان ڪنهن عرض ڪندا آهون ته هو مڃڻ جو معيار وڌائڻ لاءِ پنهنجا قيمتي رابعا موڪلي، اسان جي رهبري ڪن. پر هر ڀيري اسان کي ٺاهيندڙ ٿيڻو ٻوڏو آهي ۽ اسان کي خبر ئي ڪيئن ٻوڏي آهي ته مڃڻ جي اشاعت لاءِ ڪيل اسان جي محنت نروار وڃي يا نه. ڪهڙن آمد نه هن ڀيري اسان جا لشاڻ ۽ عالم اسان کي پنهنجن وڃاڻن کان راضي ڪندا؟

سهياد ڪو مڃيل

واڌايون

شري هريش واسواڻي ۽ ڪي ساهت اڪادمي اوارڊ 10,000 روپيا ملڻ تي.

شري گووردن ڀارتي ۽ ڪي اڪمل ڀارتي سنڌي اولي ساهت سڀا ٻارن 10,000 روپيا لاءِ ملڻ تي.

شري لندر ڀوجواڻي ۽ ڪي گجرات سنڌي اڪادمي ۽ ٻارن اهيترن ساهتڪار لاءِ 11,000 روپيا ملڻ تي.

شري ڪيرت ٻاٻاڻي ۽ ڪي مهاراشتر سنڌي ساهت اڪادمي ۽ ٻارن اهيترن ساهتڪار لاءِ 10,000 روپيا ملڻ تي.

شري آسانند ماههوار ۽ ڪي مهاراشتر سنڌي اڪادمي ۽ ٻارن اهيترن ساهتڪار لاءِ 10,000 روپيا ملڻ تي.

الف) تقريرو

300 روپيا	ٻهريون انعام	1- يادو ڪمار جوڌپور
200 "	ٻيون انعام	2- گوڻي ڪرشن شرما ٻاڙههڙ
100 "	ٽيون انعام	3- اربيش ڪمار ٻاڙههڙ

ب) واد و واد

300 روپيا	ٻهريون انعام	1- ڪماري شائبا ٻاڙي اجهڙ
200 "	ٻيون انعام	2- ٻيگوان ڪرڻالائي جهڙور
100 "	ٽيون انعام	3- موهڙ اگمائي جهڙور

هن ٻيا سماروھ ۾ ٻهريون ٻيڙو ٽي ٻرائتيه سطح تي سنڌي لوڪ ائريه ڇهه جي چٽاڀيٽي ڪرائي ويئي، جنهن ۾ اٺن ٽيمن ٻهرو ورتو. نتيجو هن طرح رهيو:

500 روپيا	ٻهريون انعام	1- جهوليل مل منڊلي، سردار پورا، جوڌپور
300 "	ٻيون انعام	2- هريسنڌر ٻالڪا وڊيالي، اجهڙ
200 "	ٽيون انعام	3- جهوليل مل منڊل، رٿاناڙا، جوڌپور

سماروھ جو ڪميٽي شري هريش ڏيولائي هئو. دور درشن ڪميٽي جهڙور 12 فيبروري تي هن پروگرام جي ڪوريج ڏني.

(5) 13 فيبروري 1988ع تي اڏپور جي لڪر پريشد ٽائون هال ۾ اڌل ٻارٽ سنڌي مشاعرو ”شام-اي-غزل“ ۽ ”سنڌي سنگيت محفل“ جو آيو-جن ڪيو ويو. اڏپور شهر ۾ هيءُ ٻهريون ٻيڙو ٽي هئو جو اڏي وڏي پيماني تي ڪو سنڌي پروگرام ٿيو. مشاعري ۾ سرف شري ڪرشن راهي، ارڃن حاسد، ايم ڪل، هريڪانت ٽيڪچند مسر، مايا راهي، ٻالڪرشن ڪل، سيو و سياهه، هوڻو سنڌو پياس، نالڪرام چوڻاڻي ائرس، لڪشڻ نردوش، مڇومل شيوڪرام سولي ۽ راڌا ڪرشن راهي جو حصو ورتو. ان بعد شروعاتي ڪلا ڪيسواڻي ۽ سندس ساٿين سنڌي سنگيت جو پروگرام پيش ڪيو، جنهن ماڻهن کي جهوعائي ڇڏيو.

هن پروگرام جو ڪميٽي ٻاڪٽر موهن آڏراڻي هئو. مشاعري جي ڪوريج آڪاشواڻي جي جهڙور ڪميٽر ٿان 13 مارچ تي ڏني وئي.

6- راجستان جي سنڌي ليکڪن کي پڏهندڙ ڪتاب ڇپائڻ لاءِ مالي امداد ڏيڻ جي ارڃا هيت هن سال 11 ليکڪن کي امداد ڏني وئي آهي. هن اوجها

پهرئين مجامعي ”مهڪ گل جي“ جنهن جي اشاعت اڪادمي طرفان ٿيل آهي، جو
 پڻ گورار صاحب هٿان وڃڻ ڪارڻ وڻي.

ساعت جي آڌان- پرڏان اوجا هٿ راجستان جي ڏهن ڪهاڻيڪارن جي
 ٽيهن سنڌي ڪهاڻين جو هنديءَ ۾ ترجمو پڻ اڪادمي طرفان ڇاپو وڻي آهي.
 هن مجامعي جو ترجمو شروعاتي ڪملا گوڪلاڻي ڪيو. ”آپي- آپي روشني نالي
 ان مجامعي جو مهورت ۾ گورار شري ٻانڌ ڪيو. ان مهورتي جلي ۾ ڳالهائيندي
 گورار صاحب سنڌ جي ٻوليءَ ۽ تهذيب جي ساراهه ڪئي.

(3) 28 نومبر 1987ع تي سوچنا ڪيندر جي هال ۾ سمنان ساروه، ڪيو وڻي،
 جنهن جو صدر اڳوڻو گهر، منڇري شري گلاب سنگهه، شڪتياوت هٿو. جن انهن اڪل
 ارب سطح ۽ راجستان سطح تي ٿيل سنڌي ڪهاڻين ۽ نال ڪهاڻين جي چٽاڀيٽيءَ
 ۽ راجستان جي جن انهن نظري، لئس ۽ لائڪ جي چٽاڀي ڪتابن جي چٽاڀيٽيءَ ۾
 اعزاز ڪيو هو، انهن کي پڪر، پهرائي، سندن عزت افزائي ڪئي وئي ۽ کين نند اعزاز
 ڏنا ويا.

ان موقعي تي شري گرداس مل، شروعاتي ڪوشش ڪري لئس لئس لئس لئس
 ۽ هرسندر ٻاڪا وڻياليءَ اچيو جي ٻاڪا سنڌي سنگت جو سهڻو پروگرام
 ايش ڪيو.

(4) 30 ۽ 31 جنوري 1988ع تي چوڏوڙ ۾ ٻارن، سطح جو سنڌي-ورا
 ساروه، ڪيو وڻي. هيءَ ساروه، سنڌي ڪليچرل سوسائٽي، چوڏوڙ جي سهڻي سان
 ڪاميابيءَ سان ٿيو. صبح جو 11 بجي شهيدن کي شرفالچاري ڏيئي، راما ٻار مندر
 جي مهٽم پاڻو راجڻدي جي آسپاس حاصل ڪري، اوت وٺي اڪتي، جڪا شهر
 جي مکيه بازارين مان ٿيندي، جڏهن لائڪ وياس نالون هال ۾ ٺهڻي، جتي چوڏوڙ
 جي اڳوڻي مهاراجا ڏيپ ٻاري هن ساروه، جو مهورت ڪيو. شري جي. ڪي. ٻاڻي
 رٽائرڊ آءِ. ٽي. ايس. آيسر مکيه مهمان هٿو. مهورتي جلسي ۾ 21 نوجوانن رتب دان
 ڪيو. ڪيترن ئي جوانن مرڻ بعد ايترو- دان ڪرڻ، ڏيئي- ٺهڻي لاءِ وٺي ۽ نشيدار
 شين کان دور رهڻ جي ٻولگيا ڪئي.

”آزاديءَ جي چاليهن سالگره تي ملڪ ڪهڙا آهن رهي رهيو آهي.“ وٽه تي
 لئس چٽاڀيٽيءَ ۽ ”سنڌي لاشا جو آئينده روشن آهي“ وٽه تي وادو وڻي،
 جي هٿن لاءِ اعزاز ڪيا:

ٻه اکر اسانجا.....

راجستان سنڌي اڪاڊميءَ طرفان شايع ٿيندڙ معياري مخزن ”رهاڻ“ جو هيءُ ستون اک لوهاجي هٿن ۾ آهي. هن ٿوري عرصي اندر ”رهاڻ“ جيڪا مڃوليت حاصل ڪئي آهي، اها فخر جو باعث آهي.

سال 1987ع جي اڪاڊميءَ جي سرگرمين جي مختصر رپورٽ هيٺ ڏيئي

رهيا آهن:-

(1) گجرات سرڪار طرفان تازو ئي ٻڌل ”گجرات سنڌي اڪاڊميءَ“ جي وائيس چيئرمين شري چيني لعلواڻيءَ جي اڳ-واڻيءَ هيٺ راجستان جي اڪاڊمين جو جائزو وٺڻ لاءِ هڪ وفد جڳمهر آيو. هن وفد جي عزت افزائيءَ ۾ اڪاڊميءَ جي آفيس ۾ هڪ ميلاپي ميٽر رکيو ويو. جتي هين اڪاڊميءَ جي ڪم جو واٽ سٺاءُ ورتو. اڪاڊميءَ طرفان سنڌي ساهت ۽ ڪلا جي واڌاري لاءِ هيندڙ رجڊائن جي ڇاپ وٺڻ کي ڏئي ويئي. گڏوگڏ راجستان سرڪار طرفان ٻڌل ٻين اڪاڊمين - جهڙوڪ اردو اڪاڊميءَ، بروج پاشا اڪاڊميءَ، سنسڪرت اڪاڊميءَ ۽ هندي گهرلڪ اڪاڊمي جي بانيڪارن سان به سندن ملاقات ڪرائي ويئي. جڳمهر جي ڪيترن سنڌي سنسٽائن وفد جو سڏمان ڪيو.

(2) 13 آگسٽ 1987ع تي راج ٻڌن ۾ راجستان جي اڳوڻي گورنر شري وسنت دادا پاتل جي ڪر ڪملن سان ”رهاڻ-86“ سالياني مخزن جو وهوچن ڪرايو ويو. ان ئي موقعي تي راجستان جي مرحوم شاعر مولچرام وليچا ”ڏندھ“ جي شعرن جي

2

مڪيه سهادڪا : شرامعي ڪانئا ڪهوريا
سهادڪا : شراهنئي ڪملا ڪوڪلائي

□

سهادڪا مندل : آشا نرڪا پوري، لچمڻ ٻاٻاڻي
پڪوان اٺلائي، نلسي نرٻاڻي

□

اڪاڊميءَ جا عهددار :

ڪانئا ڪهوريا	چوٿون
ڪملا ڪيسواڻي	وائيس چوٿون
اي. ڀو. ڇهلائي	نرٻاڻي
امن. ٻلائي	سيڪريٽري

□

اڪاڊميءَ جا ميمبر :

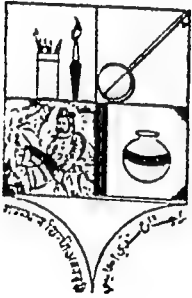
ڪشن هوائي	بدمراج شرم
پرنسپل آشا نرڪا پوري	اڏا ڪرشن ڇاٻاڻي
نلسي نرٻاڻي	جي. ٽي. شرم
لچمڻ ٻاٻاڻي	لچمڻ ٻاٻاڻي
ڪملا ڪوڪلائي	سهيڻ چئن
پڪوان اٺلائي	ايلمر رائسنگهائي
ڪنهيال لال پراساڻي	رام آهوجا
روپ ڪمار ڪرانا	موهن آڏواڻي
پڪيرام نرٻاڻي	جي. ڊي. ميهنگهائي
اڪشن نرڊوش	پرڪاش آئمر
اندرسون اسرائلي	وي. اي. ايل. سڪسيدا
ميلي نر ڪورائي	تعليم کاتي جو انسپيڪٽر سيڪريٽري
اي. رام	سيڪريٽ نائڪ اڪاڊميءَ جو عهدي

□

ڪا. : ٻاٻر ڪلا مندر، اجهڙو
مڊو "سندو پارٽي"

مهاڻ

سال : ۱۹۸۷ع

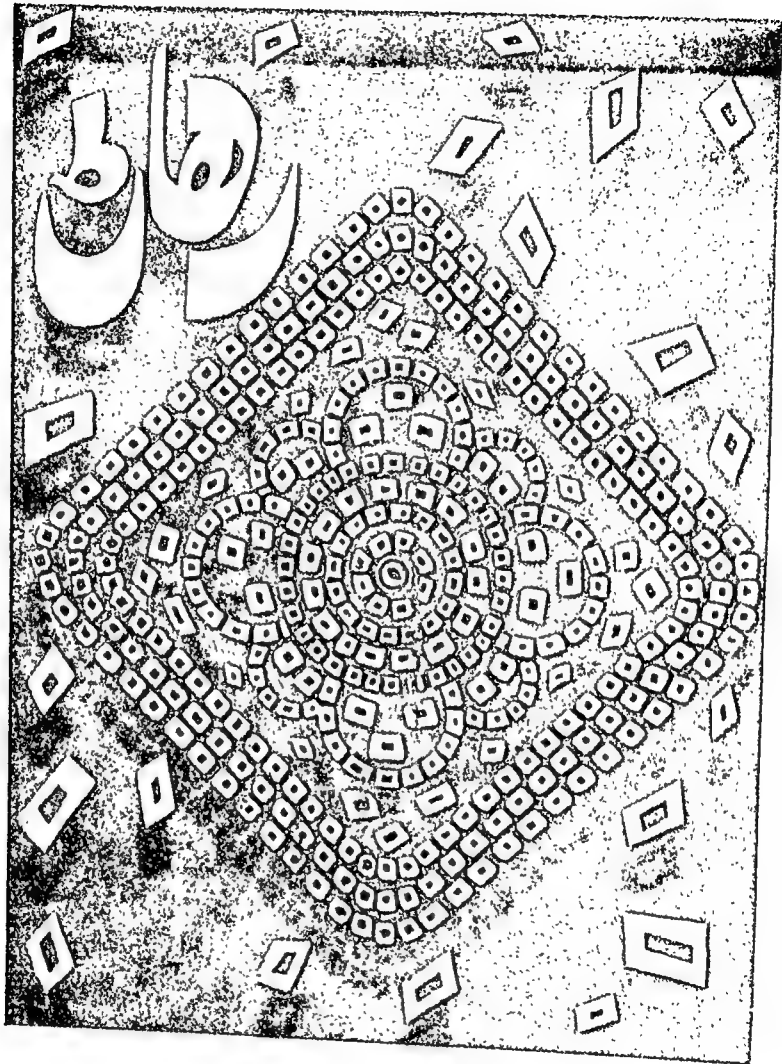

راجستان سنڌي آڪاڊمي

J-7 سپاڻش هارڱم،

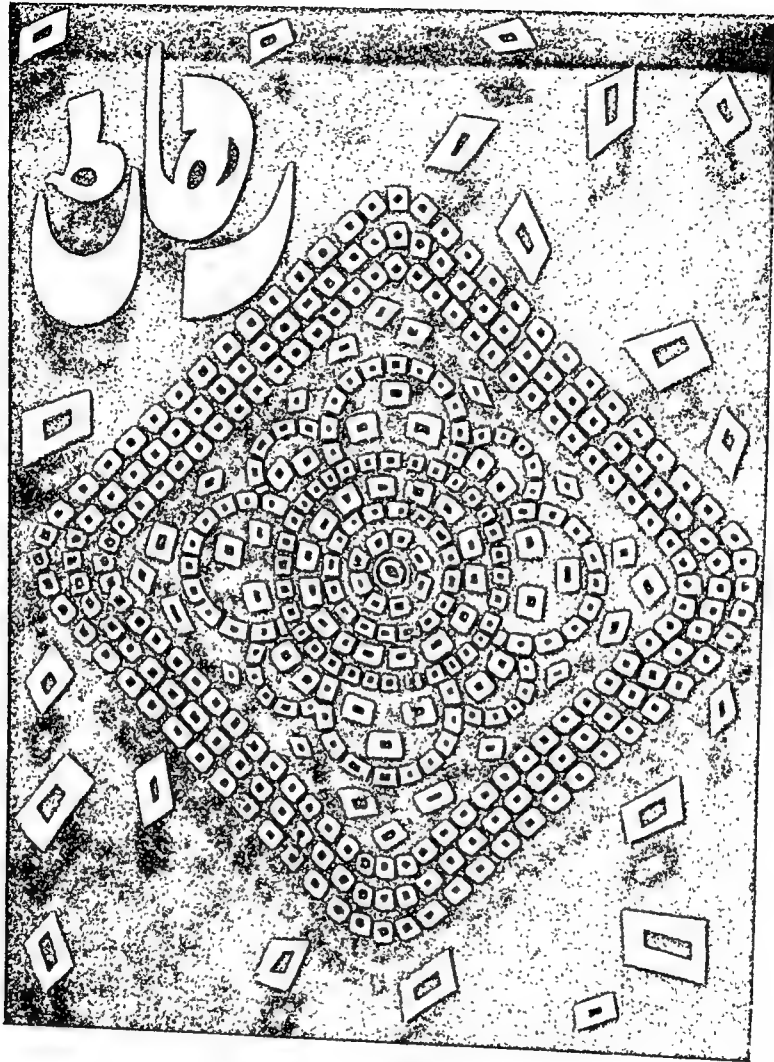
’سي‘ اسڪيم،

جڳپور - ۲۰۲۰۰۱

● سہاد کا : ڪلا گو ڪلا

● مکہ سہاد کا : ڪاٽا ڪٽوریا

● مکھ سمهادکا : کاندا کتوريا
 ○ سمهادکا : ڪهلا گوڪلاڻي

جو ساليانو ادبي رسالو
 ۸۷- ڀڳوان

وڃي شوبا جي مستڪ کي پنهنجي گود ۾ رکيو ”مان.... مان توهان کي گهڻي
.... تڪليف ڏئي.... گهڻو.... دڪي ڪيو آهي. مون.... توهان کي توهان.... توهان
منهنجي.... خوب.... شيوا.... ڪڍي آهي.... مون کي.... مون کي.... معا.... ف ڪندا
..... مون کي.... معا.... ف.... ڪ.... جو.... شوبا وڌيڪ ڪنگهڻ، سهڪڻ لڳي.

ڏکيندي ڏکيندي لفظن سان وڃي چيو ”شوبا.... مان.... مان.... توهان پنهنجو گهڻو
آهيان.... پنهنجو توهاري آهيان.... معافي تون مون کي.... مون کي معاف ڪر شوبا....
معاف ڪر شوبا مان.... مان پاي آهيان.... مان.... مان....

پر شوبا جو ڪنڌ هڪ پاسي جهڪي ويو هو. شوبا هميشه هميشه لاءِ اکيون
اڻ ٿي چڙيون هيون.

وڃي واپس مان رڙ لڪري ويئي، ”نه نه.... ائين ٿو لڳي سگهي. ائين ٿو لڳي
سگهي... هي ڀڳوان مان.... مان.... هي ڇا ڪيو.... مان پنهنجي پٽيءَ جو.... مان
منهنجي شوبا جو پاڻ ئي آندو.... مان پاي آهيان.... مان خولي آهيان.
ڀڳوان مون کي سزا ڏي.... مون پاپ ڪيو آهي، شوبا مون کي معاف ڪر. پنهنجا دڪ
مون کان ڏنا ٿي ويا.... مان.... مان.... توکي زهر ڏهندو رهيس دوا ۾، مان پنهنجو
خون ڪيو آهي. شوبا مون کي معاف ڪر.... شوبا معاف ڪر....“ وڃي جي اکين ۾
آنسو اچي ويا. هن شوبا جي چهن، منهن تي چهن جي ارساف وسائي ڇڏي.
وڃي ٻارن والگر روئڻ لڳو.

شام جو وقت هو. شوبا چنهن پلنگ تي سهجي پئي ٿي ان هنڌ کي
وڃي صاف ڪرڻ لڳو، چادر مٿي کڻي ڇڏي لڳو. ليٽن ڪڪ ڪاڪڊ جو اڪر غمت
ڪري پيو. هن جي نظر ان ڪاغذ جي اڪر تي پئي هن اهو ڪاغذ کنيو. کولي
ڏٺو هيائين. هن جي اکين ۾ آنسو پرجي آيا. هيءُ اهو ڪاغذ ئي دعويٰ پڙهي واپس
ري پڙهڻ لڳو. هن جي اکين مان آنسو جي ڌارا پٽار ڪئي.

”سوامي،

مان ڏسي رهي آهيان توهان کي منهنجي بيماريءَ جي ڪاٺي ٽپي ڇڏي آهي.
توهان منهنجي لاءِ آئيس مان هٿو موڪل ورتي آهي. مان ڪيڙي نه ڪم نصب
هيان جو توهانجي شيوا ٿي ڪري سگهان پر شيوا ڪرائي وڃي آهيان. مان پنهنجي
ر ٿي پاپ چاهي رهي آهيان. اٽلي ڪڏهن منهنجو اٽل آهي. مان سڄي دنيا
توهانجو مون سان تمام گهڻو پريم آهي. توهان منهنجي دکن کي ٽپي بيماريءَ کي

”بس ڏاڪڙو“.

ڏاڪڙو هليو واپس وڃي، پر شوبا کي دوا پئڻي ۽ ٻيون دوائون وٺڻ لاءِ شوبا کان موڪلائي واپس.

وڃي جي وڃڻ بعد شوبا سوچڻ لڳي، ”مان ڪهڙو سڪ ڏار آهي پتيءَ کي؟ مان ڪجهه به سڳ ڪو نه ڏار آهي... مان... مان پاڻ آهيان، مان گنهگار آهيان جو مان پنهنجي پتيءَ کان... اڪراهان ٿي. منهنجي ئي فرض آهي پتيءَ جي شورا ڪرڻ، منهنجي ڪري هي پٽو نه ڏيکي آهي ڪيتريون ئي چمتا آهن هوانديون، هن کي مان اڃا الائي ڪيترا آهن چمتا ڏس. الائي ڪڏهن منهنجو وڃي ٿي. مان پنهنجي پتيءَ کي ڏيکڻ لڳي چاهيان. هن جو مائوس جهڙو مولڪان ڏار نڪري، اڃا هن جي عمر ئي ڪيتري آهي. هن ڪهڙو ڏور ڪيو. مان هنن کي ڏيکڻ ڪر نه ڏيندس، اصل نه هرڪو سمجهي ٿو، ڄاڻي ٿو وڃي اچڻو ئي آهي، ان هوندي به هرڪو هن کان اڇڻ جي ڪوشش ڪري ٿو. پر مان چٽو مرن جو سوچڻ ڪو آهي. جيئرو ٿي سگهي اوترو چٽو مان به هن جيون جو اٽل آهي چاهيان ٿي. مان هنن کي سڳي ڪرڻ چاهيان ٿي. هيءَ منهنجي شورا پر ايترو نه غلطان ٿي ويا آهن جو هنن پنهنجن پنهنجي شورا جو به خيال نه رهيو آهي. ڪهڙو نه وڃي ٿي ويا آهن هيءَ. هن لڏي بعد هڪ اٺوڪي شاعري منهنجي ٿي رهي آهي هاڻي. هاڻي مان بابت هيءَ وڃي ٿي سڳو ڪرڻ لاءِ تيار آهيان، جيئن منهنجي دل ۾ هون لاءِ شورا آهي، پر آهي، سڳو آهي، سڳو مولڪي به هن لاءِ آهي. مان لڳي چاهيان نه هو منهنجي لاءِ ايترا ڪشت سڳو ڪري. ان ڪري ئي مان پنهنجو اٽل چاهيان ٿي.“ هن اکيون بند ڪيون، منهنجي بعد بلڪل مان آئس جي ڌارا وهڻ لڳي.

وڃي جي دل تي نه پئي ٿي، هميشه ئي نه پئي ٿيس، پر شوبا جي وڃڻ ڏک ڪري هن ٻڪي دل ڪري، ڏک ڪندڙ هنن سان ٿورو ٿورو رهڻ دوا ۾ وڃي شوبا کي ڏيڻ چالو ڪيو.

هڪ ڏينهن صبح جو، چاهو جو ڪو به ڪٿي چاهي شوبا کي پئڻي لڳو ٿي شوبا جا چپ ڏڪڻ لڳا. هوءَ تمام گهڻو ڪمڪڻ لڳي، سڄي لال ٿي ويئي، سڄو بدن ڪمڪڻ لڳس. ڏک ڪندي ڏک ڪندي چيائين ”ٻڌو... مان... ٻڌو ٿي رهي آهيان... مان ليڪ ٿي ويس... مان... مان... هاڻي وڃي ڪو نه... چمتا ڏس... ڪال ڏار...“

وڃي آيو... آهي... هوءَ سڳو ڪمڪڻ لڳي.

فرض ته منهنجو آهي توهان جي شيوا ڪرڻ ۽ مان پنهنجي توهان کان شيوا ڪرائي رهي آهيان. چوندي شوياءَ جي اکين ۾ آنسون اچي ويا.

”شوياءَ تون هيءَ چون ڇا ٿي، چري ٿي آهين ڇا؟ هيءَ ته منهنجو فرض آهي. مان بيمار هجان ته تون منهنجي شيوا نه ڪرين ڇا؟“

”توهان ۾ ۽ مون ۾ ڦير آهي. توهان پتي آهيو مان توهان جي پتي آهيان. هر پتيءَ جو فرض ٿيندو آهي پتيءَ جي شيوا ڪرڻ نه شيوا ڪرائڻ.“

”شوياءَ اهو نه ڀلج ته پتيءَ جي ارڏانگي ٿيندي آهي، اڌ شين ٿيندي آهي. تون منهنجو اڌ الڳ آهين. ڇا منهنجو فرض نه آهي ته مان پنهنجي ٿي الڳ ڪي ٿيڪ ڪرڻ جي هر مهڪن ڪوشش ڪيان، هيءَ منهنجو فرض آهي شوياءَ!“

شوياءَ جي اکين مان آنسون وهي اچي شوياءَ جي ڪوئل ڳل ٿي پيا. ڏڪندڙ لفظن سان هن چيو، ”شوياءَ تون تون هاڻي دڪ نه ڏسندڙن تون تون جلد ٿيڪ ٿي ويندين.“ هن جي اکين مان آنسون وهڻ لڳا.

”مان مان ڄاڻان ٿي مان جلد ٿيڪ ٿي وينديس مان جلد ٿيڪ ٿي وينديس مون کان مون کان هاڻي هيءَ دڪ سهن لڳا آهن مان هنن دڪن کان ڇڻڻ چاهيان ٿي. ڇڻڻ چاهيان ٿي سواءِ.“ ايترو چئي شوياءَ اکيون بند ڪيون. شوياءَ جي اکين مان آنسون جي ڌارا ڇالو هئي. شوياءَ پنهنجا پتي هٿ ڦهلائي ڊگها ڪيا. هو سمجهي ويو ڏڪندڙ سرور سان هو شوياءَ جي جسم تي جهڪيو ۽ پاڪر ٻائي پنهنجا چپ شوياءَ جي گرم گرم خشت ڇن ٿي وڌي ڇڏيائين.

در ٿي ٿيڪ ٿي هنن ٻاڻ سنڀاليو. آهستي آهستي قديم سان در وٽ ويو دروازو کوليائين.

”هاڻو ڊاڪٽر صاحب، توهان اچي ويا. اچو اچو.“

”وڃي، شوياءَ رات جو حيران نه ڪو نه ٿي نه؟ آرام نه، برابر آيس نه؟“

”ها ڊاڪٽر صاحب، هيءَ سڄي رات شانت سهي پئي هئي. ڪجهه وقت اڳ هوش ۾ آئي، ڪجهه تڪليف ٿيس دوا ڏيئمانس ڪجهه، فائڊر ٿيس، هيٺ ڇالو، پيئاريئمانس.“

”سنو ڪيٽ.“

”ڊاڪٽر شوياءَ کي تناسو ۽ ڪي دوائون لکي وڃي، ڪي ڏيندي ڇيو“ هيءَ دوائون جلد وٺي مونکي ڏيکاري وڃ.“

هيءَ ڪنهن لکڻ، هن جو سچو سرور ڏکڻ لکڻ.

”تون ڇڪڻهن هن کي ڏهر، نه ڏهندين ته هو به اوڙيندي، اڃا به وڌيڪ ڏکي
ٿيندي. اڃا به وڌيڪ اڙيندي، ٽڪندي، رڙيون ڪندي، ڇا تون ان وقت هجڻ
وڙيون، ڇڏيون، ٽڙڻ، ٽڪڻ، سهي سگهيندين، تون تون شادي کي عرب
ڇاهين ٿو نه.....“

”ها، ها مان شويآ ئى چاهيان لو. لمار گھڻو چاهيان لو، مولكي جهترو منهنجو سام، لمارو آهي ان کان به وڌيڪ مولكي منهنجي شويآ پياري آهي.“

”تون شروا ڪي چاهين ٿو ته هن کي دڪن کان چٽڪارو ڏيار هن کي نه نٿو ڏانهن جي آيا ٿو ڪي دعائون ڪندي تون شروا ڪي دڪن کان چٽاء جهڙو ڪم ڪندڙ ٿورن ڏينهن بعد ڪرڻ واري آهي اهو تون جلد ڪمدين ان ۾ ڪو به ڀاڱو نه آهي ؟ شروا جي بيماريءَ لاءِ ڊاڪٽرن وقت به نه ڪو علاج ڪواريءَ اڄ به ساهڻي ڪجهه ڏينهن بعد مٽ نه اچڻو ئي آهي. اوه تون هن کي وڌيڪ چر او دڪ ڏانهن چو او تون هن کي نٿو ڏانهن. هن کي آهستي آهستي زهر ڏيئي دڪن کان چٽاء هن کي دڪن کان چٽاء.... هن کي دڪن کان.....“

هڪڙي ڇهه انگري ويئي هن جي واپس مان، هن کان چورڪ لٽري واپس. هي ڪنڊل لڳو، هن جو سرور سڄو ڪنڊل لڳو. هن هڪ نظر شو پا ماري وڌي. شو پا شام سهي ٻيئي هئي. لڙوش چورو ڏسي هن جي اکين ۾ آنسو اچي آيا. ابا! لڙائي اڃا به هن کي اصل نه ڇڏو آهي! ڪيڏي به ماڻوس آي ويئي آهي. منهن به سڳي واپس آيس. پوءِ ڪيڏي به سندس لڳندي هئي ڪم وانگر ڪو نه. هن هڪو لڳو ڪو نه هائي هو شو پا کي وڌيڪ ٽوڙڻ نه ڏيندو. وڌيڪ ڏکي نه ڏيندو. سڄي پندي سڄي پندي هن جي اک لڳي ويئي.

صوبو جو هن جي اک کلي نه هن ڏاڍو اڃا شالو سهي ٻيئي آهي.
هن اي ڇاهه، اهي ٻهتي ۽ هڪ ڪوٺ شوي جي پلنگ جي ٻرسان رکيل ٺهيل ٿي
رکيو. آهستي آهستي شوي هوش ۾ آئي. گروڙ ٽڙي ٻر وڃهه، ڏرا ڏس ڪجهه، ٺرڻ
ٺوس، ڇوڪر کلي هن آهستي آهستي شوي کي ڇاهه، ٻيٺاري.

شريا جي اکين ۾ آنسو اچي ويا. ٽڪنڊو لفظن ۾ چيائين ”ٽوهان ٽوهان ...
 رات ڪهڙي دير تائين جاڳيا آهيو نه ... ٽوهان منهنجي ڪيتري شيرازا ڪرايا مان
 ڪيترن ئي جنمن تائين ٽوهان جو رهو ٿورو نه لاهي سگهنديس. مان ٻاڏ ٿي آهيان ...

کندو هي ۽ آفيس ويښو هو. آفيس مان ووتندو هو له شريفا در ټي پيښي هن جي اچڻ جو انتظار ڪندي هئي. پريان کان ئي هن کي ڏسندي هئي ته خوشي ۽ ڀرجهومي آندڻي هئي ۽ پٽي هٿ ڊگها ڪندي هئي. شويجا پٽي هٿ ڊگري هي ۽ شويجا کي اغوش ۾ ڇڪري ڇڏيندو هو. پٽي هڪ پٽي کي تمام گهڻو پيار ڪندا هئا. قدرت کان هنن جو پيار ڏاڍو نه وڌو. قدرت کي ساڙ ٿيو ۽ شويجا اهڙي ڀيماري ۾ تاسي وئي جتان هن جو اچڻ مشڪل هو. وڏي ڊاڪٽر جي دوا چالو هئي. هزارين روپيا هاريا هن پنهنجي شويجا لاءِ پر ڪو ثرڻ نه پيو. آخر ۾ اهڙي جواب مليو ته هن جي اچڻ جو آسرو گهٽ آهي. مهڙو ۾ مس ڇڪي سگهي.

اُهي اکر چڙهن هن ٻڌا ته هن جي دل کي ستم صدمو پهتو. هن جو بدن ڪمڻ لڳو. ڇا؟ ڇا منهنجي شويجا مونس کي ڇڏي هلي ويندي؟ نه... نه ائين هرگز نه ٿيندو، هرگز نه هو. مونس کي اڪيلو ڇڏي نه ويندي. هوءَ جيئن به ضرور جيئن به ۽ منهنجي لاءِ جيئن به!

هيءَ وڏا وڏا ڊاڪٽر ڪوڙ ٿا ڳالهائين؟

”هيءَ ها هيءَ وڏا وڏا ڊاڪٽر آهن. هيءَ ڪوڙ ڪو نه ڳالهائيندا، ڪوڙ ڪو نه ڳالهائيندا پر... پر... منهنجي شويجا آخر ڪيئن ٿيندي... آخر ڪيئن ٿيندي هين ٿيندي رهندي. هن جي سر ۾ سون ٿيون لڳن تنهن هٿل هوءَ رڙيون ٿي ڪري، ٿڙي ٿي. اکيون ٻاهر ٿيون اڪري اچن، ڪنگهي ٿي، سڄو سر ۾ هن جو لال ٿي ٿو وڃي، ڏک ٿي لڳي هوءَ. هن جي اهڙي حالت مونس کان ڏٺي پٽي وڃي، مان ڇا ڪيان... مان ڇا ڪيان... مونس کي ڪجهه سمجهه ۾ آيو اچي، هي ڀڳوان ٿون هيءَ ڪهڙي ٻاڻن جي سزا ڏيئي رهيو آهين شويجا کي. هن پنهنجو ڪهڙو ڏوهه ڪهڙو گناهه ڪيو آهي. جو ٿون هن کي هيءَ سزا ڏيئي رهيو آهين.“

هن جو من وري چوڻ لڳو ”هيءَ ههڙي ڏک مان ڇڏي سگهي ٿي.“

”ڪيئن ٿي ڇڏي سگهي ٿي ڇڏ ٻڌاء.“

”ٿون هن کي زهر ڏيئي ڇڏ. ساو ٻوائزن، آهستي آهستي دوا ۾ ٿورو زهر وجهي هن کي پياريندو ڪر، ڇڏ ٿي هيءَ ڏک کان چوڪارو پائيندي. هوءَ ٿيندي نه ڪنگهي نه نه ٿي سگهندي، نه ٿي لوڙيندي.“

”مان... مان... هن کي زهر ڏيان! دوا ۾! آهستي آهستي؟ ساو ٻوائزن؟“

نه نه مان زهر نه ڏيندس، شويجا کي مان منهنجي منڙيءَ شويجا کي زهر نه ڏيندس.

اڳتي نڪري آيو آهي. هـاڻ سڏ ڪرڻ تي به واپس ڪونه ايندو. اها هئي نند جي مڪيءَ جي خاص ملاقات جيڪا ڪنهن فلم وانگر سندس دماغ جي پـردي تي هلي رهي هئي ۽ اڄ نند ان وصيـعت موجب سڀ ڪتاب نه ڪونه ڪندا پر جيڪي ڦاٽل يا اڏرهي کاڌل ۽ اڻ ڪارائتا هئا تن جي هٿ ٻڌل هئي. باقي ڪتاب ۽ گستاخاڻي جون لکيل رچنائون سندس گهر وارن کان اجازت وٺي پنهنجي گهر وارا ڪيا ۽ ٻڌل هٿ پاڻ سان کڻي هليو پنهنجي ڀار سان ڪيل انجام کي پاڻي ڏيڻ ۽ پنهنجي ڀار جي اثر ۾ اچا ۽ پنهنجي وصيـعت موجب ڀار جي چٽا کي اهو خزانو اڀرڻ ڪرڻ.

”رام نام سنگهه هٿ“ اهو بلند ٿيو. ارڙهيءَ کي ويساهي ڏيئي ڪانڌي جيڪي اڳيان هئا تن کي پٺيان ۽ پٺين کي اڳيان ڪري ڇاوس اڳتي منزل ڏانهن وڌيو. نند به پنهنجون اکيون اڳهي آڻهن سان گڏ هاندرو رهيو. پنهنجي ڀار جي آڻل وٺڻا موجب کيس ”سي-آف“ ڪرڻ اهو به اهڙي سفر لاءِ جتان وري ڪونه وٺي ڪونه آيو اڪي ايندو. اينديون ان جون والهاڻا بهار ڀرڻ ڳالهائون. ڪل چرچن ۽ ٺهڪن جا پڙاڙا ۽ اهي اي هروس ڀاڳيرون جيڪي اچي ڏنده انسان کي ڪن پلن لاءِ ڏکي ڪري ڊوٽاري هليون وينديون.

موت ليڻ تي هن ٻيٽي ۾ ساليڊل سنڌي ڪتابن جو املهه خزانو ۽ مهنجا لکيل
 ڪيٽ ۽ ڪهاڻين جو پلندو مهنجي ارڙي سان گڏ مهنجي ڇٽا جي حوالي ڪيو
 وڃي. ڇو جو مهنجا پويان جيڪو سنڌي هوندي ۽ مهنجي مڙي سنڌي اڙي
 پڙهي نه سگهيا آهن، انهن لاءِ هيءُ ادب ردي آهي ۽ اهي انهن کي ڪٿي ڪنهن
 ڪٻاڙي ۽ يا رديءَ جي دڪان تي کوڙين جي اگهر تي وڪڻي ايندا ۽ پوءِ انهن
 ڪتابن ۽ رسالن جي پوتو ورتن تي، جن تي ڪيترن ادبن، ساهتيڪارن مڊرن ۽
 ليکڪن پهنجا ليڻ ڇڏي. مهنجي لاهت جا املهه موٽي ڇٽا آهن انهن ورتن تي
 دال ٻڪران، دهڙي وڙا ۽ ٻڪوڙا وڪامندا ۽ عام ماڻهو انهن پوتو ورتن تي اهي
 ڪاٺي انهن کي چروا ڪري ڪنهن گندڙي لالي ۾ ڦٽو ڪندا. اهي سڀ ڳالهون
 مٿي ٻڌائڻ مهنجي آتما کي ڏکي ڪندون ان ڪري مهنجي سنڌي پڙهڻاڻي
 کي لاهي ورتي آهي ته مهنجي مٿي ٻڌائڻ مهنجي وصيحت تي عمل ڪري
 مهنجي آتما کي شالڻي ٻهڙائي، ايترو لکڻ کان پوءِ هيٺ صدي ڪول هئي ۽ تاريخ
 وڌل هئي. نند اها وصيحت پڙهي والڙو ٿي مڪيءَ طرف -والي لڪاه سان اهارڻ
 لڳو. گنگارام سندس مطلب سمجهي ڇو نه هائو اڏل اهو سچ آهي جهڙن نون ۽ مان
 سچ آهيون. مهنجي ڪهڙو آواز ٿي ٻار ٻائيندي هن ڇو نه اڄ مان اها وصيحت
 مهنجي حوالي ٿي ڪرڻاڻن ٻن ئي دري نه ايترو ڀروسو ڪولهي جهڙو ٿوئي آهي.
 ٿوئي ٿي آهي مهنجي اشت ڏيو جو مهنجي مٿي کان پوءِ اهو شپ ٿوئي ٿي پورو
 ڪري سگهين ٿو. آخر ٿوئي نه ته هڪ شاعر آهن ۽ شاعر جي دل جو درد ڇڻي
 طرح ڄاڻي سگهين ٿو. جي ان ڪم ۾ ٿو ڪونهي ڪٿي ته مهنجي آتما ٿوئي
 ڪڏهن به معاف نه ڪندي. تنهن تي نند معافو ڪلي کيس ڇو نه ٻار مرن مهنجا
 دشمن. کيس ٻانهن کان جهلي ڪت ٿي ايتائين کيس آلت ٿيندي ڇو نه پوراو
 بادشاهه اهي گرميون سردون نه السائن لاءِ ٿي آهن ٿو هروڙو ڪٿي مهنجي دل
 لٽي ڪٽي ٿي. ڪندو سائين ته جلد ڪجهه وڙو ڪنداسين. تنهن ئي گنگارام ڇو
 هر نه هائو اهي ته ڪنداسين ٿو هي ڪم مهنجي حوالي ڪري مان هاڻ لڏيندس
 لهر آهيان.

ٿورو ترسي نند ڇو هو ته ٻار هي اڻ جهل رڇنائون ڇو نه ٿو ڇهائين. هاڻ نه
 اعانمي نه منهن ليکڪن ۽ شاعرن جا مڃوڻا ڇهائي ٿي. تنهن ئي مڪي ڇو هو نه.
 ٿوئي انهن جو مالڪ ٿوئي آهن. ٿوئي ڄاڻ مهنجي ڪم، اسان جو نالو نه ڪاٺي

ڪولهي. ڪيترا ڀائر ۽ ڀينر سنڌي ۾ لکيل خط مون کان پڙهائيندا آهن ۽ لکائيندا آهن اهي حال رهيا ته اسانجي ڀوليءَ جو ڇا ٿيندو. ڪير شاه جو رسالو سائين ايس جا بيت، ساميءَ جا سلوڪ پڙهندو. ڪير سنڌي ادب ڇپائيندو ۽ جي ڪو سنڌي ڪتاب ڇپجي ايندو ته ان کي پڙهندو ڪير؟ ٻڌو اٿم ته اڪادمي هر سال سنڌي ڪتاب ڇپائي ٿي. پر ڀار آهن کي پڙهڻ وارا نه وڃن ٿا گهٽ ٿيندا. مون جهڙو ڪو پڙهو مري ٿو ته اهو هڪ سنڌي مري ٿو ۽ ڄمڻ وارو هندي، گجراتي، مرهٽو يا راجسٿالي يا بنگالي ٿئي ٿو پر سنڌي نٿو ٿئي. انهن جو؟ اڪادميءَ کي سنڌي پڙهڻ وارا تيار ڪرڻ گهرجن. اڄ اسان جا ٻار به ٻار ۾ سنڌي ڀولي نه ڄاڻن جي ڪمي محسوس ڪري رهيا آهن. ڪيترن جي تمنا آهي ته اهي سنڌي سگهن. سرڪار پئسو ڏئي ٿي، اسان جا ٻار به پنهنجا آمل خط ٻين کان پڙهائڻ ۽ لکائڻ جي مڃوريءَ تي اندر ئي اندر لڇي رهيا آهن. پر اسان جا اڀاڳس، جو اسان جا بزرگ ايتا ۽ مدار گندي سياست جو شڪار ٿي ٻار ۾ لهي ٿا، وڙهي پنهنجا پنهنجا لپٽائي سکا هلائڻ خاطر پنهنجي قوم سان غداري ڪري رهيا آهن. جنهن جو اگرو لٽڻو اسان جي ايندڙ نسل کي پوڙو ٻوندو ۽ اهي هڪ ڪٽي اسان کي پٺيندا ۽ پٺيندا آهن خود غرض سياسي لپٽائن کي. ايترو چئي گنگارام ڪٽ جي اس کي جهلي پاسو ورائي آيو. پرسان رکيل هڪ وڏي ڪاٺ جي پٽيءَ جو ڀڪ ڪوڀيندي چيائين ٽس شرما، هينرا سارا ڪتاب آهن ۽ هي ٽس منهنجون ڪو پٽائون ۽ ڪهاڻيون جيڪي ڇپجي نه سگهيون آهن. ڪي اخبارن ۾ ڇپيل رچنائون، هيءُ ڪتاب سڀ سنڌ ۾ ڇپيل آهن. منهنجي مٿي پڇاڻان ڪير انهن کي پڙهندو؟ هيءُ سڀ ناميارن اديبن جا ڪتاب آهن ڪيترن کي نه اڏوهي کائي ويئي آهي. پٽيءَ جو ڀڪ ڪاٺ تي ان مان عجيب سلهه ل بدبودار هب لکتي، منجهس لڪل ٿڌيون گينگها ۽ ٻيا ڪي جيو هيڏانهن هوڏانهن پڇي لڪڻ لڳا. هن ٽڪنڊو هٿن سان اچي ڪتاب ٻاهر ڪڍڻ شروع ڪيا. ننڍ به کيس مدد ڪرڻ لڳو. زمين تي ڪتابن جو ڀيرو لڳي ويو. پٽيءَ جي ٿري ۾ اڏوهي کاڌل ڪتابن جا ٻڌا ڇمڙيل هئا. ننڍ پٽي ڪٽسي وڃي ٻاهر ڇڏندي ۽ گاسيٽ ڪٽي پٽيءَ جي ٿري ۾ لڳائي، وري ان ۾ ڪتاب ٺاهي، رکڻ لڳو. اڃا هڪ ڪتاب مان هڪ ٿلهو ويڙهيل ٻڌو هٿ ڪري پيو. ننڍ اهو ڪٽي کولي ڏٺو ته اهو هڪ 5 روپيا وارو اسٽامپ پيو هو جنهن تي گنگارام اها وصيعت لکي هئي ته ”مان گنگارام ولد خانچند ٻڌا ڪنهن نشي ورائي پنهنجي مٽي خوش حواس ۾ هيءُ وصيعت پنهنجي هٿ آڪرن سان ڪريان ٿو ته منهنجي

صاحب نند ورائيو هو. تنهن ئي ٽنگارام کيس چيو هو ته، ٻار مون توکي مدد ڪئي آهي ته مرڻ کي تون مڪي نه ڇڏندو ڪر، مان ته هاڻي ان عهدي تان نه استيفا ڏيان ٿو. تنهن ئي نند چيو هو ته اها ته پنهنجي خام خيالي آهي. ٻيو ڪم اهڙي ٻچ وارو عهدو سنڀاليندو، ڪنهن به آهي ايتري ٿور ۽ سهڻ شڪتي. نند ڪيترا ٻيرا مينڱا هلندي مڊس ڪيو هو ته مينڱا هلندي ڪيترا ٻيرا ڪو ڀاءُ ڪيئن نه آڻي ڪري ڪوت وڌ ڳالهيون رهندو هو پر هي ٻار ڪنهن ئي ڳالهه جو ڊڪ ٻري سڀ سهي ويندو هو. سندس نظارو هو ته اسان مان ٻين جيئن ٻيو ٿيڻ گهڻو وڃي هي مان به ان جيئن ئي ٻڌان ته ٻيو هن پنهنجائپ جو واهي الله ئي ڪم ڪندو.

”راڻو ڪو سڱ هٿ.“

نند جي راڻا به اهي اکر ڀاڻ مرادو ئي ٺڪري ويا ۽ ڪنيل هڙ لاءِ هن پنهنجو ڪلهو مٽايو. نند کي ان هڙ جو وزن وڌندو معلوم ٿيڻ لڳو. اتي طرف سندس قدم نه ٻاري ٿي رهيا هئا. هلندي هلندي هن پنهنجي کيسي کسي ٽولي اندر ٻيل ان وصيف جي هٿ جي خاطري ڪئي جا برابر کيسي ۾ هئي.

”سڀ سڀ مڪ هٿ“ نندو ٻيل ٿيو ته نند به اهي اکر ڏهرايا ۽ اڳتي وڌندو رهيو. هاڻ ٻار وڌيڪ نه هو، هٿ ڪٽي هو. سڀ سڀ مڪ هٿ يعني سڄي هٿ سان ئي مڪي هلندي پر اهي اکر پنهنجي ٻوليءَ ۾ نه چئي لوڪل ٻوليءَ ۾ چيا ويا هئا ”سڀ سڀ مڪ هٿ“ شايد هنن لوڪل ٻولي کي اهو احساس ڪرائڻ لاءِ ته اسين سنڌي ضرور آهيون پر ساڳئي وقت هندن به آهيون. ٽوڙاڻيون ۽ اسانجن سماجي ريتون ۽ رسمون به لڳ ڀڳ هڪ جهڙيون آهن. اسين به ٽوڙاڻا والڳو ڄم ۽ موت ٿي ٿلڻ ۽ راڻو ٿا. ان ڪري اسان کي الڳ قوم نه سمجهي پنهنجا ئي ٻار سمجهو.

نند وصيف بابت سوچڻ لڳو، ڇا اڄ کان سال کن اڳ جڏهن نند ڳوٺ ۾ سنڌي اڪادميءَ خزان سنڌي ڪلاس هلائڻ جي منظوري حاصل ڪئي هئي ۽ اهو خط ٽنگارام وٽ کڻي ويو هو ۽ کيس ٻارن کي سنڌي پڙهائڻ جي نوڀتن ڪئي هئائون. تن ٽنهي ٽنگارام اڃاڪه بيمار ئي ٿيو هو. ان هندي به هن اهو خط ٻڙهي خوش ٿيندي چيو هو ته شرمه مان پنهنجون شيون ٽوڙ ٽپڻ لاءِ هر دم تيار آهيان. دعا ڪر ته جلد ئي تيار آجان. اهو ته ٿور ڄڻ ڪم آهي ۽ وڏي ۾ وڏي سنڌي سماج جي شورا ٻڌ. اڄ عتي جابل اسانجي ننڍي ٽهي الف بي ڪان به وائڻ

ٻار ڇوڻي آهي ته شل نه ڪنهنجي ساعت ٿڙي، سو هن ٻار جو نصيب به هن کان خفا
ٿي ٿورو. هر ٽنڊي ۾ اوڏر هن ٻار جا ٿورا ڪڍي ڇڏيا. پنهنجي رقم گهرڻ تي هن ٻار
کي ڇڙون ٿي ملندڙون رهيون ۽ آخر هار ڪاڻي هن اوڏر سان هٿ ڪڍي ڇڏيو.
لحاضي بيگريءَ جو به اهو ئي حال ٿيو. جن ڪي هن پنهنجو سمجهي
ٻار وٽ رکيو آهي ٿي هن کي اوهي ۾ وجهي رهندا رهيا.

روئي نيار هئي اتي ٻار وٺا کائڻ. ڳالهين ڪندي گنگارام لند کي چيو ته
ٻار آهن ٽن به اڻهه، ڪٿي لپاڻيءَ لاءِ ڪو سٺو گهر نظر ۾ هجي ته ٻڌاءِ پر دوست
ٿيڻي لپيڻي واجبي. جيئرو هن خاندان جو نالو آهي اوڻي هن وقت ڪالهي. تنهن تي
لند کلي چيو هو ته اڌل جي ماڻهن جا ڪم ڪريان ها ته اڄ ڇو پرائي بچگيري
ڪندي پنهنجي عمر وڃايان ها ۽ اڄ ڪالهه ته مٽي ماڻهيءَ جا ڪم به ڪن دالان ۽
اڄنسين پنهنجي هٿ ۾ کنيا آهن ۽ دوست هن زماني ۾ نه لاهي اڻهه ٿي وڌيڪ
وارا رهيا آهن جهڪي سڃا آهن تن اهو ڪم بند ڪري ڇڏيو آهي. بي وڏي ڳالهه
اها آهي ته ايماندار ۽ وڌيڪي انسان به ذري گهٽ چيڪر غائب ٿي ويا آهن.
پرائي ڄاڻيءَ کي پنهنجي سمجهي ڪم ڪن يا نهرون سنڀالين. تنهن تي مڪيءَ ڪنڇر
ٿي چيو هو ته ٻار ڇڏين ته سچ ٿو. وڏي ڳالهه ته اڄ ڪالهه ٿيڻي لپيڻيءَ جي مرض
جو هي اپاڳو گهڻو ڪيئن نه اسانجي سماج کي اندر ئي اندر کائي کوکڙو ڪري رهيو
آهي. سائين ليلا شاه جهڙن سندن ۽ لشڪار سماج سڌارڪن پنهنجي زندگيءَ جي سڄي
ڀولجي ۽ نپسيا جو سڄو ٽوڙ ڪم آڻي پنهنجي سماج مان اهو مرض ٿڙي ڪڍڻ لاءِ
ڪيتري نه ڇاڪوڙ ڪئي. پر اسين سڌرلداسين؟ اسانجا سڌي به ڪيترا نه سياڻا
آهن جو هڙي سانگيءَ جي اوتار ۽ سميت کي به هيٺيون مٿيون ٻڌائي بند ٻيڙيءَ
جي اپاڳي شمشي ۾ بند ڪري ڇڏيو. سائين جن به خوش ٿي ويا ته هنن جي نپسيا
ولنگ لائو آهي ۽ سندن کي سميت آڻي آهي. پر بند ٻيڙيءَ ۾ جيڪي قهر ۽ ظلم
بند آهن اهي ڪنهن کان ڳجهو آهن؟ تڏهن ٿو چوان ته ٻار جيڪي اهڙن سندن
منجهان اٿا تن سڀ سماج جو ڪهڙو ٻار ڪندا. هڪ اڻ غولند ٻيو اڻ مال بچڙا. ٽس
شرما، هڪ نه ٿورائيءَ ۾ ٻيو ٻار ۾ ميل ميلاب نالي مائٽر تنهن ۾ به ڪوڙهه ۾
غارش وانگر حسد جو جذبو اسان ۾ ڏينهن ڏينهن وڌي پيو. شايد ڪي ٻين جا
ٽيل آهيون. رڳو ٻار کان سڪئي کي ڏسي ساڙ وڃان ان کي ڏکي ڪري پنهنجو هن
لحضي رکون. اڙي ٻار اسان کي ريسارو ٿيڻ ڪوي نه ڪي حاسده جڏي ٿا چيو مڪي

ٻانڱ. ان موقعي تي اهي سڀ سالڪ رڻڀيا وڃن ٿا جهڪي شاديءَ ۾ ٿيندا آهن. ايتري قدر جو مهاراج به مٿس جي وڃڻ جو ڪوڙو چرڪوڙيءَ کي منڍي ٻائي ورمالا نه ٻائي ٿو، نه باقي شاديءَ ۾ ڪهڙي ڪهي رهي. مهمان به ڪاٺي اچن ٿا. ٻائي رهن ٿا صرف ٿورا ٻوڙ ڇوڙ اهي به سڀ ٿورا ڪارائيءَ جو ڪري ٻانڱ سان وٺي وڃن. منڍي ٻانڱ جي ٻهائي لياڻيءَ جي ٻيءَ جو ڪيترو نه خرچ ٿيو هوندو. اهي ڪڏهن کي خبر نه اها رقم ڪٿان آئي هوندي. ان خرچ جي بهار کان اڃا آڇو ٿي مس ٿيندو ته مٿان شاديءَ جو بهار ۽ وري اهي ئي ساڳيا رامانڱ واپار واپار لياڻيءَ جو ٻيءَ نه اچي ويندو ٻوهي به نه. ۽ ان کان پوءِ ٿڌ وار جي خرچ جي ٿلوار سندس مٿان سدائين ٽڪندي رهندي. جي ڪا ڪهت وڌائي ٿي ته به نه ڇوڪري ماڻهن جي در تي هوندي يا ماري ويندي يا مرڻ لاءِ مڇرو ڪٽي ويندي اڄ ڪالھ ڪٿي نه ڪٿي ڪانه ڪا لياڻي ڪسجندي رهي ٿي. آخر اسين اهي باب ڪهڙي جنم ۾ وڃينداسين ۽ ڪهڙي روپ ۾.

لند جو ڇورو لڙڪن آڻو ڪري ڇڏيو هو. اڪڙون ڳاڙهوون ٿي ويئون هئس ۽ لند سڀني ٻالهن کان اڳڙو ٿي سوچيندو رهيو ۽ وڌندو رهيو. گنگارام زبردستي بهار هو ان سبب ڪو به آڻي وٺي لاءِ شراب جو واهو هو. ان جو اثر هن تي به ٿيو هو. ٻار هئد ۽ اچڻ کان پوءِ اها روز جي عادت جتي رهي هئي. ڪڏهن چمڪ ڇوڙ ماس سو به ٻارن جي مٿل ۾ مٿل جو نه هو وڏو هئو ئي، پنهنجي زبردستيءَ واري زماني جا واقعا، اُتي جي هارين ٺارن جا قصا پنهنجي مخصوص انداز ۾ اٻان ڪري سڄي مٿل مٿان غالب ٻولندو هو، مٿان وري سندس شعروشاعري جو اندازي بيان مٿل ۾ هڪ عجيب سحر قائم ڪندو هو.

سماجي جهون ۾ پاڻ ڳوٺ جي سرڪاري حلق ۾ ڇراسي ڪان وٺي آيس ۽ ٻار کان ٻڌي ٿاڻن سڀني ۾ هر ٿل عزيز، خاص ڪري سندس ٺهڻي ۽ مٺي سڀاءَ جو هرڪو ٿاڻل هو. ان سڀني سڀاءَ سندس ڪي حاسد ٻڻ ٻڌا ڪيا هئا. جي هن کي عام ۾ بدنام ڪندا رهندا هئا ته مٺي صاحب شرابي آهي. تن کي خبر هئي ته هڪ يا ٻه ٻيگ ورتائڻ کان پوءِ جيڪا هن جي ڪل خوراڪ هئي ڪيترو نه گهڻو ٿي ويندو هو. هڪ ٻيرو وٺي جا چار ٻيگ هڪ شمشيءَ ۾ زري سنجها ٺاهي لند وٺ اچي سٺن هٿن ۾ ڇهائين ته شرمس اڄ ٿو سان ڪچهروون ڪهون. سندس اڳڪري ڪي ٽيون ٻه ٻڌ ٿي چڪي هئي. ان کان پهرين به هن ڪيترا ٽڙا ڪيا

دوست، اهو واجب نه ڪونهي. اها نه واعدتي وٺا نه ٿي، جنهن تي ڪمڪارام منهن
 بڻي پاسي ٿوري اکين ۾ آيل لڙڪا اڳهي ڪوڙي مرڪ مرڪندي چيو هو. ”سوامي
 ڏاڍو ڪو زورور بادشاهه ۽ ساديءَ دل وارو آهين. الا! تون وشراس ڪري ويندين ته
 اها حقيقت هوندي. توکان سواءِ گمگو ڪٿي سهندو آهي“ نند اهو مڪيءَ جو مذاق
 سمجهي ڳالهه دل تان لاهي ڇڏي ۽ ڳالهه جي ٿهه ۾ هو وڃي نه سگهيو ۽ اڄ پيو
 سوچي ته ڪالهه ڪمڪارام بالڪل سچ چئي رهيو هو ته سندس پاسپورٽ تيار آهي
 صرف ويڙها اڇڙي هئي ڇا ته رات آئي ۽ صبح جو هو يار صفر تي روانو
 ٿي چڪو.

”ست لام سنگ هٿ“.

نند وري چرڪ ڀري ڏٺو ۽ محسوس ڪيو ته هو وري نه جلوس کان گهڙو
 پوئتي رهجي ويو آهي. هن پنهنجي ڏاڻي ڪلهي تي رکيل اها هڙ ٿوري ساڄي
 ڪلهي تي رکي ۽ وڪ وڌائي وڃي جلوس سان گڏو، ارڻي اڳتي وڌندي رهي ۽
 نند وري ويچارن ۾ غرق ٿي ويو. پاڻ ئي آيل غصي سبب پنهنجا چپ ڪاٽيندو
 رهيو ته مان ڪهڙو نه نالائي ۽ چسو آهيان. هن يار جي پاسپورٽ جي ڪيل ڳالهه
 ئي مون گهرائيءَ سان چو نه ويچار ڪيو، جو ايترو ئي سمجهه ٿي ويس، جو منهنجي
 مع مارجي ويئي هئي. انسوس دل جون ڳالهائون دل ۾ رهجي ويئون. نند کي
 وري هڪ واقعو ياد آيو ته هڪ ٻيري اخبار پڙهندي ڪمڪارام جهيل اشتهارن طرف
 نند جو ڌيان ڇڪائيندي چيو هو شرم، اڄ اسان کي ڇا ٿي ويو آهي- ڇا اسان جو
 هر پارٽيسي اهو سنگ يار ڪمزور آهي؟ اسان جون مائٽائون ۽ ڀينرون سڀ ڳجهين
 ڀيمارين ۾ ڦاٿل آهن؟ اسين ڪهڙي غار طرف ڏڪجي رهيا آهيون. گرب ڪهڙاڻ جا
 لس اوان وسيلو کوجي ڇا اسين ديش ۽ سماج سان غداري ڪري رهيا آهيون. سرڪار
 هنن برائن کي بندو ڏيڻ لاءِ ڇا ٿي ڪري؟ هر روز ڪيترن ئي نون ڊاڪٽرن جا
 وڃايل طاقت بابت عجيب اشتهار ۽ دوائون آخر اهو سڀ ڇا آهي. تنهن ئي
 نند کيس کلي چيو هو ته يار آخر ته ساهتيڪار آهين نه. تون هر ڳالهه کي ديش ۽
 ٻور جي ڀلائيءَ برائيءَ واري چشمي سان ڏسندو آهين. تنهنجي ڪمڪارام وراڻيو
 هو ته ڏسجانءِ شرم، انهن مان ڪهڙا ٿا اڪرا نتيجا لکرن. ريساڙا نه پاڻ اڙ ٿي
 آهيون، ڪو نه نئون فشن، ريت رواج ڏسون ته بنا ڪنهن شعبي نقصان سرچڻ جي
 ان جو نقل ڪندا رهون ٿا. اڄ نئون رواج اڪتو آهي ”رنگ سترامي“ يا منڊي

... لند جي ۾ هن سان ٻاري لڏهن ٿي جڏهن هو دهلي، آڪري، ڄمپور ۽ ٻين شهرن سان پنڪندو اچي. هن ڪوٽ ۾ لوڪري ڪرڻ لڳو. ٻڌهي جي واقفيت هڪ ٻارڻي ۾ ٿي. جتي گنگارام پنهنجا ڪڇ غزل ۽ گيت ٻڌس ڪيا. جيئن ته لند پاڻ به هڪ شاعر ۽ ليکڪ هو ان ڪري ٻڌهي جي ٻاري انوت ٿي ويئي.

ٻئي هڪ ٻئي جا رازدار، هر ٻيالا ۽ هر نوالا ٿي ويا. لند کي هن جي لهي، رڻي، ماڻي سهار ۽ تعليمي لياقت وڌيڪ متاثر ڪيو. هن جو سنڌي ادب بابت اڻاڻ، گيان، سندس آزمودا، سماج ۾ گهر ڪندڙ گندبن رسمن بابت سندس ٻڌڻاڪ رابا ۽ اڳ ڪٿورن، نه رڳو سنڌي ٻار هندي ۽ اردو سميت ٻاٻت سندس لکڻ ۽ ڄاڻ ۽ کوچ جي شوق کي لند ارڳو هو. هن جي شاعراڻي ٺڻ ۽ اڻ ڇپيل ڪهاڻين کي لسي لند هن کي چولندو هو ”ساعتڪار“. جنهن ٿي مڪي صاحب هرڪي چولندو هو: ٻار ڪٿي ممد، حاشم ٻڌي ڪٿي روز جي ڳڻي ۽ مون لڇاڇو کي ساهتڪار ڇڻي چولو مرحوم ۽ عظيم ساهتڪارن جو روح راجائن ۽ اڄ اهر گمنام ساهتڪار لند کان وڇڙي وڃي رهيو هو.

”رام نام سنگ ههه“

اڃاڪ لند به سڏڪو پري اهر لغرو هڻندي هيڏانهن هوڏانهن اهارار نه جلوس ڪائي اچي وڏي ڇڪو هو. هيءُ به ٻڌهجي وڪ وڌائي وڃي ان ۾ شامل آيو. ۽ سرچڻ لڳو ته ڪالهه ... ها ڪالهه جي نه اها ڳالهه آهي جو گنگارام ڪس پاڻ وٽ گهرايو هو ۽ ٿوراڻو ٿيندي چيو هو ته جو ٻار ڪا ناراضگي آهي ڇا؟ جو ڪي ٿينهن ليا آهن ته درشن ڪونه ٿاڙو. اڙو مڪي صاحب لند کان ڪڇ سال وڏو هو ۽ ار برهمڻ جي نالي مڪي پهرين کيس ”لمسڪار سوامي“ چئي ٻڌو ڪو ٿوراڻو يا حبيب پري ڳالهه چولندو هو. لند هرڪي ڪس ڪڪارو ۽ چيائين مدحوب سان ٻاهر ويل هوس. گنگارام ڪڇ چوي چوي ان کان اڳ ٿي لند کيس خوشخبري ٻڌائيندي چيو ته مڪي هاڻ دري کوڪراپار واري ريل لائين کلي ٿي. جلدي ڪت جي پڇر ٿئي ڪري پنهنجو ۽ مڻهجو پاسورٽ لهرائج نه پئي ڪڍجي هلي سواهي ري سنڌ جا نندار ڪري اچون ۽ پنهنجي مدحوب يارن سان ملي ورهين جا وڇوڙا لاهي اچون. تنهن ٿي گنگارام هڪ لڏو ساه کڻي چيو هو ته ٻار پنهنجو پاسورٽ نه ڪڏهن جو تيار ٿي وار آهي باقي وارا جو انتظار آهي، جا به شايد اڄ سڀاڻ ۾ اچي ويندي. ان ڳالهه تي لند البت ناراض ٿيو هو ۽ ٿوراڻي جي لوع ۾ چيو هو ته شاهاڻي ٿي

اچي رهيا هئا. سڀني جي پٺيان هو لند پئجي لند لعل شروما. جو هڪ چادر ۾ ٻڌل ڪڇ سامان پنهنجي ڪلهي تي کڻي ڪنڌ جهڪائي ڳوڙها ڳاڙهندو پارِي لندمن سان هلي رهيو هو. اڄ لند جو همدرد ساٿي، رهبر، دل گهريو دوست ۽ لند جي مائيتا ٻاريت ساهتيڪار هن دنيا سان سنگهرش ڪندي. ٽڪجي چُر چُر ٿيل من ۾ سنڌي سماج لاءِ درد، سنڌي ٻوليءَ لاءِ اڻاهه پيار ۽ شردا ۽ هڪ ڀيرو وري سنڌي نسل جي آس ساندي هن دنيا مان موڪلائي هليو هو. اٺو هوس گنگارام مڪي. مڪي نه جڏهن کان هن ڳوٺ ۾ سنڌي پنهنجايت جو پيارو ڀيرو لڏهن کان هي ڀار قائم هو. جنهن کي اٽڪل 38 سال ٿيا هئا. سنڌ ۾ مڙس ڪرڻ کان پوءِ پنهنجي ڳوٺ وڃي اڀاڻي زمينداري سنڀاليندي سنه 1942 واري آزاديءَ جي آندولن ۾ ٽپي پيو. هوشيار ۽ تيز فطرت هئو ئي. ضلع ميرپور خاص جي هن ڳوٺ ۾ جنهن کي سنڌي زبان ۾ ٻهراڙي چيو ويندو هو پر ضلع جو هي ڳوٺ تعلقو پڻ هو. مختيارڪاري ۽ پوليس ٿاڻو به قائم هئا. آزاديءَ بابت ڪڏهن به ڪا چر ٻر ٿيندي هئي نه هي اوجوان گنگو پنهنجا هر عمر مستانا ساٿي ساڻ ڪري آندولن ۾ ٽپي بوندو هو. ڳوٺ جي وائورٽ موجب هن جوان ڪيترا ڀيرا پوليس جي ڦٽڪار ۽ ڏنڊا کاڌا هئا. پر اهو جهڙو نه گهٽيو، آخر ورهاڱي کان پوءِ جيئن هن ڳوٺ ۾ آيا ته هتي جا ٽي ٽي ويا. پوري آڪھ اٺن ڪنڊن جي هئي. هتي سنڌين جا سائڪل گهر هئا. مڪيءَ جي دل ۾ ڏنڊيل سنڌين لاءِ سڪ پير، سڪ دک ۾ سائت ڏيڻ جو جهڙو، هڏ ڏوڪيڻو ۽ سڄا پاءُ حد کان وڌيڪ پيريل هو. سڄي سماج ۾ هو ئي هڪ بڙهيل لکيل، مڊر، سڻو ۽ قاعدتي قانون جو ڄاڻو هئڻ سبب مڪيءَ جي لائي سماج جي هر اهڃاڻ ڪنهن به آفيسر يا ايتا سان گڏجندي ڏير نه ڪندو هو. قد ڪالي، سهڻو پيريل شرار، روڊدار شخصيت، اٿل وهڻ ۽ ڳالهه ٻولهه ۾ هڪ جهٽ لهرائي جو ٺهراءُ ۽ ڪشمڪش وارو لهندو، ٻين کي ڦاٽل ڪرڻ جي ٻار ۾ جهٽ شڪتي ۽ ڪلا سمايل هئي. پٽو پورو پندو، ڀار سنها هئا. اُن هولدي به هن هر جي عيوض پير کي سڪي ڏسڻ جو روت ورتو هو ۽ سماج جي شيوا ۾ لڳو هيو. ڪن کي جاپڻ، ڪن کي دڪان، ڪن ايواهن کي سلائي. مشينون، هن ڀار پارايون پر پنهنجي لاءِ هن ڪڇ به نه لاهيو. هوش لڏهن آيس جڏهن پنهنجو سڀ سچ سواها ڪري چڪو هو.

وصيعة

□ اڪشمڻ نردوش

”رام نام سنگ هٿ“

”سب نام سنگ هٿ“

”واهڪرو سنگ هٿ“

”سب سي مڪت هٿ“

اهي ”ڪوڊ ورنڊ“ ارڙهي جي اڳيان-اڳيان هڪ ڇٽو وڏي واڪي نعرن جي روپ ۾ چئي رهندو هو ۽ ان جي پٺيان اهي چار جڙا جن ارڙهي کي ڪلهو ڏنو هو، بي نه چئي رهيا هئا ۽ ارڙهي جي پٺيان هلندڙ بيشمار ماڻهن جي ٻيڙ يا وڏي واڪي دهرائي رهي هئي جن ۾ نند به هو. اڄ نند کي ڪڇ هڻڻا اڳ جو هڪ والعو باد آيو جڏهن هڪ ارڙهي سان گڏ هلندي ڪنگارام ٽوڪ جي نوع ۾ چيو هو.

”يار شرما، حالانڪ تين زماني الو سار هر ڪنهن ريت رواج ۾ اٿلڻي بدلاءُ اچي وار آهي. شاديون اڄ ڪالھ ڪورٽ ۾ يا ڪنهن سينگاريل حال ۾ ٿيڻ لڳيون آهن. برقي جي موقعن تي ٽائڊو سالن وانگر ڏوٽي ٿي پالولي ماري يا ٽيل ڪرسي تي راهي لاهي ۾ نه ٽائي جانورن وانگر اهي چر چر ڪرڻ لڳا آهن. هلڻ وقت رام-رام يا سلام نه چئي ٿا ۽ باءِ چوڻ لڳا آهن ۽ اڄ به نه آهي نه ارڙهي جي چلوس جي ريت ۽ رسم ۾ چر ڪو ڦيرو نه آيو آهي. ٿي سگهي ٿو ته هن تين زماني جي ڪنهن سماج سڌارڪ جو ڏيهان هن طرف ڪو نه وار آهي. هلندي هلندي وري چيائين ته يار جي آءُ مري ٻان نه منهنجي ارڙهي سان گڏ هلندي چنڊر ”سنڌي ٻولي سنگ هٿ، الف بي سنگ هٿ“. اهي اڪر چئي هڪ ٿڌو ساڄو اڇري وري هلڻ لڳو هو.

۽ اڄ ڪنگارام جي ارڙي ڪڇي رهي هئي. ارڙهي جو چلوس بازار مان لنگهي رهيو هو. ماڻهن جي اڀار پڙ هئي. جن جا معي چاٿاڻل امرا ٻري ٻري ٽائين اٿڻ ۾

اچي رهيا هئا. سڀني جي پٺيان هو لنډ يعني لنډ لعل شرما، جو هڪ چادر ۾ بڻل
 ڪڇ سامان پنهنجي ڪلهي تي کڻي ڪنڊ جهڪائي ڳوڙها ڳاڙهندو ڀاري قدمن سان
 هلي رهيو هو. اڄ لنډ جو همدرد ساٿي، رهبر، دل گهريو دوست ۽ لنډ جي ماليٽا
 پرايٽ ساهتيڪار هُن دنيا سان سنگهرش ڪندي. ٽڪجي چوڙ چوڙ
 ٿيل من ۾ سنڌي سماج لاءِ درد، سنڌي ٻوليءَ لاءِ اڻاهه پيار
 ۽ شردا ۽ هڪ ڀيرو وري سنڌي ڏسڻ جي آس ساليدي هن دنيا مان موڪلائي هليو
 هو. لالو هوس گنگارام مکي، مکي نه جڏهن کان هن ڳوٺ ۾ سنڌي پنهنجايت جو ڀاءُ
 ٻيو ٺڏهن کان هي ڀار قائم هو. جنهن کي اٽڪل 38 سال ٿيا هئا. سنڌ ۾ مئٽرڪ
 ڪرڻ کان پوءِ پنهنجي ڳوٺ وڃي اباڻي زمينداري سنڀالييندي سنه 1942 واري
 آزاديءَ جي آندولن ۾ ٽپي پيو. هوشيار ۽ تيز فهم نه هئو ئي. ضلع ميرپور خاص
 جي هن ڳوٺ ۾ جنهن کي سنڌي زبان ۾ ٻهراڙي چيو ويندو هو پر ضلع جو هي
 ڳوٺ تعلقو پڻ هو. مختيارڪاري ۽ پوليس ٿاڻو به قائم هئا. آزاديءَ بابت ڪڏهن به
 ڪا چر ٻر ٿيندي هئي نه هي نوجوان گنگو پنهنجا هر عمر مستانا ساٿي ساڻ ڪري
 آندولن ۾ ٽپي ٻوڏو هو. ڳوٺ جي وائوورڊ موجب هن جوان ڪيترا ڀيرا پوليس جي
 ڦٽڪار ۽ ڏنڊا کائڻا هئا. پر اهو جذبو نه گهٽيو، آخر ورهاڱي کان پوءِ جيئن هن
 ڳوٺ ۾ آيا ته هتي جا ئي ٿي ويا. پوري آڪھم اٺن ڪٽنبن جي هئي. هتي سنڌين
 جا سائيڪو گهر هئا. مکيءَ جي دل ۾ ڏنڊيل سنڌين لاءِ سڪ پري، سڪ دک ۾
 ساٿ ڏيڻ جو جذبو، هڏ ٽوڪيڻو ۽ سڄا ڀاءُ حد کان وڌيڪ پريل هو. سڄي سماج ۾
 اهو ئي هڪ پڙهيل لکيل، مڊر، سڻاڻو ۽ قاعدي قانون جو ڄاڻو هئڻ سبب مکيءَ
 جي لائي سماج جي هر اهڃاڻ ۾ ڪنهن به آڏيسر يا لپٽا سان گڏجندي ڏير نه ڪندو
 هو. قد ڪاٺي، سهڙ پيريل شرير، روڊدار شخصيت، اٽل وهڻ ۽ ڳالهه ٻولهم ۾ هڪ
 عجيب نموني جو ٺهراءُ ۽ ڪشمڪش وارو لهنڊو، ٻين کي ڦاٽل ڪرڻ جي هن ڀار ۾
 عجيب شڪستي ۽ ڪلا سمايل هئي. پتسو ڀرو پندو، ڀار سڀها هئا. ان هوندي به هن
 گهر جي عيوض ٻي کي سڪي ڏسڻ جو ورت ورتو هو ۽ سماج جي شيوا ۾ لڳو
 رهيو. ڪن کي ڄاڻون، ڪن کي دڪان، ڪن ٻيواهن کي سلائي مشينون، هن ڀار
 ڏيارون پر پنهنجي لاءِ هن ڪڇ به نه ٺاهيو. هوش نه ٺڏهن آيس جڏهن پنهنجي سڀ
 ڪڇ سواها ڪري چڪو هو.

سان احمد ڪندي هئي ته ڪڏهن رسي مائي نه ڪا ٿيندي هئي. انهن ڳالهين کان
لنگه ٿي پرڪاش جي ماءُ چانڊليءَ جي ماءُ سان به شڪايت ڪئي هئي ۽ چانڊليءَ
کي سمجهائڻ لاءِ ڇو هٽائينس. چانڊليءَ جي ماءُ پنهنجي ڏيءَ کي سمجهايو ته
هتي به پرڪاش جي ماءُ کي ايترو نه چيو هٽائين ته ضد ۽ غصو چانڊليءَ جو ٿيندي
هوندي جو سڀاڙ آهي. هاڻي ته هو به پرڪاش جن جي آهي. جيئن کيس هن سڀاڙيو هئو
تن پرڪاش جي ماءُ به کيس سنهالي.

پر ماءُ ۽ سس ساڳيون نه ڪيون!

اورا مهيا اڳ هڪ ڇمڪار به ٿيو هئو. پرڪاش جي ماءُ کي مدي جو بخار
ٿي پيو هو. ڊاڪٽر سندس سنهال ڪرڻ جي تڪيد ڪئي هئي. تڏهن چانڊلي
پنڊهن ٽيهن هڪل وٺي سس جي شيوا پر لڳي رهي هئي. اهي پنڊهن ٽيهن
گهر پر ڪو راد واد نه ٿيو. چانڊليءَ ڪنهن به ڳالهه جي لفظ چيئي ڪونه ڪئي.
جڏهن پرڪاش جي ماءُ اولهڻي ٿي ته چانڊليءَ کي ڪوڙ دعائون ڪيائين. پرڪاش به
ٿياري خروش هئو. هن سمجهو ته هاڻي چانڊليءَ به ڦيرو اچي ويو.

پر ائين نه ٿيو. ڪجهه ٽيهن کان پوءِ چانڊليءَ جي سڀاڙ وري پنهنجو اصلي
روپ ڏيکاريو. چانڊليءَ جو غصو، سندس واد ورائه، سڀني مان وڪون ڪڍڻ جي
عادت، پرڪاش جي زندگيءَ جو وري حصو بڻجي ويا. پرڪاش ڀاڱي هٿو،
ابوس ۽ ڪهڙو ميسوس ڪرڻ لڳو. هن چانڊليءَ کي گهڻو ئي سمجهائڻ جي ڪوشش
ڪئي، پر اڳ ۾ نه ٿيندو ئي نه هو يا جي ٿيندو هو ته تمام گوري وقت لاءِ ٿيندو
هو. گوري وقت کان پوءِ وري آهائي ڪار. پرڪاش کي اها به پڪ هئي ته چانڊلي
کيس تمام گهڻو پيار ڪندي آهي. اهو به ڄاڻي پيو ته هوءَ تمام صاف دل ۽ سمجهو
لستري آهي. پر هو سندس ضد ۽ واد ورائي سڀاڙ کي ڇا ڪري؟

پرڪاش جي ساڄي پاسي کان لوڙ جو آواز وري ٻڌو اچي پر اهر آواز ڄڻ
ڪجهه ٽرل ٿي لڳي. پرڪاش چٽائي ٺهاريو ته هر ڪجهه ٻڌي ويو. لوڙ جي ٻنهي
ٿي هڪ چٽڪرو ٽالڪ پئي ويو. لوڙ کيس ڏسي گهراڻي رهيو هئو. پر ٽالڪ
سندس چٽيڻج نه ٿي ورتو ۽ پوءِ وڃي اڪو. لوڙ وري پنهنجي پٺيون ٻن ٽن کان ٿي
انهي رات سان ڪج ڪتر ڪتر ڪرڻ لڳو.

هڪ هرا جو جهوڪو پرڪاش لاءِ گلن جي خوشمرو ڪٽي آيو. پرڪاش پنهان

مڙي باغ ۾ سڃايل رنگيرنگي گلن کي ڏسڻ لڳو. وطن مان ڪو بهل ٻڪيءَ جو منڙو آواز به هاڻي اچڻ لڳو. هوا جي رڪ ۾ اڙهي وئي. بادلن سڄي جي ٽپت کي ڏيکي ڇڏيو ۽ ٿڌڙي هير لڳڻ لڳي.

پرڪاش اڃا به پنهنجي احساسن سان اڪيلو هو. هو سوچڻ لڳو، ڪو بهل چوڻي ڪوڪي؟ وڻ ڇو ٿا ڇاڙ ڏين؟ سڄي گرم ڇو آهي؟ ڇنڊ ٿڌو ڇو آهي؟ ڪي گل خوشبوءِ ڏين نه ڪي گل خوشبوءِ ڪونه ڏين. لوڙ ٺاڻڪ ڇو واري ڇو آهي؟ وري هو ماڻهوءَ کان ڇو ٻڌندو آهي؟ سندس ٻيءَ گهر جي ڪنهن به ڳالهه ۾ داخل نه ٿيندي شانت ڇو رهندو آهي؟ سندس ماءُ وري سندس هر ڳالهه ۾ داخل ڇو ٿيندي آهي؟ مان، مان ڇو آهيان؟

پرڪاش کي هڪ جهٽڪو آيو. هن وري پاڻ کان پڇيو، ”مان، مان ڇو آهيان؟“ جواب هڪ ٽپ ڏيئي اڪتو، ”مان، مان آهيان ڇاڪاڻ ته مان پيو ڪجهه ٿي رهيو سگهان. پنهنجي احساسن جي گهيري ۾ بيوس، قدردن وٽان مليل خصلتن جو ٻهڙي!“

اڙي چالڊي نه ته ائين ئي چالڊي آهي ڇو هوءَ پيو ڪجهه ٿي ڪونه ٿي سگهي. هن پنهنجي ٻيءَ کي، پنهنجي ماءُ کي چئن هو آهن ٽن قبول ڪيو آهي. پوءِ هو چالڊيءَ کي ڇو رهيو قبول ڪري سگهي؟ چالڊي چئن آهي ٽن ئي، چالڊي جهڙي آهي تهڙي ئي!

پرڪاش ڪجهه وقت لاءِ سن ۾ اچي ويو. سندس من ۾ پوءِ هڪ واچوڙو اٿيو جو ڪيترن ئي خيالن جي ڌارن کي اڏائي ويو. هو واپار ٿي اٿيو. چالڊيءَ لاءِ سندس اڻاهه پيار ۽ موه چالڊي ٿي چالڊيءَ سان ملڻ لاءِ پهچار ٿي ويا.

ٻاڻ هڪ ٻيڇري تي هلي ويا هئا. لهندڙ سڄ جي روشنيءَ ۾ ٻرڪاش چانديءَ جي چانديءَ کي ٻاڻ ۾ سمائي ڇڏيو هو.

اهائي 'بامبي پرائيٽ' اڄ سسٽن ۽ ويران آهي. صبح جو لوڻن ٻڇي هٿ ڪير نه ايندو آهي. هن وقت هتي ٻن جي ڪڙ ڪڙاهت، لوڙ جي آوازن ۽ هرا جي ڪوڙ ڪهاٽ جو راڄ هوندو آهي. ٻرڪاش جي آڏاس ۽ اڪالس هن آڇ ان راڄ ۾ شرن ورتي آهي.

ٻرڪاش چانديءَ کي هوٽل جي ڪمري ۾ اڪيلو ڇڏي هتي هلي آيو آهي. چاندي اڇا لٽي پڻ هئي. ٻرڪاش کي ويندو هن ڏٺو ضرور پر ڪجهه چيائين ڪون. ڪالهه رات جي واد واد جو جوش اڃا سندس لاسن ۾ اٽڪل ٻڇو هئو. هن واد واد ۽ اٽڪل کان ٽنگ ٿي ٻرڪاش چانديءَ کي مڃايو هو ته هل هڪ ڏينهو وري مهاڻي ٻڌو، ٿا هائون. چانديءَ جهٽ ڪئي هئي. ٻرڪاش سوچيو هو ته مهاڻي جي ٿڌي هير، وڻندڙ سارڪ، سهائيدڙ اسٽار ۽ سال اڳ هتي گذاريل هميون جون سميتل ياد ڪريون سندن ڏندگيءَ ۾ وري بهار آئي ڇڏيندا.

پر انهن ٽن ڪولن ۽ ٻنهي رات تي سندن واد واد چالو ٿي ويا. هوٽل جو ڪمرو ڪجهه ننڍو هو. ڪمري جي صفائي به برابر ٿيل نه هئي، چانديءَ هميشه وانگر ٻرڪاش کي ڏوهه ڏيندي مهن ڦلائي ڇڏيو. ٻرڪاش کيس سمجهائيندي چيو ته اڪيڙ نه اچي مان تي ڪرائي هئس. هيءُ سڙن جو وقت آهي. مون ٽنهن به منهنجي ڇڏيو آهي ته جيئن ئي ٻيو ڪو سٺو ڪمرو صفائي ٿئي ته اهو کين ڏئي. منهنجي کيس اهو الجار به ڏنو آهي. پر چانديءَ جو منهن ڦوٽو سو ڦوٽو ٿي رهيو.

سڄي رات چاندي ٻرڪاش کي ٻي ڏيئي سمجهي رهي. اها سندن شاديءَ جي پهرئين سالگرهه جي رات هئي.

ٻرڪاش سڄي رات اهو سوچيندو رهيو ته انهن جو ٿو ٿئي؟ ڇا چانديءَ جهڙي ذهين ۽ هرڃاڻ واري ايترو ئي سمجهي سگهي ته ان ۾ ٻرڪاش جو ڪو ڏوهه ڪانه آهي. پر سندس ايتري هٿ جو ڪارڻ ڪهڙو؟ ڪالهه منهنجي جو هو مهاڻي ٻڌو هئا. ٻرڪاش جي دل هتي نه شام جو ئي 'وڃا ڏي' کان گهمي اچي ۽ اڻنگ جو اند مائڻ. کيس سال اڳ ان ٻڌل ۾ ڪيل ٻڌڻيءَ جو ستر اڃا ياد آهي. ڪڙر نه، سهاوڙ سو هو. اهو چانديءَ سندس ڪلهي تي مٿو رکي آهستي آهستي

منڙون ڳالهون ڪري رهي هئي ۽ هو هڪ هڪ سان سندس وار سنواري رهيو هو ۽ هڪ هڪ سان پاڻي سان راند ڪري رهيو هئو. پر ڪاش انهن گهڙين کي وري جيئن ئي چاهيو. پر چالدي لڏو اکر واري ويلي. چوي ٿا. هو ٽڪل آهي. پر ڪاش کي ڪي نه اڪيلو وڃي گهمي اچي. پر ڪاش چپ ٿي ويو. هن اڪيلو ڪرڻ لڳي چاهيو. چانهن ٻي ٻئي هوڻل جي باغ ۾ وڃي ويٺا. ٻئي ڪمر سر، پنهنجن خيالن ۾ غافل. رات جو وري هوڻل جي ڪمري تي واد وواد!

اوچتو هرا ٽيز ٿي ويئي آهي. پتا زور سان ڪٽ ڪٽائڻ لڳا آهن. الاي ڪٿان اچا ڪارا بادل سامهون بهارن تي لڇندا ٿا اچن. اس اچا ٻيئي آهي. پرسات جا ڪي آثار اٿا ڏسجن. هوا ساڄي پاسي 'آوڙ سميت پوائنٽ' کان ٽوڪيندي پر ڪاش جي کاٻي پاسي، ڪوٺا وادي ڏانهن ڊوڙ لڏي ٿي وڃي. شايد اُتان کيس ڪو ٽڪڙو سڏ ٿيو آهي. هيٺ ٻوٽن ۾ ڪيترن جالورن جي چر ٻر جا آواز ٻيا ٻڌجن ٻر ڪجهه ڏسڻ ۾ ڪونه ٿو اچي.

پر ڪاش کي هوڻل ۾ واپس وڃڻ جي ڪا ٽڪڙ ڪونه آهي. هن کي ياد ٿو اچي ته سندس زندگيءَ ۾ ٻه ناسازيءَ جي هوا انهن گهرگهاٽ ڪري شاديءَ کان هڪ مهينو پوءِ ئي گهڙي آئي هئي. مهينو کن ٿو هو ٻئي پنهنجي جسماني چاهت جي نشي ۾ مغمور هئا. چالديءَ ٻه. پنهنجي آفيس مان مهينو موڪل ورتي هئي. اهو وقت ته چالدي گهر جو گهڙو ڪم پاڻ تي ڪندي هئي. اهو مهينو پر ڪاش جي مهيني ڏاڍا به سندس ڪا شڪايت ڪونه ڪئي.

مهيني کان پوءِ پهرئين ڏينهن جڏهن چالدي آفيس مان واپس موٽي ته ٽڪڙي ٻيئي هئي. سندس پيڪي گهر ٿو. سندس ماءُ چانهه ٺاهي ڏيندي هئي. هتي پر ڪاش جي ماءُ کيس چيو ته چانهه، پاڻ ٺاهي پيئي جو ٻين ته سڀني پيئي آهي. ان ڳالهه لاءِ چالدي تيار نه هئي. ان ڳالهه تي هن رات جي ماني نه نه کائي هئي. بس چانهن بڪ ڪونه آهي. پر ڪاش جي ماءُ پر ڪاش کي چيو، ”مهراڻيءَ کي اچڻ سان چانهه ڪونه بهار ٿي غصو اٿس“

پر ڪاش کيس ڪيترو ئي سمجهائڻ جي ڪوشش ڪئي پر هن ماني ڪونه کائي. ان رات به هڪي چالديءَ جو تيار نه ٿي پني ٿي نصيب ٿي.

انين ماني ٺاهڻ جي ڳالهه ٿي، گهر جي ڪم ڪار جي ڳالهه، ٿي پگهار سس کي آڻي ڏيڻ جي ڳالهه ڪي ۽ پر ڪاش جي دوستن سان ڪجهه وقت گذارڻ جي ڳالهه ڪي چالديءَ جو غصو پنهنجو منهن ڏيکاريندو ٿو. رهيو. ڪڏهن ڪڏهن زور زور

۱. اڄهن وڌيڪ برداشت ڪري نه سگهيو. هن روشنيءَ کي ڪلهن کان وٺي
ڏٺو ۽ هو واکا ڪرڻ لڳو، ”روشني هائڻي گهڙ ٿيو، سيار وڃائڻ بند ڪرا“
۽ ”روشني هوش ۾ آيو“ پر روشني صرف پاڻ هڪ اکين سان واٽڻ وانگر هن ڏانهن
لهاري نٿي رهي. روشني ڇڻ نه هڪ مورچي ٻڌي چڪي هئي، جنهن جون صرف
اڳڙيون ئي ٿارن مٿان چري رهيون هيون. اڄهن هن کي ٺٽائڻ جي ڪوشش
ڪئي پر روشنيءَ جو چر جيڪي شمع ٻڌي چڪو هو ۽ ان ئي حالت ۾ ان ئي
پور ۾ آئي ئي ويندو رهيو.

منجهند جو ٻارهن بجي دلچسپ کي اسپتال ۾ هوش آيو. ٻه ٻيون خيال هجڻ
روشنيءَ ڏانهن وارو. وڃ ۾ وٽ ڏٺائين، ”مار منجهند جا ٻارهاڻا اڃا“ هو لرس
کان پاڻ ڇڏائي مٿي ئي پئي پڌل حالت ۾ اچي روشنيءَ وٽ پهتو. دلچسپ منهنجي
ڪلا جو چادر هلايو، ”روشنيءَ مون ڏانهن اها ... روشني تون بلڪل لڪ ۽ آهيو...
هوش ۾ اچي وڃ!“

روشني دلچسپ سان اکيون ملائي، هوش ۾ اچي ويئي ۽ دلچسپ کي چيو
اهوش ٿي ويئي!

اهي سڀ ٻانهون ياد ڪري اڄهن انهن ئي ڏور ۽ ڪوري ۾ اڄ وڃ ڪرڻ
لڳو. روشني هوش ۾ نه آئي پر ڪيترا مهينا نارمل نه ٿي سگهي. هن کي لڳ ڀڳ
سارو سال لڳي ڏور وري ساڳيو ٿيو. وري نه شڪر جو دلچسپ هن سان وسندڙ
رهيو. منجهند ٻار ٿيئي، سائس شادي ڪري جرمني وٺي هليو وارو.

ڪالهه رات ان ئي شهر ۾ ان ئي رات مالڪوٽس سان ان ئي طبوچي امجد خان
سان گڏ هن ٽئٽر مچايو هو پر ڇوڪرن يادگيرن ۽ پنهجي ئي حمايتن هن جي دل اندر
هڪ ٻيو ٽئٽر مچائي ورتو هو!

”هي هن ڇا ڪيو، هي هن ڇا ڪيو؟ مصدوعي ۽ ٻاهرين ڳالهين سان ڪڏهن
ڪو ڪلا سڳي سگهي آهي؟“

هڪ ڪلا ڪار، ڪلا جي رهنمائي ۾ ڪيڏي نه وڌي ڀل ڪئي هئي!

زندگيءَ کان زندگيءَ تائين

□ بئسي خوبچند اٿي

لوڙ سندس پهرن کي جهندو ٽڪڙو ٽڪڙو پڇي ويو ۽ ٿورو پريان وڃين پون پهرن تي بيهي عجب آواز ڪندو کيس نهارڻ لڳو. سامهون وارن وٽن جي پتن جو آواز لوڙ جي آواز سان راند ڪرڻ لڳو. ان وقت ڪنهن به ٻڪيءَ جو آواز کان پئي بند ٻڌڻ آيو. هيٺ جيستائين نظر پئي ويئي، اوستائين ساوڪ جو راج هو، پسر پهاڙن جا ميڙاڪا آڪاش جي گود ۾ چمپ چاپ سمها پيا هئا. هيٺ ٻنڌ ۾ اس ۾ ڇمڪندڙ سندس پاڻي لڏين لڳي رهيو هئڙ چڻ ڪا پري چانديءَ جا ڪپڙا پائي پهاڙن کي وادرائڻ لاءِ سرڙ. مان لهي آئي هجي!

سورج جي هڪ رولاڪ ڪرڻي ڇڏڻ سندس منڊيءَ جي صفيده هيري کي اچي ڇهيو ته هيرو چرڪي ڇمڪات ڪري اٿيو ۽ ان ڇمڪات سندس ويچارن کي ولوڙي ڇڏيو.

منڊيءَ ڏانهن ڏسڻ سان ئي پرڪاش کي وري چانديءَ جي ياد اچي ويئي. هيءَ منڊي چانديءَ تي نه کيس پائي هئي. شاديءَ کان هڪ هفتو اڳ مڱيءَ جي رسم جي رات چانديءَ هن منڊيءَ کي ڇهڻي هٿڪي ڇهيو هو، ”هن منڊيءَ ۾ سمجهجو منهنجي جان آهي. کيس پاڻ کان جدا نه ڪجو.“ ان ادا ئي موهجي پرڪاش کيس پاڪر ۾ پري ڇڏيو هو.

سال اڳ به هو هن ’بامبي پوائنٽ‘ تي آيا هئا. پرڪاش کي مهاڀاشور ڏاڍو وڻندو آهي. سندس دوستن کيس گهڻو ئي چيو ته هيءَ مون لاءِ نه ڪونهيو، اوتار ڪمنڊ يا لينيتال وڃ. مهاڀاشور نه ڪڏهن به وڃي سگهندڙن پر پرڪاش ضد ڪري چانديءَ کي مهاڀاشور ئي وٺي آيو هو. پهرئين ڏينهن ئي هن ’بامبي پوائنٽ‘ کان، شام جو چانديءَ جي هٿ ۾ هٿ ڏيئي سڄ لهڻ جو نظارو ڏٺو هو. هزارن جي تعداد ۾ ماڻهون اهو سندر نظارو ڏسڻ لاءِ اچي ڳاهت ٿيا هئا. ان پهرڙ کان پري ٿيڻ لاءِ

ارجن وڌيڪ برداشت ڪري نه سگهيو. هن روشنيءَ کي ڪلهن کان وٺي ڏولڏاڙو ۽ هو واڪا ڪرڻ لڳو، ”روشنِي هائي گهڙ ٿيو، سعار وڃائڻ بند ڪرا“ ۽ ”روشنِي هوش ۾ آڻ“ ۽ روشني صرف يارهين اکين سان واڙڻ وانگر هن ڏانهن ٺهاري پئي رهي. روشني ڇڻ نه هڪ مورچي پٽجي چڪي هئي، جنهن جون صرف آڱرائن تي ٽارن مٿان چري رهيون هيون. ارجن هن کي لٽائڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ روشنيءَ جو جسر جهڙي شعاع پٽجي چڪو هو ۽ ان ئي حالت ۾ ان اڻ ٻڌ ۾ اٿي ٿي ويٺو رهيو.

منجهند جو ٻارهين اڌي دلچسپي کي لاهڻال ۾ هوش آيو. ٻهراڻن خيال هندو روشنيءَ ڏانهن وارو واڃ ۾ وقت ڏلائين، ”مار منجهند جا ٻارهاڻا ٻڌا“ هو ٻن کان ٻاڻ ڇڏائي مٿي تي پئي ٻڌل حالت ۾ اچي روشنيءَ وٽ پهتو. دلچسپ منجهندي ڪلا جو چادر هلايو، ”روشنِيءَ جون ڏاڍيون اهاڙ... روشنِي ٽرن لڪل لڪ آهي... هوش ۾ اچي وڃ!“

روشنِي دلچسپ سان اکيون ملائي، هوش ۾ اچي ويئي ۽ دلچسپ کي چيو،
اهوش ٿي ويئي!

اهي سڀ ڳالهائون ياد ڪري ارجن اهو ٿي ٻڌو ۽ ڪهري ۾ اڄ وڃ ڪرڻ لڳو. روشني هوش ۾ نه آئي ۽ ڪيترا مهينا ٽارڻ نه ٿي سگهي. هن کي لڳ ڀڳ سارو سال لڳي وارو وري ساڳيو ٿيو. وري نه شڪر جو دلچسپ هن سان وسندڙ رهيو. منجهند ٻياري لڳائي، ساڻس شادي ڪري جرمني وٺي هليو وارو.

ڪالو، رام ان ئي شهر ۾ ان ئي واکي مالڪوٽس سان ان ئي طباجي امجد خان سان گڏ هن لنگر مڇاڻو هو ۽ جهولن ٻانگيون ۽ منجهندي ئي حمايتن هن جي دل لنگر هڪ ٻيو لنگر مڇائي ورتو هو!

”هي هن ڇا ڪيو، هي هن ڇا ڪيو؟ مصدوعي ۽ ٻاهران ڳالهين سان ڪڏهن ڪو ڪلا سگهي سگهي آهي؟“
هڪ ڪلا ڪار، ڪلا جي رهيو منجهند ۾ ڪيڏي نه وڌي ٻل ڪئي هئي!

هاڻا ڪهاڻا

عام جلسن ۾ دلچسپت کي ڪجهه ڇوڻو ڪونه ڀرندو هو. ه
۽ لهار ٿي ڪاٺي هوندي هئي، روشنيءَ کي راڳ شروع ۽ بند ڪ
ٿيڻ کانپوءِ هوءَ اڪيون کولي دلچسپت ڏانهن لهاريندي هئي.
اشاري ڪرڻ سان هوءَ آهستي آهستي سر وڇائيندي، سر ٿي
بند ڪري ڇڏيندي هئي.

پنڃ سال اڳ جي ڳالهه آهي، ان سڀني شهر ٻولي ۾ - روشني ٻزرڪرام پيش
ڪرڻ آئي هئي، هڪ ننڍڙي گروپ ۾، شاديءَ جي محفل هئي. دلچسپت هن جي
سامهون ويٺو هو ۽ هن ساڳيو راڳ مالڪوس چيٽوڙ.

اوچتو دلچسپت لاءِ فون آيو ۽ هن کي اٿان اٿڻو پيو. سندس ماءُ ڪشمير مان
آئي هئي ڪجهه ڪلاڪن لاءِ ۽ ساڻس ملڻ ضروري هو. ارڃن کان وٺڻ مٿن جي
موڪل وٺي هو ماءُ سان گڏجڻ لاءِ اڪتو. هن کي خبر هئي ته روشنيءَ کي
پنڃهين مهينن مٿن ۾، اها چيز پوري ڪرڻي هئي - اڌ ڪلاڪ ۾ هُو ڪهڙي طرح به
واپس پهچي ويندو.

دلچسپت کي ائين نه ڪرڻ کپندو هو پر هن ائين ڪيو. انسان خطا جو گهر!
تنهن کان سواءِ ايترا ٻيرا نه هو روشنيءَ کي پنهنجي ڪلا آڙ مائي، ڪامياب ٿي چڪو
هو جو هن جو آتم دشواس چرم سڀا ٿي پهچي چڪو هو. هو ارڃن کي چئي ويو،
”بس اڌ ڪلاڪ جي اندر اچان ٿو!“

ماءُ سان گڏجي موٽيو پئي نه ٺڪسي واري سان اُٻرائي ڪيائين، ”ڇلو، ڇلو،
ارو. ٿيڻ ڇلو!“ ۽ هنن جي ٺڪسيءَ جو ٺڪر ٻيءَ سامهون ايندڙ هڪ موٽر سان ٿي
ويو. سندس مٿو سامهون واري شيشي سان وڃي ٽڪرايو ۽ هو ٻيهوش ٿي ويو.

هوڏانهن روشني ستار وڇائيندي رهي، ڪلاڪ گذري ويو، ۽ ڪلاڪ گذري
ويا. هوءَ دلچسپت جي اکين کي ڳولهيوندي رهي، سندس اشاري کي ڳولهيوندي رهي
پر اهو اشارو ڪيس نه مليو. شاديءَ جي محفل وارا هڪ هڪ ڪري اٿڻ لڳا.
امجد خان ٽڪجي ٽڪجي طبلو وڇائڻ بند ڪري ڇڏيو پر روشنيءَ جون آڱريون ٿارڻ
مٿان ٽڙڪنديون رهيون ۽ سندس ساڄي هٿ جي آڱر ٿارڻ ڪسي ڇيڙيندي رهي.
ضج جو سوز به اڪري آيو پر روشني اُن حالت ۾ ئي ستار وڇائيندي رهي. هاڻي
ستار جو ڇلو سندس آڱر جي ماس ۾ گهڙي ويو هو ۽ ڏاڻي هٿ جون آڱريون ٽڪجي
پيٽيون هيون پر اهي هلنديون هلين ٽڙڪنديون هلين. ستار جون ٿارون ڀليون
ٿي ٿي آواز ٿي ويئون پوءِ به آڱريون هلنديون هليون، ٽڙڪنديون هلين.

سولهن جي ڏهريءَ ۽ ڪشميري شهزادي بهرام نظر ۾ آئي هڪ ڀڻي جي دل
جيتي ورتي. ارڃن ان ڳالهه تي ڪو اعتراض ڪرڻ ورتو ڇاڪاڻ ته ان وقت
سنڌس نظر صرف هڪ مڙسڻي هئي، جيڪو ڀرور ٿيندو نظر اچي رهيو هو.

هن ڪڏهاڻي ۾ دلچسپ ٻڌڻجو ڪم شروع ڪري ورتو. ارڃن کيس راڻو
مالڪوس جي سون جي اڳ ۾ ڀڃڻ ڳالهه ڪرائي ورتي هئي. سر کيس لکي به ڏنائين،
انهي ٻڌڻ جو ارڃن ٻڌڻجي طبعي واري کي ۽ گهراڻي ورتو هو.

دلچسپ اول روشنيءَ کان هڪ سوال پڇيو، ”تون ستار ۾ ماهر ٿيڻ چاهين
ئي نه؟“

”هاڻا جي نه ڳالهه مرمي آهي جيڪا جيڪر مان پوري ڪري سگهان ۽ پر
مان لاچار آهيان. مان ستار اصل وڃائي ٿي ڪانه سگهندس.“

”اهڙي ڳالهه تون سوچ نه ٿو اٿس ستار وڃائيندڙ.“ مان تونان اچ
نه، اصل هاڻي ئي ٿو ستار وڃايلان.
”اهو ڪهڙن لو ٿي سگهي؟“

”اهو ئي سگهي ٿو ۽ ٿيندو، تون ڏاهي ٿس ۽ مان توکي هٿيائڻ ڪري
لاڳو هٿي ٿي ٿو بهرام ستار وڃايلان.“

”ڇا اهو ممڪن آهي؟“ روشنيءَ جون اکيون ڇمڪڻ لڳيون.
”ها، اهو ممڪن آهي تون رڳو هٿيائڻ ٿيڻ چاهي ٿو؟“
منظوري ٿي.

”مٿي منظور آهي.“

”نه بس، تيار ٿي وڃ.“

ٻڌڻجي ڪل جي ٻاهر ۾ پائن ڪنڊي، روشنيءَ بهرام ٻڌڻجي گروءَ سان
بتا ٿي نظام ڪوڙ ۽ ٻه دلچسپ ڳالهه سامهون ڪلڻ ٿي ويهي رهي، ستار سنڌس
ٿو به هئي ۽ دلچسپ ڳالهه شروع ڪيو.

”روشنيءَ تون اڄ سنڌس جي بهرام ستار اواز ٻڌڻ واري آهين. تون ٻڌڻجي
دل وڃان سان، شرڻ ۽ آما سان ستار وڃائيندڙ؟“

”ٻڌڻجون اکيون ٿو سڄي جسم کي ٿو ڇڏي ڏي ٻڌڻجو اڙ
..... اصل ڏرو نه ڪوڙج لاهي ٻڌڻجون اکيون هڪڙيون نه ٿو ٿي؟“

ي انسان کي عمر ڪرڻ جو ڀورو حق عطا ٿيل آهي؟ مڪمل نه بلڪل نه پر جي ڪجهه آهي، نه ڪيترو؟؟ يا ڇا بلڪل نه ناهي؟؟

روشنيءَ جي ماءُ هن کي ڏهن سالن جي عمر ۾ ڇڏي ڀرلڪ ٻڌاري ويئي آهي. ڏي ۽ ٻارڻ جي سموري جوابداري ارجن ٻجلائي. مٿان ٻئي هئي هن پنهنجن ٻن ڀائرن کي - رڌر ويڙا ۽ روشنيءَ کي، ساڳيو ٻار ڪيو هو ۽ چاهيو هو ته ٻنهي ساڳيو ٻار قائم رکي پر روشنيءَ کي ڳاڻڻ وڃائڻ ۾ بلڪل دلچسپي ڪانه هئي. هر شين شايد پنهنجي ماءُ تي ويئي هئي. پر ارجن ان ڳالهه کي سواڪار ڪرڻ نه تيار ڪو نه هو. انهن ڪيئن ٿي سگهندو ته ارجن ٻجڻ جي ڏي ۽ سرن کان اڻڻ هجي؟ سنگيت ۾ رچي نه رکي؟ هن کيس ماستر رکي ڏنا ۽ زبردستي سنگيت جي سکيا ڏيارائڻ شروع ڪئي. ڪيائين وڌيا ته هوءَ سڪي نه سگهي ان ڪري هن کي ستار سڳارڻ شروع ڪيائين..... رڌر ويڙا وڃائڻ روشنيءَ جي وس کان ٻاهر هئي.

۽ جيئن هميشه ٿيندو آيو آهي - جيئرو هو وڌيڪ خراغان آيو، روشني اوري سنگيت کان وٺي وڃڻ لڳي - هو وڌيڪ اڏير ٿيندو ويو ۽ هوءَ وڌيڪ ڏور وڃڻ لڳي - هو ائين اُن چڪر جي چڪر ۾ ڦاسندا ويا!

ارجن ٻجڻ جي سرسوتيءَ جي ڪر ٻا هئي، هر روز ان ڪلاڪ پنهنجي رڌر ويڙا جو رٿا ڪندو هو. دنيا جي هر ڪا اڪي هن کي حاصل هئي پر سندس هڪڙي خواهش - ته سندس سڪيائي ستان سنگيت جي ساڌڪ ٻڌجي، پوري ٿيڻ جا اهڃاڻ نظر نه اچي رهيا هئا!

هڪ رات هن جي سڃاڻپ هڪ همناست سان ٿي، دلچسپ ڪمار هن کي هڪ ڪاڪٽيل پارٽيءَ تي گڏيو هو. هو سائيڪالاجي ۽ همنازم جي ٽريڪس جرميءَ مان وٺي آيو هو. هنجي ماءُ پاڪستان جي سنڌيائي ۽ ٻيءَ ڪشميري هو. هو پنهنجي ڏاڏائي گهر، شرينگر مان ٿيندو ٻاجي گهر ۾ آيو هو. اُن ڀاريءَ ۾ هو ڪجهه اهڙن واقعن جو ذڪر ڪري رهيو هو جن ۾ همنازم جي ذريعي ماڻهن کان اهڙيون ڳالهيون ڪرايون ويئون هيون جن جو ڪرڻ لارڻ حالتن ۾ ممڪن ڪونه ٿيندو آهي. هن چيو: ”ان ڪلا دوران نه رڳو انساني قوتن کي وڌائي سگهجي ٿو بلڪه انهن قوتن کي سندن پسند جي ابتڙ لاڙن ڏي به ڇڪي سگهجي ٿو.“

ارجن کي ٻڌاري ۾ آشا جو ڀورو نظر آيو، هن دلچسپ کي پنهنجي گهر ۾ دعوت ڏني.

اڻوچتر سندس چوڙي جو پاڙ ٿري ويو ها هنجي ٻياري وٺا، هنجي
ڪملاڻي وٺا سندس ٻرڪن جو ٻرڪڪا پارو ۾ هن وقت صرف اٺڙون ۽
وٻڙائون اٿيون هيون. هڪ هيءَ هنجي سامهون رکيل ۽ ٻي چٽوڙ هي راجا جي
مور ۾ آ ۽ ٽين سان. شادار، شاهي لڳا (Goard)، هيلڊون وڏو ۽ مٿيون اُن کان
نڍو ٿيو. جن ٽي ڪاڇ جي اڻيس لشڪاري اڙڪڪ سان چٽول هئي.

ڪانه هن شور - اُٺي هي ”والِي ڪندرو“ اُٿو جي ٽين ۽ آخري رات،
هن بيمثال ۾ جنسي لڙڪو مڇائي وڌو هو. هڪن ٻهرا هزارن ماڻهن جي ٽائڻ ۾
اٿڻو مڇي وٺو هو ۽ نمون جو اڙڇال! ٻولي جي ڏرڻڪن ۽ رڻڪن، ڪلاڪارن جي
ٻڌڻن ۾ ڪا به ڪرناهي ڪانه ڇڏي هئي. اُن ڳالهه مان هڪي ڪو به متعجب ڪونه
هو. نه رڳو هن تمام سٺو وڃايو هو بلڪ هن کي اُتاد امجد خان به ٻڪارو ٿي اٿڻ
سان ڏٺو هو. هنن ٻنهي جي چڪنديءَ ڏرڻڪن کي جنسي جهروائي وڌو هو.
ها، اڻڻن راجا مالڪوس ۽ ٻڙ ٻڙي رانڻي سان هنن ٻنهي اڇي صوح جو ڪارو
ڪرم جي سمائي ڪئي هئي. اُن وقت به اُتي حشام ماڻهن جا موجود هئا! اڻڻ
ماڻهن جي صر ۽ ٽهل هن کي تعجب ۾ وجهي ڇڏيو هو. شازاس ٺاهي، ڪلا جي
اڻڻ ٽڙڻال ڪي، جي لوڻن اڇي رات کان صوح جو ٻڌڻ اڇي ٽائڻ پٽ ٿي
(ٻاڙو، ٻڙڪ) اڙي ڪرسي ٿي سندن ڪنڊي خوشيءَ سان وٺا هئا!

ٻڙ ٻڙجي اهڙي شادار ڪاميابيءَ ٿي ڇا هو خوش هو؟

هن ٻاڻ کان اهو سوال ٻڌو.

۽ هن جون ٻاڪندي نظرون سامهون هڙ ٿي رکيل هڪ رانگن ٽوئي ٿي اٿڪي
اٿيون. اهو ٽوٽو هڙ ٻاڻ - ان هر وقت، هر هنڌ کڻ کڻي اٿڪندو هو روشني ها
روشني اُن ٽوئي ۾ وٺا وڃالڻ جي اڙ ۾ هئي. روشني سندس لائلي ڏيڏي جهڙي
کي هن ٻڙجي رڌر وٺا جهڙو ٻا شايد اُن کان به وڌيڪ ٻڙ ڪندو هو اڻ
ان جي خبر هن کي تمام دير سان پئي هئي ... ها دير ٿي ويئي، تمام دير ۽ وڏي
سندس آڻڻن مان ڪڪي ويو هو.

ڊنڊري ”اڪ لڪ“ ڪري ڪمري ۾ ڳوٺار ۽ مٿي ٿي ڇاهه جي ٽري رڌر
هليو ويو. اڇن ٻاڻ ڇاهه ڪوپ ۾ پائي ۽ ڇاهه جا ڪرم ڪرم ڊڪ ٻڙڻو، روشني
جي ٽوئي ڏانهن ٽپايو، خيالن جي دنيا ۾ ڪم ٿي ويو ۽ سوچڻ لڳو ها
کي ٻڙڻن ٻارن جي شخصيتن ٿي ڪيخرو اڻڪار آهي؟ ڇا هڪ انسان

کي ٽيمير ڪرڻ جو ٻورو حق عطا ٿيل آهي؟..... مڪمل نه بلڪل
پر جي ڪجهه آهي، نه ڪيترو؟؟..... يا ڇا بلڪل نه آهي؟؟؟

جي ماءُ هن کي ڏهن سالن جي عمر ۾ ڇڏي ٻاروڪ ٻڌاري ويئي آهي
جي سموري جوابداري ارڃن اڇلائي ۽ مٿان پيئي هڻي هن پنهنجن
کي - ردر ويڙا ۽ روشنيءَ کي، ساڳيو ٻار ڪير هو ۽ ڇاهيو هو نه پنهنجي
ڦاٽل رکي..... پر روشنيءَ کي ڳاڙو وڇاڻڻ ۾ بلڪل دلچسپي ڪانه
آند پنهنجي ماءُ تي ويئي هئي. پر ارڃن ان ڳالهه کي سوڪار ڪرڻ
هو. ائين ڪيئن ٿي سگهندو ته ارڃن اڇر ڇي ڏي ۽ سرن کان اڇاڻڻ
۾ ڇڏي نه رکي؟ هن کيس ماستر رکي ڏنا ۽ زبردستي سنگيت
اڻڻ شروع ڪئي. ڪاين وڏا نه هوءَ سگهي نه سگهي ان ڪري هن کي
شروع ڪيائين..... ردر ويڙا وڇاڻڻ روشنيءَ جي وس کان ٻاهر هئي.

هميشه ٿيندو آيو آهي - جيترو هو وڌيڪ خراشان ٿيو، روشني
کان وڌيڪ وڇڻ لڳي - هو وڌيڪ اڏاڻو ٿيندو ويو ۽ هوءَ وڌيڪ دؤر
پئي ان چڪر جي چڪر ۾ ڦاسندا ويا!

هوءَ ئي سرويءَ جي ڪرپا هئي، هو هر روز ان ڪلاڪ پنهنجي
ان ڪندو هو. دنيا جي هر ڪا نعمت هنکي حاصل هئي پر سندس
- نه سندس سڪيلڙي سمنان سنگيت جي ساڌڪ بچي، پوري ٿيڻ
نه اچي رهيا هئا!

نه هن جي سڃاڻپ هڪ همداست سان ٿي، دلچسپ ڪمار هن کي
پارليءَ تي گڏيو هو. هو سائيڪالا جي ۽ همداڻم جي ٽريجنٽ جرميءَ
عو. هنجي ماءُ پاڪستان جي سنڌائي ۽ پيءُ ڪشميري هو. هو
لي گهر، شرينگر مٿان ٿيندو بامبي گهون آيو هو. ان پارليءَ ۾ هو
واقعن جو ذڪر ڪري رهيو هو جن ۾ همداڻم جي ڏوراني، ماڻهن کان
يون ڪرايون ويئون هيون جن جو ڪرڻ لارل حالتن ۾ ممڪن ڪونه
هن چيو: ”ان ڪلا دوران نه رڳو، اسان ٿي ڦوٽن کي وڌائي سگهجي
ن ڦوٽن کي سندن پسند جي آهڙي لاڙن ڏي، ڇڪي سگهجي ٿو.“
ان کي اندازي ۾ آيا جو ٻورو نظر آيو، هن دلچسپ کي پنهنجي گهر
ڏني.

اڻڄڻو سندس چوري جو پاڙ ڦري ويو ها هنجي ٻياري ويا، هنجي
سڪيلڊي ويا سندس ڀرڻ جو پريڪ! پارڪ ۾ هن وقت صرف اهڙن
ويٺائون ڇڏيون هيون - هڪ هي، هنجي سامهون رکيل ۽ ٻي جهڙو جي راجا جي
موزن ۾ آ ۽ ٽين سان - شاندار شاهي ٽيما (Goard)، هيٺيون وڏو ۽ مٿيون آن کان
ٿورو ٿورو - جن تي ڪاڪ جي اٿيس لشڪاري اڙاڪ سان چٽيل هئي.

ڪالھ هن شهر - ٻولي جي ”سوالی ڪندڙ“ اٿس جي ٽين ۽ آخري رات،
هن ٻيٽڊال ۾ جنسي گڏو مچائي وڌو هو. ڪنهن ٻيڙا هزارين ماڻهن جي ٽڙين جو
ٿيڻو مچي ويو هو ۽ نرون جو ڀڙڙو! ٻولي جي ڏرڻڪن ۽ رڻڪن، ڪلاڪن جي
قدرشناسي ۾ ڪا به ڪونهي ڪانه ڇڏي هئي. ان ڳالهه مان هڪجي ڪو به متڀيد ڪونه
هو. نه ڏٺو. هن تمام سٺو وڃايو هو بلڪ هن کي استاد امجد خان به ڀڳاڙو ئي ٻيٽڊال
سات ٿورو هو. هنن ٻنهي جي جنگبمدي ۽ ڏرڻڪن کي جنسي جهومائي وڌو هو.
ها، ٻيٽڊال ۾ مالڪوس ۽ ٻيو ٻيٽڊال سان هنن ٻنهي جي صبح جو ڪارڊ
ڪرم جي سمائي ڪئي هئي. ان وقت به اتي حشام ماڻهن جا موجود هئا! انهن
ماڻهن جي صبح ۽ ٿيڻو هن کي تعجب ۾ وجهي ڇڏيو هو. شاباس ٺاهي، ڪلا جي
الهن قدر ڏانهن ڪي، جي لوتن اچي رات کان صبح جو ٻنهي جي ٽڙين ٻيٽ ٿي
(ٻيٽڊال، ٻيٽڊال) اوڙي ڪرسي ٿي سڏين ڪمڊي خوشي سان ويا هئا!

ٻي ٻيٽڊال اهڙي شاندار ڪاميابي ۽ ٽي ڇا هو خوش هو؟
هن ٻيٽڊال کان اهو سوال پڇيو هو.

۽ هن جون ٻيٽڊال نظرون سامهون مهڙ ٿي رکيل هڪ رڻڪين ٽوئي ٿي اٿڪي
ٻيٽڊال. اهو ڏٺو هڙ ٻيٽڊال سان هر وقت، هر هنڌ گڏ ڪئي اڪرادو هو روشني ها،
روشني ان ٽوئي ۾ ويٺا وڃائڻ جي ڀڙ ۾ هئي. روشني سندس لڏلي ٽي ٻيٽڊال
کي هن ٻيٽڊال ڏٺو ويٺا جيترو پاڻ شايد ان کان به وڌيڪ ٻيٽڊال ڪيو هو ٻيٽڊال
ان جي خبر هن کي تمام ڊپر سان پئجي هئي ... ها ٻيٽڊال ٽي ويٺي، تمام ڊپر ۽ وقت
سندس آڱرڻ مان ڪڪي ويو هو.

ٻيٽڊال ڊري ’اڪ ڪ‘ ڪري ڪوري ۾ گهڙيو ۽ ٻيٽڊال جي ڇاڻهه جي ٽري ڊي
هليو ويو. اڄهن ٻيٽڊال ڪوپ ۾ پائي ۽ ڇاڻهه جا گرم گرم ڊڪ ٻيٽڊال، روشني
جي ٽوئي ڏانهن ٺهاري ڏنا. خيالن جي دٻا ۾ گرم ٿي ويو ۽ سڄڻ لڳو مائٽن
کي ٻيٽڊال ٻارن جي شخصيتن تي ڪيترو اڌڪار آهي؟ ڇا هڪ سالن کي

روشني

□ ريتا شهاڻي

ڪلن جي ابدودار خوشبو هنجي ناسن ۾ گهڙي ويئي..... هو چرڪ ڀري لب مان
 گهرائجي آئي ٻيو. پهرين اکيون کوليائين، پوءِ آلي ويٺو ۽ واٽن وانگر هيڏانهن
 هوڏانهن ٺاهڻ لڳو..... ها، هاڻي هو سمجهي ويو ته هُو ڪٿي هو؟ هن وري
 پنهنجو مٿو وهائي ٿي ٽيڪيو- پاسو ورائي، دوار تي لڳل گهڙيال ڏي نظر ڪيائين.
 گهڙيال هنڪي ٻڌايو ته سوا ڏهه لڳا هئا. اڙي، هو ايترو جلدي ڇو سڃاڻي ٿيو هو؟
 هو وري آئي ويٺو ۽ ڪراهن تي نظر سان ڪهري ۾ ٽڙيل پڪڙيل گلڊسٽن موٽي
 جي هارن جون ۾ هٿان هٿان ڪلاب جا گل پٽ پوئل هئا ڏسڻ لڳو. انهن ڪلن اندر
 ڪنڊ پٽڊ روم ۾ هڪ همس پندا ڪري ورتي هئي. اوچتو ڪميس ميسوس ٿيو ته
 هنجي مٿي ۾ سخت سُر هو. هن غصي ۾ پلنگ جي مٿان لٽڪل پيل کي ڏٺو،
 هڪ ڀيرو نه ٻيو ڪئين پيرا، هڪ منٽ اندر ئي دروازي تي دستڪ ڏيئي ويٺو
 اندر آيو.

”جي حضور!“

”ان ڦرلٽ ڪو ڪهري کي ٻاهر ڦيرڪو - اوڙ چاڊي گرم ڇاهه لائو.
 ”اهت اچا حضور!“

هو پلنگ ڇڏي باڪ روم ۾ هليو ويو، اتان منهن ڦوڙي، ڪاٺون پائي، ٻڌ
 روم سان لڳل سٽنگ روم جي صوفائي ويهي رهيو ۽ ميز تي رکيل تازو آيل اوڪل
 اخبارن کي ڏسڻ لڳو - سڀني اخبارن جي ڏورنڪ پيچ تي سندس وڏا شاهي ڏٺا،
 در وٽا وڃائيندي ڇپيل هئا ۽ انهن اکرن ۾ ڏال هو.

Sensational Rudra Veena player in the city

Ustad Biju rocks the city with his performance.

وغیره وغیره |

هن ابدلي سان اخبارن جي پيچ تي پري هڻائي ڇڏيو..... ۽ پوءِ سامهون
 ڪيل پنهنجي رڌر وٽا ڏانهن ٺاهڻ لڳو.

”هيءَ سرٽيفڪيٽ.....“

”اھو ڏينديءَ جو آھي، ڇوڇا جي!“ روپ اڇلندي ڇھڙو. ”ھنديءَ ۾ اي-اي. اول ڪلاس ۾، گولڊ ميڊلسٽ!“

”اڃا!“

”ھو بہ سرٽيفڪيٽ بہ ڏينديءَ جا آھن. ائيلزڪ ۽ ايمبرائڊري ۾ ڊپلوما.“

”بس، بس، گھڙو ٿيو، روپ!“

”ھيما جھٽڪندي چيس، ”ٽس، چاھڻ۔ لاشتي جو بندوبست ڪري وٺ.“ ۽ روپ رٿڙي ڏاھڻ ھلي وڃي ٿي.

0 0

”اوهان امريڪا ۾ اي شادي نہ ڪئي ھوندي. ڪيئن آھي اھا؟“ ھيما جي ان اوچتي سوال تي ڪمليش چرڪي ويو ھئو.

”منھنجو من ڇا ٿو چوي؟“

”مان ڇا ڄاڻان“

”نہ.“ ڪمليش ڇھڙو: ”اڪيلو ئي آھيان.“

”اوهان بي شادي ڪري ڇڏيو جيئن ھن ڪل جو چراغ روشن رھي.“

”ھيما!.....“ ”ھا، مان ھن خاندان جو ڏيئرو ھن طرح ڪل ٿيندو، ڪڏاچت نہ ڄاڻيندس.“ ڪمليش ھن طرف ڏٺو ھئو. ان وقت روپ بہ چاھڻ۔ لاشتو آڻي ٺھائي ٿي رکيو ھئو.

”اگر منھنجي طرفان اوهان کي رڪاوٽ محسوس ٿيندي ھجي نہ مان اوهان کي لکيم ۾ منظوري ڏيان ٿي.“ ۽ ھن ڀرسان ٽيبل کان پندر ۽ ٻين ڪٽي لڪڻ شروع ڪيو ھو.

ڪمليش جو دوسرو موٽي آيو ھئو. ڪمليش اُٿي کڙو ٿيو ھئو. ھن کيسي مان نوٽن جو بڊل ڪڍي، ھيما اڳيان رکيو.

”مان ماضي نہ موٽائي ڪونہ ٿو سگھان، ھيما! پر منھنجي دلي چاھندا آھي نہ تون آئيندہ سگھو گذار. ھي ڏھ هزار آھن. دوا ڊرمل ڪر، مان ھر مھيني توکي پيسا موڪليندو رھندس.“

”ھيما اُٿي ويئي. نوٽن جو بڊل کڻي اڪنن تي رکيو.“

هڪڙو ٽڪر ٽوڪ!

”هينئر ڇڏيندس ڪهڙي ڪهڙي؟“

”ڏاڏو آهيان. جي رهي آهيان.“ ٽوڪيندڙ، ڪمزور آواز.

”ڇڏيندس، مان دوست وٺان ٿي اڃان ٿو.“ ۽ ڪمليش جو دوست

هليو واپس.

”هڪڙو ڪنگري، ڪو صاف ڪري، هيما ڀڄو.“ ”اوهان ڪهڙي آهيو؟“

”مان گذريل اٺ سالن کان آمريڪا ۾ آهيان. ٿورا ڏينهن اڳدا ٿي آيو آهيان.

بمبئي ۾، دوست وٺان شهر ملي ٿو ٽون ليڪ ڪوٺ آهيان.“ ڪمليش سگريٽ ڏکائي.

”هو سٺي ۽ چو ڪهوت ٿئي.“

”منهنجا سو پاڻ!“

”هتي وڃ ۾ شاعري لکيندي رهي.“

”ڪهڙو ۾ نه سڀ ٿو آهي؟“

”ڪهڙو؟“ هو اٿي ايندو. سگريٽ ڀرين سان ڏهائي ڇڏي. هو ٻاهر اهاڙو لڳو.

”ڇو سڀ نه آهي نه؟... ڏاڏا، ڀائي...؟“

”سڀ ڀڄي ويا، هيما! ڪنهنجي آڇ، لڳي شايد هن ڪهڙو ڪي!“

”هي ڇا ڇا چيو؟“

هن منهن ٽوڙي هيما کي ڏٺو. ”ٻن سالن اندر، ڏاڏا ۽ ڀائي سرڻواس ٿي

ويا. ڇران هراڻ جو حادثو ٿي وڃي ۽ ڀڳوئي...“

”هن کي ڇا ٿيو؟“

”هو وڏو ٿي ڪهڙو موٽي آئي.“

”هي ڀڳوان، ٿو هيءُ ڇا ڪيو؟“ هن ٿڌو شوڪارو ٻڌو. چهرو لاهي، ان جا

شيئا صاف ڪيا.

”ڏيندي... ڏيندي!“ هو روپ هڻي. ڪمري ۾ اچندي شخص کي ڏٺو ته

لنگيل نصراڻن ۽ سرٽيفڪيٽن کي لکيندو ٿي هو ڇپ ٿي وئي.

”روپ! منهنجو ڇڏي!“

ڪمليش کي ٿڌي ”لمسي.“

”واه! هيءُ اهائي وٺي روپ آهي؟“ هن مشڪندي ڀڄو.

”ڪاٺي وٺي ٿي وئي آهي.“ ۽ روپ شرماني وٺي هڻي.

سندس ڀيڻا اچي سهڙايو هئو. شاديءَ بعد، ٻه-ٽيون ڀيرو ڪرڻ لاءِ، ڌيءُ جو ٻيڪي وڃڻ ضروري هئو. ٺاٺائيءَ کي اهو هولي وڃڻو هو. ليڪن ان ڏينهن بعد، جڏهن ڪمليش ساهرن مان واپس موٽڻو هئو تڏهن سندس رخ ڪنور ٿي ويو هئو. سهرڻي جي اڳواڻ روش هنجي ارادي کي وڌيڪ مضبوط ۽ مضبوط ڪري ڇڏيو هئو. هيما کي اهو ڪو ساهرن مان وٺڻ ڪونه آيو. خوددار ٻيءَ ڌيءُ کي انهن ساهري موڪلڻ لاءِ تيار ڪونه هئو. ڇي: مان ڌيءُ کي صدي جي اڪري لڏڻ ڪونه ڏيندس. مان کيس ڪارائي سگهان ٿو.

وقت گذرندو رهيو. هيما سڀ ڏسندي رهي. ڇپ ڇاپ سهندِي رهي. ٻيءَ اڏو صدمو سهي ڪونه سگهيو. هڪ رات جهڻن کائي وڃي سمجهو ته وري ڪونه آيو. سندس ٻنهي نه اڳواڻ ٿي اڳواڻ ٿي ٻياري ٿي وئي هئي. ۽ هن سندس ۾ رهجي ويون ٻه اڪيلون نارڙون! هيما ۽ روپ. هيما جي دشا کان دلچسپي، روپ به شاديءَ کان اڳ ڪري ڇڏيو هو. اڳتي ٻنهي ٻنهي ٿي اڳتي جي ڪوشش ڪئي. ان طرح سندس ڄڻو جي گاڏي، ڌاري ڌاري پڙهي ٿي رهي لڳي هئي.

0 0

منجهند جو وقت هو. هيما بستري تي ليٽيل هئي. گذريل مهيني کان هوءَ بستري داخل هئي، ڪنگهه ۽ بخار کيس ڇڏيو ٿي نه ٿي. روپ نه ٻڃي وئي هئي ڪٿي T.B. ... سندن ماءُ کي اها انگري ٻياري ٻڌي هئي. ليڪن هفتو اڳ، ڊاڪٽر آخري رپورٽ ڏسي، ڪن خاطري ٿي هئي. هيٺ ڪس بخار نه ڪونه هئو. پر ڏاڍو ڪمزور ٿي وئي هئي.

روپ اسڪول مان اچا ڪونه موٽي هئي. ان وقت در تي اڪه اڪه ٿي. هيما ڌاري ڌاري آئي. ٽهه ٽن ڇشهو ڪيو. ري در تي آواز ٿيو. ”ڪوئي آهي؟“

هيما در کوليو. ان اڄڻهن کي در وٽ ڏسي، هوءَ عجب ۾ پئجي وئي. ”ڇا هيما داوي هتي رهندي آهي؟“

ڇشهي پٺيان ان اڄڻهن هن کي ڏٺو. ورهين کان هوءَ سندس ڪنن تي سڃاڻڻ لڙي پيو. ”اوهان! هتي!“ هن در جو سهارو وٺندي چيو.

”هيما، تون! هن حالت ۾.“ هن وڏي ڪس سهارو ڏنو ۽ ڪهري ۾ بستري ٽپن وٺي آيو. ”ڏاڍو ويڪ ٿي وئي آهين!“

”مان پنهنجي من استغنى سمجهي سگهان ٿو.“ ڪمليش چيو هئو.

”تون نه ڏاڍي سادي ۽ ساهي آهين. مان مئوس ڪريان ٿو ته تون انهيءَ ٿيو آهي جهڙو لاءِ مان ئي تلاهي آهيان.“

”ليڪن منهنجو تصور؟“ هڪ ڏيهر آواز هيمما جي منهن مان نڪتو هئو. ڪمليش پڙوڙ لظرن سان هيمما طرف ڏٺو هئو. ٽئين ڪنوار جي ويس ۾، هيمما جي سندرستا جو پهرتون پيرو ڪيس احساس ٿيو هئو. اڌ نٺيل گل جيان هن جو چرمان ڪيس، لڪاوي رهيو هئو.

هن پنهان هئي، بي سڪرٽ ڏکائي هئي.

”تصور پنهنجو نه، پنهنجي پيءُ جو آهي. جهڙو هڪ الجهر کي نالي ٻڌائڻ نه چاهيو، انهن ڏيءَ کي ان جي لائق ڪو نه ٻڌايو.“ هن گهمند وچان هيمما طرف ڏٺو هئو: ”ڏس هيمما! مان هڪڙو ٻڌيل! منهنجا دوست ۽ تعلقات وڏن ماڻهن سان آهن اُنهن ۾ تون.....“

”۽ مان اُنهن ۾ ڪا نه سولهنديس، ائين نه؟“ هن جي آواز ۾ ٽڪاڻ هئي. رات ڪاٺي گذري چڪي هئي. شاديءَ جو ڳوڙ - شور ختم ٿي چڪو هئو. چؤطرف شام ۾ اهو آواز ٽهلي جي ويو هئو.

”منهنجي عمر گهڻي؟ مان پڙهڻ ۽ پڙهڻ ڪجهه سکڻ لاءِ تيار آهيان. ارهائ ٿي پڙهائو ۽ سيکارو. پنهنجي لائق ٻڌايو.“ هيمما سندس آواز ۾ اڻڄاڻا هئي. ڪمليش صرف کلي ڏٺو هئو. هو ٻانگ جي چيڙهي وٽ وڃي ويٺو هئو. ”مان ڪوشش ڪندس، هيمما، جئين توکي هن گهر ۾ ڪا اڪلف نه ٿئي.... ليڪن...“

”ليڪن ڇا؟“

”هن جي سامهون نه اسانجو پٽي - پٽيءَ جو رشتو قائم رهندو. ليڪن هن ٻيو روم..... مان بي ٻل ڪانه ڏهرائيندس.“

۽ هن ٽيبل ليمپ بند ڪري ڇڏي هئي.

0 0

ٽي مهينا ان طرح گذري ويا.

هيمما گهر ۾ نه سماڻجي وئي هئي پر ڪمليش جي دل ۾ سماڻجي ڪين سگهي هئي. هن جو رخ هميشه ٻاهر هئو ليڪن کيس اڻڄاڻي ڪو نه سگهيو هئو. اڌ هن هڪ ڏينهن.....

جو اڻوڻو ڪيو هئو. ليڪن اهو ڀرڻ جنهن کي هن پاڻ اڀرڻ ڪرڻ جو قسم کائڻ وٺي رهيو.

ان شخص بعد ڪميشن عرف سندس پستي ڏيڻ، ان رات جهڙي ڪجهه ڇڏيو هئو، ان سندس دل جي ڌڙڪڻ بند ڪري ڇڏي هئي. سندس خراب ٿيڻي چڪا هئا.

هو بيٺ زور اندر گهڙيو هئو. اندران در بند ڪيو هئو. هن ڏانهن ڏسڻ کان سواءِ ٿي، ڌري وٽ وڃي بيٺو هئو. هو ٻاهر رهاڻا لڳو هو. هڪ سگريٽ ڏکائي هڻائين ۽ ان جو ڊواھون ڪري اندر ٿلهلا ٿيندي ڇڏيو هڻائين:

”هه ما! مان اڄ ئي توکي پنهنجي دل جي ڳالھ، پڌرائي ڇڏيان ته بهتر... هيءَ شادي پنهنجي مرضيءَ خلاف ٿي آهي. ننڍي هوندي ماڻهن گڏي گڏيءَ ڇيان مڱهي ڪري ڇڏي... ماڻن ان وچن تي قائم رهيا... صرف ماءُ-پيءُ کي خوش ڪرڻ لاءِ مون هيءَ سانگ وڇاڙو آهي.“

ڪيڏي سرلدا سان هن اهو اعلان ڪيو هئو!

۽ هيما کي لڳو هئو ته هن جو سر ڳورو ٿي ويو آهي. هن کي چڪر اچڻ لڳا هئا. هن پاڻ سڀاڻي جي ڪوشش ڪئي هئي. هو ته ٻاهر ئي ٽسڻو رهيو هئو. ”مون ماڻهن کي نه“ ڪئي هئي پنهنجي پيءُ کي نه، واقف ڪيو هئو. پر هو پنهنجي ضد تي رهيا. هنن مون کي مجبور ڪري ڇڏيو. ڇا توکي ان جي ڄاڻ ڪانهي؟“ ۽ هن منهن ورائي پٺيان ڏٺو هو. هيما اڏيئون پوري، وهائي ٿي پئي هئي.

ان وقت در ٿي لڪ لڪ ٿي هئي. هيما چرڪ ڀري اکيون کوليون هيون. ”ڪڍو! ڪڍو! ڪڍو! ڪڍو!“ سندس وڏي لڙان جو آواز هئو. هيما پاڻ سڀاڻي

اڻي هئي ۽ در کوليو هئو.

”هيءَ پستن-بادام وارو ڪير جو ڪلاس آهي. اوهان ٻنهي لاءِ...“ هن جي منهن تي شرارت ڀري مشڪ هئي. ”تڪ دور ڪرڻ لاءِ... سمجهي.“ هاڪو ٽھڪ ڏيئي، هوءَ هلي ويئي هئي.

هيما ڪلاس ٻنهي هٿن ۾ پڪڙيو هئو. کيس لڳو هئو ته ڪٿي ڪلاس سندس لستن هٿن مان ڪري نه پوي. هوءَ ڌيري ڌيري ڏانهن وڌي هئي. ڪلاس رکي، بلڪل جي ڪنڊ تي ٿي ويئي هئي.

جي اراڙ آهي. اهو ڪانس دور آهي، گيٽو دور، جتي هو ڪنهن به طرح جي
 نه ٿي سگهي. هر ڪرد به پنهنجو پاڻ کان دور ٿي وئي آهي.

پنجاه سال اڳ جي ماضيءَ ۾ هوءَ ڪوھچي وٺي آهي. تڏهن هوءَ پنجاهن سالن جي مڻ هئي، جڏهن وهانءَ لٽو هئو. ماءُ جي پيار کان نه هوءَ لپڻي هوندي ئي والجهڙي ويٺي هئي. وڏو پٽيءَ کيس ۽ سندس لپڻي پٽ روپ کي ٻاهر هٽو. پيءُ پنجاهه ورهيه پيار هنن ٻالڪائن مٿان اونءَ هٽو. شاديءَ تان پوءِ موڪلائڻ وقت هن کڻي هنياءَ ورتي تڏو هٽو. پيءُ پٽ پٺڻ روڪي نه سگهيو هئو. سندس اکين مان اجهل آنسوون وهي ڇڙيا هئا. روپ نه کيس چڱو پڻي پئي هئي. هوءَ کائڻس چڱائي ڪانه ٿي، آخر اهو فيصلو ٿيو هو ته هوءَ ٻه سالن گڏ هٽو کن رهندي.

ہا، اہا سندس سہاگہ رات ہی !

سهاڳ راجب جهڙا هر آستريءَ جي ڄڻون ۾ بهارون ڏنڊو اچي ٿي. ان راجب جو هر جوان ناريءَ کي ئي صبر-ريءَ سان انتظار رهي ٿو. هن ڪڍوارين، ٺڳ ڪندڙ، جوان ڏلين جو مطلب ٿئي ٿو. ٻه ڏيارائون ملي هڪ ئي وڃن ٿيون. اڻڀرائڻ، اڻ ڏٺل، اڻ ڳڻي راه ٿي، اڻڀاڙل، اڻڀري شخص کي ساهي سڏائي، ڄڻون جو ساهي سڏو، اڻڀري ڪوڙ جو هڪ قسم جو خوشيءَ کان ڏڙ خوف هو ساريءَ جي دل ۾ رهي ٿو، اهڙي حالت ۾، ان راجب گلن سان سجايل سبڊ روبرو، هيما ڊڊڊي ڊڊڊي ڊڊڊر وڌو هئو. هره ڪٻڙ، ٻڙ هيل ڪانه هئي. سهاڳ راجب هاس ڊڊڊي ساهي سڏي وٺان ٻڌو هئائين، ڊڊڊي شادي ڪهه سال اڳ، ئي هئي. هن چور ٻاڙيون ٻڌي، هيما شراڻجي ويٺي هئي.

”مئي! تون نه اڪيل بي شرم لي ٻڌي آءِ، هاڻي“ ٻڌي ڪس جهڙي هئي، ڪراڙي پاڻي ڇو هئو:

۲. ھيٺا ٻار ڇڏائي، رڃي لڪي هئي.

پڻ ۽ هجڻ اچي مرادون بهرواڻ ڪونه ٿيون هيون. ان راءِ (هراءِ) ان
 جي سهاڻا، راءِ نه چئي ڪانه ٿي سگهي (اهڙو ڪجهه ٿيو آهي ڪونه هئو. سندس
 چوان دل ان اداري شخصن جي ڪمري ۾ ايندو ٿي، زور زور سان ٽڙڪي ضرور
 هئي. ”هو ايندو، کيس جهندو، پاڻ ڏانهن ڇڪي آغوش ۾ آڻيندو، هوءَ سندس
 سيني ۾ ساهي وٺندي. ان کان پوءِ“ هوءَ اهو سڀ سوچي، اڙڪي آندو.

ناريءَ جي دل

□ آندڻ ٿو ٿورا ماڻهي

هيءَ لفظ ڪڍيو. ان مان وڙهيل ڪاغذ ٽڪڙو ڪڍيو ۽ ٽڪڙو هٿن سان
اهو ڪوليو.

ڪالهه کان وٺي، هن اها چڻي ڪيترائي ڀيرا پڙهي آهي. وڏو ڪري
پڙهي آهي. چڻيءَ جو مضمون ڪو وڏو نه ڪونهي. صاف سٺن اکرن ۾، سڪل
سنڌي سنڌوائي اوليءَ ۾ لکيل، صرف پنج - ڇهه سٺن واري چڻي آهي. اها هن ڪالهه
کان وٺي، هن مهل تائين الائي ڪيترا ڀيرا پڙهي آهي. جيڪو ٽائيم هن اها چڻي نه پڙهي،
چون ٿا ته ان چڻيءَ جو مضمون ان وقت به سندس دماغ ۾ پئي ڦريو آهي. وقتي
آهي. پوءِ به، اهو ٻيو ڪوئي، وري پڙهڻ کان هوءَ پاڻ کي روڪي نه سگهي آهي.
هيءَ هوءَ سڄي مشين ٿي اچي ويئي آهي. هن کي سلائي لاءِ ڪنهنجي
شاديءَ جو ڪم مليل آهي. اهو ڪيس ڪيئن به ٻورو ڪري وقت سر ٽپو آهي.
ائين نه ڪرڻ سان لاشڪ ڪراڪ ٺاراض ٿي ويندو. پر هوءَ ڇا ڪري؟ هوءَ ڪو به
لاچار ٿي ويئي آهي. مشين هلائي، هن سڄي ڪوشش ڪئي. ليڪن.... سندس
دماغ ۾ اهو ئي چڻيءَ جو مضمون هٿوڙي جيان وڃي رهيو هئو. ڪيس ٻپ لڳو ته
ڪي الٽو - سٺو اڪيو ٿيئي، ڪپڙو نه ڪاري وجهي. هن سڄي بند ڪري، چڻي ڪڍي.
چڻي ٻيئي مان لکيل هئي. اڄ کان اٽڪل چار ڏينهن اڳ - جي هئي. سٽيءَ
لکي هئي. سٽي سندس ننڍي پٽ جي ساعڙي آهي. کائڻس بس به - ٽي سال وڏي
آهي. هوءَ ئي سندس همدرد ۽ غمخوار آهي. هيءَ ٻورو رهندڙي به، هوءَ ئي
سندس دڪم - سڪم جو ساٿي آهي. ائين نه روپ نه آهي. پر هوءَ نه کائڻس ننڍي
آهي. ٻلا ننڍي پٽ سان ڪهڙو دل جو سور سٺي! - ائين ٻيو نه ڪوئي ويجهو
ست - مائت هن دنيا ۾ ڪنهن رهيو اٿس. اگر ٻيو ڪوئي آهي به، نه هو هن لاءِ نه

ٿو، ڪيتريون سھوليتون ملي سگھن ٿيون ان عادت جي ٻر ٿي ٿي، اها بلڪل الڳ
 ۽ شايد بلڪل غير ضروري ڳالهه آهي. خاص ڳالهه اها آهي ته بيمار ماڻهو جي روبرو
 ۾ سندس الڳ سڃاڻپ ڌاڻر ٿي رهي آهي. سندس بيماريءَ کي هڪ ماڻهو ٺاڻڪ
 چوندو ته ٻيو جواب ڏيڻ وارو ٻڌاڻو ٿو ڏئي ٿو. وڃاڻو سڄي ٻچي-ٻچي ۽ بيمار
 آهي. خاص ٻڌڻ جي سندس آدم پياس بيماريءَ جو سهارو وٺي ٿو ٿو ٿو ٿو
 چاهي، اهو ۽ اهو ئي سبب آهي جو موقعو ملندي ئي هو پنهنجو ڏکڻو روئڻ شروع
 ڪري ڇڏيندو آهي. خاص ٻڌڻ جي لاءِ ٿي ڪيس عام ٻڌڻ جي فيصلي ٿي ٿو
 ٿي ٿي. ڪو به عام ماڻهو خاص ٻڌڻ جو موقعو ڪيئن ٿو ڏئي سگھي؟ اهو
 سمجهندي ته ته پنهنجي بيماري هاڻي ڪيس ڏهه ڏهه ڏهه ڏهه ڏهه ڏهه ڏهه ڏهه ڏهه
 هو پنهنجي ٻچي جو ڏهه ڏهه ڏهه ڏهه ڏهه ڏهه ڏهه ڏهه ڏهه ڏهه ڏهه ڏهه ڏهه ڏهه
 جي آئندو آهي. ان سلسلي ۾ ڪنهن جي ٻي واسطداريءَ يا ورڪٽيءَ سان وڌيڪ
 فرق ٿو ٿو ٿو. گھڻي ڀاڱي ته ماڻهو سندس ٽڪليف کي سڄي سمجهڻ ٿي ٿو. خاص
 ماڻهو ته هر هنڌ، هر ڪنهن جي نظر ۾ خاص ڪئي ڏسندو آهي؟ هو ته ان ڄڻ ڄڻ
 جي نظر ۾ پھتي ٿو ٿو ته ڪهڙو فرق پھتي وڃي ٿو؟ رائي سڀني جي نظر ۾ ته هر
 خاص رهندو. ٻيو ڪيس ڇا گھر ٿي؟

ڪيس مھسوس ٿو ٿي ته وڌاءُ ڪري ٽڪليف بيان ڪرڻ کان ٻيو عام مادي
 سان هو ڇٽو هلاڪو ٿي وڃي ٿو آهي، هن احساس کان ٻيو ته ان کان وڌيڪ هلاڪو
 ٿي وارو آهي.

سڪول ڪاليج ۾ عام ڇوڪرو هو. راند-رولڊ، سيڪيٽ-ٽائڪي، واڊ-روان، ڪنهن به مشغولي ۾ ڀاڱو ڪونه ورتائين. پڙهائي ڪيائين، تنهن هوندي به سڪيٽ ڪلاس کان ڳڻتي نه وٺي سگهيو. تنهن ڪري پڙهڻ وقت ڪنهن ماسٽر جو ڌيان هن ڏانهن ڪونه ويو. اڻ ڪري ڪيائين تڏهن به اڪير ئي هلندي آفيس جو ڪم ڪندو. رهيو ڪڏهن خاص نتيجو نه ڏيکاري سگهيو تنهنڪري خاص مڃيو نه ويو. ٻارهن سالن جي اوڳري ۾ ڪڏهن سندس جه-ڳڙو نه ٿيو آهي ڪنهن سان. آفيسر هجي چاهي ساڻي ڪنهن اڻڻندڙ ڪچ ڇو آهي نه ڇهن محسوس ٿيڻ کان پوءِ به هن خلاف نه ڪئي آهي. ڏکندو ضرور رهيو آهي. ورائي يا موقعو ملڻ ئي ڪڏهن ڪنهن کي ڏورايو به نه ڏاڍا ڏانهن نه فلاڻي موقعي تي فلاڻي ڳالهه ڪيس سٺي نه لڳي يا فلاڻي موقعي تي ڪيل فلاڻو وهندڙ ڇو ڪيو ويو هن سان؟ گهر ۾ باڻ پائرن-پائرن، ماءُ-پيءُ، زال ۽ ٻارن جي وچ ۾ عام ماڻهو جي شڪل رهي آهي سندس. فلاڻو ڪم ٻيو ڪوئي نه ڪري سگهندو، اڪيلو هو فلاڻي ڪم کي ڪري سگهندو، ائين ڪڏهن نه سوچيو ويو آهي. هنجي ڀاري ۾. ملڻ-جان واري، دوستن-رشتيدارن جي وچ ۾ به هو هميشه عام سطح ۽ سمجهه جو ماڻهو مڃيو ويندو رهيو آهي. هن کان ڪڏهن وڏيون اميدون نه ڪيون ويون آهن. ڪو وڏو ڪم ڪڏهن ڪيس نه ڏنو ويو آهي. گهري قسم جي صلاح مشوري کان ڪيس الڳ رڪڻ جي ڪوشش ڪئي ويندي رهي آهي. قاسم ئي هو ٻاهر ڪڍي سگهندو، اهڙي ڳالهه هن جي ڀاري ۾ نه سوچي ويندي آهي.

خاص منظور ڪرائڻ جي پاوا نه ڪولهي ڇاڪا هن عادت جي ذريعي ڪم ڪري رهي آهي؟ ڏهن ماڻهن جي وچ ۾ پڇيو وڃي ته سندس طبيعت ڪيئن ٿي هلي؟ اهو سوچي ڪيس هڪو ڪم ڏنو وڃي ته ڀاري ڪم ڪرڻ سان هو ڀمار نه ٿي پوي. گهر ۾ سندس ڪاٺ-پيٽ، سمهڻ-ڇاڳڻ، اٽڻ-ويهڻ جو خاص خيال رکيو وڃي ڇو ته صحت جي لحاظ کان اهو ضروري آهي. ڪو جلسو، مجلس هجي ته ڪيس جسماني ڪم نه ڏنو وڃي ڇو ته ان سان سندس طبيعت خراب ٿي سگهي ٿي. طبيعت جي لاءِ ڪم نه ڏنو وڃي ڇا اٿي ڇ-ڏن ڇهن ۾ ڪو گهڙي نه سگهي ۽ ڪيس ٿسي همدري* سان پڇي وڃي.

اچتو ڪيس لڳي ٿو ته پنهنجي مرض جو سبب هن تلاش ڪري ورتو آهي. ڪيتري همدري* سگهي ٿي، ڪيترن ماڻهن جو ڌيان باڻ ڏانهن ڇڪي سگهي

[illegible][illegible]

၁၃၆၆ ခုနှစ်

၁၃၆၆ ခုနှစ်

□

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

၁၃၆၆

□

၁၃၆၆

....

၁၃၆၆

၁၃၆၆

....

၁၃၆၆

၁၃၆၆

....

၁၃၆၆

၁၃၆၆

....

၁၃၆၆

၁၃၆၆

□

၁၃၆၆

၁၃၆၆

□

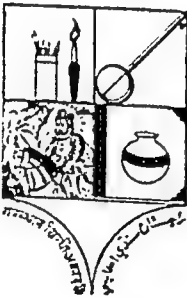
၁၃၆၆

၁၃၆၆

□

رهاڻ

سال : ۹۸۷ع

راجسٿان سنڌي آڪاڊمي

J-7 سپاڻر، ۵۰ رڱم،

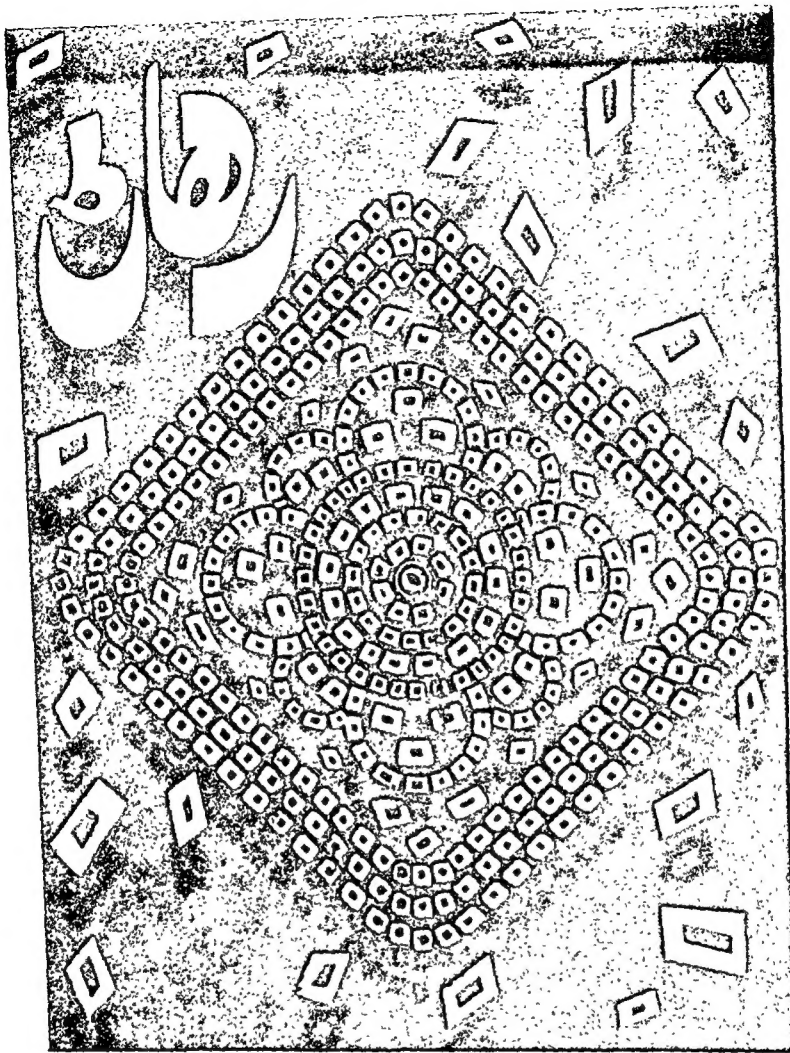
’سي‘ ايسڪيم،

جڳپور - ۳۰۲۰۰۱

● سہ ماہ کا : ۵۵ گزٹ

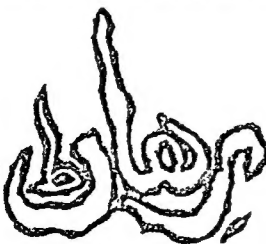
❖ ❖

جو ساليانو ادبي رسالو

● سمپادڪا : ڪهلا ڳوڪلاڻي

● مکيه سمپادڪا : ڪانٽا ڪٽوري

۸۷-

جو سالپانو ادبي رسالو

